

DE OPKOMST

VAN HET

NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIË.

VERZAMELING VAN

ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL ARCHIEF.

TWEEDE REEKS
(Buitenbezittingen.)

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

P. A. TIELE.

Eerste Deel.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
MDCCCLXXXVI.

BOUWSTOFFEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDERS

IN DEN

MALEISCHEN ARCHIPEL.

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT

DOOR

P. A TIELE.

Eerste Deel.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1886.

BODLEIAN LIBRARY
11
FEB

VOORBERICHT.

Sinds eenige jaren heb ik den tijd, die niet door mijne ambtsbezigheden werd ingenomen, hoofdzakelijk gewijd aan de studie van de geschiedenis der Europeërs in den Maleischen Archipel. Toen ik hiermede het tijdperk naderde, waarin het werk van den heer De Jonge zich meer uitsluitend bij Java ging bepalen, zag ik de noodzakelijkheid in om de oorspronkelijke documenten, op ons Rijks-Archief aanwezig, te raadplegen. Met eene bereidwilligheid, waarvoor ik niet dankbaar genoeg kan zijn, werd mij die kostbare schat ontsloten en het gebruik mij gemakkelijk gemaakt. Toen kwam het denkbeeld bij mij op om van die stukken, die mij voorkwamen het meest eene openbaarmaking te verdienen, tegelijkertijd een afschrift te laten maken en ze met de noodigste ophelderingen in 't licht te geven. De uitgever van De Jonge's werk, mijn vriend Nijhoff, kreeg kennis van mijn voornemen en stelde mij voor die uitgave op zich te nemen als eene Tweede serie van het groote werk waarvan door De Jonge in de voorrede van zijn Eerste Deel het plan was ontworpen. Er deed zich hierbij een bezwaar voor. Ik kon mij met De Jonge's plan, dat eene scheiding der verschillende deelen van den Archipel beoogde, niet vereenigen. De geschiedenis dier deelen loopt zoo ineen en staat in zulk een noodzakelijk verband tot het geheel, dat die scheiding mij niet wenschelijk voorkwam. Vele documenten hebben niet speciaal op enkele eilanden betrekking en zouden dus gesplitst moeten worden, waardoor de eenheid verbroken werd. In de Inleidingen zou men telkens in herhalingen moeten treden; nu reeds was ik genoodzaakt voor het verband der

gebeurtenissen telkens terug te komen op hetgeen door den heer De Jonge was verhaald. Ik achtte het daarom verkieselijk van het oorspronkelijke plan af te wijken en den geheelen Archipel buiten Java in deze Tweede serie op te nemen. De uitgever kon zich daarmêe vereenigen, en zoo werd tot deze uitgave besloten.

Men verwachte hier nu niet eene eenigzins volledige reeks van bouwstoffen voor de geschiedenis van elk der gewesten van den Archipel. Ook de heer De Jonge heeft voor Java uit de massa eene keuze moeten doen en in nog grooter mate was dit hier noodzakelijk. Aan zakelijke registers op alle Documenten, op de wijze der „Calendars of State papers" bij voorbeeld, moet het voorbehouden blijven den geheelen rijkdom te leeren kennen. Ik heb er een oogenblik aan gedacht daartoe mijne diensten aan te bieden, omdat ik toch alle stukken moest doorzien en, waar ik dit voor mijn doel noodig vond, excerpeeren, maar ben tot het besluit gekomen dat dit aan jeugdiger krachten moet worden toevertrouwd. De Regeering zou natuurlijk, evenals de Engelsche, zulk eene uitgave moeten bekostigen.

Wat nu de Inleiding voor dit deel betreft, ik heb mij ten doel gesteld daarin hoofdzakelijk de medegedeelde stukken toe te lichten, en tevens een overzicht te geven van hetgeen in dit tijdvak door de Nederlanders in den Archipel is verricht en van de staatkunde door hunne Regenten gevolgd. Voor een vollediger en uitvoeriger geschiedverhaal moet ik verwijzen naar mijn arbeid in de „Bijdragen" van het K. Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van N. Indië. Men zal daar ook alle documenten vermeld vinden die ik buiten de hier uitgegevene heb geraadpleegd.

Ik heb mij vergewist dat de stukken die deze bundel bevat nauwkeurig zijn afgeschreven. De regels, daarvoor door het Historisch Genootschap vastgesteld, waren, toen men hiermede begon, nog niet in mijn bezit, maar in de hoofdzaak is daar-

van niet afgeweken. Natuurlijk zijn, waar ik die vond, de origineelen gebruikt. Een enkel stuk moest zelfs tweemaal geheel worden verbeterd, omdat ik eerst een laat afschrift, toen een vroeger, en eindelijk (waar ik dit niet gezocht had) het origineel in handen kreeg.

Aan het eind van dit deel zal men een register van de eigennamen vinden. Wat de namen van plaatsen betreft, daarbij heb ik de juistere spelling gevolgd, 't geen te meer noodig was omdat de spelling in den tekst dikwijls verschilde. Op zeer afwijkende vormen in den tekst zal men eene verwijzing vinden. Ik achtte dit echter bij kleine verschillen als *u* en *ou* voor *oe* niet noodig.

UTRECHT, Februari 1886.

P. A. TIELE.

VERBETERINGEN.

Blz. 9 regel 2 v. o. behoort bij den naam Cambello de aanteekening [1] die op de volgende bladzijde voorkomt.

„ 10 onderste regel staat: 2. Taffasoha, lees: 1. Taffasoha.

„ 12 regel 5 v. b. staat: Batavia, lees: Bantam.

„ 18 „ 19 v. o. staat: Mimba. Dit staat werkelijk in 't origineel maar zal Numba moeten zijn.

„ 32 regel 5 v. b. staat: win, lees: wind.

„ 51 „ 19 v. b. moet de komma achter: 465 musquettiers vervallen en geplaatst worden achter: 13 schepen.

„ 100 regel 8 v. o. staat: Wayo, lees: Mayo.

„ 131 „ 3 v. b. „ 23 de Hebrero, lees: 28 de Hebrero.

„ 133 „ 17 v. b. „ reeds, lees: reede.

„ 263 „ 12 v. b. „ Sanlau, lees: Saulau.

„ 301 „ 11 v. o. }
„ 302 „ 12 v. b. } „ Amasee, lees: Amahee.

„ 346 „ 6 v. b. „ 1622, lees: 1623; en achter Banda bijvoegen: aan den Gouv. Gen. Pt. de Carpentier.

INHOUD.

INLEIDING.

I.

Het was op den veertienden Juli van het jaar 1596 dat de Nederlanders het eerst voet aan wal zetten in den Maleischen Archipel. Sedert waren veertien jaren voorbijgegaan. De drie schepen die den weg hadden gebaand waren door tallooze andere gevolgd. De macht en invloed die de Portugeezen daar bezaten was geknot. Men had hun Malaka, den zetel van hun bestuur, nog niet kunnen ontwringen, maar toen het bleek dat hun scheepsmacht niet tegen de Nederlandsche bestand was, toen Steven van der Haghen hunne vesting op Ambon, den sleutel der Molukken, had veroverd (1605), zagen de bewoners van den Archipel dat het hun belang was den machtigen vreemdeling, die hun grooter voordeelen beloofde, te wille te zijn, en hem hier naast —, daar met uitsluiting van de Portugeezen, den handel toe te staan.

Dit laatste hadden zij te Bantam, destijds wel de voornaamste handelsplaats in den Archipel, verkregen en hier hadden zij dan ook hun hoofdkantoor gevestigd. Maar in 1608 was te Bantam een man van geestkracht aan 't roer gekomen, de rijksbestuurder Arja Manggala, die begreep hoe de Nederlanders, machtiger geworden, hier wel eens dezelfde rol konden spelen als de Portugeezen te Malaka en besloten was zich niet door hen de wet te laten stellen, maar hen de voordeelen die zij hier ge-

noten duur te laten betalen. Zijne afpersingen moede geworden, sloegen de onzen het oog op Djakatra voor hun hoofdstation of „rendez-vous" (zooals men 't destijds noemde) en het scheen dat de regent van dit gewest er wel toe te bewegen zou zijn hun vergunning te geven tot het bouwen van een fort.

Te Atjeh hadden de Portugeezen door onmatige eischen, waarvan zij niet bij machte waren de vervulling af te dwingen, hun zaak geheel bedorven. Ook hier had in 1607 een krachtig en eerzuchtig man zich van 't bewind meester gemaakt en onder den naam van Iskander Moeda den troon beklommen. Aartsvijand der Portugeezen, zou hij de Hollanders te vriend houden voor zoover zij hem niet in zijne veroveringsplannen dwarsboomden. Voor den peperhandel in zijn gebied aan de Westkust van Sumatra hadden de onzen er belang bij hem niet tegen zich in te nemen, zooals ook voor de kleeden die de Guzeraten hier aanbrachten. Want deze en die van de kust van Koromandel, die de Hollanders daar zelven haalden, behoorden tot de meest gewilde handelswaren in den Archipel.

De Sultan van Djohor, nazaat der door de Portugeezen verdreven Sultans van Malaka, had de onzen met open armen ontvangen, maar de nabijheid van Malaka was noodlottig voor hun verbond. De Portugeezen noodzaakten hem door het afsluiten zijner rivier hunne zijde te houden daar zij er te veel belang bij hadden dat hij de vaart naar China door de Straat van Singapura niet bemoeielijkte. Hij liet zich echter niet dwingen om de Hollanders te verjagen. Deze bleven er dus een kantoor houden, al was de handel van weinig beteekenis, want nog altijd aarzelden zij of niet hier of op een der eilanden in den omtrek de geschiktste plaats voor hun hoofdzetel te vinden zou zijn, waardoor zij de zeestraten naar den Archipel en Oost-Azië voor hunne mededingers zouden kunnen afsluiten.

Ook op vele andere plaatsen van den Archipel hadden de onzen kantoren gevestigd. Te Grissee op Java, te Makassar op Celebes, moest men ook de Portugeezen dulden, want noch de vorst van

Soerabaja, noch de vorsten van Gowa en Tallo wilden van een monopolie hooren. Maar die plaatsen waren van gewicht omdat men er voorraad van rijst en anderen mondkost kon vinden voor de bezetting der forten in de Molukken. Te Soekadana en te Sambas op Borneo had men faktorieën voor den diamanthandel, te Patani aan de westkust van 't Maleische schiereiland voor de peper die daar aan de markt gebracht werd en voor de waren die de Chineezen er kwamen brengen. Patani en Ajudhja, de hoofdplaats van Siam, waren ook tusschenstations voor de vaart op Japan, waar de Hollanders zich op het eiland Hirado gevestigd hadden.

Maar vooral de oosthoek van den Archipel, van zoo overwegend gewicht omdat daar uitsluitend de kostbaarste specerijen: kruidnagelen en muskaatnoten groeiden, was door het krachtig optreden der Nederlanders bijna geheel voor de Portugeezen verloren gegaan. Vooreerst, zooals wij reeds opmerkten, door de verovering van hunne voornaamste sterkte op Ambon. Daar en op de omliggende eilanden waren de inwoners van ouds in twee partijen verdeeld, waarvan de eene (de Oelilimas) grootendeels tot den Islam was overgegaan, de andere (de Oelisivas) meerendeels aan hare voorvaderlijke instellingen trouw was gebleven. Velen der eersten heetten onderdanen van den Sultan van Ternate, wiens stadhouder te Loehoe op Ceram zijn zetel had. De Portugeezen hadden de Oelisivas te vriend gemaakt, die ook gemakkelijker tot het Christendom te brengen waren, en de ijver van Xavier en zijne volgelingen had dan ook zoowel op Ambon als op de Oeliasers een aantal zielen voor de kerk gewonnen. Toen nu Steven van der Haghen het eerst Ambon bezocht had hij zich natuurlijk bij de tegenstanders der Portugeezen, de Mohammedanen op Hitoe, aangesloten en zich met den voornaamsten Orangkaja, den zoogenoemden „kapitein Hitoe", die daar namens den zwakhoofdigen radja het bewind voerde, tegen hun gezamenlijken vijand verbonden. De Hitoeëezen sloten zich dan ook bij Van der Haghen aan toen hij de vesting op

Ambon veroverde, maar zij hadden op de slooping dier vesting gerekend, die hun vergunnen zou hun gezag en tevens dat van den Islam over het geheele eiland uit te breiden. De Hollanders echter namen ook de vroegere onderdanen der Portugeezen onder hunne bescherming en duldden niet dat zij door de tegenpartij onderdrukt of bekeerd werden. Aan de Jezuieten evenwel, in wie men natuurlijk vrienden der Portugeezen zag, werd het verblijf op Ambon verboden en aan uitbreiding van het Christendom of zelfs instandhonding van het verkregene werd vooreerst niet gedacht, zoodat de Islam toch meer en meer veld won.

Voor geloofsvervolging hadden de bewoners der Ambonsche eilanden dus niet meer te vreezen. Voor 't overige hadden zij slechts van meesters gewisseld, want handelsvrijheid bleef natuurlijk buiten kwestie. De Hollanders bedongen den alleenhandel in nagelen, en inlandsche handelaars: Javanen, Maleiers, Makassaren, die ze kwamen opkoopen, werden zoo veel mogelijk door hen geweerd. Reeds waren de bewoners van Klein Ceram (Hoamohel), waar de meeste nagelen groeiden, daartegen in verzet gekomen, maar tot nu toe hadden de Ternataansche stadhouders de geschillen weten bij te leggen.

Ternate was bij de komst der Hollanders de voornaamste mogendheid in den oostelijken Archipel. Van dat kleine eiland uit hadden de Sultans, vooral Baab, de vader van Sahid die thans regeerde, hun gezag van Mindanao tot Soembawa weten uit te strekken. De Portugeezen, uit Ternate verdreven, bezaten alleen een fort op Tidore en steunden den Sultan van dat eiland, van oude tijden een mededinger van dien van Ternate met wien hij het gezag over de omliggende eilanden deelde. Bij de komst der Hollanders had Sahid hen als vijanden der Portugeezen met vreugde verwelkomd, en beider belangen werden gebaat toen Cornelis Bastiaense in 1605 het fort op Tidore veroverde en de Portugeezen dwong naar de Philippijnen de wijk te nemen. Maar de onzen hadden verzuimd een genoegzame macht in de Molukken achter te laten en de Ternatanen in den waan ge-

bracht dat zij noch van Malaka noch van Manila iets meer te vreezen hadden. Dit verzuim had voor hunne bondgenooten de noodlottigste gevolgen. Onvoorbereid op een aanval, konden zij de Spanjaarden uit Manila niet beletten in 1606 de oude Portugeesche vesting op Ternate te veroveren en zich daar en op Tidore te versterken. Sultan Sahid werd naar Manila weggevoerd en de Ternataansche scheepsmacht grootendeels vernietigd. De meeste Ternatanen vluchtten naar Halmahera en andere eilanden. De Tidoreezen en Spanjaarden waren thans meesters in de Molukken.

Dan, niet lang duurde het of de Hollanders wisten althans ten deele hun verzuim te herstellen. Twee forten werden door hen op Ternate aangelegd om de bewoners in staat te stellen naar hun eiland terug te keeren en nagelen te plukken; het voornaamste nageleiland, Makian werd veroverd en bezet, en het fort op Batsjan aan de Spanjaarden ontnomen. Toen dus in 't begin van 1611 de gouverneur der Philippijnen Don Juan de Silva, in de Molukken verscheen, vergezeld van den Sultan van Ternate, met wiens hulp hij het volk voor zich hoopte te winnen, vond hij zijn tegenstanders te goed versterkt voor een „coup de main" en moest onverrichter zake naar Manila terugkeeren. De Ternatanen wilden hun Sultan gaarne terug hebben — zijn zoon en opvolger Modafar was een nietswaardige —, maar van de Spanjaarden waren zij niet gediend.

Naast de Molukken en Ambonsche eilanden, het land der kruidnagelen, was het land der muskaatnoten, de Bandagroep, destijds voor den handel het gewichtigst. De bewoners waren Mohammedanen, even als elders in twee partijen verdeeld, maar eenig waar het gold de vreemdelingen te beletten zich op een hunner eilanden te versterken, wat zij dan ook nooit aan de Portugeezen hadden toegestaan. De Hollanders hadden er factorijen mogen vestigen, maar het was hun niet gelukt de Bandaneezen het monopolie af te dwingen, te minder sinds hier in 1602 nieuwe mededingers waren opgetreden.

De Engelschen, niet onbekend in den Archipel sinds de vrijbuiterstochten van Drake, Cavendish, Lancaster, hadden op het voorbeeld der Nederlanders een handelscompagnie opgericht die in 1601 voor het eerst een eskader naar Indië uitzond. Ook zij hadden zich het eerst te Bantam gevestigd en van daar uit den oostelijken Archipel bezocht. Waar zij forten en een scheepsmacht der Hollanders vonden was het dezen niet moeielijk gevallen hun het drijven van handel te beletten, maar in de Banda-eilanden gelukte dit niet. Ook schijnt het dat hier de Hollanders zich den haat van Mohammedaansche priesters van de machtigste partij, Lontor en Nera, op den hals gehaald hadden. Deze, door de Engelschen met geschenken en hooge prijzen gewonnen, wilden nu met de Hollanders niet meer te maken hebben. Er was dus geen uitweg: wilde de Compagnie het monopolie bezitten dan moest het de Bandaneezen des noods met geweld worden af gedwongen. Zoo luidde ook de last van Bewindhebbers aan den admiraal Verhoeff, die in April 1609 eene aanzienlijke scheepsmacht voor Nera vereenigde en met het bouwen van een fort op dat eiland een aanvang liet maken. Wat de Bandaneezen met de wapenen niet konden verhinderen, zochten zij door verraad te verkrijgen. Verhoeff en eenigen der zijnen vielen als slachtoffers van hun goed vertrouwen. Maar het fort werd voltooid en het gelukte de Bandaneezen niet, hoewel zij met vereende krachten de Hollanders bestookten, hen daaruit te verdrijven.

Met dit fort evenwel was niet alles gewonnen. Kon men nu daarmede al de middengroep, Groot-Banda en Nera beheerschen, de meer afgelegen en door wind en stroom moeielijk genaakbare eilanden Ai en Run bleven vrijplaatsen voor andere handelaars, en de Hollanders bespeurden weldra dat de meeste noten langs dien weg in handen kwamen der Portugeezen en Engelschen [1].

---

[1] Documenten bl. 9.

Zoo stonden de zaken toen de eerste Gouverneur-Generaal het bewind aanvaardde.

II.

Pieter Both, die reeds eenmaal een handelsvloot naar Indië gebracht maar daar toen slechts kort vertoefd had, was de man op wien Bewindhebbers der O. I. Compagnie het oog hadden geslagen om in die betrekking hunne belangen voor te staan. Negen maanden vóór zijn uitreis was het twaalfjarig bestand met Spanje in Nederland afgekondigd. Het zou in Indië een jaar later ingaan. De Spaansche Regeering had schoorvoetend toegegeven dat zij den handel in Indië zou gedoogen op plaatsen die niet door haar bezet waren. Maar zij haastte zich niet hare vertegenwoordigers in het Oosten daarvan in kennis te stellen. Het zou ook weinig gebaat hebben. Want hoe weinig ernst het ook de onzen was zich aan die bepaling te houden, blijkt wel aan den last door Bewindhebbers aan Both medegegeven om „zooveel mogelijk zorg te dragen dat de handel van de Molukken, Ambon en Banda daaronder begrepen, ten eenenmale kunne blijven en vastgemaakt worden aan de Compagnie, zoodat geene andere natie ter wereld daarvan iets in handen valle dan aan ons of dengeen die ons goeddunkt.” Het was hun toch bekend dat de Spanjaarden zich in de Molukken gevestigd hadden, zoodat die last gelijk stond met hunne verdrijving. Maar hij had nog een ruimer beteekenis. Er lag in opgesloten dat ook andere Europeesche natiën, de Engelschen inzonderheid, daar niet geduld moesten worden, en tevens dat men de bewoners van den Archipel zelven van dien handel moest uitsluiten. Dit beginsel, streng gehandhaafd, zou natuurlijk doodend zijn voor 't verkeer in den Archipel, dat onder de Portugeezen, om welke reden dan ook, nog voor een groot deel was vrijgelaten. Wij hooren dan ook reeds in 1614 een dienaar der

Compagnie oprecht verklaren [1] dat „zoolang de Bewindhebbers de Indische zaken bij de hand hebben de plaatsen in deze Indiën die door ons veroverd worden moeten *vergaan en declineeren.*"

Vooreerst begrepen de Majores wel dat men tegenover de inlandsche handelaars „met alle mogelijke voorzichtigheid moest handelen en de zoetste middelen gebruiken om in geen contentie van wapenen met hen te komen" [2]. Eerst moesten de Europeanen worden geweerd. Maar dat zij er reeds thans toe overhelden om geen middelen te ontzien leert ons het advies aan Both betreffende de Banda-eilanden dat Hendrik Brouwer als uit hun mond heeft opgeteekend [3]. Men moest de Bandaneezen in geenerlei opzicht te gemoet komen, beletten dat zij van Java en elders toevoer van levensmiddelen kregen (met andere woorden hen uithongeren), de noteboomen der weerspannigen omhouwen en de eilanden die men niet voor anderen kon afsluiten gewelddadig ontvolken. Er is niet aan gelegen of er veel noten verloren gaan of ongeplukt blijven. Als maar geen ander ze in handen krijgt dan wij. „God Almachtig", zoo eindigt het advies, „gunne daartoe zijn genadigen zegen".

Het doodvonnis over de Bandaneezen was dus reeds uitgesproken, maar het zou nog eenige jaren duren voor men den man vond die niet schroomde het ten uitvoer te brengen.

Toen Pieter Both in December 1610 te Bantam aankwam vernam hij veel ongunstigs van zijne landgenooten in de Molukken. Na de gevangenneming van hun bevelhebber Van Caerden door de Spanjaarden deed daar ieder wat hem goeddacht. De Gouverneur-Generaal vond het dus noodig onmiddellijk derwaarts te gaan. Onderweg vertoefde hij eenigen

---

[1] Documenten, bl. 89.

[2] Resolutiën van Bewindh., Maart 1614.

[3] Documenten, I. Vergelijk Aanteek. 1 aan het eind dezer Inleiding.

tijd op Nera en zorgde voor het aanleggen van een fort op den berg die de vesting bestreek, zoodat de Hollanders van daar niet meer bestookt konden worden. Zijne vredesvoorstellen aan de Bandaneezen werden beantwoord met den eisch om Nera te ontruimen. Voor 't oogenblik moest men dus geduld oefenen.

In de Molukken aangekomen zond hij afgevaardigen naar den Spaanschen Gouverneur om hem met de stukken te overtuigen dat het Bestand met Spanje gesloten was. Maar deze had geen instructie ontvangen en wilde den vrede niet erkennen. Both behoefde dus niet te schromen ook zelf vijandelijk op te treden; integendeel, de Staten hadden er in dit geval bepaalden last toe gegeven [1]; maar hij kon bij gebrek aan soldaten weinig tegen de Spanjaarden uitrichten. Dat Bewindhebbers hun eersten Gouverneur-Generaal met zoo onvoldoende strijdkrachten — ongewapend, zoo als Coen hun later verweet —, naar Indië zonden had zijn reden; de Staten zouden dit zoo kort na het sluiten van het Bestand niet anders hebben geduld [2]. Eerst in Januari 1613 had hij genoegzame versterking bekomen om den vijand aan te tasten. Hij maakte zich toen van het fort Marieko op Tidore meester, een eerste stap om de Spanjaarden uit dat eiland te verdrijven.

Onder de punten in Both's instructie kwam ook de aanbeveling voor „op den profijtelijken handel van 't sandelhout, op Timor en Solor vallende, order te stellen." Het sandelhout, in China zeer gewild en dus als ruilmiddel met de Chineezen van beteekenis, groeide wel niet op Solor, maar de Portugeezen hadden hier een sterkte, en daar men Solor moest langs varen om dat welriekende hout op Timor op te koopen, konden zij daardoor dien handel aan anderen beletten of althans zeer bemoeielijken. Het was dus zeer natuurlijk dat Both het bezit

[1] Resolutiën der St. Gen. 23 Maart 1611.

[2] Bewindhebbers aan Coen, 30 November 1615.

van dat fort van gewicht achtte. Vernemende dat het licht te veroveren zou zijn, besloot hij dus een poging daartoe te doen, om op die wijze zich van den sandelhout-handel te verzekeren. Hij droeg dit op aan Apollonius Scotte, den kapitein van Makian, die in deze betrekking bewijzen van groote bekwaamheid had gegeven. De keus was gelukkig. Scotte bevond dat het fort sterker was dan men hem had voorgesteld, maar de bezetting was gering en het geschut der Hollanders bracht er den schrik in, zoodat zij zich weldra op eervolle voorwaarden overgaf. Scotte, die geleerd had met inlanders om te gaan, wist zoowel de Christenen, bekeerlingen der Dominikaner-predikers, als de Mohammedanen die op Solor en Serbite het talrijkst waren, aan zich te verbinden. Of hij verstandig deed de Portugeezen toe te staan zich te Larantoeka op Flores te vestigen wil ik daarlaten. Zij vonden hier een grooten aanhang onder de inlandsche Christenen en konden hier licht over Makassar versterking ontvangen. Dit bleek tijdens Scotte's opvolger, Adriaen van der Velde; maar deze beschouwde de Portugeezen als zijn natuurlijke vijanden, en het ontbrak hem daarenboven geheel aan beleid, zoodat vele Christen-inlanders hem afvielen en hij op een slecht beraamden tocht naar Serbite het leven verloor. [1]

Toen Both de verovering van Solor vernam achtte hij die „meer waard te zijn dan geheel Tidore". Zonder twijfel overschatte hij evenals Scotte de beteekenis van dit feit, maar met dat al was het voor de Portugeezen een gevoelig verlies, van hun eenige sterkte in dezen hoek van den Archipel beroofd te worden. Van der Haghen mag uit handelsoogpunt juist geoordeeld hebben, dat Both liever zijn macht tot verovering van Poeloe Ai in den Banda-Archipel had moeten gebruiken [2], waar zich in dezen tijd geen Engelschen bevonden, en het

[1] Zie over 't voorgevallene op Solor en den handel op Timor: Documenten II, VIII A-C.

[2] Documenten, bl. 127.

had Both niet aan den raad daartoe ontbroken [1]. Maar voor hem was de verwijdering der Portugeezen en Spanjaarden de hoofdzaak; daartoe wilde hij alle krachten inspannen.

In Maart 1613 verliet hij tijdelijk de Molukken om Bantam te bezoeken waar de belangen der Compagnie niet naar behooren behartigd werden, maar onderweg trof hij voor Ambon zes schepen aan, sommigen met soldaten voor de Molukken bestemd, en nu achtte hij zich in staat met deze versterking zijn slag te slaan. Hij keerde dus met die schepen naar Ternate terug.

Laurens Reael, die Both als rechtskundig raadsman was toegevoegd en dien hij als zijn aangewezen opvolger beschouwde, had gedurende zijne korte afwezigheid zijne plaats vervuld en gewaakt dat de Engelsche kapitein John Saris in de Molukken geen nagelen kon opdoen. Op een der schepen die Both uit Ambon medebracht (3 Juli 1613) bevond zich de koopman Jan Pieterszoon Coen, in dit jaar met twee schepen uit Nederland gekomen. Een samentreffen van drie mannen van beteekenis in dien verren hoek van 't Oosten. Van twee hunner, Both en Coen, bezitten wij een verhaal van het volgende krijgsbedrijf [2].

Dertien schepen had men nu voor Ternate bijeen en men kon 700 man in de wapenen brengen, maar het waren voor een groot deel matrozen, „goede soldaten", schrijft Both, „zoo lang het voor den wind gaat, maar als het tegenloopt verliezen zij den moed." Vijftig Japanners, door Hendrik Brouwer uit Japan medegebracht, zouden blijken tot het beste deel te behooren.

Op aandrang van de Ternatanen besloot men op Tidore te landen en eerst het oude Portugeesche fort aan te tasten. Dit was door de Spanjaarden bezet, in weerwil van de waarschuwing der Tidoreezen, dat zij het niet zouden kunnen houden. Het bleek dan ook te zwak om aan de overmacht der Hollanders

[1] Documenten, bl. 8 vv.

[2] Documenten, III, V.

weerstand te bieden en weldra wapperden hunne vaandels op de borstwering. Maar hiermede was nog weinig gewonnen. De Tidoreezen hadden zich met behulp van de Spanjaarden, ervaren in vestingbouw, versterkt op moeielijk toegankelijke hoogten. Eene poging om eene dier sterkten door storm te nemen mislukte. Door een misverstand bleef een deel der Hollandsche troepen werkeloos en liet zich zelfs door de Tidoreezen overvallen en op de vlucht slaan. Nu was de moed geheel verloren, en zag Both zich genoodzaakt het volk weder in te schepen. Noch Both, noch Reael, die de troepen aanvoerde, waren krijgskundigen. Maar daarenboven stonden zij hier tegenover een volk dat zijn eigen grond verdedigde en zich bewust was een dapperen bondgenoot tot zijn steun te hebben.

Aantrekkelijker voor het Hollandsche scheepsvolk dan een moeielijke landtocht was zeker het plan, dat door velen in den scheepsraad geopperd werd, om op buitvaart uit te gaan naar de Philippijnen. Maar Both en de meesten waren van oordeel, dat men dan gevaar zou loopen in de Molukken te verliezen wat men eenmaal gewonnen had. Het schijnt dat Both hier nog had willen blijven, op hoop van door een gelukkiger krijgsbedrijf de schande der nederlaag uit te wisschen [1], maar de Raad was van oordeel dat zijne tegenwoordigheid te Bantam vereischt werd. Coen vertrok met hem derwaarts (Augustus 1613). Reael bleef als Gouverneur in de Molukken achter.

Onderweg bezocht Both het eiland Boeton. De radja had hem den tocht naar Solor aan de hand gedaan en deelde hem nu mede hoe gelukkig die geslaagd was. Hij ontving de Hollanders zeer feestelijk, want hij had hun steun tegen de Makassaren noodig, en Both meende dat hij weerkeerig van grooten dienst kon zijn bij het onderwerpen der Bandaneezen. Hij liet dan ook bij zijn vertrek een klein garnizoen op Boeton achter.

---

[1] Althans, hij beklaagt zich in een brief aan Bewindhebbers (10 November 1614) dat Reael hem niet genegen was en op zijn vertrek aandrong.

Maar daar het eiland voor den handel van geen beteekenis was en men er zelfs geen levensmiddelen kon bekomen, werd dit garnizoen door zijn opvolger weder gelicht.

Hoe te Bantam en te Djakatra door Both op het wanbeheer van de dienaren der Compagnie orde werd gesteld, en hoe hij door de benoeming van Coen tot directeur dier kantoren en boekhouder-generaal en van Hans de Haze tot visitateur-generaal van alle kantoren een onschatbaren dienst aan zijne principalen bewees, heeft de heer De Jonge reeds doen uitkomen. [1]

Both heeft ons zelf in een karakteristieken brief bizonderheden van dat wangedrag medegedeeld [2]. In zijne instructie was hem zeer in 't bizonder voorgeschreven daarop orde te stellen, en het blijkt dat hij dit ook als zijn voornaamsten plicht beschouwde en zelfs overdreef. Hij nam te weinig in aanmerking dat Bewindhebbers, door de karige bezoldiging hunner onderhoorigen en door begunstiging van ongeschikte personen, tot die misbruiken aanleiding gaven. [3]

Werden dus in dit opzicht de belangen der Compagnie door Both tot in 't kleingeestige behartigd, aan een ruimen blik op hetgeen die belangen eischten schijnt het hem ontbroken te hebben. Men heeft hem verweten dat hij te weinig koopman in zijn hart was en niet genoeg in aanmerking nam dat hij niet optrad voor den Staat maar voor een handelslichaam, dat de kosten van zijne uitzendingen door de baten moest kunnen bestrijden. Ook zou hij te veel forten hebben gebouwd en de schepen te lang werkeloos in de Molukken hebben gehouden. [4] Dit mag voor een deel juist zijn, maar wij mogen niet vergeten dat het bezit der Molukken in zijne Instructie een hoofdzaak was genoemd en dat zijne maat-

---

[1] Dl. IV. Inleiding, bl. IX, X.

[2] Documenten, IV.

[3] Zie den brief van Coen bij De Jonge IV. 12; den brief van Both: Docum. bl. 30 en dien van Reynst: Docum. bl. 113 en 115.

[4] Documenten, bl. 111 en elders.

regelen ten gevolge hadden, dat de Hollanders daar weder de overmacht kregen en behielden. Ook zal men zien dat het slechten dier forten door de meesten werd afgekeurd.

Een zwakke zijde van Both, en een groote fout in een Gouverneur-Generaal was zijn gebrek aan zelfstandigheid. Bewindhebbers hadden gedwaald door in hem den man te zien die slechts „op den stoel had te zitten en te commanderen”. [1] Altijd aarzelde hij. Of hij op dit of dat fort een aanval zou doen, of hij in de Molukken zou blijven of naar Bantam zou gaan, of hij daar zijn opvolger zou afwachten of voor diens komst repatrieëren, al zulke dingen moest de Raad beslissen. En welk een Raad! Niet de leden van het hoogste Collegie, de Raden van Indië alleen, maar de geheele breede raad van schippers, kooplieden en kapiteinen! Met recht werd dit door Coen afgekeurd. [2] Ook was het niet de weg om het vertrouwen zijner onderhoorigen te winnen. En toch, zooals uit zijne brieven blijkt was hij jaloersch op anderen die dit wel bezaten. Reael en Scotte, beide eerst hoogelijk door hem geroemd, werden later geen hooger bevordering waardig gerekend! [3]

Both zou zijn vaderland, waarnaar hij zoozeer verlangde, niet terugzien. Het schip dat hem overbracht verongelukte aan de kust van Mauritius.

III.

Bewindhebbers der Compagnie hadden een uit hun midden tot Both's opvolger benoemd, een Amsterdamsch koopman met name Gerard Reynst. In November 1614 kwam hij te Bantam. Zijne instructie was nagenoeg gelijkluidend met die van Both, maar het bezit der specerij-eilanden werd niet meer zoo op den voorgrond gesteld. Misschien hadden de Staten aanstoot

---

[1] Hend. Brouwer aan Pt. Both, 16 Mei 1612.

[2] De Jonge, IV. Inleiding p. XIV.

[3] Zie aanteekening 2 aan het einde dezer Inleiding.

genomen aan dat artikel, misschien waren de gevolgen aan Bewindhebbers wat kostbaar gebleken.

Met Reynst kwam Steven van der Haghen in Indië terug. Hij was door Bewindhebbers aangenomen „als tweede persoon naast den Gouverneur-Generaal en eerste Raad van Indië". [1] Waarom niet als Gouverneur-Generaal? Zijne onlangs openbaar gemaakte [2] Remonstrantie aan de Staten-Generaal van 1611 over de onbillijke behandeling van Bewindhebbers geeft er het antwoord op. Men was bevreesd dat hij de Staten meer zou dienen dan de Compagnie, dat hij het handelsbelang te weinig op den voorgrond zou stellen. En het zal blijken dat zij niet onjuist oordeelden als zij in hem geen onverdeeld voorstander zagen van hunne politiek.

Al aanstonds bij zijn komst werd door Reynst en zijn Raden een plan van handeling vastgesteld. [3] Men besloot „met de tegenwoordige macht" (3 schepen en 4 jachten) naar Banda te zeilen om Poeloe Ai te veroveren en een fort te maken, de Engelschen te beletten in de Ambonsche eilanden nagelen te koopen, de forten in de Molukken van soldaten en benoodigdheden te voorzien en dan terug te keeren om in het gebied van Djohor een fort te bouwen, waartoe de Sultan ten laatste zijne toestemming had gegeven. [4]

Het was inderdaad voor den handel een eerste vereischte in de Banda-eilanden krachtiger op te treden, want de Gouverneur kon bij gebrek aan vaartuig niet beletten dat de muskaatnoten naar elders vervoerd werden en de Hollanders durfden zich nauwelijks buiten de vesting wagen. Reynst kwam hier op het goede oogenblik, want drie dagen na hem (21 Maart 1615)

---

[1] Resolutiën van Bewindh. 21 Febr. 1613.

[2] Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, de VI bl. 265 vv.

[3] Resol. Gouv. Gen. en Raden, 15 Nov. 1614.

[4] Over de betrekkingen tot Djohor zie men: Documenten: V bl. 59 vv., VI en VII.

verscheen een Engelsch schip ter reede van Nera. Hun koopman, George Ball, werd natuurlijk belet hier handel te drijven, maar het gelukte hem toch op Poeloe Ai goederen aan land te brengen en een onderkoopman met een jacht achter te laten, om op lading te wachten. De Hollanders begrepen nu dat het hoog tijd was om ook op Ai meesters te worden. Met de versterking uit de Molukken gezonden had men 700 man bijeen. Met deze macht werd den 13den Mei een landing gedaan en een fort veroverd. Maar nu meenden de onzen 't reeds gewonnen te hebben en dachten slechts aan den buit, toen de Bandaneezen, van Engelsche wapens voorzien, hen uit een hooger fort zoodanig teisderden dat zij met groot verlies moesten aftrekken.

Reynst vond het raadzaam voor 't oogenblik van verdere pogingen om de Bandaneezen te dwingen af te zien, daar hij het een hoofdzaak achtte de Engelschen op Ambon te weren. Coen had hun daar in 1613 den handel niet geheel kunnen beletten [1]. Thans trof Reynst er zoowel het schip van Ball, als een jacht dat dezen uit Bantam was nagezonden. De Cerammers van Loehoe en Kambelo hadden hen gaarne zien komen, omdat zij de nagelen veel beter betaalden dan de Hollanders, en lieten zich door de vertoogen van Adriaan Blocq, den Gouverneur van Ambon, niet afhouden, om met de Engelschen een contract te maken. Maar de komst van Reynst met zijne schepen maakte hieraan een einde. Ball moest voor de overmacht zwichten en Ambon verlaten [2].

Daarop voer Reynst naar de Molukken. Hier had Laurens Reael sinds het vertrek van Both het bewind gevoerd. Bij gebrek aan de noodige soldaten had noch hij, noch de Spaansche Gouverneur, eenig wapenfeit kunnen verrichten; maar daar hij genoeg schepen bijeenhad en die niet werkeloos

[1] Documenten, bl. 44—49.

[2] Documenten, bl. 191—92.

wilde laten liggen deed hij in 't laatst van 1614 een tocht naar de Philippijnen om daar zooveel hij kon de Spanjaarden schade toe te brengen. Te Iloilo op het eiland Panay en in den omtrek van die haven weerde men zich dapper „met branden en blakeren", maar de moesson belette de vaart naar Manila. Ook was het niet eens gelukt den toevoer van Manila naar de Molukken te onderscheppen. De Spanjaarden waren met die vaart beter vertrouwd dan de Hollanders.

Of nu een ervaren en doortastend soldaat niet wat meer in de Molukken had kunnen doen dan Reael, is moeielijk uit te maken. De toestand der Spanjaarden was in dien tijd door gebrek aan 't noodigste erbarmelijk en de Spaansche gouverneur achtte het „een bizondere genade des Hemels dat Hij zijne vijanden de oogen des verstands had verblind, opdat zij niet zouden weten wat in hun vermogen stond" [1]. Reynst, die in Juni 1615 voor Ternate kwam en, naar aanleiding van beschuldigingen door Both tegen Reael ingebracht, een onderzoek had in te stellen naar zijn bestuur, getuigde niets dan goeds van hem en zag in hem evenals Both zijn aangewezen opvolger [2]. Maar ook Reynst was geen man van den degen.

Dat de Gouverneur-Generaal het advies van Reael op prijs stelde bleek ook hieruit, dat hij tot nu toe gewacht had op eenige gewichtige punten met zijne Raden eene beslissing te nemen. Er werd dikwijls beraadslaagd over de kwestie die wij al naar aanleiding van Both's instructie hebben aangeroerd of men de handelaars uit den archipel: Maleiers, Javanen, Makassaren, zou verbieden (zooals Bewindhebbers verlangden) in de specerij-eilanden handel te drijven. Een van de heftigste tegenstanders van dezen maatregel, was Steven van der Haghen. Het doet ons goed, in een tijd dat men meende de inlanders tot alles te mogen dwingen, althans één man te hooren vragen:

---

[1] Zie mijne „Europeërs in den Mal. archipel", 8e gedeelte 4e hoofdstuk.

[2] Zie aanteek. 2 hierachter.

met welk recht wil men dien handel verbieden? De inwoners kunnen de inlandsche kooplieden niet missen, want zij brengen hun rijst, zout, kleederen en veel andere dingen die zij noodig hebben. Zijt gij bevreesd dat zij specerijen vervoeren, welnu, neemt hun die af, en wilt gij de lieden zelf van 't noodige voorzien, zorgt dan dat gij tegen de inlandsche handelaars kunt „kladden" (even goedkoop verkoopen als zij). Maar zoolang dat niet mogelijk is, zoudt gij door 't verbod van inlandschen handel u alle inwoners van den archipel, tot vijanden maken, want gij neemt hun het brood uit den mond [1]. Gelukkig stond Van der Haghen in zijn gevoelen niet alleen; ook Reael en anderen waren van zijne meening, en men besloot dus aan den wensch van Bewindhebbers geen gevolg te geven. Maar men meende dat de realen van achten, het betaalmiddel van de Compagnie, een lokaas voor de inlandsche kooplieden was, en wilde nu beproeven de soldaten allengs in plaats van met contanten met ruilmiddelen te betalen. Deze proef vond echter zooveel tegenkanting [2] dat men haar voorloopig weder liet rusten.

Wij zouden wel willen weten hoe Van der Haghen gedacht heeft over een ander besluit dat tegelijker tijd door Gouverneur-Generaal en Raden genomen werd. Kort te voren hadden de Hollanders het eiland Siau bezet, dat halverwege tusschen de Molukken en Philippijnen lag en een veilige ankerplaats bezat. Voor de Spanjaarden was deze natuurlijk niet zonder gewicht, maar in hun benarde omstandigheden konden zij niet verhinderen dat de Hollanders er zich van meester maakten en eenige bezetting in het fort achterlieten. Reynst, die alleen de noodigste forten wenschte te behouden, liet den Raad besluiten dat die bezetting weder gelicht zou worden; maar, om te beletten dat de Spanjaarden voortaan eenigen dienst van de Siauwers hadden, bepaalde men nu tevens, dat men de laatsten zou „bewegen,

[1] Zie Documenten, bl. 215, 216, 226, 227, 231.
[2] Zie Documenten, bl. 136, 137.

des noods mët eenige rigeur", hun eiland te verlaten en naar Nera uit te trekken waar zij onder bescherming van 't fort zouden wonen. Reael maakte geen bezwaar na het vertrek van Reynst dit besluit ten uitvoer te brengen. Een 500 tal Siauwers, op de goede trouw der Hollanders rekenende, werd onder zeker voorwendsel op de schepen gelokt en naar Banda weggevoerd, maar de Hollanders beleefden weinig vreugde van hun menschenroof, want de meesten wisten weder te ontsnappen [1].

In 't begin van October 1615 bevond Reynst zich weder te Bantam. Het eerst werd het plan eener expeditie naar Djohor en Malaka ter sprake gebracht. Het voornemen om in het gebied van Djohor een fort te bouwen schijnt reeds te zijn opgegeven, nog voor men de tijding ontving, dat de Sultan weder naar het eiland Bintang was gevlucht en zijne hoofdstad ten tweeden male door de Atjehers was verwoest. Maar men besloot toch eene vloot naar Malaka te zenden om de Portugeesche schepen te vernielen, voorts de karakken van Macao op te wachten tot half Februari, en dan naar Banda te gaan; want de vermeestering van Poeloe Ai wilde men niet opgeven. Deze bleek te noodiger, toen weinige dagen later een Engelsch jacht van dat eiland te Bantam aankwam en eenige Bandaneezen medebracht, om met de Engelschen een contract te sluiten. Nu werd aan Reael bevel gezonden, zooveel soldaten als hij kon missen naar Banda te zenden, ten einde de scheepsmacht die uit Bantam daarheen zou gaan te steunen. Als men het monopolie in de specerij-eilanden wilde handhaven zou een vijandig optreden tegen de Engelschen onvermijdelijk worden. Reynst zag dit zeer goed in, en al hadden Bewindhebbers daartoe nog geen last gegeven, hij was er zeker van in hun geest te handelen [2]. Want het ging niet aan, redeneerde

---

[1] Zie het verhaal van Adriaan van der Dussen: Documenten XII.

[2] In de Resolutiën van Bewindh. der O. I. Comp. van Sept. 1614 leest men: „Bij Remonstrantie aan de Staten-Generaal te vertoonen dat het *noodig zal zijn* den Gouverneur-Generaal en andere officieren in Indië te autoriseeren de Engelschen zoo noodig met de wapenen te verdrijven."

hij, dat wij de forten zouden onderhouden en zij de specerijen genieten. Dit zou de ondergang zijn van de Compagnie [1].

Het was hetzelfde argument dat reeds bij de onderhandelingen tusschen de Hollandsche en Engelsche Compagnie over wederzijdsche grieven in 1613 op den voorgrond was gesteld, en nog wel door Hugo de Groot, den voorstander der vrije zeevaart. [2] De Engelschen, die zelven de Hollanders het recht betwistten om handel te drijven op eilanden door hen in bezit genomen, konden er weinig tegen inbrengen, maar streefden naar eene vereeniging van beide Compagnieën, waarbij lasten en baten gelijkelijk verdeeld zouden zijn. Ook Reynst achtte dit wenschelijker dan vijandschap maar hij zag er geen middel toe en het zou laten blijken dat hij goed had gezien.

Nog in 't laatst van October was Reynst van plan zelf met de vloot naar Malaka te gaan, maar hij schijnt kort daarop ongesteld te zijn geworden en droeg toen het bevel over aan Steven van der Haghen. De eerste dagen van December brachten slechte tijding: het vergaan van twee schepen met volk en lading (het waren die van Both), en voor Reynst zelven een nog droeviger bericht: den dood van zijn zoon op een van de pas aangekomen schepen. Zijn ziekte nam daardoor zulk een slechten keer, dat hij den 7 December overleed.

Isaac le Maire, heeft in de geheime instructie die hij zijn zoon medegaf op de bekende ontdekkingsreis [3] ons de zwakke zijden van Gerard Reynst blootgelegd, en toevallig [4] bevindt zich in het archief der Compagnie een brief van den Gouverneur-Generaal aan zijn zwager [5] die bewijst dat de oude vos zijn menschen kende. Maar Reynst moge ijdel en inhalig zijn ge-

[1] Documenten, bl. 110.

[2] S. Muller Fz., Grotius contra Mare liberum, in Fruin's Bijdragen, N. Reeks IX, p. 222.

[3] Bij Bakhuizen van den Brink, Studien en Schetsen IV, 281.

[4] Zie aanteekening 3 hierachter.

[5] Documenten X.

weest, het is niet waarschijnlijk dat hij *à la barbe* van Coen een strikt bevel van Bewindhebbers zou hebben durven overtreden. Daartoe kende hij zijne belangen te goed. In den genoemden brief heeft Reynst ook zijn plan van handeling uiteengezet. Dat dit de uitbreiding van den handel ten doel had en besparing van uitgaven voor zaken die geen „profijt" gaven, konden wij reeds gissen. Zoowel hierin als in zijn overtuiging dat het monopolie tegen alle mededingers moest gehandhaafd worden, vond hij te Bantam de meeste sympathie bij den directeur van den handel: Jan Pieterszoon Coen. Ook waren beiden het eens en klaagden zij even hard aan Bewindhebbers der Compagnie over de onvoldoende zendingen. „Dit is waar ik altijd voor gevreesd heb", schreef Reynst, „van veel schepen zonder volk, scheepsbehoeften, geld tot de negotie te zenden. Het is recht geprocedeerd tot de ruïne van zoo heerlijke negotie." [1] En met dat al drongen Bewindhebbers op „rijke retouren aan"! Wij mogen hen echter niet te hard vallen. In hunne Remonstrantie aan de Staten-Generaal van 1614, hierachter medegedeeld [2] worden de vele en groote „zwarigheden" opgesomd, waarmede zij te kampen hadden. Hoofdzakelijk komen die hierop neer, dat de handelsbaten door den oorlog verslonden werden en er zonder uitzicht op voordeel geen geld meer te krijgen is voor nieuwe uitrustingen, terwijl nu ook de Engelschen zich van den handel trachten meester te maken. Op grond daarvan geven zij de Regeering in overweging om zelve „den oorlog over te nemen" of de Compagnie met een voldoend getal oorlogschepen en soldaten bij te staan. Het bleek hun spoedig dat er geen uitzicht bestond dat de Regeering „den geheelen last van den O. I. oorlog vooreerst op zich zou nemen." De Staten van Holland besloten wel hun ver-

---

[1] Reynst aan Bewindhebbers, 26 Oct. 1615 Vgl. Documenten, bl. 112, 113 en Coen bij De Jonge bl. 35—37.

[2] Documenten, IX. Vgl. Resol. van Bewindhebbers, Mrt. en Sept. 1614.

zoëk om hulp te steunen, maar zij wisten het best hoever zij konden gaan. Op hun voorstel [1] stonden de Staten Generaal den 25 Mei 1615 toe, de tegemoetkoming aan de Compagnie voor de jaren 1615—17, die volgens een vroeger besluit op 200,000 ponden was vastgesteld, met 100,000 p. te verhoogen Dit was althans iets gewonnen.

In de Instructie van Reynst was bepaald dat, indien hij mocht overlijden, de Raden van Indië een voorloopigen opvolger zouden verkiezen. Dit moest echter thans worden uitgesteld, omdat de Raden verspreid waren. Intusschen vatte Coen met vaste hand de teugels op. Den 12 December werd Jan Dirkszoon Lam met vier schepen naar Ambon gezonden, om zich met de hulptroepen uit de Molukken te vereenigen en op nieuw Poeloe Ai aan te tasten. En hoewel Bewindhebbers uitdrukkelijk gelast hadden de Engelschen den handel te beletten *zonder eenige handdadigheid tegen hen te plegen*, [2] schroomde Coen niet den 11 Januari 1616 den Engelschen president te Bantam, John Jourdain, kennis te geven dat de Engelsche schepen die men in de Specerijeilanden aantrof vijandig zouden worden bejegend. En wij zullen zien dat dit geen ijdele waarschuwing was.

IV.

Den 24 October 1615 was Steven van der Haghen met zijn eskader in zee gestoken dat in November tot 6 schepen en 3 jachten werd versterkt. Hij vernam toen, dat voor Malaka eenige galjoenen lagen en besloot die aan te tasten. Den 7 December kwam hij voor de stad. De bezetting van Malaka deed wat zij kon om de schepen te behouden, maar de bemanning, meerendeels veroordeelden en gedegradeerden, zocht zich aanstonds te redden toen het geschut der Hollanders zijne werking begon te

---

[1] Resol. der St. van Holland 1614 Dec. bl. 110.

[2] Bewindh. aan J. Pz. Coen 21 Nov. 1614. Coen ontving dezen brief den 2 Dec. 1615. Zie den zijnen bij De Jonge IV, 36.

doen. De galjoenen werden vernield, maar bij gebrek aan roeivaartuigen kon Van der Haghen de stad niet naderen om den vijand nog meer schade toe te brengen. Trouwens de schade was reeds groot genoeg. De galjoenen waren door den Vice-Koning uit Goa afgezonden, om zich te vereenigen met de vloot die Don Juan de Silva te Manila had uitgerust en dan gezamenlijk de Hollanders in den Archipel te gaan bestoken. Toen nu Silva in Februari 1616 met zijne vloot in de zeestraat van Singapura aankwam, sloeg het verlies der galjoenen aan zijne plannen den bodem in. Op nieuwe hulp uit Goa wachtende overleed hij te Malaka den 23 April, en de Spanjaarden waren blijde naar Manila te kunnen terugkeeren. Zij stelden zich, en met reden, weinig voor van de beloofde hulp der Portugeezen, die, in weerwil van de bevelen uit Spanje, zich zeer onwillig hadden betoond om tot de herovering der Molukken ten bate der Spanjaarden mede te werken.

Van der Haghen, die in de meening verkeerde dat de vloot van Silva rechtstreeks van Manila naar de Molukken zou gaan, — want zoo was door Silva tot het laatste oogenblik voorgewend — had de Zeestraat juist voor zijn komst verlaten, omdat hij vreesde dat de moesson zou verloopen, die hem naar de Molukken moest brengen. Hij zou het anders tegen de Spaansche vloot zwaar te verantwoorden hebben gehad, want zij was uitmuntend voorzien van geschut, door Japanners gegoten, zooals later de onzen tot hun schade zouden ondervinden [1].

In 't begin van Maart 1616 vereenigden zich in den Banda-archipel het eskader van Lam en de schepen waarop zich de hulptroepen uit de Molukken en de gevluchte Siauwers bevonden. Ook een honderdtal Soloreezen waren hierheen overgebracht, daar Reynst bevel had gegeven de bezetting van het fort op Solor te lichten. Men was juist gereed om naar Poeloe

[1] Over den tocht van Van der Haghen zie Documenten XI. Over de bijlage (Brief van Don J. de Silva) zie men den brief van Coen bij De Jonge IV bl. 44 en mijne „Europeërs in den Mal. archipel" 8e gedeelte, 5e hoofdstuk.

Ai over te steken, toen men vernam dat vier Engelsche schepen voor dat eiland lagen onder bevel van Samuel Castleton. Lam had thans negen schepen bijeen en was vast besloten Castleton tot den aftocht te noodzaken. Maar de Engelschen lieten hun geschut vaardig maken, en het zou hier waarschijnlijk reeds tot een gevecht zijn gekomen, indien Castleton niet tijdig den naam had vernomen van den Hollandschen admiraal, die hem eenmaal een grooten dienst had bewezen. „Mij is zooveel eer en courtoisie van dien man geschied", zeide de wakkere vlootvoogd „dat ik hem niet langer kan borgen, maar hope nu middel te hebben om iets op rekening in recompens te bewijzen". En, in weerwil dat zijn scheepsraad protesteerde, besloot hij aan de Hollanders het veld vrij te laten en gaf aan Lam nog nuttige wenken omtrent de gelegenheid van 't fort en de wegen op Poeloe Ai, die bij de landing van veel dienst konden zijn.

Na het vertrek der Engelschen werden de Hollandsche troepen gemonsterd en den 6 April staken zij naar Ai over. Voor het fort dat zij reeds eenmaal in bezit hadden gehad, wierpen zij batterijen op. Lam, die als een wakker zeeman bekend stond, toonde hier dat hem ook een landtocht kon worden toevertrouwd. Hij wist de orde en tucht onder zijn manschappen uitmuntend te handhaven, en nam achtereenvolgens vier versterkte plaatsen van den vijand in, die tot het uiterste vervolgd in wanhoop naar het strand vluchtte, waar prauwen gereed lagen om hem naar Lontor en Poeloe Run over te brengen. Zoo kwam het eiland bijna zonder slag of stoot in handen der Hollanders. Voor de Siauwers en Soloreezen was nu een bestemmingsplaats gevonden. Zij werden met een honderdtal andere gevangenen op het eiland geplaatst, om de muskaatnoten te plukken, en onder bewaking gesteld van twee compagnien Hollandsche soldaten.

De Bandaneezen lieten nu weder op het groote eiland de witte vlag waaien, ten teeken dat zij den vrede wenschten,

die dan ook den 3 Mei voor de zooveelste maal gesloten werd. Ook Poeloe Run werd in het nieuwe contract genoemd, maar het bleek spoedig dat althans de bewoners van *dat* eiland, waar zich nu ook de meeste uit Ai verdrevenen bevonden, niet gezind waren er zich aan te houden. Zij begrepen wel dat het bezit van Ai zonder de noodige werkkrachten voor de Hollanders geen waarde had en dat de Siauwers gaarne zouden ontsnappen, indien hun daartoe gelegenheid werd geboden. Zoo gebeurde het, dat bijna de helft der Siauwers in de booten die de Bandaneezen ter hunner beschikking stelden wist te ontkomen. Wel werden nu door den Hollandschen Gouverneur op verraderlijke wijze eenige Orangkaja's van Groot-Banda met hun gevolg gevangen genomen, maar dezen waren er waarschijnlijk geheel onschuldig aan en men kreeg er de Siauwers niet mede terug [1].

Samuel Castleton had zich van Poeloe Ai naar Loehoe op Ceram begeven, maar ook hier lagen drie Hollandsche schepen op de wacht om hem den handel te beletten. Daarop voer hij naar de Molukken. De Hollandsche scheepsmacht was hier kort te voren versterkt door het eskader van Joris van Spilberghen, die de reis had gedaan door de straat van Magalhaens. Het viel Laurens Reael, den Gouverneur der Molukken, dus niet moeielijk te beletten dat de inlanders de Engelschen nagelen brachten. Toen liet Castleton de ankers vallen voor Tidore en knoopte met de Spanjaarden onderhandelingen aan. Dezen maakten geen bezwaar, een deel van hun voorraad nagelen tegen mondkost in te ruilen [2]. Reael zond den Engelschen Commandeur een „insinuatie in forme van protest" en had toen een paar maal eene conferentie met hem, maar Castleton was niet te bewegen om ter wille van de Hollanders den

---

[1] Zie Documenten XII bl. 143—163.

[2] Indien Castleton oorlogsbehoeften aan de Spanjaarden geleverd had zou dit wel blijken, maar in de gelijktijdige berichten uit Ternate en Ambon wordt alleen van rijst gesproken.

handel met eene andere bevriende mogendheid op te geven. Nu liet Reael zijn Raad beslissen of men dit den Engelschman met de wapenen zou beletten. De Raad besloot dit *niet* te doen, om de groote gevolgen die dit zou kunnen hebben „ten reguarde van de alliancie tusschen de Croone van Engeland en Hunne Hoog Mogenden."

Strikt genomen mocht men niet anders handelen. Wij vernamen straks dat nog de laatst ontvangen lastgeving van Bewindhebbers inhield, dat men geen „handdadigheden" tegen de Engelschen mocht plegen [1]. Dat Reael dit anders wenschte blijkt uit een brief dien hij het jaar te voren aan Bewindhebbers afzond [2]. Hij verzoekt daarin „de Engelschen een weinig rigoreuser als tot nu toe te mogen tracteeren". En ook later, na het gebeurde met Castleton, als hij van Bewindhebbers den last heeft gekregen [3] om „de Engelschen niet te verschoonen als zij zich niet ontzien uw volk of schepen of ook onze geallieerden met geweld aan te tasten", antwoordt hij: „Dit is de kwestie niet; de inwoners zijn niet dan al te graag om met de Engelschen te handelen, maar ik wenschte dat Uwe EE. zoo rond geliefden te spreken *dat uwe dienaars hun handen niet behoefden te branden* [4]".

Zeker zou Coen niet bang zijn geweest zijn handen te branden en de bevelen van Bewindhebbers vooruit te loopen. Hij kende de „Majores" beter dan Reael en begreep wel dat zij niets liever wilden dan de Engelschen met de wapenen te verdrijven, maar dat hun de handen gebonden waren. Hij schreef dan ook ronduit aan Reael, dat hij zijne handelwijze „absurd" vond. „Want mijn verstand niet meer begrijpt noch

---

[1] Bl. XXX—XXXIII van de Jonge's Inleiding op dl. IV zijn vol onjuistheden en verkeerde voorstellingen. Hij heeft o. a. verzuimd de brieven van Bewindhebbers met die van Coen te vergelijken.

[2] Den 25 Juli 1615.

[3] Bewindhebbers aan den Gouverneur-Generaal en J. Pz. Coen, 30 April 1615. Een jaar later te Bantam ontvangen. Zie Coen bij de Jonge IV, 41.

[4] Reael aan Bewindhebbers, 18 Juli 1616.

zoover niet subtiliseeren kan dat ik om eenige particuliere consideratie nalaten zou den welstand van 't patria en der Compagnie met de wapenen zoo noodig te maintineeren" [1]. Dit zijn karakteristieke woorden. Voor Coen waren de welstand van 't vaderland en van de Compagnie één; alle motieven buiten den welstand der Compagnie waren „particuliere consideratiën". Reael beschouwde zich wel als een dienaar van de Compagnie, maar ook van Hunne Hoog Mogenden. Zoo lang dezen de vriendschap van Engeland te hoog stelden om daaraan niet sommige handelsbelangen op te offeren, meende ook hij *zonder bepaalden last* den vrede niet te mogen verbreken. En het zou blijken dat ook anderen er zoo over dachten Een maand later kwamen de schepen uit Banda in de Molukken terug met die van Ambon, waarop zich Steven van der Haghen en de meeste andere leden van den Raad van Indië bevonden. Zij waren hier samen gekomen om een opvolger te kiezen voor Gerard Reynst. De keuze viel op Laurens Reael (19 Juni 1616). Eenige dagen later werd het voorgevallene met Castleton door den nieuwen Gouverneur-Generaal met zijne Raden besproken, en zijn bezwaar om tegen de Engelschen geweld te gebruiken vond ook bij de anderen zooveel instemming dat zij besloten „*zonder uitdrukkelijken last tot het tegendeel daarbij in 't vervolg te persisteeren*".

„Met groote verwondering en droefheid" vernamen Bewindhebbers dit besluit dat ook *zij* „gansch ongerijmd en uitermaten schadelijk achtten" [2]. Zij „meenden" genoegzame order gegeven te hebben tot verdrijving der Engelschen uit de Molukken — hetgeen wij weten dat het geval niet was [3] — en men had zich moeten houden aan de mannelijke resolutie door Reynst

---

[1] Coen aan Reael, 7 November 1616.

[2] Bewindh. aan Gouv.-Gen. en Raden, 12 April 1617.

[3] Zij dachten dat Reael bij de komst van Castleton hun brief van 30 Apri 1615 reeds had ontvangen, die zooals wij zagen *toch nog niet* rechtstreeks voorschreef de Engelschen met geweld te verdrijven..

en zijne Raden te Bantam genomen. Zij vergaten dat Reynst en Coen hunne orders zeer stellig hadden overschreden. Maar deze hadden beter tusschen de regels kunnen lezen dan Reael. Hoewel dan ook Reael niet onduidelijk aan Bewindhebbers te kennen had gegeven, dat hij met beter bezoldiging niet ongezind zou zijn zijn ambt te blijven vervullen [1] vestigden zij reeds in Augustus 1617 hunne keuze op Coen óm hem als Gouverneur-Generaal te vervangen.

Maar wij zijn nu nog in 1616, en Reael zou nog twee jaar het bewind voeren. Men had nu in de Molukken 17 schepen bijeen en men kon over een 1000 man beschikken (soldaten en matrozen). Spilberghen en anderen ijverden dan ook voor een aanslag op een der Spaansche hoofdforten. Maar Reael wist beter dan Spilberghen dat de Spanjaarden die zoo versterkt hadden, dat zij ze tegen een veel sterker macht konden verdedigen. Bovendien hadden Bewindhebbers hem uitdrukkelijk gelast „geen zwarigheid te maken den vijand in de Manillas te gaan bezoeken, al zou hij zich daardoor in de Molukken van geen andere plaatsen kunnen verzekeren" [2]. In weerwil van Spilberghen's aandrang — het zou zelfs tusschen hem en Reael tot een tweegevecht zijn gekomen, waarbij beiden gewond werden — besloten daarom Gouverneur-Generaal en Raden dat de scheepsmacht gebruikt zou worden voor een tocht naar de Philippijnen, onder bevel van den veroveraar van Poeloe Ai: Jan Dirkszoon Lam. De Commandeur heeft ons zelf zijn wedervaren verhaald [3]. Toen hij voor Manila kwam lagen daar de galjoenen, die Juan de Silva voor den tocht naar de Molukken had bestemd en die onverrichter zake uit de zeestraat van Singapura waren huiswaarts gekeerd. Terwijl Lam zich bezig hield met

[1] Documenten XIII. Den 10 Nov. 1617 verzocht hij echter dat zijne „verlossinge ingevalle hetselve tot noch toe niet geschiet is metten eersten versorcht mach worden."

[2] Bewindhebbers aan L. Reael, 21 Nov. 1614.

[3] Documenten XV. Vergelijk de aanteekening 4 hierachter.

Chineesche jonken buit te maken, zorgden de Spanjaarden dat hun vloot naar behooren werd uitgerust. Het duurde tot den 8 April 1617 voor deze uitzeilde om de Hollanders te zoeken. Toen zij hen vonden bij de Islas Hermanas [1], had Lam slechts zes schepen bij zich. Overmoedig, zoo als de Hollandsche zeelieden toen waren, wachtten zij de Spaansche zeekasteelen „met blijdschap" op (16 April). Maar ditmaal was de Spanjaard hun te machtig. Hoewel „van wederszijden zeer furieus en schrikkelijk werd gevochten, zoodat het zich liet aanzien alsof hemel en aarde zouden vergaan" moesten de Hollanders het onderspit delven. Drie hunner schepen werden vernield; de overigen redden zich door de vlucht.

Maar het was of de hemel aan de Spanjaarden geene overwinning meer gunde. Hun geteisterde vloot werd, toen zij zich naar de werven begaf om gekalefaat te worden, door een orkaan overvallen en op de kust van Luçon te pletter geslagen. De Hollanders daarentegen vonden een niet geringe vergelding voor hun verlies in den rijken buit op de Chineezen behaald, die zij door het berooven hunner jonken van de vaart op Manila hoopten af te schrikken.

Reael had in November 1616 vernomen hoe kort, ten gevolge van de vlucht der Siauwers, de vreedzame verhouding tusschen de Hollanders en Bandaneezen had geduurd. Hij besloot daar dus zelf raad te gaan schaffen en vertrok met dit doel in Februari 1617 van Ternate. Eerst deed hij Ambon aan, waar in dit jaar door het onverstandig bestuur van Adriaen Blocq onlusten waren uitgebroken [2]. Door Steven van der Haghen voorgelicht, nam hij hier verzoenende maatregelen.

Intusschen hadden de Engelschen niet stil gezeten. In 't laatst

---

[1] De Hollanders noemden een der eilanden Witterts eiland naar den admiraal die er vroeger vertoefd had.

[2] Documenten, XVII A—E. Vgl. mijne „Europeërs in den Mal. arch." 8e ged. 7e hfst.

van December was de koopman Nathaniel Courthope met twee schepen voor Poeloe Run gekomen, had de bewoners overvloedig van mondkost voorzien, tot dat doel van Makassar mede genomen, en met hunne hoofden en die van Poeloe Ai een contract gesloten, waarbij zij het gezag van den koning van Engeland erkenden. Van der Haghen, die zich toen te Ambon bevond, zond onmiddellijk twee schepen en een jacht, met den Raad van Indië Cornelis Dedel, naar Banda. Toen Courthope hen voor Nera zag ankeren liet hij op het eiland batterijen opwerpen en van geschut voorzien, en weigerde aan Dedel's eisch om de Banda-eilanden te verlaten gehoor te geven. Terwijl Dedel op versterking wachtte, zonden de Engelschen een hunner schepen naar de kust van Ceram om water in te nemen. Dit werd door Dedel achtervolgd en, daar het zijne grooter en beter bemand was, kostte 't hem weinig moeite het te vermeesteren en naar Nera op te brengen. Hij achtte zich daartoe gerechtigd, omdat de Engelschen van Poeloe Ai het eerst geschoten hadden op de bemanning van een Hollandsche boot die bij het eiland kwam peilen. Courthope, die vastberadenheid en geestkracht bezat, liet zich door dit verlies niet uit het veld slaan, zelfs niet toen ook zijn tweede schip, door onwil van het volk, naar Lontor afdreef en door de Hollanders werd aangehaald. Want toen Reael den 3 April 1617 voor Nera kwam en hem de teruggave zijner schepen met herstel van schade aanbood, op voorwaarde dat hij zou vertrekken, weigerde hij standvastig. De onzen overwogen nu of zij een poging zouden doen om zich van Run even als van Ai stormenderhand meester te maken, maar de strijdkrachten bleken niet voldoende. Men wachtte nog op hulp van Bantam, maar Coen zond de schepen die hij missen kon niet naar Banda, zooals Reael hem bevolen had maar naar Malaka „op een leeghe romp, in de hope van een ijdele buyt" [1].

---

[1] Resol. G. G. en Raden 4 Aug. 1616; Reael aan Bewindhebbers 11 Mei 1617. Hij had juist gezien want de schepen richtten te Malaka niets uit.

Met de Bandaneezen werd nu weder op hun verzoek vrede gesloten. Natuurlijk geschiedde dit om nagelen te bekomen en stelde Reael zich niet voor dat zij den vrede zouden bewaren. Dan hadden de onzen moeten beginnen met hen geregeld te voorzien van mondkost, of dit niet aan anderen beletten. Maar de politiek van Bewindhebbers, door Coen gehuldigd, bracht mede dat men hen honger liet lijden; dan kon men hen dwingen de noten en foelie voor lager prijs te geven dan anders [1].

Na zijn terugkeer op Ternate besloten Reael en zijn Raden zich naar Bantam te begeven. Coen wenschte dit, omdat hij het regeeringsbeleid van Reael wantrouwde en zich sterk maakte de Raden tot zijn gevoelen óver te halen. Maar ook Reael vond het noodig, om zich beter op de hoogte te stellen van hetgeen men omtrent de plannen van de Engelschen en van den vijand vernomen had en daarnaar te handelen [2]. Omstreeks het begin van September 1617 vertrok hij met vier zeilen naar Java.

V.

Voor de gelijktijdige gebeurtenissen op Java moet ik naar het werk van den heer De Jonge verwijzen. Maar voor den samenhang van het verhaal is het noodig dat ik nu en dan de hoofdpunten in herinnering breng. Te Bantam hadden de onzen nog hun hoofdkantoor, hoofdzakelijk ter wille van den peperhandel, hoewel Coen, de afzetterijen van den Rijksbestuurder moede, met de peperhavens op Sumatra rechtstreeksche betrekkingen had aangeknoopt [3] en vooral van Djambi reeds aanzienlijke ladingen ontving. Als aanleg- en ververschingsplaats voor de schepen was Bantam langzamerhand door Dja-

[1] Coen aan Bewindhebbers 22 Aug. 1617.

[2] Reael aan Bewindhebbers 10 Nov. 1617.

[3] Over deze eerste betrekkingen met Indrapoera zie Docum. XIV.

katra vervangen. Hier hadden de onzen aan den mond der rivier een „goed sterk huis” mogen oprichten, en Coen hoopte zelfs van den Regent vergunning te verkrijgen tot het bouwen van een vesting in zijn gebied. De verhouding met de Engelschen was zeer gespannen geworden, sinds hun was aangezegd dat de onzen hen niet in de specerij-eilanden zouden dulden en aan die bedreiging gevolg hadden gegeven, door zich van hunne schepen in de Banda-eilanden meester te maken. Het kwam weldra te Bantam tot straatgevechten en zelfs (22 Nov. 1617) tot een aanslag van eenige Engelschen op de Hollandsche loge, op een tijd dat Reael en Coen zich te Djakatra bevonden. De Engelsche president George Ball weigerde daarvoor voldoening te geven, omdat de Hollanders eveneens recht weigerden voor het gebeurde in Banda. Nu besloten Gouverneur-Generaal en Raden aan de Engelschen den bepaalden eisch te stellen: ontruiming van Poeloe Run en afstand van de vaart in de specerij-eilanden. Reael had zonder twijfel meer oog dan Coen voor de rechten der tegenpartij en trachtte den haat niet te verscherpen; hij achtte vereeniging met de Engelschen zelfs het wenschelijkst, om met meer kracht tegen Spanjaarden en Portugeezen te kunnen optreden. Maar hij zag wel in dat thans niet anders te handelen viel, dat met zachte middelen nu niets was aan te vangen. Toen ook de Franschen hier deel aan den handel zochten te bekomen [1] en eenige schepen naar Indië zonden, gedeeltelijk met Hollanders bemand, aarzelde hij evenmin als Coen, dezen van de Franschen op te eischen, onder bedreiging dat hij anders geweld zou gebruiken. Het plakkaat van de Staten, dat de vaart van Hollanders in vreemden dienst naar Indië verbood, ging boven vriendschappelijke consideratieën.

Den 31 December 1617 keerde Reael naar de Molukken terug. Drie maanden later vinden wij hem met Van der Haghen

---

[1] Over hunne eerste expeditie van Dieppe zie Docum. XIV.

en Lam in den Banda-archipel. De Engelschen hadden zich op Poeloe Run verschanst en wachtten versterking uit Bantam. In 't begin van April kwamen er werkelijk twee Engelsche schepen opdagen, maar Reael had vier van de zijnen uitgezonden om hen op te wachten. Na een kort gevecht bukten zij voor de overmacht. Nu werd tot een tocht naar Run besloten, maar eerst in Mei kreeg men de noodige versterking uit Ambon, en juist in dien tijd begon de moesson hier te waaien zoodat men op dat „cleijn iseren lantgen", zoo als Van der Haghen het noemt, niet landen kon. Toen besloot men Lontor aan te tasten, want er was geen twijfel aan of de Lontoreezen, gesteund door de Engelschen, behoorden tot de raddraaiers van den tegenstand tegen de onzen. Met 600 man beklom Lam de hoogte waar hun voornaamste sterkte lag, maar hij slaagde er niet in die te vermeesteren. Daartoe werd grooter macht vereischt. Een deel der inwoners van Groot-Banda verbond zich nu weer om de noten naar Nera te komen brengen.

In Juli 1618 vertrok Reael over Ambon naar de Molukken. Op Ambon had Van der Haghen, die om zijn verdraagzaamheid ook door Mohammedanen geacht werd, bewerkt dat eenige dorpen die de Hitoeeezen aan hunne zijde hadden gebracht, zonder tegenstand van hun kant, weder onder Hollandsch gezag kwamen. Maar met de nagelplaatsen op Klein Ceram (Loehoe, Kambelo enz.) bleef de verhouding gespannen. Zij waren zelfs in onderhandeling met Tidore om de Ternatanen, die de Hollanders te veel toegaven, van hun eiland te verjagen.

Ook in de Molukken heerschte ontevredenheid. Zelfs zouden in 1617 eenige Ternatanen hebben samengespannen om zich van het fort Malajoe meester te maken. Misschien was dit het werk der Tidoreezen met wie zij nog vrede hielden.

Naar het eenstemmige getuigenis van allen die er over konden oordeelen, was die ontevredenheid op alle Specerij-eilanden aan geene andere oorzaak te wijten, dan aan het bevel van Bewindhebbers der Compagnie om de inlandsche kooplieden te weren.

Wij hebben het oordeel van Van der Haghen over het onrechtmatige en onstaatkundige van dien maatregel reeds vernomen. Niet minder sterk lieten thans Reael en anderen zich daarover in hunne brieven aan Bewindhebbers uit. „Dat weren van vreemde jonken", schreef Reael (uit Nera, 7 Mei 1618) „maakt ons overal zoo odieus dat het niet te gelooven is, want wel honderd jonken worden hier (in de Banda-eilanden) jaarlijks uit het vaarwater gehouden". Zij kwamen de inwoners mondkost en kleeden brengen, en nu moesten zij gebrek lijden, want rijst werd niet door de Hollanders aangebracht, en de kleeden waren niet die zij hebben wilden en bovendien te hoog in prijs. „Wij hebben geen recht of reden", was het oordeel van Herman van Speult, den luitenant-gouverneur van Ambon (4 Juli 1618) „om die van Loehoe, Kambelo of Hitoe den handel der vreemdelingen te verbieden". „Zij kunnen", schreef Cornelis Dedel, raad van Indië (10 Mei 1617) „alle behoeften en noodwendigheden van beter sorteering en tot geringer prijs van de Javanen en anderen bekomen". Ook had de sultan van Ternate volkomen recht aan zijn stadhouder te Loehoe, Kimelaha Sabadin, te gelasten: „Bijaldien de Hollanders de vreemde kooplieden eenigen overlast aandoen, laat dat niet toe, want volgens mijn contract met hen hebben zij daartoe geen recht. Alleen de nagelen moeten uitsluitend aan de Hollanders verkocht worden" [1]. En in de Molukken zelven was het niet anders. Toen Reael op Ternate was teruggekeerd vond hij het noodig, Bewindhebbers nogmaals omstandig op dit punt in te lichten. „Wij zelven", schreef hij (20 Aug. 1618) „voorzien de Molukken slecht van koopwaren en beletten anderen die te brengen. De inwoners kunnen geen nagelen plukken, want de duurte der levensmiddelen noodzaakt hen het land zelf te bebouwen. De sagoe, die hun vroeger voor een vijfde van den tegenwoordigen prijs door de Javanen gebracht werd, moeten zij nu zelven van verre

[1] Documenten, bl. 231.

halen. De kleeden (die nog dikwijls bedorven zijn) moeten zij ons te duur betalen, om de moeite van het nagelen plukken (een zwaar en gevaarlijk werk) te beloonen. *Wij zijn ook zoo nauw op onze winsten en verdiensten gesteld dat wij niemand toelaten duit of penning aan ons te verdienen.*"

In denzelfden geest schreef nogmaals Van der Haghen. „De Ternatanen willen van ons ontslagen zijn, omdat wij de Indische kooplieden weren. Dat is de voorname reden waarom zij geen nagelen plukken."

Maar al die vertoogen baatten niets. Toen ze verzonden werden was het ontslag van Reael onderweg en Coen in zijne plaats benoemd tot Gouverneur-Generaal. Van den man wiens streven was „de possessie van de geheele Indische negotie" was voor de inlanders niets te verwachten. „De vrienden van de Molukken, Ambon en Banda" schrijft hij aan Bewindhebbers (26 Juli 1618), „stellen mij vraagsgewijs voor wat redenen wij hebben om de jonken te weren, daar toch aan de inwoners bij contract door Matelieff beloofd is dit niet te doen. Mijns inziens hebben zij dit verbeurd door aan de Engelschen en anderen nagelen te verkoopen en ons wanneer zij kunnen lagen te leggen en te bedriegen". Voor 't oogenblik was hij nog genoodzaakt, bij gebrek aan macht om hen te dwingen, de „zachtheid van de vrienden" goed te keuren, maar bezat hij eens die macht dan was het niet onzeker hoe hij die zou gebruiken.

Men ziet het: aan grieven der inlanders wordt niet gedacht. Het is ons recht hen te beletten, op welke wijze dan ook, de specerijen aan anderen dan aan ons te verkoopen, een recht der natuur. „Uw resolutie" schrijft Coen aan Bewindhebbers (10 November 1617) als hij het bevel tot het weren der inlanders heeft ontvangen „heb ik gaarne gezien, maar uwe voorgaande order, de *leer der natuur* en 't geen bij alle volken van tijd tot tijd gepleegd is, is mij altijd suffisant geweest". Maar bovendien het was een recht ons door God geschonken. De Oosterlingen met wie wij in Indië in aanraking kwamen waren

meerendeels ongeloovigen, vijanden van het Christendom, vijanden van den waren God, en als zoodanig onze natuurlijke vijanden. Verdragen met hen behoefden *wij* slechts te eerbiedigen, voor zoover het met onze belangen overeenstemde [1]. Rechten bezaten zij tegenover ons niet.

Het is die overtuiging, die Coen met volle sympathie de bevelen van Bewindhebbers deed opvolgen. Voor een humaner opvatting onzer verhouding tegenover de inlanders, de heer De Jonge heeft het te recht doen uitkomen, was, bij strenge handhaving van het monopolie, in Indië geen plaats. Maar hij mocht er dan ook Reael geen grief van maken, dat hij van zijn standpunt niet doortastender is te werk gegaan. Reael miste daartoe de samenwerking van Coen, die de Bewindhebbers op zijne zijde had. Wat hij doen kon om hen tot andere gedachten te brengen deed hij, maar in strijd met hunne bevelen handelend op te treden, daartoe zeker is Reael de man niet geweest.

VI.

Reael had de tijding van Coen's benoeming ontvangen en het bestuur over de Molukken aan Jan Dirkszoon Lam overgedragen, maar was even als Van der Haghen nog door ziekte belet de terugreis aan te nemen, toen in 't begin van Maart 1619 Coen in de Molukken verscheen.

Hij had een veelbewogen jaar achter zich. Toen het den Rijksbestuurder van Bantam was gebleken, dat Coen zich door hem geen wetten liet voorschrijven, zelfs al zou hij Bantam moeten verlaten, had hij door list getracht zich van de versterkte loge der Hollanders te Djakatra meester te maken. Maar door de waakzaamheid van Coen was die aanslag mislukt. En nu riep Coen op een van de schepen alle overheden bijeen en nam met hen een besluit dat voor de toekomst der Compagnie van het grootste gewicht is geweest Djakatra zou tot „rendez-vous"

---

[1] Zie o. a. het gevoelen van Coen over 't gebeurde te Djohor: Documenten bl. 59.

worden gemaakt en de loge tot een „volkomen fort" opgebouwd, sterk genoeg om alle vijanden te weerstaan.

Aanstonds werd daarmede voortgang gemaakt. De Javanen zagen het met leede oogen aan en gingen nu ook van hun kant aan 't werk, om aan den kant van 't fort verdedigingswerken op te richten. Toch was de verstandhouding nog vriendschappelijk gebleven, toen den 8 December 1618 een eskader onder bevel van Thomas Dale de Engelsche vloot, die te Bantam lag, kwam versterken. Dale had in last de schade die zijne landgenooten door de Hollanders geleden hadden op hen te verhalen, en aarzelde niet een Hollandsch schip te vermeesteren, dat geladen van Patani terugkwam. Toen Coen hiervan verklaring vroeg, antwoordde Dale dat hij het bij dat eene schip niet zou laten, maar met zijn geheele vloot te Djakatra zou komen om de Hollanders te verjagen. Coen had juist een deel van zijn volk naar Ambon gezonden, omdat de Engelschen hadden voorgegeven met alle macht daarheen te zullen gaan, en had ook slechts over een vijftal schepen te beschikken. Maar hij verloor den moed niet. Toen ook de Engelschen te Djakatra hunne loge begonnen te versterken, liet hij die aantasten en verbranden. Thans kozen de Javanen de partij der Engelschen en begonnen het Hollandsche fort uit hunne bolwerken te beschieten. Den 30 December stonden de onzen op het punt een uitval te doen, toen zij de Engelsche vloot zagen aankomen. Coen begaf zich nu dadelijk scheep, en den volgenden morgen voer hij met zeven zeilen de Engelschen, die elf zeilen sterk waren, te gemoet. Den 2 Januari 1619 raakte men slaags; na een hevig gevecht van drie uren hielden de Engelschen af. Doch den volgenden dag kwamen zij met drie zeilen versterkt terug. De onzen waren door gebrek aan kruit genoodzaakt te wijken. Toen namen Coen en de zijnen, door den nood gedrongen, het besluit om, liever dan gevaar te loopen de schepen, waarvan sommige zwaar geladen waren, te verliezen, zich terug te trekken naar Ambon, om later met de geheele vloot terug te keeren. In het

fort te Djakatra werd 250 man bezetting gelaten. Groot was de kans, dat het vóór Coens terugkomst voor de vereenigde macht van Engelschen en Javanen zou zijn bezweken, omdat men ook daar nagenoeg geen kruit in voorraad had, maar het verlies der schepen zou met het oog op de Molukken noodlottiger zijn geweest. Met hartzeer liet Coen dus zijne nieuwe schepping aan haar lot over en voer met de schepen binnenwaarts.

Den 4 Februari 1619 kwam hij voor Ambon. Hier had de luitenant-gouverneur Herman van Speult blijken gegeven van ijver en beleid. De inwoners van Hoetoemoeri aan den Zuidoosthoek van het eiland hadden zich reeds lang aan rooverij schuldig gemaakt en werden ten laatste zoo stout, dat men het niet langer mocht dulden. Hunne versterkingen lagen echter op zeer moeielijk bereikbare rotsen, en men had in den tijd van Blocq ondervonden wat dit beteekende. Van Speult liet zich echter niet afschrikken. Met 70 soldaten en een duizendtal Ambonners, tastte hij hen in hunne forten aan, vervolgde hen van het eene punt naar het andere en sloot ten laatste hunne hoofdkampong in, waarop zij zich overgaven. Vervolgens begaf hij zich, gesteund door kapitein Hitoe, met 35 karakora's „op de roei" om de zeeroovers op de omliggende eilanden te straffen, legde hun boeten op en sloot zelfs met de bewoners van Boano, die de Portugeezen nooit hadden bedwongen, een contract.

Van Speult zag evenals van der Haghen terecht in dat, al hield men de Mohammedanen te vriend, de uitbreiding van den Islâm, die in dezen tijd door gevluchte Bandaneesche priesters zeer werd bevorderd, moest worden tegengegaan, omdat zij veelal met opwekking tot tegenstand tegen het Nederlandsche bestuur gepaard ging. Zijn ferme houding deed op Ambon en de Oeliasers velen terugtreden, en sommigen gaven zelfs blijk van hunne oprechtheid, door zich tot Christen te laten doopen, „etende niet weinig speks" schrijft van Speult. Meer verwachting mocht men koesteren van eenige jonge Ambonners, die hij den kost gaf en door den ijverigen predikant

Sebastiaen Danckaerts in de beginselen van 't Christendom liet onderwijzen [1].

Coen kon dus aan Bewindhebbers schrijven, dat hij op Ambon „alles in zeer goeden staat" had gevonden. Hij dacht er wel over, de vreemde jonken, die voor Boeroe en Amblau lagen en waarmede de Hitoeeezen en Cerammers verstandhouding hielden, aan te tasten, maar met het oog op de Engelsche vloot, die hij hier verwachtte, zag hij van dat plan af. Met een enkel schip voer hij nu naar de Molukken. Te Batsjan vervoegden zich Reael en van der Haghen met een geladen retoerschip bij hem, en met hen keerde hij onmiddellijk naar Ambon terug en voer den 5 April met alle schepen die hij hier vond, naar de Javaansche kust, waar hij ook de andere, die elders waren heengevaren, had bescheiden. Den 2 Mei had hij hier eene vloot van 17 zeilen bijeen. Nu kon men de Engelschen de spits bieden.

Het fort te Djakatra was voor de Hollanders bewaard gebleven. Gode zij lof! mocht Coen wel uitroepen, want men had dit minder te danken aan de standvastigheid der bezetting, die nu met de Engelschen, dan met de Javanen over de overgave had onderhandeld, dan aan den naijver hunner tegenstanders onderling, en voornamelijk aan den Rijksbestuurder van Bantam, die de Engelschen evenmin als de Hollanders in 't bezit van 't fort wilde zien. Vertoornd op den regent van Djakatra, die eerst de Hollanders, toen de Engelschen te vriend had willen houden, had hij hem uit zijn hoofdstad verjaagd en die zelf doen bezetten.

Vóór hij te Djakatra kwam had Coen reeds vernomen, dat de Engelsche vloot zich daar niet meer bevond, noch te Bantam, waar de Engelschen in onmin met den Rijksbestuurder hunne faktorij hadden opgebroken, maar in straat Sunda om buit te maken! Onderling oneenig, hadden zij aan de Hollanders het

[1] Documenten XVII. L—O.

veld vrij gelaten, en Coen verzuimde niet daarvan voordeel te trekken. Alle strijdbare mannen uit de vloot liet hij te Djakatra aan land zetten, en den 30 Mei dreef hij met hen de Bantammers uit hunne versterkingen en stak de stad, die door de bevolking reeds verlaten was, in brand. Den volgenden dag werd de vijand vervolgd en uit den omtrek verdreven. Met rechtmatig zelfgevoel kon Coen aan Bewindhebbers schrijven: „Ziet en considereert toch wat een goede courage vermag."

Weldra verrees nu Batavia uit de asch van het oude Djakatra, en langzamerhand verplaatste zich de handel van Bantam naar dezen zetel van het Nederlandsch bestuur. De Bantammers hadden, uit vrees dat hun stad het lot van Djakatra zou ondergaan, aan Coen den vrede aangeboden, maar toen hij bespeurde dat de Rijksbestuurder den handel te Bantam, evenals vroeger bleef belemmeren, verbrak hij dien en liet de haven blokkeeren, zoodat de handel op den duur moest verloopen. Ook de Engelschen kwamen er slecht af. Hunne schepen die zich verspreid hadden, werden voor een deel te Patani en bij Tikoe aan de westkust van Sumatra aangetast en buitgemaakt. Coen vleide zich misschien reeds met de hoop, dat zij na die gevoelige verliezen althans de vaart op de specerij-eilanden zouden staken, toen den 27 Maart 1620 het Engelsche schip „the Bull" de tijding kwam brengen dat de Nederlandsche en Engelsche Compagnieën den 17 Juli 1619 een verdrag hadden gesloten. Bitter moet het hem gestemd hebben toen hij de artikelen van dat verdrag doorlas, en verklaarbaar was het dat hij de Bewindhebbers verweet: „de Engelschen hadden zich zelven uit Indië geholpen, en gij hebt er hen weer midden in gezet." Hun werd toch een derde aandeel in den handel op de specerij-eilanden toegestaan, en de forten, die zij daar bezaten toen het contract gesloten werd, zouden zij blijven behouden. Zij bleven dus in het bezit van Poeloe Run en mochten op de Ambonsche eilanden en in de Molukken kantoren vestigen.

Maar het zou weldra blijken dat het recht, zonder de macht om het te handhaven, hun weinig baatte. Voor den Engelschen handel was het tijdperk van grootsche ontwikkeling nog niet aangebroken. Het aandeel in de lasten viel hun te zwaar, en de Nederlandsche Compagnie was natuurlijk weinig bereid aan de Engelsche voordeelen te gunnen, waar zij niet in de lasten bijdroeg. Bovendien waren de Hollanders hier op dit oogenblik meesters, en Coen deed al wat hij kon om het veld te behouden. „Daar is ter wereld niets," schreef hij aan Bewindhebbers „dat den mensch beter recht verleent dan m a c h t e n g e w e l d bij 't recht gevoegd." „Waren de Engelschen meester" schreef hij een andermaal, „de Nederlanders zouden welhaast uit Indië wezen" en daarom moest hun zoo weinig mogelijk voet worden gegeven. Hij mocht al uiterlijk, althans in den beginne, eene verzoenende houding aannemen, zijn haat en wantrouwen tegen de „superbe" en „onverdragelijke" natie, tegen 't „serpent dat in den boezem der Compagnie" was geraakt; zijne vaste meening dat zij niet het minste recht konden doen gelden op hetgeen „de genade Gods" ons geschonken had, bleven zoo vele hinderpalen voor eene dragelijke verstandhouding. Want waar de man, die een overwegenden invloed op zijne omgeving uitoefende, zoo dacht, spreekt het van zelf dat de minderen geen botsingen zouden vermijden.

Dat de vereeniging op den duur onhoudbaar zou zijn, bleek al spoedig toen de Engelschen te Bantam geen gehoor konden krijgen zoolang de Hollanders Djakatra in hun macht hadden, zoodat zij genoodzaakt waren zich eveneens te Djakatra te vestigen. Want hier erkende Coen geen andere autoriteit dan de zijne. Hij verbood de Engelschen (en dit is verklaarbaar genoeg na 't geen hier vroeger was voorgevallen) hunne woning te versterken en liet hunne dienaren die zich misdroegen zelf te recht stellen. Maar ook elders, op de Specerij-eilanden, overal waar wij forten hadden, werden de Engelschen niet meer dan geduld. Hun werd het recht niet gegeven zonder vergunning huizen te

bouwen of zelfs justitie uit te oefenen. Zelfs mochten hun predikanten geen van onze onderdanen doopen of trouwen! [1]. Was het wonder dat zij zich dien dwang niet zonder protest lieten welgevallen? Als Coen aan Bewindhebbers klaagt dat de Engelschen „incompatibel" zijn, konden de Engelschen dit met niet minder recht van de Hollanders getuigen.

VII.

„Ter contemplatie van ons accoord met de Engelschen", schreef Coen aan Bewindhebbers den 26 October 1620, „zullen de Bandaneezen misschien wel vrede maken, de Ternatanen, die van Loehoe, Kambelo en consorten hun dessein wel verbergen, maar onder de hand trouw noch geloove houden. Om hierin *naar behooren* te voorzien is het noodig dat Banda t'eenemaal vermeesterd en met ander volk gepeupleerd worde. Item dat men daarna in Ambon en de Molukken doe tgeen wij alsnog wel zwijgen mogen". Het was zijn plan, hetgeen op Banda te verrichten viel, persoonlijk te leiden. In den „Raad van defensie" die uit Hollanders en Engelschen bestond sprak Coen in algemeene termen van zijn voornemen om „den algemeenen staat van de Molukken, Ambon en Banda te verzekeren" en vroeg de Engelschen of zij daaraan deel wilden nemen; maar zij verontschuldigden zich omdat de macht hun ontbrak.

Met twaalf schepen voer Coen den 13 Januari 1621 binnenwaarts. Eenige dagen vertoefde hij op Ambon en toen stak hij naar Banda over.

Het was hier na Reaels vertrek evenals vroeger toegegaan. Een tijd lang hadden de Selammers van Groot-Banda noten en foelie naar het fort op Nera gebracht, en men had dit nog alleen daaraan te danken dat de Engelschen den wakkeren Courthope op Poeloe Run aan zijn lot overlieten. De Lonto-

[1] „Particulier Advijs en Ordre aan de Gouverneurs van de Molukken, Amboina en Banda," in d. 23 febr. 1621.

reezen waren sinds den inval der Hollanders in hun land hunne bitterste vijanden geworden en hadden hun veel schade toegebracht. Jonken van Makassar en elders, zelfs van Malaka, kwamen de specerijen bij hen opkoopen voor de Portugeezen, en ook de Selammers staakten hunne bezoeken aan Nera, toen zij zagen dat van de anderen meer voordeel te trekken, en waarschijnlijk ook te bekomen was wat zij noodig hadden en de Hollanders niet aanbrachten.

De verhouding der Lontoreezen met de Engelschen, die toen van het verdrag met de Hollanders nog niets wisten, was vriendschappelijk. Courthope had het ongeluk, van een bezoek aan Lontor terugkeerende door de Hollanders van Poeloe Ai verrast, en daar hij tegenweer bood doorschoten te worden. Zijn opvolger voorzag de Lontoreezen van eenig geschut, op voorwaarde dat zij den Koning van Engeland als hun heer erkenden, in welke formaliteit zij met het oog op gezamenlijken tegenstand tegen de Hollanders berustten.

Den 27 Februari 1621 kwam Coen voor Nera. Hij heeft ons zelf zijn wedervaren verhaald [1]. Het duurde tot den 7 Maart voor hij eene genoegzame macht, ruim 1100 soldaten, bijeen had. Kapitein Hitoe, die op zijn dringend verzoek verlof had gekregen hem te vergezellen om zijne geloofsgenooten tot onderwerping te bewegen, deed wat hij kon om eene verzoening tot stand te brengen. Maar Coen eischte in alle voorname plaatsen een fort te mogen bouwen en hierin wilden zij niet toestemmen. Ook de Engelschen van Poeloe Run sprongen voor Lontor in de bres, waar zij nu een kantoor hadden gevestigd, en verzochten geene vijandelijkheden te beginnen voordat hunne schepen kwamen die zij uit Ambon wachtten. Coen antwoordde, dat de Raad van defensie den tocht had goedgekeurd. Indien zij dus het verdrag tusschen hunne en onze meesters gemaakt wilden onderhouden, moesten zij zich bij ons voegen. Die eisch, die met het

[1] Documenten XVIII A—C.

verraden hunner bondgenooten gelijkstond, was wel wat sterk! Dat de Engelschen de Lontoreezen toen nog hulp boden en van meer geschut voorzagen is geheel onbewezen [1]. Het zou ook nutteloos geweest zijn tegenover de Hollandsche overmacht.

Het gelukte de Lontoreezen door hun dappere tegenweer eene eerste landing te verijdelen. Maar bij een tweede landing greep men hen tegelijker tijd van de noord- en zuidzijde aan. Toen waren zij wel genoodzaakt hunne versterkingen te verlaten en naar het midden van 't eiland te vluchten. Feitelijk was hiermede de tegenstand der Bandaneezen gebroken. Zij verzochten vergiffenis en vrede, ook die van Poeloe Run, die nu op de hulp der Engelschen niet meer konden rekenen. Coen eischte thans slechting van alle versterkingen, overgave van alle vuurwapenen, uitlevering van de zoons der Orangkaja's als pand voor den vrede. In hunne radeloosheid stonden zij alles toe; alleen de gevluchte Lontoreezen aarzelden aan dien eisch geheel te voldoen. Dit was het juist wat Coen wenschte [2], want hij had verder reikende plannen. Hij liet nu de Lontoreezen door de Selammers aanzeggen dat zij van 't gebergte af moesten komen om scheep te gaan en vervoerd te worden, waarheen 't hem geliefde. Inderdaad kreeg hij op die wijze een 340 tal personen aan boord, maar de overigen, meerendeels afkomstig van de ontvolkte eilanden Nera en Poeloe Ai, weigerden, versterkten zich en bedreigden de Selammers met hun wraak indien ze zich niet bij hen vervoegden. Thans moesten de Selammers, die Coen wantrouwde, het ontgelden. Zij werden omsingeld en op de schepen gebracht.

Geen andere uitkomst ziende vloden nu de overige inwoners van Groot Banda uit hunne kampongs naar 't gebergte en sloten zich bij de vroegere vluchtelingen aan. Ook velen van Rosengein

---

[1] Wat de Sjahbandara van Lontor op de pijnbank verklaarde (Docum. bl. 294) is natuurlijk onbetrouwbaar.

[2] Brief aan Herm. van Speult 11 April 1621.

vertrouwden zich niet meer op hun eiland en voegden zich bij hen. Hierop liet Coen alle kampongs aan het strand van Groot Banda, met de vaartuigen die men vond, in brand steken.

Na de inneming van Lontor hadden, zooals wij zeiden, de inwoners van Poeloe Run zich onderworpen. Ook zij leverden hun geschut en korrekorren uit, en hoewel de Engelschen het eilandje Nailaka bij Run bleven bezetten, moesten zij aan de Nederlandsche Compagnie trouw zweren. Daarentegen beloofde Coen hen in hun land te laten en niet tot eenig werk te dwingen.

Bij de 800 Bandaneezen waren nu reeds naar Batavia gezonden, maar hunne Orangkajas, 47 in aantal, had Coen achtergehouden. Wat hun lot zou zijn, was niet twijfelachtig. Na een schijnproces waarbij hun op het getuigenis van een onmondige en op onbewezen beschuldigingen allerlei delicten te laste gelegd werden [1], liet Coen hen allen ter dood brengen.

Met de vluchtelingen op 't gebergte hadden intusschen Kapitein Hitoe en de Orangkaja's van Poeloe Run onderhandelingen aangeknoopt. Maar toen hun de executie hunner hoofden bekend werd, begrepen zij dat de Hollanders geen genade kenden, en verkozen zij liever van honger en ellende te sterven dan zich over te geven. Ook was dit het lot van de meesten. Vóór het „spel", zoo als Coen het noemde, geëindigd was, zag hij zich genoodzaakt te vertrekken (16 Mei), maar hij had bevel gegeven het eiland rondom te blokkeeren, opdat niemand zou ontsnappen, hetgeen dan ook aan weinigen gelukte. Toen men hen een poos daarna in hunne schuilhoeken opspoorde waren „meest allen van honger en miserie gestorven". De overgebleven mannen, die zich niet wilden overgeven, werden gedood, de vrouwen en kinderen als slaven weggevoerd. Men rekende dat niet minder dan 2500 personen in 't gebergte waren omgekomen. De Hollandsche soldaten verklaarden dat het er „ongeloofelijk koud"

---

[1] Vergelijk het verhaal van de verovering van Banda in de Bijdragen van het Ind. Instituut, dl. II (1854), bl. 426.

was, dat het er „zoo natuurlijk mistte als in ons land in den winter".

De Bandaneezen, die naar Batavia waren overgebracht, hadden het niet veel beter. Binnen een half jaar waren er 176 gestorven. In hun wanhoop hadden zij de hulp hunner geloofsgenooten op Java ingeroepen. Toen dit ontdekt werd volgden er nieuwe terechtstellingen. De overgebleven mannen werden nu aan de ketting geslagen, de vrouwen en kinderen naar Banda teruggevoerd om hen „gesloten te doen arbeiden tot zij versmachtten".

Maar hiermede was het „spel" nog niet uit. Coens handlanger Marten Sonck, op Banda als gouverneur achtergelaten, had van hem bevel ontvangen: „Houd gestadig het oog op Poeloe Run, en ontlast u van alle Bandaneezen die eenig kwaad zouden *mogen berokkenen of doen kunnen*". Hij volgde dien last naar de letter op. Vernemende dat de bewoners van Poeloe Run het voornemen hadden naar Ceram te verhuizen, liet hij hen allen oplichten en de Orangkaja's en volwassen vrije mannen, ten getale van 160, eenvoudig om hals brengen. De vrouwen en kinderen en eenige slaven werden naar Groot-Banda overgebracht.

Coen schreef aan Sonck, dat hij dit „zeer gaarne" had vernomen en dat hij de bewoners van 't eiland Rosengein even weinig vertrouwde. „Wij meenen best wezen zal" schreef hij, „dat UE. 't eenemaal van al 't mannelijk geslacht van Banda ontlast worde". [1]

Zoo is ter wille van het monopolie de welvarende bevolking van een schoone eilandgroep, die te voren op 15000 zielen geschat werd [2], op de koelbloedigste wijze uitgeroeid. Zelfs de soldaten gaven te kennen dat zij „geen behagen hadden in zulken koophandel". Een bekwaam dienaar der Compagnie

[1] Zie over het voorgaande: Documenten, XXI A—F.

[2] A. Gijsels? in de Bijdragen van het Ind. Instituut, dl. III (1855) p. 84.

voorspelde dat er „mettertijd wel een boeksken van gemaakt zou worden als van de Spanjaarden in West-Indië" [1]. Ook de Bewindhebbers der Compagnie, van wie het geheele plan was uitgegaan, waren ontsteld over de strikte uitvoering hunner bevelen „Laat het eens en genoeg zijn", schreven zij aan Coen; „zij hebben hun voorgaande trouwloosheid duur genoeg betaald. 't Zal ontzag maar geen gunst baren".

VIII.

In Februari 1621 vestigde nu de Engelsche Compagnie, zoo als haar volgens de overeenkomst met de Nederlandsche vrijstond, kantoren te Ambon, Hitoe, en op de nagelplaatsen van Klein-Ceram. Maar als mededingster had de Nederlandsche van haar niet meer te vreezen, daar men nu voor gezamenlijke rekening opkocht. De Klein-Cerammers hadden echter in hun verzet tegen den dwang der Europeanen een grooten steun gekregen in den Ternataanschen Stadhouder Kimelaha Daja [2], opvolger van den zachtaardigen Sabadin, een eerzuchtig man die zelf op den troon van Ternate aanspraak maakte en zich om den Sultan niet bekommerde. Toen Coen van Banda terugkwam, verschenen de Cerammers niet op de vergadering van alle hoofden, die in de vesting te Ambon belegd was, maar zonden afgevaardigden toen die vergadering reeds was afgeloopen. Met het lot der Bandaneezen voor oogen was het geen wonder dat zij zich niet in den muil van den leeuw wilden wagen. Maar hunne verontschuldigingen of beloften van beterschap zouden ook weinig gebaat hebben, want hun vonnis was reeds geteekend. Alleen meende Coen dat de „gelegenheid van tijd en zaken niet toeliet dit thans ten uitvoer te brengen." In de Instructie die hij aan Van Speult achterliet — zijne lastgevers waren ook hier de Bewindhebbers

---

[1] A. Gijsels in de Kronijk van 't Hist. Gen. 1871 bl. 511.

[2] Verkorting van Hidajat.

der Compagnie — gaf hij onverholen te kennen dat zij „t' eenemaal ten ondergebracht, verdreven of vernield moesten worden". Maar Van Speult moest dit nog geheim houden en vriendschap blijven veinzen, want het zou eerst dan in 't werk gesteld kunnen worden wanneer men hun als in Banda „de achterdeur kon sluiten", zoodat zij in 't bosch moesten verhongeren.

Het spreekt van zelf dat de Bandaneezen, die op Oost-Ceram en de eilanden in dien omtrek de wijk genomen en zich met de onafhankelijke bewoners verbonden hadden, waar zij konden op de Hollanders wraak zochten te nemen, en daar velen hunner zich voor priesters uitgaven werden zij door alle Mohammedanen zeer ontzien. De kustbewoners van Zuid-Ceram werden genoodzaakt ééne lijn met hen te trekken, en het was niet twijfelachtig dat ook Daja met hen in betrekking stond.

Maar hoe ook de Ambonners hen vreesden en hoog opgaven van de macht dier Oost-Cerammers en hun onwinbaarheid, Van Speult was niet de man om zich daardoor van zijn plannen te laten terughouden. Met een hongi van een dertigtal vaartuigen zocht hij hen aan den oosthoek van Ceram op. Daar echter door de Ambonners zoowel als door de Cerammers een gevecht vermeden werd, moest hij zich met de vermeestering van een enkel vaartuig tevreden stellen. Tot bescherming zijner bondgenooten aan de zuidkust liet hij nu aan den hoek van Kowak, ten oosten van de Elpapoetih-baai, een fort bouwen dat den naam kreeg van Harderwijk (1621). Zijne pogingen om Daja tegen te werken en afbreuk te doen slaagden beter. Op Manipa, Boeroe, Amblau wist hij de bewoners van verscheidene kampongs te bewegen, aan de vesting op Ambon te komen en den eed van getrouwheid te doen aan de Compagnie. Lisabata aan de noordkust van Ceram werd door hem met een hongi bezocht en gestraft (1623), omdat de inwoners zich bij Daja hadden gevoegd en de Papoewas op hun rooftochten in den omtrek tot gidsen dienden.

Wat de nagelplaatsen op Klein-Ceram, het hart van den tegen-

stand betreft, de ontevredenheid en verbittering verminderden daar niet, sinds de Engelschen en de Hollanders ééne lijn trokken, en Van Speult alles deed wat hij kon om de sluikerij der specerijen tegen te gaan. Hun die geheel te beletten was niet mogelijk, en het radicale middel door Coen aan de hand gedaan, kon nog niet worden toegepast. Voor 't oogenblik vergenoegde hij zich met het middel, dat reeds een zijner voorgangers in praktijk had willen brengen en ook door Coen was aanbevolen [1]. Hij gebruikte de hem goedgezinde Alfoeren van Ceram om bij zijne tegenstanders koppen te snellen! [2]

Dat zij de Engelschen op Ambon in Ceram moesten dulden bleef voor de Hollanders een ergernis. „Wij hopen" schreef Van Speult aan Coen (15 Juni 1622) „volgens uw bevel de zaken zoo te dirigeeren dat de souvereiniteit door hun indringen in 't minst niet verminderd of gekwetst worde, en indien wij volkomen kunnen vernemen dat zij *eenige conspiratiën* jegens den Heer of de Souvereiniteit begaan, zullen wij met uw welnemen *zonder uitstel* recht doen naar behooren". Waarop Coen antwoordde (28 October 1622): „De occasie voorkomende, dat God niet en geve, doet over die van de Engelschen welke zich zouden mogen vergrijpen, alzulken recht als over den korporaal van Kambelo en anderen gedaan is." [3] De bedoelde korporaal had den kogel gekregen. Geen vier maanden later had de gebeurtenis plaats, die bij de Engelschen als „de moord", bij de onzen als „de conspiratie" van Ambon is bekend geworden. De Heer De Jonge heeft de waarschijnlijkheid, de heer Sainsbury de onwaarschijnlijkheid van die conspiratie trachten aan te toonen [4]. Mij komt het oordeel van Van Kampen [5] nog altijd

---

[1] Zie Documenten, bl. 199, 297.

[2] Zie over het voorgaande: Documenten XVIII C, D; XX A—D.

[3] Zie Documenten, bl. 325, 329.

[4] De Jonge's Inleiding op dl. V, bl. VI vv; Sainsbury in de Inleiding voor het 3e deel van den Calendar of State papers, East Indies etc.

[5] De Nederlanders buiten Europa, I bl. 281.

juist voor, dat het onmogelijk is over schuld of onschuld te oordeelen, waar de pijnbank alleen tot bekentenis kon brengen. Dat Van Speult en de zijnen, die aan de bewijskracht der pijnbank geloofden, van de schuld der Engelschen overtuigd waren, houd ik voor zeker, maar wie kan zeggen in welke mate de wensch om die schuld te zien op hunne overtuiging invloed heeft uitgeoefend?

Wat de onmiddellijke terechtstelling op Ambon betreft, wij zagen dat Coen die goedkeurde, en ook Bewindhebbers „konden niet anders bevinden" [1] uit de stukken die hun waren overgezonden, of Van Speult en zijn Raad waren naar behooren te werk gegaan. Maar de vermaning die zij er bijvoegden om „in 't straffen meer te inclineeren tot clementie dan tot rigeur" kwam nu wel wat laat. Hadden zij vroeger daarop aangedrongen, dan zouden zij zich misschien groote moeilijkheden hebben bespaard, en wat voor de toekomst meer beteekende, zij zouden misschien hebben voorkomen dat door hunne dienaren aan den volkshaat tegen eene bevriende natie zooveel voedsel werd gegeven.

De Molukken bezocht Coen zelf in 1621 niet, maar hij zond er Frederik Houtman heen om Lam, over wiens bewind hij niet tevreden was, als gouverneur op te volgen. Lam had het zijn plicht geacht de Ternatanen tegen de Tidoreezen en Spanjaarden, die in dezen tijd weder meer macht ontwikkelden, bij te staan en schroomde niet aan Bewindhebbers te kennen te geven, dat de Ternatanen met reden misnoegd op ons waren. Ook hij had weder het weren der vreemde kooplieden afgekeurd, zoolang door ons geen maatregelen genomen werden om de Ternatanen zelven te voorzien van 't geen zij noodig hadden. Men klaagde dat zij geen nagelen plukten, en betaalde ze zoo slecht dat zij er geen baat bij vonden. Zij dachten er nu over hun eiland weder te verlaten en zich op Halmahera te

[1] Bewindhebbers aan G. G. en Rade, 1 Nov. 1624.

vestigen om daar sagoe te telen, te meer daar zij vernomen hadden dat Coen van plan was sommige forten die tot hun bescherming dienden te slechten.

Coen had voor die grieven geen oog. Hij zag in de Ternatanen slechts onwilligen. Den tegenstand van Daja op de Ambonsche eilanden schreef hij aan geheime opstoking uit Ternate toe, hoewel Houtman hem van 't tegendeel verzekerde. Als Kaitjil Ali, de aanvoerder der Ternatanen, met onze hulp de forten te Djilolo op den vijand verovert (1620), dan meent Coen dat hij daardoor „middel heeft gekregen om nieuwen moedwil tegen ons te plegen". Van weerkeerige plichten is bij Coen nooit sprake; geen wonder, daar hij de inlanders als onze natuurlijke vijanden beschouwde.

Dat de Instructie, die hij in Juni 1621 aan Houtman medegaf, geen verzoenende maatregelen aan de hand deed, is dus te begrijpen. De forten die Coen onnut achtte moesten worden geslecht. Verlieten de Ternatanen hun eiland om zich op Djilolo of elders te vestigen, dan moest Houtman hen daarin niet verhinderen, maar dan ook onmiddellijk Makian en Motir onder ons rechtstreeksch bestuur brengen. Houtman liet zich echter niet door die Instructie bewegen, een maatregel door te zetten, dien niet alleen hij, maar de meeste ambtenaars in de Molukken verkeerd achtten. Den last van Coen om de forten af te breken bracht hij aan de Ternatanen over. Het gold het fort Marieko op Tidore dat hun onverschillig was, een nieuw gebouwd fort op Ternate, Kalimata, dat hen beschermde tegen de strooptochten der Spanjaarden, en het fort te Saboegoe op Halmahera dat zij noodig hadden om zich veilig van sagoe te voorzien. Na vergeefsche protesten begonnen de Ternatanen met hunne gezinnen naar Halmahera te verhuizen. Toen begreep Houtman, en zijne Raden (wier adviezen ons zijn bewaard gebleven) waren het met hem eens, dat hij moest toegeven. En werkelijk blijkt uit die adviezen dat het een groote roekeloosheid geweest zou zijn, den last van Coen op te volgen. De Ternatanen zouden,

indien wij hen op hun eiland geen bescherming meer verleend en hun bovendien Makian en Motir ontnomen hadden, onze bitterste vijanden zijn geworden; en gesteld al dat de Makianners (wat niet waarschijnlijk was) zich tegen hen verklaarden, dan nog hadden wij de verbonden Ternatanen, Tidoreezen en Spanjaarden niet kunnen beletten strooptochten op Makian te doen, de nagelboomen om te houwen en het plukken te verhinderen. Bovendien zou Halmahera ons door den vijand gesloten worden. Klaagden Coen en Bewindhebbers over de „excessive lasten" in de Molukken, hoe waren die te vermijden, terwijl men oorlog moest voeren met de Spanjaarden? Laten wij daaraan eerst een einde maken, zeide Houtman, en bij den zwakken steun dien de Spanjaarden ontvingen, achtte hij het met een goede macht zeer uitvoerbaar hen uit de Molukken te verdrijven. „Maar wij zijn van een geheel ander gevoelen", schreef Coen aan Bewindhebbers. Dat ook de Ternatanen de verdrijving der Spanjaarden wenschten, was voor hem genoeg om het denkbeeld te verwerpen. In Maart 1622 gaf hij aan Houtman kennis dat hij en zijn Raden besloten hadden „dit jaar geen schepen meer naar de Molukken of Ambon tot redres van zaken te beschikken, maar alle beschikbare macht naar de kust van China te zenden". En wat „schaamden Bewindhebbers zich niet te zeggen", zooals een van hun dienaren het uitdrukte [1]? „'T mag geen kwaad al gaat het in de nagelplaatsen niet voor den wind en al had men daar eenige jaren oorlog, want wij hebben voor ettelijke jaren nagelen genoeg in ons pakhuis."

Was Houtman met den loop van zaken ontevreden, men zou hem van de verantwoordelijkheid ontheffen. In Maart 1623 kwam op last van Coen Jacques le Febure het bewind van hem overnemen. En toen twee maanden later de Spanjaarden eene aanzienlijke versterking ontvingen onder Pedro de Heredia, schreef de nieuwe Gouverneur aan Coen, dat hij dit in ons voor-

---

[1] Aert Gijsels in Kronijk van 't Hist. Gen. 27e jaarg. (1871) bl. 503.

deel achtte, omdat hij de Ternatanen nu veel behulpzamer en gezeglijker vond! Maar het bleek spoedig hoe hij zich misrekende. Toen zij zagen dat hun bondgenoot geen macht bezat om iets tegen den vijand uit te richten, sloten zij met de Spanjaarden een wapenstilstand. En al hadden de onzen aan den zoo zeer gewantrouwden Kaitjil Ali te danken dat die spoedig werd verbroken, Le Febure, die zelfs de Makianners niet kon beletten de nagelen aan de Tidoreezen te verkoopen, zag nu toch ook in dat versterking een eerste vereischte was.

Coens tijdelijke opvolger, Pieter de Carpentier, zou echter in diens politiek geen verandering brengen. Vol bewondering voor „het subliem verstand en doorzicht" van zijn voorganger, volgde hij geheel diens voetstappen. In zijne brieven aan Le Febure betoogt hij zeer uitvoerig dat wij van de Ternatanen en zelfs van Kaitjil Ali niet anders dan veinzerij en vijandschap kunnen verwachten, omdat vriendschap tusschen Mohammedanen en Christenen niet wel mogelijk is. Om hen dus met gelijke munt te betalen, moesten wij voorloopig vriendschap veinzen, totdat wij de macht bezaten om hen van de bank te schuiven. Zoo werd aan Houtman, die zich toen te Batavia bevond, opgedragen om Ali vriendelijk te verzoeken alle misverstand uit den weg te ruimen „*zooals onder loyale bondgenooten betamelijk was.*" En intusschen kreeg Le Febure van den Gouverneur-Generaal namens Bewindhebbers in last om vast met het uitroeien der nagelboomen te beginnen, maar zoo dat de inwoners en de Engelschen geen achterdocht kregen. „Want wij bevinden", schreven de Majores, „dat er jaarlijks wel tweemaal meer nagelen wassen dan in de geheele wereld kunnen geconsumeerd worden!" [1]

---

[1] Bewindhebbers aan G. G. en Raden, 17 September 1622. Zie over 't voorgaande: Documenten XVIII C, E; XXII A—F.

IX.

De heer De Jonge heeft ons Jan Pieterszoon Coen het eerst in zijne uitstekende hoedanigheden leeren kennen. Dat was een dankbare taak, waarvan hij zich uitstekend heeft gekweten. Niet minder dan hij waardeer ik Coens groote talenten. Het is een lust zijne brieven te lezen. Wij bewonderen dien ruimen en toch zoo scherpen blik, waarmede hij den geheelen handel omvatte, waaraan niets ontsnapte wat voor de Compagnie baten kon afwerpen. Wij gevoelen ons meêgesleept als hij aan Bewindhebbers der Compagnie zijne plannen uiteenzet, als hij hen aanspoort tot meerder krachtsinspanning, als hij hen, zijne meesters, met harde woorden berispt over hunne gewoonte om veel te eischen en hem de middelen te onthouden, om aan die eischen te voldoen. Wij juichen hem toe als hij de vijandschap van den Bantamschen Rijksbestuurder trotseert en, omringd door tegenstanders, het moedig besluit neemt op Java een sterkte te bouwen. En als hij tegen zijn zin genoodzaakt wordt met de Engelschen samen te werken, zien wij met vreugde hoe zijn ijver niet verflauwt, hoe hij de Bewindhebbers tot dubbele krachtsinspanning opwekt en tracht, door uitbreiding van handelsgebied te herwinnen, wat men door die vereeniging mocht verloren hebben.

Dat alles, ik herhaal het, eischt onze oprechte waardeering. Maar het mag ons niet de oogen doen sluiten voor het onrechtvaardige, barbaarsche, huichelachtige in de handelspolitiek die in Coen om zoo te spreken haar incarnatie vond. Want wat hij ook later voor vrije-handels-plannen mag gekoesterd hebben, het monopolie heeft geen hartstochtelijker voorstander gehad dan Coen. Zijne brieven en zijne handelingen zijn daar om het te bewijzen. Ter wille van het monopolie verloochende hij alle hooger rechtsgevoel, alle eerlijkheid, alle menschelijkheid. Terwijl zijne meesters, verschrikt over de stipte uitvoering hunner bevelen hem toeriepen: Laat het genoeg zijn! zou HIJ, indien

de macht hem niet had ontbroken, met moorden zijn voortgegaan. Hij moge gemeend hebben dat het een Gode welbehagelijk werk was „dien godloosen hoop te verdelgen", hij moge overtuigd zijn geweest dat het zonder dat niet mogelijk was zijn doel te bereiken, verbloemen kon zich toch niemand, dat dit doel geen ander was dan te zorgen, zoo als Reael het noemde, dat niemand „duit of penning" aan ons verdiende.

Krachtig heeft Coen de rechten der Compagnie tegen de Engelschen verdedigd, maar ook hierin is hij verder gegaan dan noodig was. Toen de executie op Ambon plaats had, die ons den haat van een geheel volk op den hals haalde, en die, wij hebben het gezien, het gevolg was van *zijne* bevelen, hadden de Engelschen reeds het besluit genomen zich uit de Specerijeilanden terug te trekken.

De Engelsche Compagnie had hare krachten overschat. In de overeenkomst met de Hollandsche was bepaald dat men gezamenlijk tochten zou ondernemen om den handel van Spanjaarden en Portugeezen in het Oosten te vernietigen. Reeds in Juni 1620 hadden zich, op voorstel van Coen, vijf Hollandsche en vijf Engelsche schepen naar Japan begeven, om met den noordermoesson naar Manila te zeilen en daar op de Chineesche jonken, die de Philippijnen kwamen bezoeken, en de Spaansche zilverschepen, die jaarlijks uit Amerika kwamen, te kruisen. In October 1621, toen Coen uit de Molukken terugkwam, werd een tweede Hollandsche en Engelsche vloot naar de kusten van Malabar en Mozambique gezonden, met het doel om de vaart tusschen Goa en de Kaap de Goede Hoop onveilig te maken en de Portugeezen in Indië te beletten hunne retourschepen naar Europa te zenden. „Hoe hoognoodig dit is", schreven Bewindhebbers aan Coen, „kunt gij daaruit zien dat de Portugeezen hun peper zelfs herwaarts gezonden en beneden den prijs der Compagnie verkocht hebben!" [1]

---

[1] Bewindh. aan Gouv. Gen. en Raden, 12 Dec. 1620.

Een korten tijd hielden beide natiën die kruistochten gezamenlijk vol, maar na drie jaren waren de Engelschen niet meer in staat ze geregeld voort te zetten, terwijl de Hollanders nog bovendien in de straat van Malaka lieten kruisen en eene vloot van zestien schepen naar de kust van China zonden (1622), om daar de Portugeezen afbreuk te doen. Tegen 83 schepen en jachten, waarover in dat jaar de Hollanders in Indië konden beschikken, stonden slechts 28 Engelsche over. Ook op tucht en beleid viel bij de Engelschen niet te roemen.

Den 1 Februari 1623 schreef Coen reeds aan Bewindhebbers dat de Engelschen den handel op de Molukken, Ambon en Banda hadden moeten staken en hem hadden verzocht, hun volk en goederen op de Hollandsche schepen te mogen overbrengen. De voordeelen waren gebleken voor de Engelsche Compagnie niet tegen de lasten op te wegen.

Toen de Gouverneur-Generaal die welkome tijding aan Bewindhebbers overzond stond hij op het punt naar Nederland te vertrekken. De Majores hadden hem dit tegen hun zin moeten toestaan en hem gemachtigd zelf een opvolger te benoemen. Zijne keuze viel op den directeur-generaal van den handel, Pieter de Carpentier, wien hij bij zijn vertrek de te volgen gedragslijn uitvoerig voorschreef. Of Carpentier daartoe door Bewindhebbers in staat werd gesteld, zullen wij later hebben te onderzoeken.

AANTEEKENINGEN.

1 (blz. VIII). Hendrik Brouwer vertrok in December 1610 als kommandeur van drie schepen: de Roode Leeuw met pijlen, Gouda en Der Veer uit Nederland naar Indië. Op het laatste, door Zeeland uitgerust, bevond zich de koopman Hans de Hase. Ze brachten 130 soldaten en eenige vrouwen mede, en kwamen

na elkander in Augustus—September 1611 te Bantam aan. In 't begin van October voeren zij naar de Molukken en bezochten onderweg Djakatra en Gresik. In December kwamen ze in de Molukken aan, waar zich destijds de Gouverneur-Generaal Pieter Both bevond. Uit een brief van Brouwer aan Both van 23 April 1612 blijkt, dat de laatste Hans de Hase bizonder onderscheidde en dadelijk tot Raad van Indië benoemde. Brouwer had zich daardoor gekrenkt gevoeld en zich onbehoorlijk over die benoeming uitgelaten, waarvoor hij in dien brief vergiffenis vraagt. Hij had gehoopt als Raad bij Both te mogen blijven om „daer door te mogen leeren van soo cloucken heere tgheene my naemaels tot sonderlinge nutheyt soude hebben mogen strecken". Maar Both, die waarschijnlijk niet van een dwarskijker van HH. Bewindhebbers gediend was, zond hem met „de Roode Leeuw met pijlen" naar Bantam, om lading in te nemen en een reis te doen naar Japan. Onderweg daarheen deed hij Ambon en Banda aan, en toen hij zich in de laatste eilandgroep bevond schreef hij het advies, dat hier als eerste document gedrukt is. Brouwer keerde in October 1615 naar Nederland terug en kreeg daar in 1617 zitting in 't Collegie van Bewindhebbers.

Cornelis Adriaensz Bogaert, in het Advies genoemd, was Bewindhebber der Compagnie ter Kamer van Delft.

2 (blz. XIV, XVII). Both beschuldigde Reael (Brief aan Bewindh., 10 Nov. 1614) dat hij zijn wil te veel doordreef, de oogen look ten aanzien van den particulieren handel, de kapiteins boven de kooplieden stelde, enz. Hij zou na zijne benoeming tot Gouverneur der Molukken gezegd hebben: „Ik moet nu de boeken in de kast sluiten en den degen op zijde nemen". Eene borstwering in 't fort Malajoe, naar Both genoemd, zou hij herdoopt hebben nadat men er had aangeplakt gevonden „een sekere cartabelle, inhoudende dese woorden:

> Totten oorloch ben ick bequaem.
> Naer mijnen Stichter voer ick den naem.
> Ick hoop te wesen noch wijt beroempt.
> Puncte Reael ben ick genoempt."

De zaak was dat het volk van Reael hield en van Both niet. „Den gouverneur Ryael", schreef de koopman Nic. Puyck aan Corn. Matelieff (20 Aug. 1614; Rotterd. Historiebladen, 3e afd. I. 340), „wert seer bemindt, want spaert syn persone nyet, oock is wat liberael tegen tvolck, te weten dat hij wel lijden mach dat het volck wat verdient alst buyten schade van de Compagnie is".

Reael zelf schrijft aan Bewindhebbers over Both's ontevredenheid (25 Juli 1615): „Het schijnt dat een zekere punt op Maleye, naar onzen naam genoemd, de oorsprong van alles is geweest. Deze punt was door Kapitein Vianen en mij afgestoken, de heer Generaal heeft daar den eersten steen geleid, vertrok toen naar Banda; wederomkomende vond hij die tot de borstwering opgetrokken en in de wandeling naar ons genoemd. Op Marieco [fort op Tidore] was 't ook verkorven dat twee punten genoemd waren naar de kapiteins die ze hadden opgetrokken".

Reynst noemt in een brief aan Bewindhebbers (26 Oct. 1615) Both's beschuldigingen „absurditeyten, dwelck wy alles contrari bevonden hebben". Reael, schrijft hij, is „een persoon van goede goeverne, goedt verstant ende voorsichticheyt, die soo wel van den Coninck [van Ternate], zijnen Raedt ende alle de inwoonders als alle de onse seer bemint ende ontsien is . . . . ende door de ervarentheyt daerinne soo geconfijt dat hij bij aflijvicheyt van den Heere Generael oft de expiratie van sijnen tijdt meriteert de plaetse te occuperen, gelijck de generael Both . . . . sal moeten getuygen, want hij mij diverse reysen geseyt heeft: Soo ick opte reyse hadde comen te sterven, dat hy hem Gouverneur-generael op zijn vertreck soude gemaeckt hebben".

3 (bl. XX Docum. X). Hoe komt een afschrift van dezen particulieren brief van G. Reynst aan zijn zwager J. Nicquet in het Archief der Compagnie? Twee brieven van Bewindhebbers van 4 Februari 1616 helderen dit op. De eerste is gericht aan Gouv.-Gen. en Raden. Hierin wordt in de eerste plaats van

de expeditie van Le Maire gesproken en vervolgens van „nog een schip bij Sam. Blommaert, Jacq. Nicquet en Comp. [uitgerust] genaamd Mauritius de Nassau, zijnde voor eerst gedestineerd naar Angola". Bewindhebbers vinden geraden alle deze schepen, waar zij ook in O. I. mogen arriveeren aan te halen, in dienst van de Comp. in Indië te gebruiken en het volk op de schepen der Comp. te verdeelen. De tweede brief is gericht aan Reynst „in eygen handen". Bewindhebbers gelasten hem tegen de voorvermelden in alle rigeur te procedeeren zonder eenige conniventie of verschooning van iemand wie hij ook zij, waartoe hem verplicht zijn eed aan de Staten en de Compagnie gedaan, maar ook zijn eigen profijt, eer en reputatie, daar zijn schoonzoon [Samuel Bloemaert] en zwager [Jacq. Nicquet] in een der uitrustingen gemoeid zijn „en wij daardoor in onze goede meening uwer onschuld en onwetendheid in deze zake mogen worden geconfirmeerd". Hierop volgt een Interrogatoir van Samuel Bloemaert in d. 30 Januari 1616, in presentie van A. Sz. Jonckheyn en anderen, waaruit blijkt dat het schip in last had naar Angola te gaan en vervolgens „tot de straat Magellanes toe langs de geheele kust van Terra Australis te zoeken of er een opening is om in de Zuidzee te geraken, en opening vindende daardoor er in te loopen om te zien of ze zoo in de Zuidzee kunnen komen, en daar komende dan dadelijk weer terug te keeren, doch door nood en niet terug kunnende doorkomen, dan naar O. I. te loopen, niet met het plan om daar handel te drijven, maar om daar ververschiug van de O. I. Comp. te verzoeken". Bloemaert verklaart op de vraag of het schip eenige brieven met adres aan Reynst of anderen in Indië mede heeft: *neen*.

Het doel dezer expeditie schijnt dus hetzelfde geweest te zijn als dat van Le Maire. Of de „Mauritius de Nassau" nog moeite heeft gedaan om een nieuwen doortocht te vinden is mij niet gebleken.

Toen bovenstaande brieven van Bewindhebbers in Indië

kwamen was, zoo als wij weten, Reynst reeds overleden. Zij waren daarvan natuurlijk nog onkundig, toen zij den brief van Reynst aan Nicquet in handen kregen. Geen wonder dat zij, wetende wat Nicquet had uitgericht, dien openden en er afschrift van namen.

Bloemaert was in Indië geweest in dienst der Compagnie. In den bundel „Begin ende Voortgang der O. I. Compagnie", achter 't Journaal van Verhoeff, vindt men van hem een „Discours ende ghelegentheyt van het eylandt Borneo ende 't gene aldaer voorghevallen is in 't jaer 1609". Zie ook mijne „Europeërs in den Mal. archipel", 7e ged. 6e hoofdstuk.

4 (blz. XXVIII). Op 't eind van zijn verhaal van den tocht naar Manila (Documenten bl. 183) spreekt Lam van eene Propositie van Don Juan de Silva, waarvan hij eene vertaling overzendt, daar het origineel met zijn schip is verloren gegaan. Dit origineel is echter op eene andere wijze aan Bewindhebbers in handen gekomen. Het is blijkbaar te Manila gedrukt en heeft het volgende opschrift:

Proposicion, de Don | Iuan de Silua Gouernador y | Capitan General, de Philipinas, sobre que si | convenia salir con armada contra el enemi | go Olandes sin guardar el Orden | de la cedula de treinta de | diziembre de mill | y seiscientos | y catorce. | 8 blz. in fol.

Het stuk is vooral merkwaardig om de tegenwerpingen van den fiskaal Alvarado, die aan den kant zijn gedrukt. Zie verder mijne „Europeërs in den Maleischen archipel", 8e gedeelte 6e hoofdstuk.

Wat den brief van Lam betreft, ik weet wel dat Mr. L. C. D. van Dijk dien reeds gebruikt heeft in zijn werk „Neerlands vroegste betrekkingen met Borneo" enz. (Amst. 1862, bl. 224vv.), maar het kwam mij voor dat het stuk in zijn geheel verdiende te worden uitgegeven.

5 (Docum. XVIII F bl. 221). Dit is een van de weinige enthnologische bizonderheden, die men in brieven van dienaren

der Compagnie aantreft. Het geloof in de „suwangi" of „swangi" was destijds zelfs bij de hoofden der Mohammedanen in den Archipel zeer algemeen. Zie het verhaal van Aert Gijsels in de Kronijk van 't Hist. Gen., 27e jaarg. bl. 356, 357. En nog heden is dit niet zeldzaam. Van der Crab (De Moluksche eilanden, bl. 66) verhaalt een geval in de kampong Kilmoeri op Ceram, waarbij de Imam de hoofdaanlegger was. Vergelijk ook: G. A. Wilken, Het animisme, in de „Indische Gids", 1884, I, bl. 947, 954, 955.

6 (Docum. bl. 271). *Ambonsche kinderen.* Aanleiding tot hunne overzending gaf het besluit van Bewindhebbers der O. I. Compagnie van 21 Maart 1619: „Volgens het voorstel van Sr. Herman van Speult om de ware christelijke religie in de landen van Amboina en Ternate voort te planten, aan Gouv. en Raden van Indië te recommandeeren ordre te geven dat uit die landen overkomen, uit ieder 2 bekwame aankomende jongelingen, geboren in de voorsz. landen van vrome aanzienlijke ouders, die naar hun jaren goed van ingenium of oordeel zijn, om alhier te lande te laten studeeren in de Theologie, ten einde hen namaals in Indië te kunnen gebruiken als predikant". Van Speult zond er uit Ambon, zoo als wij uit zijn brief zien, niet twee maar vier. „Van de Molukken zijn er geen te bekomen" schreef Coen aan Bewindhebbers (De Jonge, IV, bl. 220). De vier jeugdige Ambonners gingen in October 1620 met het schip Walcheren naar Nederland, onder geleide van den opperkoopman Aert Gijsels, die hen ook volgens Valentijn 8 jaar later naar Ambon terugbracht.

De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht bezit een pamfletje van 4 blz. in 4°, getiteld:

Missive | van Twee | Indiaensche Coninghen | aenden Doorluchtigen ende Hoochgebo- | ren Vorst Mauritium, by der gratie | Godes Prince van Orangien | etc. by de welcke | sy versoecken dat haere Soonen, welcke sy | mede overghesonden hebben | inde Chri- | stelijcke Religie mochten opge- | trocken worden. |

In s'Graven-haghe. | By Aert Meuris Boeckvercooper inde Pape-straet | inden Bijbel. Anno 1621. Met Consent.

Deze brief, die wel door den predikant Danckaerts zal zijn opgesteld, is gedagteekend 1 Augustus 1620 en onderteekend: Manuel Coninck van Kielang ende Laurenso de Sylva, Coninck van Soyen. De jongens (hier ten getale van vijf) worden genoemd: Don Andreas de Castano, Soone van den Koninck van Soyen; Don Marcus, Soone van den Koninck van Kielang; Laurens Wellouw, Laurens de Fretis, Johan Tack, vorstenkinderen.

Nog vind ik betreffende de „Ambonsche kinderen" het volgende in de Resolutiën van Bewindhebbers van 29 Juli 1621:

„Sijn ter vergaderinge van de 17e verscheenen de Gedeputeerde van de Classis der Stadt Amsterdam, de Eerw. D. Jacobus Zelandus en D. Johannes Le Maire, ende hebben aengedient aengaende de opvoedinge van de Amboinsche kinderen, dat haere Classis eerst hadde goedtgevonden dat dese kinderen souden werden besteet ende gestelt onder de directie ende ten huyse van D^us Petrus Wassenburgius predicant tot Amersfoort, die haer in de Christelijcke religie ende Latinsche tale soude instrueren, maer daernae by perticulierder examinatie hadde de voorsz. Classis meest dienstich geacht dat dese kinderen tot Leyden souden werden bestelt, in een huys onder 't opsicht van een regent ofte inspecteur, waerby men soude noch connen opvoeden ende instrueren eenige andere jonge lieden wt dese Landen, om in Indien naermaels gebruyckt te werden tot voortplantinge van de Christelijcke religie .... Is geresolveert .... dat aengaende 't versoeck van 't Seminarium tot Leyden op te rechten, 't selve als nu niet en can geschieden .... maer vindt dese vergaderinge oorbaerlijck bij provisie dat dese kinderen tot Amersfoort sullen werden opgevoet ten huyse van een bequaem persoon, daerna de voorsz. Gedeputeerde van de Classis versocht werden te willen vernemen, ende de Camer t' Amsterdam daervan te dienen, ende is geresolveert dat een pedagogus aen de voorsz. kinderen gegeven sal werden, om beneffens den predicant de

de kinderen te leeren in haere ordinarise exercitien, met haer predicatien waar te nemen, te wandelen ende altijt bij haar te sijn. Tot allen 't welcke de Camer van Amsterdam geanthoriseert wert".

Als Van Speult (Documenten, bl. 323) spreekt van „een van de nieuwe studenten genaemt Lauwerens Marcus van Hatuwa", dan bedoelt hij natuurlijk niet een van de bovenstaanden maar een zoon van den pati van Hative die door Matelieff naar Nederland was medegenomen en daar opgevoed. Zie: „De Europeërs in den Mal. archipel", 7e ged. bl. 70. Deze Laurens Marcus bleef met Matelieff briefwisseling houden en gaf ook aan de vier Ambonsche kinderen eene aanbeveling aan hem mede. Matelieffs antwoord daarop van 8 Sept. 1621 vindt men in het „Uitgaand Briefboek" van Bewindhebbers op 't R. A.

7 (Docum., bl. 308). Instructie voor Christiaen Francxz gaande naar Mindanao. Van deze instructie is reeds gesproken door Mr. L. C. D. van Dijk, Neerlands vroegste betrekkingen met Borneo enz. bl. 250. Het jacht Ternate, dat daarin vermeld wordt, strandde niet op een der Soeloe-eilanden, maar wel in de nabijheid daarvan, aan de noordoostkust van Borneo, tot het gebied van den sultan van Soeloe behoorende. De gissing van den heer Van Dijk, dat met het „eiland Mingidara" van Houtman het landschap Mangidori bedoeld wordt, is juist. In een brief van Pt. de Carpentier aan Bewindhebbers van 9 Juli 1621 lezen wij dat de schipper van het jacht Ternate met nog 3 Nederlanders den 28 April met een prauw van *Quiana* (Gijong op 5⁰ Nbr.) aan 't oosteinde van Borneo was aangekomen, met de tijding hoe zij dit jacht op 4⁰ Nbr. op zekere droogte verloren hadden. Het volk kon in een schuit het leven redden, maar werd, aan land gekomen, door de inwoners gevangen genomen die hen aan den „Koning van Quiana" verkochten. Deze was volgens den schipper een redelijk man. Hij had deze vier vooruitgezonden om het rantsoen voor hen en de 15 achtergeblevenen te verschaffen.

8 (Docum., bl. 312). Het eiland „Couwer" (Koor). In een vorigen brief van H. van Speult van 29 Aug. 1621 wordt het *Cau*

genoemd en gezegd dat de eilanders ongeveer 400 weerbare mannen sterk zijn, „zijnde negrijs quitchils ofte onderdanen vande Bandanesen". Valentijn (III 2 p. 38) zegt van de inwoners: „Zij bakken hier veel potten die zij nevens haare atap in Banda te koop brengen." Dat de pottenbakkerij nog altijd hunne specialiteit is blijkt uit Von Rosenberg's Reis naar de Zuid-Oostereilanden, bl. 86.

9 (Docum., bl. 329). „Ary Coene, outste soon van Capiteyn Hittoe", schrijft H. van Speult aan Coen, 21 Juli 1622, „heeft verscheyde malen versocht naer Java te mogen gaen. Is een persoon die ons redelijcker wijse toegedaen en vrij wat meer gesaticheyt bij is als bij sijn broeder Hallevy . . . . . UE. gelieven hem eenige caressen te doen alsoo bij 't overlijden van Cap. Hitoe sal succedeeren." Coen stond hem toe naar de kust van Koromandel te gaan, „om de landen te bezien en eenige rarités van daer mede te brengen maer geen volk koopen." Bij zijn terugkomst te Batavia in Dec. 1622 bleek het dat hij toch eenige slaven gekocht had, maar hem werd niet toegestaan die naar Ambon mede te nemen. Weinige dagen later stierf hij aan de kinderpokken.

Over den door Coen genoemden Halevi hadden de onzen minder reden tot tevredenheid, hoewel hij met Matelieff in Nederland was geweest. Hij heulde blijkbaar met de Mohammedaansche partij. Van den koopman Nicolaas Puijck, in 1614 uit Indië teruggekeerd, weten wij wat hiervan waarschijnlijk de reden was. „Het schijnt" zegt hij (Rotterd. Historiebl. 3e afd. I, bl. 338) „dat hij zooveel goet nyet thuys gebracht heeft als hij nagelen hier te lande heeft gebracht, ende houdent daarvoor dat hy te koel thuys is gekomen, ende hem nyet eere genoech geschiet is. Dewyl hy ons vrundt is behoorde men hem beter te tracteeren als dandere [Amboneezen die met hem meê waren gekomen] *daar ter contrarye met syn nagelen d'ander haar kleederen mede betaelt zijn.*"

DOCUMENTEN.

I.

ADVIES VAN HENDRIK BROUWER BETREFFENDE DE BANDA-EILANDEN (MEI 1612).

(Achter?) gelaeten
Secrete Instructie.

Myn Heeren

Alsoo de E. Heeren Bewinthebberen, die gecommitteert zijn geweest (bij de Vergaderinge der Seuenthiene wt alle de Ses Cameren:) tot raminghe deser Secrete Instrucxtie, mij Heyndrick Brouwer de eere sijn doende, datt ten eynde vandien in margine aenteycken(en) deese eygentlijcke woorden (Deesen is met hr. Heyndrick Brouwer gecommuniceert, die V. E. de meyninge van ons mondelinghe breeder sall verclaeren), als bij deselue ende de autentycke copie van die is te siene, twelcke my wt het vaderlant scheydende kennelijcken is geweest ouermits door beuel der voornoemder Heeren desen hier annex van alle de selue onderteyckent, wt haere originaele door mijn Heer Cornelis Adriaensz. Bogaert geschreuen gecopieert hebbe den jongsten nacht die t' Amsterdamme ben geweest naer het scheymael met ditto heeren gegeeten te hebben, Soe hebbe my daer dickmael op de wtreyse besuaert in beuonden, ouermits de diuersiteyt van opinien die men onder de menschen vint, doch deselue gelesen, herleesen ende alsnu verscheyde reysen weder doorleesen hebbende, ende voorders gedenckende de breede, wytloopende, diepsinnighe, ende vastmeynende discoursen die daerop dicmael in deselue Vergaederinge sijn voorgevallen, Oock met watt rijpen, voorbedachten, vast, ende welgeresolueerden raade ende resolutie ditto Instrucxtie is gecoucheert, geordineert, ende beslooten, Soo hebbe bij wijlen van meyninghe geweest, aleer in Indien gecomen waere, te wercke te stellen het geene alsnu ben doende, doch mij gestaadich beuindende in goede dispositie, oock verhoopende datt mondelinge discours beter vruchten soude connen voortbrengen, hebbe tselue naergelaten.

Maer alsnu geordineert sijnde naer Japan, ende vermoedende aldaer verre vander hant mijn verbonden tijt ben geschaapen wttedienen, soo dunckt mij gedwonghen werde om mijn aduijs schriftelijcken noopende de saacken van Banda hier in deeser forme bij te voegen.

Met mijn Heer den Gouuerneur General [1] hebbe hier verscheyde reysen op gediscoureert, dien oock copie van deesen seynde, mitsgaders aende E. Heeren meesters tot mijnder verantwoordinge. Doch alsoo den Spaensen viant op Ternate vanden treues seyt niet te weeten, waerdoor aldaer seer sterck in oorloge continueren, ende ditto heer Gouuerneur general de saacke vroomelijcken behartigende haer meynt anders te beyegenen in oorlochsche proceduyren als voor deesen is geschiet, hebbende daertoe van gevangene seer dienstighe informatien gecregen, Soo is hem niet mogelycken geweest daer merckelycken acht op te nemen ende alwaert schoon sulckx all naer sijn voorsichtighe sorchvuldicheyt gedaen hadde, heeft geen middelen gehadt om daer in te connen ofte mogen oordre stellen, doordien in Ternate de handen volcomelycken volheeft, soo met den oorloge vanden viant als met de reformatie in te voeren dieder hoochnoodich is, ouermits de twisten, haatten, ende nydicheyden, (schaedelijcke pesten:) die daer onder ons volck waeren.

De Heeren Bewinthebberen begeeren ernstelycken, instantelycken, ende grondelycken dattmen op Vlissea [2] mede een fort plante om daer mede een toon (sic) te hebben, van meester te sijn ouer beyde partijen van Vlylyma en Vlissea, vresende anders door Portuguesen, Engelsen, Spaniaerden, ofte andere natien, neffens de boose moetwillicheyt der Bandanesen daervan naermaels versteecken te geraacken, het welcke sij sonderlinghen recommandeeren gevoordert ende geeffectueert werde, als bij haere Instrucxtie is te siene; d'oorsaecke hier toe heeft men seer schoone, ouermits Lontor met haere adherenten opstinaet blijuen, wachtende naer vreemde natien, haer yegens ons hoochmoedich betoonende. Oock isset seecker datt sij met den Spaniaerden ende Tydorees correspondentie houden, door seecker Kichill bastaert zoone vanden Tydoorsen coninck die op

---

1 Pieter Both, destijds in de Molukken.

2 Even als op Ambon waren op de Banda-eilanden de inwoners in twee partijen verdeeld, de Oelisiva's en Oelilima's. Zie verder bl. 7.

Lontor woont, twelck den Spaniaerden moet geeft om de saacken te verwerren, daertoe alle mogelijcke naersticheyt sullen(de) aenwenden sonder oncosten aen te siene, ende in redenen met eenighe Spaense capiteynen in Meert laestleeden gevallen sijnde wegen Banda, met hun staende in onderhandelinge van gevangene te rantsoeneren, ben verwondert geweest vande particulariteyten die van Banda wisten te verhaelen.

Het compt ons naer wenschen d'Engelsen ditt jaer niet te voorschijn sijn gecomen om Banda aen te soucken want souden weder ongetwijffelt groote verwerringhe veroorsaeckt hebben. Waer met haer vier scheepen sijn, die int begin van 1611 souden vaeren is ons onbekent, doch vermoeden de Coromandelsche custe ende Japan sullen besoucken ende aldaer de nederlandsche Oost Indische traffijcke schaedelijck sijn met practijcken naer hun vermogen, daer tegen weder moet gearbeyt werden. Het waere te wenschen deesen jaere tselue werck in Banda mocht geeffectueert werden met de goede macht die den heer Gouuerneur general by hem heeft, maer de gelegentheyt van Ternaete macht niet lijden als voorhaelt is.

Nu om die van Lontor ende haere adherenten te benauwen, siene seer weynich middel voor dees tijt, ouermits alhier in Banda geen scheepen sijn, ende de soldaeten veel met siecten door God den Here werden besocht. Euenwel sal ick niet raaden die van Lontor in eenighe dingen te gemoet te comen, maar deselue naer vermogen int geene doenlijcken sall wesen affbreuck te doen, (opdat) hun roemen van te sijne een schoone dochter by veelen gevrijt bespott werde, ende daer in niet gestijft en raecken. Den besten middel hier toe raecken is dattmen hun de vaert belette ende dattmen verhinderde de Jauaenen ende andere vremde natien hun geen toevoer en deden, dat met jachten sall moeten geschieden, die nu juyst in Banda niet en sijn. Doch wanneer met lieff tot . . . . [1] sall sijn gecomen sall vervoorderen ten minsten twee jachten met eenich . . . . ofte scheepen herwaerts gesonden werden naer mijn wterste vermogen. Want het schip der Goes, den Brack, den

1 Het stuk is aan den rand zeer afgesleten, zoodat verscheidene woorden zijn weggevallen, 't geen hier en vv. met . . . . is aangewezen, of met woorden tusschen ( ) aangevuld.

Haesewint, de Halve Maen, ende de Cleyn der Veer sullen int begin vant westelijcke toecomende monson naer de conjecturen die ick maecken can, alle tot Bantam wesen. Onde(rwyl) dient gedissimuleert ende dees saacke opt alderhoochste secreet gehouden, doch soot mogelijcken is eenich voorraet van calck te maacken, ende andere nodelijcke behouften tot het selue werck soude wttermaeten wel comen. Den Coninck van Soribaya hebben wy tot Grece sijnde schriftelijcken ende mondelijcken geinsinueert noopende de vaert van Banda, om geen joncken naer Banda te seynden nochte te laeten vaeren van hem ende sijne onderdaen wanneer wij in oorloge met de Bandanesen sijn, want sulckx doende ende haer beuindende datt handelinge met de Bandanesen dryuen, datt wy luyden daer door gedwongen sullen werden deselue te achten ende haer te tracteeren naer ons vermogen, in gelijcke graat als de Bandanesen selue, ende wanneer sijne ende sijns onderdaenen geleden schaede op ons comptoyr tot Grece soude willen verhaelen, datt dan daer opbreecken ende sijn lant verlaten sullen, waer op sonderlinge is te letten, ende naer mijn oordeel mach men in . . . . van oorloge de Grecesche joncken vryelijcken aentasten, confisqueren ende in Banda houden, de Jauaenen tenemael in een ofte meer . . . . joncken doorseyndende, jaa alsoudemen daerom het comptoir van Grece missen moeten, ouermits deselue vaert de voorsz. Bandanesen te (seer) in victualle ende alle noodighe behouften stijft, datt sij alsdan sullen . . . . moeten, wanneer ongetwijffelt wel cleyn sullen singen. Voorders . . . . deselue joncken naer Malacca soo veel foulie ende nooten als sij begeyren. Want deselue sints een jaer ofte twee herwaerts in Malacca seer (goet)coop is geweest, datt immers al te swaeren interest voor de Comp. . . . . die soo swaere costen in Banda syn draegende.

Daer is sonderlinge veel gelegen aen deese saecken een jaer ofte (twee) met reputatie wttevoeren. Ende de redenen tonser verantwoordinge moet men fondeeren op deygenschap die den Coninck van Ternate heeft (op) Banda (datt sijn erfflant is), die strickt bontgenoot onser princ(en) sijnde, verdreuen is vande gemeene vianden Spaniaerden ende Portuguesen. Waer ouer tot bescherminge der ouergebleuen Ternataenen acht geweldighe casteelen alleenlijcken in Maluco met sterck garnisoen ende schut voor . . . . geplant,

ende gefondeert hebben. Ende ouermits de rebellie der Bandanesen yegen haeren Coninck die hem niet en willen erkennen, jaa dat meer die van Vlissea Tydoors gesint sijn en bouen all datt de Spaniaerden (ende) Portuguesen het selue lant hebben gemeynt te incorporeren met de geweldige Vloote door den admirael Matelieff voor Malacca verslaegen, soo willen daeromme tselffde lant voor den Coninck van Ternate verseeckeren gelijck door sijn hertgrondige begeerte ende sonderlinge versouck gedaen hebben met de vermaerde landen van Maquian, Motyr ende andere meer, ten swaeren lasten ende costen vande selue onse princen.

Datt men in oorlochsche proceduyren tracht naer wterste vermogen sijn viant schaedelijcken te sijne is een goede ende gemeene saacke in alle gebruyckelijcke crijchsdiscipline. Nu men weet de Bandanesen geen ander welvaert nochte rijckdom hebben als haere ouervloedighe menichte van nooteboomen, de vruchten vande welcke, als ons heeren meesters deselue alleen in handen crygen, niet en connen op de helft naer vertiert werden door de geheele werelt, naer de kennisse diemen tot noch toe heeft, noch thans als in vreede met de Bandanesen plegen te wesen, soo mostmen altijts gereet staen om te ontfangen alle tgeene de gemeente te coop brachte, sonder de mannekens nooten ende foulie, die nergens toe nut was, te derren wtschieten. Euenwel conde deesen hoop niet toecomen indien tijde om gespijst te wesen, maer hebben dicmaels jaeren gehadt datt veel volckx van hongersnoot vergingen. Waeromme mijn aduys is, tselue menichmael ouerdocht, ende gepondereert hebbende, datt men hun beoorloge met het geene daer mede sij luyden den nederlanderen verscheyde reysen met goeden ernst gedreycht hebben, insonderheyt doen den admirael Verhoeuen hier met sijne macht aenquam, te weeten de nooteboomen te vernielen, destrueren, ende omhouden, neffens ende omtrent de plaetssen van de geene diet aldermeest tegens ons houden, datt lichtelijcker ende met minder peryckel sall connen geschieden dan hun vaste nesten te ouerweldighen, daer sij doch de vlucht wt nemen alsmen die vermeestert, waerdoor weynich voordeel op haer becomen. Maer ditt vernielen van boomen sall hun soodanighen schrick aenjaegen, soo ick mijn vastelijcken inbeelde, dattet een verwonderinge sall sijn, ende daer bij sullen wij hun betoonen datt niet veel naer de vruchten vragen, sonder de welcke

sij wel gemeynt hebben datt ons natie niet leuen conde, maer dattet om wattanders te doene is, ende sullen daer bij bespeuren meesters vant lant wegen den Ternaetschen Coninck willen sijn, ende veel meer andere diepsinnighe consideratien die dan voorvallen sullen. Ditt is naer mijn oordeel een seer ouertreffelijcke saacke die alleen in mijn eygen gemoet meer ende meermael gedebatteerd hebbe. Eenighe souden mogen seggen, datt wanneer de Bandanesen van gelijcke de oorloge op de vruchteboomen begonnen te voeren, datt men het lant tenemael vruchteloos ende onnut soude maacken voor ons ende alle menschen, datt gants geen plaetsse grypen mach in geenighen deelen, want het niet doenelijcken is de boomen tenemaël wtte royen. Ende wanneer al in dees vernielinghe eenige jaeren gecontinueert wert ende datt met wtnemenden arbeyt der Bandanesen, die nochthans sulckx niet gewoon sijn, het vierde, derde part, ofte de helft, van de boomen te niet geraacken, soo sullen de E. Heeren meesters daerbij int minste geen schaade lijden, maer de resterende vruchten becomende noch meer crygen als vertieren connen, als bij haere generaele Instrucxtie is te siene, ende te bemercken. Maer mogen daer tegen vraegen waer aff den Bandanees dan voort soude leuen wiens lant geen vruchten te beduyden heeft om eenich getall van volck te connen spijsen, want allés van buyten compt op den treck vant gelt datt van de nooten compt, ende den handel die daer mede geschiet als yder kennelijck is. Oock waer den trotsen houaerdigen Bandanees dan heenen soude, die niet anders hebbende als sijn nooteboomen, daer jaer op jaer aff leuen moet sonder yets besonders ouer te vergaederen, gestaadich gewoon sijnde seer geeert te wesen, niet te arbeyden, ende wel te schauen, datt punten sijn daer sonderlinge op te letten is. Oock dat hier door hoope ware te hebben ciuile oorloghe onder hun cregen, want als schoon eenighe van de trotste hooffden (die daer niet veele sijn ende alle het spel dus rockenen ende verwerren ouermits eenighe rijckdom vergaert hebben) van meyninge waeren het lant te destrueren ende verlaaten, soo soude de gemeente datt geentsints gedoogen, want die in sulcken gevallen de ellendichste menschen der werelt souden sijn, want nergens toevlucht souden weten te nemen, datt gewis vast ende seecker gr. . . . waer door een gewensten stant met cleynen arbeyt in Banda souden connen becomen. Ende datt noch meer is

als die van Lontor ofte Puloway opstinaet bleuen, sou mijn gevoelen wesen datt men met het oostelijcke ofte westelijcke monson soude trachten een twee ofte driehondert nooteboomen inde wint op om te houden ende als drooch waeren den brant daer in steecken, datt haer een groote vernielinge soude veroorsaecken ende een wonderlijcke verbaestheyt, schrick ende verslagenheyt geuen. Ditt is volcomelijcken mijn opinie ende alle de geene tselue met goede consideratie, rijpe deliberatie, ende voorbedachten raade, wel considereren en ouerleggen, oock kennisse hebbende van de intentie der heeren Bewinthebberen, ende den aert, natuyr ende conditie der Bandanesen, sullen ontwijfelijck van gelijcke opinie sijn, daerom instantelijcken versoucke ende ernstelijcken begeere op alle de Heeren Raaden tot wiens dispositie dees saacke competeert, datt hier op wel belieuen te letten, want wensche datt sulckx aldus wtvoerden ende achtervolchden, ende sooder misdaet aen begaen werde, datt ick tselffde met alle mijn welvaeren soude boeten moeten, hoe wel die daer toe allte geringh ende van allte cleyne substantie is.

Voorders comende opt stuck vant fort datt de Heeren meesters van meeninghe sijn opt lant van Lontor te hebben, ende oock vastelijcken begeeren met de eerste gelegentheyt geplant werde, Soo verclaere mits deese haeren wille te sijn dat men tselffde fondeere ter plaetse daer de letter A op ditt bijgevouchden caertken gestelt is, [1] te weeten op den aldermeest steeckenden houck tusschen Comber ende Ortatan, ende daermen oock landewaerts inne de meeste vlackte heeft om te mogen domineren met gewelt van schutt, soo ouer de Portuguyse reede als tusschen Lontor ende de Guna Apy door, daer toe met gelegender tijt de plaetse genouchsaem met heerlijck schutt sall connen werden voorsien, tsij wt de patria ofte van de Indische forten. Deese haere meyninge ende intentie is niet alleene gefondeert om daer mede heerschappie wegen den Ternaetsen Coninck tep. . . . op het Tijdoors gesinde Vlissea, maer om met gewelt meester te wesen vant binnenwaeter daermen ouerall anckergront heeft, want daer mede het meeste gewelt ende den grootsten tegenweyr connen doen, ende (crijgen) daer door de heerschappije ouer

1 Namelijk op de Noordkust van Groot-Banda, oostelijk van Ortattan, tegenover Nera.

het geheele lant. Want om op Lontor, Puloway, ofte elders tselue te leggen is naer myn oordeel niet alt. . . . want syn maer particuliere plaetssen, die het generael weynich betr. . . . ouermits alleenlijcken ende dat noch quaelijcken daer mede dominie souden hebben ouer die enckele vlecken, datt weynich te beduyden heeft.

Het werck moet in aldermanieren gemaeckt werden met calck ende steen, om vast te sijn, want anders maer een molmhoop soude wesen ende wel vast gemaackt werden met minder muyr als Belgica [1]. Myn aduijs soude sijn dattet opgetrokken werde in voegen als het fort n°. 1 op 't caertken is gesteld [2] om met weynich garnisoen wel versekert te (sijn). Ofte begeert men de forme van n°. 2 [3] te gebruycken is oock goet. Also ick niet ervaeren ben in fortificatien, maecke daer aff geen breeder . . . . om prolixiteyt te euiteeren. Deesen hier mede besluytende bidde (Godt) almachtich datt hij sijne genaedighe segen in deese saacke will verleenen, tot welvaert van ons vaderlant, ende dattethem belieue de Raadt tot wiens dispositie ende wtvoeringe tselue comen sall te inspireeren, segenen met een cloucken moet ende yuer om sulckx naer behoyren te voorderen, alsoo daer sonderlinge ende wttermaeten veel aen gelegen is.

Gedaen op den Rooden Leuw met pijlen, ten ancker leggende in Banda, deesen vierden Mayo anno Sesthienhondert twaelff

HENRICQ[s] BROUWER.

Den vierden deeser tegenwoyrdigher maent van deylanden van Banda met het schip den Rooden Leuw met pijlen tseyl gaende, liepen dicht voorbij Puloway heenen om de gelegentheyt vant selffde eylant watt aen te mercken, ende om te sien oft daer eenighe joncken laegen, die de nooten ende foulie van ditto eylant souden mogen wechvoeren, ende daer bij comende, saegen datter op verscheyde plaetssen negen tamelijcke groote bequaeme joncken opt droogelant naer der Indiaenen manier stonden, die met alle vloeden tot haeren

---

1 Het bovenste fort op Nera.
2 In den vorm van een driehoek, de breede zijde aan den zeekant.
3 Een vierkant.

wille connen aff setten om tseyl te gaen, datt ons een seer groote verwonderinge veroorsaeckte, ende bemercten doen watt doorsaecke was datt die van Puloway, Puloron ende andere plaetssen noch noyt eenighe nooten ofte foulie aent fort te coop hadden gebracht, want deselue negen joncken niet alleenlijcken het gewas van die plaetssen wechvoeren connen maer noch meer datt te considereren ende te bedencken is. Soo dattet niet en is te verwonderen datt de foulie ende de nooten seer goetcoop in Malacca is geweest sints een jaer ofte twee herwaerts, ouvermits de selue joncken, die jaerlijckx niet anders hebben wech te voeren wt Banda als de specerien die daer vallen. Weeten die oock nergens anders te vertieren als in Malacca. Soo datt als de saecken dus souden gaen het beter waere geweest datt men noyt fort in Banda hadde geleyt, want het selffde nergens anders nut toe is dan om folie ende nooten die wy in Banda becomen te mogen bewaeren, ende niet om de Bandanesen te dwingen, die naert fort niet veel en vraegen dewijl nu soo vry als oyt te vooren op Puloway ende Lontor met vreemde natien handelen ende traffyqueren. Ende wanneer daer op van ons volck aenghesproocken werden, seggen vryeluyden sijn, ende datt in haer lant willen laaten comen alle de vreemdelingen die begeeren; doch connen wyt beletten, datt ons beste mogen doen. Op Lontor is een Portugees ofte twee van Malacca ende op Puloway sullender oock eenighe syn, neffens verscheyde Clingen, Jauaenen, ende andere vreemdelingen, diet spel verwarren sullen soo veel als haer doenelijcken sall sijn. Ende wanneer daer weder Engelschen comen salt heel te grabbelen loopen, datt wel offtemeeten is, dewijl die van Puloway int Contract ofte bestant met den E. heer Gouverneur Generael aengegaen niet en hebben willen begrepen sijn, seggende eenich verbont ende accoort met de Engelsen gemaeckt hadden, waer door met ons niet handelen mochten. Ende is te vermoeden sooder den Engelsman prouffijt bij can bemercken, datt vasten voet op Puloway sall trachten te becomen, om de Bandanesen yegens ons te sustineeren, diet hem naer mijn oordeel niet weygeren sullen wanneer eenichsints benaut geraacken.

Hier bij is lichtelijcken aff te meeten, hoe de saacken staen ende watt remedie de selue sijn vereysschende. Insonderheyt dewijl men op Cambello vande inwoonderen aldaer moet hooren tgeene sij verachtelijcken van ons saacken in Banda derren seggen wanneer eenich

geschill met den Nederlanderen hebben, te weeten, datt geen deegh met ons sullen hebben dan als mede eenighe twintich ofte dertich Nederlanderen den beck breken, als die van Banda gedaen hebben. Ende datt wy daer naer wel wederomme met schenckagien ende andersints sullen trachten vreede met haer te maecken, het gepasseerde als oft niet geschiet waere vergetende, met diergelycke trotsheyden meer, die mij Nicolas Puyck oppercoopman van Amboyna voor de waerheyt vertelt heeft. Daeromme mijn aduys is om het cort te maecken ende niet molest te wesen met veele schryuens, datt men de saecken als voorhaelt is een jaer twee, ofte drie met reputatie wtvoere, sonder eenichsints naer vreede ofte bestant met den Bandanesen te maecken te luysteren, die doch een onversoenelijcken haet op den Nederlanderen hebben gecregen ende ingewortelt. Ende datt men Puloway (daer een fortken op de zeecant leyt van opgeleyde steen met rieden rontsom voort affvallen beset, versien met twee ofte drie cleyne gotelingen:) affloope, ende het lant met de vruchtboomen verniele ende destruere, welcke lant meest vlack is ende ten alder hoochsten niet meer als anderhalff myl int ront, datt licht om doen sall wesen als men maer vier ofte vijff hondert bequame mannen aen lant can brengen. Ende datt men met Lontor in gelijcker voegen procedeere. De Bandanesen, die men in de furie conde becomen, dootslaen sonder eenich aensien, wanneer ontwijfelijcken de saacken wel anders sullen gaen. Men behouft niet te meenen datt hier soo veele aen te doene sall weesen, dewijl het maer suarten ende bloodt volck is, die voor een man op vlack velt niet derren staen, maer sijn wel mannen om tsaemenderhant mett verraet ende op haer voordeel yets aen te vangen, gelijck ons ouerheyt in Banda genouchsaem verclaeren connen. Den admirael Matelieff heeft Malacca met elff hondert Nederlanderen belegert, van Caerden Mossambicque met seuenhondert ende Taffaco [1] ingenomen met driehondert, ende andere veele diergelijcken. Soo datt de saacke, als maer met goet beleyt by der hant genomen wert, genouchsaem ten gewensten effecte sall geraecken.

Oock en heeft men geen naersticheyt te doen eenighe nooten ende foulie te becomen tot laedinge van scheepen om naert vaderlant te

---

1 Op Klein Ceram (Hoeamohel), waar veel nagelen groeiden.
2 Taffasoha op Makjan.

voeren, want Europa daer van vervult is, ende sullen veel beter prouffijt connen met peper ouer te brengen, datt ick wel vast ende voor seecker weete, twelcke oock genouchsaem bij de schriften der heeren Bewinthebberen is te siene. Soo datt all en cregen sij in drie jaeren nooten nochte foelie in 't vaderlant, souden daerom niet becommert wesen. Maer men moet vobrall, opt alderhoochste trachten datt de selue waeren in geen vreemde handen geraecken, dan datt verlooren gaen, ofte ongepluckt blijven, wanneer ontwijffelijcken gewensten stant in Banda sall becomen, ons verv . . . reputatie, rechten, ende ontsach op veele plaetssen maacken, daer onse voorgaende slappicheyden ons seer naerdeelich sijn geweest.

De naegelen die de E. heeren Bewinthebberen alleen in Europa plaegen te becomen in tijde van oorloge syn door den treues in der Portuguesen handen m. . . . gevallen, want all datt Tydore opbrenght, ende tgeene steelsgewijse van Hittoe, Loehoe, ende Cambello vervoert wert, dat jaerlyckx vrij watt veel bedraecht, compt all meest in der Portuguesen handen tot Malacca ende vandaer wert door Goa naer Lixboa gescheept. Soo datt te ver(wachten) is den prijs der naegelen vrij watt veranderen sall, insonderheyt door groote menichte die alreede in Europa is, ende alhier noch jaerlijcks valt, twelcke den treck der Nederlanderen heeft veroorsaeckt, want de Indiaenen daer door sterck aangeplant hebben.

Bijaldien het met de nooten ende foulie oock soo gaet, staet te beduchten de prouffijten, d'oncosten die swaer ende wtnemende groot sijn ende jaerlijckx grooter vallen, quaelijcken sullen connen supporteeren, datt ons vaederlant een ouertreffelijcke groote schaade soude connen veroorsaecken. Daeromme dees saacke voor alle anderen dient ende moet bijder hant genomen werden, aleer meer come te ve(rliesen). Godt almachtich gunne daertoe syne genaedighe segen. Amen. Gedaen op ditto Rooden Leuw met pijlen bij de Boqueyram van Celebes desen 26en Mayo A° 1612.

Copie.

HENRICQ^s BROUWER.

II.

VEROVERING VAN HET PORTUGEESCHE FORT OP SOLOR ENZ. IN 1613.

(Brief van Apollonius Scotte, kapitein op Makian en raad van Indië, aan Matthijs Couteels, boekhouder-generaal te Batavia) [1].

Sr. Couteels

Ick en weet niet, ofte VE. voor deesen sal verstaen hebben hoe dat ick naer genomen Resolutie van den heer Generaal [2] op den 9den November 1612 met het schip der Veer afgevaeren ben, met ordre ende commissie om Eerstelijck met den Coninck van Bouton een contract ende eeuwich verbondt te maecken, ende van daer te verseyllen naer de Eylanden van Solor ende Tymor, om den Portegijsen wt die plaetsen te verdryeven. Ten eijnde V.E. van alles seeckerlijcke verwitticht moecht weesen, sal ick hier int corte verhaelen 'tgundt ons op deesen tocht van tijt tot tijt wedervaeren is.

Op den 17en December 1612 sijn wij voor Bouton ten ancker gecomen. Stylte ende contrarie winden sijn oorsaecke geweest, wij langer onderwegen waeren als ghehoopt hadden, gedurende welcken te veel van ons scheepsvolck sieck geworden ende gestorven sijn, soo dat noodtwendichlijcken aldaer ververschen, ende wat taerderen moesten. Vanden Coninck ende sijn ondersaeten sijn wij seer wel onthaelt geweest, met den seluen hebbe een contract gemaect als in dese meede gaende coppije te sien is [3]. De principaele zijn in maeleys ende neerlants geschreuen.

Op Bouthon, heb ick bevonden, by gebreeck van eenige munte, haer daer behielepen met laepkens, in plaetse van gelt, gelijck V.E. van brenger deeses verstaen sal. Soo dat in dit contract oock een artijckel is, met twelck beloueu op Bouton een goede quantiteyt

1 Dezen brief vindt men ook in het werk „Begin ende Voortgangh der O.I. Compagnie" achter 't journaal van Verhoeff, maar zeer incorrect.

2 De Gouverneur-Generaal Pieter Both, die zich toen in de Molukken bevond.

3 Zie dit contract bij Valentijn I. 2. bl. 246.

van caesies ofte andere coopere munte te brengen, die den Coninck belooft oock resiproeckelijcken onder sijn volk ganckbaer te doen werden, aen ons voor deselue leuerende seeckere cleeden die daer vaellen gheheeten Tannettes, welcke in de Mollucques ende andere hier ontrent ghelegen plaetsen zeer getrocken werden. Ende men op Bouthon de caesies veel hoeger als op andere plaetsen wtgeuen sal, soo dat mijn dunckt (aengesien de profijten, die deesen handel appaerent is te sullen veroorsaecken) het noodich waer van daer met d'eerste ghelegentheyt een seer goede quaentiteyt caesies naer Bouthon gesonden wierde, als oock eenige Serassen, Taencoulen, ende andere cleeden, volgens dese memorie. Welcke daer oock seer voordelijcke voor ons vertiert connen werden. Op Bouthon is voor coopman geordonneert, Gregorie Corneliss. aen wie VE. schrijven ende consigneeren can.

De beloofte die den Coninck ons doet, aengaende de saecken van Banda, als in dit contract te sien is, moet van ons niet cleyn geacht worden, soo dat het daerom oock noodig is op die plaetse eenige handel gedreuen werde, die bouen de proffijten noch goede correspondentie ende vruntschap met dien machtigen coninck veroorsaecken sal.

Op den 9en Januario 1613 sijn wij met het schip der Veer ende 't jacht de Halue Maen ('twelk ons daer omtrent bejegent was, ende bij ons gehouden hadde) andermael verseylt naer Solor, met ons nemende een deel Ternaetaenen die daer vonden, ende een correcorre van dien Coninck, die my beloofde meer praeuwen naer te senden. Om deselue op Bouthon te verthoenen heeft ons ongeraeden gedocht, insonderheyt om dat wy verhoepten hulpe ende meer macht ouer Amboyne volgens d'ordre van den heer Generael op Solor souden crijgen, welcke ons docht dat behoorden waer te nemen, als weesende een saecke van meerder appaerentie, temeer vij verstaen hadden t'schip Rotterdam van Bantam op Amboine verordent was aen te loopen, ende dit volcx doen van vermoegen ende cracht is, als een jder Indisch verstaende person zal connen oordeelen. Insonderheyt dat van deese swaerten geen bijsondere vruchten, diensten, ofte voordeelen inder ijl connen gelevert worden, maar dat sulcx metter tijt te verwachten staet, uit welck de Directie van de onse in deese landen seer veel tot voordeel ofte naerdeel metter tijt mede

brengen sal. Soo veel mijn aengaet hebbe geen tijt ofte gelegentheyt gehadt, om de Bouthonders te brengen van een aengeboeren gewoente tot t' gundt dat ons noodich was, twelck andere die daer van onsent wegen gebleuen sijn gerecommandeert hebbe, de coninexs beloofte aennemende ende gelouende, naementlijck dat ons soude naer senden meer volcx ende correcorren tot hulp, twelck hij oock gedaen heeft, maer sijn eerst op Solor naert veroueren van tfort bij ons gecomen.

Op den 17en Januarij 1613 sijn wij met het schip der Veer ende 't jacht d'Halue Maen voor t' Portegyse Casteel op Solor gearriveert, daetelijcke daer voor settende, op het selue, naer genomen resolutie, begonnen te schietten wt het schip der Veer, op een Baetterij daer met sij de reede bevrijden, welcke wij zeer ontramponneert hebben, haer wederschieten belettende. Wy waeren van meyninghe daetelijcken te landen. Doch alsoo daer eenen subijten windt opstack ende ons anckers door gingen, hebben zulcx niet connen te wech bringen, soo dat wederom aen boort gekeert zijn, met verlies van een man ende sommige gequetsten. Niet tegenstaende hebben dien dach een deel van de stad in brandt gecregen.

Op den 20n ben ik met ontrent 70 man aende Oostzijde aen land geweest, om het fort van achteren te besichtigen, ende oock den vyant eenigen affbreuck te doen, als wanneer noch een deel huysen in brandt gesteecken hebben. Op den 21 Januario 1613 hebben een gailliodt voor het casteel van den wael gehaelt, eerst een partij huysen in brandt gesteecken hebbende.

Op den 23n Januario 1613 hebben een cleene jonck naar Amboine afgevaerdigt. Den seluigen dach des nachts met omtrent 25 man aen landt gaende, hebben ons des morgens dicht bijt fort gevonden tegens den vyandt die wt viel schermutseerende, die daer eenige dooden ende gequesten cregen, ende Godt loff ons volck daer onbeschadicht affgetrocken is, als wanneer het fort aen de westsijde besichticht hebbe.

Op den 29n hebben de resteerende huysen in brandt gesteecken. Den 7n februarij 1613 sijn het jacht de Halue Maen ende het verouerde galliot (waerop Willem Jacobsz. commandeerde) op de wacht gaen liggen buyten d' eylanden van Solor, om te beletten het wederkeeren vande Portegijsen, die wij verstonden dat met 2 fergaten

ende een nauette wt China gecomen op Tymor waeren om te handelen.

Ende alsoo op den 27n February door een ouerlooper verstonden, als dat de Portegijsen behendichlijck boodtschap gesonden hadden naer Tymor, haer volck waerschouwende van onse compste alhier, d' selue ander order geuende om by haer in dit fort te geraecken ende haere goederen van Tymor naer Malacca te versenden, hebben wy naerder geresolueert ende goetgeuonden dat Willem Jacobsz. met het selue jacht ende gailliot ende noch een correcorre naer Tymor sonden peuren ende trachten de Portegijsen aldaer reddeloos te maecken, ende dat ick met het schip der Veer soude blijuen liggen voor het fort, wachtende op t gunt zoude moegen voorvallen.

Op den 17n Maertio is hier weeder gekeert den Stierman, die ick met schrijuen naer Amboina gesonden hadde, in een Champan, mede brengende den vendrich met 25 soldaten ende 25 halfvaeten cruyt van Amboina, mitsgaders antwoort op mijn schrijven.

Voor ende naer daette deeser, sijn wij op verscheyden reysen wt het schip der Veer aen landt geweest, den vijant ter loops affbreuck doende, naer vermoegen haer benouwende, int welck van deese inwoonderen wel yets maer soberlijck geassisteert wierden.

Op den eersten Apryl is het jacht en de gailliodt weder van Tymor gekeert mede bringende een verouerde nauette met 250 baer sandelhout, ofte daer omtrent, 13 gevangen Portegijsen, waeronder een Capiteijn ende coopman, nevens noch eenige Mestijssen en de Swaerten. Op Tymor hebben noch een gailliodt verbrandt, het sandelhout gebercht sijnde; de resteerende Portegijsen liepen op Tymor verstroeyt, wierden van de jnwoonderen soo wel vijandelyck aengetast ende geplundert als vande onsen.

Op Tymor sijn verscheyden Coningen; met eenige van dien heeft ons volck gesproocken, van d' selue veel vrientschop genietende. Hebben hun ons voornemen ende doen alhier ontdect, haer vruntschop versoeckende, tot welck sij oock genegen sijn, onder anderen eenen coninck van Coupan, presenteert sijn landt om een fort te maecken, ende is ghewillich om met alle sijn volck Chrijsten te worden, gelijck hij bij onse compste aen de Portegijsen belooft hadde, die t' selue nu oock meynden te wech te brengen, als bij eenen verouerden Portegijsen brief te sien is, welcken van den padro

Vicario wt Solor aen den seluen Coninck geschreuen was, die den seluen nu ons behaendicht heeft. In deesen brief werden redenen gemelt waerop wij te letten hebben. Insonderheyt hoe dat dit Coupaen seer wel gelegen is, om den handel op Tymor te stabylieeren, jnsonderheyt op de buitencust van het selue Eylandt, gelijck de Portegijsen voorgenomen hadden ende nu van ons gedaen dient. Deesen Coninck ende sijn volck hebben den Portegijsen, neuens ons nu mede, veel schade gedaen, d' selue plunderende twelck in ons een vertrouwen tegens hem behoorden te veroorsaecken. By den Coninck van Ammanoban, alwaer seer veel sandelhout valt, hebben Willem Jacobsz. ende Melis Andriesz. mede geweest; den seluen spreeckt ende doet als d' andere Coningen; sij versochten dat ick eens bij haer soude comen, om naerder te tracteeren, twelc dit mosson ende t' gundt nu hier voorvalt voor dees tijt niet heeft connen lijden, soo dat hier naer daer op geledt dient te weesen.

D' saecken op Solor en de Tymor afgheloopen sijnde als gesecht hebbe, d'Portegijsen verstroyt weesende ende ons volck nu weder gekeert sijnde, hebben wij met de compste van tschip Zeelant, twelk op den 3n Aprijl wt de Mollucquen bij ons quaem, geresoluert op den 5en ditto met onse meeste macht te landen, aen de westzijde van het Casteel, daetelijck soo naer approcheerende als moegelijcke was, een Baetterije op werpende, waer op den 7 Aprijl twee ijsere stucken gebracht hebben ende met dselue beginnende te schieten op haere buijten wercken, die sij van houdt ende aert opgemaect hadden, op d' ander sijde van een vaellije die tusschen ons beyden lach. Op den 9n ditto hebben noch twee fransche halue caertouwen aenlant gebracht, met de welcke een viercanten toeren, daer wt sij ons seer schaedelijck waeren meest ter neder geworpen hebben, waer door den schrick onder den Portugijsen begon te comen.

Op den 12n ditto is Abraham Claesz. schipper op t schip Zeelandt met een musket wt des vijants trenche doorschoeten; wij hebben met schieten ende wercken gecontinueert tot op den 18 ditto, als wanneer tijdinghe gecreegen hebben vande compste van t schip Patania wt Amboyna, twelck oorsaeck is geweest, het fort noch eens naer gebruyck van oorlooge opgheheyst hebbe, haer met de meeste rygeuren dreigende, bijaldien sij onwillich waeren ende ons tot wterste geweld en drongen, alsdan niet dan ongenade te verwachten

en hadden, ende dat wij niet een bij t leuen laeten souden. Twelcke sulcke alteratie onder haer veroorsaeckt heeft, dat sij versochten des 's anderen daechs met ons te parlementeeren, soodat wij op den 20 in het casteel ende sij wtgetrocken sijn met haer volle geweer, alle haer bagagie behoudende, ons laetende d' helft van alle haere coopmanschappen, met alle d' ammonitie van oorloge tot het fort hoorende, t' weeten noch 6 vaeten cruyt weegende over de 700 ℔, een groot jsere stuck twelck van Goa hier gebracht was, een metalen wijdtmondt, 8 groote metaelen falcoenen, met eenige baessen. Tot dusdaenigen accort hebben ons ghemoueert verscheyden redenen, onder anderen de tijdinge die wij hebbende waeren, hoe dat het sekoers van haer volck van Tymor naeckende was, die door omwegen in het fort haer souden bijcomen, twelck voor ons seer quaelijck oft niet te beletten was, alsoo wij met onse Duytschen meer als genoech te versorgen ende besedt hadden, ende vande swarten seer quaelijck oft niet in sulcx gheassisteert werden. Ten anderen ons best gedocht heeft, ons admonitie van oorloge ende volck te menageeren aengesien de tydinghe die wij nu hebben van des vijants voornemen, mede de plaetse niet sonder groot bloetstorten met gewelt te veroueren is, gelijck wij de selue nu bevonden hebben. Was ghenoech defensabel tegen meerder gewelt als het onse is geweest; daer was noch wel voor 8 a 9 maenden rijs in; hadden noch 2 pijpen wijn, veel potten arrack, ende van alle andere viures waeren genoech versien; het meeste dat haer ghedwongen heeft is geweest vrouwen ende kinderen. Wt het fort sijn wel getrocken ouer de duysent ziele waeronder ouer de 250 weerbaere swarten ende mestijssen, ende ontrent de 30 Portegijsen sieck ende gesonde, met 7 Dominicaner monniken. Van Tymor sijn de resteerende Portegijsen weder gekeert, 2 ofte 3 daegen naer dat het fort in ons gewelt was, soo dat daer naer wel 80 wytte in getaele waeren, ende wel 450 mestijssen. Het accordt brengt mede dat alle die begeeren vertrecken sullen nae Mallacca.

Alle de wytte Portugijsen sijn vertrocken wtgesondert 2 ofte 3 die noch bij ons blijuen; d'andere swarte christenen sullen den meesten deel haer met ons vereenigen; van Tollcken ende ander volck om op Tymor te handelen sijn wij genoch versien; den handel op Tymor gaet seer vreemt toe, als VE. naer deesen verstaen sal.

2

Op dit fort hadden wij geschoten ouer de 800 schoten met groft geschut; het selue is gelegen op een hoochte, seer sterck van gelegentheyt, van binnen seer bebouwt met metsch werk, light dicht aende strandt, heeft aen wedersijden 2 diepe vaelleijen. Insonderheyt aende Oostzijde is seer diepe ende stijl, inde welcke haer de Portegijsen ende jnwonders veel onthiellen op hun voordeel, jnde selue versterckt sijnde met een gemetste muer. Aende Westzijde is een weynich voorlandt, wat lancksaem off loopende, tusschen welcke valleye ende fort sij haer buyten wercken gemaect hadden van aerde ende houdt. Boven tgunt verhaelt is, soo bestondt haer macht ende welstandt alhier in het gebiet dat zij hadden ouer deese naervolgende vlecken van welck d'jnwonderen alle nieuwe christenen sijn, t'weeten opt Eylandt daer het fort ligt drye plaetsen, als Cherabato van ontrent 40 huysgesinnen, Pamankayo, van ontrent 80 huysgesinnen, Louoleing van ontrent 30 huysgesinnen. Op een Eylandt daer tegen ouer noch 4 plaetsen: Carmang van ontrent 1000 huysgesinnen Louohokol van ontrent 300 huysgesinnen, Louonamang: 300 huysgesinnen, Louoinge: 100 huysgesinnen. Op het Eylandt Inde [Ende]: Sika, ontrent 200 huysgesinnen, Mimba, ontrent 300 huysgesinnen, Laerentoeckae, ontrent 100 huysgesinnen. Welcker waepenen sijn meest boegen, eenige roers, schilden ende swaerden, wierden gheregiert elcke plaetse van een overste ende een Paep, die wel het meeste gebiedt hadde, het volck seer aenhitssende soo dat vande selue groot secoers ende hulp getrocken hebben, ons veel voordeelen affsiende, alsoo de kennisse van het landt hadden.

Somma men ons deese plaetse veel geringer voor gedraegen hadde alswij deselue bevonden hebben. Doen wij hier sijnde ende de handt aen twerck geslaegen hebbende, sijn benoodicht geweest vande noot een deucht te maecken, van de wtcompste hebben wij Godt te dancken, ende te bidden om sijnen voorderen seegen, alsoo daer niet weynich aen gelegen en is, in het bevestigen van den rijcken handel die op Tymor valt, in het sandelhout. De Portegijsen beclaegen hen seer, den seluen voor haer niet beeter verseeckert te hebben, daer sij nochtans goede gelegentheyt toe hadden, aengesien de groote menichte van christenen haer onderdanen, die nu meest onse vrunden sijn ende soo ick hoope alle werden sullen, soo dat wij nu die gelegentheyt hebben, die by den Portegijsen versuymt is

geweest door haere quaede ordere ende oneenicheyt die wij hier vonden; hun voornemen was haer van Tymor te verseeckeeren.

De Moorsche jnwoonderen die ons toegevallen sijn op d'Eylanden Solor 5 steden geheeten Lamakere, Lamale, Touron, Adenare ende Ratololij, onder dewelcke oock groote meenichte van boeren staen die alle heydenen zijn; d'jnwoonderen van Ynde [Ende] ende Gallejau [1] sijn ons oock toegevallen; dese waren alle in bestant met de Portegijsen, doen wij hier quaemen; hebben haer nu tegen d'selue op geworpen, hun verclaerende te sijn onderdanen van den coninck van Ternate. Onder alle dese is eenen Kitchyl van grooten aensiene, is wel eer christen geweest, ende daer toe gedwongen van de Portegijsen die zijn vader omgebracht hebben, derhaluen van den zelue een groot vijandt is, houdt groote correspondentie met de coningen van Bouthon, Macasser, Byntam ende met eenen Raya Mena, den principaelen coninck op Tymor, bij den welcken ons oock voordelijck is.

De Portegijsen meest wech gesonden sijnde, ben ick op den 26en Mey 1613 met het schip Patania, t'jacht d'Halue Maen ende gailliodt naer Tymor verseylt om met de Coningen, die op de binnenzijde van Tymor woonen, te tracteeren, mede nemende Jan Gz. de Vrije met eenige Tollcken, die haer nu in onse dienst begeuen hebben, mitsgaders oock verscheyden coopmanschappen ende waeren die aldaer dienstich sijn tot dien handel. Op Tymor sijn wij den 4 Junij wel gearriveert ende hebben versocht met den Coninck van Mena te moegen spreecken, twelcke ons vergunt is, als wanneer den seluen onse vruntschap aengeboden hebbe, versoeckende als coopluyden met haer te moegen handelen, ende dat sij als bondtgenooten in alliantie souden treeden met onse natie, de Coningen van Ternaten, Bouthon ende d'jnwoonderen van Solor, twelck hij seer geerne gehoort heeft, presenteerende op ons versoeck sijn landt, om een fort te maecken, waer in sijn ondersaeten den onsen behulpsaem souden sijn; heeft mede belooft, het jacht d'Halue Maen met sandelhoudt te sullen laeden. Op dit Mena is een goede gelegentheyt ende bequaeme reede;

---

1 Galian wordt reeds door Pigafetta vermeld als een eiland bij Solor en ligt ook op de oude kaarten ten oosten daarvan. Of hiermede Lomblen (Kawela) bedoeld wordt, kan ik niet bepalen.

het landt is abbondant van alderley lyftocht; ende om den handel van het sandelhout voor den onsen alleen te verseeckeren soude goet weesen op Mena ende Coupan ons versterckten; d'saecke is sulcx wel waerdich, ouermits de profijten, als ghesecht hebbe. D'Portegijsen plaehten jaerlijcx van dit landt te trecken ouer de duysent baeren sandelhout, sonder tgunt dat door den Chinesen ende andere natiën van daer vervoert wort, alle het welck vertiert wert in China, ende op de custe van Coromandel. Men soude door deesen handel te beeter met den Chinesen die wij van Tymor moesten weeren, connen tot handel geraecken.

Daer is noch een anderen coninck van Asson met den welck ick oock gesproecke hebbe; den seluen belooft ons oock alle het sandelhout, dat op sijn landt vaelt. Dit sijn de twee princepale ende treffelijckste coningen van Tymor; sijn alle heydenen in de welcke meer trou ende wordt gespeurt wort als in de Mooren.

Hier valt oock mede veel was, twelck tot goeden prijse gehandelt wert; jegenwoordich wasser Jan Gz. de Vrije, alhier den handel waernemende, die soo ick hoope naer deese van alles breeder verclaer sal doen.

De vruntschappen ende de presentatie van de Moorsche jnwoonderen op Solor sijn niet minder als die van den Coningen op Tymor t'onswaerts. Hoe wel op Solor soo geen profijten voor ons en vallen is nochtans een gelegentheyt die wij moeten waernemen. Eerstelijck om onse saecken op Tymor te bevestigen, ten anderen om dat men wt deese quaertieren metter tijt de behoeftighe Mollucques genochsaem van allerhande viures sal connen versorgen. Neuens deesen soo sijnder noch verscheyden voordeelen die ick naer laete in deese te melden, om in dit schrijven niet te lanck te werden.

Dit is dan soo veel ick voor dees tijt aengaende onse wedervaeringe te seggen hebbe. Volcht nu t' gunt ick van verscheyden gevangenen ende de Portegijsen, die van hier vertrocken sijn, belangende des vijants prepaeraeten ende aenslaegen vernomen hebbe, welcke ick ouerdenckende niet conden naerlaeten VE. aldaer oock te aduyseeren ten eynde van daer oock eenige tegenwercken bevoordert werde soo sulcx gelegen compt.

Men secht ende bevindt oock dat als het naer gelegen quaet niet cleyn en is, ende het veere gelegen groot, men de hulpe gereedt

maecken moet tegen het hinderlijckste. Het naer gelegen quaedt segh ick te weesen dat wij hier ende daer, onder dien daer met wij in deese Indien handelen ende omgaen moeten, bij willen ontrouheyden speuren, twelck oock wel noodich gheremediert dient; het veere geleegen quaedt, twelck groot is, zal voorts comen van onsen alle gemeyne vijanden, de Spaengiaerts ende Portegijsen, die soo wel met gewelt als practijcken tegen ons wercken sullen.

Hier tegen sijn de remedie als dat wij insonderheyt moeten verdacht sijn, dat de genegentheyt tot d'een ofte d'ander sijde onder t'volck van deese werelt, niet en compt wt lijfde, die de menschen tot onderhout van de menschelijckheyt elck anderen schuldich sijn, maer veel tijts wt een begeerte die alle natien hebben, van haar goet, staet ofte standt te verseeckeren ende vermeerderen. Wanneer nu sulcx niet en succedeert wtwijsende haer hoope, soo vergaet haer genegentheyt ende haer daepperheyt wort moede, soo dat wij veel tijts in deese Indien benoodicht zijn (jmmers moesten weesen) soo wel voor den haeren als voor den onsen goeden staet ende stant te sorgen. Sulck gevoelen ick oock hebbe vanden Ternaetaenen ende alle dit volck, twelck ons in haest soo veel vrientschap thoont, soo dat de selue met een groote voorsichticheyt geregiert dienen, twelck de remedie sijn tegen het naergelegen quaet, ende alsoo men gewelt met gewelt moet wederstaen, weet ick geen ander remedie tegen het veere gelegen quaet (twelck groot ende ons naeckende is) dan dat wij ons gelijcker handt daer tegens gereet maecken, eerst onse Nederlantsche saecken in deese Indien wel ouerdenckende, wt de selue remedien souckende.

Wy hebben ouerlanck connen sien seer duystere wolcken drijven ouer deese Indien, die ick vreese dat niet sullen verdwinnen sonder ergens wt te barsten ofte te donderen, twelck ick ducht ende bij naest voor verseeckert houde, dat dit jaer inde Mollucquen, Amboina ende Banda, gewaer worden sullen. Godt geue ende gunne alles afloopen mach tot onse voordeele ende eere, alsoo onse vaderlande ende meesters daer aen gelegen is.

Het is seecker dat den gepretendeerde monarcke van Europa loeselijcken in onse vaderlijcke landen achterwaerts gegaen is, om alsoo inde Yndien met eenen loop voorder te springen, waer toe hij gebruycken sal zijnen gewoonelijcken stock van geveynstheyt, trachtende

ons t'seffens vuyt Indien te drijven, jmmers te bederven d'oorsaecke van onsen welstant, waer in mij bevesticht heeft het rapport van eenen Portegijsen stierman. Onder anderen heeft mij mede vertelt, hoe dat onse 13 schepen last, wtgeseylt, vervolcht sijn geweest van den jongen Don Louis Fayarde met 13 gaillioenen tot aen den Cabo de bonne Esperance; dese gaillioenen waeren wtgeseylt ondert dexel vande vrybuyters te gaen soecken; de spraecke was onder de Spaengiaerts dat de selue in de Manilles souden commen doch dat was onseecker. Verclaert voorts als dat Christoffel d'Eschote [1], Gouuerneur van Gammelamme geweest, indt leste van December voorleden wt de Manilles van Don Juan de Silua, met veel siluers ende credit naer Goa aenden vice-roy affgevaerdicht is, om aldaer aff te presten 7 groote scheepen met 20 fergatten van alles versien, mette welcke hij sal commen naer Mallacca, van waer op sijn saysoen vertrecken sal naer de Manilles, om soo gelijckerhandt inde maent December toecomende in de Mollucques te comen. Don Juan de Silua hadde mede affgevaerdicht naer Maccaeu eenen Generael Tolledo, Spaengiaert met veel gelts, om te gaen haelen een Gaellioen dat daer gecocht was door de Spaengiaerts; deesen Tolledo heeft oock last met hem in de Manilles te bringen 6 gaellioenen, die van Mallacca naer Maccaeu geseylt sijn. Daer sijn vuyt Spaengen expres twee scheepen met aduijs aan den Vice-roy van Goa gesonden, den seluen belastende dat soude versorgen, alle de Portegijse macht van deese Indien by de Spaensche te vervoegen inde Manilles, om alsoo gelijcker handt eens treffelijcken d'Hollanders aen te tasten. Verclaert voorts dat ten dien eynde op een plaets in de Manilles geheeten de Pintados [2] getimmert werden 3 groote scheepen. In Cauijta [3] sijn de naervolgende:

Eerst het schip Gouda ende het schip Amsterdam daer den admirael Wittert mede genomen is; alsnoch het schip geheeten Espiritu Santo, het schip St. Juan baptista, het schip Juan delupa

---

1 Cristóbal de Ascueta Menchaca, maestro de campo.

2 Pintados was de naam dien de Spanjaarden aan de zuidelijke Philippijnen gaven. Het is eene vertaling van Bisayas, zoo als de bewoners genoemd worden. De bedoelde plaats was waarschijnlijk Otong op het eiland Panay.

3 Cavite in de baai van Manila.

(Guadelupe?), is een seer groot schip, het schip St Andreo, het schip St. Marcos, is een cleen schip, alsnoch 2 scheepen die van Castillien comen souden, met het volck ende andere nootwendicheden voor dese vloote.

Inde Manilles werden van nieuws gemaect drye gaelleyen, ende een van outs, sijn vierre, soo dat dese vlote soude bestaan in 18 groote scheepen, 20 fergatten ende vier gaelleyen, op d'welke verordent sijn 5000 mannen van wapenen. Dit verclaert hij dat een seeckere tijdinge is; aende 6 scheepen van Malacca naer Maccaeu geseylt twijffelen sij. Ouer dese armade sal het opperste gebiet hebben, don Juan de Silua, Gouverneur vande Manilles, die ten dien eynde bouen sijnen tijt inde Manilles gebleuen is.

Neuens deesen wijst [wist] deesen stierman van veel ander dingen te discoereren. Naert veroueren van Marieco soo hadde Don Geronimo de Silua een fergatte affgevaerdicht naer Malacca met schrijuen ende naerder aduijs, aen Christoffel d'Eschote, die van Goa op Mallacca comen soude met de Portegijse armade, gelijck vooren verhaelt is, van waer sy alsdan naer de Manilles peuren souden, om soo gelijckelijcken in de maent van December ofte Januario toecomende inde Mollucquen te comen.

Dese fergate was op Bouthon aengeloopen, water ende ververssinge van den Coninck versoeckende, vant welck deesen stierman de boodschap deede ende wert alsoe aenlandt gehouden van den Coninck ende Hendrick van Raey, die van meyninge waeren het fergat mede te veroueren, doch door eenen schelm verwitticht sijnde sijnt ontcomen. Terwijlen ick hier gewecst ben is hier oock gearriveert eenen Kijtchijl van Macasser met 33 correcorren; quaemen hier met bootschap ende presenten aende Capiteyn van dit casteel, metten seluen soeckende te spreecken, twelck ik niet hebbe willen toelaeten; sij waeren mede versoeckende trybuyt van deese inwonders van Solor, die seyden niets aen hem maer aen den Coninck van Ternaten schuldich te weesen. In deese saecke hebbe niet als met redenen d'selue bejegent.

Dese Macassers sijn nu hier omtrent op een ander plaets vertrocken; d'selue wisten oock veel van de Spaignaerden ende Portegijsen prepaeraeten te seggen, twelck sij zeyden verstaen te hebben van de Portegijsen die op Macasser sijn ende van eenige

Spaengiaerts, die met een spaens galleyken vuyt de Manilles in Macasser gearriveert waren ende naer Ternate wilden. Wisten mede te seggen als dat ons volck op Moeselaepaetan vermort waeren, ende het comptoir geplundert; dit heeft mij den Capiteyn van dit fort mede voor de waerheyt vertelt.

Het voor verhaelde verclaer van deesen stierman hebben mij de Portegijsen gesecht waerachtich te weesen, ende dat daer veel in Goa toegedaen wiert om gereedt te werden.

Ik achte dat het schip den Swarte Leeuw tot Bantam sal gearriveert sijn; niet tegenstaende den Schipper haestich sal weesen om te vertrecken, soude ick (onder correctie van een beter beduncken) voorgeraeden vinden, het selue schip noch wat op te houden tot naerder aduijs van den heer Generael aan wien ick mede van deese tijdinge geschreuen hebbe. Soo daer eenige scheepen wt het vaderlant quaemen, dienen in haest naer de Mollucquen affgevaerdicht; het waere goet eenige deese plaetse in passant aen deeden, alle hetwelck VE. aldaer in bedunken sal belieuen te trecken; hier is gebreeck van ijsser om te versmeden als oock van houdt, t'weeten swaelpen ende plancken.

Alsoo het jacht de Halue Maen, het schip Patania ende het galliodt op Tymor noodichlijcken wat moesten tardeeren om op eenige hauenen van tselue eylant versonden te werden, hebben hier geen ghelegentheyt ghehadt om eenige plaetsen te besoucken daer rijs ende andere nootwendicheden te bekommen sijn, soo dat van Gressij oock eenigen rijs ghesonden dient, indien sulcx ghelegen compt.

Tot bevoorderinge vanden handel op Tymor sijn seer noodich twee ofte drye jachten alsoo dien handel gelijckelijcke op verscheyden haeuenen van het selue eylandt gedreuen moet werden, gelijck V.E. naerder van Willem Jacobsz. verstaen sal, mede ick deesen aengaende hier naer breeder verclaer sal doen.

Alsoo het schip der Veer seer nodich vertimmert dient, gelijck u E. vanden schipper verstaen sal, hebben hier geraden gevonden t'selue schip tot daer aff te vaerdigen, daer in ladende alle t'sandelhout, als u E. bij den mede gaenden brief van Crijn Jacobsz. sien sal.

Op Batsjan soo werde bij den heer Generael ende sijnen Raet goet gevonden Sr. Niclaes Puyck als coopman op het schip

der Veer t'authoriseeren, ten wat eynde hij van Amboyna op Solor ontboden is geweest, waer toe hij geen gelegentheyt heeft gehadt. Ick twijfele niet off hij sal mettet schip den Swarten Leeu tot Bantam gearriueert weesen, soo dat nu op het schip der Veer sal connen ouergaen t'welck noodich is, mede de Resolutie van den heer Generael naergecomen dient te werden.

Het ware goet geweest dattet schip den Swarten Leeu hier aengecomen hadde gelijck mijn geaduijseert is, alsoo hij van volck wel versien is, vande welcke men eenigen in dienst op dit fort soude hebben connen verwilligen, ouermits wij hier eenich volck verloren hebben, ende dit fort nootwendichlicken met omtrent 50 soldaeten beset dienende, blijuen de scheepen nu seer ontbloot, jnsonderheyt tschip der Veer als VE. daer sien sal. Derhaluen daer oock in versien dient, twelck VE. toevertrout wert te sullen helpen bevorderen als oock den schipper behulpsaem te sijn, in tgunt hij versoecken sal, ende VE. aldaer tsamen geraden sult achten. Ick vreese Amboyna oock niet al te wel van volck versien sal weesen, alsoo eenighe van die hier gesonden waren, op dit fort nootwendichlijcke mosten blijuen.

Ick was den heer Generael van Banda hier verwachtende, doch also te duchten staet d'Engelschen hem daer moyten sullen veroorsaecken, achte dat sijn compste tot hier wel wat langer (als gemeynt was) soude mogen aenloopen, twelck ten deele oorsaecke is, hier goet gevonden hebben dat ick hier naer hem soude wachten, om aen hem aenwijsinge ende van alles mondelinge rapport te doen, ouermits hier noch veel te ridden is, soo in accoorden met dese inwonderen te maecken, als in het versorgen van de fortificatie gelijck VE. van brenger deeses breeder sal connen verstaen, waeraen mij gedrage. Ingevalle den heer Generael hier niet en comt ende ick geen naerder order en crijge, meynen ick mettet Jacht de Halue Maen ofte Patanij in het laeste van Augusti naer Bantam te volgen, mede brengende het sandelhout dat hier noch hopen te becomen, met welck schip men dan dese plaetsen ende de Mollucquen van daer van nootwendicheden sal connen versorgen, waertegen op voorraet daer versorcht dient. Dit moet voor den uytganck Decemb. beschict weesen, doch ick hope voor dien tijt schepen wtet vaderlandt sullen gearriueert sijn, met eenige van welcke VE. dan dese plaetse

sal gelieuen te gedencken daer sendende volgens dit schrijuen.

Tot directie vanden coophandel op Solor ende Tymor is hier gebleuen Jan Gijsbertsz. de Vrije met Crijn Jacobsz. van Raemburch ende alsoo Jan Ghijsbrechtsz. den meesten tijt op Tymor weesen sal can VE. de goederen in zijn absentie aen Cryn Jacobsz. verschriuen, die order hebben sal.

Op Tymor gaet den handel seer vreemt toe soo dat nu benoodicht zijn geweest ons te behelpen met eenige Portegijsen, ter tijt toe inden seluen wat beeter sullen geoeffent weesen, als wanneer ons van die natie sullen ontlasten; het ware goet ende is nodich hier eenige assistenten gesonden werden, om de practijcke te crijgen, ende oock hier mede op verscheyden plaetsen wat te doen is, want als gesecht hebbe: hier ontrent gelegentheyt is om de Mollucquen van veel nootwendicheden met minder oncosten te versorgen.

Den Capiteyn vande Velde heeft het gebiet ouer de soldaten ende fortresse, tot naerder order vanden heer Generael.

Alderhande Cormandelsche waren werden hier ende op Tymor zeer getrocken, soo dat van die metten aldereersten een goede quantiteyt tot hier gesonden dient.

Hier omtrent valt veel rijs, gesouten vleys ende speck, allen twelck voor cleden gehandelt wert; bouen dien werden de selue mede voor contant vercoft, alsoo de Portegijsen hier veel goudt ende siluer in treyn gebracht hebben.

Insonderheyt om op Tymor te handelen, moet dit cantoor met den aldereerste met een goede partije fijn goudt versien werden, twelck op Tymor de beste waer is om te handelen; tselue plachten de Portegijsen in staeuen wt China te brengen. Alderhande chinese craemerie, als coraelen ende anders is op Tymor seer begeert; vooreerst dient dit comptoir versorcht met sulckx inde meede gaende memorye vervaet is.

Aengaende het sandelhout op Tymor verouert is bij gissinge twee hondert vijftich baer; de baer wert hier gereeckent a 200 Cattij, twelck hier soo per memorij aengeteyckent is.

Alsoo vande Portugijsen verstonden als dat veele van sulcke waren als hier nodich zijn, beter tot Greycij als tot Bantam te becomen waren, hebbe aen schipper Willem Jacobsz. gelast de selue aenden

Coopman aldaer soude toonen, die UE. van sulcx met een per dito Schipper verwittigen sal wat aldaer te becomen is.

Het meer nodige uytstellende tot mijn compste aldaer sal hier een eynde maecken, Godt Almachtich biddende om UE. geluck, gesontheyt ende welvaert, datum In t'schip der Veer. desen 5 Julij 1613.

UE. goeden Vrient ten dienste

Appollonius Scotte.

III.

GEBEURTENISSEN IN DE MOLUKKEN EN BEZOEK AAN BOETON (JULI-AUG. 1613).

(Uit een brief van den Gouverneur Generaal Pt. Both aan Bewindhebbers der O. I. Comp., van Bantam 1 Jan. 1614 [1].

. . . . . . Ende naer dat wij aldaer [2] in verscheyden disordren ordre gestelt hadden gingen opten [3] . . . . ditto tseyl naer Ternate, arriverende voor Maleyen opten [4] . . . . . . alwaer wij resolveerden den vijandt te attacqueren met advijs vanden Coninck ende sijnen raedt. Ende vergadert sijnde den Coninck met sijnen Raedt op ons forte Orange, proponeerde, alsoo wij nu een goede macht bij een hadden, wat voor t' eerste beter ware te attacqueren, Gammelamme oft de reste van Tidoor. Den wijsen Coninck riep terstont: Tidoor, versoeckende dat wij den Coninck van Tidoor gevangen hebbende, hem over souden leveren omme met een swaert te doorhouwen. Welck versoeck der Ternatanen worde goetgevonden, ende gearresteert het schip Ceylon te laten voor Marieke, ende met alle de resterende twaelff schepen ende de gehele macht opten 7en Julij te seyl te gaen ende ons anckers te setten voort oude fort vande Portugesen. Van welcke plaetse zoo wij meenden wel geinformeert te wesen, als datter maer dertich soldaten in en waren. Alsoo dat wij den 8en ditto des avonts daer voor quamen; die vant fort schoten geweldich met haer groff geschut naer onse schepen, schoten in ons schip Banda voor inde boech een voet boven water, een int want ende een achter boven de cajuyt sonder te raecken. De Son, de Maen, den Leeuw ende de Pauw corten haer dien

---

1 Dit is dezelfde brief waaruit De Jonge (De opkomst enz. IV. 7.) uittreksels heeft gegeven betreffende Java.

2 Op Batsjan, waar hij den 3 Juli van Ambon aankwam.

3 De dagteekening is opengelaten. Het zal 5 of 6 Juli moeten zijn.

4 Denkelijk den volgenden dag.

nacht dicht onder 't Casteel ende schoten terstondt sonder ophouden ten wedersijden. Die vant casteel hadden een Constapel genampt Moy nel, uytgevaren met den Hollandtsen leeuw, van mij aengenomen voor Constapel Mayoor van Marieke, van waer hij overgelopen was. Desen schelm dede ons grote schade, zoo aende schepen als aen volck; hij schoot nauwelycx eenen schoot mis. In dien nacht en was op geen van alle de schepen eenige rust. Elck prepareerde hem om met den dageraet te landen ende den vijant te versoecken. D'ordre was dat men smorgens metten dageraet soude landen met alle onse macht, die welcke bestondt in acht vaendelen, sterck yeder omtrent 80 man, soo wel soldaten als bootsgesellen, met noch een Comp^e^ van omtrent 50 Japonesen, gecomen met den Leeuw met pijlen ende den Hasewint uyt Japan [1]. Het principaell commandement was gegeven Doctor Laurens Reaell, den Luytenant Gouverneur Vianen [2] Sergant Majoor ende voorts alles naer advenant, in goede ordre, volgens de Resolutie daer van sijnde. Wij hadden gemeent dat ons den vyandt het landen soude beleth hebben, waeromme wij menigen schoot boswaert in schoten, dan den onsen landen sonder eenige resistentie, trocken met vliegende vaendels de strandt lancx recht naert casteell, die welcke dapper met groff geschut ende musquetten naden onsen schoten, ende de schepen naert casteell. Den onsen quamen terstondt rontomme t casteell ende onder de wall. Het was een lust om te sien met wat moet ende courage de onsen aenvielen ende hoe dapperlijck die van binnen haer resisteerden. Tot ons groot geluck worde den Constapel int hooft geschoten. Waermede datelijck cesseerde het schieten met groff canon. Wij waren besich op de schepen om zes stucken aen landt te brengen, om daer mede van een hoochte het Fort te beschieten. Wij sagen vande schepen de victorie voor oogen. Den onsen beclommen het Fort met leren, daertoe gereet gemaeckt; men sachse dickwils van boven neder rollen. Ende naer een dapper gevecht van derdhalff uren van wedersijden sachmen onse vaendelen rontomme boven op de borstweringe triumpheren. Den onsen volgens haren last depesscheerdent all *per el filo de l'espada*. Dit geschiet, compareerde den

1 Van daar medegebracht door Hendrik Brouwer.

2 Gijsbrecht van Vianen, kapitein van Makjan.

Coninck van Ternate, den Coninck van Batsian, met alle haren adell. Ginck met haer twee coningen binnen int Fort, daer wij sagen *il gran carnage*; lagen op 2 hopen, ende hier ende daer het fort overal vol bloets; noch sommige levendich, dan worden gedepes scheert, ende van boven neder geworpen, uytgesondert twee jonge Spangiaerts, die den advocaet Reaell hadde doen salveren om perfecte tijdinge vanden vyandt te weten. Die mij verclaerden, dat daer inne gebleven waren de fleur van alle de Spangjaerden vande Moluques: vier Vaendrichs, Serganten ende diversche geappoincteerde, in alles 48 Spanjaers ende 15 Papangos oft Manilhas. Daer worden getelt 63 doden; 13 oft 14 salveerden haer een halff ure te voiren voort innemen. Den Coninck van Tidoor met den sijnen conden dit seer gemackelijck aensien, sonder dat zij trachten eenich secours aende Spangjaerts te doen. Savonts te voiren hadde daer een Jesuit binnen geweest ende haer altsamen gebiecht, den hemel belovende die in sulcken Godtsaligen crijch tegen de Rebellen ende ketters quam te blijven. Den voorsz. Moy nell Constapell was noch levendich, biddende een van onse maets vant schip Banda hem de rest te willen geven. Welcke caritaet hij uyt onverstandicheyt dede. Ick soude hem anders met vier boots levendich van een hebben laten trecken. Dan doodt sijnde, ende van mij ende meer andere zeer wel bekendt, deden sijn hooft voort Fort op een staeck setten. Van desen Moy nell hebbe ick sonderlinge horen spreken, te weten van al de werelt wel bekendt voor een stuck boeffs, ende dat eenen vande Mayores, wiens naem ick niet en wete, aen hem ten achteren was ettelijcke hondert guldens van een huys aen hem vercocht, die hem hadde gepromoveert tot het offitie, om soo te comen tot sijn achterstall. Waeromme Moy nell als desperaet voor een ander varende, by den vijant sich heeft begeven, die ons geen cleyne schade heeft gedaen. Daerenboven is Marieke in perijckell geweest van sijn doen, hadden wij vanden vijandt selffs niet veradverteert geweest. L. advys.

Den selffden dach resolveerden wij de victorie te vervolgen ende haer principaell nieuw fort, leggende bij de stadt van Tidoor, onlancx gemaect, daer sij dapper noch aen arbeydende waren, met alle onse macht te attacqueren *per escalade*, ende daertoe cito alle t volck op de gedestineerde schepen deden embarqueren in vier schepen. Dan

soo zyluyden door contrarie wint ende stroom wat te laech vervallen waren, veranderden van resolutie ende landen om in te nemen Socanorre, een dorp, bij haer hebbende alle de Ternatanen, Maquianesen ende Batsianesen, in alles over de 2000 man, behalven den onsen. Socanorre is een plaetse van natuyren inexpugnabell aen de sijde daert begonnen werde. Die van binnen schoten daer uyt met bassen, musquetten ende roers van boven neder onder sulcken groten hoop volcx. Waer over wij terstont veel doden ende gequetsten cregen, soo well onder den onsen als onder de Swerten. De retrette worde geslagen. Den crychsraidt vergadert synde, resolveerden de novo de plaetse te attacqueren, seggende eer ende reputatie daeraen te hangen soo een cleyne plaets te abandonneren. Alsoo dat den onsen de novo worden geslagen ende gedwongen te retireren met grote schade. Die van binnen verlieten de plaets denselffden avondt buyten weten van den onsen.

Daechs daer naer quamen de schepen weder op de rede voort gewonnen fort, ons relaterende haer succes. Ick hadde daechs te voiren volgens de resolutie tot 2 mael toe 20 soldaten gesonden, onder een commandeur, aen de noortzyde tot onder haer fort, om den vijandt in pertije te diverteren om aen de ander sijde, soo ick meende, daer d'onse gedestineert waren, den onsen te resisteren. In effect de veranderinge vande eerste resolutie is ons seer schadelijck geweest. Waermede niet alleen de matrosen, soldaten, maer oock de Ternatanen gediscourageert waren, ende voirder genen sonderlingen dienst van haer en conden hebben, door de menichte van de gequetsten die wij hadden in onse schepen.

Den 12en ditto sonden wij twee compaignien soo soldaten als matrosen onder het gebiet van twee Capiteyns met stille trom ende bewonden vaendels onder de stadt van Tidoor om den vijandt uyt te locken. Waer uyt quamen maer 36 Tidoresen vande principaelste vant landt, sommige met musquetten ende andere met schilden ende swaerden. Den onsen door een misverstant namen de retrette met disordre, alsoo dat haer sommige gaven op ter loop. Weynich van den onsen het hooft biedende, mosten mede lopen; vanden onsen blevender doodt elff ende vanden vijandt vier, waer onder was den derden persoon van geheel Tidoor, wel soo rijck van middelen als den Coninck selffs. Dit geschiede voor onsen oogen, sonder dat wij

den onsen in tijdts conden ontsetten. Dit was het schandelijckste dat ons hier bejegent is, dat de gene die 2 oft 3 dagen te voiren soo vromelijck hadden stormenderhandt ingenomen sulcken fort ende nu de wijck namen van soo een cleynen hoop volcx. Ick heb nu gespeurt dat de matrosen goede soldaten zijn soo lange alst voorde win is, maer *par une petite rencontre* gants gediscourageert sijn ende niet meer aenden vijandt te brengen. Ons en faljeerde als doen niet anders dan soldaten, waer mede wij den vijandt geheel uyt de Moluques gedreven souden hebben. Maer door faulte van dien ende de menichte van schepen versien met weynich volck, als mede den vijandt vande Manilhas waren verwachtende, worde geresolveert niet meer volcx te resicqueren.

Ten selven tijde verstonden wij dat den vijandt verlaten hadde Sabougo [1], ende alsoo mijnen tijdt van vertrecken naer bij was, ginck met het schip de Provintiën naer Maleyen. Vanwaer ick sondt een prauw met een Hollander om verseeckert te wesen vande tijdinge van Sabougo; die welcke mij rapporteerde sulcx waarachtich te sijn ende mij mede brachte een grote coegel uyt haer verlatene fort, welcke zij aen brant gesteecken hadden, daer in gelaten een groot metale stuck; de ysere stucken waren int water geworpen. Waeromme wij terstondt derwerts sonden den Commandeur Block Mertsz met het schip de Sonne met 30 soldaten om die plaets te occuperen ende versteroken. Hiermede hebben de Ternatanen haren schuyr wederomme gecregen. Het fort, dat don Jan de Silva voor myn compste inde Moluques hadde genomen, hebben zy versterct gehadt met grote excessive costen ende weder gebroocken; ende dit gemaect hebben op een puncte daer aen beyde sijden de Revieren verbij heen lopen, ende van achteren moras is, alsoo dat dese plaetse van natuyren seer sterck is. De Sengage van Sabougo heeft mij belooft door de sijne de plaets te helpen in steen en calck leggen, die welcke met al sijn volck dus lange verre van Sabougo, in Gammecanorre gewoont heeft, sonder oyt te willen aen de Spangjaerts eenich gehoor geven, niettegenstaende grote offres aen hem gedaen. Ende alsdoen van Maleyen weder keerde met den Leeuw met pijlen naer Tidoor, alwaer de Ternatanen het gehele landt van Tidoor waren bedervende,

1 Aan de westkust van Halmahera.

te weten haer fruytbomen, sagobomen, rijs ende al verbranden dat zij conden. Den Coninck van Tidoor dede rontomme zijn stadt alle de buytenhuysen affbranden, sonder eenige te laten staen. De overlopers rapporteerden ons datter ellendige honger vande inwoonders geleden werde. Baden Godt dat zij mochten haer doodt vechten ende niet van honger vergaen.

Ende also den tijdt vant monson was passerende, worde geresolveert, dat ick metten Swerten Leeuw soude vertrecken naer Bantam, ende Solor aendoen soot mogelijck was. Ende naer dat ick den Vice Gouverneur [1] met alle de andere int generaell opt hoochste het generaell hadde gerecomm(and)eert, mijn affscheyt genomen, ende gingen opten derden Augustij inden name Godes te seyl, sonder Maquian aen te doen, achter Batsiaen ende Oebj om, die latende aen stuyrboort, daer noyt voor desen schepen sijn heen geseylt, ende arriveerden opten 22en ditto voor Bouton, alwaer wij vonden het schip Out Zelandt ten ancker leggen, die ons brieven gaff van onsen goeden vrindt, Capiteyn Appolonius Schotte. Waer uyt verstonden hoe dat hij naer vier maenden belegeringe het fort van Solor op ten 20 April met appoinctement verovert heeft, een seer heerlijcke ende schone victorie. Estimere tselve meer waerdich te wesen als geheel Tidoor. Wt ditto fort gingen over de duysent zielen met haer goederen, uytgesondert de coopmanschappen die welcke d'eene helft bleven voorden Prins ende d'ander helft mosten wij betalen tot een redelijcken prijs. Ick sende V. Ed. hier neffens het accoort metten vijandt gemaect, als mede met de inwoonders aldaer, oock van Timor ende andere plaetsen, onder welcke zijn wel vier duysent christenen, die allen den eedt hebben gedaen. Den onsen begonnen terstondt te trouwen met de geblevene Christene vrouwen.

Dit is een landt rijck van vivres, herten, verckens in abondantie, van clapperbomen ontallijck, alsoo dat wij aldaer sullen connen branden arack in menichte. Ende alsoo Capiteyn Appolonius Schotte hier int largo van is schrijvende ende salt hierbij laten.

Op Bouton hadde Capiteyn Schotte gelaten voor oppercoopman Jacob vander Meyden, de soon van Fop Pietersz. burgermr. tot Rotterdam, met thien soldaten, waerbij mede gebleven was Hendrick

1 Laurens Reael.

van Ray omme aff te teeckenen 2 cleyne bolwerckgens ten versoecke vanden Coninck te maecken. Die welcke soo perfect gemaect sijn van opgeleyde steen als ick noch oyt eenich werck hebbe gesien, omgegort met seer stercke herde balcken, op hebbende elck twee ysere stucken. Wy hadden langh te voiren tot Banda verstaen het overlijden van van der Meyden, daeromme aen Abraham van den Broeck belast voor mijn vertreck van Amboyna nade Moluques, die welcke gaen soude met het Jacht Cleyn Enckhuysen naer Bouton, Bantam ende Patani, de kist van den overleden Vander Meyden te openen, te inventarieren ende toe te segelen ende met hem te voeren tot Bantam, sonder dat hij geopent soude werden tot mijn compste aldaer, ende voirders in alle disordre ordre te stellen, alsoo ick niet gedacht en hadde, die plaetse aen te doen. Maer daer comende wel bevonden, sijn Commissie niet gevolcht heeft. Waer van ick V. Ed. perticulariter sal schrijven, om desen niet te besmetten vant gunt daer gepasseert is. Alleen soo veell dat Hendrick van Ray aldaer aen een galge is gehangen [1].

Ick hebbe 2 maell by den Coninck van Bouton wel een mijl binnen 't landt geweest ende naer veel ceremoniën ende pitsiares den Coninck met den onsen gereconcilieert ende het accoort voor mijn compste aldaer gemaect met Capn. Appolonius Schotte geconfirmeert alsmede een van sijn sonen voor zijn successeur publicquement, naer syn overlijden, genomineert ende de aliantie de novo besworen. Desen Coninck is een man van inde 't sestich jaren, zeer goetaerdich ende verstandich, wel geoeffent in ceremonien, al waer hij een Europiaen. Hy hadde een plaets onder den blauwen hemel doen bereyden ende schoonmaken. Int midden een seer schone balleye, alwaer hij voor mijn compste sath. Mij siende, op stondt ende int gemoet quam, malcanderen omhalsende ende voorts mij geleyden beneffens hem op de baleye, op een tapijt. Waer bij oock quamen sijn sonen, broeders ende de naeste vant bloeth; veel andere van qualiteyt saten om laech rontom de baleye. Rontomme ons saten in vier troupen wel 4000 man met de wapenen inde handt. Niettemin den Coninck hadde mij te voiren van sulcx gewaerschout, dat ick niet vervaert soude wesen zijn volck in wapenen te sien, dan soude

1 Zie hierover het volgende stuk.

geschieden tot mijnder eeren; dochte niettemin dickwils om die moort van Banda [1]. Waer voor ons Godt almachtich bewaert heeft.

Dit is een landt van schoon hout seer goet ende bequaem om fregatten ende galeyen te maken. Ick en sach mijn dagen geen grooter noch schoonder, ende metter correkorren alhier seer goet aerdich volck, die ons altemaell festageerden vant gene sij vermochten.

Wij vonden hier een Ternataen, out van jaren, die ons sonderlinge faveur heeft gedaen ende onse natie boven alle natien geexalteerd. Achte die de principale oorsaeck te wesen den Coninck onse vrientschap versocht te hebben. Op dese plaetse is alles seer goet coop. Sij betalen malcanderen met cleyne lapkens. Den Coninck heeft op mij versocht om eenich coper gelt in sijn landt te hebben oft middel om te slaen. Aen de vruntschap van desen Coninck is ons veel gelegen. Hij heeft mij gepresenteert soo die van Banda qualijcken willen, ons met alle sijn macht te assisteren om die van Banda geheel te onderbrengen. . . . .

---

1 Aan den admiraal Pieter Willemsz Verhoeff, den 22 Mei 1609.

IV.

WANGEDRAG VAN DIENAREN DER COMPAGNIE.

(Uit een brief van den Gouv. Gen. Pt. Both aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, Bantam 1 Jan. 1614).

Mijn Ed. Heeren. In desen sal ick particulariseren vande comportements van sommige alhier als mede van eenige die vertrocken zijn.

Ick hadde voor mijn vertreck van Amboyna Abraham van den Broeck belast int gaen met de jacht Cleyn Enckhuysen naer Bantam, Bouton aen te doen ende wel te letten wat daer was passerende, alsoo Vander Meyden overleden was, vrese hebbende voort gene dat ick naermaels heb bevonden. De kist van Vander Meyden hadde Hendrick van Ray wel geopent, ende naer dat hij aldaer sijn gadingh uytgenomen hadde, heeft die goederen in presentie van twee soldaten, die wel beter wisten, doen inventarieren. Van den Broeck hadde wel gesien dat hij de clederen van Vander Meyden droech, alsmede de hembden ende sijde cousen, oock een mantel die rontomme geborduyrt was op sijn Frans. De reste dat inde kist noch was hebben sij onder haer gecocht ende vercocht tot een seer vilen prijs. Een paer cousebanden hadde Van Ray door toedoen van Vanden Broeck gecocht om drie realen van 8en op den Heer. Waertoe van den Broeck hem noch schonck een paer andere sijde cousebanden met silvere canten, well drie realen waert, daer hij mede gehangen is. De andere heb ick de novo wederom doen vercopen a vier realen contant. Van den Broeck heeft een luyt aen hem genomen voor een reaell. Van den Broeck, vóór sijn vertreck van Patani voor desen tijdt, hadde Van Ray overgedaen sijn concubijne magnificquement gecleet ende van Hendrick van Ray een seeckeren tijdt onderhouden. Van Ray, heeft aen hem vercocht een schuytgen gouts, niet wetende off hij daervan V. Ed. reeckeninge heeft gedaen.

Van ons was overgelopen in Banda bij de Bandanesen eenen Abdull, coewachter, ons aldaer langen tijdt gedient, met noch andere swerten. Desen Abdull, gecomen zijnde in Bouton worde door ordre van Van den Broeck ende Van Ray inde boeyen geseth, die zij hebben opgehangen. Niettegenstaende den Coninck daer voor hadde geintercedeert door sijn sonen ende broeders, daer voor presenterende eerst eenen slaeff ende namaels twee slaven, dat dese Heeren weygerden te doen. Den Coninck verstaende haer grote obstinaetheyt, versocht dat men den gevangen Abdul soude doden op een ander plaets als op sijn landt daer hij Coninck was ofte in zee verdrencken met een steen om sijn hals. Abraham van den Broeck, princi-paell autheur ende van Ray hem obedierende, hebben in spijt van den Coninck dien man gehangen. Van den Broeck sondt dien selffden morgen den schipper Willem Janssen van de sloep aen landt dat men met de saeck terstondt soude voortvaren. De andere daer sijnde maecten difficulteyt door het perijckell dat daer door soude mogen ontstaen. Maer dese twee bestios, die beyde binnen sjaers den eenen onder den galgh, tot een schelm ende dieff verclaert, een schender van jonge meysgens die noch geen man conden lijden, mede gecommitteert felonnye, de wapenen voor sijn voeten gebroken als onwaerdich te dragen, alles verbeurt wat hij hier inde Indiens alsmede wat hij andersins hadde tot de clederen aen sijn lijff toe, met de boeyen gesonden te werden naert vaderlandt; den anderen alhier gecondemneert aen een paell, om geharcquebouseert te worden, door den neerslach die hij hadde gedaen, mede alles verbeurt wat hij verdient hadde; hebben in soo corten tijdt vergeten de grote gratie die haer was geschiet ende sulcken Coninck met alle sijn Heeren geweygert gratie aen desen armen mensch, die alleen menen christen te zijn omdat se verckens vleesch eeten. Van Ray heeft Ammons ganck gegaen, gehangen aenden galgh, die hij selfs heeft gemaect.

Door dit onredelijck procederen was den Coninck uyter maten verstoort. Hebben in perijckell gestelt niet alleen de nieuwe vruntschap metten Coninck gemaect, maer oock alles wat daer is geweest. D'informatien ende sententien van ditto van Ray, te weten de copien werden V. Ed. gesonden, waer inne V. Ed. sullen sien zijn leven ende eynde. Godt almachtich behoede alle goede luyden kinderen.

Van den Broeck gecomen sijnde tot Macassar, heeft van daer mede genomen naer Patani een paert, van hier een vercken wijn tot sijn behoeff. Van Patani noch gesonden op Macassar om een ander paert met een treffelijcke personage van Patani, die het door seeckere oorsaken niet mede en conde brengen. Waer over hij den persoon zeer schobbeerde ende trotselijck toegesproken heeft. Hij laet sijn toom maken van ditto paert met silver beslach, omme alsoo heerlijck ende magnificquement te hooff te comen; hij hout daer een Camer apart, daer niemant en mach incomen, dan sijnen swerten jongen die hij mede in Neerlandt heeft gehadt ende nu tot Patani op dieverije bevonden is geweest.

Desen Van den Broeck, nu lest zijnde op Macassar in onse loge, den jongen Coninck van buyten comende, al eer hij in sijn eygen huys ginck, quam in onse loge, den onsen zeer beminnende. Sach een rincxken aende handt van ditto Van den Broeck, met eene smaraude dat hij begeerde. Van den Broeck die weygerdent den Coninck, antwoorde: eyscht gelt, ick salt u betalen soo veel als ghij wilt, dat hij mede weygerde. Den Coninck gestoort sijnde wechliep. Samuel Denijs [1] reprehendeerde Van den Broeck dat hij den Coninck dat niet en behoorde te weygeren om veel redenen. In somma het rincxken worde den Coninck naer gesonden ende daer voor genoten inden tsestich realen van 8en dat geen drie ponden vlaems waerdich was. Daerenboven heeft hij een bootsman genomen uyt de sloep Cleyn Enckhuysen om sijn paert te gouverneren, daer verstandt van hebbende; hout daer een jonge sogh die daer (met reverentie) gebaghelt [2] heeft ende om het huys lopen. Het welcke de Moren voor een groot affgrijsselijckheyt houden.

Dit zijn de redenen die mij gemoveert hebben hem wederomme te redemanderen om bij mij te comen off die in mijn plaets sal succederen, ende op een ander plaets als daer geleyt sal werden, te weten bij de handt, daermen sijn superbe procedures can sien ende in remedieren.

Wij hebben noch sijnde in de Moluques Abraham de Fray gecondemneert ende gedeporteert van sijn offitie, die als ondercoopman

1 Opperkoopman te Makassar.
2 Dat is: gebigd.

lach op Motier bij Cornelis Adriaenssen, ende gesonden te werden naert Vaderlandt met een boey aen sijn been. Volgens d'informatien ende sententie daer van zijnde.

Verstondt dat hij boven maten blijde was van sulcken sententie. Waer uyt ick speurde hij als een prodigo in dese landen gesonden te sijn. Naermaels tot Banda hem weder ontgaen heeft. Was met consent aen landt gecomen, quam bij mij over taeffel sonder genoot te wesen, droncken sijnde, seer onbeleeffdelijck sprekende. Dede hem opstaen ende belaste hem aen boort te gaen ende niet meer aen landt te comen. Contrarie dede hij. Ginck naer een jonck drincken ende vechten. Worp sijn eygen wambays ende hoet int water ende swom soo aen landt, met andere sotte procedures. Waer over hij gecondemneert werde int landt sijnen verbonden tijdt uyt te dienen opt fort Belgica, voor simpel soldaet. Daer hij nu wel te vreden is.

Jan van der Does, de soon vanden Scholtes van Amsterdam, die zijn tijdt gepasseert was om te gaen naert vaderlandt met den Swerten Leeuw, heeft het opt schip ende in Amboyna soo gemaect met droncken drincken ende andere onbehoorlijcke procedures dat hij aldaer van sijn offitie van ondercoopman in mijn absentie is gecondemneert, ende tot bootsman gemaect. Ende als noch continueerde met qualijck spreken ende droncken drincken, vonden goet hem inde Moluques te laten ende aenden advocaet [1] gerecommandeert. Achte tegenwoordich mede soldaet te wesen.

Abraham Theunemans, met mij uytgevaren voor ondercoopman, op mijn aencompste alhier gemaect fiscaell, door faulte geen ander en hadde. Met mij genomen naer Amboyne ende Banda, alwaer ick well bemercte syn procedures soo tamelijcken goet waren. Is cloeck van verstande maer seer superbe ende gierich. Worde goetgevonden in Banda dat hij met het schip der Goes soude varen nade Moluques met vivres, met last dat hij aldaer van alle onse comptoiren de reeckeningen mede soude nemen die gereet waren, ende die ongereet waren opt spoedichste gereet te maken, voor mijn compste aldaer, ende met ditto schip te gaen naer Bantam om Coteels [2] te assisteren

1 Laurens Reael.

2 Matthijs Coteels, opperkoopman en even als Theunemans lid van den Raad van Indië.

ende mijn compste aldaer verwachten. Hij vraechde mij voor sijn vertrek van Banda off de proffijten vant offitie van fiscaelschap hem souden blijven. Waer op hem antwoorde in presentie van gelooffwaerdige getuygen, dat ick sonder fiscaell niet en wilde blijven, maer soo hij huyden vertrock morgen een ander soude maken, gelijck het oock geschiet is. Ick hadde door onbedachtheyt oft door sijn toedoen hem den naem gegeven van Fiscaell Generaell. Waeromme hij hem altijds, mede hier gecomen sijnde, heeft laten noemen Mijn heer Fiscaell Generaell met een grote arrogance, ende alhier sijnde, op niemant gepast, dan sijn eygen cop gevolcht, ende den president Coteels genouchsaem gedwongen. Sulcx verstaen hebbende schreeff aen Theunemans dat mij wonder gaff hij hem continueerde in ditto offitie. Dat hij tot geen ander effect en was gesonden dan om Coteels te assisteren ende doen dat hij hem heten soude. Den brieff is hier wel gecomen naer sijn vertreck ende nade doodt van Coteels. Dit Comptoir hebben hem gestelt als oppercoopman tot Jacatra, alwaer hij hem gedragen heeft voor sijn lichtinge als volcht.

Een jonck meysgen van omtrent elff jaren met haer moeder ende schoonvader hier gecomen, genampt Grietgen Hendricx van Swoll. De moeder is op Jacatra gesturven. Eenige vrunden vant meysgen, alhier gecomen uyt de Moluques, versochten dat het meysgen mochte wederkeren, om alhier niet gevioleert te werden. Dat Theunemans niet en wilde toelaten. De schoonvader heeft hij versonden naer Solor, ende alsdoen zijn wille met ditto meysgen gedaen. Het meysgen heeft hij gecleet in root fluweell, met fluwele muylkens geborduyrt, geseth aen sijn rechter handt aende taeffel, ende haer cleyn broerken aende slincker handt.

Dit meysgen is cleyn van statuyren als offse maer zeven jaren out en was, cloeck van verstandt, hebbe grote moeyte gehadt eer ick de waerheyt van haer conde weten.

Door de verscheyden clachten vanden Coninck over Theunemans worde geresolveert in dese camer dat men hem van daer soude lichten. Waertoe gecommitteert werde Jan Pietersz. Coen met Rutger Thomassen. Theunemans dit merckende gebruycte hier tegens seeckere sinistre middelen, dede die vande loge attesteren tgene dat valsch was tot sijn faveur. Sondt aenden Coninck ende Sabandaer seeckere presenten om te weten de woorden die Jan Pietersz Coen metten

Conink hadde gehadt. Den Coninck bemerckende het gemoet van Theunemans ende dat het in troubel water goet visschen was, sondt sijnen Sabandaer tot een Chinees Wattingh, alwaer hij dede roepen Mattheus van Uffele ondercoopman, ende den barbier Mr. Jacob als tolck, haer aendienende als volcht. Seght Theunemans, indien hij den Coninck wil avancheren twee duysent realen comptant, soude beletten sijn lichtinge, twelck Theunemans belooffde. Den Sabandaer was niet te vreden met de naecte belofte, maer eyschte een schrift, die hij hem heeft gegeven ende met sijn hand onderteeckent, versoeckende aen van Uffele die mede te teeckenen, dat van Uffele weygerde te doen.

Den Coninck om desen buyt te hebben dede alle devoir om Theunemans te houden. Seggende heeft hij yet misdaen, ick hebt hem vergeven. Hij is den eersten die hier is gecomen ende vanden Generael gesonden; ick wil hem houden ende en begeer geen ander; alle den adell soudt mij imputeren tot een schande. Ter contrarie Jan Pieterz Coen persisteerde hem te lichten op de accusatie bij den Coninck van hem gedaen, ende naer veel disputen ende debatten te weder sijden seyde den Coninck: ghij hebt gelijck, doet dat ghij wilt. Theunemans sulcx verstaen hebbende dede wederomme eyschen sijne gegeven obligatie, die hem gesonden werde, die hij met sijn handen scheurde ende met sijn eygen tanden knaude, in presentie van de gene die sulcx hebben getuycht, ende alsoo naer Bantam quam alwaer hij seyde: Sij hebben tegens mij getuycht dat ick een dronckaert was. Nu wil ick het gene dat leugen is warachtich maken, ende dronck hem soo droncken als een beest.

Die getuygen die in sijn faveur op sijn versoeck hebben getuycht tegens de waerheyt, heb ick gerecoleert op haer eede. Bekenden haer faulten, daer toe geinduceert te wesen van Theunemans.

Soo veel aengaet Matheus van Uffele, is naert vertreck van Theunemans in possessie getreden van met het meysgen te boeleren, ende in alles getracteert, gelijck Theunemans hadde gedaen. Wij hebben ten respecte van dien . . . Van Uffele gecondemneert in vijff maenden gage, het meysgen te betalen hondert karolus guldens tot een dote.

Dit meysgen hebben wij een man gegeven, daer bij een eerlijcke bruyloft, naer behoiren, ende te samen gesonden nade Moluques, etc.

V.

J. Pz. COEN BEZOEKT AMBON, DE MOLUKKEN EN BOETON, GEEFT BERICHT VAN ANDERE VOORVALLEN IN DEN ARCHIPEL, IN 1613.

(Uit een brief van Coen aan Bewindhebbers, Bantam 1 Januari 1614 [1]).

. . . .

Per propooste wederomme comende, soo segghe dat wij alhier, met ende by den president [2] resolveerden, dat het schip de Hope, naer Patana soude seyllen, omme tot Joor thien duysent, ende tott Patana tseventich duysent realen van achten met andere coopmanschappen te brengen, op dat wij die plaetse eens te deghen souden versien. Ende dat wij met de Provintie naer de Molluccos souden seylen, met alle de soldaten van beyde de schepen, omme den onsen aldaer te assisteeren . . . .

Den 19en Martius (1613) arriveerden . . . . voor 't Casteel Amboyna . . . .

. . . . . Den Staedt, Casteel ende dese landen Amboyna, vonden in tamelijcken goeden doenne. Daer van de Heere geloeft zij. Wat den domesticalia aengaet, de Heeren sullen door den Heer Generael [3] wel verstaen hebben, hoe qualick gereusseert is, tgeene V. E. tott een goet eynde hebben begost, als te weeten de coompste vande ghetrouwden alhier. Onse eere is daermede grootelijcx vercort, ende d'Indianen zijn in haer zeer gheschandaliseert. Wandt niet en doen dan beestelijck leven, croes ende cuff houden. Van alsulcke quade planten is weynich hoops goede vruchten te crijghen, hoewel een

---

1 Uit denzelfden brief heeft de heer De Jonge een uittreksel gegeven betreffende Java (IV. 12 vv.)

2 Matthijs Coteels te Bantam.

3 Pieter Both.

doorn (als daer een goede spruyt wel in geengt werdt) wel goede vruchten can voortbrengen. Doch hieromme moeten den moet ende couragie niet verlooren hebben, maer de saecke op nieuws hervatten, want daer en wort noyt soo goede saecke bij der handt genomen (gelijck dit oock den alderbesten is, die de Compagnie gedaen heeft, ofte soude mogen doen) off can well qualicken gevallen. Vertrouwe ende gheloove oock dat hieromme soo goeden ende noodighen werck niet naerghelaten zal worden. Godt en heeft de menschen de kennisse der zeevaert niet alleen gegeven, omdat hij vant eene landt soude halen dat hem int sijnne gebreeckt ende om sijnne delitie, maer oock om dat hij het aertrijck soude vervullen, ende sijn woordt ouer de gheheele werrelt vercondicht ende verbreyt werde. Dit doende zullen met der tijdt ongelijck meerder vrucht ende proffijt van Indien crijgen, dan oyt voor desen hebben gehadt. Waer mede hebbent de Portugeesen gehouden, het moet mede alsoo (ende niet als vooren) aengeleyt werden, dan sullen de Heeren wel goede lyeden in Indien crijghen; redelijcke vrijheyt moet hier gegeven werden, ende dat aen deechelijcke lyeden, want andre sulckx niet waerdt en zijn. Sij can oock wel gegeven werden, sonder groote schade off prejuditie van de Compagnie. Tis oock meer dan tijdt, ende hoochnoodich dat alhier goede leeraren werden ghesonden, die cloeck, verstandich, nederich ende vreedsaemich van geeste zijn, gelijck eenen dienaer Godts bethaempt, ende niet alsulcke plompe, onbesnedene ydioten gelijck hier veele voorlesers zijn, noch oock geleerde lyeden van opgheblasen ende onvreedtsamen quaden gemoet, gelijck men alhier eenighe siet, welck niet dan quaet ende groote onruste veroorsaekt. Dese leeraren en diennen hier voor geen jaer 2 ofte 3 te comen, wandt hebben dien tijt wel van doen om de spraek te leeren, sij souden hier wonderen grooten dienst doen. Wandt op Amboyna (mede op Solor) seer veel Christenen zijn; alle den Godtsdienst die daeronder wert gedaen is alleenelijck den Doop, ende datter alle weecken op Maleys inde kerck bijt Casteel voorleesen werdt, tgene den heere Houdtman [1] ouergeset ende met duytsche letteren ghes. heeft. Waer van alle de andere dorpen (daer jaerelijcx groote meynnichte van kinderen gedoopt worden) noch onwetende zijn. Hoe slecht zij zijn,

---

1 Frederik de Houtman, gouverneur van Ambon in 1605—1611.

weten wel te seggen, dat de Portugijsen daerinne andere diligentie deden, ende wij daervan weynnich mentie maecken. De religie is den sterckpsten bandt, daermede voornemelijck den segen Goodts ende daffectie der lyeffden vercregen ende behouden werdt.

Dit fort Amboyna heeft onder hem eeneghe dorpen, omtrent het Casteel gelegen, ende eenege eylandekens, bij oosten tselvege leggende. Op dese eylandekens wassen gans geen nagelen ende omtrent het casteel zeer weynnich. Het fort mach ouer t' volck van dese plaetse well commanderen maer can met haer niet veel wtrechten. Belanghende Hitto, Lueho, Combelle ende Lucidi, daer alle de naghelen wassen, sij en staen onder het casteel niet, maer hebben hun verbonden alle de nagelen alleene te vercoopen aende gecommitteerden der Generale Nederlantse Compagnie ende aen geen anderen, sonder te seggen tott wat prijse. Die van Hitto thoonen, ende bekennen vuyterlijcken well, dasse meerder dan d'andere aen ons verbonden zijn, overmidts de vijanden wt haer landt verdreven ende hun daerinne in vrede geseth hebben, maer van meerder obligo willen niet hooren, ende souden oock met der daet, als het daerbij lach, op ons niet veell passen, ende die van Luha [1], Combello ende Lucidi kennen den Coninck van Tarnaten wel voor Coninck maer niet voor haren Sounereynen heere, seggen, als sij den toll hebben betaelt, den Coninck dan niet meer schuldich zijn. De wispeltuericheyt, ende trouloosheyt van dit volck is zeer groott. V. E. can aen desen bespeuren, hoe swaek voorschreven contrackt staet, off pielaere is, daer op V. E. ten deele, soo treffelijcke vlooten vuyt is sendende, ende soo swaren oncosten draecht, als oock van hoe cleynnen voordeele dit casteell is, bij aldien geen offensive oorloghe (noott sijnde) teghen d'inwoonderen, daermede connen voeren, gelijck het oock niet en heeft connen doen, soo lange wij t selveghe hebben gehadt, daer door vrye wat verachtert zijn, ende noch meer geweest souden hebben, soo d'Engelschen hier eer waeren gecomen. Wandt doordien noyt gheen vasten prijs gemaeckt en is, soo hebben sij den onsen althoos met den prijs gequelt, ende dien t' allen tijden willen verhoogen, dreyghende de goederen aen de vreemdelinghen te vercoopen. Jae zij hebben ouer eenighe jaeren daeromme expresselijcken

1 Dit is Loehoe even als „Lueho" hierboven; Lucidi is Lesidi.

Engelsen ontbooden. Eenighe van Luha hebben oock wel dorven seggen dat zij eens een 30, 40 Hollanders op den rug mosten leggen, gelijck die van Banda deden, dan souden wij haer oock wel groote schenckagie geven, om wederomme te vreden te maecken.

Alhier zijnde, soo is adij pmo Aprillis lestleeden, voor Hijtto gearriveert ende geanckert een Engels scheepien genaempt The Darlyngh, grootť 50 a 60 lasten, daer van den cappiteyn hem noempt Mr. Jan Jardijn [1]. Welck ons geenen cleynnen moeyte aendeden. Desen Jardijn versochte datelijcken op Hitto zeer ernstelijck den handel van nagelen, mede dat zij hem plaetse, ende huysinge souden vergunnen om volck aen landt te mogen laeten. Doende om hier toe te comen, eenighe schencagie. Hij presenteerden oock ons althijt in prijsè van 10 realen van achten per bhaere te willen excederen, all soude hij hondert realen van achten per bhaere geven. Ende inghevalle den handell weygerden, soo dreychde hij haer vijandtlijck aente tasten, gelijck per dese drye bijgaende attestatien is blijckende, daer van V. E. door den heer Generael eene sal bekomen, die de Orangkays van Hijtto selver hebben gegheven.

Voorsz. proceduren door schrijven van Sr. Steven Couteels (op Hytto wesende) aent Casteel verstaende, soo ben met eeneghe andere persoonen derwaerts gecommitteert, omme d'Engelsman voore te comen, dat hij gheen voet opt lant en creghe. Op Hitto, Luha, Combello, ende Lucijdij comende, hebbe alle de Orangkays bij den anderen doen roepen ende haerlieden voordraghende wat zij met ons getrackteert hadden, ende hoe zij aen ons verbonden waeren, haerl. vermaenende sulcx naer te comen, met al sulcke cyviliteyt, wytloopende discoersen, circomstantie ende redenen, als bij ons geleert is. Verthoonende (?) oock, soo zij contrarye deden, ende den Engelschen handell ofte huysinge vergunden, watt sij te considereren hadden, dat daerop soude mogen volgen. De Orangkays antwoorden alle op elcke besondere plaetse, dat se geensins haer contrackt wilden vyoleren, maer bij ons blijven ende den Engelschen gheen handell noch huys souden vergunnen. Midts, seyden die van Loeho, dat ghij ons dan oock ghedachtich sijt, ende U woort mede hout.

Die van Hitto, hoewell Cappitn Hitto vanden Enghelsman veele

1 John Jourdain, later president der Engelsche faktorij te Bantam.

schenckagie hadde genomen, hebben haer woordt gehouden ende Jardijn offgeslagen, segghende dat zij niet vermochten met hem te handelen, alsoo aen de Hollanders verbonden waeren, het welcke ditto Cappitain seere speet, daer over Hitto dreychde. Van hier vertreckende, arriveerde hij noch daachs voor ons op Luha ende dede daer gelijcke versoeck, mede eeneghe dreyghementen, als hij op Hitto hadde gedaen. Hier heeft ons voorsz Jardijn veele moeyten aenghedaen, ende hebbe met hem oock veele redenen ende disputen gehadt wandt hij (een cloeck persoon zijnde) niet naergelaten heeft alle middelen voore te staen, die hem eenichsins tott sijnnen dissenge (dat was om volck aen landt te crijghen ende handel te becomen), mochten dienen. Ten heeft om daer tegen te zijn (voor soo vele in ons was) aen ons mede niet gebroocken, wandt het aldaer met ons genoech gedaen soud wesen, soo hij hier genoech tot zijn dissenge quame. Doch hoe het Jardijn aenleyde, twerde hem all offgeslagen, ende dat principaelijck door Kimmela Sabadijn, die aldaer den persoon vanden Coninck van Ternaten presenteert, in grooteu aensien is, ende ons zeer favorabel was. Jae, hij conde geen licentie vercrijgen om een hut te mogen opsetten, daerinne (soo hij seyde) hij eenege natgeworden goederen wilde drooghen; maer dewijle wij van Luha na Combelle ende Lucijdi waeren gegaen, om ditto Engelsman voortecomen, meynnende dat die van Luha mede volstandich souden blijven, soo heeft eenen Orangkay Ticos, welck een seer trots man, en langhe groote pertije vanden onsen geweest is, schaelen in sijn quartier gehanghen ende d'Eyngelschen een partije nagelen vercocht, ende doen vercoopen, waerover weder derrewaerts keerende, ons zeer doleerden. Wij eysten daerover recht, off hielden het contrackt voor gevyoleert, haer taciter, alsoo met ons gewelt ende macht (die nu voorhanden aent Casteel niet cleyn was) dreygende. Eyndelijcken, alsoo de stadt de misdaet op haer nam, ende den Orangkay ontschuldichde, soo accordeerden, naer vele disputen, dat zij tott eene boete 500 realen van achten souden hebben ende geen doen meer met d'Eyngelschen souden hebben, op pene dat soo wie int perticulier wederomme met d'Enghelschen handelden souden sij met den doot straffen, ende soo de stadt wederom sulckx dede, mochten die dan ruwineeren, distruweeren ende daer mede leven soo wij wilden; oock een casteell bouwen. Hieren-

tegen beloofden wij met haer in reedelijckheyt te handelen ende accorderen, om eenen nieuwen accoort ende prijs op de nagelen over tgeheele landt te maecken, midts dat alle de Orangkays aent Casteel souden comen, om daer met den Gouuerneur ende Raden den prijs te maecken. Hiertoe resolveerden wij, niet omdat wij meynden, dat het contrakt beeter gehouden soude werden, als wij den prijs verhoocht souden hebben, maer om de saeck te treynneeren, ende noch arger te verhoeden. Soo wij weygherden meer dan 50 realen per baar te geven, daer het nochtans d' inwoonderen per contrackt vrije staet verhooginghe van prijse te procureren, ende desen Engelsman met contract hier tusschen treedt ende prijs maect, doende blijck van onse weygeringhe, sorchden wij dat de heeren Mayores vande nagelen van Amboyna geheel versteecken soude warden. Hiermeede hadde den Engelsman wederomme wt; maer liet evenwel niet aff zijn beste te doen, presenteerende de boete (daerinne de stadt, om zijnenthalve ghevallen was) te betaelen. Nae dat wij lieden de procedueren van voorsz. Jardijn geconsidereert hadden, concludeerden daerop, dat ons vrije stondt, alle zijn doen voor suspeet te houden, ende met macht voore te comen. Derhalve sonde hem een schriftelijcke insinuatie, dat hij van zijn onredelijcke proceduren soude afstaen, off worden gedrongen met der daet daerinne te versien. Doch vonden niet goet, den daet int werck te leggen, maer dat wij de actye voor V. E. souden behouden, ofte tott beeter tijt reserveeren, om die dierder te vercoopen, alsoo wel wisten dat hij genootsaeckt was wel haest te vertrecken, ende mede, dat onder d' Indianen weynnich ofte geen nagelen meer en waeren.

In dese insinuatie hebben wij bij namen geciteert verscheyden persoonen, coopluyden van Jan Jardijn, dat in publijcque vergaderijnghe van d' Orankays van Loeha ditto Jardijn aengeseyt is, dat zij, Orangkays, aende Hollanders verbonden waeren, ende daeromme met geen Enghelschen vermochten te handelen. Ende mede sonder consent vande Hollanders ofte last van den Coninck van Tarnate met haer niet wilden handelen. Dit sullen zij selffs, daertoe gecitteert wordende (alsoomen schuldich is de waerheyt getuygenis te geven) moeten bekennen. Naer desen is voorsz. Jardijn van Luho naer Combello tseylle gegaen. Hij heeft op Combello mede eenighe nagelen becoemen.

Wij weder aent Casteel gekeert zijnde, verwachtten daer langhe nae de compste van de Gedeputeerden vant landt, omme prijs op de nagelen te maecken. Daeromme gedrongen werden, de scheepen wat langer te houden, om haer de vreese niet te ontjaghen, ende te meer tott redelt te faciliteeren. Ondertusschen arriveerde den heer Generael (namentlijck den 13en Mayo) aent Casteel, comende ouer Combello, Luha ende Hitto, hebbende het schip onder de Manipa geanckert gelaten, daer mede zijn E. van Banda was geseylt. Voorsz. Orangkays zijn in sulcken getall noch met alsulcken authoriteyt niet aent Casteel gecomen als behoorden. Ende alsoo zij onder weech waeren om nae het Casteel te gaen, heeft voorsz. Orangkay Ticos wtghegeven dat de Orangkays niet wisten wat zij deden, ende sott waeren, want (seyde hij) ick hebbe met d'Enghelschen een accoort, teghen hondert realen de bhaar gemaeckt, ende dat sij toecomende jaer weeder souden comen ende hem souden helpen, ende hij wederomme d'Engelschen, indien de Hollanders ijmandt van hem wilde misdoen. Hieromme (seyden zij) waren gelast niet leeger te handelen, dan a 80 realen de bhaar, daer zij te vooren last hadden, tott op de 70 te comen. Waer door bij ons niet eens bott geboden is, ende d'Orangkays even wijs ghescheyden zijn.

Off het seecker zij dat Ticos met d' Engelschen verbondt heeft gemaeckt, dan off dit een wtstroijinghe sij omme tott hooghere prijs, te comen, is bijcans onmogelijck voor ons om weten. Wij hebben van beyde gehoordt, daeromme weten niet wat gelooven; dan dit isser van dat de listen, die dit volck weten te gebruycken, voor ons niet well om begrijpen zijn. Daeromme hoe wijt keeren off wenden, worden altoos bedrooghen.

Over de trots van die van Luha doleert Cappiteyn Hitto seere seggende dat zij althoos den haen maecken, ende t' hooft op steecken, ende noch goede lieden blijven, ende van den onsen gecaresseert werden, waer teghen ick (seyt hij) althoos wel doe, ende noch den prijs van d'andre moet volgen, ende weynnich danckx hebbe. Wij behoorden, seyde hij, daerinne anders te versien, ende een casteel op Luha te maken; hij wilde ons met all zijn volck daer toe helpen, om haer trots te vellen, want om dat hij het hooft niet op steeckt, ende hem stille houdt, segghen die van Luha, dat Cappiteyn Hitto een slave vande Hollanders is. In dese handel doende sijnde waeren

oock voor Hitto gearriveert de schepen Rotterdam, comende van Banda, de Leeuw met pijllen, ende den Haesewindt, comende geladen met vivres van Japan, soo dat wij nu acht scheepen bij der handt hadden, twelcke die van Luha all wat perpleckst maecten. Doch ouermidts het groot gewelt vanden vijandt inde Molucos waren verwachtende, hebben alles moeten laten steecken, maer cort na onsen vertreck zijn de Orangkaijs, met Steven Couteels ende Abraham vanden Broeck (die den heer Generael ende Raden op Luha sondt, met last tott 70 te handelen) veraccordeert voor een jaer a 66 realen de bhaar.

De schenckagie die wij genootsaeckt zijn geweest, aen alle de Orangkaijs te doen om ons recht te maintenerèn, sijn meede niet cleyn geweest, soo dat voorsz. Engels scheepien een groot stuck gelt vuyt des companies buydel gesaecht heeft, t' welcke voorwaer een verdrietighe saecke is; men beboorde hierinne anders, te weeten na recht ende natuerrelijcke authorijteyt te procederen, off niet onderstaen den handel alleene te behouden. Willen de heeren althoos op d' Indianen staen, soo moeten dese inconvenienten mede getroost blijven. . . . .

Adij 22en Maijo zijn wij met den heer Generael ende voorgemelde seven schepen van Amboyna vertrecken, quamen sanderen daechs bijt schip Banda onder Manipa, ende liepen daer (opt woort van den schipper van Banda) met de schepen De Provintie, Den Swarten Leeuw, Gelderlandt, ende Den Hasewindt, binnen een soo enge baije, dat wij den 26en int vuytseylen het schip de Provintie ende t jacht den Haesewindt nae verlooren hadden, alsoo all aende grondt waeren, die steenen was, ende vrije groot perijckell leden.

Den 2 ende 3en Junij arriveerden met alle voorschreven acht scheepen voort t fort Barnevelt in Batsjan, ende vernamen dat ons volck noch in goeden doenne was. Maer d'affectie vanden Coninck vertrock van den onsen, door oproijinghe van eenen Kimmela Daija ende zijns vaders suster, huysvrouw vanden ouden coninck van Ternate, die ditto Daya daer toe gebruyckte.

Nae dat wij met de boots van alle de schepen eenighe steen hebben gehaelt, tott een steenen huys binnen t fortien, ende ondertusschen mede nae den Coninck van Batsjan hebben vertoeft, soo zijn adij 15 Junij met den anderen van hier vertrocken, ende adi

20, 21 dito voor Marieko [1] ende Maleya [2] gearriveert, met voorsz. 8 schepen, ende vonden hier dese schepen, De Son, De Mane, Den Hollantschen Leeuw, ende Ceylon, daer bij van Sula arriveerde 't schip de Paeuw; onse soldaten, wesende 47 int getall, hebben datelijck op Maleyen aen landt gebracht.

Met dese heerlijcke vloote van 13 schepen bij den anderen sijnde, soo is den 24 dyto van den heer Generael geproponeert, wat geraetsaempst soude zijn, ten dienste onses vaderlandt, welstandt der Compagnie ende onser eere, off wij op Tidoor, Tarnate, Sabua off elders een tocht souden doen, off met de vloote naer de Manilhas gaen, om des vijandts armade te rescontreeren, separeren ende slaen. Hierop is den 4 Julij bij 16 personen ghestempt, dat wij een generaele tocht op Tidoor ende de principaele sterckte van Tahulo ende Gammelame souden doen, doch eerst op het oude Portugijse Casteel, om met de schepen dicht bij der handt op goede reede te mogen legghen, alsoo bij suyden de stat geen legghen en is voor groote schepen. Dit aldus gedelibereert, ten aensien de Ternatanen seer tott Tidoor waren geneghen, ende daeromme soliciteerden; mede omdat de Spaeniaerden op Ternaten (Tidor verovert zijnde) seer benouwt souden wesen, ende sonder Tidoor qualijck connen bestaen. Presuponerende ingevalle ons Godt dese victorie geeft, dat wij dan eerstelijck de plaetse te lande wel souden besetten ende soo veel schepen ter zee slachvaerdich houden, als wij souden connen mannen, ende ons aldus genoech tegen des vijandts armade connen defenderen, hen stuyten ende de plaetse behouden.

Maer soo de dissegnie metter haest niet en geluckte, dat wij ons dan wederomme souden schepen, ende met de schepen d'armade vanden vijant waernemen, doch maecten hier op weynnich gissingh, alsoo hun de couragie van t' volck zeer grott verthoonde, de Ternatanen mede zeer luyde ryepen, ende een ijder de tijt off vertreck te lainck viel, alsoo de schepen hier ende daer haer inne hebbende goederen waeren lossende, ende den Gouuerneur Reael met het schip de Sonne na Sabua [3] was geweest, omme die plaetse

1 Holl. fort op Tidore.
2 Holl. fort op Ternate
3 Saboegoe op Halmahera, waar de Spanjaarden een fort hadden.

te erkennen. Dit aldus gearresteert ende den dach, omme met de vloote van Maleyo derwaerts t' seylle te gaen, tott op den 7en Julius bestempt zijnde, soo heeft hen een ijder sijn commissie waernemende hiertoc geprepareert. Na overslach, reveue ende monsteringhe, bevonden in alle de 13 schepen, soo gesonden als inpotenten, 960 sielen, op alle de casteelen hier inde Molucos sijnde omtrent 500 soldaten, dat zeer weynnich was, na de meynnichte van schepen ende forten, want soomen die behoorlijck soude mannen, om watt groots te doen, hadden ten minsten 2500 a 3000 mannen van noode. Wilde Godt dat de heeren Mayores eens conden gelooven, hoe dienstig ende voorderlijck het haer soude sijn, soo sij de schepen vuytvarende beter met volck versaghen. Ick verseeckere, dat hier in Indien, all hadden wij schoon geen meer schepen dan hier nu zijn, wat anders wtgerecht soude werden, hoe [zoo] wel int stuck vanden handel, als op ende teghen den vijandt. Do Compagnie soude den last van de soldije noch beter connen draghen dan teghenswoordichlijck.

Wt voorschreven getall hebben te velde verordent ende onder acht vendelen verdeelt 465 musquettiers, wt de 13 schepen 185 musquettiers soldaeten; hier bij hadde noch een compagnie Japanders van 40 mannen. Zijn tsamen 690 musquettiers, behalven eenighe officieren. Dit is al tgene te velde hebben connen breynghen, alsoo inde schepen niet dan scheepsofficieren ende creupelen resteerde, ende de forten geen meer volck ontbeeren conden.

Den 7 Juylius voorsz. sijn van Maleya t seyl gegaen, den 8en tsavonts gheseth onder Tidoor, eenighe schepen binnen schoots vant oude Portugijs casteel, daer vuyt oock eenighe met haer geschut doch sonder schade hebben geraeckt. Desen avondt warde noch gheresolveert dat de 4 schepen, De Sonne, Mane, Den Hollantsen Leeuw ende de Paeu dese nacht soo doen onder t casteel souden gaen anckeren als mogelijc is om het fort te beschieten, ende den vijandt de handen voll te geven, ende dat het volck morghen metten dach soude landen. Dese schepen zijn daer voor gegaen, ende hebben opt fort 273 schooten gheschooten, ende t' fort wederomme 44 op haer. Den 9en met den dach, is alle het voorsz. volck een halff cartauw schoot bij noorden t' fort gelandt, marceerende lanckx de strande tott onder des vijandts fort. Den vijant hadde een schoon

metaelen stuck, dat langs dese strande conde flancqueren, ende zeer voor ons te vreesen stondt. Dan alsoo den constabel, (wesende een van onse constabels, bij den vijandt ouergeloopen, genaempt Moy Neell) gheschooten worde, conden zij haer groff geschut niet meer gebruycken. Onder fort zijnde, soo is daerop continuelijck soo geweldich geschooten dat den vijandt geen beurt cost crijgen, ende den onsen weynnich hinder deden, alsoo 't onse gelucke een onperfect quadraet sonder flancken was. Onder faveur vande musquetterije hebben t' fort met leeren beclommen, ende stormenderhandt, de sonne omtrendt 2½ ure hooch zijnde, innecreghen. De vyanden waeren meest all doott, ende die noch leefden warden gematst, op twee nae diemen omme te examineren levendich hiel. Hierinne zijn vande vijanden 63 mannen doot gevonden, 46 natuerale Spaeniaerden, de rest Mestiços en Papangers [1] Vanden onsen zijn hier gebleven 9 Duytsen, 2 Japonders ende een Indiaen; vanden hier binnen 2 schoone metaelen ende 2 ijsere stucken, met een valcoen, sonder yets anders, te eeten noch breecken, alsoo niet dan een opgevult nest is, welck den vijandt soot scheen wat opgetrocken hadde tzedert zij van dese onse vloote waren verwitticht geweest, meynnende den onsen alhier te stuyten, met all dit volck, dat zij daerop hadden gheleyt. Ons volck heeft haer in dese bestorminghe wonder well ende vroom gequeten. De Japonse soldaten verthoonden haer immer soo clock als den onsen; haer vendel is oock eerst op de muere geweest. Daer zijn oock door haer al te groote stoudt ende onversaecheyt veele van hun gequetst. Godt zij van zijn genade, ende dese victorie geloeft. Nae de noene zijn de Ternatanen, Mackjannesen, Batjannesen, die van Sabua, ende Gammecanore met alle haer gesleep bij ons gecomen, sterck omtrent 36 corrocorren, ende 2 à 3000 mannen. Sanderen daechs resolueerden aentetasten de principaele sterckte vande Spaeniaerden leggende op een berch geheeten Tahulo, aende suydt zijde vande groote stadt Tidoor (Gammelamme genaempt) daer de Ternatanen oock wel toe genegen waeren, alsoo de plaetse ouer de stadt domineert, ende de victorie daer aen hangt. Het volck hebben gescheept inde schepen de Mane, den Hollantschen Leeuw, den Paeuw, ende den Hasewindt, latende 40 mannen op 't veroverde fort (welck op dander zijde bij noorden de stadt, binnen schoots van

---

1 Pampangos van Luçon.

voorsz. Tahulo leyt) ende dander schepen daer voor ten ancker leggen. Alsoo wij beneden stroom ende windt waeren, hebben getracht de hoochte wel te crijgen, soo dat voorsz. 4 schepen, den 11 smorgens haer bij gevalle bevonden nevens een plaetse Socanorre geheeten, geleghen een weynnich suydelijcker dan Tahulo. Is te lande een dorp, welcke aende see candt, een steylen berch heeft, daer op een rondeel, 4 a 5 voet hooch, van opgesetten steen is legghende.

Den onsen zijn alhier gelandt, resolveerende dese plaetse inne te nemen, meynnende daerinne weynnich teghenstandt te vinden. Sij hebben de plaetse aen de steylten van t' berchien aende suyt zijde beclommen, tegen advijse vande Tarnatanen, welcke seyden datse sott waeren, ende aldaer geen wech en was, gelijck mede eenen guidie vande tocht (wesende een buergunjon, vanden vijandt bij ons ouergeloopen, ende nu in dienst zijnde), latende het leger vande voetstrandt op dese reduyt flancqueren. De Ternatanen dit siende sijn mede aengevallen, maer worden alle met den anderen affgeslaghen. Ende dat van weynnich volck, doordien de plaetse daer niet te beclimmen was. Dies niet teghenstaende, resolveerden naer desen affslach (ende dit nu door aenporren van de Ternatanen ende eenighe vanden onsen) noch een assault te doen, meynnende dat de vijanden daer wt waren gevlucht, om dat se haer stille hielden. Sij hebben de tweede storm gedaen, ende zijn wederomme affgeslaghen. Terwijlen dus doende waeren, soo zijn 2 serianten met omtrent 20 soldaten de guidie vande tocht (namentlijck voorgemelde burgungion) gevolcht ende zijn met hem gecomen van achteren bouen opt hooghe, daer zij inde reduyt de schoenen aen des vijandts voeten saghen, ouer hun domineerden, ende (soo sij seggen) de plaetse met een companie hadden connen emporteren. Maer dewijlle deene sergeandt beneden ginck om dit zijn cappitain aen te diennen, ende secours te haelen, soo sach(?) den anderen, dat de geheele macht (aende steylte affgeslaghen, ende . . . schut zijnde) afftrock; daer op hem, met zijn bijwesende mede retiereerde. Vanden onsen zijn hier 9 mannen dootgebleven, ende veele gequetst. De Tarnatanen, ende consoorten, hebben mede eenighe verlooren, ende verscheyden gequetsten gecreghen. Dit en is noch alle het verlyes niet, maer dat meer is den grooten moet ende couragie is hier oock gebleven, niet alleynne vant gemeynne

volck, maer oock van vele van de principaelen. Dit aldus gepasseert zijnde, ter wijllen den heer Generael aende noortzijde vande stadt, daer de vloot lach, vuyt het verouerde fortien, tott twee mael toe, een loosen allarm liet doen, meynende dat het leeger op Tahulo ende de suydt zijde vande stadt effort dede, soo warde bij de meeste stemmen geresolueert, met de schepen weder bij de vloote ende veroverde fort aende noortzijde te gaen, doordien (zeyden zij) daer met grott perijckel laegen, waerteghen eenighe sustineerden, datse daer behoorden te blijven, om sanderen daechs de tocht volgens haer last op Tahulo te doen, welck sonder verleth van voorschreven Socanorre wel cost geschieden. In somma zij zijn gekeert, waerop den 12en ditto den heer Generael weder voordroech, wat expedienst om doen was. De meeste pertije vande geheele groote vergaderinghe inclineerde tot affstandt, alsoo de couragie gebleven was. Maer doordien eenighe hardt dronghen, dat het niet eers genoech en was alsoo te vertrecken sonder yets te onderlegghen, ende eenen Spaeniaert voordroech dat men vande noortcandt, achter de stadt omme, boven Tahulo wel conde comen, ende den pas aen de suydtzijde vermeesteren, soo warde eyntelijck noch gestemt dat men met alle de macht soude gaen ondersoecken off dit alsoo was ende wij desen tocht souden connen doen. Maer alsoo den heer Generael twee Compagnien soldaten sondt, onder die sterckte van den Coninc van Tidoor, terwijlle zijn E. voorsz. resolutie de Ternatanen voordroech, vraghende off zij daer toe gesindt waeren, daarop antwoorden, wij zullen morghen bereyt zijn, soo zijn op voorsz. twee Compagnien omtrent 50 Tidoresen wtgevallen, ende van hun ten aensienne van onse geheele macht, seer schandelijck in de vlucht geslagen, overmits eenen Lutenant, met becommerde stemme, wt last van den Cappiteyn die het commandement was gegeven, tegen den anderen Cappiteyn riep die voor was, dat het all de soldaten hoorden, treckt aff, treckt aff, off wij zijn geslagen, in plaets dat hij hem weet van retiereeren soude doen. Hier lieten wij elff dooden, die int water vluchtende aldaer van de Tidooresen doot werden gesmeeten; sij quamen daer oock sonder schade niet aff, wandt verlooren mede 3. 4. man, ende daer onder den alderprincipaelsten voorganger, die den Coninck van Tidoor heeft, ende mede bijcans in soo grooten achtbaerheyt was als den Coninck, want was den oppersten prijster. Daerover ditto

Coninck oock verboot, dat se niet meer vuyt souden vallen. Hiermede is den moet ende couragie gans verlooren. Voorsz. tocht is daer door oock geschort. Verscheyde principaele hooffden, ende wel de meeste part persuadeerden mede, dat wij dadelijck, met alle de vloot ende macht behoorden te vertrecken. Het soude oock geschiet hebben, gelijck off men geslagen hadde geweest, soo daer geen middel, expedient, ende contrarye opinie voor waere gecomen, te weten dat het alteschandelijck soud zijn alsoo door te gaen, ende dat men t' vertreck wel een weynich conde differeren, omme te sien off Godt noch yets gave, ende off de couragie wederquame, wandt het volck evenwell een weynnich souden moeten rusten, ende soo datelijck geen steen conde haelen. Dit worden aldus op den 13en wel gearresteert. Daer worden oock wederomme schepen aen de suydtzijde van Tidor gesonden, omme de plaetse beter te erkennen ende den vijandt te benauwen, maer quamen tott geen andere resolutie, noch daet. De Ternatanen siende datter niet anders werde gedaen, ende de saecken hun aldus droegen, zijn onder hun ouer ons clachtich geweest. Wij hebben, om ons over haer te doleeren, noch meer redenen, want zij min hebben gedaen, ende steedts wech voeren. Ondertusschen den mouson om westwaert te seylen verloopende, soo heeft den heer Generael den 16en voorsz. de raden vooregedraghen wat schepen men naert Vaderlandt souden senden. Item off men hier met de geheele macht soude blijven, ende dese belegeringhe volharden, onse forten fortificeeren, de garnaesoenen verstercken, ende den vijant zijn armade alhier vertoeuen [1], dan offmen nae de Menilhos soud gaen omme den vijandt separatement a l'improviso te bespringhen. Sijn E. presenteerde mede alhier te blijven, ofte te gaen, daer het den Raet soude mogen goetvinden. Daerop warde datelijck geresolveert dat het schip den Swarten Leeuw alleene nae 't vaderlandt sal gaen, met de costelijcke goederen ende het oude verloste volck, ende dat den heer Generael mede nae Bantam soude gaen. Ick ben derrewaerts oock gedestineert geworden. Nae dat voorsz. propositie de coopluyden, cappiteynen, schippers, mede voorgedragen was, soo is na lange bedeynckens den 21en ditto van 11 persoonen gestemt, dat men hier alles sall laeten staen, ende met alle de macht nae de Menilhos

1 Er werd een Spaansche armada uit Manila in de Molukken verwacht.

soude gaen om redenen, seyden zij, soo wij des vijandts vloote geseparcert conden gemoeten en hun bespringhen eer sij haer vereenigen, soo sullen hun ongetwijffelt met Godts hulpe slaen, ende haer gheslagen hebbende, meester vande Molucos zijn; bij elff anderen, wesende de helft van de vergaderynghe (wtghesondert den heer Generael) werde de saecke swaerder gewooghen, ende gestemt dat men de victorie van eenige schepen niet behoorden te setten tegen verlyes van schepen ende staet, alsoo dat een ongelijck pertuer is, te weten onse forten alhier (die alle zeer schadeloos, ende oock qualick van volck versien zijn) eerst in volcomen defentie souden brenghen, ende dan soo den tijdt zulckx toeliet, met den anderen naer de Manilhos gaen. De redenen, die hier toe bij brachten zijn desen, den vijandt (soomen seyt) sal zeer sterck zijn, t' is onseecker off men haer geseparcert zoud vinden; haer bisonder gemoetende, sal onse victorie connen wesen dat wij eenighe van haer schepen overwinnen ende de coempst van de armade des vijandts daer mede voor een tijdt gedifferecrt werde, ende niet meer, ten waere dat men se geheel sloeghe. Want al sloeghen wij zoo veele van d' armade dat d' anderen niet wt dorsten comen, connen sij met haer galeyen ende fregatten de forten evenwel versien, secunderen, ende in defentie behouden, wandt volck genoech hebben, gelijck wij sien dat se doen, al ist dat wij gestadelijck ter zee domineeren. Den Coninck van Tidoor ende de Tidoresen zijn oock alsoo, dat se den Spaengiart niet lichtelijcken sullen aff vallen, maer soo eenighe van onse schepen gheslagen ende d' andere geprest werden te wijcken, souden eenige van onse forten in dese staet mede rysico lopen, wandt niet veel op de Tarnatanen moghen staen, ende sij laeten verluyden, indien de schepen naer de Manilhos vertrecken, dat se mede door sullen gaen, wandt haer tegen des vijants gewelt niet connen defenderen. Den heer Generael heeft met zijn stemme desen aduijse geemporteert, ende dese resolutie gearresteert. Dit is verre het seeckerste, wandt hier bij noch te considereren stondt, wat ordre, beleyt, couragie, gemoet ende lyeffde op voorsz. tocht van Tidoor hadden gesien.

Bij voorsz. Resolutie is mede gearresteert dat men noch eenighe schepen voort verouerde fort soude houden, omme den vijandt te benauwen. Dan, geen meerder victorie becomende, sullen dit fortt raseeren ende verlaten, dan Saboa (t we[4]ck wij nu verstonden vanden

vijandt verlaten ende geruympt was) wederomme opmaecken ende besetten. Dit is wat bij onsen tijden inde Mollucos gepasseert is; nae desen zijn de schepen om hun te prepareren, steen te haelen, ende te fortificeeren verdeelt, ende is den heer Generael vanden Coninck van Ternaten ende den adel geimportuneert ende affgeeyst gheworden eenen toll ouer t' eylandt Maekjan van 15 percent mits noch vijue, diemen inden ontfanck der nagelen vanden gemeynen man wederomme inde. Daer den onsen seggen de Portugijsen op Mackjan noyt toll hebben gegeven, ende noyt meer dan 10 percent van den onsen toegestaen ende gegeven is. Den heer Generael ende raden hebben hier toe niet willen off connen verstaen, maer t' zelvege laten steecken, om op de heeren Mayores te refereeren.

Adij 3en Augustij zijn met den E. heer Generael ende t' schip den Swarten Leeuw van Tidoor t' seylle gegaen, omme de voyagie naer Bantam te beuorderen. Den 22en ditto arriveerde op de reede van Boutton, alwaer van t' schip Zeelandt verstonde hoe dat den Commandeur Appolonius Schott, op den . . Aprillis het fort Solor met compositie verouert ende inneghecreghen heeft, enz. . . . .

. . . .

Het sandelhoudt dat op de Cust China ende andere plaetsen zeere getrocken is, hebben wij nu alleene in handen, connen wijt maer behouden. Omme dat te behouden is van nooden, dat wij beletten datter geeneghe natie althoos op Timor en come handelen, gelijck de Portugesen hebben gedaen, maar wel op Solor, aen het Casteel. Willen wij dit doen, zoo moeten continnelijck eenighe fregatten aldaer houden, omme alle de vreemdelingen, die nae Timor souden willen moghen gaen, aent Casteell van Solor te brenghen ende daer een coopstadt te maecken. Maer daerenboven sullen d'inwoonderen van Timor ende omlegghende eylanden, die veell duysenden sterck zijn, van alle nootdrufticheden zelffs moeten versien, te weeten van veelderley soorterynghe van cleeden, gebrochte sijde, porceleynen pannen, goudt, sulver, ende allesins. Van alle dese waeren, souden wijt teghenswoordelijck (alsoo nu den rechten tijdt is) wel connen doen, maer moeten t' zelvege, door gebreck van jachten naer laten. Conde(n) dese schepen noch volck ontbeeren off waeren wij in de logie van volck wat versien, wij souden Solor mett joncken provideeren, ende den handel daer mede doen, wandt in die contrayen geen perijckel

van vijanden hebben, maer wij moetent door gebreck van volck mede naerlaten.

Met dit sandelhoudt connen wij de Chinesen mede tot den sijden handel dringen, wandt zij alsoo zeere nae het sandelhoudt trachten, als wij nae haer zijde waeren. Dan mosten als vooren voorcomen dat zij het zelue van Timor niet en haelen, wandt coomen aldaer Chineetse Joncken off andere vreemdelyngen, soo salt met ons niet zijn. Hier ende oock tot Jacatra worden enige joncken toeghemaeckt, die derrewaerts willen seyllen. De Javanen, Macassaren, ende andere Indiaenen varen aldaer zeer sterc doch soot ons aen geen middelen ontbreeckt, soo connen wij den handel op Thimor voor ons wel behouden, ende haer van daer weeren. Den onsen hebben in Solor het jacht de Halve Maen, een veroovert ende eenighe Corrocorren, daermede haer voor eerst sullen moeten behelpen, hebbende den Commandeur Schott hun mede provisionele last gegeven, maer de heeren Mayores als vooren diennen ons met middelen te versien, omme te moghen continueeren [1] . . . .
. . . .

Hij heeft oock eenich volck mede ghesonden ende dit gedaen, om met onse ontsach, authoriteyt ende macht, zijn rijck ende staet te verseeckeren, voor hem ende zijnne successeurs tegens den Coninck van Macasser ende eenighe van den zijnnen, die tegens zijnnen staet noch yets souden moghen pretenderen nae zijn overlijden, wandt dit den eersten Coninck van zijn geslachte is, alsoo hij het rijcke nu eerst geusurpeert heeft. . . . .

Dit [2] is een groot, ende oock peupuleert landt, hebbende schoon hout daervan men, na wens ende begeerten, vaertuych souden connen maken alsmen maer volck brochte. Hier is een zeer schoone reede ende baye; het volck is arm, de slaven zijn goeden coop; van handell is hier niet veele te doen; tgene daer dese inwoonderen haer meest mede gheneren is met een seeckeren wortel Obij ende Calabi geheeten; hier worden oock eenighe paerlen gedoocken. Op dit lant wast in abondantie het cruyt, daer wt den indigo wert getrocken,

---

1 Hetgeen hier volgt vindt men ook in de beide voorgaande brieven. Alleen meldt Coen nog het volgende van den Koning van Boeton.

2 Namelijk het eiland Boeton.

maer zij connen die niet extraheeren noch bereyden. . . . . .
Op ultimo ditto, sijn wederom van Bouthon t' seylle ghegaen.

Adi 2en September 2 uren na sonnen onderganck bij oosten tlandt Celebes ofte de Boockerons, op de hoechte van 5 graden, omtrent 2 mijllen van seeckere eylanden, die aen dese custe zijn leggende, seylden wij aen de grondt, ende saten omtrent 2½ ure daer op, mett groot perijckel van schip en goet te verlyesen, doch cregent Godt loft met een werp daer aff. Wij zijn hier opgeseylt vande man aff loopende doordien vermits de diesicheyt aen t' landt niet wel bekendt waeren . . . .

. . . .

Het schip de Hope, met een Cargasoen van *f* 198274„15„0 daer onder 80000 realen van achten, aen contandt van hier [1] vertreckende is tot Joor aengeloopen, omme daer volgens resolutie, Frederick Kistiens in plaetse vanden oppercoopman Bockholt thien duysent reaelen aen contant ende 1572 packen cleeden te laeten. Den 4en Mey anno 1613 sijn daer in salvo gearriveert ende terwijlle Abraham Theunnemans, Frederick Kistiens, Isbrandt Jacobssen Goyer schipper, ende een onderbarbier (voorsz. penningen ende cleeden, aen landt gebracht hebbende) noch inde stadt waeren, soo arriveerde inde reviere, op den 7en ditto, een armade van den Coninck van Atchijn, die datelijck het schip voorbij ende opwaerts voer, de stadt belegerde, daerdoor voorsz. persoonen noch niemandt van hun aen boort conden comen. Die van Atchijn versochten dat den onsen haer neutraele souden houden. Sij souden (seyden zij) haer niet misdoen. Maer den onsen hebben dese neutraliteyt niet willen, noch nae haer seggen niet connen aennemen, door t' versoeck vanden coninck van Joor, vermits (seggen sij) per contract door den admirael Mathelieff gemaeckt, aen ditto Coninck verbonden waeren, waertegen niet geconsidereert hebben hoe wij met den Coninck van Atchijn stonden. Derhaluen hebben ter contrarye (alsoo met het schip niet conden doen, door de droochte vande revyer opwaerts) 25 bootgesellen ende noch 2 assistenten vuyt het schip gelicht ende inde stadt ouerlandt gecreghen, soo dat ze nu vuyt het schip de Hope 31 man aen landt hadden ende noch 6 vande logie, doende daer

---

1 Dat is van Bantam, waar Coen den 6 October aankwam.

mede die van Atchijn alle mogelijcke affbreuck. Doch dies niet teghenstaende hebben die van Atchijn den 6en Junij de stadt innegecreghen, sijnde haer door die van Joor op gegeven, Ragia Sabrang ende andere Orangkaijs gevangen nemende, gelijck mede 22 persoonen vanden onsen, 6 vande logie ende 16 vant schip de Hope, daeronder 11 bootsgesellen, 3 assistenten, een onderbarbier ende den schipper, die met een bootsman onderweech gestoruen is, oock Theunnemans ende Kistiens, welke zij alle tot Atchijn gevangen hebben gebracht. Vanden onsen sijn in de belegerynge 2 mannen dootgebleven; andere 8 die met een troupe aenboort souden gaen (den wech haer geoccupeert worden) sijn wech gebleuen, men weet niet waer. Drie gequetsten van alle de voorsz. 31 zijn alleene met een praeu aen boort gecomen. De gevangenen zijn tot Atchijn in de logie gaende, onder borchtocht van des Comps. goederen. Hoe het daermede sal gaen, sal den tijdt leeren.

De logie is met een partije goets verbrandt ende een partije hebben de vijanden verouert, waer van de schade alreede bedragende is omtrent *f* 16000 behaluen voorsz. 102 realen van achten, 44 taijl goudt, eenighe goude panden, 2 gouden crissen, ende het oude cont. vande logie, welcken den onsen den 7 Mayo snachts inde logie begroeven. Niet wetende hoe het hiermede is, Godt geve dat het te recht mach comen [1] . . . .

Door eene Joncke nu jongst tot Jacatra van Malacca gecomen, verstaen wij dat den Coninck van Atchijn met den Coninck van Joor verdragen ende den seluen met alle de Hollanders, die zijn armade tott Atchijn gevangen hadden gebracht, vrije gelaten, ende wederomme met goet convoy naer Joor gesonden soud hebben, omme de stadt wederomme te helpen opbouwen. Dan alsoo dese Hollanders (seggen sij) met een Atchijnse galeye een stuck achteraen quamen, gemoeten zij omtrent Malacca een Portugijs scheepien, twelcke overheerden, settende de gevangenen aen landt. Die van Malacca, dese tijdinge door hun crijgende, sijn wtgevallen, ende hebben het scheepien met alle de Hollanders (daervan 5 int gevecht doott bleven) wedergenomen, ende binnen Malacca tot 15 toe geuainghen gebrocht. De Javanen van dese jonck seggen dat zij de

1 Zie hierna bl. 63 onderaan.

Hollanderen selffs gesien ende getelt hebben. Mede dat den principaelen coopman (niet wetende wat voor een man) binnen Malacca doorsteecken is, ende het cadaver 2. 3. daghen, als eenen hont op straet lieten leggen en stincken. Maer van t schip de Hoope wete niet te seggen, Godt geve dat het te recht mach comen. Waere dit schip tot Patane gecomen, t' soude de Compagnie veel duysenden waert geweest zijn, want Heyndrick Janssz. eenen grooteren voorcoop van sijde ende eenen anderen incoop van goederen gedaen soude hebben, daer hij nu stil most sitten, ende aensien dat d' Engelschen het goet cochten, tot een prijs na haer eygen zin. Hij is oock gedrongen geweest van de Coninginne wederomme gelt op interest te nemen, tot groote disreputatie ende nadeell der Compagnie. D' opgenomen somme is 13.000 realen; het porceleyn is aldaer soo goeden coop geweest dat d' Engelschen, om een hebben gecocht daer dit jaer voor d' onsen alhier twee ende 3 voor gegeuen is, het welck veroorsaecken sal, dat de Chinesen toecomende jaer alsulcken quantiteyt in Patane niet sullen brengen.

. . . .

Belangende den handell van Sucadana. Het gaet aldaer noch tamelijcken toe, dan de diamanten werden hoe langer hoe dierder. Den onsen hebben tegenwoordelijck aldaer een schoone pertije diamanten in esse; het was geresolveert (doen Abraham van den Broeck met de sloepe Enckhuysen in Julius ll. van hier na Patana vertrock) dat ditto sloepe int wederkeeren Sucadane soude aendoen omme de diamanten te lichten ende naer 't patria te mogen senden, maer zijn dese resolutie niet naer gecomen, hoewel in den wech was, ende die seyllagie met minder perijckel dan door de strate van Palingbar (sic) hadden connen doen. Wy hebben nu van hier ditto sloepe met een goet cargasoen tott provisie voor de logie derwaerts gesonden. Bij desen senden wij V. E. eene originale missive van Euert Deyn [1], oppercoopman leggende in Sucadane, daer inne sullen de E. Heeren sien, hoe dat den Engelsen coopman (Cruyfort [2] genaempt, aldaer residerende ende naderhandt tot Bantam overleeden), wt enckele invidie getracht heeft, doordien als den onsen geen diamanten cost

1 Lees: Deynsz.

2 Lees: Craford.

crijgen, ditto Deyn te vermoorden, daerouer een van sijn volck gequetst heeft. Ende dewijlle den haet van desen Cruyfort tot geenen voorderen effect gecomen en is, soo is dit noch weynich, ten aensiene van de moyten ende becommeringhe, oock hinder ende schade, die andere Engelschen (als wesende wat suptijlder dan voorsz. Cruifort) V. E. dienaeren ende de Compagnie behendelijcken aendoen, niet alleen op vrije plaetsen, maer oock ter plaetsen daer de Gecommitteerde der Compagnie door overwinnen ende contractatie, wt cracht vande patente ende commissie der heeren Staten Generael ende zijne Princelijcke Excellentie, tegen hun wel authoriteyt souden mogen gebruycken, hoewel niet gedaen wert.

. . . .

Nae dat wij op voorraet den teghenwoordighen dus varde geschreven hadden, soo is hier a l'improviso (Godt loff) wel gearriveert namentlijck op den 13en Decembris, het schip de Hoope [1] comende van Patane, met een cargasoen rouwe sijde costende 75010.7.7 hebbende in Patane gelost het cargasoen van hier derrewaerts gedestineert, als vooren hebbe geseyt, het welcke zeer wel compt omme de sijde naert patria te schepen, ende den handel in Patane ende Siam te accresseren. T is aldaer nu op eenen zeer goeden voet, ende apparent als derrewaerts naer behooren cappitaelen ende volck gefornieert warden, dat men met der tijt van Siam ende Patane op Jappan een zeer treffelijcken handel sal connen doen, ende mede becommen den geheele rijcken Chineesen handel, ende soo veel sijden alsmen begeert, midts voorcoop met de Chinesen makende sonder gelt te verschyeten, als hun maer connen thoonen datter bij de cas gelt is. Want (segghen de Chineesen) brenghen wij veell sijde, soo ghij geen voorcoop en maect ende dan gheen gelt en hebt, souden wij gedronghen wesen de sijde wederomme in China te brenghen, ofte na uwen appetijt aen V. E. te vercoopen, vermidts hier gheen ander coopers zyn. Alsoo de Chineesen in Patane zeer beswaert werden hebben sij langhe gesocht ende gheport, den onsen in Sangora (welck een seer bequame plaetse is liggende 12 mijlen bij noorden Patane) te trecken, wandt daer vrije ende onbeswaert van alle impositie moghen resideeren ende negotieeren, het welcke

1 Zie bl. 61 bovenaan.

mede voor ons zeer wel comende, door dien in Patane vijff per cento moet betaelen, ende noch 850 realen per ijder schip ofte schepen die jaerlijckx laeden; ende daer alle den Chineesen handel niet wel volcomen connen chrijghen, door dien te zeer beswaert ende belast werden, soo is aldaer vanden oppercoopman Heyndrick Janssen ende socius aenden coninck van Ligor, Bordelon, Sangora, ende omliggende quartieren vercreghen, dat wij luyden in zijn landt alsulcke huysinghe moghen bouwen, ende dat ter plaetse daer het ons belyeft, omme te negotieren sonder eenighe tollen ofte gerechticheden te betaelen, off de vreemdelÿngen incijvijlicken te trackteeren, off oock nevens den onsen andere Europische natie plaetse ende handel in sijn landt te vergunnen, midts dat men den Coninck hierteghen eenighe jaerlijckxe vereeringhe van Hollantse goederen sal doen; ende hebben voorder bij provisie volck aldaer te resideren ghesonden, hoopende door dit gerijff tott den rijcken Chineessen handel te gheraecken. Die van Patane trachten alle de joncken aen te haelen ende te beletten datter geen joncken in Sangora souden gaen, daerop voorsz. Coninck mede oogemerc is nemende, soeckende niet anders dan occasie op die van Patane, omme daerenteghen dese plaetse selve te mogen attaqueren, soo dat hier tusschen, bij den onsen, oock goede voorsichticheyt moet werden gebruyckt.

Beide dese Croonen staen onder den Coninck van Syam, vande welcke zeer gefavoriseert werden; oock heeft den coninc van Ligor het voorsz. den onsen vergost met welgevalle van ditto Coninck van Siam terwijllen hij inde stadt Judea [1] was . . . .

. . . .

De Hope van Patane comende is wederomme na Joor gegaan omme te soecken ende haelen de thien duysent realen ende voorgemelde goederen die wij vooren hebben geseyt begraeven waeren, maer daer omtrent comende soo verstonden dat de swarten, die de logie dienden, den Coninck dit aengeseyt hebbende, ditto Coninck Jean de Patuan [2] voorschreven gelt opgegrauen, ende onder hem ende sijnnen adel verdeelt heeft, gevende ijder swart voor de ontdec-

1 Ajudhja, waar de vorst van Ligor als leenman van Siam zijn verblijf hield.

2 Jang di pertoewan, zijn titel.

kinghe 200 realen van achten. Desen Coninck zijn broeder Ragia Sabrang, van den Coninck van Atchijn gherelasseert ende t'voorsz. verstaen hebbende, heeft (soomen seyt) een opschrijvinge laeten doen onder wien dit gelt verdeelt is ende wat een ijder genooten heeft, met intentie omme de Compagnie daer van wtkeeringe ende restitutie te doen. Dit verstaen hebbende vermidts den Coninck mede niet voorhanden was, soo zijn den onsen met het schip gekeert, door dien niet langer conden tardeeren.

. . . .

Den tijdt vanden E. Heer Gouuerneur Generael Pieter Both geexpireert sijnde, soo is zijn E. in groote twijfelijnge (wat doen) geweest, door dien verstaen, den nyeuwen E. heer Gouuerneur Reynst, sijnnen verlosser op comende wege is, ende het arrivement noch lange can tardeeren, alsoo zijn E. meede zeer tot vertrecke genegen was. Den heer Gennerael heeft ten besten ooirbaer ende dienst der Compagnie sich soo precijselijck aen den tijt niet gehouden, maer sijn vertreck ofte blijven tot de coempste vanden heer Reynst in deliberatie ende dispositie vanden raet geleydt. Nae dat hier op in zijn E. absentie gediscorreert was, soo is gestemt, dat den Generael Both den nyeuwen Generael Reynst alhier soude verwachten, omme alsulcke redenen, als de heeren per resolutie sullen sien. Oordeelende dat de plaetse van soo eenen aensienelijcken autoriteyt ende gewichtegen ampt n ummermeer vacant behoort te zijn, wandt plura perficit autoritas quam vires aut etiam consilia.

. . . .

Den 25en November Cappitain Appolonius Schott tot Jaccatra de reviere opvaerende met den oppercoopman Hans Meermans omme hun te wassen, soo is ditto Schott ter selver plaetse (daer wij sulckx gewoonlijck waeren te doen) eerst int water gegaen; drye ofte vier slagen geswommen hebbende, begost hij help, help, te roepen, is ondergesoncken, ende (Godt betert) seer deerlijcken verdroncken, niet wetende wat accident hem over gecomen mach wesen. De stroom ginck harder dan ordinaris, vermidts int geberchte zeer gereegent hadde, daer door t water mede zeer coudt was. Hij was eerst van sieckte opgestaen; den derden dach hebben het lichaam onbeschadicht gevonden, ende is door den heer Generael eerlijck begraeven. Zijn E. ende wij alle sijn hieromme wt der maeten droevich geweest.

Wandt ditto Schott saliger was een soo manhaftigen soldaet, ervaeren persoon ende trouwhertegen lieffhebber van V. E. welstandt, als ymandt in Indien. Daerouer den E. heer Gouverneur Generael hem oock een van d' aldertreffelijckxte scharges toegedocht ende oock toegeseyt hadde, alsoo ditto Schott saliger niet zeer en haeckte om na het vaderlandt te keeren, maer wel om hier eere te begaen . .

. . . .

VI.

BERICHTEN VAN ATJEH EN DJOHOR. [1]

(Uit een brief van J. Pz. Coen aan Bewindhebbers, van Bantam, 10 November 1614).

. . . .

Aengaende Atchijn. Tis zeer goet, dat V. E. geresolveert is de residentie ende frequentatie alhier te continueren, nyet alleen omme den vrientschap van desen Coninck, ende afbreuck der Portugesen onse vijanden, maer oock omme de negotie die hier met de Gouseratten connen drijven; want alsoo wij lieden in Suratte nyet en verkeeren, brengen zij alhier jaerlijcx een groote partije Gouseratse cleeden, die ons in Amboina ende de Molucques zeer dienstich sijn, ende coopen wederomme tot retour alsulcke specerije ende Chinese waren (ende dat dickwils tot een zeer hoogen prijse) als aldaer connen becomen, in voegen dat wij aldaer van cleeden connen werden gerieft, ende met groote avance slijten goede partije nagelen, noten, foelye ende Chinese waren. Tis meer dan 2 jaren geleden, dat aldaer bij den oppercoopman Albert Willemsz. een goede partije diergelijcke waren tegen cleeden zijn vermangelt ende vercocht, de cleeden zouden in de Molucques ende Amboina wel gepast hebben. Maer alsoo gelijck voor desen hebben geseyt, de schepen op de Custe [2] zijn gehouden, ende in meer dan twee jaren Atchijn nyet aengedaen en is, soo sijn de cleeden ende capitael aldaer tot uwe E. nadeel lange stil gebleven. Den Coninck heeft hem sulcx oock grootelijcx gebelcht, ende is daeromme alsoo verstoort geweest, dat den onsen vreesden, vermits een zeer grooten Tyran is, dat hij haer den een ofte den

---

1 Deze sluiten zich aan bij die in den vorigen brief.

2 Namelijk de Kust van Koromandel.

anderen dach soude doen ombrengen, ende des Compagnies goederen aenslaen, doch hopen dat al reede daer inne versien is. Tsedert onsen laesten hebben geen andere tijdinghe van Atchijn gehat, in voegen dat als noch pertinentelijck niet en weten, wat V. E. restanten aldaer bedragen, maer verwachten den stant te hooren ende een goet retour. 'Tis seker dat desen Coninck, als met onsen voorgaenden hebben geseyt [1], gerelascheert heeft de oppercoopluyden ende t' volck, welcke sijn armade (Joor ingenomen hebbende) aldaer gevangen hadden gebracht, na confiscatiën vant tgene bij haer hadden ende een sekeren rantsoen, waer van de somme noch nyet en weten, voor de resistentie die zij den zijnen hebben gedaen, gelijck mede den gevangen coninck van Jhoor, ende dat den onsen wederomme na Jhoor keerende, omme met hulpe van die van Atchijn ende Jhoor de logie weder op te timmeren, als namentlijcken Jan de Labestrate, Abraham Theunemans, Boeckholt, ende Fredrick Kistiens, alle oppercoopluyden, met verscheyden andere persoonen tot ontrent 20 int getal, na eenich gevecht van die van Malacca gevangen zijn; na der hant hebben verstaen, dat de gevangenen na Goa zijn versonden, maer en hebben daervan geen recht bescheyt; mede, dat int gevecht verscheyden persoonen zijn doot gebleven, doch en weten nyet wie. Belangende de gevangenen inde Maldiues, ick achte dat daer van weynich hope is, doch hebben volgens V. E. ordre gelijck mede tot de verlossinghe van alle anderen, alsulcken ordre gegeven, dat soot eenich sints doenelijck is wederom in vrijheyt mogen geraecken.

V. E. genomen resolutie toucherende Jhoor compt wel overeen met hetgene alhier bij den Ed. heer Generael ende den Raet gearresteert is gelijck de heeren per resolutie sullen sien [2]. Wij achten dese resolutie zeer goet omme de bequame wel gelegentheyt vanden lande nyett tegenstaende al daer verlooren is ontrent ƒ 45000.

Wij hebben alhier vanden Coninck van Jhoor een missive gecregen. Ditto Magesteyt beclaecht daerinne zijn ongeluck, ende zeyt soo hij wiste dat wij hem nyet en souden verlaten ende de voorgaende vrientschappe wilden continueren, dat hij als dan een sake

1 Vgl. den voorgaanden brief van Coen, bl. 60.

2 Zie hieronder wat die resolutie inhield.

voor soude slaen van seer groote importantie omme met ons ten effecte te geraken, sonder eenige andere openinghe daer van te doen.

Op den 11en Augusti, volgens voorgemelde resolutie, is van hier derwaerts gedespecheert t' schip den Groenen Leeuw, ende de persoonen van Adriaen van der Dusschen ende Jan Gommersz. Cocq, omme van wegen den Ed. heer Gouuerneur Generael aen ditto Coninck een condoleance te doen, ende te onderstaen wat sijne Magt gelieve vooren te slaen ende te sien off van verlooren capitael yet sullen connen recouvreren. Den persoon van Jan Gommersz. soot den Coninck wel behaecht, sal aldaer blijven residereren, al hoe wel voor dees tijt geen gelt noch goet en hadden, omme yets te moghen negotieren. Soo den Coninck een plaetse tot een forteresse wilde geven, hebben wij goede ordre gegeven, dat wel werde geconsidereert off de plaetse alle alsulcke bequaemicheden is hebbende als aldaer bij een forteresse soude mogen werden vereyscht. Dit schip ende Van der Dussen zijn wij met het eerste noordelijck mouson wederom verwachtende [1] . . . .
. . . .

Op den 4en November [sijn alhier gearriveert] de schepen Amsterdam, Mauritius, en Hollandia metten Ed. heer Gouuerneur Generael Geerardt Reynst, ende den Admirael Verhagen [2], van alle welcker compste seer verblijt sijn geweest, de heere sij daer van hoochlijcken gelooft.

Van Jhoor hebben verstaen [3], hoe dat den Coninck den Ed. heer Generael is ontbiedende [aanbiedende] zijn geheele lant, ende alle eylanden, omme daer op te moghen bouwen alsulcken casteel, als sijn Ed. selffs gelieft, tsij opt eylandt Carimon off int incomen vande riviere, ofte elders. D' Coninck versoect mede, als dat den Ed. heer Generael Malacca attaquere, seggende dat vanden Coninck van Atchyn ende hem op ditto stadt alle effort sal worden gedaen. Vande contante penningen, coopmanschappen ende andersints, tot

---

1 Zijn wedervaren wordt in het volgende stuk door hem medegedeeld.

2 Steven van der Haghen.

3 Adriaen van der Dussen was den 30 October uit Djohor teruggekeerd. — Dit gedeelte van den brief is later geschreven dan het voorgaande.

Jhoor inden oorloge gebleven, wort geseyt, dat alles door d'Atchijnders is gespilleert, ende daervan nyet hebben te verwachten. Omme ditto Coninck in vrientschap ende hope te mainteneren, soo zijn aldaer op sijn versoeck eenige assistenten gelaten, alsoo den coopman Jan Gommersz. op sijn arrivement overleden is.

Van Atchijn hebben ontfangen 76 packen cleeden, ende verstaen als dat ditto Coninck sich prepareert omme Malacca te belegeren daer toe tot assistentie 4 a 5 schepen is versoeckende . . . . .

. . . .

VII.

Cort verhael vant wedervaeren van Adryaen vander Dussen Oppercoopman. bij den Ed. Hr. Generael. Pieter Both naer Johor aen den Coninck gesonden, ghelijck t'selve de voors. heer Generael bij den voornoemden van der Dussen schriftelick overgegeven is. (10 Nov. 1614).

Nademael den Coninck van Johor al eenighen tijt geleeden een missive aent comptoir van Bantham met een joncke expresselicken afgevaerdicht heeft, de welcke mits de obscuriteyt ende duysterheyt van dien niet volcomentlicken en konde verstaen werden, ende daerinne sijne Maj. te kennen gaff, een wichtighe saecke de Hollandsche natie voor te draghen te hebben, indien wij de voorgaende verbintenisse van aliantie begeerden te continueren, soo ist dat bij den heer Gheneraael Pieter de Both, mitsgaders die vanden Rade goet ghevonden is geweest, mij met het schip den Groene Leeuw naer Johor te seynden, omme de meeninghe vanden voorsz. Coninck volcomentlijcken te verstaen ende verder alles te doene naer luyt der instructie, mij bij den voorsz. Raede mede gegeven. Ben derhalven met het voorsz. schip den 11en Augusti 1614 van Bantham derwaerts gegaen, ende den 25en ditto tot Johor wel gearriveert. Hebbe mij datelicken naer de stadt van Batosawar vervoecht, ende aldaer verstaen dat den Coninck van Johor met 20 fusten ende 2 Achijnsche galeyen naer Pahan vertrocken was, overmits de Orancaijes ofte principale vant Rijck van Pahan den Coninck van Johor niet en wilden laeten volgen des overleden Conincx van Pahans dochter, die den selffden Coninck in sijn leeven den Coninck van Johors soon ten huwelicke belooft hadde, vreesende die van Pahan door sodanighe middelen haer rijck (als wesende de voorschreven

dochter eenige erfgename van dien) onder subjectie vant rijck van Johor mochte gebracht werden. Waer over die van Pahan tegen den Coninck van Johor assistentie aen die van Malacca versocht hadden, haer selven willichlicken presenterende tributarijsen vande Portugysen, so sij maer haer begeerden als vrunden aen te nemen ende tegens alle hostyle proceduren van den Coninck van Johor te defenderen. Welcke occasie onse natuerele vijanden niet hadden willen laeten voorbij gaen, maer derwaerts ghesonden negen fusten ende twe galeyen, van amonitie van oorloge ende soldaten wel versien, die hen inde mondt vande Rivier seer animeus verthoonden, ende verhinderden den Coninck binnen te comen. Sulcx dat sijne Majesteyt van Johor geene moet hebbende den vijandt te assaulteren ende van daer te verdrijven, geresolveert hadde met sijne gantsche armaede wederomme nae Johor te keeren. Middelertijt was sijne Majesteyt van onse compste tijdinghe over landt gebracht; heeft daeromme daetelicken met eenighe oliphanten sijne passagye over landt genomen, ende is den derden Septembris binnen de stadt van Batosauvar wel gearriveert, ende den vierden ditto eene vergaderinghe van alle de Steden ende leeden van Johor geleyt, ende mij ontbooden, alwaer ick den brief vanden hr. Generael mitsgaders het stuck geschuts ende een vadt cruyt tot een vereeringhe overgelevert hebbe, ende dien volgende sijne Majesteyt van weghen de mogende Heeren Staten ende sijne Princelijcke Excelentie door last vanden hr. Generael een condoliantie ouer het ongeluck van sijne stadt voorgedragen, vertoonende, deselve heeren Staten ende sijne Princelicke Excelentie niet ghewoon te sijn haer gealieerde vrunden in haer adverse fortuyne te verlaeten, maer alle behoorlicke assistentie ende vruntschappe te bewijsen, ende tegen de listighe practijcken onser beyder gemeene vyanden, de Portugeesen, niet alleenlijck te helpen defendeeren, maer oock de selve naer ons vermogen te ruyneren, ende sijne Majesteyts onderdaenen van haer onverdraechlijcke jock te ontslaen. Welcke redenen de Coninck niet weynich blijtschaps bij gebracht hebben, alsoo hij meynde dat wij mits het verlies van ons volck ende goederen aldaer, de aliantie voor desen gemaect geheelicken ghebroocken hadden. Ende vermits in dese vergaderinghe verscheyden Chynesen gecompareert waeren, heeft mij ongeraden ghedocht den Coninck yets vorders voor te

draghen, gemerckt noch niet verstaen hadde, in wat standt de saecken vande Coningen van Johor ende Achijn tusschen den anderen gelegen waeren. Is ouersulcx dese vergaderinghe met rescontre van complemente over beyden sijden geeyndicht. Ende ten eynde ick mijne aengenomen last ende ordre vanden heer Generael op het spoedichste mochte uytrechten ende tot een goet effect brengen, hebbe des anderen daechs sijnde den 5 ditto aen s. Maj. gesonden, versouckende tijt ende stont om met s. Maj. belangende mijnen naerderen last alleenlicken ende particulierlick te mogen spreecken. Ghelijck s. Maj. mij des nachts daer aen volgende met 3 ofte 4 dienaers binnen sijn hoff ontboden heeft, alwaer ick s. Maj. alleenlicken met 3 ofte 4 slaeven vergeselschapt gevonden hebbe. Ick ben alsdoen met s. Maj. in discours gevallen belangende de alliantie tusschen s. Maj. ende de Hollandsche natie, mitsgaders het voorsz. ongeluck, vertoonende waert saeck s. Maj. de volbodighe presentatie van den heer Admiraal Verhouven om een fort op sijn stroom aldaer te leggen geaccepteert ende de occasie waergenomen hadde, dat het voorsz. ongeval wel verhoedt ende lichtelijcken voorgecoomen soude sijn geweest. Waer op sijne Maj. antwoorde dat hij over mijne compste seer verblijt was, gevreest hebbende dat wij mits onse voorighe schaede noyt weder gecoomen souden hebben; dat hij oock niet liever soude sien dan dat de alliantie, verbintenisse ende vruntschappe met onse natie weder vernieuwt ende in sodanighen standt gebracht mochte werden, als de selve voor desen is geweest; begeerende voorts aengaende het voorsz. ongeluck geen vermaen daer van te willen doen, vermits het selffde sijn droufheyt was vernieuwende ende verswaerende, aengesien hij eene so schoone gelegentheyt voorbij hadde laeten gaen. Ende alsoo sijne Maj. mij uyt dese redenen scheen tot het maecken van een fort geneghen te sijn, hebbe sijne Maj. voorghedraghen, dat sulcx tot gemeenen afbreuck onser vijanden, welstandt van sijne conincrijcke ende vermeerderinghe vande negotie als noch tijts genouch konde gheschieden. De Coninck antwoorde tot noch toe vande conditie der Hollanders, daerse eenighe forteresse ende gebiedt hebben, niet wel geinformeert geweest te sijne, ende dat eene saecke van sodanighe gewichte, daer mede hij de sleutel van sijn stroomen in onse handen overleverde, niet lichtvaerdelijcken maer voorsichtelicken ende met gemeene

bewillinghe ende advijs vande Orancayes behoorde te gheschieden, opdat sij haer ouer een al te laten berou niet hadden te beclaghen, affirmerende dat ten tijde de Portugijsen als coopluyden onder de Conincrijcke van sijne voorouders negocieerden, deselve in alle redelicheyt bestonden, sonder dat s. Majs. onderdanen oyt overlast in eenigher manieren aengedaen was, maer so ras als sij eenighe vasticheyt op Malacca begonsten te crijgen ende haer saecken aldaer te bevestighen, dat alsdoen naer haer aengeboorne aert oock over sijne ondersaten hebben beginnen te tyranniseren. Waer op ick s. Maj. antwoorde dat sij van onse natie sulx int minste niet en hadden te vreesen, aengesien ick niet en twijffelde, of s. Maj. was genouchsaem gheinformeert van de vruntschappe ende aliantie van de onse met die van Ternaten, al over lange gecontracteert ende onverbreeckelicken onderhouden ende gheobserveert. Niet dat de proffijten vant Eylandt van Ternaten ons tot sulcx dringende waeren, ghelijck contrarije van dien vuyt den last van den oorlooghe ende de dependentien van dien, alsmede den onderstant, aen sijne Majesteyt van Ternate tegens de onbehoorlicke ende indirecte usurpatie der Portugesen ende Spangiaerden, niet sonder grote costen ende schaede van onse natie, genouchsaem conde bespeurt werden, als niet gewoon sijnde eenighe belofte van getrouwicheyt ende vruntschap, aen eenighe princhen ofte potentaten gedaen, te violeren, ende niet meer in recommandatie hebbende als de onderhoudinghe vant tgeene bij haer met een oprecht hart ende sinceer ghemoet eenmael gecontracteert is, daer van s. Maj. volcomentlick soo van Javanen als andere natien, die cortelingh in Ternaten gheweest sijn ende onse handelinghe als gantsch ingedroncken hebben, soude connen onderrecht worden, behalven dat s. Maj. niet van noode en hadde soo verre buyten sijn landt eenige exempelen te gaen soucken als hebbende alrede documenten van onse getrouwicheyt int innemen van s. Maj. stadt tot genougen connen aenmercken. Hierop is vuytstel genomen tot des anderen daechs smorgens, als wanneer ick wederomme bij den Coninck ontbooden sijnde, s. Maj. mij met weynich woorden seyde volcomentlick van ons comportement onderrecht te sijn. Heeft derhalven datelicken twee fusten doen prepareren, om de omliggende eylanden bij de straet van Sincapoura te besichtigen, welcke de bequaemste soude sijn, omme eene fortresse te bouwen. Ick ben alsdoen den sesten September voorsz.

des avonts met de overste van den eylanden Crimon ende Bintam, met de voorsz. twee fusten vertrocken ende hebbe diversche Eylanden besichticht, doch onbequaem om eenige vasticheyt daer op te maecken ende hebbe den 9en ditto den N. O. hoeck vant eylandt Crymon aen bacboort laeten leggen, ende aen stuerboort het cleyn eylandt van Crymon, vindende int midden vande mondt vande voorschreven twee eylanden 9: 10: a 12 vadem diepte steckgront; onder het groot eylandt Crymon, dicht aen 't recijff 5: a 7: vadem goede steckgront, ende de wal bequaem om schepen aen ouer te haelen, sonder datter eenige slach van water bij ofte ontrent can comen, ende om het gadt wt te loopen, naer de custe van Sumatra streckt hem Noortwest, hebbende de diepte van 12: 13: a 14 vadem scharpe gront. Men siet datelijcken voor uyt leggen 4: eylandekens, derwaerts heen het alsdan begint op te droghen tot 12: en 8 vadem steckgront, ende buyten gaets sijnde vint men aen de S. W. houck vant Eylandt Crymon eenen inham, maeckende een baye diep 4: vadem steegront, alwaer gantsch geene gelegentheyt en is om eenighe wooninghe ofte fortresse te bouwen, vermits geen vlack voorlandt en heeft, maer wel een meenichte van clippen daer het water sijnen slach op comt te breken. Vorder coomende langs dit selve eylandt vindt men eenen houck die west in see leydt maeckende eenen vlacken inham, met eenen santbaij, leggende tusschen twee hoge heuvelen, op welck men een Reduyt (doch met grooten arbeyt) soude connen leggen, die de gantsche strant als een gordijn verstreckende bevrijden can, ende heeft schone afwaeteringhe, die nimmermeer, naer t seggen vande Swarten, stil en staet, hoe drooch weder het soude moghen wesen, ende ontrent een musquets schoots deses inhams vint men 3 a 4 vadem diepte goede steckgront, alwaer men den houck vant vaste landt van Malacca ghenaemt Tanjung Bourus ontrent 3 a 4 mijlen can sien leggen N: N: O: van V. Welcken houck de schepen van Malacca naer China ofte om de suyt seylende, passeeren moeten vermits geene andere passagie en is. Het eylandt Pisan leydt ontrent 3: mijlen van desen inham, twelck de scheepen die van Java ofte Macasser coomen ende haeren cours naer Malacca setten, aen bacboort moeten laeten leggen ende int gesichte van dese plaets coomen, want somen Poulu Pisan voorsz. aan stuerboort laet leggen, rescontreertmen te veel droochten, die

vande custe van Sumatra afstreeken, ende naer het seggen vande Swarten niet te seylen is.

Het eylandt Crymon is niet gepeupleert, dan de inwoonders daervan woonen tot Johor vermits haer aldaer niet en vertrouwen door de continuele oorloghe die de Portugesen haer aendoen, ende bij soo verre wij het voorsz. eylandt willen fortificeeren, belooft den Coninck van Johor alle de inwoonders bij ons te sullen doen woonen. Naer mijn oordeel is dit de beste ende gelegenste plaetse, die ick in alle de omliggende eylanden hebbe connen vinden, om alle de Portugeesche scheepen ende andere seyltuich, die van alle quartieren van Jaeva, Celebes, China, Japon, naer Malacca seylen, aen te halen, alsoo alle scheepen van Malacca omme de suydt ofte oostwaerts seylende, dit eylandt moeten int gesichte coomen. Sulcx dat dit den eenigen middel soude wesen, omme de joncken te beletten dat se binnen Malacca geen toevoer soude mogen brengen ende aldaer geene cleeden coopen, daer mede sij de marct van de onse, de gantsche custe van Java langs, jae in Amboyna ende Banda teenemael bederven, alsoo de Javanen ende Maleyen de cleeden tot soo goeden prijs jae beter binnen Malacca als wij op de custe van Chormandel connen betuygen. De Portugeesen souden hier mede den middel benomen sijn vande joncken uyt Macasser en Gressee naer Amboyna ende Banda aff te vaerdighen, om de nagelen en nooten ende folye op te coopen, die sij dit mouson voorleden met goede quantiteyt binnen Malacca gebrocht hebben, behalven dat sij inde voorschreven landen haer saet van onruste tot groote schaede van de Compagnie dagelicx stroeyen, ende de natie tegens ons oprockenen. In vougen dat dit alles beneffens veele andere politijcke consideratien, te langhe om particulierlicken te verhalen, d'welcke oock de cortheyt des tijts niet toe en laet alhier te insereren, ons de oogen wel behoore te oopenen, om dese saecke wat naerder in te sien ende te overwegen, te meer aengesien den Ambassadeur van Achijn ons alle hulpe ende bijstant tot het maecken van een fort oock aengeboden heeft. Wat belangt, maeteriaelen van hout ende steen om calck te branden, als mede steen om te metselen, is alhier gants geen ofte weynich te becomen; derhalven soudemen boots ende fusten moeten gebruyken, om de materiaelen vande naeste gelegen eylanden, die ontrent 2 a 3 mijlen daervan daen leggen, te haelen, die aldaer wel te becomen sijn.

Sijne Maj. is tegenwoordich in onderhandelinghe getreden met de Portugeesen, doch malcander ter see gantsch niet betrouwende, de welcke soo langhe sal continueren, totter tijt ende wijlen sijne Maj. sal sien dat wij de saecke met een edel ende oprecht hert meenen, ende onsen handel daer toe dirigeren, dat se bij de sijne geoordelt moch werden te strecken tot gemeene ruyne vande Portugijsen, ende haer adherenten. Den Coninck verstaen hebbende het rapport vant voorsz. eylandt, ende de ghelegentheyt vandien, ten eynde onse aenslaegen bij onse vijanden binnen Malacca niet ontdeckt mochten werden, versocht seer instantelicken aldaer tot sijner assistentie met een macht van schepen inder haest te willen coomen, omme een fortresse te maecken, niet alleenlick op de bequaemste eylanden, maer inde mondt vande revier tot out Johor ofte Batasouwar, daer sijn Maj. tegenwoordich sijn residentie is houdende, ofte op alsulcke plaetse, die wij sullen oordeelen best gelegen te sijn. Seyt mede te vreden te wesen alsulcke accoort met ons aen te gaen als ten meesten dienste ende proffijt van de Comp. naer ons eygen wenschen soude mogen strecken, soo wanneer wij ons selven maer willen verobligeeren, s. Maj. in sijn vuyterste noot tegens de Portugeesen niet te sullen verlaten.

Ende alsoo ick sach den Coninck gantsch t' onswaers geinclineert te sijne ende volbodich eene plaetse om een fort te bouwen presenteerde, hebbe s. Maj. goede hoope gegeven van dat de saecke sonder twijfel in goeden stant gebracht ende geeffectueert soude werden, oock goet gevonden s. Maj. voor te draeghen t gunt noch aen mijne commissie was mancquerende, te weeten instantelicke te versoucken van sijne Maj. reparatie vande schaede die de Compagnie aldaer door t' veroveren van s. Maj. plaetse geleden heeft. Hebbe oversulcx verthoont dat de E. heeren Bewinthebberen ghelijck sijne Maj. wel bekent is, ten behulpe ende onderstant van s. Maj. doort innemen van sijne stadt niet alleenlick groote schaede aen haere goederen geleden, maer oock den selven dienst met het leeven van haer dienaers hadden verseghelt, het welck lichtelicken bij de onse (haer neutrael houdende) hadde connen voorgecoomen werden, dewijle ons van des Conincx van Atchijns wegen aengebootschapt ende beloofften gedaen wierden, waert saecke wij ons stille wilden houden, dat ons noch aen goet noch aen bloedt eenich letsel ofte hinder soude gheschieden;

dat derhalven s. Maj. van onse sinceriteyt ende genegentheyt alreda preuve genouch gehadt hadde, ende daer aen niet meer behoorde te twijfelen.

De schaede die de Compagnie aldaer geleden heeft sijn dese: 200 beharen peper a 14 R. de baer; 31 picol: 65 cattij benjuwijn a 26¾ R van 8 tpicol; ontrent 4000 gl. incoops aen catoene doucken; 40000 R. van achte; 44 tael Gouts; eenige panden daer gelt op geleent was, ende 2 goude crissen, twelcke de onse naer t verlaeten vande logye begraven hebben, ende door sijne Maj. onderdanen opgegraven ende als een buyt onder hemluyden gedeelt is. Versochte daeromme reparatie ende voldoeninghe vande voornoemde schade, die ick seyde te verhoopen bij s. Maj. soo geoordelt soude werden, datter geene excuse van weygeringe soude connen plaets grijpen. Den Coninck antwoorde dat de onse niet meer als haer schuldige plicht volgens t'accoort vanden hr. Admirael Matelieff gedaen en hadden, ende wat belangt de goederen in de logie gelaeten, den coopman, seyde hij, heeft selffs, naer 't verlaeten vande selven een van mijne ondersaten een tayeel gouts gegeven om den brant inde logie te steecken, ende 't gelt, dat onder de aerde verborghen was, is niet door mijne ondersaeten opgegraven, maer naer dat den Coninck van Atchijn, alwaer ick met mijne principale Orancays ende Hollanders gevangen ben geweest, ons al te saemen gelooft heeft vrij te laeten, ende in compagnie, vanden Coninck Lille Wansa, een gebooren Atchinees ende vassael vanden Coninck van Atchijn voorsz. naer Johor te seynden, hebben de Hollanders, een Portugeesch scheepken onderwegen rescontrerende, verovert ende de gevangenen aent vaste landt van Malacca geset, die de tijdinghe binnen Malacca gebrocht hebben. Ick waerschouwende als doen (seyde den Coninck) de Commijsen dat se in compagnie van mij met de andere fregatten soude willen voortvaeren, vermits de Portugeesen het selffde vernoomen hebbende haer met alle haer fusten soude vervolghen ende haer schaede sien te repareren. Doch sij weynich op mijn vermaen acht nemende, sijn onder de eylanden aen de custe van Malacca blijven leggen, alwaer de Portugeesen, uytgevallen sijnde, haer genomen hebben ende gevanckelicken binnen Malacca gebrocht, Den Coninck Lille Wansa tot Batosauwer binnen de rivier van Johor sulcx verstaen hebbende,

heeft alsdoen begost seer instantelicken bij diversche persoonen te ondervraghen, ofter niemant en wiste waar de Hollanders haer gelt begraven hadden. Heeft naer veele ondersouckens vernomen, een slaeff van de Compagnie inde stadt te sijn, die hij gedwongen heeft het gelt te wijsen ende op te graeven, twelck den voorsz. Lilla Wanssa onder de Atchinesen gedeelt heeft. Wat schult hebbe ick daertoe, seyde de Coninck; mijn Stadt is selffs verdestrueert, mijn huys verbrant, ende hadden de Hollanders mijn vermaninghe waer genomen, de schade ofte verlies vant gelt op te graeven, soude voorgecoomen sijn geweest. Ende waert saecke ick yets vande Hollanders hadde, wildent gaerne met avance betalen, ende versoucke dat ghij alles dies aengaende alhier wel wilt ondertasten opdat ghij aen den heer Generael goet rapport moocht doen. Ick ben altijts bereyt mij selven met eere te suyveren, ende op ons bouck te sweeren dat ick noyt de waerdye van een cassie van alle de voorsz. goederen geproffiteert ben. Derhalven siende, datter niettegenstaande groote instantie bij mij daeromme gedaen, geen middel en was om tot betalinghe ende vergoedinghe vande geleeden schaede te geraecken, hebbe gesupersedeert daer van vorder te vermanen. S. Maj. versocht dat ick aldaer iemant soude willen laeten, ten eynde hij mochte verseeckert wesen dat wij de saecke in ernste meenden. Ick seijde dat ick sulcx s. Maj. niet en soude weygeren, maer dat den persoon daer toe gedestineert alrede overleden was ende tegenwoordich van bequaeme persoonen niet wel en waeren voorsien; nochthans dewijle s. Maj. selve seer urgeerde ende instantelicken versocht dat men ten minsten een vande geringste persoonen, alwaert maer een slaeff, aldaer soude laeten, opdat s. Maj. mochte bemercken dat wij de meeninghe hadden omme wederomme te comen, ende verder met hem te tracteeren, soo hebbe ick aldaer gelaeten met advijs vanden Raet een Assistent ende tolcke met instructie waer naer sij haer sullen hebben te reguleren, mede nemende twee missiven van s. Maj., den eenen aen sijn Excie ende den anderen aen den heer Generael Both, versouckende s. Maj. seer ernstelicken dat wij de voorige vruntschappe ende alliantie doch wilden continueren, ende de wijle s. Maj. van geschut ende admunitie van oorlooge niet en was voorsien, dat wij d'selve daer mede soude willen assisteeren. Ende aengesien ick s. Maj. niet meer en hadde voor te draghen,

oock mede mijn instructie melde dat ick opt spoedichste ende soo haestdoenlick was soude weder keeren, soo hebbe ick den 27en September voorsz. mijne afscheyt genoomen ende ben den 28en ditto weder t seyl gegaen ende den eersten Novembris daer aen volgende op de reede van Bantham wel gearriveert. Dit is cortelick tgeene ick belangende mijne voorsz. Commissie vermits de cortheyt des tijts bijeen hebbe connen vergaderen, Aldus gedaen op de reede voor Bantham den 10 Novembris Anno 1614.

VIII.

BERICHTEN VAN SOLOR EN TIMOR.

A.

(Brief van Adriaen van der Velde, kommandant op Solor, aan den Gouv.-Gen. Pt. Both te Jakatra geschreven vóór mei 1614).

Achtbaere Wijse Voorsinyghe Heere

Verstaande tonuerwacht ongheluck ouerkoomen den heer commandeur Schodt salygher [1], sij daerom van herten bedroeft gheweest oouermits ick hem gekent hebbe een ivrich dienaer van de nederlantsche vrijheyt ende der vereenichde Companghie welstant. Het is beclaechlyck dat hij naer sovele periculen ende travalijen aldaer als in eenen leepel comt te verdrincken, dan onse swackheyt is sulcx subyect, dat als wij meynen alder versekerste te wesen, dicwils de meeste perijculen onderworpen sijn; moeten pacientelijcken diergelijcke onghelucken verdragen ende ons mede prepareren nu Godt niet belieft heeft hem te laeten genieten de vruchten van sijn fictoorie, sal effenwel blijuen een eeuwighe renomé behouden door sijn cloecke daaden.

Den staat vande Soloorsche saacken sal V. E. mit desen contbaer maken opdat daer bij V. E. deffinite Resolutie mach ghenomen worden, streckende tot welstant deeser eylanden ende tot versekringhe vanden Tymorschen handel.

Eenyghe verdreuen van hier soo Portegisen als Mestisen hebben teegens het ghemaecte contract ten tijde van 'touergaen van het

---

1 Den 25 November 1613. Zie hiervóór bl. 64.

Casteel, het welc meede brachte dat binnen den tijt van twee maanden souden vertrecken, haer begeeuen op een plaetse genaemt Laerentoecke, omtrent drie mijlen van het Casteel gheleeghen, aldaar noch teegenwoordich haer sijn onthoudende tot groote schaade ende nadeel van ons ende d'omliggende plaetsen onse ghealieerden ende vrinden. Is aldaer oock gebleuen eenen paap, den naturelen ende ingeboornen tot alles quaats instigerende, soeckt alle d'omliggende Christenen van ons aff te trecken, ja eenyge, die in dienst vande Compangie op Timor werden gebruyckt, alsoo dat hoochnodich dient getracht hem met fortse ofte goetwillich te doen vertrecken uyt alle deese eylanden, gelijck oock mede de principaalsten van Larentoecke die met denseluen paep de handt houden, ende ducht dat met correspondentie vanden Portegijsen van Grisse ofte Mackasser sullen soecken te handlen op Tymor, het welck soude weesen tot grondelijcke bederffenisse van ons. Sij hebben eenyge cleyne prauwen gereet, dan en weet niet werwarts 't heenen wil; geven uyt dat naer Mackassar ofte Grisse willen vertrecken. Sal daer op acht nemen, met eenighe Moorsche corcorren die tot dien eynde heb doen prepareren. Indien naar Tymor gaen, sal tselue beletten soo t doenlijck is. Hebbe nu met de comste van het schip de Hoop gheresolveert haer mitsgaaders den paap te schrijuen dat metten eersten uyt alle deese eylanden sullen hebben te vertrecken. Dit hadde lichtelijck in t' beginsel connen geschieden, want ten tijden den heer Commandeur Schodt salyger op Tymor was ende wij verstonden deselue aldaer boouen tghegheuen geleyde waeren gebleuen, ontboden ende belasten haer dat volgens t gemackte ackoort vandaar souden transporteeren, waerop voor antwoorde gaven dat bereet waren tselve t'achteruolgen, alleenlijck versoeckende eenige drie ofte vier dagen respijt om provisie te mooghen inneemen, waerover den Commandeur, alhier van Tymor ariverende ende verstaande dat metten voorsz. Portegisen ende Mestisen soveer was gehandelt, heeft teegens ons, die alhier in den raat waaren, meeninghe ende goetduncken geschreuen dat bereet was met haer een niew ackoort ende vreede, daertoe geinduceert vanden Castelyaen, die met gifte was gecorrompeert vande voorsz. Portegijsen. Wij alegeerden exempelen van Amboyna ende andre plaetsen, alwaer de experientie geleert heeft de merckelijcke schade ende prejudicie dat

vande principalen ende hoofden te verwachten hebben, dan alles niettegenstaande is de voorsz. Commandeur Schodt met haer verackordeert, haar veel vrijheden ende conditien toelaatende als bij 't ghemaecte ackoort te sien is.

Den enygen welstandt ende verseekringhe vanden Tymorschen handel sijn dependeerende dat men haar uyt alle deese eylanden sal doen vertrecken. Wat belangt de naturelen ende inboorlinghen, en sullen deselue niet volcomelijck tonswart connen ghetrocken worden so langhe de principalen aldaer blijuen, noch en sal de vyvres alhier vallende tot prouisie van t Casteel becoomen worden, alsoo sij t' selue met alle midlen beletten, doch en sullen de vyvres soueele niet weesen als den Commandeur wel ghemeent heeft, want was te licht geloouende die geene die haer eyghne ende andre maer niet des Companghie proffiten sochten, gelijck nu bij experientie bevinden, ende is oock nooyt voor deesen ghepractiseert eenighe vyvres van alhier te versenden, niet tegenstaende bij den Portegisen veel moeyte ghedaen sijn met vele verscheyden embarkations, herwarts ende derwarts voerende. Den Castelyaen Andre Toloese is op den tweden February van alhier na Laerentoecke verloopen, schuldich blijuende ande Companghie. ouer de hondert realen van achten bij hem ten dien verschen stonden aen cletyens gebuert. Onthout hem onder protectie vande principalen aldaer, ande welcke ick versocht hebbe, dat hem wederomme herwarts souden seynden, want volgens d'accoort van vreede vermooghen niet hem te consenteeren te blijven, veel min behulpich weesen om wech te loopen, gelijck gedaen hebben met twe ghewaapende prauwen. Geven voor antwoorde dat hem niet begeeren te seynden, ende dat daarmede d'artijculen van vrede niet en hebben gebrooken, alsoo hij een christen sijnde, sij hem schuldich sijn in alles behulpich te wesen. Wij moeten nu simuleeren door onse kleyne macht ende dat schip de Hoop hier niet mach vertoeven; dan sullen wel op onse hoede sijn ende d'occasie waernemen oft hem in handen te crijgen, om hem tot exempel van andre te straffen als een verrader. Is hier met alle ciuiliteyt ende beleeftheyt beyegent, niet om sijn persoon maar om andre daer door t' onswaerts te trecken. Sijnen verraderschen aart, superbe conditie ende aengebooren haat teegen de Neederlanders sijn oorsaake van sijn wech loopen. Was alhier weeldich ende rijcke.

Hadde ouer de achtienhondert realen van achten behaluen juwelen ende siluerwerck.

Tot de vordringhe vanden Tymorschen handel is tegenwoordich aen de suytsijde offgeuerdicht Jan Gijsbrechts oppercoopman met het jacht de Halue Maan ende een galioot, alhier verouert, daartoe aengenoomen sijnde t getal van dartien soo Portegisen als Mestisen die inden handel ervaren waeren, om daar door de kennisse vande sijde te mooghen leeren, met last omte trachten oft op eenyghe andre maniere aldaar souden connen handlen ende niet naervolghen t gebruyck vande Portegijsen het welck heel absurd ende vreemt is. Sullen niet naerlaeten van sijne wedervaringhe V. E. met deerst geleegentheyt te aduiseren, alsoo voor alles nu niet naarder daer aff sijn onderrecht.

Van de noortsijde [1] is den 8en Februarij lestleden de voorsz. Sr. de Vrije weder gekeert mede brengende oouer de hondert grote baaren sandelhout.

Waartoe oock bij den Commandeur Schodt saliger aenghenoomen waaren eenighe 20 ofte meer Portegisen ende Mestisen, dan hebben nu door eruarentheyt geleert dat sooueel niet van doen en hebben, ten hoochsten oouer drie oft vier niet. Ende hadden dien handel wel gheheel op de andre maniere connen worden begonst indien den voorsz. Commandeur daernaer in het beginsel hadde ghetracht; dan sal nu met arbeyt moeten in t' werc gestelt worden.

Heb aldaar gheweest ende met Coninck Reya die vrindtschap ende aliantie met de Hollanders vernuwt als oock met den Coninck van Asson. Sijn seer geneeghen tonswarts ende souden met den seluen heel genoechlijcken connen handelen indien geen andre natien aldaar en quamen onder den schut van onse wapenen. De victoorye van Soloor soude voor de heeren meesters fruchteloos weesen indien t selue worde toe gelaaten. De Portegijsen hebbent altijt voor deesen belet. Vande Chinesen hebben de meesters schaade te verwachten, alsoo se met waren handlen die voor ons niet sijn te becoomen. Oock mooghen veelmeer geuen als wij, alsoo in Cijna alle dinghen oouerulоedich ende goeden coop is.

Vande Javanen ofte Clinghen hebben weynich schade te verwach-

1 Van Timor namelijk.

ten, alsoo met cleyne emberkations geen quantiteyt vervoeren. Moeten met Cineesche waren handelen, ende connen sooveele ofte niet even als de Cinesen. Dan staat te duchten dat de Portegisen, van hier verdreven, sullen soecken onder den decmantel vande voorn. natien aldaar te handelen, het welcke soude wesen tot onuytsprekelijcke schade vande Compangie ende de gheheele verderffenisse voor ons, waerom V. E. daarop ten diffinitiven dient te resolveeren, dat men tselue belette met alle middelen, tot dien eynde hier seyndende eenyghe jacht ende welgemande soloupe. Met de jacht ende galyotte tegenwoordich hier sijnde t selue qualijck beletten, alsoo tot vordringhe vanden handel op Timor deselue altijt noodich hebben te gebruycken.

Alhoewel deese eylanden van Soolor gheen vruchten voort en brenghen sijn nochtans deselue hoochnoodich beset ende bewaert tot versekringhe vanden Tymorschen handel. De Moorsche inwoondren, die van naturen varyabel ende tot nuwicheyt gheneycht sijn, en mooghen niet veele vertrouwen. Sijn van heel andre conditien als de Tarnatanen, wantrouwende, girich ende [geen] gelooue ofte woort houdende. Den Kitsil Bartani, die de principale ende bij haer in grooten aensien is, toont hem genoech geneeghen t' onswaerts. Is ons oock behulpich geweest in t fortificeren ende sterck maeken van dit casteel, het bolwerck aende westsijde van t casteel bij den Commandeur begonst volmakende. De baterye tot bevrijdinghe van de reede is oock volmaeckt. Sij van meeninghe een ander bolwerck aende suytoostsijde te leggen, teegens eene hoochte, waervan t casteel grootelicx soude connen werden beschaadicht. De Cristenen, vande voorsz. principalen van Laerentoecke verlet sijnde, mooghen veel minder betrouwen door hare superstitieuse geneegentheyt tot de Portegisen ende hare religie. Hebben oock altesamen haer ooghemerck op de uytcomste vande Mollucsche saeken, die ick hope dat met Godts hulpe tot des gemeenen vaaderlants ende onser welvaert gelucklijck sullen succederen.

Ick en twijffel niet V. E. hebt uyt den commandeur Schot salijger wel verstaen dat den Coninck van Coepan, aende suytsijde van Tymor geleghen, met den Portegisen hadde gecontracteert ende gepresenteert sijn lant om aldaar een fortresse te maken, oock met alle sijnen onderdanen Cristen te worden, het welcke door onse comste is belet

geweest. Soude t' selue dit jaar bij den Portegisen in t' werck gestelt gheweest hebben. Gedurende de beleeghringhe sijn Willem Jacobs ende Melis Andriesz. aldaar geweest ende hem van weeghen den Hollandschen Coninghen van Tarnaten ende Bouton alle vrindtschap ende correspondentie aengebooden, daartoe hij hem goetwillig toonde, presenterende de conditien met den Portegisen aengegaen met ons te sullen volbrenghen. Aldaar en valt oock gheen sandelhout maar is seer vruchtbaar van alderhande lijffneeringhe. Sr. de Vrije is nu aldaar. Sullen niet laaten V. E. tot sijne wedercomste van alles te adviseren.

Verstaa uyt t'schrijven vanden coopman in Grisse dat twee Portugische fregatten naar Tymor sijn affgheuerdicht, het welck met een prauwe van alhier aen Sr. de Vrije heb geadviseert om op sijn hoede te weesen dat deselve aldaar niet en handelen.

Ick hebbe in Nouember lestleden op Inde, Nomba [1] ende aldaar in d'omliggende plaatsen geweest, alwaar nocht een casteel is staande volcomen noch in sijn muragie, waaruyt de Portegisen oouer acht jaren bij de inwoondren sijn verdreeuen. Versochten de Moorsche inwoondren dat selue casteel mochten raseeren, welcke alsoot bij ons niet conde beset worden, ende dat aparent was eenijghe van hier verdreeuen met hulpe vande Christenen van Nomba tselue lichtelijcken soude connen verstercken en vandaar den handel van Tymor in gheuaar brenghen, is bij ons toegelaaten, dan alsoo wij daer niet mochten vertoeven omdat den mouson naar Tymor te gaan op handen was, is alsoo blijuen staande. Wij maeckten tusschen den Christenen van Nomba ende de Mooren van Inde een bestandt ofte treffe; dan is bij de voorsz. Nombos met hulpe van Don Cosma, die [zich] als hooft vande Christenen van dien quartiere heeft op geworpen, wederomme doorlooghe begonst om dat niet willen lijden dat t' voorsz. casteel werde geraseert. Maken gereetschap van calck ende andre materyaalen om t' selve te verstercken. Sij van meninghe derwarts te gaan met advijs vanden raat om t' selue ten gronde te runuweeren, alsoo vandaar anders wel eenich perikel te verwachten hebben.

Hier is gheweest een corcorre van Bouton, van dien Coninck offgheverdicht om te halen een vergulden outaer ende falcon dat

1 Endeh, Noemba, aan de Zuidkust van Flores.

V. E. daar sijnde hem belooft hadde. Hebben hem tselue ghesonden. Bracht mede eenen brieff aen V. E. gedirigeert, den welcken alsoo V. E. hier niet en was aenghekoomen ende niet en wisten oft van eenighen gewicht was, hebben naar resolutie gheopent.

Bracht de voorsz. corcorre brieuen mede vandien Coninc aende Moorsche ouericheeden, inde welcke hij vermaende dat met den Hollanderen alle vrintschap ende correspondentie souden houden. Presenteerde, om deselue meerder tonswarts te verplichten, seluer alhier te coomen. Alsoo dat niet en sal naarlaeten de voorsz. Cooninck met alle eerbiedinge te beyeeghnen ende met hem alle correspondentie onderhouden. Sal met aller diligentie ende nersticheyt vordren dat de dienaers des Godlijcken Woorts alhier gesonden haar offitie ende ampt bedienende mooghen goede vrucht doen onder deese omliggende Christenen, waarvan veel goets te verhoopen is, als den paap met de principalen op Larentoecke sullen weesen vertrocken, maar eerder niet om de reden voor verhaalt.

Het heeft V. E. belieft mij te promoueeren ende belasten met den titel ende offitie van Gouverneur over Soolor ende sijne dependentie. V. E. hoochlijck bedanckende, sal trachten t selue alsoo te bedienen als tot den meesten dienst van 't faderlandt ende vereenichde Companghie welstandt sal mooghelijck weesen. Wat belanght de verbetringhe vande maantgelden die V. E. stelt tot discretie vande heeren die nu yghlijck int t' generael nae haar portement sijn recompenoerende, is daar aff weynich te verwachten.

Hebbe tot nochtoe mijne taaffel gehouden met den Coopman, met hem daarouer geackordeert sijnde, ouermits de weynich huysinghe die hier bouen is ende de perijculen die men beneden onderworpen is, want ten verscheyden maalen getracht is mij met fenijn om te brenghen, dan ben met Goods genade ende de hulpe vande medecijnen daer aff verlost. Den misdadighen worde bij ons geaprendeert ende naar examinatie ghesentenssieert dat soude met de coorde gestraft worden, dan is d' executie vande sententie opgehouden om seekre merckelijcke consyderatie als V. E. bij de genoomen resolutie waaraff copie hiermede gaat sult connen sien.

Tseeder t fertreck vanden commandeur Schodt sijn alhier gestoruen twalff soldaaten ende worden acht ghebruyckt op de galyotte. Den timmerman is op heeden oock ouerleeden, also dat hoochnoodich met

eenighe veertich coppen dienen versorricht. Swalpen ende plancken hebben oock hoochnoodich vandoen soo tot het maaken vande beddinghen als andre timmeraghie. Smitsçoolen om swaar werck te maaken hebben grootlijck ghebreck.

Verstaan uyt t schrijven van den commandeur Coen dat eenyghe 2 ofte 3 joncken met V. E. geleyde alhier sullen coomen. Indien deselue verneemen, sullen de selue tracteeren met alle ciuiliteyt om de handlinghe van sandelhout alhier te moogen stapuleeren ende van Tymor affwenden. Het schip de Hoope sal den neegensten deeser van alhier verseylen naar Amboyna ende vorder naar Banda.

Ick hoop den heer Generael Reynst met sijne vlote ghelucklijck sal weesen ghearriveert, waarmeede de behoeftighe plaetsen van volck ende amonitie sullen connen werden versorcht. Dit casteel dient noch van eenighe dertich vaeten cruyt versien alsoo het jacht ende galyotte van sulcx moeten prouideeren, die alles hadden verschooten gedurende de beleghheringhe. Het exploict op t' oude fort van Tydor bij V. E. geluckelijck volbracht, heeft deese Portugesen heel gediscourageert. Godt gheue dat den hoochmoedyghen Spanyaert dit jaar uyt alle de Mollucksche eylanden werde verdreuen.

Ick hebbe naer Amboyna, Banda, ende Moluques gheschreuen dat de scheepen naar Bantam gaande alhier souden aenloopen, mitsgaaders een jacht werde gesonden, tot den handel ende t beletten vande trafficke der vreemder natien op Tymor nodich. Welck aenloopen soude weesen eensdeels om dat sandelhout, dat ouer de hondert groote baeren teegenwoordich alhier liggende ende noch wel hondert ende twintich baeren, met Sr. de Vrije, int eynde vande loopende maant verwachten, te vervoeren als oock mede om deese Soolorsche voor 't eerste daarmeede in tucht ende discipline te houden.

Alhier is oock mede ouerleeden Jan Albrechtsz. de Vriesz barbier, alsoo dat hoochnodich met den aldereersten van eenen anderen moeten versorcht worden met medicamenten, want sijn weynighe hier gelaeten geweest uyt die scheepen die niet gerne veel oueren geeuen. Hebben bij prouisie hier aengenoomen eenen slaue vande Portugesen die hem weynich dies aengaende verstaet.

Desen na sulcx eyndende sal den Almogende bidden,

Ed. Achtbare wijse ende zeer voorsienige Heere, in voorspoedige regeeringe lange te ghesparen. Vant tcasteel Henricus in Solor desen . . . . [1] A° 1614.

Uwel E. dienaer
A. VAN DER VELDE.

B.

(Brief van Adriaen van de Velde aan Pt. Both, in d. 1 Mei 1614).

E. Achtbare, Wijse ende seer Voorsienige Heer

Veel menschen door ambitie ende eergiericheyt geport, verheffen ende exalteren eenige saecken tot inden hemel tegens haer eygen gemoet om door sulcx haer daden ende naem groot te maecken, abuserende alsoo hare ouerhooffden ende meesters die, ingevalle zij vande rechte waerheyt onderricht waren, souden connen ordre ramen waer mede den vervallen staet van een gemeente soude werden opgerecht; men behoort daer inne gelijck te wesen den wijsen ende wel beduchten Chirurgijn, die als hem eenige patienten werden voorgebracht hare quetsuren sal seer swaer ende groot achten, op dat ingevalle den patient daer aff come te steruen hij egeene schande en behale, ende soo verre hem geneest, sijn eere des te grooter sij. Desgelijcx int conquesteren van nieuwe plaetsen en salmen de selue eer men volcomelijcken van den staet is onderricht nyet te seer verheffen, opdat men daer naer egeen schande en behaelt als dat daer naer nyet soo breet vuyt en valt als wel is gemeent, ende indien meerder oft alsulcx is als int beginsel wert voorgedragen, is de eere vanden conquestuer meerder, ende sijn de gene die inde regeringe werden gelaten vrij van alle calumnien, dat yet wat duer haer onachtsaemheyt oft weynich vigilantie souden veroorsaect wesen. Wel is warachtich dat geduerende de residentie der Portugesen in Solor de selue is geweest een weeldige, wellustige ende rijcke plaetse,

---

1 Opengelaten. De brief werd te gelijk met den volgenden den 9 Juni 1614 door Both ontvangen „met de jonke van Chinceu ".

maer de redenen van alsulcx sijn dat alhier in vrede saten, vrijelijcken genietende den Tymorschen handel, dat nu geheelijck is verandert, doort innemen ende veroueren van t' casteel ende d'oorlogen die alle ruyne ende destructie met haer brengen, daer beneffens dat een ijgelijcken liberteyt ende vrijheyt hadde om voor haer particulier te handelen ende negotieren, het welcke, soo lange de Mayores oft Bewinthebberen de Indische saecken bij der hant hebben, den Hollanderen oft den natien met haer woonende nyet en can oft mach worden toegelaten, waeromme de plaetsen die alhier in deze Indies van ons werden geconquesteert moeten vergaen ende declineren.

Solor en heeft van hem selven egeene vruchten oft en vallen aldaer egeene proffijten, maer soude in tijde van vrede hem connen voeden van nootelicheden. Is oock bequaem tot den Tymorschen handel soo om de gelegentheyt van goede reeden als gesonde locht, dat op Tymor nyet en is als hier naer sal seggen. Tot welcken eynde oock vanden Portugesen is beset ende gefortificeert geweest, hebben alhier ouer de tseuentich jaren haer residentie gehadt soo dat hare gemeente seer groote was ende vermenichfuldicht, d'eene hem generende met op Tymor te negotieren, d'andere met sijn hantwerck ende manufacture, andre met victualie ende viures vanden omliggenden plaetsen, als Inde, [1], Chicka [2], Baiou [3], Galiou [4] ende meer andere aen te brengen, dat nu geheel anders is, want de sware oncosten die de heeren Meesters doen en laten nyet toe dat yemant voor sijn particulier traffijcke doet; sijn oock hier weynige inde Compangies dienste die met hare gagien haer onderhouden sonder dat yet vorders trachten, en mach om egeenderhande redenen worden geconsenteert dat die gene die voor haer particulier inde nieuwe geconquesteerde plaetsen de traffijcke voor desen hebben gedaen, blijuen woonen oft resideren, want als haer sien berooft van weluaert ende neeringe, vermindert haer genegentheyt tot die daer aff oorsaecke sijn, ende door jalousie ende ompatientie soecken alles te ruineren ende d'onderste bouen te keeren. Want is Godt betert de lieffde inden mensche soo vercout

1 Endeh.

2 Denkelijk Sika aan de Zuidkust van Flores.

3 Pagua of Paga aan dezelfde kust?

4 Zie hiervóór bl. 19 aant.

dat den eenen den anderen nyet en bemint om dat sij menschen sijn maer om tproffijt ende weluaren dat van haer verhopen ende verwachten.

Dit is in tcorte den voorleden staet van Solor. Den tegenwoordigen can uwe E. vuyt mijn vorige schrijuen met 't schip de Hope aen uwe E. gedirigeert als vuyt desen verstaen, met tgene tot die tijt alhier was gepasseert. Sal nu vorders verhaelen tgene sedert is voorgevallen.

Den 8 Aprillis passato is t' jacht de Halue Maen voor t' Casteel gearriueert geladen met ontrent tachentich baren sandelhout, vuyt twelcke verstaen t ouerlijden van Jan Gijsbertssz. de Vrye Oppercoopman die in Batomian [1] den 14en Januarij is gestoruen. Het was een goet trou jonckman waer aen de Compangie veel verloren heeft, als die nu door experientie ervaren was inden Tymorschen handel, waer aen nyet weynich en is gelegen; hier is nu tegenwoordich sijn plaetse bewarende volgens d instructie vanden Commandeur Schot sa: Crijn Jacopssz. van Raemburch, ondercoopman, vuytgevaren met t schip Patane, tot naerder ordre van uwe E. oft hij de plaetse vanden voorsz. de Vrije sa: sal becleeden, oft dat eenen anderen van uwe E. tot dien eynde hier sal worden gesonden. Hij is een cloeck ende oprecht jonckman die zonder twijffel de Compangie trachten sal te dienen met goeden ijver.

Naer t ouerlijden van den voorsz. de Vrye is Melis Andriessz. schipper bij de assistenten aldaer present sijnde bij resolutie geauctoriseert om de negotie bijder hant te nemen, alsoo nyemant bequamer daer en was, om dat d' oncosten tot die voyagie nyet te vergeeffs en souden wesen, die in de plaetse van Batomian alleenlijck heeft becomen ouer de hondert dertich baren houts ende soude noch wel hondert baren meer hebben connen handelen met d' selue oncosten ende tollen, die by faulte van fustagie moste laten, tot groote schade vande Compagnie, waeromme hoochnoodich jachten herwaerts dienen gesonden.

Int wederkeeren met den geladen last in Coupan veruerschende, als de Portugesen gemeenlijck plachten te doen, is de galiotte, alhier

1 Batoemian, kampong aan de Zuidkust van Timor. Zie verder in dezen brief en Valentijn, III 2 p. 122.

verouert, door onweder van sijn touwen tegens den wal gespilt, toch het hout meest gesalueert; t' volck is oock al geborcht ende veel goets, om twelcke te halen de jacht de Halue Maen van alhier weder is affgeveerdicht, mede om een joncke nieu vuyt China gecomen, die in Mena [1] is handelende, voor 't casteel te brengen. Volgens uwe E. ordre heeft de voorsz. schipper mede gebracht de joncke van Chinceau die in Amenaban in Tymor was geloopen sonder Solor aengedaen te hebben, contrarie uwe E. pasporte. Hadde den tol aen den Coninck al beginnen te betalen; dan nyettegenstaende heeft hem doen vertrecken ende alhier doen comen sonder hem beschadicht te hebben.

Ick hadde gehoopt Sr. de Vrye sa: uwe E. soude hebben ten vollen geaduiseert van den Tymorschen staet, als die bij experientie daer aff de beste kennisse hadde, dan alsoo Godt hem heeft gehaelt ende van alle dese aertssche traualien ende moyten verlost sal uwe E. aduiseren tgene door rapporten van andere heb verstaen, ende eensdeels seluer gesien, op dat daer bij uwe E. mach diffinitiue arrest genomen worden streckende tot welstant van dien handel. Ick sal beginnen vande noortsijde ende eerst van Mena, die wel een vande machtichste coningen op Tymor is. Plachten aldaer jaerlijcx gehandelt te worden 20 baren houts. Is een out, gierich, begeerlijck mensche die met alle natien soeckt te handelen om tmeeste proffijt te mogen crijgen. Hebbe wel instantelijcken aengehouden dat met ons soude een vast contract maecken van met egeene natien te contracteren als met den Hollanderen; alleen dan en wilde in egeenderhande manieren daertoe verstaen, seggende dat sijn hout ende reede voor alle natien waren. De Portugijsen hebben voor desen menichmalen, als eenige vreemde daer handelden, een armade hier in Solor toegemaect ende deselue met gewelt genomen, hare goederen voor goeden prijs aenslaende, ende en heeft de voorsz. Coninck nyet te min haer noyt egeenen handel geweygert, alsoo dat daer inne egeen swaricheyt en is. De Portugesen hebben gemainteneert dit hare prerogative te wesen, die ons nu oock toecomt, alsoo wy nu meesters sijn van Solor ende 't casteel. Den Coninck van Asson, oock aende noortsijde, heeft ons belooft met egeene natien ter weerelt te handelen

---

1 Kampong op de Noordkust van Timor. Zie verder in dezen brief.

als met den Hollanderen en is soo machtich nyet als dien van Mena, en vallen daer jaerlijcx oock maer ontrent hondert baren houts. Ligt noch aen die zijde een plaetse genaemt Siluan, die oock met ons in accort getreden zijn, ende vastelijck belooft met niemanden eenige correspondentie te houden. Plachten de Portugesen daer ouer het ander jaer te comen ende tzestich oft tseuentich baren houts te verhandelen. Dese sijn de principale plaetsen aen die sijde, dan noch eenige andere cleyne waer alle 2 ofte 3 jaren in passant soude connen aengeloopen worden, soo om thout als was, dat aldaer oock valt.

In Batomian, gelegen aende suytsijde, alwaer dese reyse thout is gehandelt, sijn twee Coningen, te weten den eenen van Amenato dat den machtichsten is, ende den anderen van Amenisse, de welcke beyden hebben belooft met niemanden als den Hollanderen in commercie te treden; hier soude op sommige jaren wel 250 baren houts connen werden gehandelt, maer s'jaerlijcx wel altijt 200 baren. Is een ongesonde plaetse voor vreemdelingen alsoo de Portugesen verclaren dickwils een geheel scheepsvolck daer is gestorven, ende de schepen ende goederen tegens den wal gedreven ende verloren gegaen, gelijck nu Godt betert de onse oock hebben bevonden; den coopman ende 2 assistenten sijn ouerleden met den schipper Jan Franssz; d'andere sijn sieck hier gecomen, alsoo dat nyemant vrij en is gegaen die aen lant heeft gelegen.

Ameneban, ook aende suytsijde, plachte jaerlijcx te leueren 150 baren houts, somtijts min somtijts meer. Is dien Coninck de wete gedaen, als de joncke van Chinceau van daer worde gehaelt, dat voortaen met niemanden als den Hollanderen en sal vermogen te negotieren, waertoe gewillich was, alsmen hem van nootelicheden prouideerde, dat hem is toegeseyt. Liggen noch verscheyden andere plaetsen aende suytsijde, als Soway, Surij ende andere, daer de Portugesen ouer tanderde jaer plachten te comen, alsdan vercrijgende in yegelijcke van de plaetse 60 oft 70 baren houts.

Coupan, oock aende zuytsijde gelegen, alwaer de Portugesen voorgenomen hadden een fort op te werpen, met consent vandien Coninck, is een gesonde ende bequame plaetse abondant van alle lijffneringe. Hadde oock dien Coninck belooft Christen te worden met alle zijn volck; soude tselue bijde Portugesen 't voorleden jaer in twerck ge-

stelt geweest hebben, gelijck sonder twijffel uwe E. vuyt den Commandeur Schodt sa: wel hebt verstaen, die van opinie was dat men aldaer behoorde een fort te maecken ende Solor te verlaten, alsoo tselue naerder is gelegen om den vreemden natien van Tymor te weeren. Wel is waer de selue plaetse naerder is, maer en is om verscheyden redenen tselue tegenwoordich nyet geraden, want in Solor, als nu werde verlaten, soude wel ten propooste den verdreuen van alhier plaetse gegeven worden om wederomme haer macht te vergaderen ende ons in Tymor de oorloge aen te doen, ende soude dese inwoonderen haer tot eenen rooff ende proye werden gelaten, hetwelck onse goede renommé geheel soude verminderen, dat men den natien die ons behulpich sijn geweest om den Portugijsen te verdrijven alsoo abandonneerde. Is hoochnoodich de selue Portugesen eerst vuyt alle dese eylanden van Solor werden gedreuen, want den staet van eene republijcke nyet wel en is verseeckert, die eenige machtige nabueren heeft, die jalours sijn van hare welvaert. En is aldaer in Coupan oock geen gelegentheyt van reede oft hauens, maer een opene zee, alsoo dat de schepen altijt in perijckel sijn van met onweder haer te verliesen, dat men in die quartieren heel subiect is, besonder met het ooste monson. Sulcx dat alsoo gevouchlijck(er) van Solor, daer nu een vaste plaetse hebben ende goede is voor schepen, de vreemde connen geweert worden als van Coupan, waer met groote costen eenige sterckte weder soude moeten worden gemaect, oft ten ware men voor t'eerste beyde de plaetsen beset hielde, waer toe een groote macht soude moeten gehouden worden, die de proffijten vant sandelenhout nyet wel en souden connen affwerpen.

Alle dese Coningen, nyettegenstaende de Portugesen daer soo lange hebben gefrequenteert, sijn heydenen, die van Godt oft religie nyet en weten, dat een beclaechlijcke saecke is. Alleenlijck den Coninck van Coupan heeft weynich kennisse van de Christelijcke religie, waeromme, om dat geen occasie en soude worden voorbijgegaen waermede de saecken vande religie eenichsints souden connen worden gevoordert, is bij ons geresolueert dat Mathijs vanden Broeck, predicant alhier van uwe E. gesonden, derwaerts met 't jacht d' Halue Maen soude gaen, alsoo hij tselue instantelijck versochte, ouermits alhier in Solor nyet oft weynich en conde worden vuytgerecht, doordien meest alle de Christenen hier tegens ons hebben geleuanteert, met

de compste van Francisco Fernandes, Cap. lau[1] geweest zijnde, die noch eenen paep heeft mede gebrocht ende hem met den anderen op Larentuycka vervoecht. Ick hoope met Godes hulpe dat aldaer eenige vruchten sal doen indien met sachtmoedicheyt ende behoorlijcke middelen daer inne procedeert, maer niet met superstitie, daertoe van natueren heel is geinclineert, ende alsoo bynaest onbequaem om onder soo rouwe ende robuste volckeren te werden gesonden.

Resteert nu van Solor. Is alhier tsedert mijn laetst schrijuen gearriueert Franciscus Fernandes Cap. lau geweest zijnde, met wiens comste de resterende Christenen die dus lange onse vrienden sijn geweest, tegens ons oock hebben gelevanteert ende opgeworpen; oock Don Cosmo ende die van Numba[2], daer mede oock een contract van vrede hadden gemaect, vuytstroyende veel rumoeren vande geweldige armada die in Malacca wert toegemaect, om daerdoor de resterende inwoonderen van ons aff te trecken, ende alsoo te benouwen. Dan blyuen de Mooren noch alle met ons houdende, daer weynich op is te vertrouwen, ouermits haer regeringe populier ende nyet monarchiael en is. Zijn vijff plaetsen, ierst den Kissil Partani met de steden van Adenare ende Cherebite, bestaende in vier hondert huysgesinnen; noch Lamakera bestaende in twee hondert huisgesinnen, Lamala 250 huisgesinnen, Touron tzestich huysgesinnen, ende Ratoloty met eenige cleyne dorpen opt geberchte achter t'Casteel gelegen; staen van outs onder den Coninck van Ternaten maer werden geregeert van hare Sangagys, die egeen gebiet en hebben maer nyet anders als hooffden vande gemeenten en zyn, ende alsoo niet en vermogen als tgene die gemeynte belieft, zulcx dat hare regieringe bij naest een Anarchie gelyct, dat den miserabelsten staet is van een gemeente oft republicke. Is noodich dat de voorsz. Francisco Fernandes ende d'andere van Larentacka met de 2 papen, met macht als voor gesegt hebbe, in tijts werden verdreuen eer hem den brant wijder ontsteect ende hare macht door lanckheyt des tijts vermeerdert, want souden anderssints den handel van Tymor in groot peryckel van haer connen gebracht, ende de victorie van t'veroueren

1 Capitan laoet, bevelhebber ter see.

2 Zie den vorigen brief.

van Solor voor de meesters vruchteloos ende dese quartieren installich gemaect werden indien men haer op Larentuycka laet nestelen. Wel is waer dat de quartieren werden installich gemaect ende de victorien vruchteloos sijn als de inwoonderen werden verdreuen, van welcke opinie den Com. Schodt sa. was, maer dat verstaet hem vande natureele ende inboorlingen, ende nyet vande vreemdelingen ende principale hooffden die de gemeenten tot alles quaets instigeren ende het gebiet hebben als de Portugesen hier deden. Ick hadde den Com. Schodt sa: hier toe gaerne int beginsel gepersuadeert, maer was te licht geloouende den Castiliaen, die met giften was gecorrumpeert vande Portugesen, als in mijn vorige schrijuen gesegt hebbe.

Den Coninck van Macasser heeft eenige jaeren geduirende van dese eylanden getrocken ende genooten seecker tol oft tribuyt met hulpe vanden Portugesen nyettegenstaende deselue altijts van outs onder den Coninck van Ternaten hebben gestaen. Geduirende de belegeringe quamen alhier wel 32 Macassers corcorren om dyen te eysschen, dan worde haer tselue bij den Comm. Schodt sa. verboden. Ick hebbe sedert aen hem geschreuen dat d'intentie oft voornemen vande Hollanderen nyet en is eenige onderdanen van hem te diuerteren oft van sijn gehoorsaemheyt aff te trecken, maer dat als vrienden ende geallieerden vanden Coninck van Ternate nyet anders en vermochten als de selue weder onder hem te brengen, dan en hebbe tot noch toe egeen antwoorde. Ick duchte dat met hulpe vanden Portugesen sal trachten den seluen thol met gewelt te innen, daeromme uwe E. gelieuen sal te aduiseren hoe wij ons daer inne sullen hebben te dragen, te weten deselue Solorsche inwoonderen tegens hem behulpich te wesen oft hem dien paysivel te laten genieten, het welck den Coninck van Ternaten ende onse meesters groot ongelijck gedaen waer.

Is oock noodich alhier metten aldereersten seuen oft acht assistenten worden gesonden daer onder eenighe maleyssche tolcken, om op Tymor te handelen, alsoo de Portugijsen oft Mestisen, die dus lange hebben gebruyct, beuonden naedeelich ende nyet voordeelich voor ons te wesen, ende derhaluen op hare vrye voeten hebben gestelt, om hier ontrent t' Casteel te mogen blijuen woonen, haer daer generende, oft vuyt dese eylanden te vertrecken, ende hebben het meestendeel voorgenomen naer Macasser te vertrecken. Mede sullen de

Tymorsche beter tonswaerts trecken als ons eygen natie ende egeen vreemde en gebruycken.

Tot den welstant van Solor soude noodich wesen dat Caskens oft andere cleyne copere munte tot gerieff vande schamele gemeente werde ingebracht, dan moet eerst getracht wesen de gene te verdrijuen die nu schijnen competituers te zijn, ende dan alles voorderen. Soude met veel moyten ende arbeyt moeten int werck gestelt worden, alsoo de Mooren aen het silveren gelt al verleckert sijn, daeromme voor alsnu daer mede moeten ophouden tot beter gelegentheyt.

De joncke van Chinceau heeft ons veel moyten veroorsaect alsoo seer precijs waren aen hare goederen, tot Bantam dier ingecocht, noch veel begerende te winnen, ende het hout nyet dan tot leegen prijs willende aennemen. Is nochtans om verscheyden consideratien haer geconsenteert eenige 20 oft 25 baren tot 72 realen de bare van 4 picol haer ouer te laten, dan en conden in tgewichte nyet accorderen als de voorsz. van Raemburch tzelue aenden heer Commandeur Coenen breeder is aduiserende.

Is oock hier een Chinees vande voorsz. joncke doot geslagen van een Japonees in dienste vande Compangie sijnde, die welcke daer ouer geapprehendeert sijnde, naer examinatie ende confessie is gesententieert geharquebouseert te worden, dat oock is geexecuteert.

Mijne heere uwe E. sal ter auontueren duncken ick al wat vrijmoediger hebbe gesproocken als wel betaemt, maer mijne schuldige plicht is uwe E. te aduiseren vande waerheyt, ende mijn eere dwingt mij te openbaren tgene van andere qualijck is gerapporteert, Ick wenschte den heer Commandeur Schot sa: wat matiger van dese Solorsche saecken hadde gesproocken; dan sijn ijverige genegentheyt tot des vaderlants ende vereenichde Compangies welstant hebben hem te lichtveerdich doen geloouen de valsche rapporten vanden gene die haer eygen ende anderen, maer nyet des Compangies proffijt sochten; soude oock in voorige schrijuen, waer aff duplicaet sende, largo van alles hebben geschreuen, maer ouermits mijne opinie was alhier eer gelegentheyt soude voorvallen als die uwe E. soude connen werden behandicht, hebbe tot nu vuytgestelt.

Uwe E. sal gelieuen alhier oock metten aldereersten te senden eenen barbier met medicamenten oft een wel gestoffeerde kiste alsoo weynige hier gelaten sijn int beginsel vande schepen. Sijn oock beyde

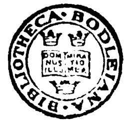
de barbiers ouerleden te weten Mr. Jan Albrechtssz. de Vries ende dien vant jacht in Tymor alsoo dat tegenwoordich seer miserabel sitten sonder barbiers oft medicamenten.

Naer 't schrijuen van desen brieff, alsoo den Chinees gereet was om te vertrecken, is alhier gearriueert Jhr. Hans de Hase met 't jacht den Hasewint, die Banda ende Amboyna aengedaen hebbende, van meeninghe is naer Bouton ende Macasser ende dan naer Grecij ende soo voorts naer Bantam te comen. Hadde brieuen gedateert den 28n Meert vanden heer Gouuerneur Royael [1] vuyte Molucques die inhouden den Spanjaert noch nyet en was gecomen, maer voorgenomen hadde int leste van Aprill te comen, meenende onse vlote alsdan soude verstroyt wesen, het welck vuyt eenen ouerlooper hadde verstaen.

Refercre mij voorders tot mijn voorige schrijuen, sal desen eyndigen ende den almogenden bidden uwe E.

. E. Achtbare wijse ende seer voorsienighe Heere, in voorspoedige regeeringe lange te gesparen. Vuyt 't Casteel Henricus in Solor desen 1en Mey 1614.

Uwe E. dienaer
A. VAN DE VELDE.

C.

(Uit een brief van Crijn van Raemburch, opperkoopman op Solor, aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 13 Augustus 1614).

. . . .

Resteert nu voorder van Solor, soo veel den tegenwoordigen staet belanght, te weeten dat alhier op seeckere plaetse genaempt Larentuycke haer sijn onthoudende seeckre Portugiesen ende. Mestyschen, die ten tijde vant ouergaen vant casteel daer vuyt sijn verdreuen, daer meede den Commandeur Schot za. int eerste een accoort gemaeckt hadde, dat binnen seeckeren tijt souden vertrecken, welck accoort bij henlieden niet naer gecommen, maer grootelijck is ge-

---

1 Laurens Reael, gouverneur der Molukken.

violeert, vermits de naturelen ende inboorlingen tot alles quaets sijn instigerende, soeckende alle de omliggende christenen van ons aff te trecken, tot grooten naedeel van ons ende d'omleggende plaetsen onse geallieerden ende vrunden. Is aldaer oock gebleeuen eenen Paep, die seer veel quaets onder alle de Christenen es doende, haer teegens de Hollanderen opmaeckende, ende veel dingen te kennen gevende, als dat hare armade van Mallacca sal commen en dier gelijcke, waer inne daer nae noch verstijft sijn geworden door de compste van Francisco Fernandes Capn Lau hier in Solor geweest, die meede wuyt Casteel is verdreuen ende naer Mallacca vertrocken, van waer weeder met noch een Paep in Solor is gekeert. Door sijne compste als hier te vooren in grooten aensien geweest sijnde ende een ieder veel dingen wijs maeckende is seeckre plaetse genaempt Carma [1], dat Christenen sijn ende met ons vreede hadde gemaeckt, hem weeder toegevallen ende haer teegens ons gelevanteert ende opgeworpen, onse vrunden vijantlijck aentastende, de slauen ende kinderen van onse Neederlanders hier getroudt sijnde aldaer te houden sonder deselue weeder te willen geeuen, ende andere diergelijcke groote misbruycken bij haer teegens tgemaeckte contract begaen, niettegenstaende vruntlijck aen haer hebben doen versoecken omme deselue weeder te willen senden. Ouer allen twelck clachte gevallen sijnde, omme sulcx te willen remedieren, is den Gouuerneur Adryaen vanden Velde naer voorgaende resolutie beneffens Melis Andriesz. schipper vant jacht de Halve Maen ende seeven oft acht en twintich Hollanderen soo wuyt tfort als tjacht met noch eenige Mardickers ende andere naer de voorsz. plaetse gegaen omme de selue als vyoleerders vanden gemaecten vreede te straffen, ende sijn soo in haer dorp dat een weynich te lantwaert in is leggende gecomen, daer sij eenige vande principalen ende andere hebben gedoot, sonder dat iemant vande onse daer over beschadicht is geworden, sulcx dat tvoornemen waeromme den Gouuerneur vtgegaen was volcomentlijcken is volbracht geweest. Maer soot scheen daer meede niet te vreeden sijnde, heeft niet willen afftrecken, niettegenstaende hem sulcx vanden Luytenant Verhouven ende noch een

1 Karmang op Adonare of Serbite, welk eiland ook onder den naam Solor begrepen werd.

Ternataen met alle het ander volck genoechsaem werde geraden, dat hijt dorp soude laten in brant steecken ende alsoo vertrecken, alsoo sij alreede hoorden de preparatie die t' volck vant geberchte maeckten om aff te comen, alle t' welck hij niet achtende, hem te seer opde musquettiers verlatende, heeft ter contrarie belast dat se souden gaen plunderen ende alles wat int dorp was bij den anderen brengen, soo dat se daer over meerder als derdehalff wuyr bleeuen tarderende, ende ouersulcx den vyant tijt gauen om van boouen aff te comen gelijck sij ook met een groote macht hebben gedaen als (sooder geseyt werde) wel 3000 sterck waren, die op d'onse soo als sij naer strant waren marserende, met haer boogen ende pijlen sijn aengevallen ende rontsomme besedt, twelck den Gouuerneur vernemende, ende hem vindende in sijn meening bedroogen, heeft niettemin alle het volck dicht bij den anderen versamelt om alsoo door den vyant te slaen, dat sij met sware moeyten ende groot perijckel van daer alle te blijuen, door de genaede Godts noch hebben gedaen, en sijn ten laetsten op strant gecommen, niet sonder altemael met veele wonden gequetst ende seeuen persoonen verlooren te hebben, waer onder den schipper Melis Andriesz. met vijff soldaten, ende den voorschreuen Gouuerneur vanden Velde, die sijn persoon noch tot aent water hadde gebracht om inde schuyt te gaen, dan te seer gequetst sijnde, is nedergevallen tegens seecker soldaet (die hem aensprack dat nu alles scheen verlooren te sijn) seggende dat soo wanneer Godt de menschen straffen will, soo beneempt hij hen haere wijsheyt, ende heeft soo voorts sijnen geest gegeuen. Het ander volck sijn al martelende inde schuyt ende prauwen geraeckt, sonder soo veel tijt to hebben om den Gouuerneur, die ten deele al int water lach, meede te moogen neemen, maer moesten aensien dat hem t'hooft affgehouwen ende sijn lichaem aen stucken gesneeden werde. Dit is voorwaer een groot ongeluck geweest, soo omt verlies vande voorsz. persoonen, als soo veele gequetsten gecreegen te hebben, waermede tegenwoordich seer geswackt sijn ende den vijant op Larentuycke haer hooft te meer sijn opsteeckende, practiseerende dagelijcx met alle middelen om t' Casteel weeder te moogen vermeestren, daer sij seer in gestijft werden van eenen Joost van Malen, provoost vant casteel geweest, die ouer eenige dagen (men weet niet vt wat oorsaecke) als een verrader bij

haer ouergeloopen, ende van onsen staet te kennen gegeuen heeft. Wij en sullen niet naerlaten daer en teegen tselue met alle middelen soecken te bewaren, hoe wel sij ons veel moeyten aendoen dat men bij nae genootsaeckt is gestadich inde wapenen te weesen. Ende ouer 5 dagen verleeden bij nachte met een groot macht van volck tot dicht ondert casteel geweest, doch vernemende dat men haer vernoomen hadde ende daer onder geschooten, sijn weeder datelijck affgeweecken. Sij leggen veel tijds hier ende daer in bosschagie om soo den eenen oft den anderen te verrassen, daervoor ons soo veel mogelijk is sullen wachten. Aengaende gequetsten, sijn nu al eenige weeder op de beenen ende reedelijck aende beeterhant.

Over 3 maenden verleeden is bijde voorsz. Cap^{n}. Lau ende andere principale van Larentuycke affgeveerdicht seecker Portugies omme inder ijl naer Macasser ende soo voorts naer Mallacca te vertrecken met expresse last omme van daer hulpe ende assistentie te versoecken, om met t' eerste van t' moyson hier te mogen weesen om alsdan opt casteel off in deese eylanden yets aen te rechten, allen twelck van hier oock naer Bantam aenden heer Gouuerneur Generael heb geschreeuen, op dat teegen die tijt hier oock geassisteert mochten werden, alsoo t' Garnisoen tegenwoordich seer swack is ende deese landen in geen ruste sullen connen weesen soo lange die van Larentuycke met haren aenhanck niet verdreven sijn. Soo dat ingevalle den vijant eerder . . . als wij secours sullen hebben gecreegen, te duchten is niet zonder perijckel sall weesen, te meer t' Reegen moyson alsdan in de tijt is, als wanneer veel sieckten sijn onderworpen, als t' voorgaende jaer wel hebben vernomen.

Nevens deesen seynde v. E. seeckere liste vande persoonen hier op Solor ende Tymor overleeden, enz. . . . .

Nae t' overlijden vanden voorsz. Jan Gijsbrechtsz. de Vrye za: is alhier in Wayo verleeden gearriueert de heer visitateur Hans de Hase omme de reeckeningen van deese plaetsen op te neemen, de boecken te doen sluyten ende nieuwe te formeren, allen t' welck gedaen sijnde, heeft voor sijn vertreck met den presenten Raet goetgevonden, mij inde plaetse van ditto de Vrije als opper coopman te authoriseeren, enz. . . . .

Voor deesen heb ick noch niet op Tymor geweest maer mette eerste scheepen die van Bantam sullen commen, verhoope daer te gaen

handelen, te weeten aende suytsijde inde plaetsen van Batomian, Amanaban ende andere, nae dat wij van fustagien sullen sijn versien. Het is een seer vreemde maniere van handelinge diemen aldaer doen moet, waer van de Portugiesen selffs doorsaecke sijn, ouermits hun van lange jaeren daer in gebracht hebben, dat men als nu oock alsoo moeten naevolgen, als haer vandie coustuyme gantschelijck niet connende affbrengen. De Tymoresen is een volck daer met groote patientie meede omgegaen moet werden. Soo wanneer men aldaer compt om te handelen, is men genootsaeckt nae heur oude gewoonte, aende Coningen ende sijn Adel eenighe schenckagien te doen, die sij Chiripinangh noemen, ende moeten dan voorder met haer accorderen, wat men den Cooninck voor sijn Roubbe Roubbes, dat sijn sijn tollen, voor sijn Lonbebata, dats anckeragie gelt, geven sullen, ende andere diergelijcke dingen die sij voor haer gebruyck hebben, dat hem eerst moet gegeven werden aleer iemant van sijn ondersaten vermach een hout aff te brengen, die van hem dan consent vercrijgen om tselue op tstrant te moogen vercoopen, dat alsdan voor een geringe prijs wert gecocht, soo dat sij nauwelijcx voor haer arbeyts loon betaelt werden. Alle dandere prouffijten commen voor den Coninck ende sijnen principalen Adel, gelijck V. E. breeder wt deese bijgaende reeckeninge sien meucht, dwelck is inhoudende van tgeene op Mena voor deerste reyse is genegotieert. Ende deesen hiermeede eyndigende wil U.,

Erntfeste wijse voorsienige seer discrete Heeren, inde genade des Alderhoochsten beveelen wien ick bidde V. E. in voorspoedige regeeringe lange te willen gesparen. Wuyt tcasteel Henricus in Solor Ad. 13 Augustij a⁰ 1614.

U. E. dienstwillige dienaer
Crijn van Raembuech.

IX.

Cort recueil uyt de laetste brieuen ende aduiesen van Indien getrocken ende bijden Bewinthebberen der geoctroyeerde Indische Compaignie den Hoo. M. H. Staten General deser Vereenichder Nederlanden tot onderrichtinge vanden tegenwoirdigen stant ende gelegentheyt soo vanden handel als vande oorloge in Indien ouergegeuen, met aenwijsinge vande periculen ende swaricheyden ende met eenen oeck vande Remedien die bij de officiers in Indien geacht worden daer tegens dienstich ende noodich te wesen. [1]

Hooge mogende heeren,

. . . . [2]

Die swaricheyden die de Compaignie meest drucken behaluen veele accidenten ende inconvenienten die in soodanich groot werck moeten vallen ende niet en connen altijt geprecaveert worden noch geweert, maer veel eer met patientie getollereert ende soo veel als doenlick met voorsichticheit moeten voorgecomen werden zijn dese.

Eerst de groote lasten daer mede de Compaignie is belast aen gelt tot nodige continuatie meer vanden oorloge als vanden handel, alrede op deposito genomen, ontrent 30 hondert duysent gulden bedragende, twelck noch dagelicx tot volcomen ruine ende totale destructie vande Compaignie sal accresceren ende vermeerderen, bij aldien de zaecke gelijck als tot noch toe, ende alsoo als den noot mochte vereyschen bij de Compaignie alleen sal moeten gehanthauet ende vuytgevoert werden.

---

1 Naer een afschrift uit de papieren van A. Buchelius, zonder dagteekening, maar blijkbaar van omstr. October 1614.

2 Vooraf gaat een verslag van den staat der Compaignie in Indië.

De derde swarichede, segge de tweede, is de cleyne, iae in effecte geene proufijten die de participanten tot noch toe gehadt hebben, nocht apparent ende sijn te crijgen, maer ter contrarie alles in oorloge te consumeren, bij aldien inde saecke geen ander ordre ende werdt gestelt, alsoot noch een iaer sal wesen eer die participanten hun capital in handen zullen crijgen, twelck zijlieden nu over de 13 iaeren ende met soo groote periculen zonder eenich proufijt hebben gemist ende niet apparent en sijn veel meer te crijgen alser iaerlix totte nieuwe equipagie ende vuytrustinge van noode is, bij aldien daer inne bij uw: Hoo:Mog: geen andre ordre en wert gestelt.

De derde swaricheyt is, dat de Compaignie niet alleenlic haer middelen in soldaten, oorloge schepen ende ammunitie van oorloge ende wes daer an dependeert moet consumeeren maar dat oeck daer en bouen den oorlog haer alle haer dienaers, selfs den geenen die tot coophandel gesonden worden als oock alle de coopvaerdie schepen genochsaem tonbruyck maeckt, ouermits de officiers voor Gouerneurs, Capiteyns, Commanduers ende in andere chrijchs ampten hun sulcx moeten employeren, dat se geen tijt noch middel en hebben om den coophandel waer te nemen ende behoirlicke retouren te senden.

Ende aengaende de schepen daer de retouren mede souden gesonden worden, oeck ofte in plaetse van oorlochschepen de groote tot defencie ende verseeckeringe van forten gebruyct ende de cleene om steen, houdt, viures ende ammunitien voor de forten ouer ende weder te haelen ende te voeren, zulcx dattet seer apparent was datter tvoorleden iaer geen retouren en souden gecomen sijn, bij aldien den Gouerneur Both niet en waere geresolueert geweest selfs ouer te comen.

De vierde zwaricheyt es datter nergens nae soo veel volcx in Indien en is als tot de schepen ende forten van noode sijn.

De vijfde is, dat meest alle de forten noch genochsaem open ende sonder defencie ligghen tegens d'Indianen op welcker vrientschap men hem seer weynich mach verlaten, ten aensien van haere natuerlicke aengeboren trouloosicheyt, als oeck ten aensien vande viantschap die zijluyden hebben tegens alle Christenen, eensdeels vuyt vreese van onder vreemde heerschappie te geraecken, anderdeels van haere religie te verliesen, waerdoor die Tidoresen ende

Ternatesen alreede eens in onderhandelinge van vreede metten anderen geweest sijn buyten kennisse ende consent vanden onsen, omme soo syluyden voorgauen haer religie te mainteneren, zijnde daer tegens niet alleenlicken door giften ende gauen (als aende Portugesen ende Engelschen is gebleeken) zeer corruptibel maer oeck door hoope van hoogen prijs seer lichtelicken te bewegen om alle voorgaende weldaden vanden onsen ende de contracten daerop gebouwet te vergeten, ende des niet te min, tzij opentlic ofte bedectelick, met andere natien te handelen.

De seste swaricheyt is het groot gebreck van alderley ammunitien, schipsbehoeften ende andere totten oorloghe nodich instrumenten, dewelcke men niet alleenlick zeer qualicken in soodanige quantiteyt als den noot vereyscht derwarts can senden, maer oeck bij faulte van enige bequaeme ende verseeckerde plaetse in sodanige verseeckerheyt bewaeren als wel orbaer ende dienstich soude wesen, daertoe dan oeck valt het gebreck van allerley hantwercks luyden, in sonderheyt van Timmerluyden, tot reparatie ende onderhout vande schepen, forten ende andere wercken.

De seuenste is gebreck van goede predicanten, siecktroosteren ende dienaers, waerdoor niet alleenlicken onse eygen volck dagelicx meer ende meer verwoest ende verwildert, maer oeck insonderheyt d'Indianen die (soo d'aduisen luyden) veel yueriger sijn int stuck van religie als dese Septentrionale natien, hunne affectien van ons aftrecken, dagelicx met groote meenichte afvallende tot het Mooren gelooff, d'onse scheldende voor ongoddelicke menschen arger als de Spaengiaerts ende Portugesen, die alle onse wellust ende giericheyt soecken te versaeden, sonder voor die siele int minste eenighe sorge te draegen, waerduer wij niet alleenlicken de gunste ende genegentheit van die natien metter tijt zullen verliesen, maer ongetwijffelt oock Goots segen met een, dien wij alleene onse voorgaende victorien ende goede successien moeten toescrijuen.

De achste ende laeste doch geensins de geringste swaericheyt (waervan alle die laeste brieuen ende aduisen vol sijn,) is den handel vanden Engelschen in Indien, ende insonderheyt inde Molucques, de welcke, alst blijct vuyt de ouergesonden ende uw. Hoo. Mog. hier nevens ouergegeuen rapporten ende attestatien, niet alleenlick bij verachtinge ende lasteringe vanden onsen bij den Indianen,

maer oeck met giften ende gauen, verhogingen, presentatien van meerderen prijs, iae selfs met dreygementen van huysen aff te branden ende haerluden als vianden te traicteren, de Indianen getracht hebben, ende ten deele oock te weeghe gebracht om met hemlieden te handelen ende haer gemaecte contracten metten onsen te breecken.

Tegens alle welcke inconvenienten ende swaricheden de voornaempste ende eenige middel ende remedie is dattet uw: Ho. Mog. gelieue ofte volgens der Remonstranten versoeck bijde voorgaende Remonstrantie den oorlog ouer te nemen, ofte een competent getal van oorlogschepen neuens der Remonstranten schepen, die alreede tot 46 toe int getal aldaer ofte onderwegen derwarts sijn ende met Godts hulpe tegens het naeste iaer noch toegemaect zullen worden, met vijftien ofte sestienhondert soldaten teffens ende op eenen tijt derwarts te senden.

Waermede alsoo lichtelicken de Molucques, aen welcker victorie alle de gantsche Indien dependeren, ende daer naer alle de Indianen luysteren, omme naer 't succes, onse vrienden ofte vianden te werden, souden connen in corten tijt vermeestert ende zulcx versekert ende beset werden, dat noch de Indianen haer en zouden connen helpen nochte de vianden daer eens meer naer omsien.

Soo waer het seer licht daernae met eenige cleyne iaerlicxe secoursen de Molucques, dienvolgende oock dandere plaetsen ende comptoiren in Indien, te mainteneren ende alle de noodige forten (mits tot ontlastinghe vande Compaignie vele noodelose afbreeckende) in behoorlicke defentie te maecken, jaerlicx goede retouren te crijgen ende eerlange de lasten vande Compaignie vuyt de zelue retouren off te doen.

Daer anders met soodanighe niet half genochsaem jaerlicxe secoursen ende verdeelde vlooten, die middelen vande Compaignie mits de langduricheyt vanden oorlog, sonder merckelicke effecten werden geconsumeert, niet anders dan een vuyr veel waters verteeren can alst mit druppelen daer in gegoten werdt, twelck tsamen ende teffens ghegoten zijnde het geheele vier hadde connen vuyt blussen.

Ouersulcx naedemael gelijck alle aduisen mitsgaders d'apparentie in gelijcke zaecken medebrengt, dat bij goet succes ende genochsaem onderstant zelfs onse vianden onse vrienden, ende ter contrarie bij faulte van behoirlicke assistentie ende daer vuyt nootelicken volgende

neerlaghen, alle onse vrienden inde Indien onse vianden sullen werden, ende met onse schaede, iae met ouerleueringe (soo se connen) van onse middelen ende dienaers aldaer, aen d'ouerwinders hun prijs ende reconcilatie zullen zoecken te maecken.

Ende dattet meer dan notoor ende kennelick is dat uw Ho. Mog. in geene plaetsen haere middelen ende subsidien proufitelicker, dat is tot meerderen vordel ende verseeckeringe van dese landen ende de goede ingesetenen der zeluer, ende tot scaede ende afbreuck ende verderf vande vianden, van desselfs middelen, minen ende forcen en hebben geemployeert ofte tegenwoirdelick en connen employeren, ofte met sodanighe cleyne costen diergelijcke groote saecken als inde Oost Indien tot verkrenckinge vande vianden aenrichten.

Dat oock de viant de zelue sulcx heeft gevreest, dat zijne gebannen hun niet en hebben ontsien zelfs te verclaeren, den inbreeck vanden onsen in Oost Indien een vande voornaempste oorsaecken geweest te sijn daeromme zijne Mt. van Spaengien tot onderhandelinge van pays ofte treues met dese landen hadde willen verstaen, ende dat hij nu met openbaeren oorloge, tegens den expressen inhoudt vande gemaecte treues ende zijne besworen beloofften, poocht te vercrijgen tgeene hij bij accordt van uw H. M. inde handelinge vande treues niet en heeft connen obtineren.

Ende dat uwe Ho. Mog. mits twee ofte drieduysent mannen met eenige oorlogschepen tot conseruatie van Indien onderhoudende, daermede in effecte soo veel connen vuytrichten als met een vlote van 50 ofte 60 schepen, ende een legher van tien ofte twaelf dusent mannen in andere plaetsen, daer uw. Ed. Mog. geen handel, schepen vrienden nochte bontgenoten gelijck als in d'Oost Indien en hebben maer aen alle canten van haere vianden ende vremden omcingelt sijn.

Dat daer en bouen der vianden machten inde Indien nu soo seer verswact, ende de Coninck van Spaengien (als vuyt d'aduisen bevonden werdt) ghedurende den tijt van Don Johan de Silua [1] alleen ouer de drie millloenen inde oorloge gedispendeert hebbende, sonder in veel iaeren eenige proufijten genoten te hebben, jae selfs den handel vande nagelen noten en macis quyt geworden, ende gedwongen zijnde omme die soorte van specerie vuyt dese landen in sijn Co-

1 Gouverneur der Philippijnen sedert April 1609.

nincrijck te laten comen, genochsaem gematteert ende lichtelicken in een corten tijt met eenige competente macht te verwinnen ende gantsch vuyt de Molucsche eylanden te verdrijuen is.

Ende dat tzelue behaluen de groote commoditeyten, die dese landen, particuliere steden ende ingesetenen van alle neeringen vuyt d'Oost Indische vaert alrede getrocken hebben ende noch dagelicx sijn treckende, eenen inestimabilen schat voor d'Ingesetenen deser landen, ende een groote verseeekeringe ende sterckinge van den geheelen staedt deser landen zoude wesen.

Ter contrarie ouergroote schaede ende verlies van veel duysenden dese landen ingesetenen als bontgenoten ende gealieerden mitsgaders oeck van soo treffelicke perthijen comanschappen, contante penningen, geschut, viures, ammunitie, forten ende schepen als tegenwoordelick noch in Indien sijn, bijaldien hem den viant door gebreck van behoorlicke ordre ende assistentie vande Molucques meester mochte maecken, ende alsoo alle de saecken vande Compaignie inde andere plaetsen ende quartieren in Indien in desordre ende confusie bringhen.

Soo connen uw Ho: Mog. wel verstaen dat gelijck het ten hoochsten noodich is de Compaignie behoirlicken met raet ende daet te assisteren, dat het alsoo oeck met de voorgealligeerde ende voor desen versochte ouerneminge vanden oirlog ofte ten minsten met de versochte schepen ende soldaten seer licht zoude wesen in corten tijt niet alleen deerste hier voor verhaelde principale swaricheden, maer oeck bij verkiesinge ende verseeckeringhe van eenich goet magasin ende Rendevous, ende oprichtinge van eenige colonien, daer alle de brieuen seer om aenhouden, ende tot noch toe niet en heeft connen te wege gebrocht worden, ouermits de swaere oorloge inde Molucques ende andere inconvenienten.

Als oock met opstellinge van eenighe goede scholen daerinne zelfs vuyt de Indianen metter tijt bequaeme predicanten mochten opgevoet werden, de verdere swaricheden ende door onsicht onser wapenen bij de Indianen (die ons siende de handen oueral vol wercx te hebben, nu weynich achten) oock de swaricheyt vande Engelschen te remedieren.

Op alle welcke bijde leste brieuen gemoueerde swaricheden ende aengewesen remedien, als oeck de groote beneficien ende commodi-

teyten die tgemeene landt int generael door afbreeck ende diuersie van des viants middelen ende forten, als oeck meest alle de steden ende prouincien int particulier, enige door de iaerlicxe vuytrustinge van soo veel schepen, andere door incoop van noodige viures, ammunitien ende behoeften, vande Compaignie nu soo veel iaeren heeft getrocken, ende noch dagelicx es treckende, met apparentie van noch meer bij goet succes van oorloge te zullen trecken, de Remonstranten versoecken dat uw Ho: Mog: gelieue sulcx te letten, ende daer op mitsgaders opde versochte ende verdere noodige subsidien (die in geen plaetsen proefytelicker en connen geemployeert worden) als oeck op de accommodatie vanden handel vande Engelschen eerstdaechs ene goede resolutie te nemen, ende de Compaignie het effect te laeten genieten, op dat bij gebreck van dien (gelijck andersins vroech ofte laet gebueren sal) een soo treffelicke aengevangene, ende door Goots sonderlinge gratie tot noch toe soo loffelick vuytgevoert werdt, tot groote schaede van alle goede ingesetenen deser landen tot uw Ho: Mog: ende deser landen groote disreputatie, tot versterckinge vande vianden, ende tot extreme miserie ende desolatie vande bontgenoten in Indien niet in disordre mach geraecken, dewelck Godt Almachtich genadelicken wil voorhoeden ende uw: Ho: Mog: eene langdurige ende voorspoedige regieringe verlenen.

X.

HET BESTUUR VAN PIETER BOTH EN GERARD REYNST IN INDIE.

(Brief van G. Reynst aan zijn zwager J. Nicquet te Amsterdam, in d. 26 Oct. 1615. Kopie).

Eersame beminde swager. Met het schip de Provincie dat in compaignie met drye andere schepen, metten Generael Both naert vaderlandt is vertrocken, hebben V. E. brieven per 't schip T Hart gesonden beantwoordt, ende geaduiseert tgene die tijdt occurreerde. Sichtent hebbe mijne voor genomene reyse volbracht van Amboyna, Banda ende Molucco alwaer ick alles in behoorlijcken staet hebbe gestelt, ende in goede ordre gelaten.

T gene in Banda hebbe verricht mette Engelsen, ende 't exploict op Pouloway gedaen, als mede op Louhoe ende Cambello mette Engelse, die ons in dese drye plaetsen hebben meenen te prevenieren, sal V. E. int large van eenige bewinthebberen vernemen, als gheen tijdt hebbende met V. E. int particulier daer van te discoureren. Den meesten vijandt dien wij hier hebben sijn d' Engelse, die terwijle wij de handen vol werckx hebben, mette Spaignaerden, Portugesen ende eenige andere, ons onse principale plaetsen soecken affhendich te maken, d'inwoonderen die met ons in contract sijn te doen rebelleren, ende ons met wapenen offenseren, dwelck wij met alle industrye moeten voorcomen, gelijck ick dese reyse Godt loff gedaen hebbe. Hadde ick mogen in tijdts mett mijn schip in Combello wesen, alwaer sijluyden hun op sekere fort hadden begeven, heur vlagge laeten waeyen, ende ons volck met musquetten soo offenseerden dat sij noch aen oft van landt conden geraken, ick soude hun onder soodanige procedure ~~soo hebben~~ gerescontreert, dat mender van soude hebben weten te spreken, ende ten waer sijluyden door mijne ordre,

aen den Gouverneur Block geschreven, hun volck hadden affgehaelt, sonde de voorsz. Block met t schip de Maene de Engelse schepen geinfonceert hebben. Voor desen heeft men de Engelse te seer gevyert hier te lande, omme met hun luyden volgens d'ordre vande Heeren Bewinthebberen in geen defentie (sic) te geraken. Dat bij heurluyden soo is aengenomen, dat wij nu van haerluyden wel souden uytgeschupt worden, wij de forten onderhouden ende sijluyden de specerijen genieten. Dan ick en late mij niet lichtelijck abuseren, ende soo sij in toecomende t volck vande principale plaetsen als Louhou ende Combello ende Pouloway wederomme tegens ons doen rebelleren, ick sal haer bejegenen gelijck men soodanige behoort te doen. Als ons soodanige oorsake rescontreert, soo moet d'occasie waergenomen worden, dat tegen alle Princen ende Heeren kan worden verantwoordt. 'T is onverdraechlijck ende onlijdelijck, tgene sijluyden d'onse alhier in dese quartieren aendoen. Doen niet als de Heeren Staten, Sijne Exellentie ende de Compaignie tegen alle Coningen te vermaken, calumnieren ende vilipenderen. Soo sij halff soo veel macht hadden als wij, sij souden ons overal soo bejegenen, dat wij de plaetsen souden moeten abandonneren, ende ten waere oock de Coningen, daer sij ende wij t' samen comptoiren hebben, ons macht niet en ontsaegen, ons volck soude oueral groot perijckel loopen van gemassacreert te worden. Ondertusschen waere te wenschen, als in mijnen voorgaenden geschreven, dat d'Engelse ende onse Compagnie mochten combineren, want andersints malcanderen alhier den handel sullen bederven, gelijck oock oft insonderheyt soo sij hun van Pouloway, Louhou ende Combello conden impatroniseren, want wij in geenderhande manieren tegen haer kunnen bestaen ten aensien vande exessiue oncosten der forten ende garnisoenen soo wij hier te lande sijn houdende. Dan ick en sien geen middel totte voors. combinatie. Ick meene soo de Bewinthebbers procederen gelijck sij behooren te doen, dat wijse metter tijt uyt het vaerwaeter souden sien. Hadden wij t voorleden jaer tmijnen comste capitael van geldt becomen, wij souden haer alhier inden peper ende Chinesche waeren een voordeel hebben affgesien, gelijck mede insonderheyt dit jaer, dan door mancquement van geldt moeten stille sitten, dat voor mij verdrietigh is, ende willen de Bewinthebbers soo continueren, gelijck tot noch toe gedaen hebben, soo sal de Compaignie haest wesen geruineert.

Hier in Indien is op alle comptoiren soo veel gelts niet, dat se haere montcosten kunnen vervallen. Ick en weet niet wat gesicht de Bewinthebberen hebben, van groote ende veel schepen te equiperen, weynich volck ende prouisie voor de forten te seynden. 'T jaght 't Hert is voorleden jaer sonder geldt gecomen, t schip Enchuysen alhier den 15 Martij voorleden gearriveert, en heeft mede gans geen geldt gebracht. Ende de vijff schepen als t Wapen van Amsterdam, den Engel van Delft, Orange van Hoorn, ende twee schepen van Zeelandt, die tot noch toe niet en sijn gecompareert, brengen maer acht kisten geldts wesende 64.000 realen, dat een groot schip als Amsterdam, Mauritius oft Hollandia tot ladinge van peper alleen van doen heeft. . . . .

Ick hebbe dit jacht expresselijck affgesonden omme de Bewinthebbers haere faulten te remonstreren, ende de selue voor te comen, hopende dat sij met het arrivement der vier rijcke schepen, daer den Generael Both voorleden jaer mede naer huys is gegaen, goede parthye comptanten herwaerts sullen seynden. In den brieff aen V. E., Rombouts ende Moor geschreven, sult ghij sien mijne continuatie vant vercoopen van 1000 £ vls. de compaignie van Indien op twee, drye a vier jaeren dach, omme den meesten penninck te genieten, alsmede de vercoopinge van mijn huys en de hoven op Margrieten ende Jan Jansz. pat. Want alsoo den oorloge met Spaignen, gelijck d'Engelse seggen, wederomme aengaet waere daer van gheerne gedischargeert. Ick verlange seer naer V. E. brieven, omme te hooren wat costi, soo in negotie, landssaken ende andersints passeert, als mede hoe de Bewinthebberen 't Gouvernement van Bot sullen hebben genomen. Hij heeft hier niet uytgerecht tot dienst vande Compagnie dan veel ende eenige onnutte forten gemaeckt, onse forces daer door verspreyt, ende de schepen infructueux sonder yets daermede uyt te rechten inde Molucques gehouden, dat de Compaignie een uytnemende schat heeft gecost, ende noch dagelijcx sal costen, ende opt stuck vande negotie niet eens gelet, doch des en is hem niet te wijten als daervan geen verstant hebbende, daer nochtans de negotie voor alles moet werden geprefereert. 'T is des Compaignies staet ende gelegentheyt niet haer oueral te extenderen ende fortressen te maken, deselve met volck ende schepen beset te houden, 't landt selue en sout niet kunnen uytvoeren, oock

niet en soude willen laten int werck stellen. 'T is genoech dat men eene principaele plaetse geoccupeert houdt; 't schijnt hij nergens naer getracht heeft als de Compaignie daermede op excessive costen te brengen. Ick neme een heel ander procedure bij der handt, niet twijffelende, oft sal de Compaignie aengenaem wesen. Dat is met macht van schepen den vijandt ter zee affbreuck te doen, ende de forten defensiuelijck te bewaeren, ende eenige onnodige te verlaten, alle onnutte comptoiren te lichten, ende de principale die de meeste prouffyten geven te doen continueren, soo ick van geldt ende goede commisen wel worde versien. Ick hope dat de Compaignie eens sal genieten de vruchten vande excessiue oncosten tot noch toe gedaen, ende dagelijcks doende. Dan soo der geen treffelijcke partye gelts voortaen soude werden gesonden, wensche ick de reyse noyt aengegaen en hadde, want soude niet geerne sien soo treffelijcke negotiatie, door gebreck van 'tgene voorsz., in mijnen tijdt te niet soude geraken.

Mijn is aengenaem geweest de Bewinthebberen my d'eere hebben gedaen, mijnen soon met een van de Beeren [1] herwaerts hebben gesonden; hadde wel gewenscht hij hem van dese reyse hadde laten dissuaderen, ende syn genegentheyt genomen omme de vrunden in Cipres oft elders te dienen mitz dese landen voor jonge luyden niet alleen costelijck, maer oock dangereux sijn. Nu, ick hope hem soo te informeren segge instrueren, dat hij de Compaignie dienst doen sal. 'T voorleden jaer hebbe V. E., Rombouts ende Moor ordonnantie gesonden van 2000 £ vls mijnent wege vande Heeren Bewinthebberen t'ontfangen. Tegenwoordigh gaet inden ingesloten aen V. E. drye noch een assignatie van 1200 £ vlems, omme vande voorsz. Heeren Bewinthebberen te ontfangen ende de selue te gebruycken als per mijne voorgaende geaduiseert. Wat in mijne memorie, aldaer gelaten, sal wesen verrecht, sal mij aengenaem wesen te verstaen.

Ick sal mede verlangen, wat persoonen het sijn die een Compaignie op Oost-Indien hebben gemaeckt, omme ouer landt te

---

1 De Witte en Swarte Beer, in 1614 van Nederland vertrokken. Pieter Reynst, de zoon van den Gouverneur Generaal, van wien hier sprake is, overleed op de reis in Straat Sunda.

negotieren. Sij sullen meenen in steentgen, beentgen ende andere fijne waeren te handelen, ende soo als nu, als dan met onse schepen geaccommodeert werden van d'een plaetse op d'ander, ende daer[nae] naer huys te gaen; dan sij sullen haer gefrustreert vinden, want sullen geen passage oft commoditeyt bij ons vinden, dat hun verre buyten haer meeninge sal gaen.

Pr. Willemsz. van Elbingh is van hier in Meert voorleden naer Engelandt vertrocken rijckelyck geladen met 64.000 ℔ Indigo, 200 baelen wit gaeren, eenigh wit ende geschildert lijnwaet, een partye canneel van Zeylon, partye Benjouyn met andere droguen, alles van de Cust [1] gebrocht, calculerende van een vier, ende tot Bantham noch een partye sijde ende sijde lakenen, soo voor sijn rekeninge aldaer was gecocht; de reste van sijn schip soude met peper gelaeden worden. Hij was van alles wel versien, soo hij schrijft, dan hebbe hier verstaen de twee gearriveerde Engelse schepen hem aen Capo de Buena Esperança in April oft Maey lestleden hebben gerescontreert, die hem hebben geassisteert met eenige Engelse omme sijn schip, dat seer leck was, bouen waeter te houden. Hij schrijft wel gewenscht hadde mij hadde mogen spreken, omme mij eenige secreten te communiceren, dat de Compaignie dienstigh soude geweest hebben, dwelck de penne niet en heeft willen lijden. Nu sullen de Bewinthebbers sien, wat schade hun hebben aengedaen, desen persoon uyt haeren dienst te laten gaen. Dan tschijnt wij gheene fraeye, verstandige ende eerlijcke luyden in onsen dienst mogen hebben. Zijn salvo arrivement sal mij t'sijnder tijdt aengenaem sijn te verstaen. Ick wensche hij hem wederomme aende generale Oost Indische Compaignie voor drye a vier jaeren wilde verbinden, soude door hem alle secreten ende desseynen wijs worden, daer de Compaignie veel aen gelegen soude sijn. Dan soo hij vaeren wil, sullen d'Engelsche hem niet verlaeten, jae liever sijne conditie verdubbelen. Ick dencke binnen 7 ofte 8 dagen met seven vande grootste ende best gemonteerde schepen ende een jaght van hier te vertrecken naer Malacca, soo omme de Portugesche schepen soo der

1 Namelijk van de kust van Koromandel. Hij was daar vroeger onderkoopman in Nederlandschen dienst. Zie de Jonge, III, 77, 285, 287, 399. Sinds 1611 vinden wij hem in dienst der Engelsche Compagnie onder den naam van Peter Williamson Floris. Zie Purchas, Pilgrimes. I b p. 319 etc.

eenige sijn te destrueren, alsmede ende insonderheyt te wachten opte caraquen soo dit jaer van Macao comen. Godt de Heere geve mij goet succes in mijn voornemen. Ick hadde gemeendt dit jaer eenige porceleynen aende heeren Staten te seynden, ende haer te doen schencken, dan de Chinesen hebben dit jaer geen goet goet gebracht.

Ick sal met Pr. Reynst verwachten tgene vande Capo Lopes Gonsalvo hebbe ontboden van fluweel, sattijn, goude ende sijde passementen van alderhande soorte, ende niet gesonden sijnde gelieve als noch te seynden, niettegenstaende ick tvoorleden jaer hebbe aff geschreven. Dewijle ick meende mij met Chinesche sijde lakenen te behelpen, die ick bevinde tmaken niet waert en sijn. V. E. sal mij oock seynden twee ofte dry pondt fijn goudtdraet, als mede drye pondt silverdraet, beneffens een partye cantiligoudt, omme te bordueren.

Mij is leet niet mede hebbe genomen den hoetbandt van Hans van Meerle mette diamanten gestoffeert, want goude banden worden alhier bij de commisen, ondercommisen ende assistenten deurgaens gedragen, waeromme gelieve metten eersten eenen te seynden van negenhondert oft 1000 guldens als mede een hoetbandt van robijnen, welcke robijnen Ul. bij de Compaignie, die oock daer van ben schrijvende, ten naesten prijse sult becomen, wetende dat het voor mij is. Tschijnt mijn qualiteyt dit vereyscht ende de Indianen met een uyterlijck semblant gedient sijn.

V. E. sal oock laeten maken een gevest van silver, tot rappier ende poignaert met beslach tot riem ende pendant, latende tselve rijckelijck ouergulden, want tgene ouer yser vergult is, hier te lande stracx aff gaet. Ick achte mij mette schepen al eenige prouisie van boter ende kaes sult hebben gesonden; sulcx sal voortaen onnoodigh wesen, doordien hier te lande niet en mach dueren, ende den smaeck heel verliest. Dan begeere wel een kleyn ofte halve groote permesaen gesonden te hebben die in een vaetgen met olie in twee ofte drye groote stucken moet werden bewaert.

Seynt mij oock anderhalff elle schoon fijn scharlaken tot een broeck ende laet aldaer vol bordueren met een fraeye blom oft stricken, een zeemleere wambays met goudt, silver ende sijde, daer van mijnen snijder bij St. Thonis Poort Ul. de rechte maet sal weten te geven. Dan sal moeten letten 't voors. wambays met gheen cattoen

sal gevult worden, dan alleen met enckel lijnwaet dat ick hier sal laten opmaken. Oock buffel leer tot een kolder, daer toe sooveel breedt goudt passement als tot een dubbele boort van doen is, met goude lissen voor ende inde sijde.

Den Generael Both en heeft hier te lande geen twee hondert realen gespendeert, soo hij mij heeft geseydt. Mijn dispenses sullen anders wesen, dan dat moet soo heen gaen; eenen goeden buyt kant al goet maken. Hij en is in de Molucques noch van de Ternataenen noch vande soldaten niet bemint geweest. Mij is aldaer andere eer aengedaen geweest vanden Coninck ende Ternatanen, soo in mijn arrivement als in mijn affscheyt. Hem is vanden Coninck van Ternate in sijn affscheyt geschoncken dertigh baeren nagelen, vijfthien voor syn Excie ende vijfthien voor hem, die apart buyten des Compaignies nagelen sijn geladen. Ick sal verlangen oft de Compaignie hem die sullen laeten behouden. 'T sal veel luyden oock vreempt gegeven hebben eenige sijne vreemde procedueren int stuck vande justitie, ende insonderheyt vanden persoon van Henrick van Raey, dat hij mijns bedunckens wel hadde mogen laeten ende hem op een ander maniere gestraft, dan t' sijn Napolitaensche procedueren. Ick meene hij in Hollandt rescontre genoegh sal vinden, soo van matroos ende andere persoonen, wiens armoetgen van kaesen ende andere menudentien hij heeft geconfiskeert, tsynt hij op confisco meest heeft toegeleyt, daer hij sijnen tijdt meest mede heeft deurgebracht, als off hij de Bewinthebberen daermede den meesten dienst soude hebben gedaen, ende op tprincipale niet gelet. Nu elck gaet voor sijn rekeninge.

Soo den oorloge in ons landt voortganck heeft achte de nieuwe gecochte erven niet seer sullen werden betimmert. Hebbende Ul. in voorgaende geraden syne gecochte erven niet te betimmeren, liever 1000 daelders t' jaers in een groot huys te verwoonen, als 5, 6 a 8 £ vls te vertimmeren . . . .

Pr. van den Broeck is met 't schip Nassau met seker cargasoen van noten, foulie, nagelen, peper, porceleynen ende eenige andere Chinesche waeren, voor mijn kompste alhier naer Arabien vertrocken, omme aldaer handelinge te stabilieren met die van Mocha ende andere plaetsen, van waer haerlieden brieven ouer Alexandria ende Venetien sullen cunnen worden gesonden.

Ick hadde gemeent (als hier voor verhaelt) met 7 schepen ende 2 jaghten naer Malacca te gaen, dan is omme swaerwichtige redenen naergebleven, hebbende den Admirael Vander Hagen met 5 vande treffelijcxste schepen, een groot ende een cleyn jacht, in mijn plaetse gesonden, die op 24 deses is vertrocken. Godt geve sijn desseyn wel mach succederen. Ick sal hier blijven verwachten de schepen uyt Hollandt, omme met de resterende schepen, soo hier door gebreck van volck blijven liggen, daer van versien wesende naer Banda te gaen, ende mette t' samen gevoechde macht Pouloway gaen vermeesteren, ende daer naer met een goede vloot schepen de Manillas gaen besoecken. Dan 't meeste mij sal obsteren sal bootsvolck wesen, sonder de welcke mette schepen niet en is uyt te rechten. De Bewinthebberen sullen jaerlijcx hunne schepen met dubbel bootsvolck moeten becleden ofte eenige oude noortsvaerders neffens hun vloten seynden met volck ende vivres versien, oft anders sullen hier goede parthye schepen aende wal moeten blijven liggen vergaen.

Hier voor hebbe aengeroert soo op mijn voorgaende ordre geen duysent ponden vls in de Compaignie van Indien waeren vercocht, sulcx als noch te doen, dan gemerckt met t' arrivement van dit schip d' actien apparentelijck op leegen prijs sullen loopen door dien de negotie door gebreck van geldt moet stille staen, soo vinde niet geraden tegenwoordigh yets te vercoopen gelijck ick aen Rombouts ende Moor mede hebbe geschreven.

'T silver gevest tot rappier ende poignaert hier voor gementioneert, sult laten berusten, alsoo ick mij in Japon daer van sal laeten versien. . . . .

Waer mede naer herttelijcke groetenisse aen V. E. sijn huysvrouwe, ende alle de Vrunden blijft den Almogenden Godt in genaden bevolen. In Bantam den 26 October 1615.

Onderstont: V. E. geaffectionneerde swager. Ende was onderteekent

G. Reynst.

Noch laeger stont geschreven:

Desen brieff sal V. E. door den Commandeur Henrick Brouwer werden ouerantwoordt, aen den welcken V. E. sal betalen de somme van hondert guldens ouer een rappier ende poignaert, hanghsel ende riem van hem gecocht. Welcken Brouwer om redenen V. E. gelieve mijnent wegen te caresseren ende altemets noden, die V. E. oock

den stant ende alle gelegentheyt van dese quartieren sal weten te verhaelen.

Ick hadde gemeent aen de Heeren Staten eenige porceleyn te seynden omme haer te vereeren, dan doordien de Chinesen dit jaer niet goets hebben gebracht, hebbe sulcx moeten naerlaeten. Ick hebbe aen Monsr. Brouwer voors. een gestickte Bengaelsche deken mede gegeven, mij van Pr. Willemsz. geschoncken, die V. E. hem gelieve aff te eyschen indien de Compaignie deselve voor haer niet en sullen hebben behouden. Ick soude V. E. ende de vrunden geerne eenige rariteyten seynden, dan V. E. weet dat mijnen staet. sulcx niet en vereyscht, ende oock hoe qualijck dat het vande Bewinthebbers soude werden genomen, waeromme V. E. ende de vrunden mij sult hebben geexcuseert.

Op een ingesteken calfken stont noch geschreven:

Seyndt mij metten eersten mijn copere horologe wel bewaert in een kasken met wasse cleeden becleet.

Een halff dousijn paer Melansche sijde coussens, 1 paer witte, 2 paer grasgroene, 1 paer Incarnadin, 1 paer blaeuwe, ende 1 paer lijffverwe.

De superscriptie was: Eersame voorsienige seer discrete Sr. Jaecques Nicquet tot Amsterdam.

XI.

ZEEGEVECHT VOOR MALAKA EN BEZOEK AAN DJOHOR EN RIOUW (DEC. 1615 — FEBR. 1616.)

(Brief van Steven van der Haghen aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 10 Maart 1616.)

Eerentfeste wijse voorsienige seer discrete Heeren.

Aengesyen de resolutie op ons arrivement in Indyen genomen, over t versekeren van t' eylandt Carimon ende de plaetse van Johor, om verscheyde wichtige redenen, de welcke V: E: voor desen wel zullen verstaen hebben, nyet en heeft connen int werck gestelt worden, was bij den Heer Generael Gherardt Reynst zal. mitsgaders die vanden Raide van Indyen in Octobri laestleden goetgevonden dat ick mij mette schepen Nyeuw Zelandt, Hollandia, Middelburch, de Sonne ende de Mane naer de quartyeren van Johor zoude vervoegen omme den vijandt in de zelue allen mogelicken affbreuck te doen, ende de caraacque van Macau comende te verwachten. Wij hebben aldaer eenen geheelen anderen standt gevonden dan wij wel verhoopt ende gewaent hadden. Den Coninck van Achijn was met wel 300 zeylen ophebbende 30 a 40 duysent man in de ryvyere van Johor geweest, ende hadde de ledige stadt verbrandt, waervan wij anders geen oorsake hebben connen verstaen dan de overgrote tirannye ende ambitie vanden voorsz. Coninck. Den Coninck van Johor, nyet machtich genouch zijnde den Coninck van Achijn te wederstaen, was opt geruchte vande compste deser armade gevlucht ende onthyelt hem in prauwen ende ander vaertuych onder de eylanden van Bintam, daer ontrent geleegen, omme den Coninck van Achijn te ontduysteren. Dye van Malaca, de welcke metten Coninck van Johor vrede ofte trefve gemaeckt ende tot confirmatie vande zelue des Conincx soon met fregatten nae Pahan geconvoyeert hadden, omme de possessie vant zelve rijck hem opgedragen te aenveerden, waren affgecomen tot

assistentie vanden Coninck van Johor met vyer grote ende treffelijcke Galioenen, waervan de drye twee lagen schuts zeer vinnich ende leech op hadden, ende hebben de voorsz. armade, dye onversyen van viures weder nae Achijn keerde, tusschen Moër [1] ende Rio Formosa bejegent ende zijn tegens malcanderen slaechs geweest, indervougen dat een der voorsz. galioenen door zijn eygen cruyt in brandt geraeckt ende gesprongen is, daer van den Coninck van Achijn 50 a 60 Portugesen gevangen heeft becomen.

Wij vonden raetsaem omme voor te comen het secours, twelck de voorsz. galioenen de caraque van China comende zouden mogen doen hebben, onse reyse in aller diligentie naer Malaca te vervorderen, ende deselve met Godes hulpe te vermeesteren, met ons nemende de jachten Neptunus ende Aeolus, bij den Heer Generael naergesonden. Soo haest wij den VIIn Decembris lestleden de stadt van Malaca int gesichte cregen, zijn de resterende drye galioenen onder zeyl gegaen ende hebben het dicht onder Isla das Naos geset, een eylandeken recht voor Malaca gelegen. Wij zijn ten selven dage tegen den avondt mede voor Malaca ten ancker gecomen, ende bevonden dat de voorsz. galioenen op een zeer aduantagieuse plaetse met touwen aen malcanderen vast gemaeckt geset lagen, dat een baterije opt voorsz. eylandeken haer boven maten conde secoureren. Den vijandt vermocht zonder verlet aff ende aen zijne schepen te vaeren, zijn volck te ververschen, de dode ende gequetste aen landt te brengen, ende ter nauwer noot het leven salveren. Wij waren met een recijff vanden anderen gescheyden; nyemant en wiste de gelegentheyt deser plaetse, off men van boven ofte beneden bijden vijandt conde comen. Daerenbouen als men des anderen daechs met alle de schepen onder zeyl geweest ende de plaetse van boven ende beneden besichticht hebbende eenige kennisse becomen hadde, nam ons de stilte dapper te quellen. Het was den IXn den gehelen voormiddach stille, ende maeckten opten middach met een kleyne coelte zeyl; het jacht den Neptunus lach voor, was eerst onder zeyl, ende raeckte bij den vijandt; het jacht den Aeolus quam mede bij de wercken; de andere schepen conden mits de stilte nyet voort geraken, ende waren genootsaekt de anckers

---

1 De rivier van Moar of Muar ten Z. van Malaka. De Rio Formosa (Batu Pahat) ligt zuidelijker.

te laten vallen, zulcx datmen het jacht den Neptunus, dat bij den vijandt lach, ende hem zeer cloeckelicken weerde, nyet en conde assisteren. Tegen den auont cregen wij een cleyne coelte daermede de andere schepen bij de wercken geraecten, doch nyet zoo naer als gresolveert was. Wij hadden goetgevonden dicht bij des vijandts schepen te zetten, doch nyet te aborderen, alsoo voor ons nyet doenlick was aende lantsijde van des vijants schepen te comen, mits twelcke de vijant, in noot sijnde, zijn schepen lichtelicken in brandt zoude steken, ende het leven met prauwen salveren, waerdoor onse schepen aen boort liggende groot perijckel van brandt zouden lopen. Onder tusschen is altemet een schoot opten vijandt geschoten, ende waren alle den nacht besich om de schepen bij den vijandt te corten, doch te vergeeffs. Middelburch raeckte opten staert vant recijff vast, doch zonder schade. Des anderen daechs voormiddachs was het stockstille ende hebben ten wederzijden dapper geschoten. Den vijandt voer met galiotten ende prauwen aff ende aen zijne schepen, ververschte zijn volck, haelde de gequetste ende doden ende dede veel quaets met twee stucken, die hij op Ilha das Naos geplant hadde. Wij hadden geerne aenden man geweest, doch en conden mits de stilte nyet voort geraken, ende zouden al te vergeeffs gearbeyt hebben, ten ware ons een cleyn luchtgeu naer den middach bijgecomen hadde, daermede ick belaste zeyl te maken. Het jacht den Neptunus ende het schip de Sonne waren eerst onder zeyl, de Sonne settende het dicht bij des vijandts Viceadmirael, mits twelck de vijandt uyt alle de drye schepen in groten getale overhoop overboort gesprongen ende naer landt geswommen is, doch opten Admirael bleeff noch eenich volck, alsoo de schepen mits de stilte dye ons overquam nyet en conden voortgeraken, dyet zelue ten laesten in brandt gesteken ende hebben laten springen. Eenige boots roeyden aenden Viceadmirael ende het derde Galioen, doch zonder ordre ende haelden de vlaggens daer van. Den Viceadmirael raeckte terstont oeck aen brandt, van eenige poppen dye int schoverseyl geleyt waren, doch en is nyet gesprongen, tzij datter weynich cruyts in geweest is oft dat het leech onder water heeft gelegen, alsoo dese schepen boven maten doorschoten ende doornagelt waren. Het derde galioen behyelden wij inne met vijftyen gevangenen, te weten elff Portugesen ende vyer swarten, ende hebben alle den nacht ende dach daer uyt gelicht

twaelff metale met vyer ijsere stucken mitsgaders zestich vaten cruyt. Wij souden des anderen daechs het weynich vivres datter inne was mede gelicht hebben, dan geraeckte vol waters. Wij hebben gevischt uyt het wrack vanden Viceadmirael een ijseren stuck ende uyt den Admirael een metalen met twee ijsere stucken, met noch een ancker van ontrent 2000 ℔.

In dese slach sijn vande onse gebleven zoo voor als naer vande quetsuren gestorven 21 oft 22 man, ende verstaen dat den vijandt wel ouer de 200 man verloren heeft, daer onder den Viceadmirael met eenige Capiteynen, gelijck als uyt de overgroote menichte van schoten dye door desselffs schepen gegaen zijn wel can geconjectureert worden.

Den schipper van t Jacht Neptunus genaempt Adryaen Janss is van een vande stucken, dye op Ilha das Naos geplant waren, doot geschoten, zoo als hij voor de joncxte mael onder zeyl was, ende een weynich tijts daernaer heeft den schipper vant schip Middelburch Maerten Reyerss door de zelve stucken zijn rechter been verloren.

Dese Galioenen zijn in Indyen gemaeckt ende in Maio lestleden van Goa naer Malaca t' zeyl gegaen, met ordre vanden Viceroy omme naer de Manillas te lopen. Zij hebben inde straet van Sincapura geweest, doch zijn wedergekeert. Eenige zeggen dat se nyet voort en hebben connen comen, anderen sustineren dat se inde Manilles nyet en hebben willen wesen, dat wel te geloven is, alsoo een yeder vreest inde Molucques te comen. In Indyen waren noch twee Galioenen, dye mette voorsz. vyer wat meer als een jaer geleden tegens vyer Engelsche schepen, dye voor Suratte in een inham geset lagen daer de Galioenen nyet en conden bijcomen, opte been geweest. Den Admirael zont drye patachen met eenige galiotten aff, om de Engelsche schepen te aborderen, doch zijn vande Engelschen zonder eenige schade verbrandt. Dit was het secours van Indyen daervan men inde Molucques zoo lange geroepen heeft. Mijns bedunckens en hebben dye van de Manillas in langen nyet veel hulps uyt Indyen te verwachten.

Het vaertuych dat voor Malaca hooch opgehaelt was en hebben wij nyet connen verbranden, zoo overmits men geen roeytuych en hadde, alsmede omdat den vijandt alle nachts met Galiotten hem daerontrent was onthoudende.

Wij zijn, het veroverde Galioen verbrant end onse saken voor Malaca verricht hebbende, den XIIIen Decembrij weder naer Johor vertrocken, omme de Caracque ende het Galioen dat wij verstonden van Macau verwacht worde, waertenemen, ende hebben de schepen behalven het jacht den Neptunus, dat wij te rugge zonden omme bij den heer Generael elders te mogen gebruyckt worden, naer datse haer voor de ryvyere van Johor van water ende wat hout versyen hadden, aenden hoeck van Johor genaempt Oudgontana [1] verdeelt, int gesichte vande welcke de voorsz. caraque nootsakeliken moest passeren, alsoo wij bevonden dat mits het hardt ende stijff doorwaeyende mousson, voor de schepen dye van anckers ende touwen onversyen waren, nyet doenlicken was int mousson op te comen ende Poulo Tioman te crijgen.

Alhyer hebben wij verscheyde prauwen van Pahan naer den Coninck van Johor gaende aengehaelt, omme te verstaen off de caraque aen Poulo Tioman (ontrent Pahan gelegen) oft daerontrent nyet en was gesyen. Middelertijdt hadde den Coninck van Johor verscheyden Orangkayas aen ons gesonden, dye zijnen noot te kennen gaven ende van ons hulp ende bijstandt versochten. Wij hebben den Coninck van Johor alsdoen vereert met twee metale veroverde stucxkens ende op desselffs versoecken, wat portye men hem van t veroverde zoude toevoegen gedurende den tijt hij mette Portugesen in vrede zoude wesen, ende langer nyet, mette Orangkaya Sirinara ende Siribidgewanesa gecontracteert, zoo eenige Portugese schepen door storm ende windt zonder ons naejagen oft toedoen aen des Conincx landt quamen te stranden, ende bij ons verovert wyerden, dat den Coninck vande veroverde goederen een vyerdepart zoude genyeten, maer zoo de voorsz. schepen bij ons aen strandt geiaecht wyerden, dat den Coninck vant veroverde voor zijn portye ende gerechticheyt een vijffde part trecken zoude, welverstaende dat wijluyden vooruyt zouden hebben zonder onder onse portye gerekent te worden, de plundragie vant volck, mitsgaders alle de Christenen zoo witte als swarte, ende dat des Conincx portie inde coopmanschappen getaxeert ende bij ons met contant betaelt zoude worden. Waer inne men goetgevonden heeft wat liberalicken te beloven, op dat den Coninck door zodanigen

---

1 Oedjong Tanah, de oostpunt van 't Maleische schiereiland.

middel t'onswaerts getrocken ende de Portugesche schepen door hem oft de zijne mits den tegenwoordigen vrede oft stilstandt van wapenen, onder zijne eylanden voor ons nyet en zouden verduystert worden, aengesyen wij voor vast hyelden dat de Portugesen vande voorsz. caraque, geen kennisse hebbende vande nyeuwe schorssinge van wapenen tusschen haerluyden ende den Coninck van Johor, als in Septembri laestleden lange naer het vertreck geschyet zijnde, haere schepen door vrese vanden Coninck van Johor nyet lichtelick aen strandt zullen jagen, te meer dewijle zijluyden int stranden, mits hare dyepgaende schepen, door de zee groot perijckel van haer leven zouden lopen, twelck zijluyden, haer goetwillichlicken in onse handen begevende, versekert zijn te zullen behouden. Ende oft al schoon dyes nyet tegenstaende de schepen quamen te stranden, conde evenwel het deel vanden Coninck bij taxatie cleyn gemaeckt worden. Wat aengaet de schepen dye wij in zee op des Conincx stromen quamen te veroveren, daervan zoude men den Coninck naer onse discretie mededelen; dyes soude den Coninck alle neersticheyt aenwenden ten eynde de voorsz. caraque in onse handen mochte vallen.

Hyerop hebben de voorsz. Orangkaijas ons aengedyent datter een Spaensch schip oft scheepken om den voorsz. houck aen eenen anderen houck genaempt Randgaij [1] gestrant was, daer van het volck tot 70 a 80 int getal, zoo witte als swarte, met het gesalveerde goet haer aen landt bij den voorsz. houck waren onthoudende. Wij vonden raetsaem dat de boots van alle de schepen gemonteert ende versyen naer behooren derwaerts souden gaen, omme de gelegentheyt vande plaets ende vanden vyandt te besichtigen, mede nemende de drye Jorijten bij de voorsz. Orangkaijas tot dyen eynde ons gelaten, doch alsoo mits de harde wint nyet mogelicken was mette voorsz. boots op te comen, worde bij de Gecommitteerde goet gevonden eenich volck strantwaerts mette voorsz. Jorijten te zeynden, ende den vyandt te verspyeden, dye ons rapporteerden dat hij lichte licken te vermeesteren was. Waerover wij andermael goet gevonden hebben, ontrent hondert man te landtwaerts daer naertoe te zeynden,

1 In den volgenden Spaenschen brief „Renquey".

omme den vyandt op zijn onversyenst te bespringen ende te overvallen. Godt Almachtich heeft ons zonder eenige schade de victorye verleent, dye wij daervoor als mede voort voorgaende nyet genoech en connen bedancken, ende hebben becomen achtyen Spaignarden, zeventyen Indyaensche vrouwen, ende tusschen de 50 a 60 swarten, met eenige dreggens. Dese Caravelle was van ontrent vijffentwintich lasten, quam uyt de Manillas ende hadde in Macau aen geweest omme van wegen Don Juan de Sylva vanden capiteyn vant Galioen dat tot convoy vande Caraque van Goa gesonden was, te versoucken dat hij tselve ten dyenst van den Coninck in de Molucques zoude laten gebruycken, twelck bij de zelve overmits zijne instructie vanden Viceroy geexcuseert was. Hadde oock aldaer gecocht roers, ammunitie van oorloge, dreggen ende ander gereetschap voor de vlote naer de Molucques gaende. Sij hadden met een Orangkaya gecontracteert van wegen den Coninck van Johor, dat den Coninck de helft vande roers ende cruyt zoude hebben, te weten 114 roers ende 9 potten cruyt, ende daervooren passagie door zijn landt verleenen, omme het resterende tot Malaca te brengen, twelck alsnoch nyet en was geschyet. Dan daechs voor de victorye hadde een Gilee (sic) aldaer geweest, dye de resterende 100 roers ende potten cruyt wech gehaelt ende naer Malaca gevoert hadde. Het scherp was inde aerde begraven ende is aldaer gebleven, alsoo nyet mogelijck was mette boots zoo naer te comen; de plunderagie vande gevangenen was meest al te boswaert gesleept ende bij de Jorijten, dye dick ende veel daertoe quamen, ende de onse geplundert, doch daer en is geen coopmanschap geweest, ende anders nyet dan een yeder vande gevangenen int particulyer voor hem zeluen mede genomen hadde.

Wij hebben de voorsz. gevangenen geëxamineert, ende verstaen dat Don Juan de Sylva in de Manillas ontrent halff Januarij laestleden vaerdich zoude wesen omme met tyen welgemonteerde Galioenen ende zoo veel Galeyen, op hebbende ontrent 1500 man, behaluen een goet getal Japonnesen ende andere Indische natien, de Molucques te comen bespringen, vande welcke den Admirael ende Vice admirael over de 50 stucken op hadden, daer onder waren dye 44 ende 48 ℔ ysers schoten. Het secours uyt Nova Hispania was gearriueert, te weten twee schepen zonder geschutt mede brengende 5 à 600

man met drye hondert duysent realen van achten van wegen den Coninck ende wel anderhalff millioen van particulyeren. Wat het worden wil zal den tijt leeren. De Spaignarden zijn gewoon groot voor te geven, doch verhope alles wel ten besten comen sal bij aldyen ons de rescontre mach geworden.

Wij hebben oock onder de papyeren gevonden een Instructie vanden Viceroy van Indyen voor de Caraque ende het Galioen van Macau comende, daerbij de voorsz. Caraque wel expresselicken belast wordt int wederkeeren Poulo Tioman (ontrent Pahan gelegen) aentedoen, omme de veylicheyt ofte onveylicheyt deser plaetse te onderstaen. Oock is ons bijde gevangenen aengedyent dat Diego Mendoza Fortado ouerste oft Admirael vant Zuyderquartyer met Gilees naer Poulo Tioman gelopen was, omme de Caraque aldaer waertenemen, ende van twee een te doen verkyesen, te weten de goederen aen Poulo Tioman aen landt te brengen ende sich te verstercken, oft eenen anderen wech door de straet van Sunda ofte andersints te verkyesen, daer toe mede genomen hebbende verscheyde ervaren piloten. Op welcke tijdinge wij in deliberatie geleyt hebben oft niet raetsaem ware een schip twee ofte drye naer Poulo Tioman te zeynden, dewijle de harde wint, die sulcx tot noch toe verlet heeft, een dach twee ofte drye al vrij wat was gaen leggen, doch vonden goet opt spoedichste de reyse naer Bantam te vervorderen, aengesyen den bestemden tijt als halff Februarius binnen 6 oft 7 dagen ginc expireren. De schepen van rijs nyet en waren geprovideert, noch oock van anckers ende touwen, om dickmaels te mogen zetten, twelck notelicken zoude moeten geschyeden; het moesson verliep; de schepen langer tarderende swaerlicken innewaerts naer Amboina ende de Molucques zouden geraken om den vijandt te resisteren. Daerenboven den Coninck van Johor wel dyende gesproken, ende in allen gevalle den vijandt de goederen aen Poulo Tioman aen landt gebracht hebbende, sich wel zoo zoude versterckcn dat hij met weynich volcx nyet en zoude te slaen wesen.

Wij zijn den VIIIen Februarij laestleden van Johor naer Riou op Bintam t'zeyl gegaen omme den Coninck, dye hem aldaer onthout ende sterck maeckt, te spreken. Hij heeft ons zijnen soberen staet ende extreme noot te kennen gegeven ende van ons raet ende daet

versocht. Ons was expresselicken belast, gelijck het welvaren vande Compagnie oock wel vereyschte, den Coninck van Johor in devotie te houden, aengesien de bovengemelde resolutie vooralsnoch nyet en conde geeffectueert worden, twelck in dese conjuncture nyet en conde geschyeden zonder den voorsz. Coninck ten minsten met geschutt ende ammonitie van oorloge te assisteren. Wij hebben zeer wel overleyt ende overwogen dat zulcx bij den Coninck van Achijn seer qualicken zoude geduyt worden; nochtans dewijle apparent was, dat de vrede oft stilstant van wapenen tusschen de Portugesen ende den Coninck van Johor, mits de proceduren ende acten bijden zelven Coninck gepleecht in onse faveur tot nadeel vande Portugiesen t'zedert wij inde quartyeren van Johor geweest zijn, mitsgaders de gevangenen ende doot geschoten Jorijten, gebroken ende geannulleert soude worden, bij aldyen dezelve alreede nyet gebroken was, hebben niet connen naerlaten den voorsz. Coninck te versyen met twee veroverde metale wijtmonden ende vyer ijsere stucxkens, met acht vaetgens cruyt ende tyen cogels tot ijder stuck, te meer dewijle den roep zeer sterck gaet, dat den Coninck van Achijn mette Portugesen zoude overcomen [1] wesen. Het hadde ons zeer lichtelicken om doen geweest, de trefve tusschen den Coninck van Johor ende de Portugesen te annulleren, maer den Coninck zoude in alsulcken gevalle van ons assistentie tegens dezelve versocht hebben, twelck den tegenwoirdigen tijt niet en conde lijden.

Int zeylen naer Bantam is ons ontmoet het Schip Der Goes naer de Custe van Coromandel affgeveerdicht; daerop was den Visitador Generael Hans de Hase, wyens tijt nu haest ginck expireren; hij heeft bij ons versocht zijnde zijn dyenst gepresenteert omme de Compagnie als Gouverneur vant fort Paliacatte ende Directeur over de Custe van Coromandel noch drye jaren int landt te dyenen. Ende dewijle den tegenwoordigen standt ende noot ten hoochsten vereyschte dat de voorsz. Custe van een bequaem ende gequalificeert persoon versyen worde, zijn wij genootsaeckt geweest den voorsz. Hans de Hase a drye hondert guldens ter maent aen te nemen. De Heeren zullen ongetwijffelt over zodanich maentgelt grotelicx verwon-

1 In een afschrift staat „verdragen".

dert wesen; hij heeft hem beroupen opt grote gagie vande nyeuwe gecomen Commandeurs Lam ende Woutersz. Hij is voor desen gebruyckt geweest als Visitador Generael over alle comptoiren van Indyen, zulcx dat hij zeer goede kennisse heeft vant gene overal zoude mogen vannode wesen, ende heeft een goede tijt opte Cust gelegen. Mijns oordeels en can geen persoon met meer voordeel vande Compagnie daertoe gebruyckt worden ende voorwaer, alsmen zal overleggen de overgrote schade, dye de Compagnie nu eenige jaren herwaerts door onervaren personen inde cleden geleden heeft, die tegenwoordich wel zal gerepareert worden, zullen de Heeren bevinden 't voorsz. maentgelt nyet qualicken geemployeert te zijn.

Wij hebben oock goetgevonden het Comptoir van Achijn door den voorsz. Hans de Hase secretelicken te doen lichten, zoo gemerckt dezelve plaetse de Compagnie geheel ondyenstich ende schadelick is, als mede overmits de tijrannye ende het quaet tractement dat bij den coninck van Achijn de onse aldaer aengedaen wordt, streckende tot disreputatie ende oneere vande Nederlantsche natie bij alle Coningen ende Princen van Indyen. Hij heeft den coopman Rijser voor desen voor den elephant doen werpen [1] ende nu laest gedwongen mette bovengemelde armade op zijn eygen cost naer Johor ende over al mede te gaen. . . . .

De Engelschen zijn ■ al sterck met schepen in Indyen ende zijn met vyer schepen ende een jacht naer Amboina ende Banda om ons te bederven ende te gaen maeyen dat wij gesaeyt hebben; doen oock over al haer best om onse vrunden tot vijanden te maken ende de Heeren Staten Generael, Sijne Excie ende alle onse natie te vilipenderen ende te calumnieren.

T' ware wel mede te wenschen dat de veroveringe van Solor ware naergelaten ende dat in plaetse van Solor Pouloway geconquesteert hadde geweest, twelck men in dyen tijt wel lichtelijck zoude hebben connen doen, want doen en waren daer geen Engelschen gelijck als 't voorleden jaer, dye de Bandanesen met geschut, roers, cruyt, loot, ende met raedt ende daet assisteerden.

1 Uit een brief van H. de Hase aan Bewindhebbers (22 Dec. 1615) blijkt dat dit geschiedde „omdat wij aen het landt quamen eer sijn [des Konings] chap aan boord gecomen was", dus voor eene overtreding der etiquette. Rijser werd door den olifant „geschopt" en kwam er niet zonder kneuzingen af.

Aen de vrundtschap ende alliancie vanden Coninck van Bouton en is ons oock zoo veel niet gelegen datmen daeromme in zijn landt forten met soldaten hadden behouven te houden; daer van tot geenen tijt eenich proffijt te verwachten stondt. Maer men behoort ten uyterste te trachten dat de Moluxe eylanden ende dye van Amboina met weynich stercke castelen wel beset met veel goede soldaten ende nyet met zooveel forten dye ten halven beset zijn (gelijck nu veele) mochten bewaert worden.

Wij hebben t' voorleden jaer oock eenige comptoiren beginnen te lichten, als namentlicken dat van Bouton, Macassar ende Grece, ende dit jaer 1616 dat van Solor, Achijn ende de twee opte Custe van Coromandel, nyet latende als de principale, te weten Paliacatti ende Masilipatan dye ons van meer als genouch connen gerieven.

. . . .

Wat de Heeren ons aanwijsen omme van Japan soldaten te doen comen, daervan hebben de proeve al gedaen. Ons en dyent alsulck ongeregelt volck niet meer.

Dat V: Ed: hebben verstaen uyt de laeste advijsen van Indyen dat den voorgenomen aenslach op de Manillas bij resolutie van meerder stemmen was naergebleven, ende goetgevonden werdt den vijandt selffs inde Molucques te verwachten, dese resolutie is voor onsen tijdt genomen, maer mijns bedunckens hadde nyet quaet geweest dat men hem te doen gemaeckt hadde in zijn eygen landt al en waert maer geweest met verbranden vande galioenen dyese op stapel hadden staen, gelijck onse gevangen Spaignarden zelffs zeggen, dat men die lichtelicken hadde connen verbranden. Don Juan de Sylva en soude met sijn armade inde Moluques nyet en hebben gecomen, gelijck de gevangenen zeggen dat hij daer naer toe sal wesen. Daeromme wij met onse vijff schepen zoo zeer spoeyen als wij connen omme derwaerts aen te comen ende den vijandt alle affbreuck te doen, die sullen connen te wege brengen.

. . . .

V: Ed: recommanderen den Heer Generael ende ons zeer om een plaetse tot een rendevous te verkyesen, alsoo sulcken plaetse ons zeer nodich zoude wesen, maer staet te aenmercken dat alsulcke plaetse wel dyenen soude in de Straet van Sunda op eenig vande

eylanden die daer leggen, twelck beginnende, zouden wij den Pangeran ende geheel Bantam tot vijandt maken, daer de Engelschen wel om souden lachen ende 't vyer stoken, twelck tot ons groot achterdeel ende schade zoude strecken, tot proffijt van de Engelschen, maer dat wij mette Engelschen vereenicht waren, zoo ware het zeer nodich. Soudemen oock een rendevous inde straet van Sincapura maken, zoo wel als inde straet van Sunda, dat most met grote macht geschyeden, dat men de macht der Portugiesen in Oost-Indyen ende vande Manillas tezamen gevoecht zoude connen wederstaen, want hebben verstaen van eenen gevangen Spaenschen capiteyn genoemt Juan Galiego de Missia, dye op een vande vijff carvellen [1] a° 1613 hyer int landt is gecomen, dat de vaert tusschen de Philippinen ende Noua Hispania zal aff wesen, ende datter jaerlicx van Sevilien zullen comen zes oft acht Galioenen dye de gecochte Chinese goederen in Spaignen zullen brengen ende faciliteren de voyage van Spaignen tot de Philippinen seer, zeggende in 7, 8 oft 9 maenden de reyse zullen connen doen. Lopende uyt Spaignen zullen eerst gaen ververschen aent eylandt St. Jago, van daer aen Mozambique, van Mozambique tot Malaca, ende van daer voorts aen de Philippinen. Want van Mozambique op zijn tijt scheydende is een doorgaende mousson tot de Philippinen toe, twelck van Mozambicque tot Manillas in twe maenden oft weynich meer can geseylt worden. Derhalven zoude men inde straet van Sincapura een rendevous maken, zoo dyenden wij ende de Engelse wel een corpus te wesen, gelijck als de Spaignaerden ende de Portugesen zijn, wel versyen met Galeyen ende Galiotten, want men zyet datse zeer trachten om vrintschap mette Coningen van Johor ende van Achijn te houden. Om dat de Portugesen van ons voornemen den snoff al wech hebben, is te besorgen eer dat wij met de Engelschen vereenicht zullen [wesen] dat zij ons dat voordeel zullen affgesyen hebben. Ende alhoewel den Coninck van Johor met de Portugiesen in vrede is, zoo is zijn hert nochtans Hollants gesindt, als oock mede alle de Jorijten. Daeromme zoude zulcke occasie wel dyenen waer genomen, eer dat sij veranderen ende geheel Portugees ofte Spaensch gesint worden, want de Spaig-

1 In een der afschriften veranderd in „caracquen".

narden ende Portugesen met ghiften ende gaven hen zullen zoecken te gewinnen ende aende handt te crijgen. . . . .

Hyermede etc.

Opte rede voor Jacatra den Xen Martij anno XVJc ende zestyen.

V. E. dienstwilligen
STEUEN VAN DER HAGHEN. [1]

BIJLAGE.

(Brief van Don J. de Silva aan den Sultan van Djohor in d. 28 Februari 1616. Kopie.)

Yo he llegado a este puerto con esta armada de Su Magestad para con ella ayudar a sus amigos y hazer guerra a sus enemigos. He entendido que V. A. da muy grande ayuda alos Olandeses contra lo capitulado come se vio en el tiempo que estubieron en este puerto y en essa isla; que V. A. les acudio con lo necessario, y les visito en sus navios, y el patax que venia de China y se perdio en Renqueij esa vido [e sabido?] los vasallos de V. A. desayudarlo a mi gente, dieron sabor alos olandeses para qu'elos prendiesen, y por esta ayuda dieron a V. A. muy gran parte delo que les tomaron, y asi mismo ocho piezas de las que quitaron a vn navio de Malacca y algunos mosquettes, que todo es contra lo capitulado y fuera de toda buena amistad. Yo deseo conserualla eon V. A, y para que esto tengo lugar, lesuplico se sirua de mandar se restituya todo lo que esta en su poder y de sus vasallos, asi del Patache como las piezas y armas tomado en Malacca, que en hazello V. A. cumplira con su obligacion, y yo lo estimare por particular merced. El Capitan mayor Fernando de Acosta que esta lleua dira aboca a V. A. todolo de mas que le he comunicado, y el deseo que traygo de seruillo y ayudallo contra sus enemigos. V. A. le dara entero credito y a mi me

1 Behalve het origineel, dat hier gevolgd is, zijn nog twee afschriften op het R. A. aanwezig.

mande todo lo que jusgare ser de su seruicio. Guarde Nro Senor a V. A.

D'este galeon capitana 23 de Hebrero 1616.

Onderstont:

de V. A. Seruidor

Don Juan de Silua.

Ende noch leeger was gedruckt het wapen van Don Juan de Silua, daerop aen de candt gesneden stondt: Don Juan de Silua, gouernador y capitan general de Filipinas.

XII.

DE BEWONERS VAN SIAU [1] OPGELICHT EN NAAR BANDA GEBRACHT. DE MOLUKKEN EN DE BANDA-EILANDEN (SEPT. 1615 — JULI 1616).

(Brief van Adriaen van der Dussen aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 25 Juli 1616).

Mijn Heeren. Sint mijnen laatsten aan uwe Eedt. gesonden per 't schip den Groenen Leeuw metten Commandeur Brouwer, ben in diversche voorvallende saacken gebruyckt geweest, waar van sommighe een gewenschte, eenighe een onverwachte uytcomste gesorteerd hebben, van welcke in deesen, als meede van 't gunt in dien tijd vorder voorgevallen is, van meeninghe ben journaalsche wijse uwe Eedt. te verwittighen.

Door 't haastigh vertreck van den heer Generaal Reynst zal. uyt de Moluquos naar Bantham, sijn diversche dinghen bij den Ed. heer tot dispositie van den Raad vande Moluquos open gelaten, waar van de twee principale hooftstucken sijn geweest, het lichten van ons garnisoen ende inwoonderen van Ciauw, om de eylanden van Bandan daar meede te peupleren, het andere om de betalinghe in cleeden aan de soldaten in de Moluquos, Amboyna, ende Bandau te doen, het welcke alsoo 't saacken van gewichte waren, sijn met groote voorsichtigheyt door den heer Gouverneur Reael bij der hand genoomen, ende beyde naar rijpe deliberatie ende alles wel over-weeghende, watter soude mooghen coomen te ontstaan, soo 't tot geen verhoopt ende behoorlijck eynde gedirigeerd conde werden, goet ge-

1 Siau (eig. Siawoe?) is een der Sangi-eilanden ten N. van Celebes. Het wordt reeds door Pigafetta vermeld (Ciau) en komt in de brieven der Jezuiten-zendelingen voor onder den naam van Sion of van Sichaonia, en bij anderen als Siao, Sjauw enz.

vonden int werck te stellen, waar van mij ende Cap[n] Fredrick Hamel de commissie naar Ciauw gegeeven is, ende sijn den 23en September a°. 1615 met het schip Oud-Zeeland ende het jacht den Arent secreetelijck van Maleye gescheyden, ende darwarts naar toe geseyld. Doch alsoo wij uyt brieven van Ciauw verstonden dat den luitenant Cassiopijn, leggende op Ciauw, seeven van onse soldaten op Menado (benoorden de cust van Celebes) onder-danen van den Coningh van Tarnate, tot schut ende bescharminghe teeghens de selvighe gelaten heeft, hebben goet gevonden, ten aansien het selffde een saacke van grooter consequentie was, daar uyt geen geringhe inconvenienten tusschen ons ende de Tarnatanen souden coomen te ontstaan, ons cours daar na toe te setten, soeckende door d'eene ofte andere middel ons volck van daar te lichten, die wij met groote risico van haar leeven becoomen hebben, achter-latende 180 ℔ cruyt, als meede eenighe andere cleenicheeden, die de inwoonders ons niet hebben willen laten volghen, ende naar dien wij onse saacken aldaar verricht hadden, sijn den 12en Octobris laast- leeden, op de reeds van Mangnitou (legghende aan de oost-sijde van 't eyland Ciauw) met beyde de scheepen wel gearriveerd, ende . . . . . den luitenant voorsz. aan boord ontbooden, om den stand ende geleegentheyt dier plaatsen te verstaan, die ons bewust gemaackt heeft, dat sommighe vande Ciauwers (voor onse compste) al eenighe kennisse van onse commissie, betreffende het lichten van ons garnisoen ende het vervoeren vande inwoonderen, door een Tarnataansche Corre corre (voor ons van Maleye naar Sangij vertrocken) becoomen hebben. Is derhalven goed gevonden onsen last sonder eenigh vertreck in 't werck te stellen, uyt-geevende dat wij aldaar gecoomen waren om een fort, tot verseeckeringhe vande reede, te bouwen, vermidts onse schepen voor ons fort (aan de Noordsijde van 't voorsz. eyland) met geenighe Mousonnen seguurlijck conden legghen, om alsoo mette minste suspitie den Coningh (die met de heer Generaal Reynst al eenighe reeden daar van op Maleye gehad heeft) met alle den adel, ende het meesten-deel der inwoonders, aan boord te crijghen, 't welck ons naar wensch gesuccedeerd is, ende naar dat alle scheepswapenen secretelijck inder boots-gesellen koyen vaardigh waren, ende de boot vanden Arent met soldaten wel voorsien tusschen het schip ende het land (op dat ons in 't openbaren van onse odieuse lasten niet onver-

hoeds over den hals soude mooghen coomen) op de wacht gesonden is geweest, hebben beginnen het prooemium van onse comedie (die haast in een tragedie veranderd is) voor te stellen ende haar luyden ijder naar sijn qualite met diversche cleeden, ons daar toe meede gegeeven, te beschencken, ende onse commissie te openbaren, segghende, naar dien sijluyden door den heer Gouverneur Reael in onse bescharminghe genoomen sijnde, op haar welvaren oock gelet moet werden, dewijl men haar ende de onse aldaar in garnisoen leggende door de wijdte vande zee niet ofte seer qualijck soude connen secoureren, incas den vijand yets op haar luyden socht te attenteren, ende dat se een caal eyland besitten daar se seer qualijck haar eyghen nood-druft connen becoomen ende de meeste part van des Coninghs onderdanen een wilt woest leeven in 't bosch gewoon sijn te leyden, tot een civiel borgherlijck leeven, ende op een veel bequamer eylandt (staande onder niemands juredictie van Mooren ofte andere swarte Christenen) gebrocht sullen worden, latende haren Coningh, Gogougou, Capitein Laut, Hockum ende andere Officieren soo alsse gewoon sijn justitie te exerceeren, sonder in 't minste dus aangaande yets te innoveren, haar behouven [behouden], beloovende dat voor eerst een jaar 2 ofte 3 van rijs ende sagou voor haar gantsche familie onderhoud gedaan sal werden tot datse ter needer geslaghen sullen sijn ende beeter middel hebben om haar te erneren, versouckende datse daar over wilden resolveren in vrundschap met ons naar Maleye bij den heer Gouverneur Reael te vertrecken. Men conde soo haast aan haar voorhoofd vermercken, dat deese tijdinghe een subijte alteratie in haar luyden harten soo seer gebaard heeft, datter sommighe dadelijck bestonden uyt de galderije over boord te springhen ende naar land te swemmen, daar van eenighe door de boot (die op de wacht geordonneerd was te legghen) weder-om becoomen ende eenighe met swemmen ontcoomen sijn, ende wij dit siende hebben binnen scheepsboord de resterende in goede voorseeckeringhe genoomen, ende met een gotelingh (volghens de resolutie) aanden Liutenant een zeyn gedaan, om alle de vrouwen, kinderen, slaven, die bij 't fort waren inde kerck ende in een ander huys ofte twee, te vergaderen, ende met schildwachten wel beset te houden, om metten allereersten over land binnen scheepsboord by haar mannen te doen brenghen, met expresse ordre, dat hij tusschen yder troup van 10 ofte 12 vrouwen een

musquettier soude setten, om de selffde te bewaren, maar heeft ter contrarie tusschen een troup van 50 vrouwen een musquettier laten gaan. De gevluchte Ciauwers, die haar op den wegh onthielden, de vrouwen vernoomen hebbende, sijn in twee troupen, met een groot gecrijs gevallen ende beyde inde vlucht gejaaght, ende mette mans in 't bosch geloopen, die de onse om de reste meede niet op de jacht te helpen, niet gevolght sijn, brochten voor de eerste tocht 't scheep 244 vrouwen 78 kinderen, 30 jonghens, daartoe wij 94 mannen binnen scheeps-boord vast gehouden hebben maackende 446 zielen. De mannen begonnen int overcoomen een yder naar de sijne te sien, ende embrasserende, haar ongeluck met malcanderen te beweenen; sommighe mannen sijn hare vrouwen, ende sommighe vrouwen hare mannen ontvlucht, onder den welcken Capitein Laut, des Coninghs swagher, wiens moeder, susters ende het geheele geslacht binnen scheepsboord gecoomen waren, een vande principale is geweest, die op ons dickmaal versocht heeft om syn huysvrouwe in 't bosch alleen met een slaaff te mooghen gaan soucken, om binnen scheeps boord te brenghen, dien wij op het judiceren van den Liutenant voornoemt hebben gelicentieerd, ende is met hem uyt ons schip naar 't fort over land vertrocken, ende 2 daghen achter den anderen smorgens uyt gaande, savondts weeder-omme gecoomen is, segghende yder maal dat hij sijn vrouw niet heeft connen vinden, ende den darden dagh heeft hij door sijn slaaff aan den Liutenant laten weeten dat hij sijn vrouw gevonden hadde, versouckende dat hij 20 soldaten met musquetten in 6 bennijts, dat cleyne prauwen van ontrent 15 ofte 16 mannen sijn, soude willen senden, om hem sijn vrouw, ende een parthije slaven te halen, die selffs met 22 soldaten daar na toe gevaren is, ende ontrent de plaats coomende, heeft alle de prauwen op het land halende, met 2 schildwachten beset, ende is parsonelijck in 't bosch gegaan, alwaar hij ende de wacht op de strand rescontre gecreeghen hebben, waar over chargerende na de strand sonder schade geweecken sijn. Onse gewaande vrunden hebben de selve met caluweyen ende hasagayen soo moedigh gevolght datse met groote dis-ordre gedwonghen sijn geweest te embarqueren ende 3 ofte 4 prauwen door de mennighte inden grond geloopen hebben, daar de Ciauwers, haar voordeel waarneemende, op uytgesprongheu sijn, ende eenighe vande onse swemmende dood geslaghen ende

andere gevanghen genoomen hebben, ende den liutenant, deesen dans met 3 soldaten ontvlucht sijnde, heeft ons van syn weedervaren rapport gedaan, seggende dat den Coningh van Colonga (met 15 ofte 16 correcorren) ende die van Menado, tot harer assistentie gecoomen waren, waar over, naar dien wy weynigh voordeels in 't becoomen van noch eenighe gevluchte Ciauwers conden doen, goet gevonden hebben het fort te raseren, ende op 't spoedighste ons cours naar Maleye te setten, om den heer Gouverneur van 't gepasseerde mondelinghe te onderrichten ende sijn naarder ordre te verwachten.

In 't maacken van alle preparatien om 't seyl te gaan, is een onverwacht ongeluck Don Christoffel, een vande principale Ciauwers, die ons meest toe-gedaan is geweest, binnen scheepsboord op den hals gecoomen, die ontrent tusschen licht ende doncker door een slaaff onder 't bougenet den buyck open gesneeden, ende in 't hart gesteecken is. Den moorder begaff hem dadelijck over boord ende is mette cop nederwaarts inde boot gespronghen, alwaar een bootsgesel, die inde boot was, hem gevat heeft ende met hulp van 't volck in hechtenisse gekreeghen hebben, ende sanderen daags begonnen hem met pijnighen te examineren, om te verstaan off noch eenighe andere van syn complicen binnen scheepsboord waren, dan heeft zulcx niet willen bekennen, seggende alleenlijck daar toe gemoveerd te sijn, omdat hij meende dat Christoffel de eenighe oorsaacke van 't lichten van haarluyden is geweest, sonder dat wij yets anders uyt hem hebben connen verstaan. Waar over met advys vanden Coningh binnen scheeps boord tot exempel van anderen geraeybraackt ende metter dood gestraft is.

Ontrent Tarnate coomende, sijn wij mette boot aff-gesteecken, den Schipper last gevende tot naarder ordre van den Heer Gouverneur Reael bij te houden ende niet voor Maleye te setten, om de Ciauwers alle middelen van vluchten te beneemen. Wij verstonden aldaar dat weynigh daghen naar ons vertreck een correcorre met ontrent 33 Ciauwers was gecoomen, die dadelijck eerse van ons bewust conden sijn aan boord hebben doen brenghen ende neevens de andere in goede bewaringe laten neemen, als meede datter diversche onrusten in 't invoeren vande betalinghe, aan de soldaten in cleeden ende eetbaar waren te doen, ontstaan waren, doch met voorsichticheyt

ende prompte resolutie vanden heer Gouverneur is alles ge[re]dresseerd. Op Mothir verthoonden sich 14 geswooren conspirateurs, die teeghens den capiteyn twee bollewercken ingenoomcn hadden, ende het geschut binnen het fort gesteld, van meeninghe sijnde haar vande plaats te verseeckeren ende het selffde met des Capiteyns ende Coopmans hoofd verseegelende, aanden vijand te leeveren, waarvan 7 metter dood ten exempel van andere gestraft sijn. Vorder particulariteyten achte uwe Edt. uyt het schrijven vande heer Gouverneur largo sult coomen te verstaan. Men begon oock onder de inwoonderen van Tarnate al eenighe geruchten van miscontentement over de voorsz. betalinghe te hooren. Ja sommighe dorsten wel recht uyt seggen dat wij door dien middel sochten de vreemde natien van Javanen, Macassaren, Maleyen ende andere uyt de Moluquos te verdrijven, om haar alsdan alle nooddrufticheeden ende behouften naar ons eyghen discretie te doen betalen. Welck vyer inde harten vande principalen door den heer Gouverneur uyt-geblust is, doch smoockt noch onder de assche vande gemeente, die in Tarnate wolven sonder tanden sijn, ende buyten de principale niet connen aanrechten. Niet twijffelende off den voortganck sal meerder alst beginsel vergenouginghe inde harten vande Tarnatanen ende Soldaten met lanckheyd van tijd coomen te baren.

Ende omme de waarheyd te segghen, ick hadde niet gedacht dat deese subijte veranderinge met noch soo weynigh alteratie toe gegaan soude sijn geweest, ten aansien deese gewoonte vande handelinghe met geld soo seer in treyn geraackt was, dat het scheen eer te sullen barsten, ofte ten minsten een onverhoede eclipsis voor onsen stand op den hals te halen als tot verbeeteringhe te connen brenghen, daartoe, gemerckt de groote proffijten, gerustheeden ende voorseeckeringhe (de vreemdelinghen geweird sijnde) die uwe Edts. staat sal coomen te genieten, gedronghen sijn geweest in 't werck te stellen, ende dat besonder in die conjuncture van tijden, dat de Comptoiren noch van geld, hoe wel weynigh, voorsien waren, daar meede (alles ten quaadsten willende) gedresseerd conde worden.

Het lichten vande Ciauwers, hebbe door ordre vande heer Gouverneur met deesen deckmantel voor de Tarnatanen becleed, seggende dat wij de Ciauwers (daar van ons, noch de Tarnatanen, weynigh hulps door de wijdte vande zee, stond te verwachten) van haar land

gehaald hebben, om Marieco, een plaats op Thidore, daar meede te peupleren, meenende dat wij haar met vrundschap souden connen beweeghen om met een goede geneegentheyt ende lust de plaats onder onse regieringhe tot oppressie vande Thydoresen ende Spangiaarden te occuperen. Dan alsoo sij met geweld, meer totte Spangiaarden als tot ons geinclineerd sijnde, van daar hebben moeten lichten, sijn beducht datse van Marieco haar lichtelijck weederom bij de Spaangiaarden teeghens ons ende de Tarnatanen souden gaan begeeven, waar over goed gevonden is de selve naar Bandan te brenghen, van waarse niet lichtelijck bij de Spangiaarden ofte Thidoresen sullen geraacken. De principale vande Tarnatanen gaven ons groot gelijck, ende baden dat wij haar niet te lichtvaardelijck souden willen gelooven, vermidts noyt, wat parthye sij voor deesen mennighmaal gekoosen hadden, bij haar woord noch belofte sijn gebleeven.

Wij vonden de Tarnatanen ende Thydoresen met malcanderen in onderhandelinghe, twelck seedert ick inde Moluquos geweest ben, sijnde nu weynigh minder als acht jaren, sij gemeenelijck ontrent hare vasten hebben gecontinueerd, als wanneer bij haar luyden ongeoorlooffd is elckanderen oorlogh aan te doen, het welcke soo vande Spangiaarden als vande onse gemeenelijck is geinterrumpeerd geworden, ende teeghenwoordigh met advijs vanden Raad door den heer Gonverneur sulcx verjond is, ende niet tegenstaande men wel wist dat den Coningh van Thidoors soon, onder pretecxt van ons yet wichtighs (toucherende den stand vande Moluquos) voor te draghen te hebben, sijn houwelijck mette oudste dochter vanden gevangen coningh van Tarnati soude soucken te bevestighen, ende de saacke voor deese reyse een weynigh in te sien, op hoope, soo daar niet voordeellijcks van en compt, ten minsten eenighe alteratie tusschen de Spangiaarden en haar sal coomen te causeren, ende in allen gevalle sullen wij met een querelle-d'almange daar van sonder schade aff coomen.

Den Coninghssoon van Thidore, den Hockum, de Sengagie van Marieco, ende den Kimela van Tommelou (die de Coningh in sware saacken meest gebruyckt) quamen daghelijcks metten heer Gouverneur spreecken. Het mergh harer discoursen waren deese, als dat de gantsche gemeente haren hals onder het Spaansche jock niet langher conden buyghen, ende datse met een ijdele hoop van een groote

armade nu langhe jaren geroeyd waren geweest, daar teeghens de Hollanders, van jaar tot jaar macht crijghende, apparent was datse daar onder souden geraacken; derhalven liever hadden, terwijl sij noch in haar geheel waren, een goed accoord te becoomen als datse eenmaal overwonnen zijnde, al sulcken conditie souden moeten ontfanghen als den verwinner soude willen vergunnen, ende vermidts den Spaangiaard met stercke forten haar op den hals lagh, sochten haar bij ons te vervoughen, om haren welstand met ons teegens de Spaangiarden te bevestighen, beloovende bij eede op haar gewoone maniere, den Spaangiard voortaan geen assistentie te doen, maar ons helpen de selve uyt de Moluquos te jaghen, waar toe hij wenschte een apparente macht van Hollanders dit mouson inde Moluquos mocht coomen.

Deese dinghen sijn voor ons soo heel geringh niet te achten, want al waar't schoon de beloften geen effect en mochten sorteren, sal nochtans onder de Spangiaarden ende Thidoresen een misvertrouwen groeijen, off de Thidoresen sullen met malcanderen in een manifeste scheuringhe geraacken, twelk wel een van de principale reedenen is, dat den ouden Coningh van Thydore voor de successie van sijn soon doet vreesen, daarvan het zaat al reede geworpen is, want aldaar een jonghe Kitchilli gecoomen was, genaamd Kitchilli-Gourtale, van vaders ende moeders sijde beyde de coninghen van Tarnate als Thydore verwant, ende derhalven overmidts sijne groote affcompste bij beyde de natien veel geacht is, de welcke naar rechte van successie de prince van Thydore geprefereerd soude connen werden, vermidts de rechte successie van 't rijck deese Kitchyls vader om sijn jonckheyd voorbij gegaan sijnde, de croone op deesen jeeghenwoordighen Coningh gecoomen is. De deese siende dat den Coningh als meede den prince van Thydore, over sijn grooten aanhang jalours was, vreesende soo in sijn parsoon als sijne vrienden qualijck getracteerd mocht werden, was van Thydore in Tarnate coomen woonen. Den Coningh van Thydore schijnd hier over te vreesen, dat hij hem in tijd van oorlogh op Marieco soude mooghen begeeven, ende aldaar een aanhangh van Thydoresen becoomen, waardoor sijn rijck niet alleen in scheuringhe, maar tot een totale ruine, principalijck na sijn overlijden, soude geraacken, vermidts sijn soon meer uyt vreese des vaders ontsien als bemind ende ten

deele, vermidts sijn wulpsheyt met ander luyden vrouwen, vande inwoonders gehaat werd, daar ter contrarie den anderen, sijnde van goeden aart ende inborsticheyd, van alle de wereld gevolght werd. Verhoope dat bij den heer Gouverneur Reael al yets nader totten welstand van uwe Edts. saacken vervorderd sal sijn.

Het lichten van ons Garnisoen op Sabouke door den heer Generaal Reynst Sa.er ende den Raad van Indyen goetgevonden, is bij den heer Gouverneur Reael ende den Raad van de Moluquos om diversche reedenen gesurceerd.

Eerstelijck omdat het warachtigh is, dat die plaatse d'eenighe schure ende spijscamer van Tarnate is, principalijck van sagou, dat gelijck uw Edts. bekend deese inwoonderen brood is, derhalven niet alleen in tijd van nood deese inwoonders niet ontbeiren en connen, maar wij moeten oock dencken dat ons, in gevalle rijs ofte sagou door eenighe toevallinge quame te manqueren, geen andere deur als de deese openstaat. Het is seeckerder op inlandsche middelen yets te mooghen bouwen als te wachten op uyt-landsche remedien, die noch onseecker sijn, ende in allen gevalle is het een arm muysken dat maar een holleken en heeft. Soo dat al hoe wel ons Sabouke jeeghenwoordigh van geen proffijt is, als alleen dat ons dack voor alle de forten daar van daan werd besorght, soo kan de tijd coomen dat wij het wel van doen souden mooghen hebben.

Naar het veroveren van het Portughesche fort, de Ed. heer Generaal Pieter Both verstaan hebbende Sabouke verlaten was, sondt den Commandeur Blocq expresselijcken darwarts met speciale commissie, om niet alleen possessie vande plaats te neemen, maar oock de inwoonders, die alsdoen op Gammocanorre waren, darwarts te brenghen, met expresse beloften om haar aldaar te bescharmen, ende ten dien fijne Garnisoen te houden, waar over een solemneel contract gemaackt ende over weeder sijden beswooren is. Welcke (onder correctie van een beter gevoelen) soo licht niet en behoorden vertreeden te werden, ofte soude grootelijck strecken tot disreputatie van onse natie, ende vilipendentie van de Offitien ende ampten der geener die last ende authoriteyt hebben om over sulcke saacken te disponeren.

De jeeghenwoordighe proceduren van onsen stand die den heer Gouverneur ende den Raad meest gemoveerd hebben het verlaten van Sabouke op te schorten, is, omdat men daghelijcx verstaan

heeft dat den vijand van sins is, ofte dickwils in deliberatie bij haar werd geleyd, van Gilolo te verlaten, (dat ontrent derd halff ure gaans van Sabouke is) alsoo se daar geen proffijt, ende weynigh inwoonders bij haar hebben. Den vijand heeft noch cortelinghe van daar een deel volcks gelicht, verhoopendende eer langhe de reste oock opontbieden sal, principalijck soo hij elders van ons aangetast werd, als wanneer sonder eenighe swaricheyt de plaetse soude connen verlaten werden.

Alsoo wij bij de Thydoresen yets verhoopen te verrichten, gelijck ick uwe Edt. hier vooren verhaald hebbe, die alsdoen alle daaghs in Maleye waren om met de onse te spreecken, is niet geraadsaam gevonden geweest de swackheyt onser macht soo geheel bloot te ontdecken, om welcke ende verscheyde meer andere reedenen was het lichten van Saboucke tot de compste van den heer Generaal Reynst opgeschort.

Ende alsoo den liutenant Gouverneur Vianen, ende mij, de commissie naar Bandan ende Amboyna gegeeven was, om met authoriteyt vande Tarnatanen, de saaeken van Cambello ende Louhou in een geruste haven te brenghen, heeft den Raad goed gevonden mij met het schip Oud-Zeeland met alle de voorsz. Ciauwers naar Amboyna ende Bandan te senden met expresse ordre om den Liutenant Gouverneur in Amboyna te verwachten, al waar naar veel teeghenspoed van stilte, storm en stroomen, den 26 November wel ben gearriveerd, ende het schrijvens van den heer Gouverneur Reael aan den Gouverneur Blocq Martsz. behandight, dien ick het lichten vande Ciauwers in effect verteld hebbe, opdat hij gewaarschoud mocht sijn, haar niet al te veel te vertrouwen, veel min eenighe middelen te laten om te mooghen ontvluchten. Ick hebbe versocht dat men eenighe vande principale, wiens wijven ende kinderen op Ciauw gebleeven waren, binnen het fort soude willen plaats verleenen om van haar luyden voorseeckerd te weesen. Gaff mij voor antwoord, datter geen logement binnen het fort voor haar luyden en was. Heeft derhalven deselve wijd ende sijd buyten het fort gelogeerd, die sommighe anderen, tot 45 mannen ende 2 vrouwen, opgerockend ende beweeght hebben met een correcorre te ontvluchten, om te sien weederom in Ciauw te coomen, die sonder eenigh eeten vertrocken sijn. Den Coningh heeft mij soo ras hier van niet de weete gedaan,

ofte ick hebbe dadelijck den Gouverneur Blocq, de meede gedeelde tijdinghe deelachtigh gemaackt, ende versocht een correcorre ofte oram-bayck om de selve te volghen, die wij sonder twijffel, gemerckt aan 't eene ofte t' andere eyland, om sagou te maacken ofte haar van andere noodwendicheeden tot de reys te versorghen, gedwonghen waren eenen geruymen tijd te verslijten, lichtelijck souden connen achterhaald hebben, t'welck door gebreck van een correcorre achter gebleeven is, soo dat sij onvervolght, sonder risico in Tarnate (bij den vijand) [1] wel gecoomen sijn. De resterende, die bij ons gebleeven waren, hebben daghelijcx alle behouften tot het maacken van hare huysen in Bandan bijeenvergaderd. Ondertusschen is alhier het schip de Hoope ende weynigh tijds daarna het schip Hoorn gearriveerd, voor tijdinghe brenghende als dat den heer Generaal Reynst tot Bantham de macht uyt het vaderland was verwachtende, om den oórlogh in Bandan weederom op Poulevay te hervatten, gemerct de Enghelschen haar oogh daar na toe geworpen hadden, ende hare macht tot dien eynde sochten te versamelen. Die van Poulevay hebben haren gesant met een Enghelsche saloupe (die wij t'voorleeden jaar, naar ons vertreck van 't land, met weynigh consideratie daar hebben laten blijven) naar Bantham gesonden, om mette Engelschen haren welstand teeghens ons te bevestighen. Waar over den heer Generaal alle de scheepen die hij van daar conde missen naar Bandan affgevaardight heeft, met expresse ordre om buyten gaats te cruycen, ende, eenighe Engelschen verneemende, te insinueren datse souden vertrecken, ofte binnen op de reede van t' fort Nassauw coomen anckeren, of in cas van weygeringhe, haar met geweld daar toe te sullen dwinghen, om de selffde in haar voorneemen te prevenieren.

Den 15 Januarij 1616 is den heer Commandeur Jan Diricksz. Lam inde bay van Amboyna met het schip 't Wapen van Amsteldam ende Vlissinghen voorspoedigh gearriveerd, daar meede wij drouvighe ende blijde tijdinghe verstaan hebben, drouvighe om de dood vanden heer Generaal Reynst ende over quaad succes vande gebleeven scheepen op 't eyland Mauritius, daarvan de schade den goeden God uwe Edt. in een ander dubbel-fout wil recompenseren, blijde segghe ick, omdat de scheepen uyt het vaderland onder commandeur Wautersz.

---

1 d. i. bij de Spanjaarden op Ternate.

(niet teeghen staande een langh durighe ende sware voyage) tot Bantham behouden waren gearriveerd, waar meede die van Bantham een merckelijck ontset van gelde, de Moluques, principalijck Bandan van vleysch, speck, rijs ende andere behoeften (ende voor uwe Edts. staat in deese quartieren bequame middelen om dus seeckerder te mooghen bevestighen) becoomen hebben. Den heer Commandeur heeft dadelijck in Amboyna alle preparatien totten oorlogh doen vaardigh maacken, ende alle de scheepen vergaderd, om de resolutie bij den heer Generaal Reynst zal. genoomen in 't werck te stellen, daar toe hij de commissie tot Bantham becoomen heeft, om den vijand op Pouleuay onverwacht op den hals te springhen, vermidts wij het voorleeden jaar den vijand veel tijds door 't prepareren van de noodwendicheden in Bandan verleend hadden, die sij oock niet vruchteloos hebben laten voorbij gaan.

In de saacken van Cambello ende is sint voorleeden jaar geen veranderinghe gevallen. Niet een vande verjaaghde sijn weederom bij 't fortgien coomen woonen; onthouden haar noch al op Ceram; vreese niet licht onder 't commandement van ons geschut haar sullen begeeven, soo dat te beduchten staat, dat men voor een jaar twee ofte drij niet veel vruchten ofte proffijten van daar sal genieten, soo anders mette compste vande Tarnatanen (met wiens ontsagh wij de saacken hoopten te dresseren) het spit niet gantsch inde asschen gewend werd, overmidts men bespeurd dat de principale Tarnatanen onse proceduren aldaar niet voor goeden houwen, ende dat den oorlogh die van Cambello al te vyerigh aangedaan is geweest. Doch wat uytcomste de saacke geeven sal wil den tijd leeren, verhoopende tot een gewenscht eynde mette compste van onse scheepen uyt Bandan in Amboyna gebracht sal werden.

Alsoo het monson ons om naar Bandan te gaan begon te porren, ende wij een goede perthije materialen bijeen vergaderd hadden, heeft den heer Commandeur goed gedacht mij met alle de Ciauwers naar Banda te depecheren, om teeghens sijn compste de selffde onder dack te helpen, ende de mannen op den voorghenoomen tocht alsdan te mooghen gebruycken. Wij hebben den 21en Februarij onse anckers gelicht, ende den 25 ditto inder nacht dicht onder de eylanden van Bandan is onse fock, schover-seyl ende besaan viercant uyt de lijcken door een harde storm gewayt, die vier etmaal gecontinueerd heeft,

ende de zee begon sich soo te verheffen dat wij groote risico liepen met het schip te sincken. Daar worden yder uyr (?) over de 500 steecken gepompt; den spieghel beghon sich in dit vaarweyr oock te begeeven, daardoor wij het meeste water in gecreeghen hebben, ende waren, eer der een nieuw schoverseyl gemaackt was, beneeden Bandan ende de kust van Seram gedreeven, soo dat wij weynigh hoops hadden van 't westelijcke mouson in Bandan te coomen. Waar over geresolveerd waren vermidts booven acht daghen eeten noch drincken in 't schip hadden ende niet apparent en was binnen dien tijd Bandan aan boord te sullen crijghen, naar Kay ende Arou ons cours te setten ende ons sien van die plaats met geweld ofte vrundschap te voorseeckeren ende het andere mouson aldaar te verbeyden. Doch God, eer het schover-seyl aan de ree was, heeft ons teeghen opinie van Schipper ende Stuurman een bequamen wind verleend, daar meede wij het gat van Selamme conden beseylen ende sijn den 8en Martio, sijnde 14 daghen die wij onder weegh t' souck gebracht hebben, op de reede voort fort Nassouw geset, ende de gantsche Ciauwsche gemeente aan land gebracht, die aldaar veel aangenamer voor eerst als het speck ende vleys onder de soldaten is geweest. Den heer Commandeur is met de gantsche macht bestaande inde scheepen het Wapen van Amsteldam, Vlissinghen, Der Veer, Walcheren, twee daghen na ons gearriveerd, vindende op de reede het schip Hoorn, de Hoope ende Oud-Zeeland, latende in Amboyna den Enghel van Delft ende het schip Amsteldam, om de Enghelsche, soo se daar quamen, met geweld, volghens de resolutie bij den Raad van Indijen tot Bantham genoomen, vande de reede van onse gecontracteerde te houden. Den heer Commandeur heeft dadelijck belast op sijn comste alles tot den voorgenoomen tocht, soo van schans korven (die bij de Ciauwers gemaackt sijn), sacken, als alle andere oorloghsbehouften te prepareren, de Compagnien te formeren, ende de officieren over de troupen te stellen, waar toe ick met advijs vanden gantschen Raad, voor Capiteyn Mayor ende Generael vande artillerye over de voorn. tocht gesteld ben. Ondertusschen dat wij noch besich waren met onse preparaten is alhier uyt de Moluquos naar wensch gearriveerd den Liutenant Gouverneur Vianen mette scheepen den Rooden Leeuw ende Zeylon, meede brenghende tot versterckinge van ons leegher ontrent 150 wel g'oeffende soldaten, soo

dat wij als doen voor den tocht gemonsterd sijn 780 gewapende mannen, behalven de Ciauwers, Mardiquers ende Japonnesen, die meede wel 150 man sterck waren. Den Liutenant Gouverneur brocht ons voor tijdinghe datse 4 Enghelsche scheepen met een saloup onder Poulevay vernoomen hadden, presumerende aldaar te willen setten, waar over geresolveerd is buyten gaats met alle onse scheepen te loopen, ende sijn den 22 Martij t'seyl gegaan, doch conden soo ras niet buyten gaats geraacken, off de Engelschen hadden al twee etmaal voor Poulevay op de reede geleeghen, van waar sij gesien hebben dat wij met al onse macht onder zeyl sijn gegaan. Hebben oock niet langhe morghen-spraacke mette Poulevayers gehouden, maar haar scheepen over al met worsten van oude touwen voor de musquetten schootvrij gemaackt, om met een geresolveerd gemoed, soo wij haar wilden dwinghen binnen op de reede voor 't fort Nassau te coomen anckeren, met ons te vechten ende het uyterste te verwachten. Wij waren van gelijcken daartoe geprepareerd, soo sij, naar insinuatie noch eens ten overvloed aan haar gedaan (vermidts tot Bantham in 't generaal geinsinueerd waren, om op de cust van onse *gecontraeteerde*, *veel meer van onse vijanden* voortaan niet meer te setten) niet en begeiren te ruymen, met het canon te doen vertrecken. Als wij nu met 4 scheepen de hooghte van Poulevay hadden, de andere vijff inde lij waren, sijn de voorsz. 4 scheepen op de Enghelsche affgecoomen, ende den Admiraal Samuel Castleton aan boord gevaren, hem van weeghen den heer Commandeur begroetende, wiens naam hij soo ras niet en heeft hooren noemen, off is dadelijck met alle sijn 4 scheepen ende de saloup in lij van onse scheepen (teeghens danck van sijnen gantschen Raad) gecoomen, segghende: Mij is soo veel eer ende courtesie van die man geschied, dat ick hem niet langer borghen can maar hoope nu middel te hebben om yets op reeckeninghe in recompens te bewijsen, want hij mij mijn volck ende schip (naast God) in Engeland geholpen heeft, die mij van alles aan Santa Helena, doen ick met het schip genaamd de Peirel daar was, ende mijn meeste volck sieck aan land waren vande Portugeesen doodgeslaghen ende alle mijn waterlegghers genoomen sijnde, geassisteerd heeft, vergunnende dat ick met hem in compagnie totte Hooffden toe hebbe geseyld, met meer andere reedenen hier te langh te verhalen. Emmers is eyntelijck met sijn vice-Admiraal Mr.

Bael [1] aan de Commandeurs boord gecomen ende naar dat de rescontre van complementos over weedersijden langhe gegaan hadden, sijn totte materie geraackt, ende door den Commandeur hem affgevraaght, off hij de Bandanesen eenighsins hadde geassisteerd, 't zij met vivres, geschut, roers, ofte eenighande admunitie van oorlogh, hoedanigh die oock soude mooghen sijn, ende dat wij haar niet uyt het schip souden laten gaan sonder daar[van] voorseeckerd te sijn. Sij hebben gesworen de Bandanesen in 't alderminste niet geassisteerd te hebben, ende dat sij daar toe gheen commissie hadden, nietteeghenstaande die van Poulevay haar het land hebben opgedraghen, ende haar vlagghe op het fort teeghens haren danck alreede lieten wayen, soo datse met mis-contentement van daar sijn gescheyden, latende alleenlijck twee man tot in-vorderinghe van haar uytstaande schulden, vorder presenterende, tot verificatie van hare woorden, in ons geweld te willen laten haar saloupe met 10 man, totter tijt wij van alles mochten voorseeckerd sijn, ende contrarie hare woorden bevindende, dat wij ons believen mette voorsz. 10 man souden doen; daarvan aan weedersijden schriftelijcke acte gemaackt is. Ende sijn alsoo in vrundschap (sonder voor die tijd eenigh proces achter te laten) met malcanderen gescheyden, ende diversche nutticheden, soo van de geleegentheyt van 't fort, als meede van diversche weeghen die met voetanghels beset waren, van haar becoomen, ende ons kundigh gemaackt de plaatse daar wij bequamelijckst souden connen landen. Sij hebben haar cours naar Seram geset, van meeninghe om met 2 scheepen naar Japan ende 2 naar de Moluquos te gaan, ende wij sijn weeder-om met alle de scheepen binnen geloopen, uytgesonderd den Rooden Leeuw, die met Steven Doensz naar Amboyna gesonden is, met last om de voorsz. Enghelschen in haar voorneemen een voordeel aff te sien, ende soo sij daar mochten coomen, mette gevoughelijkste middelen ofte andersins met geweld te doen delogieren.

Den 6en Aprilis des morghens vrough sijn wij mette scheepen der Veer, Vlissinghen, Walcheren, de Hoope, Oud Zeeland (dat in zee was cruysende) ende Zeylon naar Poulevay geseyld, ende ontrent den middagh dicht onder 't fort geset. Ende alsoo eer wij mette scheepen wel vertuyd waren, den avond begon te vallen, is goed

1 George Ball.

gevonden dat een yeder 's anderen daaghs 's morghens vrough, als den Commandeur de roode vlagghe aan de groote stenghe liet wayen, in aller diligentie soude landen, ende sich onder sijn geordineerde troupe ende vaandel vervougende, in slagh-ordre stellen, om alsoo naar 't fort te marcheren; alwaar wij binnen een musquet schoot ons quartier gemaackt ende 's anderen daaghs sijnde den 7en ditto ons begraven hebben. [1] Wij begonnen daar van daan den vijand te approcheren, ende den 8en ditto 2 halve cartouwen aan land gebracht, die den 9: des avonds inde batterije op 2 steen worpens na onder 't fort met een ongelooffelijcken ijver geplant sijn. Daar meede wij haar soo seer de vrees dien nacht aangejaaght hebben, dat men 's morghens geen geruchten binnen 't fort vernoomen heeft, presumerende daar uyt gevlucht te weesen. Waar over goed gevonden is, een compagnie langhs de strand, ende een andere in 't bosch dicht onder 't fort (als off sij wilden stormen), sich souden vertoonen, die geen rescontre van wapenen verneemende, het fort beclommen, ende niemand als 2 ofte 3 oude wijven daarin gevonden hebben. 'T welck dadelijck met een compagnie soldaten beset is geworden, ende met alle de resterende 9 compagnien voort gemarcheerd ben om een ander tweede fort, legghende op een hooghte, te besichtighen, daar wij langhs den rugghe vanden bergh van achteren in gecoomen sijn. Hebben gelijck in 't eerste niemand vernoomen als een man die 't been affgeschooten was, daar uyt wij verstonden datter noch een teeghens over Lonthor, het starckste van allen ende wel met duysent mannen beset was, daar wij met 8 compagnien na toe getooghen sijn, latende een compagnie tot bescharminghe van 't tweede fort blijven, ende daar ontrent gecoomen sijnde saghen 2 a 3 mannen haar met schild en swaard op de muren vertoonen, meenende gelijck wij verstaan hadden wel met duysent man beset te weesen, waar over raadsaam gevonden hebben, alle de Capiteynen te doen beroupen, om haar gevoulen te verstaan, ende al eer wij bij den anderen conden coomen bestond den vijand de huysen binnen 't fort in brand te steecken, daar wij dadelijck op aan gevallen sijn, ende sonder teeghen stoot het 3de fort veroverd. Wij vonden den vijand vluchtigh, die wij soo couragieus tot in 't vierde fort vervolght hebben, dat den

1 Dat is: loopgraven gemaakt of batterijen opgeworpen.

vijand alle hoop verlooren geevende, de poort lieten openstaan, ende sijn met groote desordre van den bergh aande strand in haar prauwen geraackt, sommighe op Pouleron, andere op Lonthor gecoomen, oock eenighe verdroncken. Welck vierde fortgien 't starkste van allen is geweest, ende bastant om met 30 geresolveerde soldaten 1000 mannen sturmender hand uyt te houden, ja is bij ons allen onwinbaar geacht, als men van vivres, admunitie van oorlogh als alle andere behouften voorsien bleeff. Soo dat wij den 10 Aprilis meester van 't gantsche eyland geworden sijn, ende dat meest (naast God) door 't moedigh vervolghen van onse victorie op onsen vluchtighen vijand, die geen tijd gelaten en is geweest om sijn asem te verhalen, veel min om teeghens ons te determineren. Daar sijn ontrent in 't veroveren van al deese plaatsen, 6 parsoonen dood gebleeven waar onder 2 vaandraghers, ende 15 ofte 16 gequetste, daar van eenighe verlemtheden sullen behouden.

Wat harden stoot ende ongewoonelijcke bril op de neus der Bandannesen is te sien, dat de senuwen, jae de ziele van 't lichaam selffs gesepareerd ende affgesneeden word, can een ijder van eenigh insicht inde geleegentheeden van deese quartieren lichtelijck oordeelen, want behalven dat wij se als in een fuyck op Lonthor hongherigh gejaaght hebben, soo connen wij jaarlijcxs den mond van hare uytcompste om victualie te becoomen lichtelijck teeghenwoordigh mette 2 fregatten stoppen, ende haar soo nauw beset houden, datse teeghen haren danck altijt haver uyt onse handen moeten eeten. Deese victorie heeft sulcken alteratie onder de Bandannesen gemaackt, dat sij met 10 ofte 12 witte vaantgiens daghelijcks langhs de strand liepen, versouckende met ons in onderhandelinghe te treeden, 't welck geschied is, ende naar weynighe vergaderingen sijn wij metten anderen, in 't stipuleren vande articulen van vreede, over-een gecoomen, ende den 4 Mey 1616 deselve met diversche schooten aan beyde zijden gepubliceerd.

Ick ben bij gebreck van andere tot Liutenant Gouverneur over de eylanden van Bandan [1] ende Capitein over een compagnie soldaten, over het fort Revenge op 't eyland Poulevay bij den Raad geeligeerd, daar in ick mij soo verhoope te quyten, dat uwe Edt. daaraan een

1 Gouverneur was sinds Maart 1614 Dirk Pietersz. van de Sande, op Nera.

welgevallen sult hebben. Ende alsoo het eyland Nera met het springen vanden Gunong-ape [1], seer weynigh ofte geen vruchten teeghenwoordigh en geeft, is geraadsaam gevonden alle het volck van Ciauw, Solor, Mardiquers ende gevanghenen soo Spaangiarden als Gouseratten, op het eyland Poulevay te setten om de vruchten daar van te plucken, ende aan ons te vercoopen: soo dat in den aanvangh gepeupleerd is geweest met

446 Ciauwers soo mannen, wijven als kinderen
100 zielen van Solor
26 Gouseratsche zielen
38 gevanghen Spangiaarden
30 Mardiquers mette wijven
154 witte coppen, bestaande in twee compagnien.

Sa. 794

Daar van de meeste part haar daghelijcks in 't plucken vande nooten geerneerd, ende binnen den tijd van 2 maanden aan ons geleeverd hebben ontrent 12 bhaar foullye ende 75 bhaar nooten, die alle in cleeden betaald sijn.

Het waar te wenschen geweest, dat wij in 't maacken van 't accoord soo met den anderen hadden connen verstaan dat men de Bandanneesen niet een voet acces op dit eyland hadde geadmitteerd, ende vande vruchten alsmeede alles watter op staat gesecludeerd. Twijffele niet off uwe Edt. soud jaarlijcx een goed comforterende Cargasoen (een principale remedie teeghens de walginghe vande sware lasten ende geld-spillende-oorloghsche oncosten nu eenighe jaren continuelijck hiertoe aangeleyd) hebben connen genieten, ende deese leevende aderen der onuytputtelijcke schatten van nooten ende foullye souden in uwe Edts. schooten, als door Canalen affgeleyd, coomen te vlieten, vermidts, behalven dat wij bastant genough waren om dit eyland te havenen, soo hadden wij middel om de Bandannesen te water mette Ciauwers soo te faxeren, datter qualijck een Bandannees met cleen roey ofte vaartuych sijn hooffd buyten om te visschen soude derven hebben uyt-steecken, 't welck bij haarluyden oock ge-

1 Den 16 Maart 1615 had eene uitbarsting van dien vulkaan plaats gehad, naar den kant van Nera, zoodat daar alle notenboomen bedorven waren.

merckt ende overleyd sijnde, alle middelen, als gebleecken is, gesocht hebben om ons van de Ciauwers ende inwoonderen te ontblooten, ende ons te brenghen in sulcken stand als wij op het eyland Nera besitten, daar voor uwe Edt. niet anders tot noch toe, als de sware Garnisoenen ende fortificatie overigh gebleeven is, sonder eenighe proffijten van 't gansche eyland te genieten, meenende dat wij in deese quartieren hierdoor best ons selven souden consumeren; ende dat uwe Edt. den lust, om haar tot voldoeninghe vande gemaackte accoorden te dwinghen, wel aff neemende soude vergaan, want haar niet onbekend en is, dat uwe Edts. senuwen vanden oorlogh inde proffijten der coop-manschappen bestaan, twelck haar daghelijcx seer leevendigh vande verloochende Christenen (den naam van Hollanders niet meriterende) als meede vande Enghelsche affgeschilderd werd, die om het zaat van onrusten hier te doen groeyen, nemmermeer water om het selffde te bevochtighen onbroocken en heeft. Twelck wij hoopen door deese veroveringhe haar te eenemaal nu opgedrooght sal weesen.

Dan om te coomen tot de materie, soo ist dat ick op den 2en Junij ll. ontrent 2 uren voor daagh gewaarschoud ben geweest, dat alle de Ciauwers mette Bandannesen (die ick volghens het accoord een vrijen toegangh op dit eyland, onder decksel van nooten te plucken, hebbe moeten consenteren) op de vlucht waren, ende dat die van Pouleron, aan de andere sijde van 't eyland, met correcorren vaardigh laghen om deselve van 't land te halen, waar over ick datelijck mijnen liutenant Gerrit Verdelft met 30 musquettiers belast hebbe in 't quartier vande Ciauwers te gaan, om aldaar in 't verwachten vanden dagh de resterende Ciauwers te bewaren, met expresse ordre den vijand buyten het quartier niet te vervolghen, vermidts mij niet geraden en docht, den vijand inder nacht in een onbedreeve (sic) bosch, daar hij op sijn voordeel leyd, te bespringhen; ende ick deede datelijck noch 40 musquettiers inde wapenen vaardigh staan, om, off hij eenighe rescontre in 't marcheren naar 't quartier gecreegen hadde, hem daar meede te ontsetten, die ick in 't aancoomen vanden dagh bij den liutenant hebbe laten vervoughen, belastende datse alle sandbayen, daarmen presumeerde met prauwen te connen landen, souden besoucken, ende niet op het gantsche eyland ongevisiteerd te laten, als meede alle de Bandannesen op dit eyland vindende

gevanckelijck binnen het fort te brenghen, die op den wegh ontrent 35 soo Ciauwsche vrouwen als kinderen ende 8 mannen van Ciauw, met 13 Bandannesen becoomen hebben. Wij bestonden datelijck onse gemeente te tellen, ende bevonden dat ons over de 50 soo wijven als kinderen met 34 van de principale voorvechters ontvoerd waren. Ick hebbe met advijs vanden Coningh, een slaaff, wiens meester wegh geraackt was, beginnen te pijnighen, om uyt hem te verstaan, off hier onder den gebleeven hoop noch eenighe vande complicen resteerden, ende wie de principale autheurs van deese seditie sijn geweest. Hij ende alle de andere hebben niemand anders vande daad als die 't ontcoomen sijn beschuldight, maar seyden dat Quenco des Coninghs broeder, den Hockums vrouw (wiens man op Ciauw ontvlucht is), Dona Isabella des Coninghs suster, ende 3 Sengagies, waar van d'eene bij Dona Isabella, ende dander bij haar moeder, als bijsitten gehouden hebben, de principale autheurs van deese seditie sijn geweest mette welcke de Pouleronders ende andere Bandannesen daghelijcx gebitchiaard ende Quenco met een goude Portugeesche kettingh, van een vadem langh, vereerd hebben, noch extra-ordinaris beloovende hem te sullen beschencken, soo hij eenighe andere meer kan induceren om met hem naar Ciauw te vertrecken, daar toe de Bandannesen met bequaam vaartuych, ende alles wat totte reys van nooden is, haar souden assisteren. Daarin Quenco soo meesterlijck sijn parsonagie heeft weeten te speelen, dat noch Coningh, noch Hollander, noch Mardiquer, daar van in 't minste yets hebben connen verneemen, ende souden meest al met hem opter loop sijn geweest, dan door 't spoedigh affsenden vande soldaten is het selffde ten deele voorgecoomen, soo datter noch maar 50 soo vrouwen als kinderen, 34 mannen vande principale voorvechters, wegh geraackt sijn. Ick hebbe gesocht het grondgat van dit bedrijff te vinden, ende uyt diversche te verstaan: wat reedenen Quenco ende de andere hier toe gemoveerd hebben, om een soo nadeeligher stuck teeghens sijnen broeder (staande alleenlijck op de bloote beloften, ende discretie van deese Bandannesen) te practiseren, die weynigh wercx souden maacken om haar alle voor slaven te houden ende op diversche plaatsen hier en daar gaan vercoopen, daar se bij ons sijnde, sulcx niet en hadden te vreesen. Sommighe segghen, dat hij altijds op den Coningh t'on-

vreeden is geweest omdat hem door den selvighen sijn rechte portie van alle de slaven die een oude princes, sijn ende des coninghs grootmoeder, in Amboyna gestorven, achter gelaten heeft onthouden is geweest, ende dat hij zijn ongeluck mennighmaal bij andere beclaghende, noch door hem gedreyghd is geworden het hoofd off te willen laten houwen.

Dona Isabella, des coninghs suster, behalven dat hij die gelijck sijn broeder Quenco met eenen kam over de voorsz. portie inde slaven gesocht heeft te scheiren, is noch een slavinne met 2 kinderen door hem ontrocken ende in sijn huys genoomen, daar van sij mij eene clachte gedaan heeft, ende gepresenteerd de selve aan mij te willen vercoopen. Ick hebbe hier over haar gesocht te bevreedighen, ende haar met een rauwe tancoule [1] ende een fluweelen brouck voor haar man ofte bijsit, vereerd, vorder alles tot des coninghs gesondheyt (die met aamborsticheyt den meesten tijd alhier gequeld is) uytstellende. Den Coningh dronken sijnde heeft de voorsz. 3 Sengagies mennighmaal schandigh binnen sijn huijs vermaackt, [2] gelijck hij de meeste part van alle de principale gewoon is te doen. Somma hier word soo grooten onbequaamheyt om de harten van sijn onderdanen te winnen in hem gespeurd, dat men wel mercken can dat de meeste part op hem weynigh passen; wij bevinden hier oock metter waarheyt, datter niet een uyt lieffde ofte geneegentheyt tot hem bij ons blijven sal, soo haar maar middel ende geleegentheyt voorcomt om te mooghen vluchten.

Ick hebbe noodigh geacht ons weedervaren aan den heer Gouverneur Van de Sande met een expresse prauw dadelijck te adviseren, om op sijn hoede aldaar te weesen, dat onse logie op Ortatte niet onverwachts over den hals en comt, want bij mijn alhier 8 Bandannesen van Lonthor gevanghen genoomen sijn geweest, waar over aldaar wel eenighe alteratie soude connen geschieden, ende hem vorder te raden, alsoo door de Bandannesen een soo merckelijck affront aangericht is, dat sij onse bondgenooten, die onder onse bescharminghe staan, teeghens het accoord ons ontvoerd hebben, dat d'heer Gouverneur aldaar bedrogh met bedrogh betalen soude

---

1 tengkoeloek? (soort van muts, onderscheidingsteeken van rang. — *Pijnappel*, *Mal. Wdbk.*) 2 uitgemaakt.

willen en sien soo veel Bandanneesche Orangkays, slaven, als andere vrijeluyden van geringe qualite in goede voorseeckeringhe te neemen als doenlijck is, om daar door de Ciauwers weederom te mooghen becoomen, ende teghen den anderen te lossen. Mij dunckt, onder correctie van een beeter beduncken, dat men daar op niet en hadde behoiren te slapen, maar dadelijck geleegentheyt presenterende, mette saacke voort te gaan, want sij eerst bestaan hebben het accoord te breecken ende ons vijantelijck aan te tasten, soo dat men teeghens die van Lonthor soo groote bescheidenheyt niet en behoufde te gebruycken, dat men toeliet haar vande daad bij ons alleenlijck te coomen ontschuldighen, ende ons daar meede te laten paijen, seggende dat sij met die van Pouleron niet te doen en hadden, ende dat sij met het bedrogh haar noyt en hadden bemoeyd, van meeninghe sijnde goede vreede met ons te willen onderhouden ende die van Pouleron te stellen tot onser discretie, ende alles voor goed aan te neemen wat wij met deselve doen, niet teeghenstaande wij voorseeckerd waren dat daghelijcx diversche prauwen van Pouleron op Lonthor gecoomen ende met haar luyden in bitcharinghe getreeden sijn, waar over wij wel vastelijck mochten presumeren, datter ten minsten niet buyten weeten van die van Lonthor, soo sij die van Pouleron anders metter daad oock niet geassisteerd en hebben, op dit eyland van 't voorgaande is gepasseerd. Ick hebbe hier op bescheyd ende ordre vanden heer Gouverneur becoomen, die geraadsaam gevonden heeft aldaar den vreede mette Bandannesen te onderhouden ende dat wij se alle, die hier op het eyland quamen sonder schriftelijck bescheyd te toonen, vijantlijck souden aan tasten, ende alsoomen in gewichtighe saacken grote voorsichticheyt dient te gebruycken, ende lichtelijck door onse hostile proceduren alhier, ende de avantagen die wij op die van Pouleron soude mooghen becoomen, onse logie staande op vijands bodem, tot discretie van een alsoo schelmachtige gierighe, meyneedighe, wulpsche, ende met een woord geseyd Moorsche natie, groote risico loopen soude, wiens aart ende gelooff wel lijden mag het contrarieren van Eedt ende beloften als haar sulcx maar voordeellijck schijnd, daar vande exempelen, die ons noch in varscher memorie sijn, wel een maal de oogen behoirden te openen. Om de onse inde logie eerst in goede voorseeckeringhe te neemen, hebbe geresolveerd parsonelijck darwarts te gaan om mette heer Gou-

verneur in naarder communicatie te treden, waarover den 23en Junij darwarts met het fregat ben gevaren, ende op den 26en ditto sijn mij brieven van hier behandight dat die van Pouleron, Nera ende de verjaaghde van Poulevay, mette gevluchte Ciauwers, des morghens vrough 3 uren voor daagh op drij plaatsen den brand inde bottelrije ende in 't huys vanden Capiteyn (staande buyten het fort) hebben geworpen, 't welk bij de onse in tijds, sonder eenighe schade te lijden uytgeblust is, door welcke revolte weederom ontrent 100 parsoonen, waar onder 20 mannen (niet teeghen staande ick de selve dicht onder ons fort aan de watercant getrocken hebbe, ende alle nacht een extraordinaris bijwacht van 8 soldaten gesonden is geweest) noch in 't bosch geraackt ende door de voorsz. Bandanneesen van 't land affgevoerd sijn. De onse sijn met 40 musquettiers uytgevallen ende het strand langhs gemarcheerd, om den vijand den wegh aff te snijden, die meede als de voorgaande achter het net gevist hebben, doch soo niet, ofte daar is noch een chargie van 30 musquettiers op gedaan. Ick hebbe den heer Gouverneur den brieff overgeleeverd, ende gebeeden dewijl niemand vanden gantschen Raad en twijffelt, off alle de eylanden van Bandan sijn deese bitchiaringe bewust geweest, dat men toch in tijds (yets voordeellijcks bij der hand neemende) den vijand in sijn voorneemen soude willen prevenieren, ende voor hem vaardigh sijn, vermidts wij uyt deese ende de voorgaande acten genoughsaam connen bespeuren, dat haar meeninghe tot geen andere intentie en streckt, als dat die van Lonthor ende de andere bijleggende leeden ende steeden, de vreede soo langhe met ons treynnerende soucken te houden, tot dat haar vaartuych van Kay en Arou [1] in salvo gearriveerd sal sijn, als wanneer sij overal improbisto ons vyantelijck sullen coomen verschijnen. Voorwaar mij dunckt dat deesen duyvelschen hoop mette tyghers (gelijck men daar van schrijft) inder natuur over een compt, want die nemmermeer hare wreedheyt aff en legghen, maar wel bij wijlen rusten, om wreeder te weesen als daar minst op gepast word. De heer Gouverneur ende Raad, dit alles ooghschijnlijck merckende, is de eggericheyt harer tanden een weynigh beginnen over te gaan ende tot bijten soo greetich gemaackt,

1 Waar de Bandaneezen zich van levensmiddelen voorzagen. Ook werden op die eilanden de vaartuigen getimmerd.

dat wij eenstemmigh goedgevonden hebben, dat den heer Gouverneur de Bandanneesen aldaar soo langhe in devotie sal soucken te houden tot dat hij eenighe vande principale binnen 't fort can becoomen, ende soo langhe deselve met praten daarop houden, tot dat ons volck van Ortatten [1] gehaald sal weesen, als wanneer men last aan de soldaten geeven sal om alle de Bandannesen, die vorder op het eyland sijn, te vatten ende binnen 't fort in goede voorseeckeringe te brenghen, trachtende hierdoor de Ciauwers weederom te becoomen, ende soomen daartoe niet sal connen geraacken, sullen deselffde tot de compste van een nieuwen Generaal bewaard werden. De voorsz. resolutie is den 2en Julij bij den heer Gouverneur in 't werck gesteld, ende ontrent 100 Bandannesen waaronder Anachoda Belres den Orangkay van Ortatten, twee soons van een ander Orangkay van Ortatten woonende op den Bergh van Ortatten ende acht jonghe Orangkays, de reste slaven ende slechte vrije persoonen, binnen 't fort Nassauw gevanghen genoomen, ende de onse uyt de logie op Ortatten sonder risico ofte teeghenstoot becoomen. Wij sullen hier alle daaghs verwachten te verstaan wat uytcompste dese tragedie geeven sal. Den Coningh van Ciauw ende don Emanuel, een vande principaalste Ciauwers, sijn hierover seer verblijd geweest; sij twijffelen niet ofte sullen aande gevluchte Ciauwers wel geraacken. Die van Lonthor hebben soo ras geen tijdinghe van dit bedrijff door eenighe ontvluchte Bandannesen becoomen ofte vertoonden sich dadelijck wel met 20 witte vaantgiens langhs de strand, ende alsoo 't naar gedane parade geschiede, is het te laat geweest om met haarluyden (voor die tijd) in bespreck te coomen. Ick hebbe niet nalatigh geweest om ons wedervaren den heer Gouverneur Reael ende Blocq [2], met een prauw dadelijck te adviseren, opdat bij de heer Gouverneur Blocq inde eylanden van Bouro, Manipe ende Blau [3], die sij par force in 't gesicht passeren moeten, ende bij de heer Gouverneur Reael inde eylanden van Maquian ende Batchian

1 Te Ortattan op Groot Banda was na het sluiten van den vrede een „huis" gezet met 3 assistenten. (Brief van D. Pz. van de Sande aan Bewindh. v. 24 Juli 1616).

2 Gouverneur van Ambon.

3 Amblau.

goede ordre gesteld mocht worden, om alle vreemd roey ofte vaartuych in zee verneemende, aan te halen, ende niets ongevisiteerd voorbij te laten gaan, verhoopende door deese ofte voor verhaalde middelen, de Ciauwers weederom te becoomen. Hier sijn eenighe daghen voorleeden 5 Ciauwers op dit land gesien, die daghelijcx van een parthye soldaten ende Mardiquers vervolght sijn geweest, maar hebben tot noch toe het wilt niet connen opdoen. Presumere datse gecomen sijn om noch eenighe andere van hare complicen van 't land te halen, ende bij nacht int quartier te comen om sulcx in 't werck te stellen, dan word teeghenwoordigh soo wel bewaackt, dat qualijck een muys (in manier van spreecken) binnen, sonder gewaar te werden, can geraacken, ende soo sij mij noch weeten te tromperen, geeve den moed alsdan gantschelijck verlooren, ende sal gaarne bekennen t'eynde raad te weesen. Ick verwondere mij seer over het cleyn begrijp van dit volck, die onder ons een rijck ende gerust leeven connen leyden, haar gaan begeeven met groote risico inde handen vande Mooren, om naar haar land (daar niet te becoomen is als visch uyter zee, die hier oock niet en ontbreeckt) weederom te geraacken. Hier is niet een Ciauwer van groote ende geringe qualite ofte passeren in cleedinghe de grooten van Tarnate, dan men mach met recht wel segghen, dat een man te beclaghen is, die in een quaad land gebooren word, want hij daar na noch altijds sal trachten.

Het waar te wenschen dat se hier gelijck op Ciauw haar lieten contenteren. Uwe Edt. soud jaarlijcx een goed cargasoen van nooten ende folye van haar eyghen onderdanen connen becoomen, daar in sij alreede soo wel als de Bandannesen ervaren sijn, ende veel beeter waaren met minder bedrogh aan ons geleeverd hebben. Hier staat jeeghenwoordigh het gewas van Eyer poute [1] (sijnde het grootste van alle de gewassen) aan de boomen, apparent sijnde het meesten deel vruchteloos te sullen vergaan, vermidts teeghenwoordigh niet volcks genough en is om het selffde in te halen. Soo dat uwe Edt. int peupleren van dit eyland, ende dat noch eer 't bosch verwildert, niet weynigh geleeghen is, vastelijck vertrouwende het selffde aan de Ed. Heer Gouverneur Reaels debuoir (aan wien ick het selffde

---

1 Ajar poetih. Blijkbaar wordt hier een gewas van muskaatnoten bedoeld.

oock geremonstreerd hebbe) niet sal manqueren, maar de vruchten van sijne Edts. diligentie hier toe aangewend eer niet langhe sullen coomen te verneemen. Derhalven ick niet ongeraden soude vinden, om de vruchten van dit eyland te genieten, alle de getroude Hollanders ende Mardiquers herwarts aan te senden, die den middel om aracq te branden benoomen sijnde, haar slaven tot noten plucken (gelijck alle de getroude van Solor alhier doen) wel sullen leeren gebruycken. Wij bevinden een gerust Garnisoen alhier te hebben, niet teeghenstaande hier soo wel materie om aracq te branden als in Amboyna is, ende soo langhe wel continueren sal als den dranck hier geweyrd sal blijven, daar toe ick meene alle mijn uyterste vermooghen aan te wenden, ende niemand te consenteren eenighe boomen te tijfferen, alsoo d'experientie in Amboyna ons leert, dat de vrije getroude Hollanders, als andere in dienste vande Compagnie sijnde, alle haar vernuft ende practijcken alleene daartoe aanwenden, om haar selven met tappen te verrijcken ende van ons scheepsvolck als soldaten, aldaar garnisoen houdende, hare waren ende verdiende souldije te becoomen, sonder datse haar selven met eenighe andere middelen, streckende tot welstandt ende voorseeckeringhe van uwe Edts. staat in 't stuck van vrije commercie, soucken te behelpen.

Ick hebbe uyt diversche brieven vande heer Gouverneur tot noch toe verstaan, dat het gantsche land van Bandan onder den boom van Ortatten (daarse gewoon sijn gemeenelijck te beraadslaghen) op het stuck om de Ciauwers weederom te geeven ende de hare uyt onse handen te verlossen, vergaderd sijn geweest, daartoe sij niet hebben connen verstaan, segghende in haarder macht niet te weesen met geweld die van Pouleron daartoe te dwinghen, ende dat hare geleegentheyt niet en conde lijden met ons teeghens die van Pouleron te oorloghen, ende wat belanght van haar volck die wij in voorseeckeringhe genoomen hebben, wij mochten die gebruycken tot sulcke diensten als wij begeirden, sij wilden daar omme de vreede niet breecken, maar met ons als vooren in alle vrundschap handelen. Ick houde voor seecker, waar 't dat het gantsche land raad noch daad daar toe gegeeven hadden, sij souden wel haast eenighe Pouleronders (die noch daghelijcks continueren met prauwen tot Lonthor te coomen) bij de cop vatten, ende soucken daar meede de hare te lossen. De gevluchten van Nera ende Poulevay, die onder 't comman-

dement vande Lonthoresen woonen, hebben met 2 prauwen de Pouleronders geholpen de Ciauwers van 't land halen, die sij alle uren oock connen becoomen. Dan sij souden gaarne Pilatum slachten ende soucken haar handen van 't feyt te wasschen, ende alle schuld een ander op de schouderen legghen, dan het is voorseecker dat sij soo vrij van dit, als Judas van 't verraad onses Heeren geweest is. Ick verblijde mij seer dat de heer Gouverneur ende den Raad goedgevonden hebben, dat wij alle de Bandannesen op dit eyland, ofte tusschen Poulevay ende Pouleron eenighe prauwen (sonder pascedule) rencontrerende, vijandelijck mooghen aantasten, soo dat wij hier met manifeste vijanden, ende sij in Nera met beveynsde vrunden te doen hebben. Ick can uyt alle haar doen niet anders oordeelen, als datse ons met een soet praatgien in slaap soecken te wieghen, ende haar avantagie alsdan op ons waarneemen, ofte soo langhe ons met vrundschap treynnerende te houden, tot dat (gelijck geseyd hebbe) haar Kay ende Arousche vloot in behouden handen gearriveerd sal sijn, daar meede sij meenen onset voor een halff jaar te sullen becoomen, als wanneer het alsdan sal weesen: Schipper ziet toe. Van de overgeloopen Hollanders, die sij volghens het contract beloofd hebben van 't land te doen vertrecken, sijnder noch twee op Lonthor ende een op Selamme gebleeven, twelck de Orangkays niet en loochenen, soo dat men mijns bedunckens uyt alle contracten, die soo menighmaal met ons ingegaan ende door haar gebroocken sijn, wel can affmeeten, eener buyten sijn verstand te weesen ende sich selven geheel vergeeten te hebben, die noch onse saacken met een papieren harnasch van contracten ende verbintenissen met deese schelmen soude willen bevestighen; ongefondeerd sijnde, soo men hier andere remedien toe meent te gebruycken als het vyerspouwende canon ende 't versamelen van onse scheepen noch maar eens hier toe aan te legghen, daar meede wij bastant genough sullen weesen het gantsche land van dit oncruyd te suyveren, ende alsdan alle middelen voorwenden om deese landen met alsulcke natien te peupleren, daarmen gebied ende commandement over heeft, als wanneer onse saacken alhier eerst in een gerusten stand ende voorseeckerde haven gebracht sullen weesen.

Onse wercken in 't maacken vande calckovens sijn door 't vluchten vande Ciauwers (vermidts wij met alle man beesich sijn geweest,

het Ciausche quartier met pallissaden te besetten, om haar alsoo alle middelen van vluchten te beneemen) vrij wat verachterd, doch soo niet ofte hoopen binnen 2 maanden vijff calckovens vaardigh te hebben, yder oven van 24 vadem in 't ronde, daar aan tot noch toe booven de 300 realen niet gegasteerd en sijn. Twijffele niet ofte sullen tot onse buytenwercken daar meede toe coomen. De grondteyckeninghe van dit fort, gelijck wij voorgenoomen hebben het selffde te maacken, gaat hier neevens ingeslooten [1]. Verhoope dat het uwe Edt. aangenaam sal sijn, ende een welgevallen daar in hebben. In Augusto, t' eynde deese reeghenmaanden, ben van meeninghe te beginnen met calck ende steen te metselen, daar toe ick in dit mouson soo veel reeghenwaters sal soucken te vergaderen dat wij daar meede ofte ten minsten met brack water sullen mooghen metselen.'

De betalinghe in cleeden aande Soldaten heeft alhier een gewenschten voortganck genoomen enz. . . . .

Men soude dit eyland, waar 't saacke datter soet water te vinden was, met recht wel derven noemen een aartsch paradijs te sijn, want behalven dat het met alle Indyaansche vruchten rijckelijck voorsien is, soo heeft de natuur het gantsche land soo constigh mette welrieckende nootenmuscaten beplant, dat de menschen op het heetste vanden dagh (door de umbre der boomen) vanden heeten sonneschijn bevrijd, de vruchten mooghen halen. Ick hebbe 5 putten (daar van de minste 6 vadem diep is geweest), eenighe dicht onder ons fort, andere binnen ende buyten een musquetsschoot, laten graven, maar hebben alleenlijck sout water gevonden, soo dat ick hier uyt vastelijck presumere het gantsche eyland op een holle clip te legghen, ende geen soet water om te drincken te vinden sal sijn. Ontrent een quartier uurs gaans van ons fort hebben wij een put met brack water gevonden, die na ick versta de Javanen ende andere vreemdelinghen opgemaackt hebben, daar meede de Ciauwers ende andere swarte inwoonderen alhier teeghenwoordigh in tijde van drooghe daghen haer moeten behelpen, vermidts de twee fregatten niet bestant genough sullen weesen ons in 't drooghe mouson van water voor 't garnisoen te versorghen. Derhalven bidde ick

---

1 Deze is niet aanwezig.

uwe Eed. indachtigh te willen sijn, dat ons mette eerste scheepen, tras, bequame Hollandtsche steen, ende metselaars die verstand hebben van Cisternen te maacken, toegesonden mach werden, om daar in het reeghenwater te vergaderen, want sonder de selve niet wel mooghelijck is dat haar sooveel zielen alhier connen bedroopen, ofte sal moeten tenderen tot groote exessive oncosten, etc. . . .

Daar is niet dat de Ciauwers ende het volck van Solor jeeghenwoordigh meer teeghens de borst stoot, dan dat alhier geen water te vinden en is, ende dat ons soo weynigh middelen gelaten sijn, daar wij voor ons garnisoen geen 3 weecken waters in connen vergaderen . . . .

Hier is eenighe daghen geleeden een gebooren Bandannees uyt sijn vrije wille van Pouleron over coomen loopen, die ons volcomentlijck onderricht heeft, dat niet alleen de Pouleronders (buyten weete vande andere eylanden) de Ciauwers ons ontvoerd hebben, maar datsij van alle de leeden ende steeden van gantsch Bandan daartoe met raad ende daad oock geassisteerd zijn. Sij hebben de Ciauwers, teeghens haar belofte, met geweld moorsch gemaackt, ende willen niet consenteren datse naar Ciauw vertrecken, ja dat meer is, en vermooghen (sonder Bandannesen) niet buyten de stadt te gaan, veel min uyt visschen te varen, soo datse van een vrijen staat, onder 't jock van slavernye teeghenwoordigh haren hals moeten buyghen ende hongherigh vergaan. In dese geleegentheyt comt het haar seer wel datse in cleeden bij ons een weynigh verrijckt sijn, daarmede sij seer armelijck in coopen van sagou ende andere lijfftochten haar moeten behelpen, die sij meestal verhandeld hebben, ende geen nader geleeghen corenschuur als dit eyland tot noch toe voor haar opengestaan heeft, daar sij gelijck wij dickmaal vernoomen hebben, gecoomen sijn om haar cost van sagouboomen ende coquosnooten, als andersints, van daan te halen, dat wij tot noch toe niet hebben connen verhinderen, nietteeghenstaande mennighmaal parthijen bij nacht uytgesonden sijn geweest, om de selffde te attraperen, dan hebben tot noch toe noyt eenighe rescontre vernoomen. Wij sullen nu 14 daghen langh beginnen te continueren, verhoopende dat onse partijen haar eens in 't landen soo sullen begroeten, dat haar den lust om weeder om te connen wel benoomen sal worden. Uyt den voornoemden Bandannees hebbe oock verstaan, dat die van Lonthor, Selamma, ende

de andere plaatsen, tot geen anderen eynde de vreede met ons treynerende houden ende het feyt van de Ciauwers aan te halen op een ander mans schouderen legghen, als datse tusschen oorlogh ende vreede haar prauwen, correcorren ende andere joncken met eetbare waaren verhoopen in behouden handen te crijghen, waar meede sij meenen bastant te sijn, een quaden stoot uyt te sullen mooghen staan. Voorwaar, ick ben van geen ander oordeel, als dat het nu in onsen ooghst is om de druyven te snijden dewijl sij rijp sijn, opdat se onder de hand ons niet schadelijck en verrotten, ende het ijser te smeeden dewijl 't heet is, daartoe ons tijd ende occasie schijnt favourabel te zijn, om uwe Eedt. een rememorabelen dienst te doen. Eenighe slaven van Lonthor ende andere plaatsen continueren daghelijcks noch aan 't fort Nassau vis te vercoopen, segghen dat haar den hongher de vrees om gevanghen te worden niet doet ontsien. Ick hebbe hier op den 18n van deese maand 2 seylen van de cust van Seram uyt ter zee sien coomen, die om Pouleron te beseylen recht op dit eyland aan gecoomen sijn, die ick met 2 cleyne prauwen met 5 musquettiers hebbe laten haar cours affsnijden, om te sien deselve met geweld ofte vrundschap hier te brenghen, waarvan een ontrent middernacht (naar 2 schooten van d'onse daar in gedaan) voort 't fort gebrocht is, ende het andere, vermidts met geen andere prauwen meer voorsien bennen, heeft sijn cours naar Seram geset, ende ist ontcoomen; de deese was geladen met sagou, groot ontrent 16 ofte 17 lasten, daarin gevonden sijn 17 swarten, waar van 2 gesocht hebben te ontswemmen; den eenen is in 't water door de Ciauwers doodgeslaghen, ende den anderen is door de duysterheyd vande nacht ontcoomen. De Chiampan is door negligentie vande onse, die op het hoosen niet wel en hebben doen passen, naar weynich tijds hier op de reede gesoncken, ende niet anders als het volck geberght, daarvan wij hier 15 Bandannesen binnen 't fort hebben, die ons wel te pas zullen coomen om calckovens te branden ende het fort te helpen opmaacken. Sij segghen meest op Lonthor, Selamma ende Nera 't huys te hooren. Soo wij hier door aan de Ciauwers noch niet connen geraacken, wij sullen ten minsten haar in een scheuringhe ende tweedracht brenghen, sijnde den eenighen wegh van hare gantsche ruine, daar van den taarlingh geworpen is: Die van Pouleron sijn noyt, sint de jonghste beraadslaginghe op het stuck om de Ciauwers teeghens

de hare weederom te geeven, op Lonthor geweest ende die van 't eyland Bandan ende Rossagin en vertrouwen haar niet op Pouleron te coomen. Ick verhoope dat wij van dit mouson het vyer onder haar voeten noch vrij wat naarder sullen legghen, ende haar soo wel betoomen datse langhe gedencken sullen, teeghens het accoord, uwe Edts bondgenooten (die wij met den swaarde gewonnen hebben) ons onttrocken te hebben.

Het is mij leedt dat ick selffs getuyghenisse van mijn comportement aan uwe Eed. moet oversenden, daar mij ten deele den Generaal Boths proceduren, teeghens mij aangeleyd [1], toe gedronghen hebben, ende ten anderen dewijl ick bevinde alhier (gelijck in een clooster) vol ambitie ende nijd te sijn, daar de meeste part meer geinclineerd sijn eenighe menschelijcke misbruycken ende vitia als de goede diensten lasterlijck te vertellen, verhoopende dat uwe Eedts ooghen door deese attestatie soo claar geopend sullen werden, dat uwe Eedt. lichtelijck sall connen oordeelen dat den generaal Both meer uyt partijschap als naar merite van 't delict in mijn saacken gehandeld heeft. Versoucke derhalven aan uwe Edt. van die mijn condemnatie, met mijn oom Dirick Bruynsz vander Dusse, te willen modereren, om met meerder lust ende geneegentheyt noch een tijt langh uwe Edts. saacken alhier naar mijn cranck vermooghen, tot welstand van uwe Edt. ende oppressie van onse vijanden te helpen dirigeren, daar toe ick noch noyt mijn leeven geschroomd hebbe 't sij in wat qualite de Heeren goedgevonden hebben mij te employeren, dat kenne God Almachtigh . . . .

Actum deesen 25 Julij a°. 1616. Int fort Revenge op 't eyland Poulevay.

Uwe Eedts. onderdanighen dienaer,

ADRIAEN VAN DER DUSSEN.

[Both had Adriaan van der Dussen in 1612 van zijn ambt als kapitein op Batsjan ontzet, ik meen omdat hij de vrouwen der inwoners niet met vrede liet, maar hij was door Reynst weer in genade aangenomen. Den 30 Juni 1617 werd hem om dezelfde reden ook het ambt dat hij nu bekleedde ontnomen. Poeloe Ai was niet

1 Zie het door mij bijgevoegde aan 't slot van dezen brief.

in allen deele een „klooster" voor hem geweest. Uit de deposities van verschillende personen (R. A.) blijkt, dat hij zich met eenige Siauwsche (niet Bandaneesche) vrouwen had afgegeven en de strenge sententie, over hem uitgesproken — hij werd „incapabel" geoordeeld om voortaan eenig ambt in dienst der Compagnie te bekleeden — was gegrond op het feit dat twee van die vrouwen met Hollandsche soldaten getrouwd waren. Er is evenwel geen reden om met De Jonge (IV bl. XXXI) van het „wanbestuur van een liederlijken Hollandschen kapitein" te spreken. Het zondenregister dat Reael van hem opteekent in een brief aan Bewindhebbers van 2 Juli 1617 komt (zijn wellustigheid daargelaten) hoofdzakelijk hierop neer, dat hij meer dan eens eigendunkelijk te werk ging: „In somme" schrijft Reael „hij hadde hem daer niet als lieutenant gouverneur maer als gouverneur, ja als souverain in alles gedragen. Doch ik bevont weder, dat hij neerstich ende diligent inde opmakinge van sijn wercken was geweest ende geen quaet ontsach ende discipline onder zijn volck en hadde. Waren sijne faulten soodanich geweest datse sonder schade vande Comp. ende onse schande hadden geleden cunnen worden daer souden goede diensten van hem te verwachten zijn geweest." Eindelijk vind ik nog in de Resolutien van President (Coen) en Raden te Bantam, in d. 28 Aug. 1617: „Is goet gevonden dat Adriaen van der Dussen met 't jacht d'Orangeboom volgens acte vanden Hr. Generael (Reael) naert patria sal keeren, ende ten respecte hem op sijn versoeck naer gestreecken sententie ex gratia bij den Hr. Generael en Raet van Indien 42 gl. ter maent vergunt sijn, sal gehouden wesen den scheepsraet, des versocht sijnde, met raet ende daet, ten besten vande generale Comp. te assisteeren."]

XIII.

ADVIES VAN LAURENS REAEL BETREFFENDE ZIJN OPVOLGER.

(Brief aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 22 Sept. 1616 [1]).

Mijne Heeren. Ick en hebbe niet connen naerlaten V. E. E. particulierlick mij ende mijnes dienstes aengaende yets te scrijven. Het is nu de tweede reyse dat ick in Offitien gestelt ben die mij niet alleen lastich maer oock uyttermaten kostelijck zijn gevallen, zonder voor deene ofte andere duyt ofte penninck tot verbeteringe genoten te hebben. Ende alsoo ick die gene ben die met onbetaemelijcke, veel minder met onrechtveerdige middelen mij selver niet en wete oft soeck te verrijcken, maer dat ick mijn welvaren bij mijne eerlicke ende bedongen gage verhope te soecken, soo est dat ick voor dese reyse eyndelick geresolveert ben mijnen tijdt, die alsnoch ten aldernauwsten gerekent derdehalff jaer zoude duren, uyt te dienen, ende dat alsoo dat ick met lieff thuys gecomen, (ende des van sints zijnde) in V. E. dienste aenganck sal cunnen crijgen. Soo dat ick verhope ende niet en twijffele ofte V. E. sullen naer haere gewoone vorsichticheyt alrede opte tijdinge vant overlijden des heeren Generaels Reynst goeder memorie eenen successeur gestuert hebben. Soo niet bidde V. E. hetzelve ter herten te willen nemen ende op onse tijdelijcke verlossinge ordre stellen. Mijne E. Heeren sullen sonder twijffel treffelijcke ende aensienlicke mannen genoech int Vaderlant tot dese bedieninge konnen becomen. Maer ick versekere V. E. dat het beter es alsulcke te soecken die behalven de capaciteyt tot soo hoogen bedieninge de lange ervarentheyt der zaken door oeffeninge hebben

---

1 Eigenhandig. — Uittreksels bij De Jonge, IV p. VIII, IX. De uitgaaf van den geheelen brief kwam mij echter wenschelijk voor.

becomen. Soodanige en onbreken V. E. alhier niet onder uwe dienaers die de generale administratie mede bijder handt gehadt hebben. De E. Heer admirael Steven vander Hagen [1] toont hem geheel genegen te sijn omme ten eynde van zijnen tijdt ende bij avonture te voren naer het Vaderlant te vertrecken. De Heere Gouuerneur Jasper Janssens [2] tijdt es het toecomende jaer uyt. Wat hij van zins es hebbe ick noch niet cunnen vernemen.

Den Commandeur Jan Dircxen Lam zal mijns bedunckens het Gouuernement vande Molouccos ten deel vallen. Soo resterende noch Jan Pieterssen Coen, Directeur Generael tot Bantham, een persoon van grooten oordeel, neerstich ende cloeckmoedich, die ter plaetse leydt daer den stant van geheel Indien hem thuys compt. Sr. Hans de Hase heeft voor Directeur alhier inde Molouccos gelegen, waervandaen hij de visitatie van de principaelste plaetsen van geheel Indien es gaen doen ende alsnu voor directeur ende Gouuerneur opte Custe van Chormandel es, soo dat het qualick anders wesen can ofte moet den stant van geheel Indien ingesopen hebben. De heere Advocaet Dedel [3] es een persoon seer neerstich inde saecken van Indien te ondertasten, daerinne hij alrede een goede wetenschap becomen heeft, ten deele door ondervindinge, ten deele uyt onderrechtinge van andere, ende behalven dat hem daerenboven tverstant ende oordeel door de studien es geciltiveert, soo heeft hij van wegen sijne professie wetenschap van rechten, dat een generael van dese quartieren wel noodich es.

Deser drijen tijdt es weynich voor ofte naer den mijnen geexpireert,

---

1 V. d. H. zegt in een brief aan Bewindhebbers van Maleya, 18 Juli 1616, dat hij „oudt ende gebroken (is) door vele sieckten, 't gesichte ende 't gehoor (hem) oock seer is vergaen" en dat hij daardoor „soo goeden dienst niet can doen als (zijn) wille wel is", waarom hij verzoekt hem in 1618 te „verlossen".

2 Vroeger Gouverneur van Ambon; in 1614 als zoodanig vervangen door Adriaen Blocq Martensz. en in Nov. van dat jaar tot Raad van I. benoemd.

3 Cornelis Dedel, met Reynst in Indie gekomen (Nov. 1614) werd tot Raad van I. benoemd en ging met hem naar de Molukken, waar hij 't ambt van fiskaal waarnam. Hij werd daarvan echter in Oct. 1616 ontslagen „alsoo dienstiger is dat hij, een rechtsgeleerde zijnde, int stuck van de Justitie helpe adviseren als dat hij conclusie make ende, eysch gedaen hebbende, sich alsdan uytten raedt absentere" (Resol. G.G. en Raden). Hij stierf in Juni 1617 op weg van Banda naar Ceram. Zijn broeder Jacob was de ontdekker van D'Edels land (Westkust van Nieuw-Holland).

zoo dat ingevalle V. E. tot eenige van die hier zijn soudet mogen resolveren, sult weldoen ende ordre geven op haer gagen, die het V. E. soude gelieven haer toe te leggen, want anderssints sonder twijffel opt onseker niet geern over haren tijdt souden blijven. In welcken gevalle V. E. onses oock zullen gelieven te gedencken, als wesende een mensche die van naturen veranderlick zijn, want al hoewel ick jegenwoordich vastelick geresolveert ben, mijnen tijdt geexpireert zijnde, naert Vaderlandt te vertrecken, soo soude mij nochtans tijdt ende gelegentheyt ende principalick goede verdiensten int landt cunnen houden. Voorders soo wil ick mij selve in V. E. aller jonste ende faveur van hertten gerecommandeert hebben, opdat ick ende principalick de mijne V. E. alsoo met recht bedancken mogen, als ick van hertten tracht V. E. uyt alle mijn vermogen dienst te doen.

Hiermede, etc.

Opt eylandt Ternate in Maleya, den XXII^en^ Septemb. 1616.

V. E. aller dienstwilligen dienaer,

LAURENS REAEL.

XIV.

HANDEL OP DE WESTKUST VAN SUMATRA.

A.

(Uit een brief van J. Pz. Coen aan Bewindhebbers in d. 10 December 1616).

. . . .

Hoe wij het schip Enckhuysen van de Zuyt ende de Valck vande Noort gedestineert hebben, na de Westcuste van Sumatra te gaen, omme den peper te becomen die d'Engelschen in Ticcus [1] coopende sijn, is V.E. voor desen geseyt. De schip Enckhuysen van hier vertreckende, is op sijn eerste gedestineerde plaetse wel aengecomen, namentlijck in Celeber, [2] leggende op 3¾ graden zuyder breete, daer een seer goede reede is. Alle den peper die van Priaman, Ticco ende de geheele westcuste van Sumatra wort vervoert, wast int lant van Indapoura alwaer een coninck regeert genaemt Ragia Itam, die na geseyt wort 30.000 mannen onder hem heeft, welck hun met planten van peper ende rijs tot haer nootdruft generen. Op 2½ graden ontrent 20 mijlen bij noorden Celeber is aen zeecandt gelegen een plaetse Lamma Juta [3] genaemt alwaer de riviere van Indapoura in zee loopt. Ende is Indapoura ontrent 18 mijlen te landewaerts van Lama Juta gelegen. Het schip Enckhuysen in Celeber wel geanckert wesende, soo is den oppercoopman Everard Deyns met de boot na Lamma Juta gevaren, ende van daer te landt na Inda Poura gegaen. Hij heeft voorgemelde Ragia Itam met sijn Edele eenige vereeringe

---

1 Tikoe, destijds onder Atjeh even als Priaman. — Daar de Engelschen een uitsluitend contract met Atjeh hadden voor den peperhandel konden de Hollanders daar thans geen peper bekomen.

2 Selebar bij Bengkoelen.

3 Soengei Lama is de naam van een district ten N. van Benkoelen.

gedaen ende voorts gecontracteert dat hem d°. Coninck aen het schip in Celeber leveren soude 2000 bhaeren peper tegen 15 realen de bhaer ende dat 2 maenden naer dien dach. Hier mede is Deyns met alle het volck wederomme na het schip gekeert meenende haere last al reede hadden, want hebben na haer seggen soo veel peper wel gesien als met sulcke 2 scheepen gevoert can worden. Op dit contract hebben sij drie maenden nae voors. peper gewacht, ende alsoo niet voorts en quam, wesende ondertusschen t'zuyder monsson verwayt soo dat door contrariewint niet voordelijcker conden comen, sijn d'onsen met d°. schip Enckhuysen den 25en passato met dese gemelde tijdinge weder gekeert, sonder vordre dilligentie gedaen te hebben, ende niettegenstaende haerlieden geordonneert hadde tot ultimo December off ultimo Februari wt te blijven. In desen standt ist voor ons een groot verdriet dat men soo slechtelijck wedergekeert zij, ende geen andre dilligentie gedaen heeft. Soo het ons t' contrarie monson niet belet en hadde, wij souden Enckhuysen wederomme derwarts hebben gesonden. Doch als nu sullen verwachten moeten te vernemen wat de Valck sal verrichten ende ons dan vorder op een ander monson na den tijt reguleren. In de riviere van Lamma Juta verstaen ick, can men met cleene jachten off schaloupen wel comen. Maer voor schepen off joncken en is hier off ontrent Indapoura geen reede. Daer is op dese westcuste ontrent de gemelde quartieren wel goede anckergroudt, maer gants geen verschutt, soo dat alle den peper van Indapoura nootlijck met prauwen in Ticco, Priaman off Celeber, moet werden gebracht ende soude het de lieden, na ons voor desen door Chinesen bericht is, veel gelegener wesen, haren peper in Celeber, dan in Ticco te brengen. . . . .

B.

(Uit een brief van Abraham de Rasiere aan J. Pz. Coen geschr. in 't jacht Jacatra, 7 Aug. 1617).

. . . .

Naer dat op 22 Julio pass. des avonts te reede van Celebar sijn gearriveert, ben na Bouckelo [1], een riviere niet verre van hier ge-

---

1 Bengkoelen.

legen, met de Chinnese champan gevaren, omme vanden Oversten aldaer eenige tijdinge van Indapura en Lamen Juta te vernemen, den welcken ons verhaelde dat, 2 dagen naert vertreck vant schip Enckhuysen, 15 soo groote als cleyne prauwen van Indapura en Lamen Juta, geladen met peper, alhier quamen, dewelcken, tschip niet vindende, verlegen en qualijck vernoecht sijnde over haren vergeefsen arbeyt, pericule ende moyte gedaen, sijn naer diverse plaetsen gevaren en haren peper vercocht, waer van in Boeckelo noch een prauwe met ontrent 30 bharen peper lach, die aen den Maleyo Mandelicka genaempt vercocht was. Ick hebbe aenden oversten versocht, wt crachte vant contract met Radja Itam gemaeckt, voorsz. peper ons soude doen leveren, alsoo het vanden gecontracteerden overgebleven peper was, die ons ende den Maleyo eenige dagen trainerende hielt. . . . .

Nae vele moyte sijn ten lesten verdragen dat ons alle den peper doen leveren soude. . . . . . Desen Oversten is soo slim als den Pangoran van Bantam selff. Hij heeft de eygenaers vanden peper soo geschoren, dat sij inde riviere Bouckelo niet meer willen comen. Ick hebbe verscheyde luyden seere geanimeert met belofte, soo sij met haere ende andere groote prauwen vol peper in Celebar geladen arriveren, dat haer een badjou vereeren sal. Sij hebben mij op sijn moors met sweeren belooft te comen. . . . . . Desen Mandeliga is van wegen den Mattaran na Atchijn in ambassato geweest; is na maeschap van Intche Moeda Sabandar in Japara; brengt mede ambassaten vanden Atchijnder aenden Mattaram met een peert. . . Eenstemmig goet gevonden met het jacht Jaccatra voor Indapoura te seylen ende aldaer leggen 6 à 7 dagen totdat onderstaen hebben wat met Radja Itam sullen connen doen. . . . .

XV.

TOCHT VAN JAN DIRCKSZ. LAM NAAR MANILA.

(Brief van J. Dz. Lam aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie in d. 11 October 1617.)

Mijn Heeren, Also ick door ordere ende last vande heer Generael ende de Raden van Indien geordonneert was met een armada van thien schepen mij te vervougen naer de Bay van Manilha . . . . om des vijants (langh verwachte) Armada aldaer te soucken, sal ick uwe Ed. cortelijcken het wedervaren ende succes onzer voyagie verhalen, op dat uwe Ed. mogen verstaen hoe ende in wat manieren wij ons soo van als jegens den vijand hebben gedragen, omme alle calumnie (die in soodanige conjuncture niet en gebreect) soo veel doenelijck voor te coomen; also mijne Ed. heeren wel weeten dat sodanige besongnes lichtelijck zijn te berispen, maer niet wel te verbeteren.

Den eersten September Anno 1616 van Ternate tzeyl gaende, zijn wij den 17en daer aen in Porte de la Caldera liggende inde strate van Tagima, wel gearriveert, waar van daen den 19e sijn vertrocken, ende den laatsten vande voorn. maent aen een plaetse gecoomen genaemt Outon, liggende opt landt van Paney, alwaar bevonden dat de Spangnart een fort hadde geleyt met palisaden, gracht ende loopgrauen besloten. Waar ouer bij den Breden Raet geresolueert wert des anderen daechs tvoorn. fort met gewapender handt te tasten, wezende eene plaetse die ons bij de heer Generael Reael opt hoochste was gerecommandeert, vermidts daer veele ververinge van beesten ende anders te becomen is, alwaer de heer Generael voornoemt twe jaren te voren met zijn armade selffs hadde ververst. Het welcke alsoo achtervolgens de resolutie daer over genomen den eersten October int werck wert gestelt doch gemist, ende met verlies van 14 ofte 15

man beneffens enige gequetsten daer van getrocken, alsoo wij als doen niet raedsaem en achten vele tijts daer voor te consumeren, door dien 't monzon meest verlopen ende onzen last zulcx niet en was, alhoewel tselue voor ons binnen 8 ofte 10 dagen door belegh wel zouwde hebben connen geforceert geworden. Sijn dienvolgens desselven daechs 'savonts 't zeyl gegaen omme onse reyze te vervorderen, steeckende onderwegen eenige open stedekens in brandt, als Mariendoucque, Baradadera, ende andere, ende hebben den 28e derseluer maent met de gehele vlote in de Bay van Manilha (ontrent een eylant genaempt Mariebelle) geseth, alwaer wij eenigen tijt gelegen hebben. Binnen welcken tijt ick (zoo met de gehele vloote als eenige derseluer schepen) verscheyden malen dicht ontrent de stadt Manilha ende 'tfort Cabite, alwaer des vijandts schepen onder de bescherminge van haer fort vast toe maeckten, hebbe geweest, ende tselue besichticht, als mede de ronde ouer onze vloote gedaen, om bij aldien iemandt iets gebreck hadde te assisteren ende de schepen slachvaerdich te houwen. Den 8en December is bij den Raet goedtgevonden de schepen Aeolus ende Walcheren om de noort ontrent Ilocus te seynden, alwaer wij verstonden een siluer schip dat wt Nova Hispania gecomen ende in Japan verwintert hadde, aengecomen was, zijnde in compagnie met haar tween wtgeseylt waarvan het eene onderwegen gebleven doch 't volck ende goedt int ander ouergenoomen ende geborcht is, welcke schepen des seluen daachs vertrocken ende op den 21en weder bij ons gecoomen zijn sonder iets anders dan een Chinees siampantgien met 6 leggers arack becoomen te hebben, daar het volck al tzamen wtgevlucht waren, welcken aracq wij naderhandt verstonden met wil vande Spangnaerden vergeven ende ons bijcans als toegestuyrt wiert omme ons volck daer mede om den hals te helpen, waar van oock eenige matroozen (die van natueren tot droncken drincken geneegen sijn) waren geinfecteert ende sieck geworden.

Op deze tocht had het schip Walcheren aende grondt geseeten, dan was door hulp van den Aeolus daar weder affgeraect.

Adij 8 Januari A°. 1617 wederomme vernoomen hebbende van eenige gevangene Chinesen ende andere overlopers dat het seecker was dat het siluer schip aen Ilocus gearriueert was, medebrengende (soo van zijn als van het gebleven schip, waarvan hij als voors [geseyt] is het volck ende goedt geborcht hadde) 300000 Rl. van achten in siluer ende

400 man soo soldaten als bootsgesellen. Is den Aeolus op den 15 Januarij alleen andermael om de noort gezonden, soo om te zien off hij het voors. silver schip conde attraperen, als mede om eenige joncken, sjiampans ofte ander vaartuych met verversinge te becoomen, alsoo veel volcx ouer onse vloote sieck was, soo dat de schepen Ouwde Maen, Walcheren ende Vlissingen sonder hulp van andere niet machtich waren haer anckers te lichten. Waar ouer wij goetvonden het schip Walcheren met aduysen (medenemende alle de siecken, ende gequetsten die wij alsdoen inde vlote hadden) nae Tarnate te stuyren, die den 11en Februarij ontrent den avont is vertrocken. Des anderen daachs smorgens, zijnde den 12n, is den Aeolus weder bij onze vlote gecomen medebrengende 4 Chineesche ende een Japonneesche jончke alle geladen met verversinge van fruyt ende anders om in de Manilha te brengen, dat ons voor alsdoen zeer wel te passe quam om ons volck mede op de been te helpen. Die ons oock verhaalden hoe dat hij tvoors. silver schip aen Ilocus hadde gevonden, dat alrede het volck gelost ende het voorn. gelt over landt in Manilha hadde gebracht, ende sijne ladinge van rhijs ingenoomen omme de Molucos daermede te prouideren, hebbende aen landt een baterije gemaect versien met 8 stucken geschut tot haare verseeckeringe. Welck schip Aeolus ontwaer wordende, die nae hem toe quam, selffs den brandt daerinne gesteecken heeft, bij sich hebbende twee fregatten mede geladen met rhijs, die van gelijcken deden. Wij brachten met schuyten ende boots alle de Chinesen vande veroverde joncken aen landt, die haarl. dadelijck naar Manilha vervouchden, alzoo wij qualijcken geprouideerd waren om sulcken hoop volcx te voeden ende door de grote menichte tot geen lossen vande goederen conden geraecken. De Japonneesche joncke die wij met groote moeyte tot nu toe hadden bij ons ghehouden, soo door beloften ende presentatien als mede door eenige hardicheyt, hebben wij den 5 Maert gelicentieert ende naer Manilha laten gaen, alsoot niet mogelijck en was noch door persuasien ofte andere middelen de selue langer bij ons te connen houden. Ons dreygende de voorsz. jonck te verlaten, ende hare clachten daarouer aenden Keyser te doen, omme bij wege van represalien de persoonen ende goederen die de Compagnie in Japan heeft aen te tasten.

Den 7 Maert hebben wij naer voorgaende resolutie de baey ver-

laten ende zijn met de vloote naer Witters eylandt [1] gelopen, om aldaer de vordere joncken die wt China zouden mogen coomen te verwachten. Alwaar weynich dagen gelegen hebbende, bij ons gecoomen is een seecker Japonnees sijnde Cap^{n} ouer een barcque ofte founil van 15 man, die bij de Spangnarts wtgemaect was om de Chineesche joncken die gemenelijck Cabo Flaire [Fraile?], Ilocus ofte Pangasinan int gesicht loopen, te waarschouwen, waar voren (soo hij zeyde) alrede eenige penningen op de handt ontfangen hadde, aengevende dat hij eenige saecken van importantie tot dienste vande Compagnie met mij hadde te verhandelen, bij zoo verre ick hem met een Chineesche joncke ende een van onze stuyrluyden (omme hem daer mede in Japon te brengen) wilde versien, het welcke ick dadelijcken met den Vice Commandeur [2] ende eenige raadtspersonen (alsdoen present sijnde) hebbe gecommuniceert ende nae rijpe deliberatie des voornoemden Capiteins versouck geaccordeert, die ons alsdoen verhaalde hoe dat wij hier met de vloote bij Witters eylandt lagen, ende bij avontuyr wel eenige ongelukkige joncken zouden becomen, maer dat de principaelste gewoon waren dese bouengeseide plaatsen aen te doen; om aldaer vande Spangnarts door diergelijcke barcquen als hij selfs hadde (dier vele tot dien eynde wtgesonden waren) gewaerschout te werden. Waar over wij den 20en het schip Aeolus voor de derde reyse (alsoo hem de voors. plaetzen bekent waren) darwarts gesonden, den 23en den Engel van Delft, om aldaer achtervolgens dinstructie haar ten dien fijne mede gegeven eenige dagen bij te houwen ende bijaldien den vijant ondertusschen uytquame dat wij met de resterende schepen ons retraict soo veel doenelijck op haar souden nemen.

Den 6 April stuyrden wij het schip den Hollandtschen Leeuw darwaerts met last ende ordre om het schip den Engel dadelijcken harwaerts aen te stueren dat wij elders toe meenden te gebruycken, dan alsoo t schip den Leeuw een dach oft 2 van ons geweest hadde, is hem 't schip den Aeolus met 2 rijcke gelaaden jonken gerescontreert (waar meede het voorgaende desseyn was gebroocken) die hij op den 11en deser ontrent 3 mijlen van Witters eylandt ten

1 Aldus genoemd naar den admiraal Wittert, die hier vroeger met een eskader gelegen had.

2 Claes Martensz 't Hoofling, op de Oude Maen.

ancker heeft gebracht, also hij die vermidts 't veranderen vant monson niet bij de vloote conde brengen. Waer ouer ick met den Raadt goetgevonden hebbe t' schip de Nieuwe Maen ende der Veer darwaerts te stuyren om die te lossen ende t' schip Vlissingen weder nae de plaetse daer Aeolus van daen quam, alsoo wij alle uyren de schepen den Engel ende Leeuw met gelijcke joncken verwachtende waren. Soo dat ick alleenelijck met de schepen Nieuwe Son, Oude Son ende Oude Maen bij Witters eylandt op de wacht bleeff liggen, zijnde de Nieuwe Maen, der Veer ende Eolus ontrent 3 mijlen van ons verscheyden. Den 14en smorgens met den daghe is den vijandt met een armade van 7 groote galioenen, een jacht, drij groote galeyen ende eenich ander vaartuych, in alles sterck ontrent 17 stucx op ons wtgecoomen, hetwelck den Eolus (die des nachts van de scheepen der Veer ende Maen was 't seyl gegaen omme bij ons te coomen) siende, dapper heeft geschooten om de schepen te waerschouwen dat den vyandt wt quam. Zijn wij gelijckerhandt nae onze scheepen toegeloopen, daer wij ontrent den avont bij quamen als wanneer ick den Raedt aen boort ontbode ende eenzamentlijck goet gevonden hebben dat men zoo veel doenelijcken soude zijn, om de noort bij onse andere 3 schepen zouden sien te coomen. Doch also des vijandts schepen beter als wij beseylt waren, was smorgens den 15en den Spaanschen Admirael ende twe haerder schepen dicht achter ons, waer ouer ick den Vice Commandeur (die zeer nae bij ons was) toe riep, dat wij dadelijcken met al ons volck een gebedt tot Godt zouden doen, ende alsdan tot zeyn een schoot schieten ende wenden om den Spaenschen Admirael aen boort te leggen, het welck in alder ile alsoo wiert gedaen. Dan alsoo de wint soo haast als wijt gewent hadden scherpte, ende den Spaenschen Admirael zijn schip vande galeyen die op hem pasten dede te louffwaert opbouchzaerden, zijn wij met onse gehele vloote zoo dicht, dat men malcanderen gevouchelijcken mochte toeroepen, in lij voorbij hem gelopen ende elck onse gehele zijde met geschut daer in geleyt, daer op hij onder d'onze, elck schip voor schip, oock niet weynich trouff en gaff. Sulcx dat men genouchzaem conde bemercken dat hij soo veele geschut hebbende ende t'zelue soo haest gebruyct, wel van volck, amunitie van oorloogh ende andere nootwendicheden tot sulcken spel versien was. Ende alsoo wij t' andermael met onse vlote naer hem toe wenden,

is den Spaenschen Admirael sulcx ziende, het schoverseyl ende blinde daerbij maeckende, vooruyt gelopen, verwachtende alsoo sijne schepen die in lij waren bij hem. Soo dat wij voorts dien gehelen dach sonder iets meer uyt te rechten ontrent hem liepen. Desseluen daechs smorgens sagen wij t'schip den Engel die een jonck bij sich hadde ende voor de wint bij ons conde geraecken. Dan door dien hij onse ende des vijants Armada bij den anderen sach ende dapper hoorde schieten, is (niettegenstaende wij naer hem toeliepen) schandelijcken gaen loopen. Des auonts den Spaenschen Admirael zijne schepen (die den gehelen dach in lij geweest hadden) bij hem gecregen hebbende, hebbe ick wederom den Raat aen boort doen halen, die des daechs, vermidts de galeyen dicht ontrent ons hielden, niet sonder groot perijckel aen boort conde comen, ende is naer dat het gebeth inde vergaderinge gedaen was, geresolveert ende goetgeuonden des anderen daechs des vijants Armada met gewelt aen te tasten, daer toe alle de raadtspersonen zeer wel geinclineert waren, mij belovende ende de handt gevende met malcanderen te leven en te sterven, scheydende alsoo met grooter blijschap vanden anderen, elck na zijn boort varende.

Des anderen dachs smorgens den 16n, des vijants armada noch te louffwaart van ons zijnde, alsose den gehelen nacht dicht bij ons hadden gehouden, sijn ongevaerlijck twee uyren op den dach, hebbende soo wij bemercken conden eerst solemnelijcken haar misse gehoort, met weynich coelte op ons off comen sacken, waar ouer wij weder ons gebeth tot Godt hebben gedaen, de zeylen op de mast halende ende alsoo des vijants comste met blijschap verwacht, sijnde zulcken couragie onder tvolck van de minste tot de meeste ouer de gehele vloote dat ick achte diergelijcke voor desen niet veel gesien te sijn. Eerst ende alvorent leyde een van des vijants schepen den Aeolus ende een der Veer aen boort. Den Spaenschen Admirael, also ons meenden aen boort te leggen, soude door stilte voor ons over in lij geraeckt hebben, dan liet hem vande galey weder ouer staech bouchsaerden, ende quam ons alsoo op de wintveringh aen boort, latende sijne enterdreghe in onze groote rust vallen. D'Ouwde Sonne hadder twe aen boort, Nieuw, ende Ouwde Maen elcx een, soo datter van wedersijden met groff geschut zeer furieus ende schrickelijcken wert gevochten, hem latende aensien off hemel ende aarde souwde vergaen hebben, gedurende tzelue gevecht ontrent 3 uyren,

binnen welcken tijt 2 van onse schepen, te weten Aeolus ende der Veer, inden brandt raeckten ende heel verbranden. Den Spaenschen Admirael, zoo van ons getracteert sijnde dat hij meende te sincken, dede sijn enterdreghe offhouwen ende sich vande galeyen van boort bouchsaerden, dewelcke ontrent een musquetschoot van ons sijnde, is ons schip de Nieuwe Sonne gesoncken, soo doorschoten ende alles in stucken dat het niet mogelijck en was al en haddet niet gebleven t' selue te repareren, waer van ick mij met den coopman, schipper ende ontrent 90 man, zoo gequetste als andere (alhoewel des vijants galeyen nae ons toe quamen) met schuyt ende boot aen d'Oude Sonne (die dicht ontrent ons was ende alsdoen noch 2 van des vijandts schepen achter hem hadde) hebbe gesalueert. Welcke voors. Oude Sonne oock soo doorschoten ende beschadicht was, dat bijaldien des vijandts schepen, die noch gestadich op hem schooten, niet achter wt geraect hadden, hijt niet lange zoude gemaect hebben.

De swaerste furie van deze batailie aldus geendicht sijnde, hebben wij ons met 3 ouergebleven schepen als Oude Sonne, Nieuwe ende Oude Maen wederom bij den anderen vervoucht, gestadich van des vijants armada (die alrede hare victorie sach) vervolcht sijnde. Wij luyden, geen ander wtcomste dan doot ofte ewige ghevanckenisse voor ogen siende, hebbe ick de schepen Nieuw ende Ouwde Maen doen toeroepen, dat ze zoo veel doenlijck waer bij ons souden houden, ende t' samen om de west lopen, om te sien off wij den vijant conden ontvluchten, alsoo anders geen middel voorhanden en was, welck bijeen blijven van ons drijen geduerde tot ontrent een uyr inden avondt, als wanneer de schepen Nieuw ende Oude Maen van ons geraecten ende ander cours namen, soo dat wij ons met t' schip d'Oude Sonne den 17en smorgens alleen vonden, hebbende achteruyt ontrent een mijl van ons twe van des vijants schepen die ons vervolchden, doch siende dat ze niet bij ons conden coomen, sijn weder nae hare vloote gekeert. Wij voorts onsen cours nemende bewesten Mindoro om, alwaer wij ongevaarlyck drij dagen daer nae twe van des vijants schepen hebben vernomen, die ons aan een seecker eylandt, daer wij mosten passeren, lagen en wachten, daer over wij onzen cours veranderden, ende haer des nachts ontduysterden, nemende voorts onsen cours (als vooren) nae Tarnate. Dan alsoo t' monson ons hart contrarieerde, waren gedwongen resolutie te nemen om Patana

aen te doen, alsoo zeer groot gebreck van vivres ende vele gequetsten hadden, zijnde het schip mede zoo leck ende schadeloos dat het niet mogelijck en was de zee daer mede te bouwen. Doch comende op de 10 graden ontrent t' eylandt Poule Condoor, kregen wij weder het monson ende stroom soo hart tegen, dat wij in drij ofte 4 dagen meer dan twe graden in onse hoochte verloren. Soo dat wij met groot leetwesen onse vorige resolutie mosten veranderen ende langs de custe van Chiampa ofte Camboya lopen, omme te zien off wij ergens eenige rhijs tot onderhoudt vant volck conden becomen, alsoo nauwelijcx voor 8 dagen daer van waren voorsien, zulcx dat het volck van honger begon te verdwijnen ende bijcans geen werck meer doen conden. Wij seylden meede ontrent die tijt met hart weder op een seeckere droochte, daar wij meenen (nae 't schrijven van Jan Huygen van Linschooten) dat Matheus de Britto sich op verloor, doch geraecten door Godes genade wel daar aff, lopende voorts de voorn. custe langs tot op de 12 graden, daer wij eenige rhijs ende andere verversinge bequamen ende resolutie namen omme ontrent t' eylant La Moue [1] bij Macauw de Portugeesche caraecque die jaarlijcx nae Japan gaedt te verwachten, dan alsoo onderwegen ontrent Macauw op den 20n Junij de schepen den Swarten Leeuw ende Galiasse bij ons quaemen, brengende seeckere resolutie van den president Coenen, [2] omme de voors. caraecque in de hauen van Langesacque [3] aen te tasten, hebben wij sulcx geadvoyeert, ende zijn geluckerhandt naar Japan gheloopen, ende den 3 Julij inde hauen van Langesacque wel gearriueert, tijdinge krijgende van Firando dat de schepen Vlissingen ende Leeuw, die met ons in Manilla geweest hadden, gelaaden met zijde ende andere cleeden, bij haar hebbende een geladen joncke, in de hauen van Cotchij aent eylandt Firando (ontrent een mijl vande plaatse daar wij ons comptoir hebben) waren gecomen, ende datter noch een treffelijcke geladen joncke, daer 6 oft 7 man van ons volck op waren, ontrent het eylandt door een tuffon ofte tempeest van haer was gedwaelt, met welcke tuffon

1 Lamoa (eig. Namoa) aan de Chineesche kust bewesten Sancian (Schangtschuën) of St. John's I.

2 Jan Pieterszoon Coen, president van de factorij te Bantam.

3 Nagasaki.

onze voorn. schepen beyde aende grondt waren geraect, soo dat Vlissingen dapper gestoten ende zijn mast gekorven hadde, ende de Leeuw, die t' allen gelucke zijne ladinge gelost hadde, opt lant gesmeeten ende vast sadt, daer wij menen qualijcken van daen zal te krijgen zijn. De joncke was mede aende wal opt drooch gesmeeten, ende al zijne goederen nadt geworden. Ontrent dese tijt quam mede tijdinge dat de caraecque van Macauw ondert landt van Japan was, omme welcke caraecque te attraperen de schepen de Swarte Leeuw ende Galliasse bij de heer president Coen tot Bantham harwaerts gestuert waeren. Doch also ons wel expresselijck van den Gouuerneur van Langesacque belast wert deselue int minste niet te toucheren ende ons dadelijcken naar Firando te transporteren, ofte zoude ons tselue met gewapender handt beletten, stuyrende ten dien fijne wel 80 barcquen met volck nae de voorn. caraecque, is tselue om diuersche redenen in seeckere resolutie (daer ouer genomen) gementioneert naergelaten, ende sijn also den 7en der seluer maent vertrocken naer Firando, in de haven van Cotchij, also om redenen, soo Sr. Specx [1] seyde, de schepen voor alsdoen inde haven van Firando niet en mochten coomen, om welcke oorzaecke Vlissingen ende Leeuw daer oock buyten waren bleuen. Ons verhalende hoe dat zij achtervolgens hare mede gegeuen instructie bij ons aen Witters eylandt meenden te comen, dan also daer ontrent comende niemant en vonden vermoeden zijl. dat den vijant most uytgecoomen zijn; derhaluen weder om de zuyt liepen om breeder naer onse vloot te vernemen, bij haer hebbende 5 veroverde joncken. Den 23 April ontrent den avont wiert het schip Vlissingen een groot schip ontwaer, dat zijluyden eerst siende meenden dat het een van onse schepen was. Doch des andren daechs daer bij coomende bevonden dattet een Spaensch gallioen was, alsoo t'zelue geen voorstengh noch besaensmast en hadde, waeruyt sij vermoeden dat het van hare vlote verdwaelt ende vande onse verjaacht was. Waarouer Vlissingen voors. met den scheepsraedt resolueerden t' voors. gallioen aen te tasten, ende zien off zij eenige avantagie op den vijandt conden crijgen, die sich dadelijck claer maecte ende wel 4 uyren langh met den anderen vochten, raeckende ten jongsten door hol water ende stil weeder al vechtende vanden

1 Jaques Specx, hoofd van de Nederl. faktorij te Firando (Hirado).

anderen. Den Hollantschen Leeuw die wel 3 ofte 4 mijlen van Vlissingen was, vele van zijn volck op de joncken sijnde ende zeer belemmert met de voors. joncken, sulcx dat hij qualijcken met haer ouer wech conde, siende dat Vlissingen met den vijant doende was, dede sijn best om in alder ile bij hem te coomen, dan conde zulcx nae zijn̄ wensch niet effectueren, vermidts de voors. joncken haer niet tzewaert en wilden begeuen, waerom hij gedwongen was weder nae de wal te lopen. T welck die vant schip Vlissingen ziende, sijn hem des nachts gevolcht omme de voors. joncken seguerlijck te helpen bewaeren. Den 25 des morgens met den dach sach Vlissingen den Hollantschen Leeuw in lij van hem ende het Spaens gallioen noch beneden de Leeuw, alwaer Vlissingen nae toeliep ende een schoot dede, daar uyt den Leeuw verstondt dat hij den vijant in lij van hem hadde, die oock sijn best dede om bij hem te coomen. Doch den vijant siende dat hij van 2 schepen naergejaecht, ende daachs te vooren van Vlissingen niet nae zijn sin getracteert was geweest, dede sijn wterste debvoir om de wal te crijgen, dan wert door de Leeuw achterhaelt die hem oock al seylende van achteren soo trouff gaff dat genootsaect was, (heel leck sijnde, ende de pomp staach gaende) nae de wal te loopen, die oock ontrent den avont met staende seylen tegens de grondt aen liep, het welck de Leeuw siende, op 50 vadem bij hem anckerde, daar Vlissingen door stilte niet bij comen conde, diet oock den gehelen nacht onderseyl hilt, blijvende den Leeuw dien gehelen nacht sonder iets uyt te rechten bij den vijant liggen. Des morgens vrouch den 26e heeft den vijant, die des nachts met hare chaloupen alle aen landt gevlucht waren, ende (soot schijnt) maer eenen ouerloper ofte gevangene duytsman int gallioen gelaten hadden, 't cruyt in den brandt gesteecken ende alsoo laten springen, welcke voors. Nederlander daer naer bij den onssen (zeer deerlijck gequetst zijnde daer hij corts daer off sterff) int voors. schip is vonden liggen, doch conden vermits zijne quetsure (waer door hij meest berooft van sinne was) geen reden van hem crijgen, ende sijn alsoo, nemende daer nae noch eenige joncken, waer mede zij hare scheepen volladen, nae Japan gelopen.

Den 11en Augusty verstonden wij uyt eenige Japonnesche joncken, die uyt Manilha quamen ende in Langesacque arriueerden, dat den vijant in dese slach ontrent 30 ofte 40 gevangens vande onse hadden

becoomen ende dat de schepen den Engel, Nieuw ende Oude Maen den dans ontsprongen ende haer geeschappeert hadden [1], soo dat wij in dese tocht alhoewel de victorie aen des vijants zijde blijft, soo heel groote schade voor de Compagnie niet en hebben geleden.

Dit is cortelijck hetgene tusschen onse ende des vijandts geweldige Armada, wiens gelijcke van groote der schepen, macht van volck midtschaders geschut ende ammunitie van oorloge in Europa ofte de landen van Indien niet veel gesien en is [is voorgevallen]. Hebbende de Spaensche Admirael 58 metalen stucken, de minste halue cortouwen, de rechte van 35 ende 42 ℔ iser, de andere schepen naer advenant zijnde als vooren geseyt is, versien met drij galeyen ende veel ander vaertuych dat vol volcx was tot haerder assistentie. Hebbende soo wij naderhandt seeckerlijck verstonden in hare vlote ouer de vijfduysent man, daar wijluyden in alle maar ontrent 550 man sterck waren, in macht heel ongelijck.

Mijne Ed. Heeren staet te considereren ende rijpelijcken touerwegen hoe hoochnoodich het is de tocht naer Manilha van jaar tot jaer werde gecontinueert, niettegenstaande wij jegenwoordich ten dele (Godt betert) de nederlage hebben gehadt, alsoo niet allenelijck onsen vijandt daermede wert ingehouden, maer wij in de Molucos (daer aen mijne Ed. heeren opt hoochste is gelegen), gedurende onze armada d'arwarts is, voor geen vijandt hebben te vresen, die oock voor die tijt als belegert blijven, door dien alle nootwendicheden soo van victualie als cruyt, cougels ende amunitie van oorloge daer van daen moet comen, als sijnde het magasijn ende spijscamer, daar uyt hare forten inde Molucos moeten gespijst ende versien werden, behaluen dat wij soo treffelijcke retouren van zijde ende andere waren die jaarlijckx uyt China met joncken daar werden gebracht, hebben te verwachten, die door ons gedurich coomen ende aenhalen van hare personen ende goederen genootsaect sullen sijn den Spangnart te verlaten ende bij ons te comen handelen, waer mede de gehele Manilha, wiens weluaert ende negotie alleen bestaet in den handel der Chinesen, vruchteloos gehouden can werden, welcken handel haer eenmael

[1] De Engel kwam den 27 Juni, de Oude en Nieuwe Maen den 7 Augustus in de Molukken aan. — De schipper en koopman van den Engel werden bij sententie van 15 Dec. 1617 van hun ambt ontzet.

bij den onsen ontrocken zijnde, niet lichtelijck voor haer en soude zijn te restaureren.

De middelen die tot dese tocht van noode zijn ende behoiren ghebruyct te werden sijn, enz.

. . . .

U Eed. sullen gelieven beter te letten op de Schippers die met de schepen harwaerts werden gesonden, het welcke (Godt betert) meest een hoop dronckaerts zijn, die des Compagnies prouisie van dranck onnuttelijcken dispenderen, daar men in dese landen matelijck behoorde van te leuen, ende langh mede toe te comen. Het schijndt dat het een parthij volcx is die bij geen menschen gewoont en hebben. Principalijck toesien dat se geen kinderen mede en neemen, alsoo de selue des Compagnies goederen wt de koyuyt ende ander plaetse stelen ende ondert vólck vercoopen ende wechgeven. Sulcx dat wanneer syluyden vande coopluyden daer ouer bestraft werden, groote questie daer uyt spruyt, omme dat men sulcke onbehoorlijcke jaa schandelijcke stucken die sulcke rabauwen (vande vaders daartoe gesterckt sijnde) wtrechten, niet toe en laet, daer van wij soo veele exempelen hebben gesien dat het te lange soude vallen voor Uwe Ed. te lesen. Derhaluen uwe Ed. wel ernstelijcken nae haer dienen te vernemen. Insonderheyt schippers die op coopvaerdij gevaren hebben, tzij op Vranckrijck, Spangien oft elders, ende gewoon sijn dat het vat met wijn nacht ende dach voor de mast leyt, gelijck zij een deel wel onbeschaemdelijck durven seggen. Dat de sulcke wat wtgemonstert worden, alsoo het welvaren van de Compagnie aen goede schippers ende coopluyden is dependerende.

Hier neffens gaet eenen Cornelis Jansen Vyanen uytgevaren onder de vlagghe vanden heer Commandeur Speelbergen door de Magelanes, die ons alhier eenigen tijt als schipper ende coopman heeft gedient ende nu inde slach zijn slincker been afgeschoten, zeer jammerlijcken geborsten ende vele quetsuren heeft gecregen waer over versocht nae 't patria te gaen, die uwe Ed. van alles, soo van tgene inde voors. slach als op de gehele tocht is gepasseert mondelingh rapport zal connen doen, door dien een raadtspersoon ende selffs oueral bij is geweest. Hij heeft zich seer mannelijck nae ick van ider verstaen inde voors. slach gedragen ende is oorsaecke dat wij ons met het volck vande Nieuwe Sonne hebben gesalveert.

. . . .

Wij zijn van meeninge de schepen Ouwde Sonne ende de Galliasse in Februarij ofte Maert toecomende 1618 ontrent Meaxuma ende den houck van d'eylanden Gottho te laten wachten op de Caracque die met het siluer retour van Langesacque naer Maccauw gaedt, om te sien off wij iets daar op connen attenteren ende van daer (deselue crijgende ofte niet) nae 't vaste landt van Luconia te stuyren om de Chineesche joncken (die ick achte vermits wij de nederlage hebben gehadt te stouter zullen wtcoomen) waer te nemen als mede naer dat zij dit verricht sullen hebben, haer best te doen den handel in Cotchincina te stabileren, achtervolgens d'ordre vande heer president Coenen tot Bantham. Ten welcken fijne Sr. Specx haar vant comptoir Firando met een redelijck capital siluers tegens die tijt sal connen versien, alsoo hier een goedt cargasoen van verouerde goederen blijft, dat tot goede prijsen can verkocht werden. Welcke schepen wij verhopen dat ten jongsten in Junij of Julij weder in Japan zullen keeren, alwaer ick aenden voorn. Specx, ende de vrinden aldaar last laaten zal omme deselue met victualye ende allerley prouisie int jongst van December 1618 ofte ten langsten int begin van Januarij 1619 bij ons in Manilha te stuyren, omme de vloote die ick hoope daar zijn zal te seconderen, ofte ons niet vindende daer mede nae Moluco te loopen [1].

Alhier in Japan leyt een zeecker persoon genaemt Jan Joosten Loodensteyn, van Delft, wiens oom tot Delft Bewindhebber is die ons in vele saecken dienstich is, alsoo bij den Keyser ende de principaalste Heren wel gesien ende groote correspondentie heeft. Hij is tot diuersche malen met onze Gecommitteerde (die jaarlijcx nae bouen aen zijne Mat. reverentie gaen doen) daer geweest ende heeft onze saecken (die principalijck als nu vrij wat dubieus stonden), wel uytgevoert, door dien hier eenige jaaren gelegen ende deses landts costuymen hem bekent zijn. Hij laet hem oock zeer gewillich in dienste vande Compagnie gebruycken.

---

1 Deze schepen, de Oude Sonne en de Galjas, voeren nadat de Portugeesche karak de Hollanders ten tweeden male verschalkt had, naar Manila en beroofden vele Chineesche jonken, waarvan zij de goederen, tot een waarde van meer dan *f* 650.000 in Japan opbrachten, waar die zeeroof de Hollanders echter geen goeden naam bezorgde.

Hier bij gaen oock de copyen van de sententien, als mede een sekere propositie van Don Juan de Silua, die wij ontrent Manilha in een seecker siampantjen hebben verovert, dewelcke alsoo in Spaensch was, bij ons alhier is doen translateren daer uyt uwe Ed. sullen connen zien wat haer desseyn is geweest. Het Spaensch gedructe is met ons gebleueu doch hebbe de copye vant duyts opt schip de Leeuw becomen [1]. Ende alsoo voor als nu niet anders en offresseert omme uwe Ed. t'adviseren, zal ick dezen eyndigen ende uwe Ed. hiermede etc. . . . .

Desen 11e October Anno 1617 inde logie tot Firando in Japan.

V. E. Ed. ghetrouwe dienaer,

Jan Dirckz. Lam.

---

1 Zie de Inleiding voor dit deel.

XVI.

FRANSCHE EXPEDITIE VAN DIEPPE NAAR INDIË.

A.

(Uit een brief van Cornelis Buysero, opperkoopman te Bantam, aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, van 29 Maart 1617.)

De 2 Fransche schepen te Diep in Vranckrijck toegerust, waer van t grootste geheeten hebbende de Bonte Coe ende nu Montmorency, tot Enckhuyse gecocht, daer Generael op is le Sr. Charles de Nets, ende t cleen de Margrieta, Capitayn Augustijn de Beaulieu, ende d'overste over de coopmanschappen monsr. Guilliame de Caen, sijn hier [1], tcleen op den 10 ende tgroot den 15 Febreuarij, gearriueert. Soo haest en was 't ancker niet inden gront off sonden terstont een boot met 5 duytse aen landt, die in onse logie comende door mij wierden in bewaringe genomen in absentie van d'heer President [2], die sanderdaechs van Jaccatra is gecomen. Eenen dach daer nae soo is Sr. de Caen met de Beaulieu gecomen omme de duytsen te heyschen [eischen], daer over aen wedersijde veel woorden sijn gebruyckt ende eyntelijck, alsoo weygerden de resterende, die noch hadden, over te leueren, is monsr. De Caen inde logie gehouden tottertijt onse duytse, onder de protectie vande Ho. Mo. Heeren Staten hoorende, souden hebben overgeleuert, dat noch na vele disputen is geschiet, sijnde in alles 20 persoonen, daer onder 2 stierlieden, 2 timmerluyden, 2 constapels, bottellier, Lanst, tolck ende coopman ende de rest bosschieters, als V. E. largo int discours ende attestatie daer van beleyt, hier nevens gaende, sult connen sien als mede tprotest dat tegen de Compagnie ende dheer President particulier daer over bij monsr. De

1 Te Bantam.

2 Jan Pieterszoon Coen.

Caen is gedaen. Sij hebben alhier consent om te handelen vercregen ende tot dien ende een huys voor 3 jaren a 20 R. gehuyrt dicht bij de Engelschen ende ons. Ick meen sij oock Indies sullen leeren, want nu inden rechten tijt daer toe sijn gecomen, dan hare oncosten sijn weynich, soo dat wel behouden connen varen daer de Compagnie schade soude doen, maer haer bederff ende ruyne dunckt mij te voorsien wt den grooten nijt ende oneenicheyt die onder den anderen hebben, soo cleen als groot hans. Hun desseyn is al voorder geweest, doch schijnt ten deele doort afflichten der voorsz. Nederlanders gestuyt, alsoo Melis Remmerss. Lanst seyt door Sr. Jan Benningh t' Amsterdam, die oock meest al d'andre gehuyrt heeft, aengenomen is omme in Amboyna van wegen de Magellany Compagnie in plaets van Sr. van Neck te leggen, ende dat monsr. de Caen brieuen ende gelt voor do. van Neck vande haer heeft. Het dunckt mij vremt dat sulcx in onsen landen tegen tPlaccaet der heeren Staten mach geschieden. De resterende van St. Malo, als dat van Le Roy, hebben noch niet vernomen. Verstaen die nae tRoode meer souden sijn, ende oock meest met Nederlanders sijn gemant. Soo hier comen hebben weder dan tkrackeelen, want geresolueert sijn UE. ordre te executeren.

B.

(Uit een brief van Cornelis Buysero aan Bewindhebbers, van 31 Augustus 1617).

De Fransen sijn hier noch veel desolater leggende met grooten twist ende factien onder de hooffden; elck presumeert den meesten te wesen, want alsoo tschijnt de commissie sijn gepasseert op Sr. Charles de Nets ende Guilliaume de Caen, soo heeft de jalousie van eerste aen factien beginnen te broyen, soeckende elck tvolck op sijn handt te crijgen, in fijn dat het soo verde is gecomen na vele voorgaende questien ende woorden, dat den voorsz. de Nets den voorschreven de Caen, van landt aen boort comende, heeft inde boyen met gewelt doen sluyten ende hem niet willen wtlaten, voor dat hem als General ende bouen hem bekende. Hier over den voors. de Caen hem geaggraueert vindende, is seer ernstich aen ons

versoeckende omme met onse schepen na huys te mogen varen. Tgene daer van geuallen is verstaet V. E. neffens desen; sij hebben veel volck verlooren ende noch dagelijcx doen, soo dat teene schip prepareren om te verlaten; hebben geschut vercocht aen den Pangoran van Jacatra 6 stucken ende aenden desen [1] 12 stucken. Hebben noch hope van teene schip te laden, dan na mijn opinie sal geen van beyde de schepen weder sijn leuen Vranckrijck sien. Sij mogent onderleggen, dan: Godt weet hoe 't enden sal.

C.

(Uit een brief van Cornelis Buysero aan Bewindhebbers, van 18 December 1617).

De Fransen van Diep wtgevaren en tverleden jaer hier gecomen hebben één schip verlaten ende in de Bonte Koe alles overgedaen, waermede seggen over eenige dagen te willen vertrecken, dan en sijn hier noch niet effen met den Pangoran ende andre. Sij sijn seer gequelt geworden; den peper hebben soo vervalst met eerde ende anders ontfangen, dat die hun wel diere compt te staen, hebbende ontrent de 5000 sacken geladen, met een weynich meest bedorven noten ende foelie, die hier vande Javanen wel diere cochten, soo dat hun wtreedinge niet en sullen thuys brengen, al ist noch al behouden reyss doen, daer aen noch seer is te twijffelen, want vande 60 a 70 man, die hebben, maer 20 bootgesellen ende de rest soldaten sijn.

De 2 schepen van St. Malo onder Heyns wtgeloopen heeft t'een genaempt Sr. Louis, daer sijn broeder op is in Julio verleden op de kust [2] geweest en op een plaets genaempt Poulo Chery [3] ontrent dry mijlen bij noorden Tirepoplier [4] handel vercregen, alwaer eenigen indigo, diamanten, cleeden en anders tegen loot en oliphants

---

1 den Pangéran (Rijks bestuurder) van Bantam.

2 Kust van Koromandel.

3 Pondichery.

4 Hier hadden de Nederlanders een faktorij.

tanden hebben verruylt, doch na aviseeren is heel slecht goet, daer aen wel 2/3 perten becocht sijn. In St. Thomee versochten handeling aende Portugisen die t'hun weygerden. Den 29 vande selue maent sijn na Atchijn vertrocken, al waer wt den Engelsman verstaen t'ander schip is leggende, sijnde heel oneenich tegen den andren, de Duytsen [1] tegen de Franssen als mede onder de hooffden. Hadden int Roode meer oft daer ontrent eenen grooten buyt gehadt, van peper, oliphants tanden, Gouseratse cleeden als anders. Sij meenden in Atchijn t'een schip te laden, en ging de sprake t'ander hier soude comen, dan schijnt het door vreese van ons laten, alsoo tot noch toe niet en paresseert ende tmonson al verloopen is. Verstaen meest met Nederlanders gemant sijn. Op de cust sijn eenige van haer Fransen ontloopen, die daer den heere vant landt dienen.

. . . .

[Uit het onderschrift behelzende tijding uit Atjeh:] Den Fransman wil met zijn 50.000 sack tseyl. Zijn al van lant vertrocken ende blijft hier niemant.

D.

(Uit een brief van Corn. Buysero aan Bewindhebbers van 15 Januari 1618).

'T France schip den Montmorency van Diepe is den ... december pass. van hier vertrocken geladen met 5800 sacken peper ende een weynich ander goet. 'T cleene schip la Margrieta hebben aenden Pangoran [van Bantam] vercocht. Monsr De Caen hebben hier gelaten; die wort geseght met d'Engelschen over sal varen. De 2 Franse schepen te St. Malo onder Heyns wtgerust etc. [2].

1 Namelijk de Nederlanders op de Fransche schepen.

2 Wat met deze twee schepen te Bantam is voorgevallen heeft De Jonge medegedeeld (IV bl. XLIII—XLVI en vgl. bl. 73, 74, 83.) De Saint-Louis keerde den 22 September naar Frankrijk terug. De Franschen lieten 6 personen in hun faktorij te Bantam achter.

XVII.

BERICHTEN VAN AMBON EN OMLIGGENDE EILANDEN (1615—1620).

A.

Memorie van **Adriaen Blocq Martensz.** nagelaten aan zijn opvolger als Gouverneur van Ambon, Steven van der Haghen. (Kopie).

Alsoo int beginsel der voorsz. Memorie etc. [1]. . . . .

Nu inde tijt dat de heer Gouverneur Jasper Jansz. de Jonghe in Amboyna de Regeringe hadde en hebben de Mooren noch al niet gerust, maer scheenen te willen het voorgemelde stuck [2] heruatten, ende brachtent soo verre dat eenige plaetsen opentlijck affvielen ende rebelleerden, luysterden geheel naer die van Hitoe, die oock de selue als hunne onderdanen gebruycten, gelijck bij de voors. memorie te sien is, dat bleef oock daerbij ende en liep niet voorder.

Als ick nu in Amboyna het Gouvernement hadde aengenomen ende van alles bericht was gingh ick voor eerst mijn werck maken om die vande voorgemelde affvallige durpen wederomme tot gehoorsame onderdanen te brengen, het welcke met wat verloops van tijt geschiede.

Ende op het gheene inde voors. memorie geseyt wert van die van Loehoe ende Cambello, dat se sijn vassalen vanden Coninck van Tarnaten ende niet anders met ons en hebben wtstaende dan te voldoen het contrackt vande nagelen, twelcke zij dicwils hebben te buyten gegaen, ende bij die van Hitoe oock werde geuolght, ende

---

1 Aan dit stuk gaat vooraf een Memorie van Jasper Jansz. den voorganger van Blocq, „van tgeene de ondersaten vant Casteel schuldich sijn te onderhouden", waarop in 't begin van Blocq's Memorie eenige aanmerkingen gegeven worden.

2 namelijk om de ondersaten van 't Kasteel „totte Moorsche Religie ende soo volgens van onse gehoorsaemheyt te trecken."

op het geene ick voorder verstondt dat de Compagnie soo steelsgewijs als bij conniventie vande voorighe Gouerneurs jaerlijcks goede pertyen nagelen werden ontvoert; dat oock de nagelen in sout water nat gemaeckt, pleegen voor goet ontfangen te werden ende dat, onder dexcel van dien, eens een partije van hondert en tachtich groote bhaer nagelen met versch water genat sijnde, de Compagnie geleuert, daer nae bedoruen ende doen verbrandt ende in see gesmeeten wierden; dat mede een Engels scheepken in Maert ende April a° 1613 sijn ladinge van nagelen op Loehoe ende Cambello creegh; streckende alles tot groot nadeel vande Compagnie, dachten wij op middelen omme hierinne te versien, ende vonden goet eerstelijck te onderstaen, off men soude connen maken eenen vasten ende gedueríghen prijs opde nagelen (welcke niet en was gestelt int contract bij de hr. Admirael Steuen vander Hagen met den inwoonders gemaeckt gelijck te sien is bij tselue contrackt welcke neffens desen is ouergeleuert) [1] om alsoo te hebben meerder recht, ende dat men daer nae soude sien hoe men dit nieuwe contract soude moghen verseeckeren.

Soo hebben dien volgende, int eerste van Februario 1615, ick met de persoonen die ick als doen tot mijne Raden hadde te gebruycken ons getransporteert op Loehoe, daer op ons versouck bij Kimela Sabbadijn Stadthouder des Conincks van Ternaten beroepen sijn alle de Orangcays, ouersten ende principalen van Loehoe, Cambelle, Lessydy, Eran ende Waybouty, welcke alle op de plaetse van onse Logie vergadert sijnde, ick henlieden int lange verhaelt ende voorgedragen hebbe het ongelijck datse nu eenige jaren ons aengedaen hadden bij het ouertreeden van het contract met opdringinghe vande prijs op de nagelen, quade beyegeninghe met slaen ende stooten aen onse coopluyden gepleeght alsse wilden hare wtstaende schulden innen, de vreemdelingen behulpich te sijn om ons de nagelen te ontvoeren, openbaerelijck met Engelsen te handelen ende voorts meer dat tot desen propooste paste, datse mosten weeten datse hadden te doen met den Coninck van Hollant, die een machtich heer ende Prinse was, die ons noyt macht ende middelen hadde laten ontbreeken om ons van sulcken ongelijck te reuengeren. Hierop seyden

1 Dit contract komt voor bij de De Jonge, De Opkomst, enz. III, bl. 208.

sij datse de fauten dieder begaen waren wilden beteren, ende soo veele aengingh den prijs vande nagelen, sij bekenden dat sij de selue de eerste vier ofte vijff jaren voor vijftich Realen de bhaer hadden geleuert, ende datse nu op de 66 waren gecomen, dat hun dien prijs was toegestaen ende bij de heer Generael Pieter Both selffs met henlieden daer van was gehandelt, ende dat sulcx ons oock niet vreemt en moste schijnen, alsoo de groote bhaer nagelen voor den tijt datse gehandelt ende gecontrackteert hadden metten heere Admirael Steuen vander Hagen, wel op 70, 80 ende op 90 Realen was geloopen, maer hier tegen hield ick aen dat wij niet meer schuldich waren als den ouden prijs van 50 Realen, ende datse nu meerder hadden bijgecomen was om dat wij sagen dat sijlieden haer nagelen aen andre natien vercochten ende de handt boden ende leenden om die vant lant te crijgen, hopende bij desen middel haer beter te doen onderhouden de gemaecte contracten; twelcke wij wel hadden moghen doen met gewelt, maer dat wij als doen noch gheen ander ordre van onsen Coningh en hadden, dan henlieden met vrientschap te beyegenen. Maer daer nae den Coningh van Hollandt verstaen hebbende hoe ontrouwelijcken sij met ons handelden, nu expresse ordre hadde gegeuen, om de contracten tzij met vrientschap ofte met gewelt te doen onderhouden, haer radende datse souden willen met mij te treden in handelinge om dien hoogen prijs wat te modereren ende den seluen vast ende eeuwich maken, daer mede veele moyten ende querellen gelijck voor desen geuallen waren souden wechgenomen werden. Dat ick merckende sij nu soo hoogen prijs gewoon waren swarelijck tot den ouden prijs van 50 souden sijn te brengen, ende dat ick derhaluen haer wat soude te gemoet comen ende wat van ons recht wijcken. Ende soo sijlieden hier toe niet en wilden verstaen, wij jegens haer souden int werck stellen het contrackt dat wij hadden gemaeckt metten Coningh van Termaten, diens vassalen ende onderdanen sij bekenden te wesen, ende datse wel wisten dat den seluen Coningh verbonden was ons te doen leueren alle de nagelen die op sijne ende sijnes onderdanen landen vielen tot vijftich realen de groote bhaer, dat den seluen Coningh ons inde Moluques in dit recht mainteneerde, ende niet laten en soude henlieden oock dit contrackt te doen onderhouden, als wij hem daer ouer wilden moyelijck ende clachtich vallen.

Met dese ende diergelijcke propoosten meer, die wijt ende breet vielen, brachten wij de voorsz. vergaderinghe soo verre dat sij met ons accordeerden den prijs vande nagelen op 60 realen de bhaer ende dat altijt geduerende. Dit geschiede in presentie van capteyn Hitoe, die aennam tselue mede te volgen gelijck de Orginele contracten daervan gemaeckt ende neffens desen ouergeleuert breder sijn inhoudende.

Dese contracten aldus vernieut ende eenen vasten prijs gemaeckt sijnde, scheen wel off men nu met meerder gerustheyt met dese Moorsche ende trouwloose natie soude handelen, maer 'ten duerde niet langer als in April daer nae, als eerst een, welcke weder verseylde, ende inde volgende maent Mayo twee Engelsche schepen voor Loehoe quamen, datse lieten sien hoe veel sij van hare beloften hielden. Die van Loehoe, Cambello ende Lessidy, op Loehoe vergadert sijnde, handelden ende spraecken openbaerlijck metten Engelsen, die aenhielden om een huys op Loehoe ende volck met haere coopmanschappen daer in mochten hebben niettegenstaende ick daer met drie ofte 4 correcorren lach ende noch bij mij hadde tjacht den Groenen Leeuw ende dat het schip de Maen voor Cambello was gecomen. Ons dacht dat het nu tijt was ergens eenen vasten voet opt lant te crijgen ende onse gemaeckte contracten wat te versekeren. Op Loehoe was hier toe cleyne apparentie, vonden derhaluen goet aen te tasten een fortgien op Cambello op een hooghte gelegen. Wij meenden het selue met een loop in te nemen, maer misluckte door grooten regen, ende als wij daer op begosten te schieten, liepen die van Cambello naer Loehoe, roepende de Engelsen thaerder hulpe, welcke samen eenige dagen jegens ons ende wij op haer schooten, ter tijt d'Engelsen met haer twe schepen van Loehoe verseylden, ende op Cambello bij tschip de Maen ten ancker waren gecomen, als wanneer d'Engelsen noch eenich volck ter hulpe van de Mooren int fortgien hadden gesonden, die doen soo dapper op ons schooten dat wij niet sonder groot perycul en conden comen aff ende aende strandt, daer wij in een cleyne beschansinge ons volck dagelijcx van alle behoeften mosten versien. Waer over wij resolveerden d'Engelsen aen te seggen dat se hun vlagge ende volck, die sij op het fortgien ter assistentie van de Mooren jegens ons gebruyckten, souden aff laten comen, off dat wij haer schepen souden aentasten. Hier op versochten sij haer wat te

mogen beraden, daer toe haer wat tijts werde gegunt, ende als sij mij aenseyden een twijfelachtige resolutie bij henlieden genomen, dede ick wt schip de Mane op haer vier geuen, ende een cogel bouen deur de rust van het grootste Engels schip gaen; daer op d'Engelsen datelijcken wenckten dat men soude ophouden van schieten; quamen mij aen boort; beclaegden hun wat ouer onse haesticheyt, maer siende het anders niet weesen en mochte als hun was aengeseyt, te weeten haer volck van bouen het fort aff te laten comen, deden hun beste om tselue naer te comen, gelijck sulcks geschiede , met groote moyte, want de Mooren van Cambello eerst hun volck niet en wilden laten gaen, ende soo haest sij die quyt waren gingen alle de Cambellesen deur, latende het fortgien ledich staen, twelcke ick doen dede besetten. Ende alsoo is het bijgecomen wij nu een fortgien ende ons garnisoen op Cambello houden, gelijck breeder te sien is bij onse Resolutien daer van copye is gelaten.

In dese tijt was gecomen wt Banda de hr. Generael Geraerd Reynst za. ged., ende gearriveert voor Loehoe, daer hij vonde wayen d'Engelsche vlagge van een seker huys dat d'Engelschen van eenige inwoonders van Loehoe buyten weeten van Kimelaha Sabadijn (soo hij seyde) was vergundt. Maer dese vlagge werde wel haest bij Kimelaha Sabadijn ende andre Ternatanen affgehaelt ende het volck die d'Engelsen daer hadden gelaten geuangen ghenomen, ende op dese geuangens versouck nam de hr. Generael hun in sijn schip, ende als hij eenige dagen daer nae met tselue schip voor Cambello quam ende met d'Engelsen gesproocken hadde, gaff hij de geuangen Engelsen weder aen haer volck. Op dese wijse dan sijn de Engelsen op dien tijt in Amboyna getracteert geweest ende vertrocken sonder nagelen.

De heer Generael voors. haeste hem om voorts te geraken inde Molucos, doch voor sijn vertreck werde mondelinge beslooten dat die van Cambello weder souden comen woonen op haere verloopen plaetse, ende voor ons wten ruygen souden maken een nieuwe Logie in plaetse vande gheene die inden oorloogh die wij jegens hen ende d'Engelsen hadden gehadt was affgebrandt, ende dat wij hierjegens souden sorghe dragen, dat haer vee, boomen ende ander goet van onse soldaten ongeschent ende onbeschadicht soude blijuen. Die van Cambello geassisteert sijnde met de Orangkays van Loehoe, Lessydy ende capteyn Hitoe mitsgaders Kimelaha Sabadijn, ver-

sochten eerst dat wij het fort souden willen verlaten ende ons laten contenteren met een logie gelijck wij te vooren hadden gehadt, met toeseggginge dat nu alles beter ende geruster soude gaen als voor desen, daer op de hr. Generael (sijnde te vooren van Kimelaha Sabadijn gewaerschout dat hij ende andre om sulcks te versoucken hem souden aenspreecken, maer in alle manieren dit versouck moste afslaen) antwoorde dat wij, gesien hebbende hoe lichtelijcken de onderdanen vanden Coningh van Ternaten haer lant aen een vreemden Coningh opdroegen, niet en conden dit fort soo lichtelijcken verlaten maer tselue mosten behouden voor den Coningh van Ternaten, vanden welcken wij souden vernemen off het sijnen wille was dat wij daer wttrocken ofte niet, ende alsdan sijne Mags. ordre bij ons soude werden geuolght.

Volgens tgeene met den heer Generael ende die van Cambello gehandelt ende beslooten was, en is bij die van Cambello gantsch niet naergecomen, maer sij sijn gebleuen bij Eran op de strandt daerse als noch bij malcandren in cleene huyskens blijven woonen. Ick hebbe daer nae tot verscheyden reysen, soo selffs als door andre, die van Cambello vermaent weder op haer oude plaets te comen woonen, off soo sij meenden dat onse soldaten haer te nae lagen, dat se mochten op Lessidy oft op Henebello (welcke is tusschen Cambello ende Lessydy) hun ter neder setten. Sij hebben hier op altijt goede antwoorde gegeuen ende geseyt datse willen bij ons comen, dan altijt wat wtstels genomen, ende in Nouember lestleden hebben se de heeren Raden van Indien, als den heer Admirael Steuen vander Hagen, den Gouverneur Jasper Jansen ende den Aduocaet Mr. Cornelis Dedel vastelijcken belooft dat se binnen twee maenden op Cambello souden comen woonen. Maer hier op en is mede niet geuolght, ende ick gelooue vastelijcken dat heure meyninge niet en is bij ons te comen, ende dat om haere groote schulden die daer se nu sijn soo hart niet gemaent en werden. Sij sijn ons schuldich ouer de 90 groote bhaer nagelen, ende sal van noode sijn dat eenige Orangcayos ende prinsepalen van henlieden bij de cop werden geuadt, daer mede men haer dan wel tot betalinge soude dwingen. Soo veel hare woonsteede aengaet, mij dunckt datter niet veele aen gelegen is off se op Cambello oft een myl ofte 1½ daer van woonen, want wij crijgen doch euenwel de nagelen, daervan

sij pleegen voorcopers te wesen, ende wij die nu crijgen wt de eerste handt, te weten van de boeren selffs, die se plucken, gelijck alst blijckt dat nu in dit jegenwoordich monson soo veel, ja meer nagelen bij tcomtoir van Cambello sijn oft noch werden gescheept, als in eenich monson (naer aduenant de andre comtoiren) hier te vooren is gedaen.

Corts hier nae in Augusto, als op Cambello ons garnisoen was geplandt, verscheen op Hito oock een occasy om een fortgien te crijgen. Daer werde een Assistent die oock Bottelier was, snachts in sijn slaepcamer vermoort. Wij hieldent op de Jauanen, die doen ter tijt op Hitoe met eenighe Joncquen seylreet lagen ende bij ons eenigen tijt te vooren wat naeuw soo inde Joncquen als in hare hutten ondersocht werden, ende naer ons waren genomen de nagelen die wij bij haer vonden, also hun verbodt gedaen ende gewaerschoudt was geen nagelen met de inwoonders te verhandelen, sulcx sij oock hadden belooft. Wij versochten de Orangcayos van Hitoe dat se souden willen haer beste doen om den moorder in handen te crijgen, ende justicie daer ouer doen, maer dit en gebuerde niet, alsoo dat ick de selue Orangcayos aenseyde dat ick moste ons huys verseekeren, dat sulcks niet meer en geschiede, dat ick tot dien eynde een cleyn bolwerck voor 't selue huys soude leggen, sulcks ick oock in handen nam. De twee fregatten van Banda waren doen ter tijt (sijnde van Banda versteecken) hier in Amboyna gecomen, die mij tot dit werck op te helpen scheenen in de hant te vallen, ende werde tselue bolwerck in seer corten tijt opgemaeckt. De Orangcayos en seyden noyt dat dit jegens haer sin was, maer men conde wel mercken dat het hun al wat jegens de borst stiet. Sij quamen bij mij als dit werck bij nae opgemaeckt was, ende seyden dat se hoopten, als de heer Generael quam, dat die de drie andre puncten, ende tgeene soude meer resteren tot een goet fort, soude opmaken; anders meenden sij met dit fortgien niet wel bewaert te sijn. Ick antwoorde hierop dat ick alleen gesocht hadde ons huys te bewaren voor dieuen ende moordenaers ende dat ick niet en wiste wat de hr. Generael tsijner comste soude doen, dan dat ick wel meende sijn E. in sulcken grooten werck niet en soude treeden sonder haerlieder hulpe, ende soo sij wilden calck ende steen bij der handt bestellen, dat wij niet en souden laten haer te helpen een goet fort

maken. Dit is doen ter tijt alsoo daer bij gebleuen, ende sal langhe soo blijuen ende geen grooter fort werden gemaeckt, als men sal wachten tot dat sij lieden calck ende steen daer toe bestellen.

Dese twee fortgiens dan dienen ons daer toe, om de inwoonders wat in toom te houden, ende met meerder gerustheyt onsen handel met henlieden te drijuen, onse schulden op haren tijt in te manen ende de vreemdelingen den handel van nagelen te beletten, twelcke anders als wij maer een logie met vier ofte vijff persoonen daer in hebben, niet wel doenlijck en is. Wij hebben al twe jaren geleden de vreemdelingen, soo menichmael alsser eenige comen, doen aenseggen ende gewaerschout dat sijlieden haer handen moeten houden vande nagelen, die ons eens ende voor altijt vercocht sijn, ende soo se eenige in heure handen crijgen, wij haer de selue sullen affnemen, sonder te betalen. Dese waerschouwinge hebben se altijt danckelijck aengenomen ende belooft hun daer nae te reguleeren, maer sulcks en is niet geuolght. Tvoorleden cleen monson hebben wij op Cambello een Jauaensche joncque een pertije van 64 groote bhaer nagelen affgenomen, ende nu in dit monson sijn op Hitoe de vreemdelingen oock goede pertijen affgenomen, sonder yets daer vooren te betalen, doch als de vreemdelingen thuys hooren ter plaetsen daer wij comtoiren houden wert hun een brieffken mede gegeuen aen onse Leggers te dier plaetse, inhoudende wat quantiteyt van nagelen hun is affgenomen, op dat indien de Compe. daer ter plaetse om dier oorsaecke eenich nadeel mochte ontstaen dese betalinge aldaer gedaen werde. Wij bevinden dat van drie jaren harwarts, als wij op den nagelhandel bij de vreemdelingen wat naeder opsicht genomen ende verhinderinge gedaen hebben, het comen van de jonquen in Amboyna seer in meenichte heeft affgenomen, maer hier tegens hebben wij vernomen, dat aen Bouro ende Manipa joncquen beginnen te comen van waerse rijs ende andre coopmanschappen naer Cambello, Lessydy, ende oock wel op Hitoe met prauwen weeten te bestellen, daer voor sij dan crijgen geldt ende oock wel nagelen, die sij steelsgewijs wechvoeren naer heure jonquen. Waeromme hooghnodich is dat jaerlijcks een goede sloupe ofte fregatte int laeste van Februarij oft int eerste van Maert tot in May toe alhier in Amboina wert gehouden, om de joncquen die in dien tijt aende voors. eylanden comen, den handel te beletten ende te doen vertrecken, oft haren rijs aff te coopen, ofte

de selue prijs maecken, soo men dan best geraden soude vinden. Tvoorleden monson haelden wij van Manipa een jonque daer bij wij vonden tusschen drie ende vier bhaer nagelen: het volck van dese jonque waren Chinesen, Jauanen, Boutonders ende andre bij een geraept volck, die wij op Manipa lieten, maer de joncque ende tgeene daer in was maeckten wij prijs. Op dese voorsz. eylanden wassen mede nagelen doch wij verstaen dat de inwoonders haer werck niet en maken om de selue te plucken oft datter immers seer weynich werden gepluckt. Dese nagelen sijn ons mede bij de contracten metten coningh van Tarnaten gemaeckt verbonden gelevert te werden, alsoo den voorsz. Coninck oock heere vande selue eylanden is.

Staet nu voorder te vermanen van tgheene mij is wederuaren van onse vassalen ofte onderdanen. Dese hebben hun in alles seer wel gedragen, tot inde maent van Februarij a° 1616, als wanneer voor 't casteel lagh tschip Oudt Selandt, daer mede gecomen waren omtrent de 500 sielen, soo mannen, vrouwen, kinderen, slauen ende vrije luyden, alle van Siauw, daer bij d'onse verlaten was een fort, ende dese luyden soo met, als jegens haren wille, van haer landt herwarts waren geuoert, om voorts in Banda gebracht te werden. Hier bij was oock gecomen den Engel van Delfft inhebbende veel volcks van Solor, daer bij ons mede een fort verlaten was, welcke Soloresen al mede naer Banda waren gedestineert. Ende bestonden alsdoen eenighe durpen als Kelangh, Ema, Soya, ende hare cleyne Negrijs gelegen inde Hooghten, op te houden van te doen haer ordinaris werck aen 't Casteel, seggende beschroomt te wesen haer volck aff te seynden, door dien sij vreese hadden dat se mede mochten werden geuoert naer Banda, gelijck gedaen werde die van Siau ende Solor, welcke excuse bij mij werde aengenomen ter tijt toe de hr. Commandeur Jan Dircksen Lam met de schepen, alsdoen naer Banda gedestineert, was vertrocken. Ick dede hun doen weten dat nu hare vergeeffse sorge ten eynde was, ende nu weder souden comen doen hare ordinaris diensten, maer sij namen terstont een ander excuse, seggende datter eenige waren vande Camer, die hun seluen te hoogh droegen ende henlieden cleynicheyt aendeden. Met dese excuse en mochtense mede niet voort, want terstondt henlieden geseyt werde datse souden te kennen geuen in wat manieren sij waren geoffenceert, ende wie de persoonen waren; dat voor haer goet recht soude wesen,

als sij haer aenclachte behoorlijck deden. Sij bleuen het afcomen weygeren, ende vielen weder op wat anders, te weten datse twercken moede waren, rondt wt verclarende, datse niet meer en wilden quaert houden. [1] Hier op sonde ick tot twee ofte drie reysen volck naer bouen, om henlieden te onderrichten ende te vermanen datse alsoo niet en mosten handelen ende spreeken jegens den Gouverneur die van wegen den Coningh van Hollandt haren ouerheere was, maer soo haer t werck te swaer viel, sij op behoorlijcke wijse wel mochten versoucken om wat verlichtinge. Maer dit vermanen ende persuadeeren en hielp niet, sij bleuen bij dit seggen, ende en wilden in geender manieren affcomen, waer omme ick begoste achterdencken te crijgen dat de Mooren wederomme inde weere waren met hun stuck om alle onse onderdanen jegens ons te doen rebelleren, ende dat het selue nu mochte gefondeert wesen op de comste vande Engelsen, want het met de Mooren veel ongesiender was yets in desen te obtineren dan oyt te vooren, mits wij nu forten ende garnisoenen op haer landt hadden. In desen tijt quamen de Engelsen hier met vier goede schepen, daer se van de Mooren wel met thien ofte twaelff schepen waren verwacht, want een jaer te vooren doen se van Cambello mosten wijcken hebben se hier dapper opgegeven ende veel gesproocken van haer Coninghs macht, diese dese inwoonders presenteerden ende belooffden met een groote Armade ter hulpe te comen, ons verachtende ende van onse natie vertellende dat wij een volck waren sonder hooft, daer bij vougende veele leelijcke ende frivole lasteringen. Ende alsoo dese Mooren ons sochten quyt te wesen, ende hoope hadden metten Engelsen beter conditien te bedingen alsse met ons hadden, gelooffden sij lichtelijcken allen tgeene d'Engelsen seyden, als niet wetende hoe wij metten Engelsen staen, ofte wat deselue jegens ons souden vermogen te doen ofte niet, alsoo dat ick, gelijck bouen geseyt is, geheel van oppinie was, dat dese rebellye vande Moorsche sijde quam, welcke oppinie in mij noch dagelijcx vermeerderde, als wij vernamen dat die vande voorsz. rebellerende durpen met die van Hitoe heymelijcke spraeke hielden, ende dat tot veele ende verscheyden stonden.

Als nu gelijck bouen geseyt is, die van de rebellerende durpen,

1 Om beurten werken aan 't Kasteel.

met onderrichtingen, vermaningen noch persuasien niet en waren te brengen van hun quaet voornemen, ende bij ons te vreesen stondt, dat dese rebellye mochte voorder loopen, werde bij ons geresolueert een vande voorsz. dorpen te weeten Ema te gaen bestoocken, ende te besien off men eenige vande princepalen vant dorp bijde cop conde crijgen ofte doot smijten, om soo een excempel te statueren, dat andre hun voorthaen mochten wachten van haer te laten opruyen jegens den gheenen diese alle gehoorsaemheyt ende onderdanicheyt schuldich waren. Daer toe ick den eersten April met het schip den Engel van teasteel vertrock ende een stuck weeghs om de houck van Rossenine gecomen sijnde, liet mij met schuyt en boot ende een praeuw aende strant van Ema setten. Ick was sterck ontrent de 80 man, daer mede ick naer bouenen trock langs eenen seer smallen, moyelijcken ende periculeusen wech, in plaetse van eenen andren wech die veel bequamer ende bij ons gemist was. Wij quamen heel nae bouen, ende alsoo ick hoope hadde dat de ouersten van voorsz. dorp, alsse souden sien haer ouerheere ende hooft tot haer comen, haer noch souden bedencken ende hem souden te gemoet gaen, ende om vergiffenisse bidden, gelijck den Gouverneur Houtman in voorighe tijden geschiet was, als hij die van Oetemoury gingh bestoocken, en liet ick niet schieten ter tijt toe wij quamen dicht onder het durp ende wederstandt vernamen. Daer werde een van ons volck met een flitse inde borst gequest, ende geen cantse siende om bouen te geraken trocken wij weder aff, sonder yets vorderlijcks wtgerecht te hebben. Wij souden dit wel langhs den besten wegh hebben connen hervatten, maer alsoo nu de voorgemelde vier Engelse schepen waren gecomen, ende heuren cours stelden naar Loehoe, daerse oock gingen anckren, gingh ick met voors. schip den Engel mede derwarts, alsoo dat doen omtrent de drie weecken deurliepen aleer ick weder quam aent Casteel, daer ick beuonde dat de hooffden ende princepalen hun wat geoffenceert hielden omdat ick den voorgemelden tocht sonder haerlieden voorweten hadde bij de handt genomen (gelijck sulcks bij ons met goede redenen oock was gedaen). Sij seyden, soo sij hier van gewaerschout waren geweest ende dit stuck met henlieden was gecommuniceert, sij ouer Poeta met drie ofte vier hondert man mij souden mogen te hulpe gecomen hebben. Hier op werde beslooten dat wij noch eens eenen tocht souden doen op Soya, die oock bij de handt werde

genomen, met ontrent 40 soldaten ende wel bij de 500 Ambonesen. Desen tocht liep oock niet ten besten aff; den regen was ons hinderlijck, ende alsoo het bleeff regenen gelijck het regenmonson nu begonste, lieten wij de rebellen rusten. Ick sach oock dat met dese maniere van oorlogen weynich op haer was te winnen, want onder de Ambonesen die met mij waren was een groot misvertrouwen; d'een vreesde van den andren verraden te werden, ende ick begonste alsoo metter tijt te leeren hoemen dese Ambonesen behoorde te beuechten, te weten op haer maniere welcke is als volght.

Als de Ambonesen onder malcandren questie crijgen ende in vijantschap veruallen, d'een negrij ofte dorp jegens den andren, het welcke seer lichtelijck jae om een kijuagie ende seghswoorden van vrouwen ofte jongers wel geschiet, ghebuert het seer selden dat pertijen malcanderen gaen beuechten, maer sij gaen tot andre negrijs ofte dorpen, die hare questie ofte geschil int minste niet aen en gaet. Dese bewegen se met een geschenck van eenige gongen oft cleeden, dat se eens willen gaen rooen op sulcken negrij, daerjegens sij questie hebben, oft dat se deselue affloopen oft met verrassinghe eenighe hooffden off geuangens van daer halen. Sij gaen oock wel aende custe van Ceram, van daer sij halen een volck geheeten Alphores oft boeren. Dese laten hun om een cleyntgien gebruycken; men setse maer aen het landt daer op de negrij diemen plagen wil gelegen is, dan weeten sij hun te generen gelijck een visch, diemen ergens int water set; sij en behoeuen buyle noch male; sij hebben voor haer geweer een cort mes, oock wel een booghe daer bij; haer maniere van doen is inde bosschen verhoolen te leggen, selffs met groente besteecken ende becleet te sijn ende alsoo op yemant te wachten die naer syn sagubos oft inde coebon ofte thuyn yet tot nodruft gaet halen, dien se alsoo crijgende vermoorden ende nemen alleen vanden seluen het hooftscheel, twelcke hun teekens genough is om te bethoonen wat se hebben verricht. De dorpen op Amboyna sijn veele, ende in onse eylanden sijn se alle gelegen op seer groote hooghten ende steylten, soo dat se qualijck met een loop sijn te vermeesteren, maer op de voorgemelde wijse sijn se genough te dwingen, want haer sagubos daer se princepalijck van moeten leuen, ende voorts haer coebons daer se hare fruyten ende toespijse van crijgen, sijn inde leeghten ende vande negrijs affgelegen.

Oock moeten veele, ja meest alle, hun water beneden halen. In deser manieren dan soude ick hebben mogen den oorloogh jégens de voorsz. rebellerende durpen continueeren, maer alsoo ick geseyt hebbe het regenmonson nu begonste, werde bij mij als mede van onse pertye niet ofte seer weynich geattenteert, ende als de regen maenden bijna waren verloopen, werde bij mij gehouden een groote vergaderinge van alle de Orangcayos van Hitoe, Mamala, ende Wackel mitsgaders alle de coningen, oversten ende princepalen van onse vassalen, soo van Amboyna als van onse eylanden, ende alsoo in dese vergaderinge werde gehandelt ende gesproocken vande voors. rebellen ende hoe men deselue best soude straffen, ende [also] meest een yegelijck genegen was om de selue rebellen metten Gouverneur te beuredigen, werden de selue weder aengenomen voor goede ondersaten op seeckre conditien [1] gelijck wijder te sien is bij onse resolutien.

Als nu de heer Generael in Februaryo lestleden was hiergecomen, is bij sijn Edt. alles geapprobeert wat met ons int voorgemelde stuck was gehandelt, ende op het ernstich versouck van meest alle de ouersten van Amboyna, is het quaert wat vermindert ende gheven nu tot het ordinaris werck aen 't Casteel yder negrij gelijck hieronder is gespecificeert.

In onse eylanden is nu mede alles in ruste. Pleegen oock seer onrustich en schu van tcasteel te wesen, vresende altijt dat men haer quaet soude doen. Dit geschiede oock door dien datse te veel geloofs gauen die van Hitoe, welcke haer dicwils hebben opgeruyt, gelijck se oock gedaen hebben onse onderdanen ende vrinden aende custe van Seram, met de welcke nu mede alles op eenen goeden voet is. Ick hebbe onlanghs derwerts met eenighe correcorren geweest, ende alle geschillen ende questien, die d'een ende d'ander negrij soo in onse eylanden als aende voors. custe jegens malcandren hadden, ter neder geleyt ende voorts gemaeckt een contrackt van vreede ende verbintenisse met die vande custe van Camarijen off oostwaerts aen tot Amahe toe beyde inclus. ter eenre, ende onse vassalen soo omtrent het casteel woonachtich als inde voors. onse eylanden ter andren sijden, twelcke bij gescrifte is gestelt, ende neffens andre papieren mede ouergeleuert [2]. Wij hebben ouer een

---

1 Zie het document B.

2 Zie het document C.

tijt goetgeuonden yemant van d'onse inde eylanden te houden leggen om onse vassalen aldaar beter in deuotie te houden; wij beuinden ons hier bij seer wel. Het wert bedient bij Gerret Westerman sergiant; sijn werck is op alles aldaer een ooge int seyl te houden, oock alle cleyne geschillen aldaer onder de inwoonders vallende, te beslechten ende yets van inportantie vooruallende, den Gouverneur te aduyseren; neemt oock met eenen waer tgeene wij aldaer te verhandelen hebben om sagu, soo in Ulyasser, op Nousselaouw ende aende custe van Ceram.

Die van Larycque ende Wackesieuw moeten jaerlijcks aen t casteel leueren een correcorre. Het is nu bij nae twe jaren geleden dat se mij twee correcorren leuerden, soo dat se nu in dit jaer weder twe correcorren behooren te maecken, maer alsoo dese correcorren gemeenlijck van weeck houdt ende licht opgemaeckt werden, was mijn voornemen metten eersten met dese twe durpen te accorderen dat se in plaetse vande correcorren mochten nagelen leueren, ende als wij souden correcorren van doen hebben, dat men die aent casteel naer ons eygen sin om redelijck loon mochten laten maeken, ende daer toe gebruycken volck van de voors. dorpen, ofte die van Nouselaouw welcke meest alle timmerluyden sijn, ende hun om loon wel laten gebruycken.

Ick sal hier mede eyndigen, mij voorder gedragende tot onse resolutien ende andre papieren, die alhier sijn gelaten, waer bij men den standt van Amboyna naerder sal mogen onderstaen. Int casteel Amboyna desen 4en Julij a° 1617.

Was Onderteekent:

ADRIAEN BLOCQ MARTENSEN.

Het quaert wert gehouden als volgt:

Die van Rosseniue met haer cleene durpen geuen . . . 7 man.
Die van Halou ende Hattijue Citzil . . . . 5 man.
Hattijue ende Tauierij geuen . . . . 4 man.
Soya met Amantelle ende Ahoussen tsamen . . . . . 7 man.
Kielangh, Nako ende Hattala tsamen . . . . 7 man.
Ema, Oucrilla ende Rotton geuen tsamen . . . . . 7 man.
Baguala gheeft . . . . 4 man.

Outemoury geeft	3 man.
Alangh ende Lilleboy geuen timmerlu	7 man.
Soelij geeft	1 man.
Way geeft smaents 3 manden sagu. T'samen . .	52 man.

B.

Accoord met de berghbewoners achter 't Kasteel op Ambon.

Op huyden den 16 November a⁰ 1616 doort beroup vanden heer Gouuerneur Adriaen Block Martsz. dees onderges. persoonen vergadert zijnde is geresolueert als volght.

Alzoo door intercessie ende tusschenspreeken vande Oranghcays van Hijttoe, Mamalo ende Wackell, mitsgaders oock de Coningen, Oranghcays ende principaelen van onse eylanden, tegenwoordich alhier vergadert zijnde, het soo verre gebracht is, dat de rebellerende dorpen gelegen int hooghe als Soya, Kilangh ende Ema met de cleyne dorpen daer onder ressorterende, hun genegen toonen om op de volgende artijculen wederomme als goede onderdaenen bij den gouuerneur ontfangen te werden, Is goetgevonden hier mede geen meerder tijt te verslijten maer op de volgende conditien deese handelinge te besluyten.

Eerstelijck dat aende zijde vanden Gouuerneur sullen blijuen alsulcke slauen, als geduyrende de rebellye vercregen oft genomen sijn, ende sal oock ongehouden sijn te vergoeden de schade die de bouen geschreven dorpen souden mogen bijden oorloch vanden Gouuerneurs zijde hebben geleeden.

Dat die van het dorp Amantello, welcke vant Casteel geloopen ende op Soya hun geseth hebben, weder sullen coemen woonen bij tCasteel op haer oude plaetse.

De voorsz. bouen dorpen sullen wederomme treeden in het ordinaris wercken gelijckse deeden voorde rebellye [1].

1 „Naer ick dese saecken in sie", schrijft de koopman Herman van Speult aan Bewindh. den 19. Aug. 1617, „soo mocht dit quaert wercken eer lanck wel

Sullen mede moeten raseren ende affbreecken allen tgeene zij lieden tot sterckten ende thaerder defentie souden mogen opgeworpen ende gemaeckt hebben, als mede openen ende reynigen alle wegen die gestopt ofte met voetangels beseth sijn.

Datse sullen betaelen voor een breucke ende om datse nu over de acht maenden geen quaert gehouden hebben, 720 patoolen [1] ende noch 480 patolen voor vier slauen bij hen lieden inde rebellye doot geslagen.

Ende belangende de 2 hollanders doot geschooten inden tocht bijden Gouuerneur gedaen op Soya, daer van is geseyt soo lichtelijck geen pardoen te willen geeuen, maer datse daeromme versoeck sullen doen aenden heer Gouuerneur generael soo haest sijnne Ed. zal hier gecommen zijn, met toesegginghe daertoe onse hulpe te doen ende datse van Ed. moegen hier van een pardoen brief becommen. Aldus gedaen ende besloten int casteel Amboina datum vts.

Ende was onderteyckent
Adriaen Block Martsz.
Steven Coteels.
Harman van Speult.
Jan Steur.
Aerts. Gijsels.
Meynert Pietersz., Secretaris.

---

wederomme een nieuwe rebuelte causeeren, ouer mits dit eenen armen ende beroyden hoop is, ende haer bouen op hooge ende onbekennbaere plaetsen weeten te erneeren, sonder dat sij het casteel ofte ons eenichsints van doen hebben."

1 Zij betaalden 600 realen in gongen „daer haeren rijckdom hier te lande meest in bestaet" (Brief van Herman van Speult als boven).

C.

Accoord met de dorpen aan de zuidkust van Ceram.

Op huyden den XVI May a⁰ 1617 sijn op de strande van Hattuwa vergaedert geweest de heer Adriaen Block Martensz, Gouuerneur over de landen en forten van Amboyna, met meest alle de ouerste vande landen ende steden onder tvoorsz. Gouvernement resorterende ter eenre, ende de hooffden ende principaelen van Cameryen, Chijcholaly, Loemekay, Lato, Holooy, Hatesyly, Aissouly, Macrica, Amahee, ende Saoucou, alle steden gelegen aende custe van. Seran ter andere sijde, en is geacordeert ende beslooten tgeene hier naer volght en dat in presentie vande oeversten van Iha en Mau die int selue accort mede sijn begrepen.

Eerstelijck sijn bij den voorsz. Gouuerneur, met hulpe vande bouen gemelde vergaderinghe, ter neder geleyt alle alsulcke questien en geschil als deene stadt iegens daendere vande voorsz. plaetsen, soo wel aende custe van Seram als op d'eylanden van Amboyna geleegen, hebben gehadt, met expresse conditie dat alle de parsoonen laest gerooft bij die van Oman, Hatuwa, en Camerien op die van Amahee, weder sullen worden geleuert, gelijck oock die van Amahee wederomme sullen leueren alsulcke geuangen als zij van die van Oman bij haer noch hebben, dat oock mede die van Sorresorrij sullen weder geuen een geuangen, die sij noch hebben van Cameryen, waermede alle voorgaende questien sullen doot ende te niet wesen en sullen partijen hier mede sijn en blijuen goede vrinden ende gebuiren.

Voorder is tusschen de voorsz. steden vande Custe ende den Gouuerneur geaccordeert en beslooten, dat voortaen tusschen de selue steden ende alle de steden en dorpen, staende ondert gebiet vant casteel Amboina, sal sijn ende blijuen eene vaste ende onverbreeckelijcke vreede te water ende te lande, sonder malcanderen in eenigher manieren meer te mogen beorlogen, bevechten, beschadigen ofte berouen tzij door haer selven ofte deur andere.

Die vande Custe van Seran welcke in dit contract begrepen zijn en sullen niet meer vermeugen eenighe hulpe te doen aen de Alfoeris om de selue van landt te helpen, met prauwen ofte andere gelegent-

heyt, daar deur sij souden mogen comen aende landen en steden die onder 't Casteel staen, ende soo iemant hem hier inne te buyten gingh sal alsulcke straffe lijden als hem bij de Gouuerneur sal werden opgeleyt.

Ende oft het gebeurde dat den Gouuerneur vant tCasteel van eenighe vijanden, oft andere quaetaerdighe ende moetwillighe onderdanen, yets ouer quam, en hij op sodanighe luyden haer landt wilde seynden eenighe Alfoeres, sullen de voorsz. steden vande Custe gehouden sijn, gelijck sij belooft hebben, den Gouuerneur de handt te bieden ende hulpe te doen, dat eenighe Alfoeres tot zijnnen dienste mach becomen.

Die van Hatesily, Aissouly, Macrica, Amahee en Savoucou, verclaert hebbende datse mede zijn onderdaenen vant Casteel, gelijck se sulckx met verscheyden diensten, gedaen ten tijde vande Portugeesen, hebben bethoont, sijn bij den Gouuerneur als vassalen vanden Coninck van Hollandt erkent ende aengenomen onder sijne protectie ende bescherminghe, ende heeft belooft haer lieden oock te geuen de vlagge vanden Coninck van Hollandt, midts dat zij lieden haer in alles sullen laeten vinden dienstwillich, gelijk die van Uliasser en andere onderdaenen vanden voors. Coninck van Hollandt schuldich en gehouden zijn te doen.

Aengaende de voorsz. andere steden vande Custe, al ist dat de zelue geen vassalen van tCasteel en zijn, sullen nochtants uyt crachte van dit contract, niet minder als alle de onderdaenen vant casteel, bij den Gouuerneur gehouden werden onder de bescherminghe vanden Coninck van Hollandt, mits dat de zelue steden hen sullen laeten vinden bereyt tot alsulcke diensten als de voorsz. vassalen gehouden zijn te doen, ende hun laeten gebruycken.

Item off het gebeurde dat tusschen eenighe steden vande eylanden ofte vande custe, die in dit contract zijn begrepen, eenighe questie ontstonde, het sij Oulisiva ofte Oulilima, sullen de geene die geoffenceert zijn hunne clachten doen aenden geenen, die van wegen den Gouuerneur vant Casteel sal resideren in Uliasser, den welcken tot hem sal roepen de hooffden en principaelen vande naeste steden, ende sullen tsamen hun beste doen om partijen te vereenigen, ende soo haere questie soo groot waer dat de selue niet gevougelijck van hun en conde ter neder geleyt werden, sal als dan de selue gebracht

werden veor den Gouuerneur om deselue bij hem ende den geenen die hij daerouer roepen sal affgedaen ende beslecht te werden.

Geene van alle de steden in des. contracte begrepen en sullen vermogen noch om oude noch om nieuwe querellen de wapenen aen te neemen, ende malcanderen te beuechten, ende ofte yemandt hem verstoute sulckx te doen, sal den Gouuerneur met de Oulisives ende Oulilimes gesamender handt op alsulcken moetwilligen stadt ofte dorp vallen, ende deselue verdestrueeren ende geheel uytroeijen.

Alle welcke articulen bij de voorgemelde vergaderinghe geacht ende beuonden zijn te weesen zeer dienstelijck ende oorbaerlijck als streckende tot eenicheyt ende ruste vande landen, steden ende inwoonders vant voors. geweste, ende hebben derhaluen op de Ambonse wijse dit selue contract alsoo te onderhouden solemnelijck beswooren, gelijck oock den Gouuerneur van zijne zijde belooft heeft tot onderhout des selfs hem getrouwelijcken te quijten.

Aldus gedaen ter plaetse ende dach voors. ter presentie van Sr. Jan Steyns ondercoopman vant schip d'Eendracht ende Gerret Westerman Sergeant, die als getuygen in dese handelinghe daerover ende bij sijn geweest, ende dit contract toirconde van dien neffens den Gouuerneur hebben onderteeckent.

D.

Brief van Steven van der Haghen aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 26 Mei 1617.

M. Heeren. Minen lesten aen V. Ed. is geweest van den 4en Augusti 1616 tot Nofoquia op 't eylant Maquian geschreuen ende bij den Comandeur Doensen gesonden. Daer naer ben ick metten Goeverneur Jasper Janssen, den aduocaat Dedel met schip de Morgensterre den 23en October wederom van Malayen naer Amboina gegaen, Maquian ende Bachan aendoende, de plaetsen gevisiteert ende te doen tgene daer vereiste, en sijn den 26en Nouember voor Cambelo gearriveert, daer wij nu een fortgen op een hoochte sijn hebbende,

ende beneden is onse logie, maar die stadt was een ledige plaetse, wel groen bewassen als of daer noit huisen hadden gestaen ofte menschen gewoondt. So hebbe ick de hoofden van Cambelo, die seer verstroit op andere plaetsen wonen, met die van Leside, Eran ende van andre plaetsen onboden, die tsanderen daechs quamen, haer thonende blijde datse mij, dus oudt sijnde, daer wederom saghen, verhalende eenige saken vant gepasseerde onser eerste ende twede voyage in Amboina.

Haer wiert vermaent ende oock berispt dat se de contrackten met mij gemaeckt groffelicken hadden te buiten gegaen, omdat se met de Engelschen hadden gehandelt ende nagelen aen haer vercocht. Die van Leside haer ontschuldigende seyden sulcx noit gedaen te hebben, noch niet doen en souden. Aen (sic) die van Cambelo, daer van een oudt man was gecomen, seyde die andre hoofden buiten waren ende dien dach niet en conden comen, die sulckx oock vermaent wiert als aen die van Leside, als oock mede datse wederom haer stadt ofte plaetse souden comen bewonen. Den ouden Orankay antwoorde, eerst begeerden te weeten, op wat voet ende conditie datse weder souden comen, also den Goeverneur wel andermael mocht comen haer stadt verbranden ende ruineren, maer den Orankay verstaende dat ick na Louwo ginck bij Kemila Sabadijn, haer hooft, seyde dat se altemael wilden daer comen om af te spreken. Ende naer dat ickt fort met cruyt ende coegels ende de logie met andere nodige dingen versien hadde, sijn naer Louwo geseilt, daer wij den 5en December arriveerden. Kemila verstaen hebbende dat ick brieuen van den Coninck van Tarnate met andere dingen voor hem mede bracht, ontboot hij datelicken alle de hoofden der plaetsen onder hem sorterende, om te comen aenhoren s'Coninckx brieuen lesen, die op sondach den 11en December met grote feeste aen landt wierden gebracht, ende aen eenen te paerde van Kemila wegen in eenen silueren schottel overgeleuert; ende wij sijn also met Kemila, geacompangeert met vijff a ses hondert man inde wapenen naer de marckt van Louwo gegaen, daer de brieuen ouer luydt voor alle man wierden gelesen. Daer verstonden se dat Kemila vanden Coninck absoluit goeverneur wiert ouer die landen gestelt ende tot teikenen ontfinck hij een stormhoet met de rusting, schilt ende sweert, een spietse met sConinckx vlagge daer aen, met eenen turckschen rock ende eenige cleden, daer Kemila Sabadijn seer

wel mede gedient was; hij seide mij nu de brieven ontfangen hadde die hij al over lange behoorde te hebben.

Capitein Hytto was daer oock gecomen; seyde blijde was bij den persoon te weesen, aen wien hij sinen noot mocht clagen. Excuseerde hem dat hij niet eer en was gecomen, de oorsake hij oudt sijnde ende weinich dagen geleden vermoit vant Casteel was gecomen ende tegen den arbeit niet meer en mocht. Verhaelde dat hij den pais had helpen maken tusschen den goeverneur ende die rebellen vande bovendorpen; gelijck ick sijnen broeder Oelang met sijnen sone die in Hollant is geweest in Junio 1616 aen mij gesonden, vermaent hadde* sijnen broeder Hytto te seggen dat hij sijn beste soude doen om die revolte ende rebellie tusschen die van bouen ende den goeverneur te helpen apaiseren ende ter neder leggen, ende dat ick selue daeromme bij hem soude gecomen hebben. Maer also men vast hielt dat Don Juan de Sylua met sijne armada inde Moluques soude weesen, ende noch genen generael en hadden, ende eiste de noot met de vlote derwarts te gaen, ende met sullcke beloften, dat ick na drie ofte vier maenden wederom in Amboina soude comen, om off den pais middelertijt niet gemaeckt conde werden, dat se als dan mochte gemaeckt werden, of andre middelen te gebruiken.

Voorders claechde mij Capitein Hytto met de tranen in de ooghen seggende althoos een viant vande Portegisen waer geweest, ende sijn best met sijn vrunden gedaen, om de Hollanders int lant te helpen; daerom lijff ende goet geauontuirt. Waerouer veel van sine vrunden om den hals gecomen ende in Tydore gehangen sijn, ende dat hem nu den Goeverneur voor een recompense door Gasparus [1] soeckt tot niet te brengen, so hij verhaelde lestmael tot Honijt [2] in sijn absentie voor den Coninck ende Vergaderinge seer geblameert ende gescholden hadde, daer ick vrempt van thoe hoorde ende wel in verwondert was, daer ick hem op antwoorde, op Hytto comende mij daer aff soude informeren, ende so hij dede als een goet ondersaet van onse Heeren ende Prince, dat hij capitein Hytto wel soude blijuen; hij antwoorde: so lange den Admirael hier is salt so wel weesen,

---

1 Gasparus Wiltens, predikant, over wien later meer.

2 Denkelijk Hoenoet op Hitoe aan de baai van Ambon. Zie: Valentijn II I, p. 98.

maer naert vertrecken van desen Goeverneur mochter wederom so eén comen, die 't seggens van tongers ende vals schriven gelooft. Ick beloofde hem eer wij van Amboina souden vertrecken so een Goeverneur soude laten, die hem wel soude beiegenen ende contentement doen, ende in Hollant comende aen onse Heeren ende Prince de saken van Amboina also te recommanderen dat die plaetse althoos van een goet Goeverneur sal versien werden. Op die beloften wiert Hytto veel geruster ende te vreden in sijn gemoet.

Daer naer belaste ick Hytto met die van Cambelo te spreken op datse wederom haer oude plaetse mochten comen bewonen, datse nu langenoech verstroit hadden gewoondt, ende dat die questie op Louwo, om den nieuwen Kipati, mocht neder geleit werden, also de Compagnie door sulcke onenicheden schade lijt inde betalinge vande schulden ende int leueren der nagelen. Twelcke hij beloofde te doen, also hij van aensien ende seer bemint is. Dat hij niet te wege en brengt en sal nimant doen. Ende quam des anderen daechs wederom, seggende: de questie om den Kipati al geslecht was, maer tot de saken der Cambellesen had noch weinich moets om dat se seyden dat fort boven haer hooft vande Hollanders ingehouden wiert, maer dat hij tegen den avondt met Kemila en de Cambellesen bij mij soude comen, alst geschiede. Maer twas al wederom te vragen waerom de Goeverneur haer stadt verbrant ende geruineert hadde ende sij wederom comende sulcx meer mocht gebueren. Antwoorden haer dat se mij wel kenden, die niet en was gecomen tot haer achterdeel maer voor te staen ende alles in ruste ende vrede te helpen. Maer bleuen vast om antwoorde op haer vrage. Daer op wiert geseit omdat se de Engelschen van Louwo ouer lant hadden gehaelt, ende int Conincx fort ende lant gebracht, daer se haer vlagge aff lieten waijen, twelcke haer niet thoe en stondt ende geen macht daer thoe hadden. Sij antwoorden: doense dat deden dat den Goeverneur haer stadt al drie dagen beschoten hadde ende dat niet langer en conden verdragen, ende claechden al ouer tverbranden van haer stadt ende wij ouer tverbranden van onse logie ende d'Engelschen sonder consent meester van sConincx lant gemaeckt, ende daerom d'eene schade tegen d'ander moesten stellen. Waer ouer niet veel meer tegen te brengen hadden, beloofden binnen twee maenden wederom daer te comen wonen, maer tot noch toe niet gedaen. Wij maken gissinge oock niet haest doen

sullen, om haer schulden niet te betalen, door vreese daer wonende dagelicx souden gemaent werden.

Kemila Sabadijn doen ter tijt met de hoofden vant lant versocht dat den Goeverneur Gasparus niet meer gebruiken soude voor sijn tollick, seggende dat hij den Goeverneur niet recht ouer en seyde dat hem belast wierd, twelcke haer belooft wiert niet meer en soude geschieden.

Als ick den 19 December op Hytto arriveerde, daer mij Capitein Hytto verwachte ende blijde was mij daer te sien, voor eerst besach ick dat bolwerck, een beginsel van een fort; leit vast aende logie, dat wel is om die te beschermen, maer daer is geen reede voor, daer schepen mogen ankeren. Dattet een gotelingschoot westelicker lage, waert wel, want daer is de reede. Ende vanden oppercoopman Aert Gisels ende ondercoopman Gillis van Hattem verstondt ick waer te sijne, tgene dat capitein Hytto aen mij op Louwo geclaecht hadde, dat domine Gasparus hem tot Honyt voorden innocenten Coninck ende alle de hoofden seer geblameert ende gescholden hadde ende gesocht tot niet te brengen; den rechten middel om tlant in oproer ende onrust te brengen, want alle die inwoonderen hanghen capitein Hytto aen. Ende hij op Honyt sijne vrunden present hebbende, deden [deze] hem weeten tgene Gasparus daer geseit hadde, daer wel in te verwonderen was, dat men dien man om ons int lant te helpen ende so veel om gedaen heeft, daer ick die kennisse van hebbe, dat men dien man daer voor also soude recompenseren ende sonder bastante oorsaken. Ende al hadde hij hem in eenige saken te buiten gegaan, so en behoorde men hem also niet te beiegenen, maer alleen hebben genomen ende geseit daert op stondt. Ick en hebbe van de sake niet anders connen verstaen dan hij gesocht soude hebben eenige heydenen tot sijn geloue te trecken, want die Moren siende so weinig iuer bij onse predicanten, om ons christen geloue te verbreyden, arbeyden te vieriger om haer secte te verbreiden. Tgaet nu int derthiende jaer dat Amboyna verouert is, in welcke tijt de onse weinich ofte geene vruchten hebben gedaen, Godt betert, noch men siet oock niet datter na getracht wordt.

De coopluyden op Hytto prijsen Capitein Hitto, seggen dat hij een goet man is ende hem niet anders en wenschen, ende sijnen soon, die in Hollant is geweest, is een goet gesel, die veeltijts in onse

logie compt om een praetgen. Den outsten sone Arecoenen genaempt die met mij int schip was int veroeueren vant Casteel, tot daer met mij van Bantam gecomen, die is onse natie seer thoegedaen. Maer dat Gasparus den ouden Hytto gescholden heeft voor een guit, fielt ende dat men hem behoorde bij de cop te vatten ende houden hem gevangen, ende stellen in sijn plaetse den innocenten ofte sotten coninck die van nimant geacht en is, een man die de Compagnie noit dienst heeft gedaen noch van hem geen te verwachten hebben, wat een fray werck sou dat wesen, ende hoe verre sulx soude sien, want de werelt weet hier wel wat Hytto voor de Hollanders gedaen heeft, maer noch beter int maken van den pais tusschen den Goeverneur ende die bouenplaetsen wat Hytto vermach, want hij deden den Coninck van Soya, van Quilang ende Ema afcomen, haer aen dede seggen bij aldien datse niet aff en quamen dat hij sine macht neffens des Goeverneurs soude vervoegen, maer sulcx verstaen hebbende quamen doen haest af.

Den Goeverneur Block Martss. seyde tegen mij: heeft captein Hytto ons int lant geholpen, hij mocht er ons wel wederom wthelpen. Dat en heeft niet gebleken, want als hij sulcx had willen doen en soude den pais met die van bouen niet gesocht hebben te maken, maer de rebellen in haer quaet voornemen gestijft ende sine macht bij de hare gevoecht; hoe suiver souden wij als dan geseten hebben! Ick geue de Heeren te bedencken ende te ouerleggen, wat vrucht wij dan van Amboina souden trecken, anders als een ewich oorloge op den hals, ende also in twee mael erger staet wesen als oyt de Portegisen waren, want die hebben althoos den Coninck van Soia, van Quilang, Ema met de andre dorpen, ende de eylanden Liasser tot haer hulpe gehadt, daer mede sij den oorloge tegen de Moren sustenteerden, maer wij soudense al, als Capitein Hytto qualicken gewilt hadde, tegen hebben: Moren, Christenen ende heidenen, daer ons Godt wil voor behoeden dat wijt souden besoeken.

Daer is een foute bij den Goeverneur begaen; dat was doen die van bouen begonnen te rebelleren ende niet wilden afcomen haer quaert te doen, hoewel hij diversche boden aen haer gesonden heeft, ende alle goede presentatien gedaen, daer se al niet af en hielden, persisterende bij haer voornemen. Doen hadde hij behoren Capitein Hytto de sake aen te dienen, ende versoeken sine assistentie, om

met gelijcker hant de rebellen te dwingen af te comen ende tot gehoorsaemheit te brengen, maer en heeft Hytto daer inne niet eens willen kennen. Men kan wel dencken dat hem sulckx niet wel en heeft behaecht, also hij den oorloge tegens die van bouen, sonder hem die sake eens te kennen te geuen, bij de handt genomen heeft, want voor mijn affscheiden van Amboina a°. 1605, doen ick Houtman daer als Goeuerneur liet, hadden wij veel redenen met capitein Hitto ter sake van buitenlansche vianden ende binnenlansche twisten ende beroerten, daer de landen van Amboina mede mocht(en) beswaert ende geplaecht werden, dat in sulleken gevalle den goeverneur Houtman ende capitein Hytto souden te samen spannen ende een lijn trecken, den eenen sonder den andren niet attenteren, maer gelijck den oorloge bij der hant nemen ende te samen wtvoeren, de vianden so wel van binnen als buitenlants te resisteren ende den oorloge ten eynde brengen. Maer 'tblijckt dat den goeverneur Block Martenss. noch Gasparus capitein Hytto niet en hebben willen kennen in so een sware sake, daer se nochtans opt leste grote moyten hebben gedaen om in dese sake van rebellie hulp ende assistentie van hem te hebben, doch door mine onderrichtinge, eer dat ick van Ambona scheide om met de vlote naer de Moluques te gaen [1]. Ick mene dat se mij doen ick metten generael Reinst in Ambona geariveert was van Hytto seyden tgene dat ick nu niet al en geloue.

Tgaet nu inde maent dat ick in Amboina arriveerde ende wel scherpelicken vernomen naer Hyttos doen maer beuinde dat hij noch den seluen man is ons thoe gedaen gelijck hij was a°. 1605 doen ick van hem scheide om naert vaderlant te gaen, doch is een Mahometist gelijck hij doen oock was, die sijne secte soeckt te verbreiden, daer alle Mahometisten om arbeiden, ende als hij hem daer inne te buiten gaet moet hem geseit werden daert op staet.

Tware te wenschen dat Gasparus hem also niet en had laten gebruicken voor een tollick ende postpeert, drauende sijn meesten tijt ouer berch en dal, maer sijn kercke die hem beuolen was hadde waergenomen, so en ware tChristendom hier so niet vervallen ende [hij zou] so veel opsprakens niet hebben als hij nu doet, want hij van witten ende swarten seer onbemint is; nimant in Amboina hout yets van

1 in den zomer van 1616.

hem als den goeverneur Block Martenss. wiens raadt hij geweest is, daer door tspil was inde asschen gewendt, ende hem so onbemint ende inden haet vindende weet niet wat qnaet schriuen ende seggen vande Ambonesen, te weeten dat se elck een yto ofte duiuel hebben diese aenbidden ende eere bewisen ende geen hope is tot hare bekeringe. Tselue hebbe ick, doen Amboina bij ons geconquesteert was vande Portegisen oock wel horen seggen, dat se den duiuel noch gehoor gauen gelijck heidenen, maer dattet veel was afgenomen, ende goede hope was dat de Ambonesen met die omleggende eylanders goede Christenen souden werden. Maer gelijck als Gasparus noit voor dese reise veel met heidenen verkeert heeft, meent dat die menschen terstont als oude christenen behoren te wesen, die van langer hant gefondeert sijn, maer heidenen te bekeren moet tijt hebben. Men moet also den moet daer mede niet verloren geuen, maer Gasparus is te wispelturich ende lichtvaerdich, die alle maenden wel sou willen van plaetse veranderen; hij en hadde niet lang in Amboina geweest dat hij aen ons versocht naer Japan ofte na de Custe van Coromandel te gaen, menende daer meer vruchten soude doen. Maer waer die man sal comen salt euen veel sijn, want en heeft geen sin in sijn ampt. De gene die eenige vruchten onder de heidenen ofte moren sullen doen, moeten stille degelicke godtvruchtige mannen wesen die met goede exempelen, duechdelick ende vreetsaem van leuen die menschen voorgaen, ende niet wispeltuirich noch lichtvaerdich van ongebonden leuen, die ouer al met de nuese willen bij wesen. Sulcx ist gene daer dese menschen op sien ende niet op grote geleertheit.

Den Goeverneur Adriaen Block Martsen heeft nu ouer de drie jaren in Amboina gegoeverneert, is wel yuerich om sijn offitie te bedienen ende aent verstant schort hem niet aen, maer alle menschen in Amboina seggen dat hij den raadt van Gasparus te veel gevolcht heeft; daer door hij oock seer in allemans haet gecomen is [1]. De gene die in Amboina hebben gelegen sullen V. Ed. daer van beter connen onderrechten. De Heeren belieuen te letten om fraye mannen te becomen, die tot goeverneurs mogen gebruickt werden, ende dat

1 Van 't zelfde gevoelen was Herman van Speult (die Steven Coteels als opperkoopman had vervangen) in een brief uit Ambon van 3 Juli 1616. — Ook uit de brieven van L. Reael en J. Dz. Lam blijkt dat zij de „hardicheyt" van Blocq, vooral tegenover „Kapitein Hitoe," afkeurden.

doch Amboina wel mach versien ende besorcht werden, want tis de de bruit daer de viant om danst; dat quyt sijnde ende soude ons de reste niet veel baten. Den viant heeft de buhay quansuis om de Moluques gemaeckt, maer twas Amboina dat hij meende, twelcke V. E. mogen verstaen bijt schriftelick wtgeuen van Don Juan de Sylua, als mede vant seggen der gevangenen; daer omme dient Amboina van alles wel versien te wesen.

De pais tusschen den Gouverneur ende die bouenplaetsen was so wten rouwen gemaeckt doen ick den 4en Januario 1617 aent casteel arriveerde, maer ick en vondet noch niet anders als een trouble see daer een lange storm op gewaidt hadde, want de hoofden van bouen en quamen niet aff; tquarts volck quamen na haer goetduncken te werck ende maecktent al na haer belieuen. Ick hebbe die hoofden allenskens aff doen comen, wtgesondert den coninck van Quilang; die moeste ick een segura ofte geleybrief seinden eer dat hij begeerde aff te comen; maer nu sijn alle saken in Amboina wel ende wederom op de oude voet, Godt loff, ende den goeverneur Block Martsen is inde eylanden Liasser geweest met drie correcorren, om die questien ende troubles aldaer van 't een eyland tegen tandere, t'een dorp tegen dandre te apaiseren ende te neder te leggen, twelcke noch somich gesproten was vant oorloge tegen die van bouen, daerse mede aenhingen. Den coninck van Quilang met sijn correcorre is selue mede geweest om den goeverneur te accompaneren, enfijn dat Amboina met sijne omleggende eylanden nu wederom in rusten is, twelcke ons Godt de Heer gunne dat also mach blijuen. . . . .

. . . .

V. Ed. vermanen datse van den profitelicken handel van Bouton niet en vernemen, twelck geen wonder en is want men mocht noch wel hondert jaren wachten eer vandaer ofte Solor wat comen soude, wandt daer niet en is can men niet vandaen halen, twelck men wel ouer die 13 ofte 14 jaren heeft geweeten. Ick en weet noch niet waer om die conqueste van Solor geschiet is, als om onse cleine macht meer te verspreien ende de Compagnie op grote costen te jagen.

Ende dat men wt de Moluques, Amboina ende Banda alle Engelschen, Francen ende andre Europissche natien moet schicken te weeren is meer als nodich, bij aldien wij onse ruine niet begeren te verwachten. Ten anderen dat men met gewelt alle Chinesen, Jauanen, Malayen

ende andre Indissche natien souden weeren, tselue can men wel doen maer met wat recht? Want inde Moluques ende Ambona met die omleggende plaetsen, dat onse geallieerde sijn, sulcx niet gaerne souden willen sien. 'Tis waer dat alle de nagelen indie landen groiende moeten ons geleuert werden door 't contrackt aen ons verbonden, mits betalende inde Moluques a 50 realen ende in Ambona tot 60 realen de bahar, ende wij moeten thoesien dat de vremdelingen met hare joncken ons die niet en ontvoeren, want om dat contrackt vande nagelen twelck wij vercregen naer die veroveringe van Ambona hebben spels genoech om gehadt. Ten ware dat capitein Hytto niet met dapper tusschen beyden te gaen seer in gearbeit hadde, ende met ouer ende weer te varen sijn seluen vermoit makende en soudent niet verworven hebben, want die van Louwo, Cambelo, Leside, Eran ende andere plaetsen wilden tot geen contrackt verstaen ende daeromme vondent in die tijt niet geraden te spreken van eenen vasten prijs op de nagelen, om die althoos tot die lage prijs van 50 realen de bahar te betalen. Maer daer aff te swigen, want mijn voyage te voren golden de nagelen 70, 80 ende meer realen de bahar; daeromme vonden goet van geen prijs te reppen, want wij vreesden datse souden hebben duer gegaen sonder eenich contrackt met ons te maken; tselue soude oock geschiet hebben, ende verhoopten dat de nagelen ontrent den prijs van 50 realen wel souden blijuen, ende mij docht doen al veel verworven te hebben, dat men ons al de landen duer voor ewelicken tgewas vande nagelen moest leueren, want sij riepen altemael met gemeender stemmen om den steenhoop, daer se tcasteel mede meenden, eerst te raseren, ende dat wij souden verclaren voor wyen dat wij tlant van Amboina hielden, ende dat gedaen sijnde ende ons een beter casteel op Hytto ofte Louwo maken, want het speet die moren seer dattet casteel in haer absentie was verouert, twelck voor ons groot geluck was, want sij waren daer gecomen met 35 ofte 36 correcorren ende prauwen, ende riepen al om tcasteel te raseren, menende ons also op een schupstoel te setten.

Ende vande joncken te weeren, sullen daer thoe niet willen verstaen, want int accorderen vant contrackt wiert daer menich mael aff vermaent dat de joncken ons seer schadelicken souden wesen ende ons de nagelen souden versteken ende ontvoeren. Sij antwoorden: neempt haer die aff

ende betaelt se gelijck ghij ons doet, want die joncken moeten hier comen gelijck alsse van ouden tijden althoos gedaen hebben; die en mogen wij niet missen, want die brengen ons rijs, sout ende veele dingen die wij hebben moeten. Sij souden thien mael lieuer ons willen quyt wesen als dat de joncken daer niet comen souden, ende so wij persisteren om de joncken met gewelt te weeren, so sullen wij met haer in grote questien comen, ja tot in den oorloge geraken.

Maer om die joncken te weeren en moet met gewelt niet geschieden, dan metten rijs, sout, ende cleden de marckt te bederuen, ende tegens haer cladden. Also doende sullen se wel achterblijuen, maer hebben weynich rijs om te vercopen, sonder eenich sout, cleden ofte andre dingen ende men soude in Amboina wel 3 ofte 400 lasten rijs iaerlicx connen venten. Capitein Hytto heeft mij nu lest geclaecht dat de inwoonders op hem beginnen te murmureren, om datter geen joncken met rijs, sout, cleden ende andere dingen en comen, seggende dat hij met de Hollanders daer van oorsake sijn. Ick seyde hem dattet onse schult niet en was ende dat tot noch thoe niet en hebben belet. . . . .

Op Hytto ende Cambello hebben op elcke plaetse een fortgen, die anders geen profijt connen doen als qualicken elck sijn logie beschermen ende so men daer oock niet van roytuich versien werde, sullen alle jaren veel nagelen in vrembde handen geraken, twelcke sonder troytuich niet en is te beletten. V. Ed. mogen menen datse veel aen die twee forten hebben, maer twee fargatten wel gemandt souden de Compagnie dienstiger wesen als 25 forten, want als die joncken, champans ofte prauwen maer buiten schoots vande forten leggen zijn se vrij; maer fergatten hebbende en sijn niuers vrij; daer can men se mee ouer al soeken, van daen halen ende nemen, die voor haer te vreesen sijn, ende alsulcke fortgens souden ons in tijden van oorloge haest affgenomen werden; daermede so had den viandt de voet aent landt . . . .

Wij vergaderen in Ambona vast veel borgerie die daer trouwen, den eenen is een Hollander, dander een Wael, Noormans, Oosterlingen, Hooghduitschen, Schotten, Engelschen, Westphalingen, Frances, Cleefsche, Guilickers, Brabanders, Vlamingen, Portegisen, maken also een ulla podrida van alle natien, dat veel een hoope droncken menschen sijn. Ick en sie niet wat hier van worden sal; naer dat

ick de sake insie en sullen wij van sulken vergaerden hoop niet veel goets af te verwachten hebben. Sij beginnen met joncken te varen, tgene wij vande swarten niet lijden en willen, want tstreckt tot nadeel vande Compagnie. Alst naer mijn sin mocht gaen, en soudet niet consenteren, ende oock nimant laten trouwen als wel bekent nuchteren volck, die hun verbonden tijt van vijff jaren wel wt gedient hebben. . . . .
. . . .

In ons casteel van Ambona desen 26en Meye a^0 1617.

V. E. dienstwilligen
STEUEN VANDER HAGHEN.

E.

Brief van Steven van der Haghen aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie in d. 14 Augustus 1617.

M. Heeren. Alsoo den gouuerneur Adriaen Block Martss. sijnen tijt wtgedient hebbende wiert op sijn versoeck gelicentieert om naert vaderlandt te gaen, ende alsoo de questie met de rebellen soo cortelinge was ter nedergeleit, twelck sonder capitein Hytto's hulpe ende authoriteit geen voortganck soude gehadt hebben, soo heeft hij sijn deuoir gedaen daer ick eenige vreese voor hadde niet gedaen sou hebben, want sijnen broeder Oelang, met sijnen sone die in Hollandt is geweest, waren van capitein Hytto aen mij gesonden doen ick met de vijff schepen van Malaca in Ambona gearriueert was, excuserende dat capitein Hytto niet conde comen door oorsake dat hij niet wel en was ende een quaet been hadde, maer vanden gouuerneur Jasper Janssen ende van andre verstondt ick dat hij verlooft hadde, soo lange als Adriaen Block Martss. gouuerneerde, ant casteel niet comen soude.

Ende alsoo onsen tijt cort was, want stonden op ons vertreck met

de vlote naer de Moluques, also men beducht waren dat Don Juan de Sylua met sijn armada daer mocht wesen, ten anderen datter geene Generael en was, vresende door sulckx eenige desoorden mocht rijsen, soo belaste ick doen ter tijt aenden gouuerneur Block Martss., dat hij inde sake van de oorloge tegen de rebellen niet voorder soude atentteren sonder capitein Hytto's raadt ende assistentie, dat alsoo doende de questie ende tverschil haest geuonden soude werden.

Aen den Orankay Oelang ende Haleui, Capitein Hitto's soen, belaste ick aen Hytto te seggen, dat hij om mijnent wille niet naer laten soude sijnen besten raadt ende middel aen te wenden, dat den pais tusschen den gouuerneur ende rebellen mocht geuonden werden, ende niet om eenige particulieren haet die hij opden gouuerneur mocht hebben tselue sou nalaten, alsoo sinen tijt haest wt was om te vertrecken ende dat ick inde Moluques moest weesen om den viant met onse vlote te helpen resisteren ende weeren, ende binnen drie ofte vier maanden door Godes hulpe wederom in Ambona verhoopte te weesen, om ofte tsake waer den pais midlertijt niet gemaeckt conde werden alsdan mocht geschieden. Ende hoe wel capitein Hytto verlooft hadde ant casteel niet te comen soo lange Block Martss. gouuernerde, is hij nochtans door onse last ende begeren ende doort versoecken vanden gouuerneur ant casteel gecomen, daer hij de hoofden der rebellen heeft doen comen, waer mede den pais gemaeckt wiert.

Alsoo de Compagnie aen de landen van Ambona opt hoochste is gelegen, die met sinnen ende achterdencken dienen gegoeuerneert te werden, want t is het corpus daer de Molucksche eylanden ende die van Banda aen dependeren, ende is oock tgrootste landt, daer de meeste inwonders sijn, leggende tusschen beyden, geuende de Compagnie tmeeste profijt, dat verloren sijnde mach men rekenen dat alles verloren is. Wij mochten daer na noch wat wepelsteerten maer 'thollen soude ons benomen wesen, ende de reste soude ons weynich profiteren. De Portegisen rekenden, doense Ambona quyt geraeckten, dat doen de Moluques, Banda ende al verloren was, want sij hieldent voor de sleutel vande andre plaetsen, ende ick mede. Derhaluen socht ick die landen te conquesteren verhoepende daerdoor heerlicken gerecompenseert te werden.

Den heer Generael, gehoort ende gesien hebbende dat mij d'inwoonders noch toegedaen waren ende gesint hadden, heeft mij voorgehouwen

vanden tijt die ick noch int landt te bliuen hadde, om die voort wt te staen int gouuerneren van Ambona met sijne eylanden, ende alsoo vande onse nimant beter weet hoe veel de Compagnie aende voorsz. landen van Ambona is gelegen, ende hebbe ick na geene wereltsche hoouardie noch hoocheyt omgesien, maer gewilliclick tgouvernement bij de handt genomen, om de Compagnie eenen goeden dienst te doen, verhopende soo mij Godt int leuen spaert dat op mijn vertreck den nieuwen Goeuerneur alles in eenen goeden vredelicken stant sal bevinden. . . . .

Onse eylanden van Uliasser, die welke drye sijn, te weten Uliasser, Oma ende Nusalao, leggende bij oosten Ambona inde passagie van Banda, de inwoonders sijn Cristenen, wtgesondert weinich Moorsche dorpen, die hebben ouer de negen ofte 10 jaren herwarts seer doende geweest met nagelbomen op de voors. eylanden te poten, ende noch dagelicks me doende sijn, welcke bomen al eenige beginnen te dragen. Is geschapen dat de voorsz. eylanden met der tijt meer nagelen sullen wtleueren, alst tlandt van Hytto, ende bij ons vernomen hebbende dat de Mooren van Hytto, Louwa ende van andre plaatsen de nagelen van de inwonders opruylen, waerdoor tvoorleden jaer 1616 door onse laest een sargant met twee ofte drye soldaten daer geleyt is, die last ende beuel heeft toe te sien dat alle de nagelen die daer vallen in onse handen mogen geraken, als mede geen vremde joncken te laten handelen noch Moren ofte Moorsche papen te laten comen wonen onder de Christenen ende voorder op alles wel te letten, ende hebbe daer nu oock een sieckentrooster gesonden genampt Willem Dierckss. Duircant om die inwoonders te leeren ende instrueren int christen geloove, ende die luyden met hare kinderen te doopen, welcken voors. Duircant vande eylanden bij mij gecomen is, te kennen geuende, dat hij in der tijt van ontrent twee maenden 160 jongens, meiskens ende kinderen op een plaetse gedoopt hadde, ende is den 26en Julio 1617 wederom derwarts gesonden, ende sal vant eene eylant aent andre gaen als vant eene dorp int andere, om de menschen te leeren ende onderwijsen ende hare kinderen te doopen, twelcke van den tijt af dat de Portegisen verdreuen sijn niet en is geschiet, noch niet na om gesien is, Godt betert. Alsoo dat Ambona schort degelicke godtvruchtige leeraers oft predicanten, maer geene lichtvaerdige die de menschen onstichten; sonder die en sal men niet

wtrechten. V. Ed. gelieue daer op te letten, datter goede leeraers in Ambona mogen gesonden werden, want en hebben daer predicant noch schoolmeester, ende tis al ouer de twee jaren datmer geen schole heeft gehouwen. Hier is maer eenen sieckentrooster dwelck een ambachsman is die int casteel voorleest. Gasparus [1] is nu in Banda op Puloway. Of hij daer wat meer wtrechten sal, dat sal men hooren, want sulcke predicanten en dienen in Ambona niet. Tscheen dat hij wonder wtrechten soude met sijn Maleische predicatiën, maer daermede is al tvolc wt de kerke veriaecht, want en quamen niet meer de predicatie aenhooren, seggende dat se niet en verstonden, en daer twee vren te sitten na hooren dat haer den tijt te lanck viel.

Dese inwoonders en behoeft men maer de gebeden te leeren ende tinstrueren int christen geloof, door eenige corte vermaningen, datse begripen ende verstaen connen, ende voorder niet. 'Tware te wenschen dat hier een school waer, daer de juecht van dese natie mochten studeren, om predicanten daer van te focken, die souden in dese spraken vast weesen, ende althoos int landt blijuen, ende niet soucken wederom naer Hollant te varen, gelick onse siekentroosters ende predicanten, die alsse wat spraeckx geleert hebben om eenige vruchten te doen is haer tijt geexpireert, ende varen weeder heen, ende de arme menschen hier te lande blijuen ongeleert. De oude, die vande Portegisen onderweesen ende geinstrueert waren, sijn meestal doot, ende de jongen weten nieuwers van. Bijaldien daer niet anders om gedaen en wert sullen eer weynich jaren wederom soo Heydens wesen alsse waren eer de Portegisen int lant quamen. 'Tis al de Portegisen paders diese prisen, dat sulcken godtvruchtige mannen waren, die soo sorge droegen ende arbeiden om de Ambonesen ende eylanders te leeren, haer niet ontsaagen vant eene eylant ant ander ende vant eene dorp aent ander te gaen, ende althoos nuchteren, diemen niet en behoefden te soeken in maeltijden, in dansen ofte te paerde lopen euen als woutapen, maer haer met geene andre saecken en becomerden als met haer kerkendienst waer te nemen, de menschen te onderrechten, de siecken te visiteren ende te troosten, den armen daer gebreck was te assisteren ende bijtestaen vant gene datse

---

1 De predikant Gasp. Wiltens.

hadden. Sij wetent noch soo leuendich te verhalen, gelick of set noch sagen. Hier mede hebben V. Ed. genoch te verstaen hoe dattet met de kercke ende met het christendom van Ambona staat. . .

. . . .

Geschreven int Casteel van Ambona den 14en Augusti an°. 1617.

UEd. dienstwilligen
STEUEN VANDER HAGHEN.

F.

Uit een brief van Herman van Speult luitenant-gouverneur [1] op Ambon, aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 19 Aug. 1617.

. . . .

Ick en kan niet naer laten hier en passant eene van haer vremde ende bijnaer beestachtige maeniers van doen te verhaelen, dat den eersten December lestleeden is gebeurt. Weesende dat in eene van de soas ofte dorpen geleegen dicht onder het casteel genaemt Hatiue eene sieckte ofte sterfte is ontstaen, so datter omtrent 6 oft 8 persoonen wt ditto negri oft soa zijn gestoruen, die welcke naer hun maniere van seggen niet en steruen oft de suangys (dat so veel te seggen is als touenars) die doent oft sijn daer oorsaecke van. Ende also eene der voorseyder siecken seyde dat sij gesien hadde des nachts de gedaente van een der vrouwen daeromtrent woenende, dat sij mocht gedroomt hebben, soo sijn daer op de Orang boudiang, dat is so veel te seggen als de jongeluyden, gecomen ten huyse vande voorsz. vrouwe daer sij van gedroomt hadden, sleepende de selleue met twee van haere dochters, out omtrent de eene 16 ende de andere 18 jaeren, wt den huyse, die wel vast bindende sleyptense naer een oeuer vander zee, alwaer sij seyden die wilden wassen. Daer coemende hebben die alle drij seer deerlijcken vermoort, drinc-

---

1 Daartoe benoemd den 2 Juli 1617.

kende hunlieder bloet, dat sij seggen seer goet voor de toverije te zijn, loopende met eenen wederomme naer het voorsz. huys, meynende den man met noch 2 kleyne kinderen oock om den hals te brengen, die in het casteel quaemen gevlucht. Waer ouer de auteurs van dit moordadich feyt ontboden sijnde, wierden een tijt lanck int casteel bewaert ende daer naer op hanttastinghe wtgelaten, daer tot noch toe niets anders in gedaen en is. Achtte dat de heer Admirael [1] dat nu haest eens bij der hant sal neemen, also hooch noodich is om sodaenigen enormyteyten op een andermael daermede mogen voorgecomen worden.

Deese maniere van touerije gaet vrij wat seltsaem in zijn werck, want sij op het seggen van andere geloouen dat sij touenaers off touerressen zijn sonder dat sij selffs eenichsints daer van weeten noch niemant geen quaet en hebben gedaen. Dan alleenlijck doort seggen van andere gelouen dat sij suangis zijn ende dat sij dat geerft hebben van haere ouders, also sij susteneeren dat het voorterft.

G.

Uit een brief van Steven van der Haghen aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 6 Mei 1618.

. . . .

Alsoo ick den 27 Julij 1617 voor Gouuerneur van Ambona vanden Heer Generael Reael geauthoriseert was, weinich dagen daer naer liet ick naer het cruit sien, soo en beuont men niet meer als 600 pont, twelck men in tijde van noot in min als eenen dach soude verschieten, daer V. Ed. aen sien connen hoe dat men op dat royale fort gelet heeft, daer soo veel aen gelegen is. Den 6en Augusti daer aen viel wederom de noort ooste gardijn muyr onder de voet, de welcke vanden gouuerneur Block Maertss twe mael in

1 Vander Haghen, die Blocq in Juli als gouverneur was opgevolgd. Zie het begin van den volgenden brief.

anderhalf jaer was doen opmetselen, dat ten eersten wel soo behoorde gemaeckt te weesen datmen in hondert jaren daer niet en had begonnen naer om te sien, om de Compagnie op geen driedobbele costen te jagen, gelijckse nu gehadt hebben. In plaetse van andre noodige wercken te maecken most men die laten staen ende schicken die muyr wederom op te maecken daer men ontrent acht maenden met doende sijn geweest, want de calckhouens sijn wel 3 milen vant casteel al ouer de pas tot Soulij gemackt, twelck groote moyte ende tijt wech genomen heeft, maer is Godt loff nu hecht gemackt, meer als een derde paert dicker alsse Block Maertss. had laten maecken.

De hoofden vant west quartier van Ambona, bij namen van de plaetsen Laricke, Wacassive, Nusitello ende Assulula, sijnde 4 dorpen die van oudts onder de Portegisen ende casteel hebben gestaen ende nade veroueringe vant landt aen mij den eedt van gehoorsaemheyt hebben gedaen, waren wel 6 ofte 7 jaren geleden vande gehoorsaemheit afgeweecken, ende haer onder Hytto begeuen, als off sij daer van oudts onder gestaen hadden, ouer welcke plaetsen ick becommert was, om die wederom onder onse gehoorsaemheit te brengen, gelick ick die gelaten hadde. |Soo ist geschiet dat de hoofden, verstaen hebbende dat ick daer was weder gecomen ende voor Gouuerneur van Ambona bleeff, soo sijnse vant selue bij mij gecomen, becennende hare schult van qualicken gedaen te hebben, maeckende haer excuse datse van die van Hytto bedrogen ende verleit waren, derhaluen versochten wederom in genade opgenomen te wesen ende haer voortaen als goede ende getrouwe ondersaten van den prince van Hollant dragen wilden, versouckende voort een lodgie in haer lant te hebben daerse hare nagelen mochten leueren, om met die van Hytto niet meer te doen te hebben, ende presenteerden de huisinge op hare costen te maecken, twelck int werck gestelt wiert ende heeft sijn voortganck genomen, daer wij als nu ons volck hebben die de nagelen ontfangen ende wort van enen ondercoopman assistent met 2 ofte 3 swarten waergenomen. Van dese plaetse plegen ons veel nagelen ontvoert te werden, want daer comen dicmael joncken en prauwen van verscheiden landen als oock de Engelsen, alsoo dat seer goet is dat de plaetse van ons nu beset is, want van Hytto, Louwo, Cambello, Leside ende Eran plegen ons

de nagelen van daer te halen, twelcke nu niet meer geschieden mach, maer moeten die aen onse lodgie comen wegen, ende Godtloff dattet wederom in Ambona is alst was doen ick vertrock, tlant van mij eerst verouert sijnde, wtgesondert datter al eenige Mooren sijn die Christenen plegen te wesen, Godt betert.

Wij hebben wel verstaen dat cappitein Hytto gans geen goet contentement en hadde dat hem de voors. plaetsen soo ontrocken wierden ende weder onder 't casteel gebracht sijn, maer heeftet al later passeren als oft hem niet aen en ginck. Maer de Hyttesen dreichden wel die vande voors. plaetse seer van met hare macht van corcorren te willen comen haer te destrueren maer daer en is niet naer geuolcht.

De eylanden van Lyasser, als Oma, Liasser ende Nusalao, de welcke lange bij ons als vergeten hebben gelegen, daer nochtans de Portegisen veel wercks van maeckten, daer is door mijn inductie vanden gouuerneur Block Maertss. begonnen een sargant opt eylant Liasser te leggen, die het opsicht aldaer van wegen den Gouuerneur heeft. Nu hebbe ick opt eylant Oma oock een sergant geleit om aldaer het opsicht te hebben, ende met de inwoonders te compareren in hare pecaringe ofte raet. Alsoo sijnde can den Gouuerneur aent casteel van haer verwitticht werden van tgene daer is passerende. Nu rest noch het eylant Nusalao, daer oock een degelick man hoope te stellen, maer al gehoude persoonen, daer wij van geinformeert sijn dat se goet huys houden. Ende het principale dat men daer dient volck te houwen, is om de luyden te vermanen datse christenen sijn ende als christenen behooren te leuen onder de gehoorsaemheit vande H. M. Heeren Staten ende Prince van Hollant, ende als daer voortaen onse predicanten ofte sieckentrosters gesonden werden weet men nu waer datse te huis sullen gaen lodgeren.

In dese voors. eylanden sijn oock seer veel nagelboomen geplant ende noch dagelicks doende sijn met planten, alsoo dat nu op alle drie eylanden boomtgens soo groot sijn datse beginnen te dragen, welcke nagelen aende Mooren vercocht werden, diese daer comen halen; ende ten anderen souden daer beginnen joncken te comen om de nagelen op te ruylen; ende noch ist gesien datse de nagelen aende custe van Ceran souden brengen, om voor sagu ende andere waren te verruilen aende Jauanen. Soo ist in alle manieren tijt ende noodich

geweest, dat wij de eylanden met eenige persoonen doen bewoonen, aen wien ende niemant anders datse hare nagelen hebben te leueren twelcke haer alsoo belast is ende sijn gewillich na haer seggen 'tselue naer te comen [1] . . . .

Aengaende het afschaffen den handel vande vremdelingen soude voor Compagnie profitelick vallen soo sulcks geschieden conde sonder groote commotie maer wij hebben daer nu de experientie van gesien, soot met gewelt gedaen wort, watter wt sal volgen. Doch tselue hebben wij te vooren al gedocht, maer om V. Ed. commandement na te comen was bij ons goet geuonden dat men een verouerde Spaensche fergat wel gemant soude laten gaen leggen aende drie eylandekens van Ambono genaempt de Drie Broers, om aldaer te wachten op de compste vande vremde joncken, maer principalicken op die van Macasser, onse vianden, ende op andre diese mochten becomen, deselue onbeschadicht ant casteel te brengen, daer men het rechte ondersouck soude doen wattet voor joncken waren ende [waar zij] thuis hoorden. Dwelck alsoo eenige 10 ofte 12 daghen gecontinueert hebbende, cregen wij schriuen van Gerrit Hamer, coopman op Louwo, die welcke de hoofden van Louwo ende Cambello ende van andre plaetsen ontboden hadden ende hem geuraecht tot wat eynde de fergat aende Drie Broers was doen leggen. Hamer antwoorde datse daer was geleidt om den heer Generael te wachten, alsmede om te waerschouwen alsser Engelsche schepen quamen, daer op sij plat wt seyden niet alsoo en was, maer om de joncken die in Ambona wilden wesen aen te halen, seggende met een, bijaldien vande fergatte eenige joncken werden aengehaelt dat se onse huisen ofte lodges souden in brandt steecken . . . .

Int laeste van Februario 1618 wiert ons geaduiseert vande coopluyden op Louwo ende van Kemila Sabadin [2] als dat den Prince van Tidore op de been was met een armade correcorren om aen Cambello, Leside ende Eran te comen om 't lant in te nemen; der haluen versocht van ons eenige soldaten, mosketten, cruit en loot met een stuckgen geschut om op sijn correcorre te leggen, daer hij met

1 Hierop volgt een kort verhaal van zijn tocht naar de Banda-eilanden en de verovering van twee Engelsche schepen in April 1618

2 den Ternataanschen Stadhouder.

doende was als met die andre correcorre gereet te maecken, want de Cambellesen houden correspondentie met die van Tidore, ende al van ouer twee jaren, van den tijt aff dattet fortgen op Cambello geleit is, begonnen hebben, ende hebben oock al veel principale van die van Louwo, Leside, Eran ende van andre plaetsen met haer die Tydorees gesint sijn, en soucken den Coninck van Tarnaten te verstooten, ende den coninck van Tydore voor haren coninck aen te nemen. Ende wij sijn oock geaduiseert, dat die van Louwo, Cambello, Leside ende Eran vergadert sijn geweest ende pecaringe ofte raedt gehouwen hebben om Kemila Sabadijn ende Kimela Daya af te setten, maer om dat capitein Hytto daer toe niet en heeft willen sijn stemme geuen ist na gebleuen. Den 28en April hebben wij tot Banda schriuen gecregen met de fergadt van onsen Luitenant Gouuerneur van Ambona, die aduiseert dat de jacht Neptunus een Macassersche joncke ontrent Bouro heeft aengehaelt, daer ouer die van Louwo, Cambelle, Leside ende Eran raedt gehouden hebben, daerse ons volck vande lodges hebben bij geroupen, seer ontstelt sijnde, met een groot getier ende quaet toornich gelaedt thoonende, seyden datse restitutie vande joncke ende goederen begeerden, ende bijaldien dat men haer geen restitutie wilde doen, datse onse huisinge ende lodges souden aen brandt stecken, loopende met schilden ende swerden als openbare vianden, om ende bij onse huisingen, enfijn t'is soo verre gecomen dat wij alsoo bij de Mooren in den haet gecomen sijn datse spouwen alse ons syen, ende den duuel met sijn moer wel souden int landt halen om ons te plagen ende verdrijuen. En t is oock waer datse met ons veel erger conditien hebben alse met de Portegisen deden, want inde Portegise tijden floreerdense. Doen lach't ouer al vol joncken, die haer al brachten dat se van doen hadden, maeckten neringe, betaelden tollen, ongelden ende ancoragie. Nu seggense dat se van ons niet en genieten, noch profijt en hebben, maer schade, dat wij hare joncken niet en laten comen. Ick achte datter veel van herwaerts ouer comen die V. Ed. veel wijs maecken ende andre diet van hier schriuen, dat men den handel sus ende alsoo aen ons alleen soude connen trecken midts de vremdelingen te weeren, maer soo wij daer bij parsisteren salt wesen als den Spangiaert seit, *quien todo lo quiere todo lo pierde.* Waert saecke dattet met de armade van Don Juan de Sylua anders geluckt ware, souden die van Louwo,

Cambello, Leside ende Eran met dat geheele landt den Tydorees met den Spangiaerts hebben toegeuallen, want sij meenen alsdan van ons ontslagen te wesen ende vrij te sijn van alsoo geplaecht te weesen.

Ick hebbe V. Ed. tvoorleden jaer geaduiseert hoe dat men de vremdelingen sal weeren, twelcke niet met gewelt en moet gedaen werden, maer met goeden witten rijs te brengen, peper, sout ende andre dingen diese noodich van doen hebben, daer men als dan met cladden moet tegen de vremdelingen, ende maecken dat het landt bij tijts geprouideert werdt, ende niet opt leste alst monson verwait is, ende comen alsdan met verstickten swerten rijs diese in Ambona niet en meugen, want hebben veel lieuer haren witten sagu als soodanigen rijs als wij gemeenlicken, maer principalicken dit jaer, gebracht hebben. Hier mede meen ick dat V. Ed. genoch veraduerteert sijt [wat] tstuck van de vremdelingen met de wapenen van Ambona te weren aengaet. Ende daerbij persisterende, houdt voor seeker dat wij de nagelhandelinge verliesen sullen, twelcke ick niet gerne soude begeren te sien, dat de Compagnie door onse gierheyt soo grooten schade soude comen te lijden. Ick ben oock een participantgen, die vant profit oock wat genieten soude, en ben oock de gene die tlandt mijne tweede reyse geconquisteert hebbe, met perickel van lijff ende goet te verliesen. Hoe wel ick daer niet van te bet en sij soo en soude ick nochtans niet gerne sien dat men alsoo verbrodsen sonde ende te meer nu datse verlangen na den viandt, Engelsen ende Francen, diese weten al sterck int vaerwater sijn, daerse al na hopen om ons te plagen ende bederuen. V.Ed. sullen belieuen te letten op de saecke. . . . .

Belangende den Godtsdienst ende Schole in Ambona, is Godt loff weder florerende. Wij hebben van Bantam vercregen een fijn jonck man tot eenen predicant genaempt Sebastianus Dancker [1] daer wij een goet contentement off hebben. Wil hij soo voort als hij begonnen heeft, salt int stuck vande religie in Ambona wel gaen, ende met den schoelmeester sal oock wel sijn. Wij meenen neffens hem te gebrucken Domingo, den quant die(n) Houtman int lant bracht voor sijnen dienaer, want tis nu een fijn joncman, van goet natureel. Is

1 Danckaerts.

met den heer Generael in [van] Banda in Ambona comende, sal daer toe gebruckt werden.

In Ambona souden wel vier leeraers van noode wesen, want één predicant met een sieckentrooster en connent niet wel waer nemen, want daer moeten twee aent casteel weesen ende twee [om] op de Liassersche eylanden als op de bouendorpen te gaen; anders ist geschapen in plaetse vant Christendom te vermeerderen dattet diminueeren sal gelijck alst tot desen dach is geschiet. De Roseniuesche Mooren, wesende ontrent 80 ofte 100 huysgesinnen sterck, sijn vant casteel wel 5 ofte 6 maenden geleden op een nachtstondt altemael stilswigens wechgeloopen sonder eenige oorsake ende sijn gaen woonen aende ander sijde vande bay bij Hatou tegen Rosseniue ouer; gauen wt datse wech geloopen waren om dat ickse te hart gedreicht hadde, om oorsake datse altoos doende waren de Christenen hare secte seer aen te prisen om die tot Mooren te maecken, ende hebben al wederom doen aensoucken om consent te hebben van weder te mogen comen, maer nu datse wech sijn moet men se van de Christenen houden ende in geenderley wijse consenteren weder te comen aent casteel woonen, ten ware dat se haer bekeerden ende begeerden als Christenen leuen. . . . .

Hier beneffens gaet eenen brief [1] vanden coninck van Tarnaten aen sijnen Gouuerneur ofte Stadthouder Kemila Sabadijn geschreven residerende op Louwo, ende is int laeste van Januwario 1618 hem ter handt gecomen, ende bij Heindrick Tack wt de Malaische tale getranslateert, daer bij V.Ed. sien mogen wat den koninck aen Kemila Sabadijn schrijft opt stuck vande vremdelingen. . . . . .
. . . .

Geschreven op Pouloway desen 6en May 1618. [2]

---

1 Zie het volgende stuk.

2 Deze brief is wel eigenhandig, maar niet onderteekend, daar hij is toegevoegd aan dien van 20 Augustus 1618.

H.

Brief van den Sultan van Ternate aan zijn Stadhouder Kimelaha Sabadin op Ambon. [1]

Ayja Kemilaha hooft in Ambona, mijn brief voorleden aen V gesonden, door mijnen dienaer Saraffy, is den inhoudt geweest, als dat ick alsdoen mijn dienaer Saraffy aen U Kemilaha hooft van Ambona gesonden hebbe, ende aen die Sengadie vande Oullilymas ende Oullisiuas alte samen, als namentlijck Hytto, Louwo, Lesside, Cambelle. Ick hebbe versocht als dat ghij mijn wilden stuiren geweer voor mijn corcoorre met sijn toebehooren, ende de Tarnatanen hare kinderen. Het twelcke ick alte male aen mijnen dienaer Saraffy beuolen hadde; dan het is geluckt, als dat ick een weinich geweer gecregen hebbe, ende oock een ofte twee vande Tarnatanen hare kinderen, maar het toebehooren en hebbe ick niet gecregen. Oock hebbe ick verstaen van mijnen dienaer Saraffy, als dat ghij mijn hebt doen weeten, als dat aldaer in drie monssons geenige coopluyden ofte eenige joncken meer geweest zijn. Is alsoo mijn dienaer Saraffy wederomme gecomen ende heeft mijn wederomme U Oulilymas ende Oulisiuas antwoort gebrocht, willende daer mede te kennen geuen, als dat soo wanneer mijn dienaer Saraffy wederomme wilde, dat alsdan Sengadie Lesside soude meede gaen. Soo is nu als dat Sengadie Lesside alhier met mijnen dienaer geluckich gecomen is geweest, ouermidts ick verstaen hebbe, dat daer volk gebreck was. Ick soude U wel met die Sengadie Lesside wederomme antwoort stuyren maer die Ambonese maniere is alsoo, dat sij niet en hooren naer Kemilaha, ofte noch naer Sengadie, Olilymas ende Oulisiuas. Hebbe alsoo derhaluen U met een woort doen ontbieden, ouermidts ghij het selfde niet en weet naer te comen, maer ick segge U alleen U manieren, ouermidts ick ende de Hollanders een accoert hebben gemaeckt, alleenlick vande nagelen, ten tijden van Matelyef doen hij mij belooffde geenige Moorsche coopluyden te verwerpen. Oock gij Kemilaha op Ambon ende Sengadie, Oulilymas ende Oulisyvas, ghij luyden weet die manieren vande Jauanen ende Maleyen eertits. Wilt

---

1 Zie de vorige blz. onderaan.

die selue naer comen, wilt oock niet toe laten, dat de Jauanen ofte Maleyen eenige nagelen daer van dane voeren, maer doet haer luyden hare nagelen aen de Hollanders te verhandelen, want soo U de Hollanders daer ouer eenich quaet doen, dat sal alleenelick op U altesamen aencomen, want ick en hebbe sulcks niet belooft, als oock wanneer het monsson vande Spangiarden verloopen is, alsdan sal ick U wederomme volck stuiren. Oock versoeck ik op U Kemilaha in Ambon ende oock op alle de Oulilimas ende Oulisyuas dat ghij wilt letten op de Hollanders hare schulden. Aya Kemilaha sal gelieuen haer te belasten die altemael te betalen, want alleenelick door de schulden spruyt groote moite ende achterklap, wat hebben wij twee gebreck (?) wilt U dingen wel ouerleggen, Godt almachtich alleen geeft goet ende quaet.

I.

Brief van den Sultan van Ternate aan zijn Stadhouder Kimelaha Sabadin op Ambon [1].

Dit schrijf ick Koninck aen mijn oom Kemilaha Sabadijn, die ick volle last hebbe gegeuen om te commanderen in Amboyna ofte gouuerneren, bijaldien om Godts willen ende om U koninckx willen onthoudt U beste vader niet, U E. vader die een goede naem ende faem ende daet hebben, in Ternaten tot in Ambona toe, als mede de kinderen ende kindtskinderen den gelicken.

Noch valter voor nu jegenwoordich swaricheit in gans Tarnaten, om dieshalven datter niemant is van ons geslacht (twelck wordt genoempt Tommogoola) in Tarnaten, dan wat gebreck heeft, mijn oom, van raetslagen, want het alles op U aencompt, ende in alles U belieuen condt doen. Noch sende ick mijn hooffmester met mijn volck; brengen het dack van mijn corcorde; comen om mijn oom Kemilaha te conuoieeren met al U broeders, met mijn oom Laxaman, met al de ouersten van Oula Lima ende Oulla Siua, comen altemael, om dat ick mach vergaderen om ons gelooff te recht te maecken, ende raetslagen int lant van Moluque, dit om dat onse vianden

---

1 In margine is door van der Haghen geschreven dat de brief ontvangen werd den 5 Juni 1618.

noch macht hebben. Daerom daer is geen ouerdencken te cort voor mijn oom Kemilaha met U twee gebroers, onthoudt, laet dit sonder faut weesen. Bij aldien als ghij compt berecht aen Bourou aen U jonck vader Kemilaha Fackiery, dat hij die van Bourou altmael mede brengt, want alle mijn raet sijn maer jonge luyden, daerom is dit dat ick het eysch aen mijn oom Kemilaha, compt doch soo sal het goet weesen, laet het seecker sonder faute weesen, o mijn oom Kemilaha met al de ouerste van Oulla Lima ende Oulla Siua. De nagelen en vercoopt aen geen andre coopluyden als aende Hollanders alleen, want ick met haer verdrach gemaeckt heb, derhaluen maeckt dat mijn beloften geen faut en is; dan bijaldien de Hollanders al de vremde coopluyden eenige ouerlast doen, laet dat niet toe, want mijn beloften met de Hollanders dat die geen recht en hebben ouer de coopluyden Islam. Dit sonder faute, bij aldien de Hollanders niet willen geloouen mijn, schrijft met mijn bootschap, dan bemerck ende sie het dat sij luyden mijn dan quaet willen doen, laet dit sonder faut weesen, onthoudt dit mijn schrijuens.

K.

Uit een brief van Steven van der Haghen aan Bewindhebbers, in d. 20 Augustus 1618.

. . . .

Ick ben al wat verwondert dat V Ed. ons jaer op jaer soo stric-telicken commanderen de vremde Indianen van Ambona te weeren, een sake daer bij dese tijt soo veel aen vast is, anders niet dan ofte wij Ambona moe waren, ende begeerden die landen in handen van de Engelschen ofte aen andre natien te recommanderen ende toejagen, ende soo wij daerbij persisteren mochtet alsoo wel gaen, ende dat om een clein gewin min ofte meer tlant in sodanigen perickel te stellen. Aende cleeden mogen wij wat verdienen maer aenden rijs weinich ofte niet ende maken ons derhaluen soo odieus niet alleen bij de Moluquesen, Ambonesen ende Bandanesen maer oock bij de Jauanen, Macasseren, Maleyen ende andre natien, want de cleine cramers wort daerdoor tbroot wt de mondt genomen. Derhaluen ist geen wonder dat se onse vianden werden. Dit jaer heeft men den

rijs tot Japara à 12 14 en 16 realen den cojang ofte last lelick ende swart moeten coopen, die men in Ambona tot 30 ofte 40 realen qualicken wederom can venten, want alsser witten rijs compt soo en willen se de onse niet eens aensien, en blijft ons aende handt, gelick dit jaer in Ambona gebeurt is. V. Ed. rekenen dat eens ouer, men moet daer tot Japara om varen, daer de schepen temet op den hals leggen en rijen, gelijck metten Generael Reinst en schepen [1] ende andre gebeurt is; de maentgelden ende de cost vant scheepsvolck moet gerekent wesen; den rijs blijft gemeenlicken 3, 4, 5 ende 6 maenden inde schepen, daerse verbroit, van mijt gegeten wordt; de schepen bederuen daer oock van, alsoo datter grote leckagie op valt; men moeter tot Japara huis op houwen; daer moet men verschenken; den Coninck van Mataram wil alle jaren 2 halue cartouwen ende andre dingen meer hebben; soo dattet niet al winste en is, gelijck sommige rekenen, ende die schepen die men daer op houdt varende condemen gebruicken op andre plaetsen tot negotie van meerder inportantie. Dit gaet Ambona alleenlick aen, maer inde Moluques can men veel rijs vercoopen tot groote auance; de winst op den rijs tot Banda is oock weinich.

Dese twee jaren an°. 1617 en 1618 hebben sommige joncken begonnen aent eylant Bourro te comen met rijs ende andre dingen, daer die van Cambello, Louwo ende van andre plaetsen veel nagelen gebracht hebben. Dat sal ons alle jaren gebeuren sonder dat niet wel te connen remedieren, want als de joncken van Ambona al geweert werden, so hebben se wel 25 plaetsen op andre diuersche eylanden daerse connen leggen, daer haer de nagelen toegeuoert sullen werden. Hoe lichtelicken connen ons een hondert bahar ofte twee veruoert werden buiten ons weeten, dat soo niet geschieden can als de joncken vrielicken mogen op hare oude plaetsen comen leggen, want dan is men daerbij om te visiteren. 'Tware te wenschen dat men in Ambona een fergat ofte twee hadde, om te met de ronde te doen, dat soude groot ontsicht maecken, hondert mael meer als de fortgens van Hytto ende Cambello, daer de soldaten niet anders en doen als beestich drincken waer door eenen dootlicken haet op onsen hals gehaelt hebben.

Daer souden groote profiten op de cleeden vallen, bijaldien wij

---

1 Dat is: met de schepen van Gen. Reynst.

den handel alleen in handen hadden, maer dat en wil met gewelt in dese landen voor als noch niet vercregen wesen, maer daer tegen staet soo het mogelick ware met de Engelsen te vereenigen, om met beyde onse machten de Portegisen wt de negotie vande custe van Cormandel ende van Suratte te houden, ofte ons te vermeesteren vande straet van Singepura, ende beletten datter geene joncken op Malaca en varen, ofte laten dat den coninck van Johors ondersaten doen, om ons niet in den haet van alle dese Indissche natien te brengen. Alsdan souden alle de nagelen, noten ende macis in onse handen comen, dat nu niet en geschiet . . . .

Ick hebbe daer naer [1] ontrent 15 maenden in Ambona gewest, ses maenden bij den Gouuerneur Block Maertss. tijden ende na sijn vertreck ontrent 9 maenden gouuernerende, tot dat ick met den heer Generael Reael naer Banda ginck, ende heb mij binnen dien tijt van Capitein Hytto's doen geinformeert ende op sijn saecken gelet ende doen letten soo veel alst mogelick is geweest, maer en hebbe niet connen vernemen nochte bemercken dat hij hem anders als vroom, wel ende getrou gedragen ende gequeten heeft. Oock hebbe ick de coopluyden [gevraagd], bij namen Aert Gijsels ende Gilles van Hattem, die elck wel 2 jaren te vooren eer dat domine Gasparus in Ambona quam inde loge van Hytto gelegen hebben, dagelicks met capitein Hytto conuerserende, maer en weeten van hem niet te seggen als eer en duecht. Aengaende dat men hem nageeft van met de Engelschen gehandelt te hebben ofte van haer op Hytto te doen comen, dat int minste daer niet aen en is. Seggen rondt wt dat hij een goet man is ende datse hem niet anders en wenschen dan dat hij maer wat beter paste om sijn schulden te betalen. 'T is soo dat hij een groot Mahometist is, die veel doet om sijn geloof te doen verbreien, alsoo Hytto vol Moorsche papen is; arbeiden seer om haer seckte te verbreiden gelick op Laricke, Wacassiu ende op andre dorpen gedaen hebben. Maer de onse hebben groote schult datse bij tijts daer niet voor en sijn geweest om dat te beletten. Daerdoor meen ick dat Gasparus ende andre soo grooten haet op capitein Hytto gecregen hebben. 'Tware te wenschen dat onse predicanten en siecken-

---

1 Na zijn brieven aan Bewindhebbers van October 1615, waarin hij de klachten van den Gouverneur Block en den predikant Wiltens over Kapitein Hitoe overbracht.

troosters oock soo iuerich waren om 't christen geloue te vercondigen ende verbreiden; meugelick en souden soo veel christenen het Moorsche gelooff niet aengenomen hebben.

Ende dat eenige Hyttesen bij nacht doende sijn geweest om steelswijse eenige quantiteit nagelen in een prau te brengen om aende Engelsen te vercoopen, dat is waer. Tselue is lang geleden ende is oock buyten capitein Hytto's weeten geschiet, alsoo dat ick meene dattet soo bondt niet en is als men wel van capitein Hytto geroepen ende geschreuen heeft. Maer Ticos op Louwo dat is een fielt ende viandt vande Hollanders ende vrint vande Engelschen, gelicker op Louwo veel sijn ende alle de Cambellesen, die alle het lant tegen ons op hitsen, ende dat is meest toegecomen door tfortgen dat op Cambello geleit is tegen haren danck, twelck oock nergens toe nut is . . .
. . . .

Gescreuen desen 20en Augusti int fort van Nofaquia opt eylant Maeckjan in de Moluques.

V. Ed. Dienstwilligen,
STEUEN VAN DER HAGHEN.

L.

Brief van Herman van Speult aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 4 April 1619.

Mijne Heeren, naer behoorlijcke eerbiedinge, 'Tnevens gaende is copie van mijnen jongsten en t'zedert en hebbe geene van U. E: E: ontfangen, waeromme bij deesen te corter sal weesen, aviseerende den stant van hier ende t'geene in deese quartieren geynnoveert is ende van tijt tot tijt t'zedert de absentie van den Hr. Admirael vander Hagen, die nu een ront jaer van hier is geweest, ende den Heere Generael Reael soo in Banda als inde Moluccas heeft gevolcht.

Bij mijnen voorigen is U: E: E: wijtloopich geaviseert den oorspronck der rebellie onser onderdanen de Houtomoureesen [1], die sich

1 De inwoners van Hoetoemoeri, aan den ZO. hoek van Leitimor gelegen, maakten zich dermate aan rooverijen schuldig dat Houtman het noodig gevonden had

soo wijt en sijt begost te verspreyen, dat bijkans het halleve lant daer van geinfecteert was, waerover onse naerbuerige Mooren niet weynich hare fijgure en speelden, meynende dat dit de rechte occasie was omme haere quade genegentheden tegens ons wtspouwen, waerover de voors: Houtomoureesen haer bevindende soo gestijft met beloften, begosten heel stout te werden, in vougen dat sij eenige hooffden hier voor ofte onder t' casteel dorsten coomen van daer haelen, dat naer mijn opynie, ingevalle ick haer langer tijt hadde laten voortvaren, te beduchten hadde, meerder toevals soude gekreegen hebben, dat hoochnoodich diende voorgecoomen. Derhalleven hebbe geresolveert haer met gewelt aen te tasten, soo haest als het weder sulckx eenichsints soude willen toelaten, soo dat int leste vant reegenmouson alle nodige preparaten tot den tocht ende belegeringh veerdich maeckte, omme de selleve plaetse, die wtter naturen zeer hooch ende sterck was naer men seyde, met gewelt aen te tasten ende haer te veroveren, met meyninge, so mij sulckx ontstont, de selleve met affsnijdinge van water so te benouwen, dat sij haer souden hebben moeten in mijne handen begeven, also ick mij met ons volck in des viants sagu bosch genoechsaem soude hebbe connen erneeren, al haddet belegh oock ses maenden geduert.

Den 22 en 23 September [1618] bevindende dat het bestant van weeder begost te werden, dede alle de cooningen ende hooffden van hier omtrent het casteel beroepen omme te overleggen met hoe veel volckx mij een ider soude connen assisteeren, dewelcke in getalle bevont 1000 man te weesen, belaste dat sij tegens den 25 ditto haer aent casteel souden laten vinden, geprovideert voor 5 dagen, het welcke sij puntualijck naer quamen, soodat ick den 25 ditto mij (: in Godes name:) derrewaerts vervoechde, weesende sterck 1000 Amboineesen, verdeelt onder 8 vaendelen, ende 70 soldaten; quamen des selleven avonts noch op Bagualle, alwaer wij dien nacht

---

hen te verplaatsen in de nabijheid van 't kasteel, waar zij zich uiterlijk bij de Christenen aansloten. Het gedwongen werken aan 't kasteel was oorzaak dat zij zich langzamerhand weder ter sluiks naar hun oude woonplaats in de bergen begaven en weigerden aan 't bevel van den Gouverneur om terug te komen te gehoorzamen. Van Speult loofde toen een prijs uit voor hun koppen, maar deze maatregel had ook geen doel getroffen.

bleeven. Des anderen daechs smorgens met den dageraet embarqueerden ons wederomme ende voeren naer de strant van Houtomourij, alwaer wij omtrent den middach landen sonder eenich contraste te vinden, ende sont datelijck een partie soldaten nevens een deel inwoonderen wt omme te sien hoe't in haer oude stadt gestelt was, die sij ten tijde van haer eerste rebellie hadden verlaten, alwaer wij de spanagie der huisen vonden, dat ons seer wel quam, alsoo wij terstont onse tenten daer over haelden ende ons daer legerden.

Omtrent een uure voor den avont quamen sij met een groot gedruys wt het bosch ende schooten op ons, doch en werde niemant gequetst; oock sont dien avont noch eene vande geene, die wel eer bij die van Houtomourij gewoont hadden, naer booven, haer nochmael aenbiedende mijne genade, dat sij souden affcoomen, ende ter contrarie, dat ingevalle sij luiden niet aff en quamen, dat ick op mergen, weesende den 27, haer met gewelt soude aentasten ende alsdan niemant en soude sparen. Omtrent een uure naer datum quamen de geenen, die ick wt gesonden hadde, wederomme, rapporteerende dat zij met eenige vande jongeluiden hadde gesproocken, die welcke hun voor antwoort gegeven hadden dat sij 't de Orangcays souden aendienen ende op morgen bescheit voor sonnenopganck geven. Des anderen daechs smorgens weesende den 27n sont den voors. wederomme ter gesetter plaetse, alwaer die van Houtomourij oock compareerden versoeckende dat eenige der vrijer burgers bij hunlieden mochte coomen, die welcke derrewaerts liet gaen, coomende wederomme eenige van haerlieden in ostagie.

Hier en tusschen dat in deese onderhandelinge waren, soo sagen des morgens met der sonnen opganck aande ander zijde vande pas wel 60 off 70 gewapende man, weesende naer wij presumeerden volck van Tiel ende (naer sommige seggen) eenige van Way te weesen, en quamen omme die van Houtomourij te assisteeren, de welcke, so haest als sij wisten dat wij naer booven waeren, wederkeerden van daer sij gecoomen waeren. Oock quamen omtrent den 8 uren de vrije borgers wederomme, rapporteerende dat sij luyden seiden de oorloge jegens den Cooninck van Hollant niet aengenoomen en hadden dan jeegens eenen Don Pedro, dat haer rechte hooft was, dien sij over eenigen tijt verworpen hadden, ende dat sij gaerne

souden aff coomen als ick haer sijn hooft wilde geven, waer wt wel te speuren was, dat met hunlieden niet goets en soude te verrichten weesen. Derhalven sont datelijck 200 man om rieden te halen, soo tot water als omme de leeren te laten maecken. Ondertussen en lieten de hooffden niet aff mij te importuneeren dat haer soude willen vergunnen, dat sij noch eenen boode mochten naer die van Houtomourij senden, dat hun eyndelijck vergunde, alhoewel ick wel voelde dat daer niets van vallen en soude. Middelerwijle dede alles veerdich maecken wat tot den storm ons dienstich was. Des avonts quamen ditto gesanten wederomme, rapporteerden dat sij met ons wilden handelen ende dat die van Houtomourij hare gecommitteerde souden afsenden, doch dat wij ostagiers bij haer souden senden, dat den 28n des smorgens geschiede; mede sont onder ditto ostagiers den vaendrager met last dat inspectie op de gelegentheyt vande plaetse soude neemen. Onlanckx daer naer quamen de onse wederomme, seggende dat sij nieuwers naer en wilden luisteren ende recht wt geseyt hadden, dat sij met mij niet en wilden contrackteeren ende dat Capn. Hitto den pais wel soude maecken, verbiddende met eenen dat hem niemant en soude vervorderen meer omtrent haer sterckte te coomen. Waer over datelijck den vaendrich, die alreede de inspectie hadde genoomen, commandeerde dat hij sich met 18 soldaten in embuscade soude leggen, dicht onder haer sterckte, omme te verhinderen dat sij den wech niet wederomme met voetangels en souden besetten, met expresse last haer stille te houden tot naerderen ordre.

Haer eerste sterckte was op eenen smallen rugge van eenen zeer hoogen berch, die aen wederzijden soo steil neer ginck dat het onmogelijck was die van ter sijde te connen beclimmen. Deese selleve affsnijdinge beneden vol voetangels beset, ende aende ander zijde van ditto affsnidinge was een borstweeringe van dubbele boomen, anderhalfs mans langte hooch, omtrent 40 voet langh, also de rugge niet breder en was te dier plaetse. Den vaendrich met de soldaten lach een tijt lanck stille, dicht onder haer sterckte, ende siende datter seer weinich volckx in was quam naerder ende deden boven last een charge 2 off 3 op haer sterckte, ende naert scheen so meynden sij luyden dat de gantsche macht daer was, so steldent de Houtomoureesen op een loopen, abandonneerende de plaetse, die soo sterck wt der naturen was, dat men met 10 man 1000 daer buyten soude

connen houden. Welcke tijdinge mij gebracht sijnde, was seer bedacht, dat sij het fort hadden verlaten onder een oorlochse treck, omme ons alsoo een cans aff te sien; derhalleven haestede mij terstondt persoonlijck derrewaerts met 40 soldaten ende eenige Ambonneesen omme te prevenieeren den viant ons geen voordeel aff en sagen. Daer commende was seer verwondert dat sij de plaetse so verlaten hadden; oock sont een partye van 7 soldaten voor wt omme te besichtigen hoe't voorder gestelt was, die seer onlanckx weer quamen, rapporteerende dat niet verre van daer een steenen sterckte op eene hoochte lach, werrewaerts wij [ons] met de soldaten ende omtrent 300 swarten vervoechden, omme te sien hoe't aldaer gestelt was. Ende also sij het eerste so simpelijck hadden verlaten so en was het volck, so wel de inwoonderen als de soldaten, niet te houden, versoeckende dat sij toch mochten voortvaren, also sij meynden het en soude niet eens tegenhouden, daer ick inden eersten niet toe en cost resolveeren, weesende van opynie dat eerst alle noodige preparaten ende de gantse macht bij den anderen wilden hebben alsoo ick niet van meeninge en was geweest yets te attenteeren op den viant voor des anderen daechs. Doch door het continuel aenhouden soo vande inwoonderen als de officieren vande soldaten, so liet mij diverteeren, stellende aende rechter sijde de soldaten ende aende slincker zijde de inwoonderen, doende het teecken geven om te stormen. Soo vielen met een goede corasie daer op aen, quitende haer de soldaten seer wel, doch en wierden vande swarten niet gesecondeert alst wel behoorden. Daer en tegen weerden haer die van binnen als soldaten gedurende deesen storm omtrent een ure, ende geen cans siende, so vont geraden wederomme aff te trecken met verlies van een soldaet ende 10 gequeste, so dat het $\frac{1}{5}$ vande soldaten schadeloos was, waer door den moet so onder de soldaten als onder de swarten soo gesoncken was, dat het te verwonderen was de verslagentheyt des volckx te sien, ende een yder soude geerne, so witten als swarten, wederomme geweest hebben, daer ick gans niet toe gesint en was. Oock dede bij mij coomen de cooningen van Rosseniven, Kielang ende Soyo, nevens de andere hooffden, haer belastende, dat sij alle haer volck datelijck wt den leger souden ontbieden, ende dat ick nu alle mijn stormgereetschap ende vierwercken hadde ende dat sij daeromme den moet niet en mosten

verlooren geeven, al wast saecke dat sij ons de eerste reyse hadden affgeslagen ende dat sulckx was bij gecoomen overmits wij geen stormgereetschap bij de hant en hadden, doch was alles te vergeeffs. Derhalleven siende dat hunlieden met goedicheyt niet en cost beweegen so dede datelijck de helft der soldaten het smalste des rugs vanden berch besetten op datter niemant vande inwoonderen en souden wederkeeren moogen. Daer naer begoste haerlieden te draygen, dat den eersten die vluchte soo soude trackteeren tot exempel van alle andere. Doch sij luiden siende geene beetere wtcompste, belooffden sij souden haer dragen als goede ondersaten vanden Cooninck van Hollant ende souden met mij leven ende sterven.

Ondertussen sont de gequeste wederomme naer den leger, spreeckende de soldaten een harte int lijff, ende naer dat allen wel veerdich waren, soo deede het teecken doen ende namen in Godes name den tweeden storm wederomme bij der hant ende trocken met eene goede coragie daer wederomme op aen, het welcke die van binnen naer seer kleyne wederstant verlieten, als onder haerlieden sulckx niet gewent sijnde naerdat sij imant affgeslagen hebben, dat haer die wederomme soude coomen bestormen. Met welcke victoria, die de Heere verleenden, was de couragie wederomme soo gewassen, soo dat naer dat het volck een weynich hadde gerust, weder een partije wtsont omme te weten hoe't voorder gestelt was. Quamen seer onlanckx weder; seyden dat niet verre van daer een fortken lach op eene steylte, daer men lanckx een smallen pat op mosten gaen, staende over al seer vol voetangels, daer 2 bassen op lagen; daer met een leeger coomende sach weynich gelegentheit omme lanckx dien cant met stormen yets te obtineren. Derhalleven verdeelde de soldaten, leggende die op haer voordeel, latende continueelijck op het fortken schieten, opdat ondertusschen de Ambonneesen de voetangels souden wttrecken. Oock sont een partie van 150 man vande Amboineesen aende rechter zijde vanden berch aff, opdat die vande ander zijde vant fort weesende, met een geroep mij souden waerschouwen omme als dan te gelijck daer op aen te vallen. Ende so haest hunlieden gewaer wiert, lieten alarm slaen ende vielen daer op aen, ende sij luyden gewaer wordende dat sij van 2 sijden aengetast wierden verlieten hare sterckte ende vluchten naer hare negrij genaemt Maut, alwaer onse inwoonders haer dapper vervolchden als

beeter gewent weesende die steile klippen als de onse, soo dat sij eerst booven waren, doch van die van Houtomourij sprongen 5 off 6 man over de mure ende maeckten al den hoop gaende, soo dat genoech te doen hadden dat haer staende hielt, ende alsoo ons cruit en loot begost te mancqueeren soo trock soetkens aff tot ons lest gewonne sterckte, doende de soldaten wederomme versien van cruit en loot, doch en was van geene meyninge, alsoo het alreede 4 uuren naer middach was, meer te stormen overmits het volck moede en mat was van 4 stormen so sij alreede gedaen hadden. Doch alsoo de hooffden van onse onderdanen zeer geneegen waeren omme de victorie te vervollegen, oft wel te seggen graech waren om den buit, al soo ick hun die ten roove belooft hadde; de soldaten waren mede seer graech, allegeerende dat ingevalle men haer veele tijts vergunde dat sij haer den aenstaenden nacht verstercken souden; soo dat eyntelijck naer veel persuadeerens hun versoeck verwillichde ende nam een storm wederomme bij der hant, doch die van binnen weerden hun so wel dat wij genootsaeckt waren met wel 20 gequeste so swarten als soldaten aff te trecken. Mede nam persoonlijck inspectie vande plaetse die mij dacht sodanich te weesen, dat deselleve niet seer lichtelijck en soude hebbe becoomen. Een halff uure voor avont sont een partije van 300 swarten aende andere sijde vande Negrij, daer die van Houtomoury denselleven nacht noch op wtvielen, alwaer van weder zijden eenige doot ende gequest werden, ende wij legerden ons inde lest veroverde sterckte des avonts omtrent den 8 uren, in consideratie genoomen hebbende de sterckte der voorseide stadt ende de onbequaemheyt der plaetse, wesende rontsomme besingelt met een seer dicke muer van steenen, ende daerentegen affmetende off al geviel dat Godt mij stormenderhant de stat liet inneemen, so en soude toch niet meer dan een deel onnosel bloets van vrouwen ende kinderen vergooten gewerden hebben, gemerckt de Ambonneesen seer bloetgierig sijn onder verwonnen luyden, also de mans genoechsaem souden ontvlucht hebben, die haer als dan souden vervoecht hebben bij eenige onser vianden, waermede die in sodanigen gevallen versterkt soude hebben, so en vont niet ongeraden door eenen onser hooffden, die aldaer een suster binnen hadde, haer nochmaels onse genade vanden lijve aen te doen bieden, alsoo mij wel bewust was, dat haer den moet vrij wat ontsoncken soude sijn. Daer sij naer

luisterden ende sonden des selleven avonts haer vrouwen noch aff met eene vereeringe van negen gongen ende 5 cleden, biddende om haer lijffs genade, seggende dat hare mans met den dageraet souden affcomen, haer excuseerende dat sij mij desselleven avonts niet inde negrij en lieten; geschieden overmits inde nacht in soodanige gelegentheiden groote ongelucken ontstaen, ende dat op morgen daer inne verwillichden, overmits mij ongeraden was bij nacht op een onbekende viantlijcke plaetse te coomen.

Den 29en des smorgens trock inde stadt van Houtomoury diesoodanich bevont, dattet te verwonderen was dat dat volck so kleynhartich waren geweest; deden datelijck alle haer wapenen op de marckt brengen waer onder bassen waren, beginnende de mueren desselffs te raseeren, ende den 30 stack den brant inde negrij, neemende alle het volck mede, so mans, vrouwen ende kinderen, weesende te samen omtrent 350 sielen, booven die geene die daer noch weg en gevlucht waren als 4 van de principaelste met 50 man. Die van Houtomoury hadden in dit stormen verlooren 10 man; ick omtrent 40 gequetsten, ende wij verlooren 4 man ende inde 30 gequetsten. Den Almogende sij loff voor soo genadige wtcompste.

Den eersten October quam het volck aent' Casteel, nemende die van Houtomoury al te samen binnen t' Casteel in bewaringe, sendende datelijck brieven aende Mooren van Hitto, Honnut, Mamalla, Attecyvel en Tical, dat sij niet naer en souden laten mij datelijck de gevluchte Houtomoureesen te senden off ick soude die coomen halen, die welcke alle te samen binnen den tijt van 8 dagen compareerden nevens de hooffden der bovengemelder plaetsen, die haer saecken quamen verschoonen also sij wel wisten dat sij voor suspect gehouden werden. Die van Tiel brachten 7 gongen wederomme, seggende dat wel soo was, dat sij die ontfangen hadden voor een schenckagie van die van Houtomoury maer niet tot sodanige eynde omme haer te assisteeren. Die van Honnut maeckten een calckhooven voor ons van over de 3000 manden calck, die sij op den hals droegen over berch en over dal wel bij de 4 milen weechs sonder eenich loon, alhoewel die niet onder t' Casteel en staen. Enfijn alle dese omliggende Mooren, die hier eenichsints schuldich toe waren, beeffden, overmits sij meynden nu nieuwers op hare hooge clippen ofte sterckten vrij te weesen noch te moogen verlaten, alsoo Houtomoury voor een vande sterckste van

gans Amboina was gehouden ende haer nu bedroogen hadden gevonden in t' geene men vande Nederlanders seyde, dat was dat sij wel volck te see waren maer niet te lande, ende dat met namen in soo hoogen geberchte als Houtomoury was. De Houtomoureesen vant geraden met eene seeckere boete ofte amende te belasten, te weeten de hooffden ijder, die der 8 waeren, stellende de selleve op 100 realen, de gemeyne mans en vrouwen 10 ende de kinderen op 5 realen, welcke penningen voor haer betaelden de hooffden der steden, daer die onder verdeelde. Deselleve verdeelinge was pro rato dat ijder mij geasisteert hadde met volck, daer in alles amonteerde omtrent 2850 Rrs. Hetwelcke geschiede omme twe redenen: eerstelijck omme voor te coomen dat sij mij niet soo lichtelijck als ongesepareert sijnde, en souden wechloopen, gelijck sij verscheyden reysen gedaen hebben voor deesen, ende ten anderen omdat de hooffden daer te beeter op souden passen. Ditto 2850 Rr. sijn verdeelt in naervollegender manieren: eerstelijck aff getrocken 750 Rr. so bedroegen de gedane oncosten op deesen tocht; 1000 realen verdeelt onder de Amboneesen, opdat sij in toecoomenden alser wederomme yets voorvalt te gewilliger souden weesen; 150 Rr. voor de armen ende 750 voor de soldaten, waermede een ider seer wel te vreeden was. Blijvende, den Almogende sij loff, den stant van Amboina daer door in seer goeden doene, die den Almogende gelieve lanckdurich te maecken. Hier nevens sende een ontwerp vanden opganck ende gelegentheyt van Houtomoury.

. . . .

Omtrent 5 mijlen weechs bij westen de cust van Ceram leyt een eylant genaemt Boano, ende op de Noordcust van Ceram een plaetse genaemt Lissebatten, dat erffrovers sijn ende al over ettelijck hondert jaren nieuwers anders mede erneret en hebben als met rooven, sonder aensien ofte het hare vrunden off vianden waren. Deese hebben nu binnen 4 a 5 jaer herwaerts so vant volck omtrent het Casteel woonende als van onse eylanden onder het Casteel sorteerende over de 200 man genomen, die sij terstont aende naest gelegenste plaetsen vercoopen, waer over de eene tijt voor ende dander naer clachten quamen, so dat al over 2 off 3 jaer inde meulen is geweest datmen eene generale beschrijvinge soude doen omme met alle de macht van corcorren, so de gener die onder het Casteel staen als de gener die daer bij geinteresseert waren, te doen vergaderen omme te gelijcker

hant met eene goede macht ende ordre derrewaerts te gaen, die bestemde jegens primo October aen 't Casteel soude coomen omme alsdan te gesamender hant naer Boano te gaen ende haer te bestraffen.

Quamen omtrent ultimo ditto, weesende 35 corcorren sterck, waer onder 5 van Capn. Hittoe, daer hij persoonlijck mede quam, weesende in alles sterck omtrent 3500 man, die al te samen op haer eigen cost quamen, waer mede ick met omtrent 60 soldaten, den 4 November mij op de roy [roei] begaff, stellende eerst onsen cours naer Hitto, also ick Kimola Sabadijn, stadthouder des coninckx van Ternaten, wilde spreecken over de absurde proceduren aldaer door de inwoonderen aen onse coopluyden gedaen, het welcke ditto Quymolaha vernoomen hebbende, liet mij datelijck bidden dat ick doch daer niet en wilde coomen met de armade, want ingevallen sulckx geschiede, soo souden alle de inwoonderen te landewaerts inne vluchten ende ondertussen soude verhinderen dat de nagelen gepluckt en werden, alsoo daar een tamelijck groot gewas was. Waer over met 2 corcorren derwaerts ginck, latende de reste op Hitto. Daer comende waren meest alle de inwoonderen gevlucht. Vont ditto Kimolaha oock 3 off 4 mijlen van daer, die so bevreest was, dat sich nauwelijck dorst vertoonen, den welcken recht wt seyden, dat niet langer van meyninge was, hare insolente proceduren aen onse aldaer geschiet te verdragen, ende in gevalle hij aldaer, als van weegen den Cooninck van Ternaten regeerende, geen recht over des Cooninckx onderdanen en deeden, dat gedwongen soude weesen ons selleven te rechten. Waer over hij mij belooffde dat alsoo haest als hij t'huys gecoomen soude weesen daer recht over soude doen, ende maecken dat wij niet meer soo qualijck souden bejegent werden. Mede hielt hem voor, dat sijne E. oorsaecke was van ons op sodanige moeyte ende oncosten te jagen, overmits die van Boano onder den Cooninck van Ternaten stonden, ende hij over onse menichvuldige clachten behoorden recht gedaen te hebben, dat hij bekende in effeckt wel so te sijn, dan dat hij sulckx niet machtich en was. Waer op hem antwoorden, dat hij nu onlanckx met 5 off 6 corcorren daer was geweest, waeromme dat hij van onse saecke niet en hadde gehandelt, dan dat sij luiden meer sagen op haerlieder eygen profijt, latende ondertusschen ons verongelijcken, dat ick seyde geensints langer te willen gedoogen, aengesien wij niet gewent en waren ons te laten

verongelijcken, als sij luiden genoechsaem costen aff meeten, dat wij den Cooningen van Spanien ende Engelant niet en vreesden ende om onse gerechticheyt te maintineeren de oorloge tegens hunlieden, dat soo machtigen potentaten sijn, te gelijck derreven aenvaerden, ende oversulkx niet en mosten meynen, dat wij haer vreesen. Daer op ditto Kimelaha antwoorde dat hij sulckx alles wel wiste ende dat hij in toecomende daer andere ordre in soude stellen, spreeckende soo schoon als hij geleert hadde. Enfijn het schijnt dat deese Mooren met vrese moeten gehouden sijn. Seide dat hij persoonlijck mede soude gaen, ten ware saecke jegenwoordich het nagelplucken hem sulckx niet en verhinderde, mij seer waerschouwende dat wel op mijne hoede diende te weesen, also het volck van Boano een seer vermaert ende kloeck volck was, daer de Portegijsen menigen tocht op gedaen hadden sonder yets verricht te hebben. Waer mede mijn affscheit van sijnne E. nam om mijn deseyng te effectueeren.

Stelden onsen cours naer Boano alwaer wij den 14n November arriveerden, weesende eene vande wonderlijckste eylanden die oyt gesien hebben van steilte vande sijde daermen tselleve aen mosten doen, zijnde rontsom besingelt met cruipelbosch en mourasch, soo dat nieuwers dan in een nauwe riviere recht voor haer fort en consten landen, dat sij met voetangels hadden beseth, hebbende overal de plaetsen daer men eenichsints soude hebben connen landen, met palen ofte vriese ruiters beslooten. Doch daer commende sont datelijck een Orangcaya van Cambelle met een vredevlagge aenden Sengadie van Boano, hem ontbiedende dat hij bij mij soude coomen, ende reden geven waerom hij op den Cooninckx van Hollants volck so lange jaren geroofd hadde, daer hij voor antwoorde op sont, dat hij onder den Cooninck van Ternaten stont ende niet onder ons, ende voor ende aleer hij bij mij woude coomen, wilde eerst eens proeven wat de Hollanders in haer schilt voerden ende off het andere soldaten waren als de Portegijsen, ende dat als hij eerst 6 off 700 man soude verlooren hebben, dan soude het noch tijts genoech weesen omme bij mij te coomen. Interym dat in dese onderhandelinge waren, hadde vast een stuck weechs om het eylant gevaren omme te besichtigen waer best ende bequaemst soude moogen landen. Derhalleven gingh met alle de corcorren derrewaerts, het welcke den Sengadia siende, begost beteren coop te geeven,

coomende persoonlijck aen mijn boort, presenteerende alle de schade so wij bij hunlieden geleden hadden te restitueeren, te weeten dat de gevangenen, so noch bij den leeven waren, datelijck soude weder geven, ende de geene die overleden waren off niet weeder te becoomen soude hij voor ijder persoon 50 Rr. geeven ende daer en booven een amende van 750 Rr. ende eene corcorre van 4 Nassenadies, die ten minsten 500 Rr. weerdich was, onder beloften van nu noch t'eenigen dage iets meer op d'onse te sullen rooven, dan aent Casteel als goede vrunden te willen coomen handelen, tot welcke conditien te meer genegen was omme den Cooninck van Ternatens ongunst met alle deese Moorisina niet te seer op den hals te halen [1].

Vandaer gingen naer Assehoudy alwaer sij mede schuldich waeren aende booven verhaelde rooverijen, die oock op voorige conditien in genade aennam, met dat sij 150 realen tot een boete soude geeven ende daerenbooven een nieuwe corcorre.

Ick was mede van meeninge die van Lissebatten aen te doen en passant, dan sulckx wiert affgestemt overmits het te laet was ende aldaer een leeger wal. Van daer setten onsen cours overmits manckement van vivres naer Cambelle, ontbiedende aldaer de hooffden van Hateboute, Keelang ende Manipe, die mede al schuldich waren aen de voors. roverien, doende haer op den Mossaffy sweeren off sij aldaer oock schuldich in waren, die sulckx bekenden, doende datelijck restitutie ende eene amende van 350 Rr. Ende gemerckt pr. faute van viveres de ronde die voorgenomen hadde te doen lancks de cust van Ceram, alwaer oock eenige plaetsen sijn die onder 't Casteel staen ende gans van ons vervremden, daer de Mooren terstont achter sijn, maeckende deselleve Moors, waer mede wij van onse souvereyniteit als dan versteecken sijn, werdende daer en booven dootvianden van ons, alsmede al hadden beginnen te doen in onse eylanden als op Oma den Cooninck van Hattua met alle sijn volck ende op Nouselao den Cooninck van Hamette, met meest sijne principaelste Orangcays, dat eenen verloopen Bandaneesen paep ons aldaer so beschict hadde, die al over een

---

1 Het contract van Van Speult met die van Boano vindt men bij Valentijn II 2, p. 41.

jaer gaerne bij den cop souden gevat hebben, dan en hebben hem noyt connen crijgen, daer mij docht nu een goede occasie toe hadden; derhalleven dede alle de Oulisivas ende Oulilimas beroepen onder pretext van te willen bitcharen, wat best soude doen, gemerckt de cost bij haerluiden op was ende hier voor 3500 man niet en was te becoomen ende het weinich dat ick hadde over so veele niet en coste helpen; derhalleven verdeelde onder haerluyden de boete ende vereeringen, ieder pro rato vande quantiteyt des volckx, haer voor houdende, dat de questien die aldaer tussen de negrijs waren gereesen op mijne compste aldaer soude effenen, die meyne binnen twe maenden derrewaerts te sullen weesen. Mede vermaende den cooninck van Ulatten, dat oock een van onse onderdanen is, dat hij niet meer en soude gedoogen dat de Mooren van Iha-Mau op de mart van Sorresorry souden coomen, slaende het volck, omdat sij verkenvlees ter merckt brachten, dan dat haer daer tegen soude stellen, alsoo eerlang mij persoonlijk daer meynde te laten vinden, drayende mijne propoosten met eenen op den Bandanesen paep, die op Nouselao onse onderdanen Moors maeckte, dat in geender manieren seyde te willen gedoogen, alsoo mij wel te ooren gecoomen was, dat Radia Hamette ende meest alle sijne principaelste Orangkays als Moors waren, den welcken sulckx inde volle vergaderinge vraechde, diet ontkenden, alhoewel het int effect so was, presenteerende sich selleven te suyveren met speck te eten. Van gelijcken vraechde den voorschreven Bandanesen paep, hoe hij soo stout was, sonder onsen voorweeten op ons lant te coomen woonen, onse onderdanen Moors te maecken ende daer en booven, als altemets mijnen booden daer gesonden hadde, de eerste altijts geweest was die mijn verboth teegengesproocken hadde, noch daer benevens sich hadde beroemt dat hij mij wel kende ende voor Pouloway tegens ons hadde gevochten. Derhalleven belaste hem dat hij met mij soude gaen aent casteel ende dat aldaer over sijne saecke soude disponceren, daer eenen vande principaelsten van Nouselao soo wat onbeschaemt voor begost te spreecken, die mede belaste naer t Casteel te voeren, doende henluiden sluiten, dat de Mooren vrij wat vremt docht, alsoo de Mooren sulckx niet gewent en waren. Door deesen middel van toelatinge, dat de Mooren onse onderdanen Moors maeckten, souden wij hier eerlangh heeren sonder lant ende vassalen sijn, want so haest als onse

onderdanen Moors sijn so sijnt terstont onse bitterste vianden, om welck quaet voor te coomen hebben dese proceduiren bij de hant moeten neemen. Den Orangcaya van Nouselao hebbende naer een maent gevangenisse gerelaxeert ende vermaent op een andermael civilder te weesen; dan den Paep hebbe noch in hechtenisse, daer de compste van den Heere Generael ende Admirael mede meynde te verwachten. Den eersten diende wel wat capitalijck gestraft, opdat deese Mooren, daer wij hier rontsom insitten, eens een schrijck mochten crijgen. Die van Nouselao hebben hier geweest met 150 man ende 6 weecken aent Casteel gearbeyt, brengende verscheyden presenten mede, ende dat alles om haren Paep wederomme los te crijgen, soo dat wel halff beducht ben geweest, dat sij haer gadt om souden werpen, doch de wtcompste daervan moeten ons getroosten, want soo men langer met dese saecke geconniveert hadde so en soude niet connen voorcoomen hebben t'geene dat nu noch schijnt eenichsints doenlijck te weesen. Ende ingevalle sijluyden rebelleren soo moet men eens sijn werck daer aff maecken ende gaender met vuyle voeten mede door, also dit volck overal op onse sachtmoedicheyt sondicht ende door vreese moeten gehouden sijn. Het is heel noodich tot den welstant van ons, datter bij den geenen tot wiens laste het gouverno alhier staet jaerlijckx eene ronde gedaen wert, so op onse eylanden als aende cust van Seram, om onsen naem onder de luyden wat meer te doen ontsien, hetwelcke de Mooren siende, sullen oock wat binnen hare lymyten blijven. Het ware te wenschen, dat wij hier van wat meerder garnisoen mochten versien werden voor eenen seeckeren tijt, tot dat men dit volckxken wat meerder onder de roede gebracht hadde; also noodich is, dat men hiertoe soldaten cost lichten, latende de garnisoenen dan altijt noch voorsien, waermede nevens onse onderdanen, Godt ten voorste, ons niets ontstaen en soude, doch met de Engelse geunieert sijnde en soude sulckx soo seer niet subieckt weesen.

. . . .

Den 24 ditto [februari] alsoo mijnen verbonden tijt nu met deese verlossinge geexpireert ende gouverno alhier doort vertreck vanden E. Heere Admirael van der Hagen vacant was, soo heeft de Heer Generael ende Raet mij voorgehouden off geresolveert was mij noch voor eenigen tijt wilden verbinden, daer eyntelijck in overeen sijn

gecoomen als dat mij sal laten gebruicken voor Vice-Gouverneur, Raet van Indien ende Directeur over de eylanden, fortressen, garnisoen ende comptoiren van Amboina . . . .

Belangende de augmentatie des Christendoms, die is Godt beetert seer kleyn, ende dat overmits int gemeen onder de herders seer kleynen iver is, ende in onse eylanden pr. faute van leeraers, niet onderricht en worden, sodat aldaer de Christenen veeleer tot het Moorsdom werden getrocken door de naeburige Mooren als dat wij de heydenen tot Christenen souden maecken, dat principaelijck eerst sijnen oorspronck neemt overmits daer weynich leeraers sijn die haer tot leeringe inde tale begeven, ende dat oversulckx de cortheyt des tijts, die sij int lant verbonden zijn, so en beneerstigen het leeren der spraecke niet, gaende naer huys als sij eerst vruchten souden geeven. Wij handhaven de schoole soo seer alst eenichsints doenlijck is; die schijnt hoope te geeven van iets vruchtbaers, die den Alvermogende gelieve te seegenen.

Op den 9 Jannewario lestleeden [is] domine Casparus Wiltens naer lanckwijlige sieckte inden Heere gerust, den Almogende sij sijne en onser sielen genadich, als den tijt sal vervult weesen.

. . . .

Actum int Casteel Amboina, deesen 4 April A°. 1619.

U.E. onderdaenigen dienaer
HERMAN VAN SPEULT.

M.

Uit een brief van Herman van Speult aan den Gouv. Gen. J. Pz. Coen, in d. 31 Augustus 1619.

. . . .

Bij mijnen vorigen hebbe Uwer E. geaviseert dat den Quypatty van Lissebatte op coemenden weege was, den welcken nu alrede

eenige dagen met Cap. Hitoe naer de compste onser onderdaenen wt de eylanden gewacht hebben. So zijn ten laetsten de Orangcays van Oma ende Uleasser gecompareert, doch die van Nouselao niet. Dan daernaer hebbe verstaen, dat sij met een orangbay [1] naer Kymola Sabadijn waeren omme zijn avijs te hebben, oft sij den persoon ende den Dominé die ick geseyt hadde daer te willen leggen, souden aenneemen, ofte tegen ons de wapenen [voeren], het welcke tot mijnder kennisse gecomen zijnde, so hebbe datelijck aen Kymola Sabadijn voorsz. geadverteert dat so lieff als hij onse vruntschap hadde, niet en soude treden om met onse onderdaenen te bitcharen. Want ingevalle so sulcx geschiede, so soude genootsaeckt wesen te doen, dat anders niet gaerne en dede. Waer op hij mij liet antwoorden, dat hij hem voor sulcx wel soude wachten, ende dat haer tot noch toe niet en hadde vernoomen, dan daer coemende dat hij die als dan bij mij soude senden. Ende alhoewel hij sulcx loochent, so hebbe nochtans verstaen dat sij bij hem sijn geweest, dan laet mij voorstaen, overmits hem bewust was dat ick kennisse daer van hadde, niet en heeft derreven bestaen, dat anders ongetwijffelt haerluyden wel soude geraden hebben. Ende aengesien de Nousselauers naer lange wachtens niet en compareerden, so ben eyntelijck met den Kypatty veraccordeert als dat hij 15 personen, so hij seyt van onse onderdaenen gerooft te hebben, sal restitueeren, te weten diegeene die noch int lant zijn ende voor de overledenen 100 patolen betalen, onder belofte dat hij nu noch tot geengen dagen meer op onse onderdaenen en sal roven. Dan so wij hem naer desen t'eenigen tijden ywers toe van doen mochten hebben omme op onse vianden ende ongehoorsamen te roven, daer inne sal ons gehouden wesen met met alle sijne macht te helpen. Doch ick ben van opynie, alhoewel ons een goet semblant van Cap. Hitoe betoont wert, dat hij ons in dese saecke eer hinderlijck als vorderlijck sal wesen. Gemerckt wij bij experientie dagelijckx bevinden dat de Mooren ons, over al waer wij contracten ofte allianties maecken, deselleve met synistre middelen soecken te wederhouden, als mij dunckt alrede in dese saecke bespeurt hebbe. Ende dit manneken is so van naturen, dattet overal bij wil wesen ende van alles de

[1] een vaartuig, beschreven bij Valentijn II 1, p. 182.

eere ende den danck wil hebben, onder welck pretext hij hier niet weynich sijne figure en weet te speelen.

Over eenigen tijt geleden zijn de Orangcays van Tiou (wesende eene negrij gelegen opt eylant Uleasser) coemen klagen over eenen Wathery Orangcaya, hooft van een soa vande voorsz. Negrij, als dat ten tijden ick met de honie ofte armada naer Boano was, den voorsz. Orangcaya met sijn gansche familie naer Lato (een plaetse gelegen op de oust van Ceram, onder onse gehoorsaemheyt staende) metter woon was gegaen, ende zeer onlangs daernaer sijnen soone met een praeu ende dry alfoures naer Uleasser heeft gesonden, met last omme eenen orangcaya Baouta het hooft aff te houwen, dat sij effectueerden vollegens zijn bevel. Welcker clachte verstaen hebbende, soo hebbe datelijck Westerman [1] derwaerts gesonden, met last omme ditto Wattehery herrewaerts te brengen, die die van Lato datelijck lieten vollegen. Denwelcken gevraecht sijnde omme wat redenen hij Baoute het hooft door de alfoures hadde laten affhouwen, gaff voor antwoort sulckx gedaen te hebben overmits den broeder vanden voorsz. Baoute sijn broeder, bij tijden vande Portegysen, om den hals gebracht hadde, ten aensien de hooffden der voorsz. Negrij hem voor een suangy veroordeelt hadden. Bekennende mede wel waerachtich te wesen, tot twe verscheyden reysen met den voorschreven Baouta veraccordeert te zijn, dan dat zulckx met hem niet wt rechte gronde en waere geschiet ende derhalven sich nu hadde gerevengeert. Waer op hem voorhielt off hem niet bewust en was den inhout des contracts bij den Hr. Gouverneur Block met de Olysivas ende Olylymas op de strant van Hatuwa gemaeckt, daer op hij antwoorde hem sulckx wel kennelijck te zijn. Meynende de voors: Wathery met een geltboete, gelijck bij hunlieden vele int gebruick is, vrij te wesen. Doch de Hooffden vande Camere ende de Orangcays wt de eylanden, het schadelijck gevolch vande saecke van wedersijden voorgedragen hebbende, so hebben eenstemmich goetgevonden dat men den voorsz. Wattehery ten exemple van anderen soude onthalsen, opdat daerdoor mocht voorgecomen werden so schadelijcken ende moorddadigen gebruyck als aldaer bij hun lieden in treyn is. Derhalven is de voors: Watthery op den 13 May ter

1 Zie over hem hiervóór bl. 201.

gewoonlijker plaetse geexecuteert, dat hier ende principaelijck in onse eylanden eenen zeer grooten schrick ende vrese veroorsaeckt heeft, waermede hoope veel bloetstortingen sullen voorgecoemen wesen.

Die van Nousselao verstaen hebbende dat Watthery geexecuteert was, quamen datelijck aff, doende eenen voetval, biddende omme vergiffenisse, brengende eenige blaeuwe excusen inne, waeromme sij niet en hadden connen coemen, die voor als doen aennam, dissimuleerende dat mij bewust was dat sij bij Kymola hadden wesen bitcharen, overmits de persoonen, die by Kymola voorsz. geweest waren, bij de dese niet en waren; dat te sijnder ende gelegener tijt sullen bestraffen. Belovende de voorsz. Nouselauwers haer nu voortaen als goede ende getrouwe onderdanen te dragen ende namen op hun vertreck den Domine ende den persoon die op haer opsicht sal hebben mede, daer tot noch toe, overmits het ongestuymige weder, geen schrijvens van en hebbe becommen.

. . . .

Ick bevinde dat Kymola Sabadijn, Kapn. Hitoe ende Hatis Daya jegenwoordich niet weynich inde bocht en springen met herrewaerts ende derrewaerts te swerven. Hebben nu onlangs op de cust van Seram geweest ende het volck aldaer dapper geschat ende daerenboven met die van Camarien ende Kelquepoute gebitchaert, dat sij ons geen passagie meer en souden vergunnen, niettegenstaende Camarien ende Kelquepoute onder onse gehoorsaemheyt ende jurisdictie staen, ende daerenboven noch geen jaer geleden met de Coningen vande voors: alfoures in verbont ben getreden als dat sij ons t'onsen versoeck gehouden sullen wesen te assisteeren met al haere macht, dat sij luyden (over mits sij bespeuren dat wij haere proceduiren beginnen wijs te werden ende daer tegen arbeyden) gaerne souden voorcoemen. Waerover ben genootsaeckt geweest Westerman weder derrewaerts te senden, met eene kleyne vereeringe, haer vermaenende dat sijluyden mosten gedachtich wesen wat verbont sij nu onlangs geleden met mij gemaeckt hadden ende dat sij der Mooren woorden ende grote beloften niet en mosten geloven, alsmede dat mij persoonlijck met de honie binnen twee maenden derrewaerts soude vervoegen, dat hoochnodich dient te geschieden, overmits, so wij ons niet altemets

eens in die quartieren en vertoonen, so sullen ons de Mooren die overal door het Moorsdom onttrecken, also verstaen dat sij alrede op eenige plaetsen haer duyvelse seckte hebben beginnen te planten, dat hier onder dese simpele luyden voortloopt als een pest door de overgroote wulpse vleyselijcke wellusten haer bij Machomet gepermitteert, daer de jonge luyden seer naer haecken. . . . . .

Daernaer is mede tot mijnder notitie gecomen, als dat op Hatoe daer de wechgelopene verloochende Christenen van Rossenyve woenden, een school ende mesquit hadden gemaeckt, waer over mij den 24 Junij met een corcorre derrewaerts vervoechde, steeckende deselve in brant, neemende een vande principaelste mede gevangen. Oock wiert mij op ditto mede aengedient dat hier aent Casteel twe Moorse Modems ofte Papen waeren, die nu onlangs eenige Christenen hadden besniden. Ick hebbe alle doenlijcke middelen voorgewent omme haer in haere vergaderingen te belopen, daer domine Danckaert ende andere bij nachte ende bij ontijde mede op hebben laten passen, doch hebbe haer niet connen attrappeeren, overmits de vrese daer alrede so zeer in is, wesende dapper op hun hoede, invoegen dat sij bij dage nauwelijckx en derreven wtgaen. Des niet jegenstaende, hebbe eene vande Modems bij nachte wt zijn huys gehaelt ende gevanckelijck geseth, vluchtende ondertussen den anderen naer Hitoe. Des anderen daechs daeraen ontboodt Radia Thome ende de andere Hooffden vande Camere, haerluyden wel expresselijck belastende dat ick hier geene Mooren langer aen't Casteel en wilde gedogen, aengesien sij dagelijckx onse onderdaenen, wesende Christenen, met haer vervloeckte seckte besmetteden ende naer bij ervarentheyt hadde bevonden sulckx niet en costen naerlaten; doende des daechs daeraen de verloochende Christenen ende de oude Mooren binnen t' Casteel coemen, wesende te samen omtrent de 60 int getal, die welcke voorhielt, te weten de verloochende Christenen, ingevalle sij het Christendom niet wederomme en wilden aenveerden dat haer voor eeuwichlijck van hier soude bannen met confiscatie van haere goederen. De oude Mooren, als weesende eenige van Iha, andere van Loehoe ende Hitoe, beval dat sij weder souden keeren van waar sij gecomen waren ende haere goederen vercoopen also geensints de Mooren langer onder de Christenen en wilde gedogen. Dese altesamen siende dattet niet anders wesen en mocht,

naemen haer beraet tot des anderen daechs ende geenen anderen middel siende, presenteerden altesamen Christenen te werden, belovende t' selleve bij ede, haerluyden met eenen wel ernstlijck vermaenende dat sij niet en mosten meynen dat sij mij souden bedriegen, want ingevalle so t'eenigen tijden ijmant van hun lieden bevont op eenige Moorse superstitien, dat die sonder genade met de doot soude straffen, als van gelijcken dat sij de Moorse tulbanden ofte defters die sij gewent waren te dragen achterwegen mosten laten ende haer des sondaechs inde kercke laten vinden omme behoorlijcken van het Christen gelove onderwesen te werden, dat sij alles puntuaelijck belooffden naer te commen, dat Godt geve. Hier sijn nog al veel van onse onderdaenen die al Christennaemen voeren ende Moorse herten hebben ende dat principaelijck onder de Rossenyvers, dat hoope nu metter tijt wel sal versterven.

Overmidts onder de Chyneesen alhier altemets eenige desordre ontstont, so hebbe goetgevonden (omme deselleve te precaveeren) een hooft wt haerluyden daer over te stellen, naer welcker qualiteyt eenige stonden ende onder andere oock eenen geschooren Chynees, den welcken daertoe wel bequaem scheen te wesen, presenteerende sijnen dienst, dien ick sulckx affsloech, seggende dat ick geene Mooren en wilde laten commandeeren over de Chynesen, dan wilde hij Christen worden so wilde hem met ditto qualiteyt versien, daer hij eyntlijck in verwillichde, gaet vast dagelijckx bij domine Danckaert omme onderwesen te werden, die zeer goet getuichenisse van sijne aenneminghe geeft. Ongeveerlijck acht dagen naer datum isser noch eenen Chinees gecomen, die mede versocht christen te werden, die met eenen zeer goeden ijver is aenneemende. Zijn den lesten Junio gedoopt. Daer sijnder noch eenige die haer hebben laten verluyden, dat sij oock Christenen willen werden, invoegen dat hoope door Godes genade het Christendom onder de Chynesen wel beter voortganck mocht hebben als gemeynt hadde, daer toe den Almoghenden sijnen Goddelijcken segen gelieve te verleenen op dat t' selleve mach strecken tot grootmaeckinge sijnes heyligen naems.

Belangende den kerckelijcken staat ofte augmentatie vande religie en heeft tot nochtoe (Godt betert) niet sodanich geweest als wij wel gaerne gesien hadden ende dat overmits ons de Mooren hier heymelijck contramyneerden, welcken oorspronck ick hoope door

Godes genade wij nu sullen wech neemen met het volherden van onse begoste proceduire, daer toe ons den Almoogende sijne genade gelieve te verleenen. Wij zijn alrede gewaer geworden, datter des Sondaechs meer als eens so veel volckx als voor desen plach te coemen. Compt ja meest den tijt so veele dat de kercke vol is. Domine Danckaert is mede so verre gecoemen inde Maleyse tale, dat hij sijne sermoenen selffs maeckt ende nu bequaem omme dese nieuwe Christenen te onderwijsen. De jeucht inde schoole neemt hier ooc redelijck wel aen, so dat niet en twijfele ofte (Godt ten voorsten) daer sal yet vruchtbaers van te wachten zijn. . . . .

De resteerende koebeesten, so met de Valck gecomen waren, hebbe vercocht aende burgerye tot 35 stuckx toe a 40 Rr: ende dat over mits die daer veel beeter op sullen passen ende eer vermeenichvuldigen; so dat mettertijt hier altemets een beest sal connen geslacht werden. . . . .

Hier vooren hebbe verhaelt [1] van eenige Mooren die Christenen wilden werden, dewelcke naer eenigen tijt dat sij bij domyne Danckaert onderweesen waren, het sacrament des H. doops hebben ontfangen, daer ick als getuyge over gestaen hebbe, hebbende haer des selleven daechs bij mij te gast, eetende niet weynich speckx, waer mede sij quansuys haer Christendom wilden bethoonen. Den Alvermoghenden verlichte hare gemoederen opdat sij oprechte Christenen mogen werden. . . . .

De Mooren van Hitoe, Loehoe ende Cambelle hebben inden eersten niet weynich opgegeven over het verbranden der mesquit [2] als over dat de oude Mooren, onse onderdaenen, Christenen waren geworden, dat zich nu een weynich begint te stillen, dan sij haten mij op het wtterste, seggen dat ick een spaens hert int lijff hebbe omdat haer in haere quade ende schadelijcke proceduren voor ons niet en wil laten voortvaren, doch daer sal mij weynich aen stooren. Het is beeter dat sij mij haten ende vresen dan dat sij mij beminnen als sulckx tot nadeel vande Comp. soude strecken. . . . .

Den Kypatty ende Singadye van Lyssebatte hebben gerestitueert 23 persoonen, so sij gerooft hadden t' zedert de tijden vande Porte-

---

1 Hiervoor bl. 253.

2 Zie hiervóór bl. 252.

gijsen, so dattet schijnt datter noch al eenighe vrese onder dat volckxken is.

Kymola Sabadijn is op de roey met omtrent 20 corcorren aende noortsijde van Seram om op die van Hatua te roven. Het schijnt dat wij weder al goede vrienden sijn, doch late mij voorstaen dattet noch al op een quade gront leyt. . . . .

Int Casteel Amboina desen lesten Augustij A°. 1619.

UE. seer dienstwiligen dienaer
HERMAN VAN SPEULT.

N.

Uit een brief van Herman van Speult aan den Gouv. Gen. J. Pz. Coen, in d. 4 Mei 1620.

. . . .

De Heer Gouverneur Houtman [1] is hier Godtloff op den 3 deser met het Schip Walcheren wel gearriveert . . . .

De 20 jongens, die meest allegaer duyts spreecken sijn hier met tschip tWapen wel gecomen, hebbe die volgens U. E. E ordre bij Ambonneessche jongens in de nieuwe Schole gestelt, daerse jegenwoordich ontrent de 60 sterck sijn . . . .

Bij mijnen lesten hebbe U. E. E. geaviseert hoe dat van mey-

---

1 Frederik de Houtman, door Bewindhebbers der O. I. Compagnie tot Gouverneur van Ambon benoemd (waar hij al eenmaal het bewind had gevoerd), kwam den 3 September 1619 in Indie. Coen, zeer tevreden over van Speult, was met die benoeming niet ingenomen. Houtman werd nu door GG. en Raden in Maart 1620 als commandant over de scheepsmacht in de Molukken uitgezonden om de verschillende forten en kantoren aldaar te bezoeken. Hij kwam den 3 April te Ambon, vertrok den 14 naar Banda, kwam den 5 Juni te Ambon weder, ging den 5 Juli van daar naar de eigenlijke Molukken en kwam den 7 October te Jakatra terug. In 1621 vergezelde hij Coen op zijn tocht naar Banda en Ambon, en werd den 11 Juli in plaats van J. Dz. Lam voorloopig tot Gouverneur der Molukken aangesteld.

ninge was jegens half October met een honie oft armade van 20 a 30 corcorren op de roey te gaen, omme onse onderdanen gelegen op de cust van Ceram, ende ander verre gelegen plaetsen, te visiteeren, die door faute van besoeck vande vorige Gouverneurs geheel van ons vervremden, welcke occasie Kymola Sabadijn ende consoorten seer wel hebben weten te capteeren, alsoo verstaen hebbe datse meest alle de plaetsen met sijne Lebees ende creaturen heeft beset, ja, naer naderhant geinformeert ben, soo verre is gecomen, dat Kymola Sabadijn, Hatis Daya ende Capt. Hittoe de voorsz. plaetsen onder den anderen alreede soude gereparteert oft verdeelt hebben. Oversulex heeft mij hooch nodich gedacht, omme alle hostiliteyt te precaveeren, de voorsz. Kymola te insinueeren voor en aleer mij derwarts met de honie vervoechde, waer over persoonelijck met 3 correcorren naer Cambelle ginck, alwaer Kymola met eene honie van ontrent 30 corcorren ende 50 lichte prauwen lach, comende van een plaetse genaemt Hatue, staende onder de gehoorsaemheyt vanden Coninck van Batchian, vanwaer hij naer sijn seggen ontrent 800 sielen van daer bracht; denwelcke neffens alle de Orangkays bij mij inde logie quamen, doende eerst geene cleyne bravada met schieten, alwaer naer gedane congratulatie hem mondeling wel distinctelijck aenwees sijne begane fauten ende hoe groffelijck hij hem tegens ons heeft vergrepen, ende met wat sinistre middelen sochten door het Moorsdom van landen en luyden ons te frustreeren, gelijck alreede geschiet was met onse onderdanen Moors te maecken, willende die gantsche cust van Ceram, van Caybobo af tot Tolute toe, jegens alle recht en reden naer sich trecken, als alreede gedaen hadden met gedeelte van Bouro ende geheel Amblaeu, welcke proceduеren altesamen recht strijdich waren jegens de contracten ende derhalven niet en cost geloven dat sulcx geschiede met voorweten van de May^{t}. van Ternate, die ick te redelijck achtede dat hij soodanige sinistre middelen jegens ons soude gebruycken ende dat ten aensien van vorige ende jegenwoordige weldaden van ons genooten, ende dat ten dien fynne was gecomen omme hem te waerschouwen dat hij van die maniere van doen moste desisteeren ende sijne papen vande bovengemelde plaetse ontbieden, off hij soude in gebreecke van sulcx van geassocieerden ende bontgenooten tot feytelijcke vijandtschap geraecken, alsoo in geen-

derley maniere en soude gedoogen, volgens last van mijne superyeuren dat het minste gedeelte van tgene haer competeerde vermindert soude werden. Leverde hem daer beneven dese voorsz. insinuatie in substantie schriftelijck over, opdat hij hier namaels mijne reden niet en soude verdrayen, te weten eene in Maleys ende eene in Duyts, alsoo sij haer niet en schamen te liegen alst maer eenichsints tot haren vordel strecken mach, als U. E. E. beter bekent is als ick soude connen aviseeren. Hierop antwoorde Kymola dat de voors. plaetsen onder den Coninck van Ternaten stonden ende van out hercommen gestaen hadden, ende derhalven niet machtich was des Conincx landen soo te abandonneeren, waer op hem antwoorde dat bij maniere van spreecken alle de werelt kennelijck was dat de voorsz. plaetsen ondert gebiet van de Portugiesen stonden ten tijden het Casteel bij den Heer Admirael Verhagen verovert wiert, ende dat alles dat te dien tijden onder de Portugiesen stont met alle haere gerechticheyd en pretensien op ons waren vervallen ende vande minste gedeelte derselffs niet en soude desisteeren. Ende al wast schoon dat die vorige Gouverneurs overmits andre occupatien die plaetse niet besocht en hadden ende in goede onderdanicheyt hadden gehouden naer behooren, daeromme en mosten sij niet dencken dattet haer toequam het onse naer haer te trecken, ende de slechte ende eenvoudige luyden wijs te maecken, seggende dat den Coninck van Hollant ende den Coninck van Ternate als man en vrouw waren ende geene verscheyde goet hadden, gaende ons in die schijn van landen en luyden ontblooten. Ende wat aengingh dat hij seyde dat hij des Conincx lant soo niet en mocht wech geven, daerop antwoorde dat vanden Coninck noch van hem niet en begeerde te geeff, noch veel min vermochten sij andre haere landen wech te geven. Hier op antwoorde Kymola, siende dat hij langs dien wech niet en vorderde, dat ick mijne reyse soude schorten tot de comst vanden Heere Generael en dat men daerentegen de principalen van alle de omleggende plaetsen soude vergaderen ende ondertasten onder wien de voorn. landen stonden, welcke uytvluchte hij sochte omme ondertusschen te beter tijt te hebben om in alles ordre te stellen ende dat middeler tijt het mousson souden doorwayen, als wanneer men de zee met geene correcorré en can gebruycken, hetwelcke bespeurende seyde dat evenwel ondertussen onse onderdanen eens soude gaen besoecken,

daer ditto Kymola sich geheel in te onvreeden hiel, scheydende alsoo van den anderen.

Des anderen daechs daeraen ginck in passant met de voorsz. 3 correcorren naer Tubat wesende een negrij gelegen op de Manipes, alwaer onderrecht was van eenen patty van Cambelle, die met mij ginck, datter een Javansche joncke lach om geladen met nagelen met de volle maen te vertrecken, welcke joncke wij noch inde riviere vonden .... [*De Javaansehe bemanning had zich verstopt en werd door de bewoners niet uitgeleverd. De nagelen waren nog niet geladen en denkelijk ook verborgeu. Van Speult nam twee Orangkais als gijzelaars mede naar 't kasteel die hij*] over de 3 maenden gevangen hadde [hield] doch [zij] en wilden des niet tegenstaende de Javanen niet leveren, dan leverden die in handen van Kymola Sabadijn, die der sijn vingeren niet weynich vet aen en maekte, doch door ditto Kymolas intercessie relaxeerde de 2 voorsz. Orangcays onder beloften dat sij geen vremdelingen daer meer en souden gedoogen. Eenigen tijt daernaer quamen de voorsz. Orangkays vande Manipes aent Casteel met eenige vereeringe, brengende sagu, hoenderen, eenige nagelen, ende andere menudencien omme thandelen, toonden ons seer genegen, sulx dat dese natie nae tschijnt ons alleenlijck haten om t quaet dat de Mooren van ons seggen. Hebben hier nooit voor desen aent Casteel geweest.

Wederomme gecomen sijnde hebben overal ordre gegeven, soo hier als inde eylanden, dat ijder sijnne correcorre veerdich soude houden, waer over mij op den 20 Octob. op de roey begaff met de correcorren vant Casteel, wesende 6 in getal, naer Oma, alwaer verstont dat die van Hatua, gelegen opt eylant Oma, die tot noch toe gewent waren met ons te royen, alhoewel die Moors sijn, haer laten ontvallen hadden dat sij met ons niet meer en willen pangayen ende dat haere principalen naer Loehoe bij Kymola Sabadijn, stadthouder vanden Coninck van Ternaten, waren. Den selven avont vertrock van daer met die van Oma ende Aborre naer Sorre Sorry gelegen opt eylant Uliasser, van waer datelijck schreef aenden persoon die onsenthalven op Nousselao lach, dat hij soo haest doenlijck met de correcorre bij mij soude comen. Dies [hij] des anderen daechs op Sorresorry quam, mij rapporteerende dat die van Nousselao plat uyt geseyt hadden, dat sij met mij niet en begeerden te pangayen, ende dat overmits sij gehoort hadden dat ick haer naer Banda wilde

voeren ende ten anderen omdat ick het verleden jaer haeren Moorsen paep hadden gevangen ende door U.E.E. mede was genomen naer Java, ende ten derden dat sij aldaer van eenen Pieter Nuyts, die aldaer onsent wegen leyt [1] souden gedreycht wesen, dat ick 10 ofte 12 persoonen der principaelsten op mijne comste den cop souden laten affhouwen dat al tsamen en dachte leugenen waren. Mede allegeerde dat den Gouverneur Houtman oock haere corcorre ten sijnen tijde aen brant hadde gesteecken. Over welck rapport ick datelijck alle de principale hoofden onser onderdanen liet ontbieden, haer voorhoudende het gepasseerde met die van Nousselao, dewelcke daer inne seer verwondert waren, versoeckende sij luyden wel instantelijck dat haer souden willen vergunnen dat sij derwarts mochten gaen, sij en twijffelden niet ofte alles soude wel ten besten affloopen. Derhalven sont haer derwarts . . . . . doch te vergeeffs, alsoo eenige vande principaelste van Iha ende Mau [2] daer hadden gevonden, wesende een plaetse gelegen opt eylant Uliasser die wtter naturen seer sterck is, daer Andres Furtado met sijne ganse macht sijn hooft stiet, die seer groote bitcharinge met haer hielden ende geantwoort hadden, dat sij wel wisten dat sij onder den Coninck van Hollant stonden ende haren rechten Heere was, ende oock geenen anderen begeerden, dan dat sij voor die mael door vreese niet mede opde roey wilde. Wilde ick haer daertoe dringen souden genootsaect wesen haer te verweeren, dan naer desen souden sij haer laten vinden als goede ende getrouwe onderdanen. Waren vast doende om haer sterck te maken, waer toe sij gebruykten het huys dat sij onlangs te voren voor ons gemaeckt hadden, sendende met eene het geweer ende goet, soo de persoonen die daer gelegen hadden toebehoorde. Hierop hielt de voorsz. Orankays voor, dat sij nu gesien hadden hoe rebellich ende opstinatelijck het die van Nousselao jegens ons aenstelden . . . . . ende dat daeromme op haer versochte dat sij mij die souden helpen straffen [enz. enz.] . . .

---

1 „Pieter Nuyts adelborst, wtgecomen onder de vlag vanden commandeur Woutersz. [in 1615] is overmits sijne bequaemheyt ende ervaerentheyt gestelt omme des Compagnies saecke op het eylant Noussselao waer te nemen ende het volck aldaer onder onse gehoorsaemheyt sijnde in goede ordre te houden ende op haer bitscharingen te letten. (Resol. Gouv. en Raden Ambon 10 Juni 1619).

2 Lees Ihamahoe.

. . . . . Hier op antwoorden sijluyden naer een lange stilswijgen, dat sij onder den anderen verwant waren en dat dit jegenwoordich ontstont uyt eene vreese voor oproeyinge van Iha ende Mau, versoeckende, dat haer voor dese reyse soude laten berustende ende onse ronde doen, ende ingevalle sij op onse wedercomste niet aff en lieten van haere begoste rebellien, dat haer alsdan te gesamender hant souden aentasten. Doch ick hielt haer voor, dat ick persoonelijck met dese honie derwaerts wilde en haer vragen off sij niet gesint en waren om met mij te pangayen, daer sij seer ongaerne aen wilden, vreesende dat ick haer met gewelt daertoe dringen soude, daer sij eyntlijck in verwillichden, wel jegens haren danck, waer uyt begost achterdencken te crijgen, dat dit wel een generaal bitsaringe mocht wesen. Mede ontstont bij hunlieden eenen loosen alarm, seggende. dat die van Iha ende Mau de negrij van Tuaha souden affgeloopen hebben, waer over al het volck op de been geraeckte, sulcx dat soo ick met gewelt niet steuyt en hadde, souden altesamen opde loop getogen hebben, het welcke mij diende tot meerder confirmatie datsij van dit spel wisten. Des niet jegenstaende ginck evenwel met de honie, bestaende in 13 correcorren, daer ontrent 1000 Ambonneesen ende 50 soldaten op waren, derrewaerts, op hope dat als wij bij de wercken waren, haer misschien alsdan beter aenden man souden helpen. Daer gecomen sijnde sont datelijck een man die daer gelegen hadde naer boven, haer doende aenseggen dat ick persoonnelijck was gecomen omme met haer te spreecken ende te vernemen om wat redenen sij rebelleren wilden yegens haeren rechten Heere. Waer haer overlast oft onrecht geschiet ende leugenen wijs gemaeckt, dat sij bij mij souden comen en geven reden, dewijle de deure der genaden noch open was. Jegens den avont quamen onse gedeputeerden wederom aff, seggende dat die van Nousselao hen belast hadden mij te seggen, dat sij voor ditmael niet en souden affcomen en soo ick daer was gecomen om haer affbreuck te doen, dat sij mij aen strant souden verwachten, waerover datelijck alle de principale vande vloote wederomme vergaderden, haer de trotse antwoorde vandie van Nousselao voorhoudende, verhopende haer door deselve soude bewegen tot het exploit, haer voorhoudende mijn concept oft aenslach die voorgenomen hadde, wesende dat wij met de gantse honie datelijck vandaer souden vertrecken ende haer souden laten weten [dat wij] nu door-

gingen en op een andermael haer rebellie souden vergoeden, ende daer naer, als wij door de donckerheyt des nachts uyt het gesicht souden geweest hebben, souden onsen boech wederom derwaerts aen wenden, ende met stille trommel gedesembarqueert hebbende, des middernachts met de mane, die als dan opquam, naer boven marcheeren en yegens den dagenraet boven haer geweest hebben, doch dese noch andere beweechredenen mochten mij niet helpen, overmits onse eygene onderdanen den eenen den anderen soo puyselanimio hadde gemaect dat het te verwonderen was, ja selffs tot onse soldaten toe, schilderende de excessive steylte ende groot getal vant volck ende roers opt hoochst aff. . . . .

Sulcx dat geconstringeert was vandaer te vertrecken sonder iets te verrichten, belovende de voors. Orangkays onse onderdanen bij eede, ingevalle sij tegens onse wedercomste niet aff en quamen dat sij alsdan mij te gesamender handt haer souden helpen straffen ende dat sij de begane schande op de cust van Ceram souden verbeteren, oock sweeren sij geen openbare oft heymlijcke communicatie meer met haerluyden te houden.

Commende voor Hatua cregen bijkans mede gelijcke antwoorde. Verstont aldaer dat nu corteling die van Hatuwa, Iha Mau, Nousselao, Lato, Holloy ende voorts de gantsche cust van Cheram met Kymola Sabadijn, die van Loehoe, Combelle, Lessidy ende de gantsche Morissina als te weten die van Boano, Lissebatta, Kelang, Manipe, Bouro ende Amblaeu in alliantie waren getreden, dat ingevalle ick imant van alle dese bovengenoemde plaetsen aentaste, dat sij alsdan in soodanige gevallen met alle man de wapenen souden in de hant nemen jegens ons, alwelcke conspiratie sij voor desen niet en souden gedacht hebben. Sijn principalijck geengendreert door oprockinge vanden Pangoran te Bantham wiens fenijn al tot hier is gecropen, haer animeerende dat hij raet met ons wiste als sij altesamen maer eene linie en trocken. Vande andre sijde wierde sij te meer geanimeert door een jonck, die van Gille Gulla [1] gecomen was, daer de Engelsche bij geweest hadden, die haer wijs gemaeckt hadden, dat onse macht door haerlieden vernielt ende U. E. E. inden slach gebleven waeren, welcke tijdingen hier al een tijt langh hebben geloopen, ende

1 Goeligoeli aan de Zuid-Oostkust van Ceram.

eenichsints wiert geconfirmeert bij een Maccassarse joncke, die op Loehoe quam, doch Godt sij loff dat anders zij gesuccedeert. Alle welcke bovengemelde conspiratie mijn concept, ten aensien dit jaer een groot mousson van ontrent 1000 bhaer voorhanden was, eenichsints dede wederhouden, opdat door soodanige proceduеren soo treffelijcken gewas niet in hasard en souden stellen om dese saacke, die mij dochte in dese gestalte wel uytstel mocht lijden buyten merckelijck nadeel. Derhalven resolveerden de gantse cust van Ceram te besoecken, sonder soo ick het verbij conde eenige hostiliteyt te gebruycken, alwaer den meesten deel wel affquamen met vereeringe van vruchten, bocken ende verkens, uytgesondert die van Lato, Holoy ende de helft van Kelquepoutte. Die van Camarien, Rommalayo. Macaricca, Amahe, Sauco ende Tommelau quamen altsamen wel aff brengende vereeringe ende bekenden wel dat sij onder den coninck van Hollant stonden, dan sij allegeerden dat sij niet machtich en waren Kymola ende consoorten te wederstaen, belovende dat ingevalle wij haer costen bevrijden voor den overlast soo Kymola haer dreychde te doen, datsij den Coninck van Hollant haren Heere gehou ende getrou souden blijven. Dan soo lange wij sulcx niet en deden soo waren sij te swack om ditto Sabadijn te wederstaen. Mede quam op Tolute met de honie, welcke negrij noyt onder de Portugiesen off imant anders en hadde gestaen, de welcke inden eersten weynich waren omme aff te comen, doch daernaer quamen aff, wesende ontrent 300 gewapende mannen, medebrengende tot eene vereeringe 2 bassen ende eenige eetwaren, haer excuserende dat sij niet eer affgecomen en waren, overmits sij ons niet en kenden, haer beclagende, dat sij bijcans ten rooff van alle man saten. Van deene sijde wierden sij gequelt vande Olisivas ende vande andere sijde van Olylymas. Waer op haer voor antwoorde gaf dat onse maniere van doen niet en was dat wij quamen om de luyden ofte onse onderdanen overlast te doen, met grote schenckage te eysschen alsoo onsen Coninck geen goet gebreck en hadde, schenckende haer haer bassen wederomme nevens 5 ofte 6 cleeden, dewelcke siende de onverwachte cortoisie die haer geschiede, seyden dat sij wel sagen dat wij andere luyden waren als Kymola ende consoorten ende dat sij haer als alle Olysivas onder onse bescherminge wilden begeven, eyssende tot dien eynde de princevlagge, sweerende op haer maniere ons gehou ende getrouw te sijn ende

blijven ende haer nevens alle d'andre Olysivas te laten vinden op tochten ende anders als breeder te sien is bij coppye vande nevensgaende attestatie, belayt door de Coningen ende Orangkays, die met mij opde tocht geweest sijn. [1] Van daer scheydende quam wederomme op Kelquepoute, alwaer den Coninck vande alfoures mij verwachte nevens de Coninginne van Samitte ende Lean, alsoo int ginswaert gaen omme hem gesonden hadde, brengende een present van verckens, hoenderen ende vruchten, dewelcke ons wedervaren verhaelde, presenteerden sijluyden haren dienst ons te willen assisteeren yegens onse vijanden, het ware dan daer oft op Nousselao, waer op haer antwoorde, dat te gelegender tijt haer sulcx souden laten weten, versoeckende Radya Sanlau, die wel den principaelste ende opperste Coninck van haerluyden is, off met mij aent Casteel soude mogen gaen om te sien off alles soo was alsmen hem van ons vertelt hadde, den welcken hier over 2 maenden na de Heer sijn comst heeft verwacht (sic), hebbende haer den eedt van getrouwicheyt doen vernieuwen, mede ende nevens hem een persoon gesonden die alles daer doorsien soude, die nu alreede over de 3 maenden daer geweest is, van wiens wedervaren nu eerstdaechs tijdinge verwachte.

Wederomme vande tocht gekeert sijnde vont de Mooren als die van Iha Mau, Nousselao, Hatuwa seer moedich, jaa dreychde die van Oma ende Uliasser haere negris aff te loopen, sulcx dat genootsaeckt ben geweest daer soldaten te leggen opt versoeck van onse onderdanen. Die van Loehoe, Hitoe ende Cambello staecken niet weynich haere ooren op, meynende dat de kans haere was, sulcx dat niemant en dorst vatten om onse schulden te innen, opdat ommers de hoochmoet der Moren, die nu schenen buyten vreese te wesen, geen oorsaecke en soude geven tot eenige commotie, alsoo ick het ooghe hadde op het groot moussonich gewas, en dat te meer alsoo ons niet bewust en was de uytcomste der sake op Java. Dan soo haest ons de gewenschte tijdingen van U. E. E. felis succes op Japara, Jacatra ende onderlage vande Engelschen waren geworden, soo was onsen haen wederomme coninck ende vattende haer van boven neer by der cop, sulcx dat dit jaer noch over de 200 bhaer nagelen op schult hebben gecregen, dat wel halff buyten ofte yegens mijne opynie was.

---

1 Deze attestatie ontbreekt.

Op den eersten December wiert mij aengedient van Radya Kielang, als dat op. sijn strant waren gecomen een joncke ende 2 groote champans, comende van Aro, geladen met sagu, die van Banda waren misgedreven door mistich weder, waerover datelijck denselven avonts een correcorre dede affsetten ende sont deselleve derwarts nevens 9 soldaten, met ordre dat sij haer souden belasten voor den prins te strijcken ende in faute haer daertoe te dwingen, ende oft geviel dat sij deselve niet wel machtich en conden worden, dat sij mij met een lichte prau de wete soude doen. Bijde welcke sij des anderen daechs smorgens met den dageraet quamen, de welcke tot geen strijcken noch veel min aent Casteel te comen en waren gesint, hadden over de 150 man op, bonden haere jonck ende champanen aenden anderen ende weerden haar als soldaten met booghen, daer sij seer meesterlijck mede omgaen, sulcx dat eer sij haer overgaven meer als 30 dooden hadden ende noch wel 30 ofte 40 gequetsten; van onse sijde bleven 2 man doot te weten van onse onderdanen ende wel 40 gequetsten; de soldaten waren mede altesamen gequetst; sijnde een seer opstinate natie; cregen de grootste joncke met sagu die ons seer wel quam, alsoo wij al over 3 maenden ten eynden van onsen rijs waren geweest; de andre 2 champans raeckten int enteren het ondersteboven [1] . . . .

. . . .

In December laetstleden is Kymola Sabadijn, stadthouder vanden Koninck van Ternaten overleden, denwelcke, alhoewel hij alle de Mooren slachtede in affgunsticheyt, soo was hij nochtans een man die meerder discretie gebruykte als wel Kymola Daya, die wel den den principaelsten instigateur is van alle de voorsz. conspiratien ende alliantien, die sich selven soect intedringen in plaets van Kymola Sabadijn, onaengesien den Coninck van Ternaten hem bij meest alle sijne brieven ontbiet, doch hij als alles niet achtende, gaet sijn gange. Nu en isser niet weynich te quicken alsoo naer der Mooren gebruyck een seer treffelijcke maeltijdt sal gegeven worden, wel van 10 oft 12 ossen, ende menichte van bocken, daer alle de

---

1 De in leven gebleven Aroeërs werden in 't kasteel in de boeien gesloten. Aan enkelen gelukte het te ontsnappen; van de overigen stierven er zooveel dat Van Speult het voordeeliger vond hen (als zijnde onderdanen der Bandaneezen) voor slaven te verkoopen.

principale van alle de omgelegene plaetsen sullen wesen, ja heeft hem niet ontsien onse onderdanen mede te beroepen, dat haerluyden opt hooehste verboden hebbe, alsoo haer gebruyck is, als sij dese off sodanige solemnele maeltijden geven, nieuwe verbonden ende alliantie maecken ende deselve besweeren, die gemeynelijck tot onsen nadeel strecken. Ick ben van meyninge als alle dese Moorsche adel vergadert sal wesen, mij eens derwarts te transporteeren, ende haerluyden te waerschouwen, waervoor sij haer sullen hebben te wachten, alsoo wij niet gewent en sijn ons te laten verongelijcken, ende daer bij verhalen de versche exempelen van Japara, Jaccatra ende Bantham, dat haer die behooren te dienen tot een spiegel.

Nu onlangs heeft Late Coly, die als de outste vande Olysivas sich selven als protecteur vande selve wil laten institueeren, soeckende door alle middelen onse onderdanen die Moors sijn, als die van Nousatelle, Aseloele, Laricca ende Waccassieu wederomme van ons te vervreemden ende weder na haer te trecken, daer hem Capn. Hittoe als instrument toe gebruyckt, daer dit jaer 200 bhaar nagelen vandaen hebben gecregen. Desen hadde onder dat volck sijn fenijn al uytgestrijckt, hebbende haerluyden wijs gemaect, dat sij niet meer als 11 ℔ voor de bhaer en leverden, het welcke is a 550 £, ende dat sij 12½ ℔ voorde bhaeren mosten leveren dat 625 £ voor de groote baer was; waer over sijluyden de nagelen lange ophielden ende haer quamen beclagen, seggende dat sij niet meer naer alle billickheyt en behoorden te leveren als die van Hitoe, Loehoe ende Cambelle, daer mij seer hart tegenstelde, allegeerende dat sij onderdanen waren ende altijts aende Portugiesen soodanigen gewichte hadde moeten leveren, doch vresende dat de nagelen daerdoor in handen van die van Cambello souden vervallen, alsoo sij voordesen gewent sijn met die van Cambello te handelen, soo hebbe haer vergunt vollegens haer versoeck, dat sij de nagelen souden meten met een mate ofte mandeken dat sij bij tijde vande Portugiesen hadden gebruyct voor een bharos dat ontrent 600 ℔ voor de bhaer sal comen te behouden dat noch 50 ℔ meer is als die van Hitoe, Loehoe ende Cambelle leveren . . . .

Volgens U. E. E. ordre hebbe ingevoert, dat alle onse onderdanen inde kercke Christelijcker wijse getrout sijn, te weten als die van Rossenive, Kielang, Soya, Ema, Hatue, Tavirij, Haloe, Mardickers,

Bagualla, Soulyway, Hatue Alang ende Lilleboy, wesende over de 1000 paer getrout. In onse eylanden als Omme ende Uliasser sal sulcx eerstdaechs soecken in te voeren. Is vrij met minder moyte toegegaen als ick mijn selven wel geimpresseert hadde. Dit volck is seer wel tot iets te brengen, dan dese naergelegene Mooren wederhouden alles, bespottende ende verachtende alles, dat haer de dese als noch jonck sijnde haest schamen, ende dat met verdachte ende versierde leugenen, dat voor ons onmogelijck is voortecomen overmits wij haer spraecken niet en verstaen.

Volgens U. E. E. advijs hebben hier eenige vande jonge luyden die voor desen hier te schoole hebben gegaen en alreede duyts lesen ende schrijven verstaen connen, aengenomen om door domine Danckert in fondamenten der Christelicker religie geinstrueert te werden, die het seer beyvert, bij wien sij 2 mael daechs comen, wesende de jonge luyden 9 int getal, out van 20, 22, 24 a 25 jaren, die ijder tot sijn onderhout 3 realen ter maent hebben toegeleyt, alsoo sij haer studie waernemende int bos oft op haer coubous niet en connen passen, met toesage dat wanneer als sij soo verre sullen gecomen wesen, datmen haer op eenige plaetse gebruyct, alsdan 6 realen maentlijcken sullen winnen, vande welcke mijns gevoelens andre vruchten sijn te verwachten als wel van een deel onnutte dienaers, waervan den eenen hem tot droncken drincken, achterclap, haet ende nijt begeven, sulcx dat de soodanige meer tot schandael als stichtinge strecken ende andre traech ofte onbequaem sijn omde spraeck te leeren, hebbende wijff ende kinderen int vaderlant ende trachten niet anders dan dat haren tijt mochte geexpireert wesen omme naer Patria te mogen keeren.

. . . .

Actum int Casteel Amboyna adij 4 May a°. 1620.

Het sieckenhuys ende schoole is gemaect als mede meest alle de andre wercken die U. E. E. bevolen hadt. [1]

U. E. E. onderdanigen dienaer

HERMAN VAN SPEULT.

---

1 Dit komt voor in een bijvoegsel van 10 Mei.

O.

Uit een brief van Herman van Speult aan den GG. J. Pz. Coen in d. 14 Augustus 1620.

. . . .

De Heer Gouverneur Houtman ende ick sijn hier doende geweest met Capn. Hitoe ende de Orancays haer fauten aen te wijsen, belovende goede beeteringh; hebben op het trouwen [1] eene boete van 1000 patolen gestelt . . . .

De Heer Gouverneur Houtman sal van dage oft morgen ten langsten met de sloepen t' Bergerboot ende den Hont, die hier op den eersten Junio arriveerden, te weten t Bergerboot ende den Neptunus, naer de Molucas gaen ende in passant Teliana [2] aen doen [3]. . . . .

Bij mijnen vorigen van 13 May hebbe U. E. E. geaviseert hoe dat Kymola Daya mij yegens de dootfeest van Sabadijn ontboden hadde omme in presentie ende ten overstaen van alle de Orangcays met mij te bitcharen,. werwaerts met de galleye ende t' jacht Amboyna ging nevens eenige der principaelste onser onderdanen, meynende dat vrij wat besonders ofte gewichtichs bij haerluyden beslooten was, doch daer naer bij haerluyden inde vergaderinge gecomen sijnde, naer lange gewacht te hebben, en wiert niet sonders by haerluyder op de baen geworpen als een buerpraetken. Oversulcx was genootsaect hunlieden te vraegen tot wat eynde sij mij ontboden hadden, daer oock geen ofte weynich fondamentaele antwoorde op en creech, sulcx dat niet en hebbe connen bedencken wat sij inden sin gehat hebben. Oock speurde onder haerluyden eene perplexiteyt ofte verslagenheyt, dat gedacht hebbe wel sijnen oorspronck mocht genomen hebben overmits ick daer met de galeye

1 Namelijk op het trouwen van Ambonsche vrouwen onder rechtstreeksch Nederlandsch gezag, met Hitoeëezen of andere Mohammedanen.

2 Waarschijnlijk is Taliaboe (Soela-eil.) bedoeld. Houtman heeft het evenwel niet bezocht.

3 Dit en het vorige werd den 1 Juli geschreven. Houtman vertrok den 5 Juli naar de Molukken.

ende t' jacht Amboyna gecomen was, dat geschiede door versoeck van ouse onderdanen die eenichsints schenen bevreest te wesen, allegeerende dat die van Loehoe niet en waren te vertrouwen, alsoo sij bij tijden van de Portugijsen onder pretext van bitcharen hare voorouders hadden vermoort. Wijders vraechde haer waer dat alle de Orancays waren vande omgelegene plaetsen, daer op sij antwoorden dat de principaelste daer present ende sommige al vertrocken waren. Derhalven hebbe haerluyden voorgehouden, dat naerdemael sij mij weynich off niet en hadden te seggen, dat 't geene haer te seggen hadde in weynich woorden soude besluyten, al hoe wel t' gevolch van grooten gewichte was, sijnde in substantie dat al eer ick bij haerluyden beroepen was, ordre hadde van U. E. E. om eens ende voor al haer aff te vragen of sij van meyninge waren restitutie te doen van alle onse plaetsen gelegen op de cust van Seram, ofte niet, alsoo U E. E. niet en verstont, dat men soo met ons soude handelen van eerst de cust van Seram naer haer te trecken, springende van daer op Hatuwa ende soo voorts op Noussalau, haer tot meerdere voldoeninge voerlesende eene attestatie waer van U. E. E. de copie gesonden hebbe, die bij meer als van 50 van de principaelste Orangcays was beëedicht ende onderteyckent, bij dewelcke alle onse onderdannen op de custe van Seram bekenden dat sij onderdanen vanden Coninck van Hollant waren. Doch alles wiert bij hunluiden als van onweerden gehouden, allegeerende datter eenige vande Orangcays vande custe van Seram waren ende dat men die soude laten comen omme haer te vragen off sulcx oock soo was, daer inne verwillichde, alsoo ick wel wiste dat eene gerechtige saeke mainteneerde. Onder de welcke was eennen Lebee Pattole, hooft van Amahe, den welcken eerst ontkende dat hij noyt jegens mij geseyt en hadde dat hij vassal vanden Coninck van Hollant was, niet jegenstaende hij selfs mondeling ter presentie ende overstaen van meer als 500 man, waer van der noch 10 oft 12 present waren, sulcx tegens mij bekent hadde. Den welcken sich overtuycht vindende, seyde daer nae, dat hij sulcx uyt vreese geseyt hadde, waer over hare valscheyt heftich bestrafte, seggende dat alle bedroch, leugen ende ongerechticheyt bij haer gepleecht wierdt, gedoogende dat een soo meyneedigen schelm mij in soodanige vergaderinge met onwaerheyt sochte leugenachtich te maken, welcke deseere (sic)

niet alleen mijnen persoon en toucheerde dan oock den geenen van wiens wegen ick het gouvernement van Amboyna besath. Versocht derhalven dat sij hem daer over souden straffen, als de soodanige betaemde, vallende ondertussen vrij heftige woorden van wedersijden, sulcx dat den voors. Lebee Patoole wechsloop als een hoenderdieff. Oock vraechde daernae van Nousselau, alsoo verstaen hadde dat sij daer waren, waer op Kymola antwoorde, dat sij vertrocken waren als ick quam. waer op hem voorhielt wat maniere van doen dat het was, dat hij soo met onse gerebelleerde onderdanen ginck bitcharen ende allyantien maken ende oft hij noch soo slecht was, dat hij ignoreerde wat sulcx in hadde, waerop hij antwoorde dat sij gecomen waren om de dootfeest van Sabadijn te helpen celebreeren ende niet om te bitcharen, daer haer op antwoorde dat sij niet en behoefden te meynen ofte laten voorstaen, dat ons hare bitcharingen onbewust waren ende wat allyantien ende verbonden sij met de anderen gemaect hadden jegens trouwe, eedt, ende billicheyt. Hier tegens bracht Daya in, ware met die van Loehoe yets gemaect, dat was buyten haer, daer en wisten sij niets aff, dan naerdemael sulcx bij ons qualijck genomen wiert, soo belooffde hij van nu voort aen niet meer met haer te spreecken noch veel min te bitcharen.

Nu belangende het stuck van Hatuwa, dat mede aen was, dat wilden sij met gewelt hebben, dattet den Conincx van Ternaten was, nietjegenstaende dat die altijts met ons gepangaeyt hebben ende bij mijnen tijt haer noch gerecht hebbe ende naderhant copie vant contract bij den Heere Gouverneur Houtman met haerluyden gemaect becomen. Doch dewijle sij haere saeken niet langer met reden en conden wederleggen, soo beriep sich Kymola Daya daerop dat de plaetse vanden Stadthouder vanden Coninck van Ternaten jegenwoordich vacant en in saeken van soodanigen gewichte niet en vermochte te disponeeren, dan dat sij datelijck den Coninck daer over souden schrijven met eene corcorre die naer Batsian ginck ende dat sij de copie desselffs met onse schepen souden senden om eens een eynde van dese verschillen te maeken. Ende naer ick uyt eenige harer redenen hebbe connen speuren, soo souden wel tot contracteeren hebben willen verstaen als maer eenige plaetsen souden mogen behouden, alsoo opt scheyden bijbrachten dat tussen man ende vrouw wel woorden vielen, dan daeromme en mochten sij niet scheyden,

Daer op antwoorde dat ingevalle sij bij de begoste proceduren persisteeren, dat het scheyden nootwendich soude moeten volgen . .
. . . .

Volgens U. E. E. ordre omme van de punt op Hitoe een logie te maecken waer inne des Comps. goederen mochten verseeckert sijn van brant, hebbe nu laest met Capn. Hitoe ende de Orangcays gebitchaert, alsoo ons langer qualijck inde oude logie connen behelpen, doch dat manneken socht in den eersten al uytvluchten, allegeerende dat de plaetse daer hy nu jegenwoordich woonde seer ongesont was ende oversulcx wilde gaen woonen ter plaetse daert eerste fort gelegen hadde, dat besichticht hebbe ende mijns bedunckens een seer incommodieuse plaetse is, ten aensien den berch achter seer cort rijst, ende van daer altijt over ons domineeren souden. Waerjegens hij wederom inbrachte dat hij binnen 3 a 4 maenden bij die van Honut soude gaen woonen, dat ons wel soo commodieus soude wesen ten aensien wij nu altijt tweemael moeten vaeren eer men op Hitoe can comen, presenterende dat sij ons daer een huys souden maken. Dan dewyle wij hier bij ervarentheyt wisten dat hare maenden in jaeren veranderen, soo hebben daer toe gebracht dat men vande puin alleenlijcken een huysinge sal maecken sonder daer meer aen te metselen, alsoo sij naer haer seggen daer niet langer meynen te blijven . . . .

De Coningen van Kielang en Soya, onse onderdanen, hebbe gepersuadeert met veele beweechredenen, ende soo verre gebracht dat sij belooft hebben een yder een harer soonen met schepen te senden omme int vaderlant inde theologie geinstrueert te werden, daer seer treffelijcke vruchten (soo den Almogende die tot perfectie laet comen) van sullen sijn te verwachten. Ick hadde wel voor mij genoomen in plaetse van dese twee, so de E. Heeren meesters vant vaderlant sijn eysende, 4 gesonden te hebben, doch alsoo de vrouwen hier eenichsins de broeck aen hebben, soo willen sij ongaerne van hare kinderen scheyden, ignoreerende van wat voordelijcker gevolch dese saeke voor haerluyden soude wesen.

Den aenwas der Christelijcke religie onder de Chinesen gaet Godt loff seer wel voort, sulcx dat alreede bycans de helft der selver het Christendom hebben aengenomen. Twijffele niet ofte sullen eerlanck het Christelijcke geloove al te samen aennemen . . . .

Voor desen is U. E. E. geaviseert hoe dat de Orangcays vande Manippes [die ik] het voorleden jaer gevangen gehat hebbe, belooft hadden haere nagelen aen geene vremdelingen meer te vercopen, dat schijnt sij naer willen comen, dewijle sij over ongevaerlijck 14 dagen geleeden persoonlijck hier hebben geweest, versoeckende dat daer eenich vaertuych mocht comen, omme de nagelen te ontfangen die sij seggen binnen een maent sullen gepluckt werden, welcke nagelen naer van haer verstaen ontrent 14 off 15 bhaer sullen wesen, die voor desen altijt bij de vreemdelingen sijn vervoert . . . . . .

Daer sijnder naderhant [1] noch andere 2 gecomen de welcke haere ouders, insicht genoomen hebbende dat des conincx van Kielangs ende Soyas soonen medegingen, tot sulcx oock geanimeert sijn, welcke jongens alrede mede soo verde sijn gecomen, dat sij redelijcker wijse duyts leesen ende verstaen connen . . . .

Actum opt comptoir Cambelle. Adij 14 Augusto A° 1620.

U. E. seer onderdaenigen dienaer

HERMAN VAN SPEULT.

---

1 Dit slaat op blz. 270 en werd later geschreven. Zie verder over deze vier jeugdige Ambonners hetgeen in de Inleiding is medegedeeld.

XVIII.

J. Pz. COEN OP BANDA. — AMBON EN DE MOLUKKEN IN 1621.

A.

(Brief van den Gouv. Gen. J. Pz. Coen en Rade aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 6 Mei 1621).

Ed. Erntfeste enz.

. . . .

Onder andere is UEd. met onse voorgaende geadvyseert hoe geresolveert waeren met 12 schepen ende 1500 koppen een tocht innewaerts te doen. Den 13 Jann. passato zijn wij van Jacatra vertrocken, ende den 14 Febr. in Amboyna wel aengecomen, daer alles Godt loff in goeden staet bevonden. . . . .

Soo gereet waeren om van Amboyna na Banda te vertrecken is Cappiteyn Hittoe met drie zoonen bij ons gecomen, aendienende hoe die van Banda aen hem versocht hadden bij ons te willen intercederen om een goet accoort ende vrede te maecken, ende alsoo alle d'omleggende landen van outs aen malckanderen gehouden ende verbonden waren, dat hij van schuldige plichts wegen niet cost na laten te versoecken ofte mede met ons na Banda mocht vaeren om middel tot eeuwich verdrach te soecken, sijn plicht vol te doen, ende soo die van Banda tot geen redenen verstaen wilden, om haer aff te snijden ende te verlaten. Hier op is geantwoort dat de bedriechelijcke accoorden van de Bandanesen al te wel ervaeren hadden omme ons wederomme te laten abuyzeeren ende oversulcx hem bedancten ende ongeraden vonden dat mede voere. Doch alsoo dese man uyt der maten graech was ende zeer hart aenhiel, hebben eyntelijck geconsenteert dat als uyt sich selffs mede soud vaeren maer geensints van onsent wegen. Hij is datelijck met een swite van 9 persoonen int schip Z. Zee geembarqueert ende een van zijn zoonen is daer na met d Engelsche Sterre met 16 persoonen gevolcht.

Den 23 Febr. zijn wij van Amboyna vertrocken ende den 27 do. in Banda wel aengecomen. Doch eer alle de vloot bij den anderen cregen is de tijt tot den 7 Martio verloopen, als wanneer door Goodts genade bij den anderen gecregen hebben de navolgende schepen, te weten: N. Hollandia, Zierichzee, Amsterdam, t' Wapen van Amsterdam, Dragon, Delff, Orange, Schiedam, Zeewolff, t' Hert, Eenhoorn, Enchuysen, 't Postpaert ende de Jachten de Vliegende Bode, Aracan ende t' Wapen van Jacatra, op hebbende 1655 koppen, ende 286 gevangen Javaeren. Van Jacatra hebben oock mede gebracht 36 Javaense Tingans, om den vijant van alle kanten te benauwen ende ons volck na welgevallen te mogen landen daer sulcx goet zouden vinden. Van Jacatra hadden gelicht een Compagnie cloecke soldaten ende weder een Compagnie slechte in haer plaetse geleyt. Item een Compagnie vrijeluyden ende van Amboyna mede een Compagnie soldaten ende weder 90 siecken in haer plaetse geleyt. Tusschen Jacatra ende Banda zijn in de vloote gestorven ontrent 150 mannen. Vande voorsz. vloote ende de garnisoenen van Nera ende Puloay hebben niet meer volck te velde connen brengen dan 17 Compagnien te weten 14 Compagnie soldaten ende bootsgesellen stercq wesende 70 koppen, 2 Compagnie Jappanders ider van 40 koppen ende 1 Compagnie Chiauwers ende swerten van 56 koppen.

Terwijle de preparaten tot de tocht gemaect wierden is Cappitein Hittoe verscheyde reysen uyt sich selffs bij de Bandanesen geweest ende sijn oock eenige gecommitteerden van haer bij ons gecomen, presenteerende een eeuwich accoort met ons te maecken, alle andre natie van den handel van Banda t'excluderen ende alle de noten ende foelie aen ons alleen te leveren. Hierop is geantwoort, dat sulcx overlange belooft ende geswooren hebben, maer de beloften niet naer en quamen ende daer over niet gesint waeren ander accoort te maecken, dan in sulcker voegen dat verseeckert mogen wesen t'selvige onderhouden ende niet weder gebroocken worden sal, welck different verstaen wierd, doch meest dat op de voorneemste plaetsen een fort begeerden. Ende alsoo de Bandanesen hier toe niet verstaen costen is de handelinge van vrede naer gebleven.

In Banda comende vonden wij onder Puloron t'Engelsche fregat de Dragons Clau, welck UEd. geadvyseërt is vooruyt van Jacatra gesonden was. Eer wij met de vloot van Jacatra vertrocken sijn d'Engel-

schen van daer innewaerts gevaeren met de schepen d'Exchange, de Rubijn ende de Sterre, hebben Japara ende Macassar aengedaen ende in Macassar goede partije rijs geladen. Een van dese drie, d'Engelsche Sterre genaemt, is den 19 Febr. met een verovert fregat in Amboyna bij ons gecomen. Onse preparaten ende voornemen ziende hebben zij aen de haeren op Puloron geadvyseert hoe ons voornemen was Lontor met gewelt aen te tasten. Dese brieff hebben wij selven bestelt ende zijn die van Lontor door d'Engelschen hier van verwittigt geworden. Den Oppercoopman van Puloron, Robbert Hayes genaempt, heeft ons geadvyseert verstaen te hebben, hoe wij voor hadden Lontor met gewelt aen te tasten, ende alsoo zijlieden met haer in accoort waeren ende daer een comptoir hadden, verhoopten zij de lieden in goede devotie te houden ende dat de vruchten wel becomen zouden. Hierover versocht hij dat ons voornemen tot de compste van haer schepen suspendeeren zouden. Dit hebben haer niet geschaemt voor te stellen niet tegenstaende wel wisten hoe seeckere Portugiesen de noten ende foelie op d'ander zijde vant landt soo wel bequamen, als zij in Lontor. Haer is geantwoort dat den Raedt van defensie tot Jacatra op de saecke al gelet hadde ende bij haer goet gevonden was, dat dese tocht doen souden [1]. Dat ons oock geassisteert zouden hebben soo de middel ende gelegenheyt gehadt hadden. Derhalven soo zij 't accoort, door haer ende onse meesters gemaect, wilden naercomen ende onderhouden, dat haer vande vijanden bij ons souden vervoegen. Met dese mondelinge antwoort is de bode terugge gesonden. Ende bij den Raedt op de saecke gelet zijnde, wierd goet gevonden dat met de voorgenomen tocht voortvaeren souden. De Engelschen lieten niet dagelicx bij die van Lontor over ende weder te vaeren sonder ons te kennen, 't accoort niet verder naercomende dan hun profitabel docht; de compste van haeren Commandeur mosten zij verwachten. Nadat d'Engelsen op Puloron verstaen hadden hoe haere meesters met UEd. verdragen waeren, hebben zij aen die van Lontor 4 stucken geschut gedaen, ende is apparent, soo wat meer tijt gehadt hebbem, dat d'incompst van de

---

1 Uit Coen's Brief aan Bewindhebbers van 8 Januari 1621 blijkt dat in den Raad van Defensie in algemeene termen van 't „verzekeren van den algemeenen staat van de Molukken, Ambon en Banda" gesproken was.

schepen doort Lontorsche gat met een goede baterije belet zouden hebben.

Eerst hadden wij voorgenomen aen de Zuydtzijde van 't landt te landen op een plaetse Luchuy genaempt. Tot desen eynde lieten t' jacht t' Hert daer brengen, doch 't en hadde niet lange gelegen oft wierd met een stuck van d'Engelschen alsoo getreft, dat d'onse genootsaect wierden t' Hert met de Gallaye vande wal te roeyen ende twee anckers met twee touwen te laten staen, off souden groot perijckel van sincken oft branden geleden hebben. D'onse seggen dat dit door een Engelsen Constapel gedaen is, ende dat dien wel perfect gesien hebben, doch d'Engelschen ontkennen sulcx, seggende dat het seeckere Portugiesen geweest souden sijn die op Wayer waeren handelende.

Na desen misslach resolveerden met alle man aen de binnenkant te landen, om leger te slaen, opt gebergte te gaen ende daer geschut te planten. Wij sijn dienvolgende den 8 Martio met de voors. 17 Compagnien tusschen Comber ende Ortatten gelant, marcheerden lancx de strant binnen schoots van drie stucken geschut, die haer van d' Engelssen gedaen ende daer cortelingh geplant waren. Soo voort gegaen hadden soud apparentlijck seer veel volck geschoten hebben geworden. Ende alsoo geen plaetse vonden daer leger nederslaen conden oft de vijandt domineerde vant geberchte daer over, niemant raedt wetende om wech te vinden ende opt geberchte te comen, zijnde de wech daer d' onse over drie jaeren op waeren met borstweringen beset, lieten d' onse de moet vrij wat sincken. Hier over vonden goet t' geheele leger weder t' scheep te doen gaen om ander raedt te soecken. De Bandanesen lieten 't leger sonder eenige vervolginge maer met bespottinge afftrecken, ende alsoo meenden dat hier mede d' overhandt hadden, hebben de meeste paert haer vrouwen ende kinderen weder in Lontor gebracht.

Nadat aen d' onse harde ende behoorlijcke vermaninge gedaen hadde, t' lant rontsom wel besichticht was ende den Raedt wel overleyt hadde hoe den vijant best aentasten souden, wierd goet gevonden dat een generael assault aen beyde de zijden vant land souden doen, te weten aen de binnencant vant landt met 6 compagnien ijder van 55 koppen ende aen de Zuytzijde met 10 Compagnien ijder mede van 55 koppen, mits dat die aen de binnencant ontrent een uyre

voor d' andre souden landen, om de vijanden na haer te locken ende aen d' ander zijde plaets te maecken, doch dat een Compagnie goetwillige uytgelesen volck aende Noortzijde voor zouden gaen om t' geberchte te beclimmen ende dat sulcx op verscheyde andere plaetsen mede zouden onderstaen. 330 koppen daer onder 150 mosquettiers waren geordonneert tot manninge ende verseeckeringh van 30 Tingans, die de voorsz. 10 compagnies aen de Zuytzijde vant landt souden brengen.

Den 11 Martio met den dage zijn volgens voorige Resoluitie ses Compagnien aende binnencandt tusschen Comber ende Ortatte gelant. Cappiteyn Vogel [1], een vrijburger van Amboyna, is datelijck met 50 uytgelesen soldaten voorgegaan. Hij creech int climmen vant geberchte soo harde resistentie dat al hun cruyt verschoten ende alle te samen groot perijckel liepen. Maer alsoo van d'andere wel gevolcht ende gesecondeert wierden mosten de vijanden handt voor handt wijcken. Terwijle dese scharmutseringe duerde sijn d'andre thien compagnien aende Zuydtzijde van Banda in een cleen sandt bayken met voornoemde 30 Tingans gelandt, eenige met ladders, andre sonder, opde hoochte van de clippen climmende. Boven wesende zijn zij van achteren in Lontor gemarcheert sonder andre wederstant te vinden, dan dat op de voorgangers van een verlooren troupe een scherge met ontrent 10 a 20 mosquetten gedaen wierde, waer door een van d' onse dootgeschooten is ende 4 a 5 gequetst zijn. Lontor was lange in, dat de vijff compagnien int geberchte met de Bandanesen noch scharmutzeerden. Soo haest dese plaetse overwonnen was hebben die van Madjangj, Luchuy, Ortatten ende Sammer datelijck haer plaetsen mede verlaten ende cregen soo herden regen (die t'sedert dagelicx gecontinueert heeft), dat al de lonten int geberchte uyt-

---

1 Hij wordt in de Resol. GG. en Raden genoemd Marten Jansz. Visscher alias Vogel. Hij had 35 vrijwilligers en 15 Japanners onder zich. — Coen verzwijgt hier dat de tocht plaats had onder opperbevel van Frederik Houtman, daar de Gouverneur van Antzen te zwaarlijvig was om de bergen te beklimmen en Coen er zelf na den eersten mislukten tocht weinig zin in gehad schijnt te hebben; althans toen hij in rondvraag bracht of hij zou medegaan werd „om verscheyde merkelijke redenen" besloten dat hij een ander in zijn plaats zou stellen (Resol. GG. en R. 10 Maart). Houtman betuigt in een brief aan Bewindhebbers zijn verwondering dat hij geheel niet door Coen genoemd is.

regenden ende t'leger groot perijckel geloopen soud hebben soo Lontor niet overwonnen waer geweest.

Doen de Bandanesen voorn. Tingans sagen meenden zij dat weder rontsomme t' landt souden vaeren gelijck te vooren drie mael gedaen hadden, waerover daer op geen acht geslagen wierd ende bij claeren dage louter verrast zijn.

Lontor is de voorneemste plaetse van gants Banda, gelegen aent West Eynd vant grootste eylandt. Dat West Eynd is haer stadt en oock hoeve, vant ander landt affgesondert met een muire die dwers overt' landt vande Noortzijde tot aen de Zuydtzijde loopt. De huysen die aen de binnencandt (wesende de Noortzijde) staen ende van die kandt genochsaem onwinbaer zijn, worden Lontor genaempt, die van de bay aende Zuydtzijde Luchuj, ende d'andre nevens een cleen bayken aent West Eynde Madjangj. Tusschen dese plaetsen is het landt rontsomme aen de zeecant met steyle hooge clippen versterct ende van binnen is het vol moscaet ende fruytboomen gelijck een doelen.

Soo haest Lontor overwonnen hadden, hebben de resterende Bandanesen, namentlijck die van Slamma, Comber, Ouwendenner, Wayer Rossangin ende Puloron perdon en vrede versocht. Haer is aengeseyt, soo gratie begeerden, dat haere stercken ende muyren eerst souden slechten, haer geschut, bossen, roers en musquetten overgeven, ende sulcx daer na versoecken off soude haer mede met gewelt aentasten. Dit op genade ende ongenade gedaen zijnde, hebben haer goede verseeckeringe ende redelijcke conditie toegeseyt, waer tegen zijluyden alle te samen haer landt aende Ed. Hooge Moogende Heeren Staten Generael, zijn Excellentie Prinse van Orange etc. ende de generale Compagnie der Vereenichde Nederlanden opgedragen hebben, belovende haere Hooge Moogende voor haere souvereyne Heeren t' erkennen ende naer te comen al t'gene haer souden mogen belasten. Item, haer is belast dat alle hunne huysen vant geberchte affbreecken ende beneden aen de strant souden gaen woonen ter plaetse daer sulcx souden ordonneren, t'welck zijlieden mede belooft hebben te doen. Aldus hebben wij door Goodts genade de moetwillige trotse Bandanesen (die zoo lange voor de haentiens van Indien vernaempt zijn geweest) sonder bloetstortinge, tegen opinie van veele, overwonnen. In alle de voornoemde rescontres hebben 5 mannen verlooren ende ontrent 20 gequesten gecregen.

In Lontor, Madjangj, Luchuy, Ortatten ende Sammer hebben wij becomen 8 stucken geschut, ontrent 70 bassen, 283 sockels foelie ende 348 bhaer noten muscaten. Ons wierd eerst aengeseyt dat de Lontoresen met haere consoorten altsamen vant landt waren gevlucht, doch doen andere geruchten hoorden ende voornamen haer int geberchte te soecken, hebben haer selven geopenbaert ende hun in de geraseerde steden bij d'andre begeven, mede gratie versoeckende. Hier op is geantwoort, soo gratie begeerden, dat mede alle haere mosquetten ende roers overgeven ende de voorneemste Orangkays elck een zoone tot onderpant van getrouwheyt. Op desen eysch is bij de Bandanesen veel raedt gehouden ende nadat veel tijt verloopen was, hebben eyntlijcken 10 zoonen van seeckre Orangkays ende 27 mosquetten ende roers (meest onbequaem geweer) gebracht. Ondertusschen zijn wij lange in beraet geweest off het al geraden ware t' verdreven volck int landt te laten.

Om de possessie vant groot eylant Banda te behouden is goet gevonden, dat op de hoochte van Lontor een fortien van 90 quadraet voeten groot souden maecken. Dit is van opgeleyden steen diffencibel voltrocken, terwijle ons bedochten wat wetten de Bandanesen voorschrijven ende hoe het met de verdrevene maecken souden. Nadat ons lang genoch bedocht ende op het doen der Bandanesen wel ernstlijck gelet hadden, siende dat haer huysen vant geberchte niet off en braecken maer die van Lontor ter contrarie nieuwe bouden, dat niet dan weynich quaet geweer overgaven ende apparentelijck het goede achter de handt hielden ende seer traech waeren int over geven van de voorneemste haer kinderen tot onderpant, wierd eyntlijck verstaen dat licht weder rebelleren zouden soo haest de vloot vertrocken waere ende dat van Banda niet verseeckert connen wesen soo lange het volck vande verdreven plaetsen (door welcke voor dese altijt nieuwe rebellie ende oorloch verweckt is) int landt blijven. Waer over goet vonden haer met wil off onwil vant lant scheep te doen gaen omme tot Jacatra vervoert te worden.

Omme de verdrevene volgens voorsz. resoluitie vant lant te crijgen en dat opt gevoechelijcxte, hebbe den 20n Aprill eenige gecommitteerden met drie Compagnien soldaten in Slamma gesonden. D'Orangkays vergadert wesende, is die van Lontor aengeseyt (na dat te vooren haer tien kinderen, musquetten ende roers weder gegeven

waren) hoe wij niet goet en vonden haer int landt te gedogen. Derhalven belasten haer binnen dien dach met vrouwen, kinderen aen strant te comen om scheep te gaen ende vervoert te worden daert ons gelieffde. Belooffden ende verseeckerden haer een goede woonplaetse te bestellen, vrijheyt van religie, dat aen haer persoonen ende goederen niet vercort souden worden ende alle redelijcke ende behoorlijcke vrijheyt gelijck d'onse genieten souden. Item die van Slamma ende haere consoorten, onse nieuwe onderdanen, wierd vande Generaels wegen belast, soo die van Lontor ende haere consoorten onwillich waeren om scheep te gaen, dat haer met gewelt daertoe souden dwingen, op pene dat anders alle te samen als ongehoorsamen ende voor vijanden verclaert ende aengetast zouden worden. Dit mandaet veroorsaecte onder de Bandanesen groote verslagenheyt. Die van Slamma belooffden d'ordre naer te comen ende ons t'assisteeren. S'avonts waeren veel Orangkays met vrouw ende kinderen aen strant gereet, zoo zij zeyden, om t'inbarqueren maer s'nachts zijn weder int bosch geretireert. Evenwel cregen daerna met hulpe van die van Slamma ontrent 340 Lontoresen (soo mans, vrouwen als kinderen) aen boort. Ende alsoo vernamen hoe de gevluchte van Nera, Labetacque ende Puloay (die in Lontor woonden doen de stadt innamen ende aldaer de sterckste waren) haer selven exemteerden ende van die van Slamma mede uytgesondert ende aengehouden wierden, als geen volck van Lontor zijnde, hebben eenige van Lontor hier over geclaecht, seggende hoe wij't volck van Nera, Labetacque ende Puloay (die de principaelste roervincken van den oorloch ende haer verderff waren) int lant souden laten. Hier op hebben cont gemaect, dat niet alleen de naturale Lontoresen begeerden maer oock alle de gene die daer woonden doen wij de stadt innamen. 'T meeste volck van Slamma, gelijck oock de hooffden (mede van dat geslachte wesende) vonden wij onwillich tot overleveringe vande selvige, ende ter wijle ons met schoone beloften trayneerden sijn de resterende Lontoresen met die van Nera, Labetacque ende Puloay int geberchte gevlucht, hebben haer op de top vant hoochste geberchte bij Slamma versterct ende daer van Slamma ende omleggende plaetsen gebracht de provisie die becomen costen, die van Slamma, Wayer, Ouwendenner (na geseyt worde) te vier ende te swaerde dreygende, soo hun bij haer niet en vervoechden. De guyterye bespeurende, resol-

veerden wij die van Slamma in verseeckeringe te nemen. Ende alsoo ontrent 50 soldaten int geberchte gesonden waeren om te besichtigen wat daer passeerde (terwijle over dese resolutie besich waeren) zijn zij, de loop van gestroyde rijs ende sagu volgende, onwetende gecomen ter plaetse daer de gevluchte haer verstercten, vande welcke datelijck vijff van d'onse-gequest wierden. Ende alsoo door steylte vant geberchte bij de vijanden niet comen costen, sijn weder affgetrocken ende hebben de huyse met rijs ende sagu daer ontrent wesende in brandt gesteecken. Hier op zijn die van Slamma met 5 compagnien soldaten omsingelt ende aen boort gebracht stercq wesende . . . . [1] zielen. D'andre van Ouwendenner, Wayer, Rossangin ende Comber (daerbij door verlet van regen niet tijts genoch bij comen costen) hebben haer mede int geberchte bij den hoop begeven, dootslaende een ondercoopman met een assistent ende jongen, die bij haer resideerden ende langer dant behoorde vertoeffden. Alle de prauwen, correcorren ende joncken hebben wij van alle plaetsen gelicht, verbrant ende stucken geslagen, de voornoemde steden van Slamma, Wayer ende Ouwendenner teenemael geslecht ende verbrant. Die van Rossangin sijn mede van haer eylandt opt geberchte bij d'andre gevlucht. In deser vougen sijn alle de steden ende plaetsen van gants Banda ingenomen ende verdestruweert, uytgesondert alleen Puloron, dat in esse laten vermits hun stille houden.

Met het schip de Dragon senden wij na Jacatra 789 zielen, te weten 287 mannen, 256 vrouwen ende 246 kinderen. Na wij verstaen resteren opt groot eylant van Banda int geberchte ontrent twee duysent zielen, daar onder ongeveerlijck 600 mannen zijn. Provisie van sagu connen niet veel hebben ende t'lant selve can haer niet voeden. Nadat Lontor overwonnen hadden is onder de gevluchte inwoonderen de bloetganck al soo geraect dat tot nu toe ontrent 150 persoonen, soo mannen, vrouwen als kinderen daervan gestorven zijn. Wij souden niet gaerne vertrecken voor dat het spel geeyndicht zij, dan alsoo de schepen niet lanck genoch mogen leggen om de vijanden uyt te hongeren ende veel difficulteyten gemoveert worden om haer met der haeste uyt het geberchte te crijgen, blijven in bedenckinge wat voorder in Banda doen sullen.

---

1 Oningevuld, doch zie hierna.

Doen Lontor overwonnen zijn daer gevonden drie Engelssen, welcke aldaer na zij zeyden waren handelende. Ten scheelde niet veel off de Jappanders souden haer dootgeslagen hebben. Nadat eenige dagen geaprehendeert zijn geweest hebben hun opt versoeck van haer principalen gerelascheert. Eerst zeyden zij daer verlooren te hebben 120 sockelen foelie ende 20 bhaar noten met eenich gelt en goederen ende daerna 150 sockels foelie ende 20 bhaer noten welk van ons weder geeyscht hebben. Bij den Raedt op de saecke gelet wesende, is goet gevonden haer tot UEd., gelijck gedaen hebben, te renvoyeeren. Alle de noten ende foelie in Banda verovert zijn int schip Hollandia gescheept. Wat goederen daer onder van d' Engelssen zijn connen niet seecker weten. Twaelff dagen hebben wij in Banda gelegen eer Lontor overwonnen wierd. Met gemack hadden d'Engelssen haer goet in den Dragonsclau (die aen Puloron was) connen schepen, maar het schijnt dat sulcx met voordacht niet hebben willen doen om nieuwe actie te becomen ofte omdat opinie ende hoop hadden wij slagen souden crijgen. Onse victorie verdriet haer uyt der maten seer. Haeren Commandeur, met het schip de Royale Exchange voort Casteel Amboyna leggende doen daer de tijdinge quam, schoot 13 schoten als off mede seer blijde geweest waeren, maer met d° schip hier in haeste comende omme ons alle mogelijcke verhinderinge te doen, heeft voornoemde Commandeur hem niet connen onthouden ons te verwijten dat Lontor den Coninck van Engelant ontnomen hadden. Vooren is geseyt hoe die van Puloron gelijck alle andere Bandanesen haer landt aende Ed. Hooge Mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden overgegeven hebben. Haer geweer ende correcorren hebben ons gelijck andere mede gelevert, onse ordre naer comende, t'welck d'Engelssen die haere meesters wijs maecken dat haeren coninck Puloron toecompt, uyt der maten spijt. Tot assistentie off veel eer ten dienste van die van Puloron hebben d'Engelssen op een seecker cleyn eylandeken aen Puloron leggende 9 stucken geschut geplant, daer hun achter een borstwering in cleene hutkens seer sober behelpen. Evenwel schamen haer niet te seggen, dat dit 't eenige fort is welck de Coninck van Engelandt in Indien heeft. Opt eylant Puloron hadden 9 stucken geschut op de hoochte sonder eenige borstweringe staende. Ende also die van Puloron, gelijck alle d'andre Bandanesen al haer bassen, mosquetten ende roers aen ons overge-

levert hadden, hebbe haer belast voornoemde geschut mede over te leveren. Sij hebbent van boven neder geworpen, twee daervan sijn stucken gevallen ende d'andre zijn int jacht t'Hert gescheept alsoo d'Engelssen de selvige niet begeerden te haelen. Van 't geschut opt cleyn eylandeken staende hebben niet gesproocken, opdat niet seggen souden wij het eenige Coninckliijcke fort met gewelt genomen hadden. Want met d'overwinninge van Banda genochsaem meester van Puloron zijn, dewijle daer geen vers water open is. 'T is hoochnodich dat UEd. met die van d'Engelsse Compagnie verdragen ende precise ordre gegeven worde wie Puloron houden off verlaten sal, want daer van anders niet dan groote questie te verwachten hebben. Na dat wij Humphrey Fitz Herbert, Commandeur van d'Engelsse schepen, alle behoorlijcke eere aengedaen ende verscheyde misdadigen op sijn versoeck gepardonneert hadden, hebben wij van hem versocht vier Nederlanders die voor dese vant fort Nassouw bij de Bandanesen overgeloopen, ende daervan eenige moors geworden waeren, welcke haer nu bij d'Engelssen onthielden. Sij zijn ons niet alleen geweygert maer met haer schepen midden in onse vloot voort fort Nassouw gebracht, daer d'officieren vant fort noch braveerden. Dit hebben in ons lant ende vlote niet wel connen gedogen ende daer over eenige Engelssen in arrest doen houden ende oock wacht in haer schepen gestelt, totdat de voornoemde overloopers door d'Engelssen secretelijck wech geschickt wierden. Welck voorsz. Commandeur zijn verdriet van onse victorie soo goeden deckmantel geworden is, dat onder schijn van dat misnoegen met de schepen d'Exchange ende Rubijn in haest na Amboyna vertrocken is. Wij hadden gepresenteert het schip Orange in plaetse van de Zeewolff voor een schip van defentie neffens hun na Amboyna ende de Mollucques te zenden omdat de Zeewolff alhier nodich verdubbelt most worden, doch dese presentatie hebben niet willen aannemen. Het schijnt dat dese lieden haer schepen ende huysen voor een retraite ende vrijburch van alle moetwillige willen houden. Ons bedunckens can sulcx niet sonder perijckel ende disreputatie geschieden, doch soot U Ed. begeeren, laet het weten.

. . . .

Om in Banda meester vant velt te blijven, de Bandanesen in toom te houden ofte vant landt te dringen, hebben goet gevonden alhier te laten een garnisoen van 400 soldaten, 100 bootsgesellen, alle de

gevangene Javanen, meest alle de jongens van de vlote, 25 Javaense Tingans ende de Gallaye, wel gemant, met noch verscheyde ambachtsluyden ende cooplieden daer en boven. De lasten hiervan sullen de Compagnie swaer vallen, doch omme die soo veel doenlijcke te versoeten sullen als het tijt is, door de bootsgesellen, gevangenen ende jongens ten proffijte vande Compagnie de noten ende foelie doen plucken, die anders verlooren souden gaen. Willen wij Amboyna in vrede besitten ende de nagelen genieten soo moeten de Bandanesen t'onder houden en ruineren off een generale rebellie getroost wesen. Lange is die onderhanden geweest ende ten waere dat sommige doort schatten ende scheren vande Ternatanen wederhouden waren geworden, ten soud in Amboyna niet beter dan tot noch toe in Banda gegaen hebben. . . . .

Naert schrijven vant voorsz. hebben den 2en deser een troupe van 80 musquettiers ende 2 compagnien van 70 koppen ijder tot een retraite off achterhoede van d'andre opt geberchte gesonden om de gelegentheyt vant geberchte ende des vijants versterckinge te besichtigen. 'Sanderendaechs onversiens daerbij comende, heeft den vijandt d'onse met drie bassen gegroet ende is seer corragieuselijck opt haer uytgevallen. Sij wierden weder te rugge gedreven, doch d'onse afftreckende, heeft den vijandt haer langs de rugge vant geberchte (die tot haeren vordeel smal was) soo cort gevolcht, dat veel ongeregelde matrosen met disordre doorliepen, ende soo de vijandt van de cloeckste met goede corragie niet gestut waere, sij souden alle d'onse schandelijck verslagen hebben. In dese rescontre hebben 35 gequesten ende 9 dooden gecregen daer onder Cappiteyn de Ros (Vos?) [1] met zijn vendrich. Wij verstaen dat de vijandt drie dubbele beschansinge boven de anderen heeft, dat de rug vant geberchte small ende t'water ver vander handt is, soo dat met gewelt van daer niet wel te crijgen zijn. Waer over door honger van daer ende vant landt verdreven sullen moeten worden, om een eynd vanden oorloch in Banda te becomen ende teenemael meester te blijven. Sullen hier toe meer volck dan vooren is geseyt laten moeten, want selffs met de voorneemste schepen daer na niet mogen wachten. Doch evenwel

1 Ik vind in de Resol. van GG. en Raden nu eens Jan de Vos, dan weder Jan de Ros.

connen geen meer volck laten tenzij datter schepen (en dat onnuttelijck) blijven, want gèen ander volck hebben ende de schepen haer niet dienstich zijn. Wat intrest de Compagnie door gebreck van volck lijden connen de Heeren hier aen zien. De gevluchte Bandanesen souden gaerne vrede maecken, maer alsoo haer geweer niet eerst willen overgeven vinden niet geraden met haer te accorderen.

Dese gaen met de schepen den Dragon, Schiedam ende 't Postpeert. Schiedam is geladen met nagelen, noten ende foelie, welck na Jacatra senden opdat die U. Ed. met eerste gelegentheyt toegesonden worden, 'tzij met d° schip off een ander, na de gelegentheyt toedraecht. Den Dragon senden na Jacatra met de voorschreven overwonnen Bandanesen. Onder de resterende (alhier gehouden) sijn 45 Orangkays, die over haer valschen handel ende boos voornemen op nieuws uyt den Dragon gelicht ende geaprehendeert zijn. Met onse naeste sal UEd. naerder bescheet vande guyterye der Bandanesen vernemen. In alles hebben ontrent 1200 zielen van haer becomen; daer en boven zijn noch verscheyde andere doot gebleven. T'Postpaert gaet mede omme de gevangenen te helpen bewaren ende tot Jacatra inde negotie gebruyct te worden. . . . .

Int schip Nieuw Hollandia geanckert leggende bij de vlote op de rede voort fort Nassouw opt eylant Nera in Banda, adj 6 Maye a°. 1621.

UEd. dienstwillige
J. P. Coen.
Martinus Sonck [1].

B.

Overeenkomst van J. Pz. Coen met die van Poeloe Run.

Jan Pieterss Coen Gouverneur Generael, wegen enz. . . . . die van Puluron in genade aengenomen hebbende, heeft haer vergunt

---

1 Vroeger advokaat fiskaal en extraord. Raad van Indie; den 10 April 1621 wegens indispositie van Willem van Antzen in zijne plaats tot gouverneur van Banda aangesteld.

opt selvige eylant te mogen blijven woonen op naer volgende conditien.

In den eersten, dat d'Orangcays ende Overhooffden vant eylant Puloron sullen beloven ende sweeren, gelijck sij bij desen uyt den naem ende van wegen de gantsche gemeente op haeren Moesaff alle te samen ende elck van hun int bysonder belooven ende sweren voor haer ende haere nacomelingen, de Hoge Mogende Heeren Staten Generael ende sijn Excell. Prince van Orange etc. ende de Heeren Bewinthebberen der Generale Oost-Indische Compagnie vande Vereenichde Nederlanden voor haere Souveraine ende gebiedende Heeren t'erkennen, gehouw ende getrouw te sijn gelijck mede den Heer Gouverneur Generael, sijnen Luytenant Gouverneur alhier residerende ofte andere gesubstitueerde overhooffden ende dat alle haer E. ordonnantien naercomen sullen.

Sullen dienvolgende de voorsz. Orangcayen ende Overhooffden van Puloron verclaeren dat sij't eylandt genaempt Puloron, stercten, steden ende vruchten vandien, gelijck die van Slamma, Wayer, Demmer, Comber ende Rossangijn gedaen hebben van haere voornoemde plaetsen, aenden Ed. Heer Gouverneur Generael suyver ende daerop niemandt iets heeft te pretenderen, sinceerlijck sonder arch ofte list overgegeven ende opgedragen hebben voor haer ende haere naercomelingen, gelijck sij tselve eylant ter goeder trouwen opdragen ende overgeven mits desen. Dat sij dienvolgende geen ander princen off potentaten erkennen off houden voor haere Souveraine gebiedende ende wettige Heren als de Hooge Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden ende haere gesubstitueerde over dese eylanden.

Sullen in erkentenisse aen haeren Heere den tienden van alle de vruchten die 't voornoemde eylandt Pouloron opbrengt betaelen.

Sullen alle de nooten ende foulie wel geconditioneert op Poulouay oft Nera te coop brengen aende geene die van wegen den Gouverneur daertoe gesteld sijn ende aen andere geene vercoopen moghen.

Sullen geen versterckinge mogen maecken ende beneden t'geberchte blijven woonen.

De Gouverneur vant landt eenige assistentie van noden hebbende t'sij ten oorloge off fortificatie in dese landen sullen de

voorsz. onderdanen gehouden wesen datelijck soo veel doenlijck t'assisteeren.

Sullen niet vermogen justitie t'zij int civil off crimineel t'exerceeren maer sullen aenden Gouverneur voorsz. recht versoecken, die ten overstaen van d'Orangcays van d° eylandt alle voorvallende saecken sal decideren.

Sullen voorder beloven ende sweren, dat sij haer in alles tegen haere voorsz. bescherm ende gebiedende Heeren als goede ende getrouwe onderdanen toestaen, dragen, dese ende haerer E. ofte haerer E. gesubstitueerde statuiten ende ordonnantien sonder eenich tegenseggen ofte wederspannicheyt sullen aennemen ende in alles naercomen, t welck de voorsz. Orangcayen ende Overhooffden beloven ende sweeren sullen, niet alleen elck voor haer selven maer oock te helpen bevoirderen dat het bij andere onderhouden worde, ende de Gouverneur tassisteren de contraventeurs vandien te straffen.

Toirconde vant welcke d'Orancayen ende Overhooffden van Puloron voor haer ende alle die op Pouloron woonen ofte naermaels souden mogen comen woonen dese voorsz. articulen hebben beswooren t'onderhouden ende naer te comen ende hebben oversulcx dese met eygen handen onderteekent.

Int schip Nieuw Hollandia, leggende in d'eylanden Banda, adij 9 May a°. 1621.

(Volgen de onderteekeningen
in arabische karakters.)

Dit is een schrift vande Orangcayas van Poulou Ay ende Poulou Run aende Generael, den welcken Godt de Heere segenen wil tot allen plaetsen. Voorders bidden wij aenden Generael om dese acht artijckelen te onderhouden opdat daer geen twist meer en ontsta want alreede alle de Orangcayas van gantsch Banda sijn met den Generael geaccordeert het gantsche lant van Banda te geven aenden Prince van Hollant in handen vanden Generael. Alsoo hebben oock

gedaen alle de Orangcayas van Poulou Ay ende Poulou Run, ende hebben het lant van Poulou Run gegeven aenden Prince van Hollant in handen vanden Generael. Daerom bidden wij altsamen aenden Generael te willen beloven dese acht artijckelen te doen achtervolgen opdat hier nae geenen twist meer en ontsta, opdat oock den Prince van Hollant een Heere blijve over tgantsche lant van Banda, soo lange de werelt staet, bidden derhalven altsamen aenden Generael het voorgaende (sic) ons te willen beloven.

Eerstelijck onse religie, datse ons geen over(last) in onse religie en doen, maer dat wij volgens onse religie mogen leven ende de Hollanders volgens de hare.

Ten tweeden dat niemant aen ons vrou en kinderen overlast en doe.

Ten derden dat niemant in iemants huys en come om quaet te doen.

Ten vierden dat niemant onverdient geslagen en werde; indien de Bandanesen, datse met recht gestraft werden.

Ten vijfden dat niemant het sijne ontrooft en werde tegen zijnen danck.

Ten sesten dat niemant gedwongen en werde tot eenich werck, want wij altsamen tot sulcken werck niet gewent en zijn.

Ten sevensten en laet ons niet ter oorloge brengen in andere landen maer indien eenige vijant in Banda comt soo sullen wij met de Bandanesen t'samen met de Hollanders de vijanden tegenstaen.

Ten achtsten indien eenige Bandanesen bij de Hollanders quamen loopen, datse die sullen wedergeven, ofte indien eenige Hollanders bij de Bandanesen quamen, datse die oock sullen wederleveren, opdat (?) daernaer geen twist meer en ontstae ende geen misbruycken meer en geschieden tusschen de Bandanesen ende Hollanders, opdat den Generael volcomelijck het lant van Banda mach goet doen soo lange de weerelt staet, opdat den name des Heeren Generaels mach verbreyt werden in allen plaetsen, soo wel inde landen bovenswints als benedenswints gelegen. Dat oock desen handel des Generaels niet verbroken en werde so lange de weerelt staet. Dit bidden wij altsamen dat ons den Generael belove, want de misbruycken van dese acht artijckelen en connen wij niet dragen ende daer soude twist wt ontstaen tusschen de Bandanesen ende Hollanders.

Daerom geven wij altsamen met reynder herten te kennen aen den Generael want wij hebben gehoort het gebodt ende wille des Generaels om t'lant Banda te onderhouden soo lange de weerelt staet. Ende indien den Generael noch sulcx begeert, wij begeeren sulx oock duysentfout ende van herten gelijck den Generael wil. Daerom bidden wij aenden Generael dat dese acht artijckelen niet overtreden en werden opdat de genoechdoeninge ende oprechticheyt vanden Generael over den gantschen aertbodem mogen gehoort werden ende alle landen zijn woort mogen volgen. Dit selve weet den Generael wel, maer om dat wij reyn van herten zijn soo helpen wij het den Generael alleen gedencken, want onse oprechticheyt is bij de menschen vergeten, alleen en heeft se Godt niet vergeten. Wat valter nu meer te beraetslagen bij den Generael ons aengaende? De daet des Generaels behaecht ons duysentfout, dat hij het lant Banda onderhouden wil. Daerom geven wij lieden altsamen dit aenden Generael met reynder herten te kennen ende bidden den Generael dese acht artijckelen te onderhouden, opdat de handeling des Generaels mogen bestandich blijven tot in eeuwicheyt, soo lange de werelt staet.

Voorder indien den Generael onse aller bede aenneemt van dese acht artijckelen soo versoecken wij daervan een schrift vanden Generael om voor ons te houden, vreesende off den Generael wech ginghe ende een ander Generael quame ende dat de handelingen van desen Generael niet overtreden en werden, vreesende noch voor eenigen twist. Daerom bidden wij altsamen vanden Generael dat hij dit belove opdat geen quaet meer en geschiede. Dit alleenlijck wat sal dan den Generael meer beraetslagen als het lant van Banda te versorgen, want het recht van Banda is nu in des Generaels handen; alleenelijck staet het t'sijnen bevele, ende den Generael de beloften vanden Orangcayas van Poulou ay ende Poulou run raeckende dese acht artijckelen aengenomen hebbende niemant en mach dan meer des Generaels geboden verbreken ofte omstooten. Aldus gedaen in t'schip Nieuwe Hollandia desen 9en Mey a°. 1621.

Voorders dese acht artijckelen heeft den Generael aenden Orangcayas van Poulou ay ende Poulou run met trouwe beloften gegunt; niemant en machse verbreken; alle de Gouverneurs van Banda off eenige andere sullen volgen dese acht artijckelen, gelijckse den Generael

belooft heeft, geen andere en mogen de selve oock overtreden want den Generael heeft het belooft aen alle de Orangcayas van Poulou ay ende Poulou run. Actum alsboven.

J. P. Coen [1].

C.

Brief van den Gouv. Gen. J. Pz. Coen en Rade aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 16 Nov. 1621.

Ed. Erntfeste, enz.

Met d'onse vanden 6 Mayo passato is UEd. geadvyseert hoe gelucklich, door Goodts genade, alle de steden ende stercten van gants Banda ende omleggende eylanden overwonnen hadden, doch dat veel Bandanesen opt geberchte gevlucht waeren ende hun daer versterct hadden. Wat t'sedert die tijt gepasseert is, ende voorder occurreert sullen vervolgens noteren.

Hoe met den Dragon van d'overwonnen Bandanesen 789 sielen na Batavia gesonden ende 45 Orangkays over d'inditie van haeren valschen handel ende boos voornemen geapprehendeert waren is met voorschreven missive geadvyseert. Op de becomen kennisse scherp ondersoeck gedaen zijnde, bevonden aen haer eygen confessie hoe de Bandanesen van eersten aff, na dat Lontor overwonnen ende haer in genade aengenomen hadden, hun datelijck boven opt geberchte begost hadden te versteroken, terwijle ons met een schoonen schijn trayneerden; dat tegen d'aengenomen conditie veel van haer beste wapenen achter de handt hielden ende voorgenomen hadden haer een maent off twee na ons vertreck wel te dragen om credit te becomen, de forten dan off te loopen ende t'volck te vermoorden. Item, doen

1 Eigenhandige onderteeking en zegel. — Deze beide stukken zijn ook op 't R. A. aanwezig in 't Maleisch met Arabische en met gewone letters.

ons leger in Slamma was om ons naerder vande Bandanesen te verseeckeren ende de quaetwillige te prevenieren, dat doen inde wapenen waeren geweest om ons leger t'overvallen; dat eenich slecht volck aen boort sonden om ons t'abuzeeren; dat voorgenomen hadden op drie verscheyde tijden ende plaetsen de Generael Coen te vermoorden, namentlijck op Slamma int schip Hollandia ende int schip den Dragon. Item, dat voorgenomen hadden t'volck van den Dragon te vermoorden ende met het schip door te gaen, off den brant daer in te steecken ende alsoo met den anderen te sterven. Bij den Raedt hier op gelet wesende, zijn alle de gevangen Orangkays ter doot verwesen ende 44 met den swaerde gerecht. Twee hebben haer selven in torture verstict ende een isser over boort gesprongen ende verdroncken.

Wij hebben geseyt hoe de gevluchte opt geberchte vrede versochten maer dat niet goet vonden met haer t'accorderen voordat al haer geweer overgaeven. Cappiteyn Hittoe ende die van Puloron sijn hiervan eenige dagen tusschenspreeckers geweest. Dese vrede is bij de Bandanesen versocht om ons te bedriegen ende te beter middel te becomen omme vant landt te vluchten. Maer soo haest verstonden hoe voorsz. Orangkays gerecht waeren, hebben d'onderhandelingen naergelaten ende haer ellende met groot gecarm ende geween beclaecht.

Alsoo t'regen mousson na oude gewoonte tot Augto sound dueren ende gedurende t'selvige met gewelt tegen de gevluchte boven opt geberchte niet conden verrichten, Item dat niet wisten hoe lange de gevluchte haer boven opt geberchte souden connen onderhouden, ende [wij] in verscheyde andere saecken veele souden mogen versuymen bijaldien met de geheele vlote langer na de finale wtcompst vertoeffden, wierd goet gevonden dat de Generael Coen met de schepen Hollandia, Z: Zee, Amsterdam ende Nieuw Zeelant na Amboyna soud vertrecken ende dat in Banda in garnisoen souden laeten (behalven twee Comp. vrijeluyden aldaer residerende) ontrent 650 koppen. Item, dat andere 350 koppen varende met de schepen Delff, Orange, Enckhuysen, Zeewolff, 't Wapen van Jacatra ende de Galleye, daer souden blijven omme de gevluchte door hongersnoot off te zijner tijt met gewelt te helpen dwingen.

Volgens voorschreven resolutie is de Generael Coen den 16 Mey

met de schepen Hollandia, Z: Zee, Amsterdam ende Nieuw Zeelant van Banda vertrocken, ende 19 d°. voer Hittoe aengecomen, hebbende in Banda ordre gelaten dat d'onse souden besetten Lontor, Sammer ende Rossangin ende Puloman [1] omme alle toevoer van den vijandt te weeren. Ende alsoo de Gouverneur van Antzen sieckelijck ende inpotent was, hebben zijn E. gelicht ende Advocaet Sonck t'gouvernement van gants Banda bevolen.

De gevluchte Bandanesen, ten eynde raet wesende, hebben noch eenige verborgen prauwen int bos gevonden ende na Ceram bij haer vrienden om hulpe gesonden, terwijle d'onse door storm ende regen niet conden verrichten maer goet weder verbeyden. Zijn ondertusschen den 27 Junij van Ceram aen Rossangin gecomen 20 correcorren. Dese, d'onse op Rossangin vernemende [2], liepen datelijck van daer naert Eylant Banda in een cleen bayken Nennet genaempt, gelegen aen d'Oostzijde van Slamma. Hebben van daer gelicht 5 Orangkays ende ontrent 2 a 300 persoonen waermede in alder ijle (eer t'quaet weder bedaerde ende d'onse met de Tingans de zee conden bouwen) na Ceram keerden.

Alsoo d'onse langen tijt na goet weder gewacht hadden omme een tocht te lande op Wayer aen d'Oostzijde vant landt te doen, hebben ondertusschen voorsz. vluchtinge verstaen, ende t'weder wat bedaert wesende, zijn den 6 Julij met 372 koppen (dat al was dat uytmaecken costen vermits de menichte van siecken ende quade beenen onder d'onse wesende) op Slamma gelandt. De berch (daer die van Lontor haer versterct hadden) op geclommen. Ende alsoo meest alle de Bandanesen van honger ende miserie [3] gestorven ende de hooffden gevlucht waeren, weynich volck overblijvende, hebben d'onse dese stercte met cleene rescontre in gecregen. 'Ten gebrack de resterende aen geen corragie maer waeren op de comste van d'onsen aldaer niet

---

1 Pulumaon op 't kaartje van H. Brouwer = Poeloe Pisang ten O. van Nera.

2 Sonck had dit eiland bezet met 100 soldaten en er een aantal tingans (kleine vaartuigen) op de wacht gelegd. De weinige inwoners die op het eiland waren achtergebleven, moesten zich aan het strand onder het fort vestigen. (Sonck aan Coen, 6 Juni 1621).

3 „Hebben daer," (namelijk op het gebergte), schrijft Sonck aan Coen (13 Juli), „groot ongemack geleden, alsoo aldaer ongelooffelijcken kout is; het mist op den berch soo natuerlijck als het in ons lant in de winter doet."

verdacht. Op dit geberchte vonden ontrent 2000 huysen ende over de 1500 graven. Item 7 bassen ende een falcoen. Daer lagen noch 9 dooden onbegraven, moeder ende kint bij den anderen. Den 8 d°. sijn d'onse van desen berch op den berch van Wayer gegaen, cregen die sonder wederstant in. Ende alsoo eenige vande gevluchte achterhaelt wierden ende de mannen haer geensints gevangen wilden geven, wierden ontrent 40 doot geslaegen ende 66 vrouwen, kinderen met 7 mannen gevangen. Op desen berch vonden ontrent duysent huysen, soo veel graeven niet als op den berch van Slamma, ende 9 bassen. Dese twee bergen zijn alsoo gelegen ende versterct, dat niet wel met gewelt te winnen zijn. Na dese victorie sijn dagelicx verscheyde perthyen int bos gesonden omme de gevluchte doort landt verstroyt te soecken. Zij hebben daervan goede pertye doch meest vrouwen ende kinderen becomen ende sijn genootsaect geworden eenige die haer geensints gevangen wilden geven, doot te slaen, andere hebben haer selven vande clippen geworpen ende t'lijff gemorselt. T'sedert ons vertreck van daer hebben d'onse becomen 476 persoonen [1]. Te vooren hadden wij van Slamma gelicht 1200 sielen. Ontrent 2500 sijnder zoo van honger ende ellende als met den swaerde vergaen. Alsnoch hebben niet gehoort datter van gants Banda meer dan ontrent 300 Bandanesen ontcomen zijn. Het schijnt dat de hartneckicheyt in dese lieden soo groot geweest is, dat liever al te zamen in miserie hebben willen vergaen dan aen d'onse overgeven. Doch ons bedunckens is de meeste paert door geen hartneckicheyt maer door bedroch ende toedoen van haer overhooffden omgecomen, want d'eersucht en hovaerdije in meest alle de regenten van dese landen soo groot is, dat liever hebben dat alle haere gemeente vergae dan haer eere gecrenckt worde.

Na dese geluckige victorie hebben d'onse goet gevonden t'garnesoen van Sammer te lichten ende op Wayer te leggen. Zij hebben van daer gesonden de schepen Orange, Delff, Enckhuysen, de Zeewolff, t'Wapen van Jacatra ende t' jacht Victoria, de galleye met 25 tingans

---

1 „Tsedert UEd. vertreck" (schrijft Sonck aan Coen, 30 Aug. 1621) „hebben 435 slaven becoemen daer van noch ontrent 80 onvercocht sijn, die wij beneffens 151 zielen die op den 22en deses van Rossengeyn hebben doen haelen, ten dienste vande Comp. sullen gebruycken. Tschijnt datter geen meer volck int bosch is" (op Groot-Banda namelijk) „alsoo geen meer gecregen worden."

houdende. In garnisoen zijn daer gebleven 556 koppen gelijck per nevensgaende rolle blijckt. Daerenboven sijn in Banda ontrent 1800 zielen vrijelieden ende slaven. De meeste part woont op Pulo Ay, doch sullen haer nu opt groot eylant Banda mede verspreyen. Het eylant Pulo Ay hebben onder de burgerije verdeylt ende is het selvige genochsaem bewoont. De Bandanesen van Puloron sijn ontrent 200 mannen sterc; zij zijn d'eenige overgeblevene, laten nu t' hooft seer hangen ende houden haer stil. Den Raedt van d'Engelssen alhier seggen dat haer volck vant eylant Nilacke, aen Puloron leggende, met protest ende reserve van haer pretentie sullen lichten. Vande Bandanesen met den Dragon van Banda na Batavia gesonden, zijn 176 overleden. De resterende, wesende 650 persoonen, houden haer stil. Een los ende ruym toom hebben haer tot noch toe gegeven. Zy waeren gaerne weder na Banda, hoopen dat hun daer brengen zullen ende connen haer daerover als noch niet wel tot planten en vissen begeven. Zij generen haer, d'eene met maecken van huysen onder de burgerije ende d'andre met haelen ende schenden van de vruchten van het bos. t' Is een luyen hoop, daer weynich goets van te verwachten is. Wij zullen met de tijt aensien wat best met haer gedaen dient . . . .

Voor ons vertreck van Banda hebben daer ordre gelaten ende per edit belast dat alle en een yder de thiende van alle vruchten, wel te verstaen de waerdije daer van in gelde, aenden Heer betaelen sal en dat tot een weynich soelaes van d' excessive groote lasten met de vloot over dese conqueste gedaen. Hoewel ons d'Engelssen volgens accoort niet alleene niet hebben willen helpen maer ons soo veele sochten te hinderen als behendelijck doen costen, de vijanden assistentie presenterende, hebben haer niet geschaemt een derde van voornoemde thiende te eysschen. Om verscheyde consideratien is de burgerije niet meer beswaert noch ander veranderinge van prijs op de noten ende foelie gestelt. UEd. connen daerinne alsnu alsulcke wetten stellen als Haer Ed. wijsheyt ende discretie sullen vinden te behooren . . . .

Terwijle ons in Banda veerdich maecten om te landen sijn d'Engelssen met een prauwe ten aensien van onse geheele vlote van Puloron tot Lontor gevaeren met ontrent 30 soldaten, 40 grove coegels ende 40 cardoesch cruyt, die van Lontor assistentie tegen

ons presenterende op conditie dat d'Engelsse vlagge in Lontor souden laten wayen (gelijk die alrede wayen lieten), doch alsoo't die van Lontor niet aenstont, willende geensints aen d'Engelssen gehouden wesen, ende vresende dat d'Engelssen daer op eenige actie souden mogen pretendeeren, heeft de Sabandaer van Lontor (gelijck hij ons selven voor zijn doot verclaert heeft ende daerop gestorven is) d'Engelsse vlagge weder ingehaelt ende wech gesmeten, nadat ontrent een ure, gelijck ons gantsche vlote gesien heeft, gewayt hadde. D'Engelssen, hier over gestoort wesende, sijn met haer soldaten na Puloron bij den Dragons Clauw gekeert ende hebben voorschreven cruyt ende cogels in Lontor gelaten . . . .

Ons oogemerck was niet alleen om UE. voor onse wederkeeringe naert vaderlandt ende tot een eerlijck affscheyt van hier, behoorlijck van Banda te verseeckeren, maer oock vande landen van Amboyna. Maer ziende dat op de tocht van Banda meer tijt verlooren dan ons lieff was, dat daer veel volck mosten laten om de vijanden t'eenemael wt te royen, datter op de tocht wel 300 mannen van siecte gestorven was ende de meeste part van al het volck wt dermaten met zeere beenen gequelt waeren, Item, dat het ons te swaer soud vallen int regenmousson te gelijck tegen Goodts weder ende wint, tegen de vijanden ende tegen de siecte int volck wesende te vechten, wierden genootsaect ende mosten dienvolgende goet vinden op een ander maniere in Amboyna te handelen dan eerst geproiecteert ende voorgenomen hadden.

Hoe aent Casteel Amboyna een generale vergaderinge van alle de hooffden van alle d'omleggende landen ende eylanden, steden en plaetsen, onder gebiet, protexie ende verbont vande Hooge Mogende Heeren Staten staende, aent Casteel Amboyna bestemt ende beroepen hadden, is met onse voorgaende geadvijseert. Sij zijn meest alle, doch seer lancksamelijck gecompareert, wtgesondert eenige die door quaet weder niet wel comen costen ende de belhamels van alle troubel, daert ons meest om te doen was. Doen wij met de schepen van Banda voor Hittoe quamen [1] rescontreerden aldaer Atip Daya, stadthouder vande Coninck van Ternate met de hooffden van Loehoe, Combello, Lucidj ende Eran, op wech zijnde, soo haer gelieten, omme naert Casteel

1 Den 20 Mei.

ter vergaderinge te gaen. Daya quam ons met de voorschreven hooffden ende oock die van Hittoe aen boort besoecken, vraechden waeromme de Generale vergaderinge soo precis op groote pene beroepen hadden. Wij gaven haer ten antwoort dat het was om met gemeene kennisse ende advijs alle differentie vrientlijck te slechten. Hier mede waeren niet gecontenteert, maer souden de perticularisatie gaerne gehoort hebben, welck voor dien tijt niet goed vonden te doen. Hier mede gescheyden wesende, zijn Atip Daya, de hooffden van Loehoe, Combello, Lucidi ende Eran met frivole excuse weder te rugge gekeert, sonder aent Casteel te comen, vresende naert schijnt haere hooffden gelijck d'Orangkays van Banda te verliesen, doch als haere Gecommitteerden hebben zij eenige slechte lieden gesonden.

Met de Generale landtdach hadden wij voor den oorspronck van alle troubel en differentie t'ondersoecken, d'een met d'ander t'overtuygen ende alsulcken raedt te schaffen als na gelegentheyt van tijt en saecken met gemeen advijs goet vinden souden. Atip Daya met zijn Ternatanen, die van Loehoe ende haere consoorten, sijn in dese vergaderinge verclaert te wesen autheurs van alle troubel en rebellie. Item, dat gesocht hebben ende soeckende zijn onse onderdanen tot haere devotie te trekken, de Christenen Moors te maecken ende verscheyde plaetsen met d'wtterste ruine gedreycht hebben, soo met onsen Vice Gouverneur op de roey gingen. Item, dat de Ternatanen die van Hittoe gedreycht hebben haer landt met gewelt aff te loopen, soo weygerich blijven tol, gelijck die van Loehoe ende Combello, aenden Coninck van Ternate te geven [1] Ick hebbe oock verstaen dat de Ternatanen, om die van Hittoe daer toe te bewegen, gepresenteert hebben haer van ons hondert realen voor de bhaer nagelen te doen geven, niet tegenstaende selffs daervoor maer vijftich ontfangen. Hoe fijn voorschreven Atip Daya, die van Loehoe met haere consoorten alles ontkennen, haer ontschuldigen ende onse vrienden seggen te wesen, sullen de Heeren, door haer nevensgaende antwoort vernemen [2]. Wat voirder inde Landtdach gepasseert

---

1 Het voorgaande blijkt uit de getuigenissen van kapitein Hitoe, de hoofden der Oeliasers en die van de kust van Ceram in de hierna vermelde Acte.

2 Zie het volgende stuk.

is ende hoe alle gecompareerde hooffden den eet van getrouwicheyt vernieuwt hebben, item hoe om goede redenen de misdaet dergener, die (door toedoen vanden Stadthouder vanden Coninck van Ternate ende die van Loehoe) ongehoorsaem ende rebel zijn geweest doen ons den oorloch op Java overviel, gepardonneert hebben ende de vergaderinge gescheyden is, connen U. E. per nevensgaende acte vernemen [1].

Wat nu ten besten vande Compa. ende tot gemeene ruste ende welvaert vande landen van Amboyna gedaen dient is claer en kennelijck [2]. Doch alsoo (gelijck vooren geseyt is) de gelegentheyt van tijt en saecken zulcx niet toe en liet, vonden goet ende hebben ordre gegeven van verde te beginnen ende de hulpe Goodts (te weten de goede gelegentheyt, tijt off occasie na ment noempt) te verwachten ende waer te nemen.

T'geberchte van Ceram is bewoont met een seecker volck die gemeenlijck Alfoures off boeren genaempt worden. Zij gevoelen wel datter een Godt is maer hebben weynich kennisse van religie ende plegen seer vreemde superstitie. Dese lieden werden seer gequelt vande Mooren aende zeecant wonende, daerover veeltijts met den anderen op haer maniere oorlogen. De voornoemste Coningen vande voornoemde Alfoeren, als namentlijck van Saulau, Samitte, Waysia ende Lean hebben voor dese kennisse met d'onse gemaect ende haer onder gebiet ende protectie vande Hooge Mogende Heeren Staten begeven. Ende alsoo zij lieden versoecken dat aende custe van Ceram op een seeckere plaetse Coack genaempt een redut off fort souden maecken om te beter bij malckanderen te mogen comen ende den anderen int voorvallende t'assisteren, hebben wij den Gouverneur Speult geordonneert met eerste gelegentheyt een redut op voorsz. plaetse te leggen ende de vrientschap met d'Alfoeren ende alle andere omleggende volckeren soo veele te vermeerderen als eenichsints doenlijcken is. Wij meenen dat de boosheyt, hoochmoet, geveynstheyt en loosheyt van de Mooren te zijnner tijt met hulpe

1 Men vindt deze Acte bij Valentijn II 2, bl. 45—51. Daaruit blijkt dat K. Daja en die van Loehoe, Kambello en Lessidi wel afgevaardigden zonden, maar dat deze verschenen juist toen de vergadering had plaats gehad.

2 Zie de Inleiding hiervóór.

vande voorsz. Alfoeren ende andere te beter ende lichter gestraft en gebreydelt sal connen worden. . . . .

De geluckige victorie van Banda heeft over alle de landen van Amboyna ende veel andere meer zeer groote vreese veroorsaect ende ons respect vrij wat vermeerdert, doch de Ternatanen ende die van Loehoe laten daeromme niet door hare consoorten onder de handt zeer bedriegelijck tegen onse welstant te wercken, ende t'schijnt dat zulcx nimmermeer naerlaten sullen. Alle de Mooren, jaa oock veel vande gesimuleerde Christenen zijn zeer jeloers vande vrientschap door ons met d'Alfoeren gemaect. De vrese heeft haer gedrongen de minste te wesen ende vrede van d'Alfoeren doen versoecken.

Die van Loehoe zijn lange besich geweest om haere stadt te versterken. Hun volck hebben zij in verscheyde compagnien verdeylt ende daer over alderleye officieren gestelt. Onder andere is een soone van Cappiteyn Hittoe, die in Nederlandt geweest is, vendrich van een compagnie gemaect. De vader zeyt dat het geschiet om te vernemen wat bij die van Loehoe passeert, omme ons daer van te mogen verwittigen. Ons geschut, welck de Gouverneur Speult haer leende doen d'Engelssen daer vijandtlijck verwacht wierden, staet nu genochsaem tegen ons geplant. T'schijnt dat het gemoet van Atip Daya, die van Loehoe ende haere consoorten, haer selven betuycht dat van ons groote straff verdient moeten hebben, alsoo geen ander reden hebben daer omme haer soo seer behoeven te versterckeu, wapenen ende ontrusten. Terwijle de landtdach duerde, was in die van Hittoe mede soo grooten vrees, dat het meeste volck haer woonplaetse verlieten ende haer int geberchte begaven.

Bij onsen Raedt in Amboyna overleyt wesende, hoe opt gevoechelijcxte de quade desseinen ende pernitieuse meneen vande Ternatanen, die van Loehoe ende haere consoorten, souden stutten ende de Comp. vande Mollucques ende Amboyna verseeckeren, wierd goet gevonden dat voor eerst inde Mollucques souden doen verlaten ende raseren de forten van Marieco, Caleamatte ende Saboa, en dat omde verstroyde macht in te trecken, de voorneemste plaetsen sonder de Compagnie te beswaren maer met verlichtinge van oncosten te beter te verseeckeren ende de Ternatanen aldaer wat werck te geven. D'executie van dese resolutie is d'Heer Houtman met ample

instructie (gelijck de Heeren per nevensgaende copie connen sien) bevolen . . . .

Alsoo de kercke, eertijts door de Portugiesen op Amboyna van hout ende gabbe gabbe gemaect, te cleen ende oock niet langer bequaem is, hebben de Gouverneur Speult geordonneert, dat ten laste vande gemeente met eerste gelegentheyt sal doen maecken, sonder de Comp. daer mede te belasten, een steenen kerck, lang 105 voeten, hooch 60 voeten ende wijt 60 voeten, t'welck wij achten gevoechelijck volvoert sal worden. . . . .

D'Heer Houtman inde Mollucques comende ende de Ternatanen communicerende hoe wij geresolveert ende geordonneert hadden de forten van Marieco, Caleamatte ende Saboe te raseeren ende verlaten, hielden haer seer qualick over t'verlaten van Caleamatte ende Saboe, maer van Marieco maecten weynich mentie. Ende alsoo d'onse niettegenstaende t' misnoegen vande Ternatanen voornamen met d'ordre voort te vaeren ende voors. plaetsen te verlaten, gelieten haer de Ternatanen als off met alle man t'eylant Ternate wilden verlaten ende haer op Gilolo begeven. D'onse vresende dat niet alleen de Ternatanen (die wel connen derven) souden doorgaen, maer dat de Mardickers, die van Macquian, Motir eude Batsian ons mede souden begeven, vonden goet t'raseeren van Caleamatta ende Saboa tot onse naerder ordre te surceeren ende met de verlatinge van Marieco voort te varen, gelijck geschiet is. Soo haest Marieco van d'onse verlaten ende gesprongen was, hebben de Spangiaerden t'selve met een Comp. soldaten ende eenich geschut beset. Sonder goede redenen ende met groote onbedachtheyt sijn de voorssz. drie plaetsen Marieco, Caléamatte ende Saboa voor dese versterckt ende beset. Met een schoon praetien hebben de Ternatanen d'onse daertoe gebracht ende haer als nu met een dreygement van te willen vluchten Caleamatte ende Saboa tegen onse ordre doen houden. Onse meninge was niet alleen voors. plaetsen te doen verlaten maer de Ternatanen te dringen affstant van haere quade meneen te doen, Atip Daya, die van Loehoe ende Combello te doen straffen, ons van Macquian, Mothir ende Batsian te verseeckeren, d'oncosten te verminderen ende de saecken alsoo te doen schicken dat de Comp. vande Mollucques ende Amboyna tegen alle vijanden ende ondercruypinge verseeckert zij ende behoorlijck respect toegedragen worde. Maer het schijnt dat de Ternatanen

cloecker dan d'onse zijn ende haer haen hoe slecht die oock is, voor Coninck weten te houden. Meer respect weten zij van d'onse dan wij van haer te crijgen. Veel van u eygen volck ist, die door haer gebreck, interest ende wellust t' spel verbrodden. T'is ongelooffijck hoe listich de Ternatanen ende hoe onbedacht en achteloos veel van d'onse zijn. Als maer Rogier Bontemps mogen spelen dan ist haer wel. Verwe gebreeckt haer niet om alle acten en versuym een schoone coleur te geven. Dit connen wij wel seggen maer door gebreck van stoff ende distantie vande plaetsen qualick verbeteren.

De misdaet, die de Ternatanen tegen U. E. begaen hebben leggen zij ons te last. De Gouverneur Lam van Malleyo op Macquian vertrocken wesende, is Kitchil Aly aldaer met drie correcorren gecomen ende heeft fiscael Stuling alsulcken beclach gedaen (om ons door d' Heer Lam te doen raporteeren) als wij van des Compagnies wegen tegen haer behooren te doen [1]. In plaetse Atip Daya, die van Loehoe ende Combello volgens ons versoeck souden straffen, claecht Kitchil Aly hoe zij meenden door onse hulpe noch grooter te worden, maer ter contrarie met droeffheyt vande principaelen van Macquian verstaen, dat wij voor souden hebben den Coninck van Ternate Macquian te onttrecken ende t'selvige onder gebiet van een Sengagie off imant van d'onse te stellen. Eer yets tot vermindering van des Coninckx van Ternaten respect (seyt hij) souden laten geschieden, sullen liever al haer leven daer voor opofferen. Dit is de refactie die de Ternatanen van haere quade meneen doen ende in deser voegen hebben zij d'Heer Lam (die van haeren secreten handel niet geinformeert wesende, Aly niet cost antwoorden) affscheyt gegeven, sonder op ons beclach door d'Heer Houtman gedaen ordre te stellen. Wij hebben geen last gegeven, dat d'onse den Coninck van Ternate t'gebiet over Macquian souden onttrecken maer wel, soo de Ternatanen onderstonden (gelijck de roep verleden jaer ginck) Ternate te verlaten, dat haer souden laten gaen ende ons van Macquian, Mothir ende Batsian verseeckeren, alsoo dese landen sonder de Ternatanen wel connen regeeren ende beschermen. Het schijnt datter bij d'onse geen goede maet gehouden zij ende dat tegen d'een al te hardt ende tegen d'andere al te sacht geweest zijn. Om de gealtereerde ge-

1 Zie het stuk E hierachter.

moederen te stillen ende de herten vande Ternatanen weder t'onswaerts te trecken, zeyt d'Heer Houtman nodich te wesen, dat met den eersten goede suffisante vlote na de Mollucques vaere ende iets op de Spangiaerden attenteere, maer wij zijn van een geheel ander gevoelen. De vleugelen vande Ternatanen dienen wat geoort ende N. N. gestraft te worden.

Alsoo hier tegenwoordich meest alle de hooffden vande Mollucques bij den anderen zijn [1] ende d'Heer Houtman hem naerder op haer refereert, hebben hun vertoont wat ons tot het demolyeren vande voorsz. forten gemoveert heeft; te bedencken gegeven off de redenen, daeromme d'executie van onse ordre gesurceert is, suffisant zijn om ons Caleamatte ende Saboa te doen houden ende wat raedt zijlieden weten om d'ondercruypinge vande geveynsde vrienden ende de pernitieuse meneen vande Ternatanen voor te comen, d'excessive groote lasten te verminderen ende de Comp. vande Mollucques ende Amboyna te verseeckeren. Na t' verstant vande lieden is hierop geadvyseert, gelijck de Heeren per nevenstaende propositie ende advijsen connen sien [2]. Wij sullen naerder op de saecke letten ende ons na winter en somer reguleren. Wat U. E. desen aengaende goet vinden, gelieven de Heeren metten eersten t'advyseeren.

In de Mollucques sijn d'onse met de Spangiaerden verdragen, alle gevangenen tegen malcanderen te lossen. Op dese conditie zijn gerelascheert 27 van d'onse ende 27 van de haeren. In Manilha waeren noch 44 persoonen van d'onse, welcke de Spangiaerden belooft hebben toecomende mousson inde Mollucques te beschicken ende over te leveren tegen 64 Spangiaerden ende Portugiesen in handen van d'onse wesende. Bij dese gaet rolle vande resterende gevangenen in Manilha noch int leven zijnde.

Die van Hittoe, Loehoe, Combello ende haere consoorten hadden voor, d'Engelssen geen handel te verleenen dan met verhoginge van prijs op de nagelen. De Ternatanen hebben hier na oock getracht. Sij hadden seer hooch voorgenomen, maer de victorie van Banda verstaende ende siende dat wij daer tegen waeren, hebben affstant van haer voornemen gedaen, d'Engelsse verwijtende dat wij het nu

1 Het meerendeel der Kooplieden en Kapiteins in de Molukken was door een nieuw personeel vervangen en naar Batavia teruggekeerd.

2 Deze zijn op 't R. A. aanwezig. Ik spreek er over in de Inleiding.

bijcans al te mael hadden ende voor haer niet resteerde. 'T gevolch sal den tijt leeren.

. . . .

Int fort Batavia, adi 16 Novemb. a°. 1621.

UEd. dienstwillige

J. P. Coen.
P. D. Carpentier.
Jan Dirckz. Lam.
Willem van Antzen.

D.

Instructie wegens de Ed. Heere Generael Coen voor Sr. Cornelis de Meyer ende Daniel du Buquoy, omme tselve aen Kymola Daya, stadthouder wegens den Coninck van Ternaten, voor te houden ende wel te letten wat antwoort daerop volgen zal.

Eerstelijck sijnne E. voor te behouden dat d'Ed. Heere Generael bovengemelt, seer gaerne hadde gesien dat hij in dese bitcharinge present waere geweest, principaelijck opdat souden hebben mogen hooren wat hem te laste geleyt soude werden.

Wesende in substantie dat sijnne gezanten ten tijde als den Gouverneur over ongevaerlijck 1¼ jaer geleden met ene honie op de roey was aen die van Loume Cayo, Lato Holy, Kelque Peute, Amasee ende andere plaetsen onder onse gehoorsaemheyt staende, hadde laeten weeten dat in gevalle zij met mij pangaeyden, dat haere Negrijs soude afloopen ende verdestruweren, het welcke de hoofden der voorsz. plaetsen seggen geschiet te sijn door Lebee Patole.

Ten tweeden is van gelijcken bij bovengemelden Kimola geprocedeert met (die) van Hattuwa, Caylolo ende Cabau, waer mede oock verbont gemaeckt heeft, willende ons de selve plaetsen door soodaenige sinistre proceduren onttrecken als de voorige, tegens alle recht ende reden, dat sij, te weeten den Coninck van Hatuwa ende de Singadie, in openbaere vergaderinghe bekent hebben.

Ten derden is noch ommers soo valselijck geprocedeert met onsé onderdaenen van Nouselau, die welcke hij door toedoen van die van Iha Mau soo verre van ons heeft vervreemt dat sij jegens ons gerebelleert hebben, hebbende daerenboven eenige derselver alrede het moorse geloove doen aennemen, haer tot dien ende op de Mousaffy doen sweeren. Dat alles directelijck strijt yegens de verbonden ofte contracten, het welcke de bovengemelde Orangcays inde volle vergaderinghe hebben bekent ende met eede bevesticht soo inder waerheyt geschiet te sijn.

Ten vierden dat sijnne E. bij desen sijn waerschouwende dat hij alle de Officieren ofte Papen, soo hij op Lome Cayo, Lato Holoy Kelque-Poute, Amasee ende andere plaetsen op de voorsz. cust ende onse gehoorsaemheyt gelegen [heeft gesonden] ontbiede, alsoo wij geensints deselve daer en sullen gedoogen onder onse onderdanen.

Ten vijffden, omme wat redenen hij soo absurdelijck met den Gouverneur procedeerde, doende boven belofte ende contract verbieden dat men geen nagelen en soude leveren, laetende hem daerenboven affronteren oft injurieren van een slaef.

Ten sesten waeromme sijluyden de Papouwen op haere stranden laeten waeter haelen ende verversinge verleenen, waer bij wel af te meeten is dat zij met haer in verbont sijn, niet jegenstaende de voors. Papouwen de onse nu alreede tot verscheyden maelen gevangen hebben genoomen, in voege dat eene van d'onse van honger ende commer int geberchte overleden is. Daerbij voegende ende vragende oft sij liever der Papouwen als onse vrientschap hebben, alsoo nootwendich eene van beyden sullen moeten kiesen.

Gegeven int Casteel Amboina desen 5en Junio a°. 1621.

Ter ordonnantie vande Ed.
Heer Generael Coen.

Antwoort van Kimelaha Daya, Stadthouder wegen den Coninck van Ternaten gedaen aen ons ondergesz. op de vraegen ons schriftelijck mede gegeven vande Ed. Heer Generael Coen.

Op de 1e vrage.

Seyt noyt yemant op de custe van Seram gestiert te hebben om eenige Negrijs ofte volkeren aldaer te verbieden dat se met den

E. Hr. Gouverneur van Amboyna niet en souden pangayen maer wel heeft hij de gemelde Negrijs belast, alsoo den Coninck van Hollant ende die van Ternaten eens sijn, gelijck als broers off man en wijff, dat so de Hollanders als die daer omtrent quamen eerlijck ende wel onthalen souden ende die vereeren met sierepinangh, clappessen ende andre ververssinge. Dit heeft hij hun belast alsoo hij niet beter en weet off ditto Negrijs staen onder sijnnen Coninck ende niet onder de onse, noch oock noyt eñ heeft gestaen onder de Portugeesen. Ende wat belangt de verschillen soo wij wegen ditto Negrijs met hem hebben en kan hij niet af doen maer moet wachten naer d'antwoort van sijnen Coninck die hij daer over geschreven heeft.

Op de 2e vrage.

Antwoort hij Kimelaha als tvoorgaende

3e. Segt die van Nousselaut noyt door ymant opgerockent te hebben noch oock haer niet doen roepen alsoo hij seer wel weet dat se onder hem niet en stonden maer onder den Coninck van Hollandt. Die bij hem gekomen sijn waeren mooren. Soo en heeft hij se niet moors gemaeckt; sij sijn selfs tot hem gekomen, ongeroepen, soeckende hulp ende troost bij hem, presenteerende hem in allen gehoorsaeme trouwicheyt. Ende tot een teecken van dien wilden sij hem een proeve doen soo hij aen haere getrouwicheyt twijffelde, dat is, sij wilden met hulpe van die van Hattouwa ende Iha Mau de Negri Oma affloopen als oock die van Hallau, ende de Hollanders die sij daer krijgen konden ofte de inwoonders souden sij doot slaen. Alle dit hebben die van Nousselaut in sin gehadt ende hem Kimelaha voor gehouden, maer hij, dat verachtende, heeft haer tselve op thoogste ontraden ende sonder met haer te bitcharen ofte een verbont te willen maecken, heeft hij hun laeten ghaen.

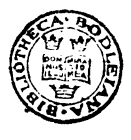
Op de vierde vraege.

Segt op de gemelte plaetsen ofte Negrijs geen officieren noch papen en heeft gesonden ende soo daer eenige sijn dat men se grijpe, binde handen ende voeten ende brengense voor den dach, dat men se sie ende haer ondervrage watter aff is.

Op de 5e. Antwoort dat hij de nagelen verhinderde inde Logie te brengen was d'oorsaecke omdat hem den coopman een partye nagelen hadde geweygert te weegen omme datter wat steelen onder liepen, waer over hij verstoort was ende verboot de Negrijs binnen

10 daegen geen nagelen te komen weegen maer hun nagelen eerst in die tijt wel schoon te maecken hadde. hij belast, op dat hij daer van geen schande meer en kreege. Ende wat de slave belangt die bnsen Gouverneur Doens soo qualijck beiegende, is buytten sijnne weeten geschiet, dat hem oock spijt ende segt den E. Heer Gouverneur Doens gevraecht heeft wat recht ofte straffe hij begeerde daer over gedaen te hebben, maer doen ter tijt vanden E. Hr. Gouverneur daer op niet en wert geantwoort.

6en. Antwoort dattet hem leet is dat de Papouwen alsoo de pijpen stellen ende ons volck schade gedaen hebben; dat is hij daegelickx van hun oock verwachtende, want het sijne vijanden sijn, als over 2 jaeren wel heeft gebleecken, datse Lelyate ende Jolouwe, beyde Kimelas soonen, tusschen Hittoe ende Loehoe gevangen genomen hebben ende op groot rantsoen gestelt, waerdoor sij wederomme los ende vrij geraeckt sijn nu omtrent een maent geleden, hebbende noch 2 van sijn volck bijde Drie Gebroeders gevadt, dat hij lijden moet ter tijt hij oock eens derwaerts in hun lant komt ende neemen revenge ende dwingen hun alsoo met gewelt custe te houden ende van dese quartieren te blijven.

E.

Gesprek van den fiskaal Chr. Stuling met Kitjil Ali.

Den 12 [1] des middaechs is Kitsil Aly, (die) d'Hr. Gouverneur [2] met drye corre corren van Ternate tot Macquian om van hem een eerlick affscheyt te nemen gevolcht was, weder naer Mallaye vertrocken thoonende hem int scheyden omme den soo hij seyde vervallen staedt vande Molucques heel droeuich, seyde mede noch yets van importantie int fort (hert?) verburgen hadde, tgene den heer Gouverneur nodich

1 Den 12 Juli 1621. Vgl. hiervóór bl. 299.

2 J. Dz. Lam.

dyende te weten, en hem gaerne soude ontdecken, maer dewijl in presentie van soo veelen als daer tegenwoordich waeren tselve qualijck con geschieden, versocht derhalven dat de heer Gouverneur yemandt van vertrouwen bij hem wilde seynden; soude alsdan de saecke openbaren, waer mede hij hem van veel swaricheden soude verlichten. Waer omme den heer Gouverneur den fiscaal Stulingen met den tolck tot hem in sijn correcorre sont, dien hij wel ende blijdelijck ontfinck, ende daer naer, naer veele over en weder overe woorden, al suchtende seyde, dese ofte deser gelijcke woorden in effectie:

Wijluyden Ternatanen hebben ons, Godt weet het, altijts voor geluckich gehouden naer dat wij met u een bundich ende beëedicht contract gemaect hadden omme den Spangiaert ons algemeen vijandt gesamender handt uyt de Molucques soecken te verdrijven, ten eynde den Coninck van Ternate wederomme mochte gevesticht werden in alle soodaenige plaetsen ende heerlijckheeden als sijne Mag. door haer ende hare adherenten in voorigen tijden sijn geusurpeert ende affhandich gemaect geworden, twelck alsoo een wijle tijts geduyert heeft ende sijnt sijne Mag. wederom verscheyden plaetsen door uluyder hulp in handen gestelt, ende onder sijn heerschappie ende dominatie gebracht worden, in voegen dat wij wederom als in voorigen tijden begonnen te floreren, altijts vastelijck hoopen ende vertrouen te sullen augmenteeren (?), ende dat wij eens gelijckelijcken tot eenen gewenschten uytcompst souden geraecken, op dat eens mochten smaecken de waarachtige vruchten van soo veele voor dese gelede schade, moeyten en arbeyts, en dat daer mede de geduyerige bloetstortinge ende oorloge soude surceren ende een eynde nemen. Maer vynden ons nu, Godt betert, tsij d'Hr. Generael door valsche overdragers oft neuswijse van ons qualijck geinformeert is oft anderssints, van ons hoope ende meninge gefrustreert ende bedroogen, vermits sijnne Ed., soo niet alleenlijcken door veele verstaen maer selffs bij experientie bevinden, nyet soo seer tot ons is genegen, als voor dese anders gedaen. Nyet daeromme dat sijnne Ed. Marieco, Calamatte, Tacomy ende Sabou wil verlaeten, twelck wij nyet oft seer weynich achten, want als wij Ternatanen ende gij Hollanders te samen als voor de(se) gedaen hebben in goede vrientschap vereenicht sijn connen dat wij d'een tijt verlaeten, d'ander tijt, als sulckx van noden is, weder crijgen, maer 't bysonderste dat ons achterdenckich ende niet sonder

reden drouich maect ende tgemeene volck vant lant deet vertrecken, is dat wijluyden selff van de principaellen van Macquian, die daer oock present waeren, verstaen hebben hoe dat u luyden meninge ende intentie is den Coninck van Ternate Macquian tonttrecken ende tselve onder een sengagie ofte u luyden gebyet stellen, priverende alsoo Sijne Mag. van sijne propre ende eyge middelen, respect ende dignuiteyt, dye gijluyden volgens voorsz. contract in allen gevalle sijt gehouden te helpen voorstaen, behouden, beschutten ende beschermen. Maer, seyde hij, tcan in mij niet comen d heer Generael soo onberaden sal sijn noch dat, aen d'een sijde stellende sijn rijp oordeel ende vernuft, hij sich selven soo verre sal laeten misleyden ende persuaderen. Hoe wel ick dit selve uyt der gemeener luyden hooft nyet en can crijgen. Maer mijnent halven weete wel, ende houde mij voor verseekert, sijne Ed. niet anders doen sal als recht is, waer inne mij geruste ende recommandeere de saecken in handen van den E. heer Gouverneur Laut die onsen staet ende gelegentheyt ten vollen bekent is, ende soo dat nyet en helpt als verhoopen jaa, ende eer soude toelaeten yets in prejuditie ofte verminderinge van des Coninckx respect soude geschieden, sullen liever all ons leven daer vooren opofferen. Dat verhaelt hij nyet met een trots en opgeblasen ofte hoeuerdich wesen, maer beclagens wijs, waer op den Fiscael hem seyde dat hij soude te vreden wesen ende de gemeente te vreden stellen, dat Hr. Generaels meninge noeyt en waere gewest den Coninck van Ternate ofte yemandt van onse vrienden te vercorten ofte verminderen, maer ter contrarie in staet ende heerlijckheyt, waert mogelijcken, te verheffen, waer omme wij bij alle uytheemsche Coningen, Princen ende Potentaten altijts voor luyden, die haer woorden ende contracten onverbreeckelijcken onderhielden, waren gehouden geworden, jaa dat meer is hadden verscheyden naetien die ons leet gedaen hadden in genade aengenomen ende alles goets bewesen, als hem nyet onbewust was; hoe soude het dan mogelick wesen d'Hr. Generael yets tegens haer soude attenteren tgunt tegens sijnne Ed. eere ende onse contracten soude mogen strijden? Nyettemin beloofde d'heer Gouverneur Laut sijne ende alle de Ternatanen onnodige swaerichheden te rapporteren opdat hij t selve d'Hr. Generael Coene tsijner compste op Java mochte communiceeren, die daer inne met den eersten soude versyen. Ondertusschen recommandeeren haer ruste,

eenicheyt, goede vriendtschappen ende correspondentien met onse, tgunt hij seyde te willen doen ende verwachten den Ed. Hr. Generaels comste ofte andere resolutie, waer naer sij haer gelijckelijcken souden hebben te reguleeren. Dit gedaen sijnde nam beleeftelick sijn affscheyt, ende is met d' heer Gouverneurs bryeven, soo voeren geseyt is, naer Mallayen vertrocken [1].

---

1 In denzelfden geest schijnt K. Ali later aan Frederik Houtman geschreven te hebben toen deze uit de Molukken naar Batavia was teruggekeerd. Hoewel de Regeering te Batavia Ali niet vertrouwde vond zij toch goed dat Houtman dien brief „wat heuschelijk" beantwoordde. Een afschrift van dit antwoord (in d. 2 Dec. 1623) is ons bewaard. Houtman spreekt Ali toe als een „trouwhertich bontgenoot" en doet het voorkomen alsof hij niet gelooft dat met de Spanjaarden vredesonderhandelingen zouden zijn gevoerd. Zie ook het medegedeelde uit den brief van Pt. de Carpentier aan Bewindhebbers van 3 Januari 1624, aan het slot.

XIX.

BETREKKING TOT DE MOHAMMEDANEN OP MINDANAO.

Instructie voor Christaen Francxz. Oppercoopman gaende met het schip de Hont naer Mindanao.

Eerstelijck in Mindanao comende sult verstaen oft dito Coninck noch met den Coninck van Boaya in oorloch is ende naer onse groetenisse en. presenteren vande presenten sult seggen dat ick [1] volgens mijne beloften in mijne laetste brieven neffens Quitchil Sanckelang [2] U.l. met het schip ben sendende om ist mogelijck den Coninck met den Coninck van Boaya te vereenigen, waer toe U.l. sult alle devoir aenwenden dat hetselfde mochte geschieden, belofte doende teeniger tijt een armade daer sullen senden om den Spanjaert onsen gemeenen vijandt alle afbreck te doen.

Dewijle Quitchil Sanckelang op mijn comste hier in Ternaten was ende t'gerucht vant Christens maecken daer mede eenich quaet mocht gedaen hebben sult hetselve excuseren, valsche versieringen vanden Spanjaert ende andere sijn geweest, die gaern sagen de Coninck van Tarnaten ende de Hollanders vijanden waren, als gebleecken is uyt d'acte vande Tidoresen op Mothier met het spatten van fenijnige pijlen, de Tarnatanen wel bekent.

Den tijdt dien U.l. daer sijt sult U informeren wat profijt daer ende de omleggende quartieren te doen soude mogen wesen, wat waren ende wat fatsoen van cleeden daer getrocken sijn.

Wij verstaen in Mindanao veel santgout valt. U.l. sult een monster ofte een partij coopen soo redelijck coop is ende voort wel ondersoecken oft verre uyt het lant compt, oock oft geberghte wijt van daer is daer de mijnen zouden sijn, ofte daer licht connen komen, hoedanich

---

1 Frederik Houtman, gouverneur der Molukken.

2 Een Chinees die op de Molukken voer.

volck daer omtrent t'geberchte woonen en wat wapenen zij voeren en of sij noch heydensch sijn en wat ghij voorder vernemen kont.

Wasch ende Cocos olij, oft die daer in quantiteyt te becomen is ende wat tijd daer naer wachten souden moeten. Soo daer eenige slaven redelijck coop te bekomen waren mocht eenige mede brengen, bissayners [1] die cloeck sijn.

In fijn laet niet onvernomen met de omstandicheyt van dien als den aert vant lant, d'elevatie van dien, alsmede de gelegentheyt met sijne bayen, hoecken ende eylanden, hare streckingen, den aert vant volck, hare religie en ceremonie met datter aen dependeert.

Alsoo U.l. weet dat op Solock [2] een eyland bij t'eyland Tagima, verstaen hadden dat eenige duytsen waren, vermoeden tjacht Ternaten daer mocht verongeluckt sijn, dat A°. 1620 van Jacatra benoorden Borneo naer de Molucques soude gaen; derhalven sult ofte voor oft naer aenloopen, naer de gelegentheyt sal presenteeren, den Coninck van onsentwegen groeten ende alle vrientschap aenbieden neffens een redelijcke schenckagie, ons volck uyt sijn handen te becomen, als mede tschut oft ander goet dat soude mogen geborcht sijn [3].

In dit eylant vallen veel peerlen. U.l. sult sien eenige te coopen ofte ruylen tot een monster ofte mede voorts vernemen off daer in quantiteyt en tot redelijcken prijs te becomen sijn, ofte de Spanjaert ofte andere natie de peerlen komen coopen oft dat sij se selfs yewers vervoeren.

Watter int eylant Tagima valt sult mede wel ondersoecken.

U.l. wort mede gegeven een cargasoentje van R. 3924, — 16, welck sult employeren tot sulckx als U.l. sult duncken de Comp. meest sal profijteren.

Sult U soo spoedichlijck weder herwaerts vervoegen als den tijt eenichsins sal willen toelaten, immer tegen ultimo December ofte eerder om neffens d'ander schepen op den vijant uyt kruysen te mogen gaen.

Soo ghij eenige advantagie op den vijant inde Caldeers [4] ofte daer

1 Bisayas, bewoners van de Philippynen tussen Luçon en Mindanao.

2 Soeloe. — Tagima is Basilan.

3 Zie de Inleiding voor dit deel.

4 La Caldera, eene Spaansche nederzetting aan de ZW. hoek van Mindanao.

omtrent kondet krijgen laet niet U best te doen om haer te vermeesteren en herwaerts te brengen.

De plaets van Tanda [1] aende Noortzijde van Mindanao wordt gesecht veel gouts te sijn. Sult mede vernemen wat daer van is, hoeveel Spanjaerts daer sijn, wat sterckte daer hebben, of men het met wat macht niet soude incorporeren.

Sult derwaerts niet gaen dan alleen informeren van diversche persoonen opdat men soude mogen vast gaen.

In Maleyo den 22en Septembris a⁰. 1621.

---

1 Tandac aan de Oostkust?

XX.

BERICHTEN VAN AMBON (1622—23).

A.

Brief van Herman van Speult aan den GG. J. Pz. Coen, in d. 15 Juni 1622.

Mijn heere. Naer behoorlijcke eerbiedinge soo sal desen principalijck dienen omme V. E. E. deelachtich te maken wat hier in dese quartieren 't sedert onsen jongsten (waer van hier copie gaet) voorgevallen sij.

In September lestleden is tot mijnder kennisse gecomen dat de Negrij van Way meer als de helft verloochent ende Moors geworden waren, als oock onder anderen den soon van 't Hooft, die alreede door die van Mamala ende Thiel tot een paep ende lebee gepromoveert was, omme de resterende Christenen voorts affvallich te maken, hebbende tot dien eynde alreede secretelijck een mesquit int dorp gemaeckt, waerover, alsoo het Hooft genaemt Sancho hier was, secretelijck onder een ander pretext den soon liet bij den kop vatten, ende dienvolgens met soldaten het volck van daer gebracht aent Casteel, hare Negrij ende Mesquit verbrant, de gene die verloochent hadden wederom hare valsche aengenomene secte doen versaken ende het Christen geloove doen aennemen ende gedwongen alle hare vrouwen wtgesondert de gene daer sij mede trouden te verlaten. Dit volck woonen jegenwoordich aent Casteel; het oude Hooft hebben gedeporteert ende daerenboven gemulcteert. Oock een ander bequaem persoon in sijn plaetse gestelt. Den soon van den gedeporteerden heeft alreede over de acht maenden gevangen geseten ende daer sijn dagelijcx seer veel intercessanten. Het liet sich inden eersten aensien oft dit stuck onder de Mooren seer groote alteratie soude veroorsaeckt hebben, ja naer de geruchten gingen, tot de wapenen souden comen, doch daer is weynich op gevolcht ende den tijt heeft hare furie meest geconsumeert. Den soon van Sancho, die noch in

hechte is, presenteert de Moorse secte te verlaten ende wederom het Christendom aen te nemen, dat tot noch toe wtgestelt hebbe, alsoot wel noodich ware dat eens onder die Arrenegados oft verloochende een exempel gestatueert wierde.

Bij mijnen voorigen hadde V. E. E. geaviseert hoe van meyninge was (naerdemael de geordonneerde soldaten in Banda door het veroveren niet vereyst en wierden) eene ronde te doen met corcorren ende en passant soot doenlijck ware het eylant Couwer [1] aen te tasten ende te straffen over hare moordadicheyt tot verscheyden reysen aen d'onse bethoont, doch hoedanich succes ende waerdoor ons concept wederhouden is geweest sullen hier sommierlijck verhalen.

Op den 10 October ginck vant Casteel met de corcorren naer Way alsoo belast hadde dat de Hongy daer soude versamelen, ende vertrock den 14e van daer langs de cust van Seram tot op Coacq oft Amahe, alwaer geordonneert hadde dat mij jegens dien tijt de Alfoures souden wachten, doch en waren als doen noch niet gecompareert, ende overmits die natie seer lancksaem in haer dingen sijn soo vont geraden mijne reyse langs de cust van Seram te vervorderen ende ordre te laten dat de boeren binnen 14 dagen oft 3 weecken haer precijs daer souden laten vinden, ende wij gingen naar Tolute, die ons nevens die van Tommelau ieder met een lichte corcorre volchden, sijnde doen ter tijt sterck ongeveerlijck 30 stucks corcorren, soo cleyn als groot, behalven de caech ende de roeysloep soo die van Nousselou tot een boete gemaeckt hadden. Capiteyn Hittoe is mede op sijn eygen versoeck met een corcorre mij gevolcht, daer seer in verwondert was, ende overal, op wat plaetsen dat wij quamen, vonden de Negrijs ledich ende de huysen idel, in voegen dat van Tolute off tot Goele Goule toe, sijnde meer als 10 verscheydene Negrijs, daer niet een mensch en vonden. Des niet jegenstaende en wert niemant geen schade oft overlast gedaen, daer dese natie nochtans boven maten seer toe genegen is, ende dat ten aensien mijns gevoelens wij weynich proffijts vande vijantschap vande Serammers hadden te verwachten, ende voor oorbaerlijcker achten met haer in alliantie te treden. Den lesten October jegens den avont quamen

---

1 Cauwer bij Valentijn; Koor of Kanaloor op de nieuwere kaarten. Zie verder de Inleiding.

bij den hoeck van Goele goele, alwaer ick 3 corcorren gewaer wiert, weshalven Westerman ende den tolck met een lichte praeuw ende een vredevaen derwaerts sont omme haer te verpreyen, de welcke bij de wercke comende gaven datelijck vier op d'onse met hare bassen ende roers, sulcx dat onse praeuw genoech te doen hadde dat hijt ontvluchte, soo cort quamen sij hem achter sijn garen, waerover datelijck (alsoo ick doen ter tijt wel de eerste was) liet wthalen omme onse praeuw te assisteeren. Dan de drie corcorren (niet jegenstaende sij volcomen onse Hongy sagen) bleven even trots liggen, die wel garen datelijck souden hebben willen aentasten ten aensien vanden trots, dan in bedenckinge genomen hebbende dat de sonne aen den horison was ende bij nachte met groote desavantagie soude hebben moeten vechten, dat niet dan confuselijck en soude toegegaen hebben, overmits inde vlote noch geen ordre gegeven en hadde, alsoo noyt geen lucht van haer en hadde gehadt anders dan dat Capiteyn Hittoe een seer swaer hooft hadde vande Serammers, deshalven vont geraden aende westsijde vanden hoeck te anckeren ende des nachts ordre te stellen op wat wijse men den vijant met de meeste avantagie soude aentasten, alsoo voor versekert wiert gehouden dat op Goele goule eene treffelijcke Hongy moest sijn, want anders drie corcorren daer soo stout oft trots niet en souden derven blijven leggen. Des avonts den Raet beroepen hebbende als capiteyn Hittoe ende d'ander principale, de welcke voorhielt omme wat redenen den vijant niet datelijck en hadde aengetast, ende dat op morgen vroech met Godes hulpe sien soude oft die van Seram soodanige soldaten souden wesen als sij befaemt waeren. Maer de moet was bij de Ambonesen oft die van onse Hongy soo cleyn dat, ten ware door vreese van mij geweest, souden al te samen doorgegaen hebben, alsoo een ieder wiste bij te brengen hoe die van Seram noyt en waren overwonnen van geenige Coningen ende altijt de oplage gehadt hadden. Doch wij animeerden haer ten besten mogelijck, allegeerende dat de Serammers tot noch toe met geen Nederlanders en hadden gevochten, doch door veel persuaderens ende andersdeels door dreygementen belooffden, sij souden met mij leven ende sterven. Weshalven ordonneerde, opdat den vijant met het meeste voordeel souden aentasten, dat de caech, daer 3 valcoens ende 3 bassen op lagen, inde midden souden voeren ende van ieder sijde een vleugel maken, waervan ick de rechter ende

Capiteyn Hittoe de luchter soude leyden. Des morgens met den dageraet misten 10 van onse corcorren, die des nachts wt vreese waren doorgegaen. Des niet jegenstaende, naer op alles ordre gestelt hadde, soo gingen op de roey naer den vijant toe, dien wij onder den wal meynden te besluyten; euenwel vonden geraden noch eerst een corcorre een weynich voorwt te senden met een witte vlagge, om te sien oft die van Seram ons wilden te spraeck staen. Dan daer en was geen gehoor, overmits sij haer lieten voorstaen dat sulcx wt cleynmoedicheyt geschiede, sackende derhalven op ons aff, ende wij vonden ons geheel geabuyseert door dien zij met meer als de helft van haer macht t' zeewaerts van ons waren, ende hadden ons metter haest omsingelt vande zeesijde ende aende lantsijde hadden sij ongeveerlijck 40 oft 50 lichte prauwen, die sij comans noemen, daer niet meer als 5, 6, 7 ofte 8 man ten hoochsten in en sijn, daer sij seer meesterlijck mede weten te vechten. Dan al hoe wel die Serammers ons omsingelt hadden soo en quamen sij ons in den eersten qualijck soo nae dat wij haer met onse roers conden begaen ende pangayden alsoo rontsomme ons henen dat een lust om te sien was, overmits sij soo couragieus voor den dach quamen. Oversulcx resolveerde hare hongy in tween te snijden ende soo vanden anderen te separeeren, maer daer en wiert door de cleynmoedicheyt vande Ambonesen niet geroeyt naer behooren. Dan ick quam met mijne corcorre soo verre dat icker een onder scheut creech, die 3 bossen ende 15 musquetten op hadde, met den welcken het seer haest beschickt was, want alsoo hijt te quact creech soo coos hij de wal, ende alsoo wij hem aen boort quamen sprongen al te samen te vroech over boort, waerdoor de Ambonesen (die een duyvel op een verwonnen man sijn) terstonts haer naer sprongen ende sloegen der 80 oft 90 doot. Eenige 6 ofte 8 ontquament ende 5 cregen gevangen, ende al hoe wel ick belaste dat men met de andere corcorren den vijant soude vervolgen, soo en geschiede sulcx wel soo haest niet alst den tijt wel vereyste, ende den vijant gesien hebbende watter om ginck settender ondertusschen hare seylen bij ende steldent op een vluchten, met roeyen ende seylen, naert eylant Ceram dat ongeveerlijck 5 mijlen van daer leyt, ende alsoo sij wel soo wel beroeyt waren als wij en vonden niet geraden haer langer te vervolgen, te meer alsoo de vlote gedesprovideert was van water. Wenden oversulcx den boech naer Goele goele alwaer

sij de Negrij ende haer fort verlaten hadden, dat datelijck nevens alle haer vaertuyeh inden brant gesteken wiert. Ick hebbe niet anders connen affmeten oft dit werck is al te samen door Kymola Dayens inductie geschiet, meynende door dien middel, alsoo de Serammers hier overal extraordinarij vermaert sijn, ons de vleugels te breken ende den moet te doen sincken. De geruchten liepen al aent Casteel dat wij de onderlage gehadt hadden, beclagende een ieder de sijne, doch de Heere sij loff heeft haer eygen bedroch hun ter schande laten gedijen. Van de gequetste gevangens verstont naderhant datter een corcorre met 300 Bandanesen onder de Seramse Hongy was, die alleen hondert roers op hadde. Soo sulcx soo wel inden eersten geweten hadde souden der een blaeuw ooch om gewaecht hebben. Naer ick hebbe connen vernemen soo hebben de gevluchte Bandanesen daerover al het meeste gebiet; connen met die vant eylant Goran wel 50 corcorren wtmaken ende sijn seer wel versien van geweer, ja veel beter als onse onderdaenen. Dese onderlage vande Serammers heeft hier overal eenen seer grooten roep ende vreese veroorsaeckt. Des anderen daechs, naer dat ons van water versien hadden, liet alle de principalen beroepen ende hielt haer onse meyninge van naer 't eylant Couwer te gaen voor ende daernevens hoe gherechtigen sake wij voor hadden, hoe prouffijtelijck ende eerlijck die voor haer soude wesen, doch sijluyden en waren met geene reden te bewegen, ja lieten haer voorstaen dat sij in den doot gingen, ende wisten veel swaricheyt van stroomen, contraricheyt van wint ende mousson te allegeeren, sulcx dat genootsaeckt was wel tegens mijnen wille, siende dat ick niet verder en mochte, haer keur te geven oft sij met mij naer Couwer wilden oft dat sij mij inde bocht van Coacq een fortken wilden maken, dat sij terstonts avoyeerden soo dat desselven nachts onsen boech weder om de west wenden ende verbranden 9 oft 10 Negrijs met alle haer vaertuych tot Warname toe. De gevluchte als die van Tolute, Tommelau, Amahe, Maccariqua, Sepa ende Lato Holoy en wilden wt vreese niet off comen. Middeler tijt maeckte volgens V. E. E. ordre in ongeveerlijck 14 dagen tijts een fortken van boomen, ieder soo dick als een man in sijn middel, ontrent 12 voet hooch, van binnen met dicke gordingen bevestet, met 4 punten, sijnde ieder gordijn 100 voet lanck, daer 5 stuckxkens ende bossen op gestelt ende 40 man

gelaten hebbe. Overmits dese alteratie vande Serammers ende de bijgelegene plaetsen, ende door dien den steen daer niet wel en was te becomen, soo hebbe daer een huys van hout laten maken, dat scheutvrij voor een musquet is, met scheutvrije gaelderijen die flanqueren. Is 60 voet lanck ende 30 breet, met pannen gedeckt, in voegen dat sij de macht van Seram niet en hebben te vreesen, Godt ten voorsten, als sij hun maer voor de valscheyt der Mooren weten te hoeden. Het voorsz. fortken is genaemt provisionelijck Harderwijck ende can aen wedersijden de reede bestrijcken. Ick hebbe Westerman daer gelaten als luytenant, die wel de bequaamste is die wij hier hebben om in soodanige sake te gebruycken, te meer dat volck meest tot hem gewent sijn. Inde voorsz. bocht is seer groote abondantij van visch. Die van Amahe (en) Mackarica hebbe met soeticheyt affgecregen ende hebben ons het lant opgedragen ende den eet van getrouwe onderdanicheyt gedaen, doch het sijn meest al Mooren die weynich te betrouwen sijn, diet altijt met de sterckste houwen. Het schijnt dat men de boeren ofte Alfoures oock heeft gelijck men een paling bij den steert doet. Niet jegenstaende hare belofte van ontrent het fort te comen woonen, soo en sijn sij noyt als op het leste bij mij gecomen, gevende noch seer twijffelachtige belofte, brengende vele frivole excusen in. Ick worde gewaar dat Daya, die van Loehoe ende consoorten, alle doenelijcke middelen voorwenden omme ons bij de boeren door giften, leugenen, opgeven van hare macht ende bedroch, daer sij vol van zijn, soecken affkeerich te maken, door dien sij de boeren op t' hoochste vreesen, te meer sij verstaen wij deselve soecken te trecken, daer sij wonderlijcke sipotisatie (sic) over hebben. Nu onlangs geleden hebbe schrijvens van Westerman becomen, bij twelcke hij aviseert dat die van Amahe, Maccarica ende eenige boeren hebben belooft omleech te comen woonen, ongheveerlijck een halff ure gaens van 't fort, dat meest sijnen oorspronck heeft genomen wt naervolgende redenen.

Over ongeveerlijck 6 maenden geleden als ick vande tocht van Seram quam soo ginck Kymola Daya naer Boano, alwaer hij eene Hongy versamelde van 31 corcorren, die hij bijeengeraept hadde van Boano, Lissebatte, Assehoudy, Kelang, Cambelle, Lessydy, Loehoe ende Caybobo, die op Kelang versamelden. Ende alsoo ick

verstaen hadde dat sijne meyninge was die vande Manypes aen te tasten ende te straffen, overmits sij haer onder onse gehoorsaemheyt hadden begeven ten tijde V. E. E. hier de generale vergaderinge hielt, te meer Daya ende die van Cambelle op t'hoochste heeft verdroten dat ick daer een persoon geleyt hadde sonder hem daer in te kennen, het welcke nootwendich moest geschieden, eensdeels omme het volck vande Manypes allengskens te trecken ende voor te comen dat sij haer fenijn oft bedroch niet wederomme int werck en stelden, andersdeels omme dat de nagelen, die dit jaer ontrent de 20 bhaer sijn geweest, ons niet ontvoert en souden werden, alsoo langs dien wech in voortijden ons veel nagelen ontvoert sijn. Nu omme wederomme op ons propoost te comen, die vande Manypes waren door dese dreygementen in wtterste vreese, sonden verscheyde malen om assistentie, allegeerende dat wij hare beschermheeren waren ende deshalven genootsaeckt haere toevlucht tot ons te nemen. Oversulcx sont aen Kymola Daya eene schriftelijcke insinuatie, bij de welcke ick vrundelijcker wijse op sijne ende (eere?) versocht dat hij soude willen desisteren van de Manypes eenighen overlast te doen alsoot onse onderdanen waren ende geensints en soude gedoogen dat hun eenigen overlast geschiede. Hier op liet mij ditto Daya weten dat hij nieuwers anders omme en ginck op de Manypes dan om recht te doen over eenige die eenen paep vermoort hadden ende dat hij om niemants wille en soude laten te gaen, daerbij voegende dat als hij daer gedaen hadde dat hij alsdan naer de cust van Seram soude gaen, alsoo hem de Serammers hadden laten weten dat bij soo verre hij Daya den pays tusschen haer ende ons conde maken dat sij in soodanigen val den Coninck van Ternaten tol wilden geven, dat al maer blauwe bloemen en sijn, ende mijns oordeels niet anders en is, dan om met de Serammers en gevluchte Bandanesen int verbont te treden oft op Loehoe te trecken. Middelertijt quam het schip t'Wapen van Delft den 8 December hier, dat soo haest het noodichste daer wtgelost hadde datelijck naer Loehoe sont, presumerende hem daerdoor in vreese te houden, dan gesien hebbende dat hij daeromme van sijn voornemen niet en desisteerde soo vonden geraden om t' groot gevolch van dese sake de Manypes te assisteren, alsoo in gebreecke alle onse onderdanen eene affkeericheyt van ons souden gecregen ende wij daer door in desreputatie

vervallen hebben. Ende alsoo't doen ter tijt alreede in Januario was ende de nagelen op Loehoe sijnde ontrent 250 bhaer meest in waren, soo liet deselve datelijck laden ende secretelijck alle de cleeden, wtgesondert den rijs, dan het schijnt dit en cost soo secretelijck niet geschieden oft de Mooren, die bovenmaten loos sijn, cregen daer lucht van. Ondertusschen ginck ick met het jacht Pera, de caech ende de roeysloep die die van Nousselau gemaeckt hebben, met ongeveerlijck 120 witte coppen naer de Manypes, door dien in dese maenden van Januario ende Februario met corcorren daer niet en is te comen. Op de Manypes gecomen sijnde waren de inwoonderen seer verblijt van onse comste, als wanneer alle de principale vant gantsche lant dede versamelen omme te weten oft sijluyden oock eene lijne trocken, dan bevont dat meer als de helft de parthije van Daya waren toegedaen. Overmits het al te samen Mooren sijn op dit eylant, des niet jegenstaende vernieuden sij den eet van getrouwe onderdanicheyt op haeren mosaffy, onder conditie dat men haer geloove ongemolesteert soude laten [1]. Ende alsoo ick alreede 3 dagen op de Manypes gelegen hadde vont geraden Kymola Daya te ontbieden, waer over Cap. Vogel met een praeuw bij hem sont, begeerende dat hij bij mij comen soude ende in gebreke, dat ick bij hem soude comen. Gelijck hij dede twee dagen naer datum, comende met alle sijn macht, bestaende in 31 stucx corcorren t'seffens aen. In voegen dat wij niet anders en meynden oft haren hoochmoet ende aengeboren ongelymiteerden haet soude wtgeborsten hebben, daer op wij ons wel gewapent hadden. Maer voer voorbij met meerder eerbiedicheyt als ick van haerluyden wel gewent was. Sijluyden settent ongeveerlijck een cartou schoot van ons, dicht onder t'lant vande Manypes. Ende alsoo sij doende waren met water halen vielen sommige vande Manypes op haer wt ende vervolchden haer tot int water, dat voorgenoomden Daya opt hoochste verdroot, die ontrent een ure inden avont met 4 corcorren naer mijn boort quam. Dan bij de wercke gecomen sijnde belaste dat hij maer met een corcorre aen boort en soude comen, waerdoor gemelte Daya soo verslagen wiert dat niet en dorste overcomen voor ende aleer ick capiteyn Vogel in ostagie sont, ende des te meer overmits alle het volck int geweer

1 Zie het contract met hen, in d. 15 febr. 1622, bij Valentijn II 2, p. 52—53.

stont. Binnen gecomen sijnde was soo gealtereert dattet al schudden ende beeffden dat hij aen sijn lijff hadde. In voegen dat hij qualijck cost spreken. Als wanneer hem voorhielt dat langer niet en wiste oft wij vrienden oft vijanden waren, naerdemael men ons op Loehoe, als men de schulden maent die alreede over de 10 jaren wtgestaen hebben, d'eene reys met steenen wierp, d'ander reys dreycht te dooden, daer nevens de logie in brant te steken. Ende nu quam hij persoonelijck omme ons onse onderdanen met gewelt te onttrecken, willende daerenboven met sijne Hongy naer Seram gaen omme met onse vijanden, onder pretext van ons met de Serammers te bevredigen, alliantie ende verbont maken, die alsdan onderdanen vanden Coninck van Ternaten souden worden, waerbij (ik) allegeerde dat wij de Serammers geen oorsake van vijantschap en hadden gegeven al hoe wel sij de onderlage gehadt hebben. Ende oversulcx wij de geoffenceerde waren ende oock suffisant souden wesen omme ons daerover te revengeeren oft bevredigen alst ons geraden docht, oversulcx sijne E. wilde gebeden hebben van soodanich voornemen te desisteeren oft dat in gebreke tot de wapenen soude comen ende in soodanigen val datelijck het volck van Loehoe lichten soude. Doch ter contrarie, soo hij wilde met ons in goede ende sincere vrientschap leven, dat ons sulcx aengenaem ende haer proffijtelijck soude wesen. Van gelijck hielt hem voor hoe hij Capiteyn Hittoe seer hadde gedreycht ende derhalven alle nacht wel met 5 oft 600 man waeckte, ende mij sulcx persoonelijck aengedient hadde, versoeckende daerenboven assistentie die hem als onse ondersaet belooft hadde. Over sulcx sijne E. wel wilde gewaerschout hebben soo verde niet te comen. Hierop antwoorde de gemelte Daya dat bij soo verre de onse op Loehoe eenigen overlast ware gedaen, most geschiet wesen terwijle hij absent ware geweest, ende dat van brantstichten in onse logie en was inder daet soo niet, versoeckende dat men hem den persoon die sulcx geseyt hadde soude wijsen opdat men de sodanige daer over mocht straffen, hem beclagende dat wij den achterclap te lichtvaerdich gelooffden.

Belangende de Manypes seyde dat die van outs hercomen onder den Koninck van Ternaten gestaen hadden, doch dat die nu onder ons stonden, dat sulcx wel was. Hierop antwoorden hem dat die vande Manypes noyt bij den Koninck van Ternaten ofte sijne onderdanen en waren overwonnen met de wapenen, dan dat sij met die van

Lessydy ende Cambelle in alliantie waren getreden, de welcke onderdanen van den Coninck van Ternaten sijn, ende nu overmits den dagelijcxen overlast, soo hun vande Cambellesen als Ternatanèn geschiet, hebben haer vrijwillich, buyten eenige onse persuasie, onder onse bescherminge gegeven. Andersdeels allegeerde dat V. E. E. omme alle misverstanden te slechten ende ter neder te leggèn de generale beroepinge had laten geschieden, daer sijne E. mede beroepen was doch niet gecompareert, sulcx dat alwaert schoon dat hierin eenich abuys begaen ware (gelijckt inder daet niet en is) soo waer de foute hem te attribueren, waer op hij antwoorde dat hij door vreese niet gecomen en ware, overmits datter doen verscheyden praetkens omgingen.

Oock hielt ditto Daya sich seer vreemt dat ick seyde van de logie te lichten bij soo verre wij langer soo bejegent wierden, alsoo hem wel bewust was dat wij eene natie waren die ons van geene Princen oft Potentaten hoe machtich die oock waren lieten verongelijcken. Die van Loehoe ende Cambelle hebben haer altijt laten voorstaen dat wij alle overlast ende insolentien mosten verdragen omme der nagelen wille, dat sij nu geheel anders bevinden ende naer ick hebbe connen bespeuren haer vrij in haer schelpen sal doen cruypen.

Belangende de Seramse tocht seyde hij voor dit mael achterwege wilde laten ende derwaerts niet en soude gaen voor en al eer met mij gebitchaert hadde. Versocht voorder dat ick int wederkeeren op Loehoe wilde aencomen omme te bitcharen, dat hem belooffde soo haest mijne saecken soude verricht hebben. Betreffende dat hij soude van meyninge geweest sijn Hittoe aff te loopen seyde dat sulcx onwarachtich was, noch niet gedacht en hadde alsoo hem wel bewust was dat Hittoe onder ons stont.

Naer dat gemelte Daya met sijne Hongy wederom naer Kelang geroeyt was, ende ick verstaen hadde dat die van Bouro, die altijt onder de Portegijsen gestaen hadden, op Dayens versoeck geweygert hadden met hem te roeyen, ten aensien vanden dagelijcxsen overlast soo haer de Ternatanen deden, soo dacht ons geraden dat, naerdemael wij nu soo swart waren bij de Ternatanen als wij worden conden, dat men en passant die occasie niet en behoorde te laten passeren. Dat oock datelijck int werck stelde, sendende eerst het hooft vande Manypes, Cap^n^. Vogel met noch 2 oft 3 gequalificeerde personen

derrewaerts omme te ondertasten oft sij niet en souden genegen wesen volgens plicht haer onder onse gehoorsaemheyt te begeven, gelijck sij waren ten tijde vande Portugeesen, van wien wij tlant met den swaerde gewonnen hadden, ende dienvolgens naer recht aller natien ondersaten van den overwinner waren. Hierop gaven voor antwoorde dat sij met mij persoonelijck wilden contracteeren op wat conditien sij haer onder onse gehoorsaemheyt souden begeven. Waer over ons datelijck derrewaerts vervoechden met het jacht Pera, de caech ende de sloup, alwaer eygentlijck [eindelijk] naer vele overwegingen besloten wiert dat sij haer onder onse gehoorsaemheyt begaven, mits conditie dat men haer onverhindert in hun gelove sal laten, te weten die van Lomaito ende Waysamme, dat de principale vant gantsche eylant Bouro sijn, sijnde aent oosteynde daer alle de andere plaetsen van geheel Bouro onder staen, die verhopen eerlange hare principale mede sullen volgen. Het eylant Amblaeuw dat hunne onderdanen sijn was door instigatie van Daya jegens haerluyden gerebelleert ende voerden oorloge jegens den anderen, aende welcke ick hebbe geschreven dat sij nevens die van Bouro aent Casteel sullen comen op dat hare saecke mach gemiddelt ende bloetstortingen mogen voorgecomen werden. Die van Bouro sijn met een corcorre aent Casteel ende wachten naer die van Amblaeuw. Naderhant hebbe die van Amblaeuw bevredicht ende hebbe daer 2 man geleyt omme de Ternataense bitcharingen voor te comen, andersdeels omme dat volck in devotie te houden. Onses gevoelens is aen dese twee eylanden veel gelegen, alsoot de sleutel van dese landen is in tijt van oorloge, want met twee oft drie lichte jachten soud men dien inganck connen sluyten. Op Bouro hebbe 4 man gelaten op haerluyder versoeck. Het is wel af te meten dat de Mooren, te weten Daya ende consoorten, dit op 't hoochste verdriet ende ten sij de vreese sulcx wederhout wel eens seffens wtbersten mochten.

Capiteyn Hittoe schijnt naer wtterlijck oordeel ons nu geheel wil embrasseren. Seyt dat hij jegenwoordich overal int ooge is ende van een ieder gehaet wordt om onsent wille, soo wel vande Bandanesen, Serammers als van de Ternatanen, ende dat hem van alles de schult geattribueert wert, waer op hem geantwoort hebbe dat sich daer inne niet becommeren en soude, dat 't gene hem overcomt ons overcomen sal ende jegens alle vijanden sullen assisteren als den

noot sal vereyschen. Op mijne comste van Seram wiert mij aengedient dat op Hittoe een fort van opgeleyde steen gemaeckt was, waer over Capiteyn Hittoe vraechde tot wat eynde hij t' selve hadde doen maken. Seyt dat terwijlen hij absent was de Orangcays 't selve hebben gemaeckt wt vreese van Daya, doch watter van is en weten niet. Daya heeft mede eene sterckte van opgeleyde steên ongevaerlijck een halff ure gaens vande com gemaeckt alwaer haer de Ternataenen ende een campon van Loehoe onthouden. Tot wat eynde oft hoedanich haer ooghmerck daer mede is ons tot noch toe onbewust.

Onse saken op Bouro verricht hebbende, ben wederomme naer de Manypes gegaen ende naer behoorlijcke ordre op alles gestelt hadde soo ben naer Cambelle verseylt, alwaer datelijck de nagelen, die doen ter tijt voor ons contingent 108 bhaer waeren, gelaeden. Die van Lessydy ende Cambelle bethoonden ons meer caresse als oyt van te vooren gedaen hadden, doende groote beloften van beterschap, doch hoedanich fondament op sulcke beloften te maken is, can V. E. E. door sijne lange ervarentheyt beter afmeten als ick soude connen schrijven. Op Cambelle was geduyrende onse absentie een ongeluck geschiet tusschen eenen Engelsen assistent ende een van onse corporaels, die den Engelsman over seeckere particuliere questie tusschen haerluyden geresen in duel voor de hant doot staek, naer dat sij wel bijcans een ure jegens den anderen doende geweest waren, daer de Engelsen seer instantelijck recht over versochten, niet jegenstaende den Engelsman causa movens vant begin desselffs geweest was ende soo mannelijck voor de vuyst geschiet, den welcken om tgroot gevolch vande sake in dese gestalte, al hoe wel de meestendeel vanden Raet wel genegen waren tot eenige gracelijcker straffe als de doot, soo is nochtans den selven gecondemneert gearcabuseert te werden ende dienvolgens geexecuteert, doch niemant vande Engelsen en heeft daer voor geintercedeert, dat onses gevoelens al vrij een groote bitterheyt is geweest, ten aensien de sake voor de hant geschiet was. Doch al haddet schoon sake geweest dat sij daer voor gebeden hadden, soo en soude evenwel om de consequentie wille de mitigatie oft versachtinge geen plaets connen hebben. Dan men seyt voor een spreeckwoort soo voor gesonghen soo naer gedanst. Hier nevens sende copie vant proces, daer bij V. E. E. sal connen sien in wat manieren sich de sake heeft toegedragen.

Van Cambelle ginck naer Loehoe omme met Daya volgens belofte te bitcharen alwaer ick 2 oft 3 dagen was. Dan Daya en quam niet, liet sich altemets excuseren dat droncken van amphion was. Lelyato ende d'Jou' (?) Louhoe quamen aen boort sijnent wegen, thoonden een goet samblant, belovende voortaen beter correspondentie ende vrientschap te houden, lasterden daer benevens Dayens proceduyren, sulcx dat men soude presumeeren, die der Mooren loosheyt niet en kent, dat sij malcanderen dootlijck hateden. Het schijnt dat sij nu de schult van onse questie willen attribueren aenden coopman Meyer, die sij seggen mij alles wat daer passeerde ten argsten aviseerde, en sijn al doecxkens voor t' bloeden. Het schijnt dat de Mooren naerdemael sij met het leeuwenvel niet vorderlijcx en hebben connen verrichten dat sij nu het vossenvel willen aentrecken. Sij houden haer noch gerust, doch hoe lange sulcx duyren sal wil den tijt leeren. Der Tarnatanen hoochmoet sal nu dapper wederomme beginnen te wassen, overmits nu onlangs door schrijvens vande heer Gouverneur Houtman hebbe verstaen dat de Tarnatanen met 25 corcorren de Spaense galeye genomen hebben, daer 330 sielen op waren, waervan de heer Gouverneur Houtman met de schepen 120 man herrewaerts gesonden heeft, daervan 20 hier gehouden ende d' resterende naer Banda gesonden sijn.

Belangende den aenwas der Christelijke religie gaet, de Heere sij loff, noch redelijcker wijse wel toe door dien (door) de nieuwe scholieren, die vast over al verdeelt hebbe, het volck, te weten dese Ambonese naemchristenen, allengskens onder meerder tucht gebracht werden, sulcx dat de kinderen van alle principaelste nu ter schole comen ende hopen bij verloop van tijt vande jonge aencomelingen iet vruchtbaers sal te verwachten wesen, alsoo de oude gelijckmen seyt meest inde wolle geverft sijn. Nu onlangs geleden is eenen Paty Alang, hooft van verscheyden Negrijs oft dorpen, die aende westhoeck vande Baya van Amboyna resideert ende altijt Moors geweest is, Christen geworden met omtrent de helft van sijn dorp door toedoen van eene vande nieuwe studenten genaemt Lauwerens Marcus van Hatuwa, die seer neerstich is. Vertrouwen dat de goede ende genadige Godt voorders sijn licht door desen middel metter tijt meer ende meer sal doen schijnen ende desen dolenden hoop tot beter ende ter rechter kennisse brengen tot grootmakinge sijnes heyligen naems. Den goeden

ende seer loffelijcken iver die V. E. E. tot de selve heeft hopen wij door Godes genade niet te veronachtsamen.

Ick hebbe de discipulen die alreede gebruyckt worden sijnde 10 int getal volgens V. E. E. ordre ieder een vereeringe gedaen van een gingam, daer voor sij V. E. E. ten hoochsten sijn bedanckende.

. . . .

Hier vooren, daer vande Ternatanen vermane, hebbe vergeten te verhalen hoe dat ten tijde dat ick op Bouro was van een vande Orangcays verstaen hebbe, die onlangs in Ternaten geweest hadde, dat hij in de bitcharinge vanden Koninck van Ternaten geweest was ende aldaer gehoort hadde dat bij hunluyden besloten was dat sij souden trachten alle haer volck bij den anderen te brengen ende alsdan ons, te weten de Hollanders overal te verdrijven soo wel hier als inde Moluquos, dat volcomentlijck geloove hare genegentheyt wel soodanich soude wesen, soot haer aende macht niet en ontbrake. Dan Godt de Heere, die een beschermer sijns volcx is, sal ons voor hare loose aenslagen behoeden ende dien godtloosen hoop verdelgen. Het is voor seecker te houden, als wanneer den Koninck van Ternate sal verstaen hebben onse proceduyren alhier jegens de plaetsen die hij soo geusurpeert hadde met sinistere middelen, dat hem sulcx ten hoochsten sal verdrieten ende misschien wel onbedachtelijck iets jegens ons soude mogen attenteeren met bedroch oft verraet. Derhalven soot de gelegentheyt aldaer het toecomende jaer mocht gedoogen, dienden malcanderen volgens V. E. E. voorich concept het vier wel wat naerder te leggen ende sien oft den stant van Amboyna int geheel costen verseeckeren. Ick houde voor seecker ingevalle wij eens tot de wapenen quamen dat alle aenhanck, die hun nu eenichsints volcht, gants ende gaer souden affvallen. Hittoe salt mijns bedunckens wel met de sterckste houden, ende als wij de nagelen van Hittoe ende Larricque hebben, ten aensien de E. Heeren Meesters ende V. E. E. sijn schrijvende datter dient sorge gedragen datter niet meer als 1000 bhaer en connen geconsumeert werden, soo souden de nagelen, soo hier op Hittoe, Larricque ende de eylanden vallen, suffisant wesen. Ondertusschen moest hier cleyn vaertuych gehouden werden, waermede men cost verhinderen dat sij geen nagelen en vervoeren, dat principalijck door de Alfoures te wege soude connen gebracht werden, die moesten maken dat sij de

bossen niet en costen gebruycken noch veel min nagelen plucken.

. . . .

De Engelsen, naer ick hebbe connen vernemen, hebben weynich verstants mede gebracht, sulcx dat sij het aenstaende gewas wel smal moehten deelen. Sullen in soodanigen val V. E. E. ordre op dat stuck met de Engelsen geraemt naercomen, doch naer ick hebbe connen verstaen soo meynen sij jegens die tijt wel geprovideert te sijn van contant alsoot gemeenelijck Januario, Februario oft later wort eer de nagelen connen gewoegen worden. Het sal dit jaer wel ultimo May worden eer die gewoegen ende ontfangen sijn. In welcken geval ick achte V. E. E. verstaet dat sij niet voorder sullen participeren als sij pro rato sullen gecontribueert hebben op reeckeninge vande maentlijcke ongelden, enz. . . . .

Hier souden sij oock geerne aent langste eynde blijven waert sake dat men sulcx wilde gedoogen. Sij en hebben haer nu onlangs geleden niet geschaemt te eysschen een derde vande impositien, soo sij hoorden dat van meyninge was volgens V. E. E. ordre in te voeren, daer hun soodanigen bescheyt op gaff dat sij mij naderhant daer niet meer van gesproken en hebben. Daernaer hebben de Engelse gecommitteerde mede wel ernstelijck aengehouden dat men haer het $\frac{1}{8}$ vande nagelen, soo den tol vanden Coninck van Ternaten bedraecht, soude geven voor contant, allegeerende dat sulcx int contrackt begrepen was, waerop haer vraechde oft sij niet en wisten dat ons den Coninck van Ternaten noch soo treffelijcke parthye nagelen schuldich bleeff ende noyt anders als met nagelen betaelt hadde. Hierop schenen sij te willen protesteren, daer wij niet tegen en hadden, doch des niet jegenstaende hebbe de voors. nagelen sijnde [1] ℔, int wapen van Delft geladen onder partije van 503868 ℔. Wij hopen volgens V. E. E. bevel de saken soo te dirigeeren dat de souveraniteit door hare indringinge int minste vermindert ofte gequetst en worde, ende soo volcomen connen vernemen dat sij eenige conspiratien jegens den Heer oft Souveraniteit begaen, sullen int welnemen van V. E. E. sonder wtstel recht doen naer behooren, sonder aensien van persoonen, alsoo haer nu onlangs geleden met het ongeval vanden corporael hier vooren aengeroert den wech geopent hebbe ende daer-

1 Open gelaten.

nevens mondeling van sulcx gewaerschout. Op de comptoiren [1] hebben wij met haer het meeste spel overmits de coopluyden van beyde de E. Compagnien daer bij maenden presideren ende de oncosten doen, waer door bevinde dat de ongelden seer excessyff sijn gevallen.

. . . .

Wij hebben hier beginnen volgens V. E. E. last eenige impositien in te voeren, sijnde de naervolgende enz. . . . .

Onse onderdanen met eenige lasten te beswaren boven den arbeyt ende tochten die sij op haer eygen vaertuych ende costen doen, is eensdeels omdat het een arm volck is ende andersdeels in dese gestalte mijns oordeels veel te vroech . . . .

Nu onlangs geleden hebbe 2 verscheydene opene brieven onder onse couverte vanden Coninck van Ternate becomen voor Daya ende die van Loehoe, waerbij hij sich is doleerende over Daya, dat aldaer sijne middelen bij haerluyden geconsumeert werden, te weten 't gene dat den tol van Loehoe ende Cambelle aengaet, bij de welcke hij ditto Daya mede lymiteert niet meer als 600 Rr. des jaers te mogen genieten, ende aen ons versoeckt dat hem doch reeckeninge soude willen senden vanden tol der nagelen, met bewijs aen wien sulcx betaelt is, waervan per de Eendracht satisfactie sal gedaen worden. Oock vermaent hij bij sijne brieven dat men ons niet en soude vercorten, ende met den anderen in billickheyt handelen, noch dat sij hun niet en souden vervorderen onse onderdanen te onttrecken, ende daer nevens restitutie doen van 't geschut dat wij haerluyden geleent hebben. Doch ick houde alle dese brieven voor Urias brieffkens die meer strecken omme ons in slaep te wiegen als anders. Daya is jegenwoordich geheel sieck ende naer men seyt geraeckt vande hant des Heeren, te weten de geheele sijde van 't lichaem als oock inde tonge, daer sijne E. ons vrij hinderlijcker mede geweest is als met de wapenen, dat een rechtvaerdige straffe is. Lelyatto, Calenbatta ende eenige vande principale worden in Ternaete ontboden, tot wat eynde is ons onbewust en wil den tijt leeren. De Ternatanen hebben noch iets inde muelen overmits eenen Kymola Facqury nu onlangs met 12 corcorren op Loehoe gecomen is, dat den steert van de Hongy van 43 corcorren was, dan connen

1 namelijk van Hitoe, Loehoe, Kambelo en Larika.

daer geen lucht van crijgen, sullen ondertusschen op haer doen d'oogh houden. Mede gaet noch geruchte datter andere 15 corcorren van sulcx souden comen, doch ick houdet daer voor dat hare principale concepten voor dit mousson al geprevenieert hebben.

. . . .

De Engelse Globe, van hier gaende naer Loehoe, heeft (niet jegenstaende ick Mr. Mouschamps [1] expresselijck eenige dagen te vooren gewaerschout hadde dat hij sijn volck waerschouwen soude dat haer volck op de schepen niet met scherp en souden schieten oft dat in soodanigen val haer daer over straffen soude), op sijn vertreck bij nachte hier niet weynich met scherp door de negrij geschoten, sulcx dat sij een jongen ende een vrouwe op haer slaepplaetse doot hebben geschoten, sijnde alle beyde slaven, daer informatie van hebben doen nemen. Mr. Mouschams verclaert haer gewaerschout te hebben. Sullen de schulthebbende daerover straffen naer behooren. De voors. Globe in en passant Henne hele [2] aengeloopen onder pretext van contrarie wint omme daer sijne figuere te spelen door dien in dat quartier dit jaer seer veel nagelen geweest sijn, dan soo haest als ick verstont dat sij daer lagen sont datelijck een praeuw met een ondercoopman ende soldaten derwaerts om te voorcomen dat haer geene nagelen toegevoert en wierden, die naer 8 a 10 dagen leggens sonder iets verricht te hebben, naer Loehoe is verseylt. In conclusie, men dient hier met dit volck wel Argos oogen te hebben . . . .

Den lieutenant Westerman is over 3 dagen van Coacq oft het fort Harderwijck gecomen met 3 aranbays, nevens de principale van Amahe, Maccarica ende Kelque Poute, die noyt voor desen aent Casteel en sijn geweest, seyt dat alles daer in goeden doen was ende dat de Alfoures oft boeren door hem op mij versochten, dat bij soo verre ick haer wilde licentieren, te mogen garen op de gene die niet aent Casteel en wilden comen, als die van Tolute, Sepa ende Tommelau, dat sij daer seer toe genegen waren ende bethoonen wilden dat sij getrouwe ondersaten vanden Prince van Hollant

1 George Muschamp, de Engelsche opperkoopman op Ambon.

2 Henneheloe bij Valentijn, behoorende tot de negri Lima, aan de noordkust van Hitoe.

waeren. Dan of dit nu Alfourse cumplimenten sijn oft inder daet soo sal bevonden werden sal ons den tijt eerlanck leeren. Ick hebbe verstaen dat Tycos [1] nu onlangs bij den Coninck van Saulau [2] soude geweest sijn, doch tot wat eynde oft wat sij met den anderen besloten oft verhandelt hebben en hebben niet connen vernemen.

. . . .

Actum int casteel Amboyna desen 15 Junio a° 1622.

UEd. onderdanigen Dienaer
HARMAN VAN SPEULT.

B.

Uit een brief van J. Pz. Coen aan Herman van Speult, in d. 28 October 1622.

. . . . . Hoe Godt V. E. ende d'onse voor een seer quaede lage vande troulose Mooren behoet heeft . . . . . hebben verstaen, doch wat straffe gedaen sij over de thien correcorren, die soo schandelijck doorliepen, V. E. verlieten ende misschien heymelijcke correspondentie met de vijanden hadden, wort niet geadviseert; wij houden voor seecker dat dit een besteecken werck van Daya ende sijne consoorten was, gelijck mede dat cappiteyn Hittoe daervan goede kennisse hadde, te meer dewijle bevinde, dat niet dan met een correcorre om welstaens wille volchde, geen ander volck dan van cleene exti... bij hem hadde. De vrintlijcke schijn vande Ternataenen, die van Loehoe, Cambello, Lucidi ende anderen haer consoorten, behoorde d'onse suspecter dan haer quaet gelaet te weesen. Hittoe is de gene die met eenen asem d'alteratie vande geveynsde vrinden verwaermt ende vercoult; dat de Ternataenen sijn soon Hallaevy een coegel,

---

1 het hoofd van Loehoe.

2 Sahoelau aan de noordkust van Ceram.

pijl ende lont tot een vereeringe als een drijgement van wapenen gesonden souden hebben, houden voor een gemaeckt werck, omdat Hallavy bij ons te meer credit ende de Ternataenen door hem in haer desseyn te beter geholpen mogen werden. Reguleert u met d'een en d'ander soo, dat in haer eygen lagen vallen, V. E. daer voor behoet, ende de staet vande Compagnie gemeynteneert werde.

. . . .

D'ockasie voorcomende, dat Godt niet en geve, doet over die van d'Engelsen, welcke haer souden mogen vergrijpen, al sulcken recht als over den corporael van Cambello ende anderen gedaen is. [1]

C.

Aanbeveling van Kapitein Hitoe door J. Pz. Coen.

Jan Pietersen Coen Gouverneur General, enz. . . . . . Doen te weeten alsoo Arycoen soone van Cappiteyn Hittoe, corts voor sijn overlijden alhier, soo uyt den name van sijnen vader Cappiteyn Hittoe, gelijck mede van wegen d'Overhoofden ende Orangcays vant lant van Hittoe, op ons versocht heeft een brief van recommandatie tot een bewijs vande goede alliance, trouw ende vrintschap, welck sij alt samen tot noch toe sinceerlijck met de . . . . . Staeten Generael enz. . . . . . ongevioleert onderhouden hebben ende in toecomende, als trouwe bontgenooten toestaet, daerinne beloven te volharden, hebben wij niet connen naelaeten mits desen den voorschreven cappiteyn Hittoe ende Overhoofden vant lant van Hittoe, mitsgaeders alle inwoonderen van dien, aen onsen successeurs ende respective Gouverneurs over de landen van Amboyna op 't hoochste te recommandeeren, deselve als trouwe vrinden bontgenooten te willen houden, reputeeren, ende voortaen geen quaede geruchten, welcke haer door eenige quaetgunstige souden mogen nagegeven worden, aen te neemen noch oock tgepasseerde langer te gedencken, al waert oock dat door misleydinge iets tot nadeel vande Comp.'s staet bij haer in voortijden actuelijck gepleecht ofte gehanthaeft waere ge-

1 Zie hiervóór bl. 322.

weest, mits conditie dat oock de voorschreven Cappitteyn Hittoe d'Overhoofden ende ingesetene vant lant van Hittoe getrouwelijck van haerder sijde nacomen, onderhouden ende doen onderhouden, alsulcken verbonden ende contrackten als tot bevestinge van unie ende vrintschap in voortijden tusschen de Nederlantsche Compagnie ende haar altsaemen gemaeckt sijn geweest, dat haar oock voortaen niet meer en vermengen met alsulcke negerijs, natien oft volckeren welcke daer iets tot naedeel vande gemeene Comp.'s staet soude mogen attenteeren, maer hun ter contrarie teenemael vande selve separeeren ende promptelijck aende gemelte Gouverneurs oft Overhoofden over de landen van Amboyna aengeven ende te kennen geven, sulcx als sij souden mogen vernemen bij de Indiaenen tot naedeel van des Comp.'s staet aldaer onderleyt te worden. Op welcke voorverhaelde conditie wij den voorschreven Cappiteyn Hittoe ende de sijne dese onse recommandatie verleenen ende aen onsen succesceurs ende respective Gouverneurs, die desen soude mogen verthoont worden, recommandeeren ende versoecken met den gemelten Cappiteyn Hittoe ende de sijne alle vrintschap, eenicheyt ende goede alliantie te onderhouden, waer aen de Compagnie goede dienst ende ons bijsondere eere sal geschieden.

Int fort Batavia Adij 28en Januario A°. 1623.

D.

Uit een brief van Herman van Speult aan den Gouv. Gen. Pt. de Carpentier, in d. 5 Juni 1623 [1].

. . . . . . Den 22n April ging ick met de Hongy ofte armade van Hittoe t' seyl maer de corcorren van Hittoe en waren noch niet

---

1 Wat in desen brief over de samenzwering der Engelschen voorkomt is medegedeeld door De Jonge (Dl. V. Inleiding p. VI en vv.), en over den tocht van J. Carstensz naar Nieuw-Guinea bij Van Dijk, Mededeelingen uit het O. I. archief, I. bl. 9, 28.

veerdich, die voors. Hittoe belooffde mij des anderen daechs souden volgen op de Manypes, alwaer ick 2 dagen lach; dan siende dat hij niet en quam stelden onsen cours naer Assehoudy, omme van daer naer Lissebatta te gaen ende haer te straffen over hare meyneedige proceduiren, voornamentlijck overmits sij jegens hare belofte met Kymola Daya geroeyt hadden ten tijde hij voorgenomen hadde de Manypes aff te loopen, overmits sij haer ten tijde de heer Generael Coen hier was onder ons begeven hadden, sijnde daerenboven oorsaecke vande rooverijen der Papouwen, die hier dagelijcx op onse onderdanen rooven, die sij dienden voor gydden (sic), lossende daer benevens onse onderdanen die sij alsdan wederomme laten resgateren voor twee oft driemael soo veel als sij daervoor gegeven hebben, drijvende alsoo eenen godtloosen handel met onse onderdanen, waerover bij de Heeren Gouverneurs Houtman, Sonck ende ons [1] gearresteert was dat men die daerover soude sien te straffen, te meer overmits ons docht geraetsaemst was den boech om de Noortsijde te wenden, door dien de geruchten al over lange hadden uitgegeven dat met de Hongy van meyninge was omme langs de suyt van Ceram te gaen, sulcx dat wij versekert hielden soo wanneer de geruchten bij haerlieden gecomen waren, dat D'Jou Nay, den soon van Daya, met de gevluchte Bandanesen bij Noorden Ceram souden omcomen ende haer alsdan ontmoeten. Met de Hongie Assehoudy gepasseert sijnde, resolveerden met den Heer Gouverneur Sonck, die doen ter tijt met mij ginck, ende de hooffden onser onderdanen, dat men die van Lissebatta móste verrassen bij nachte ende alsoo den berch affsnijden (die boven maten steyl ende hooch is, hebbende niet meer als eenen nauwen opganck), want bij soo verre sij dien berch incregen soo en souden haer geen affbreuck connen doen. De gydde dien wij hadden seyde dat het van daer boven 6 uren roeyens niet en was, waerover van soo haest als de sonne was ondergegaen ons op de roey begaven omme daer een ure voor den dageraet te wesen, hebbende onse Hongy (die doen ter tijt in ongevaerlijck 24 corcorren bestont)

---

1 Houtman, als gouverneur der Molukken vervangen door Jacques le Febure, was in 't begin van April te Ambon gekomen op zijn terugreis naar Batavia, juist toen Van Speult, op last van Coen naar Banda vertrokken om den fiskaal Isack de Brune voorloopig in de plaats te stellen van den gouverneur Martinus Sonck, met den laatsten naar Ambon terugkeerde.

in twee troupen verdeelt, waervan ick de eene ende d'ander de Hr. Gouverneur Sonck leyde omme haer alsoo te besluyten. Maer de gidde hadde quade gissinge gemaeckt, sulcx dat wij eerst een ure naer sonnenopganck daer quamen, ende ons te vroech gewaer wierden, sulcx dat sij tijt hadden omme te vluchten met wijff en kinderen naer hare stercte, die seer sterck vervolchden, nemende eenige van hare stercten in; dan overmits de extraordinarie steylte ende smallen wech daer langs op mosten, als door dien sij soo extraordinarie groote steenen van boven neder lieten loopen, die sufficant waren omme geheele boomen te vellen, soo en costen langs dien wech niet boven comen. In de plaetsen daer sij wtgevlucht waeren vonden 9 doden, ende boven daer sij ons staende hielden gissen datter noch tweemael soo veel gesneuvelt sijn. Wij verloren 2 van onse onderdanen, hadden ongeveerlijck 8 off 10 gequetsten. Dan naderhant overleyt hebbende dat als wij al op die hoochte geweest waren, datter noch eenen veel steylderen berch was, soo vonden geraden dat afftrecken souden, overmits ons volck alreede door t'climmen vermoeyt was, te meer ons aengedient wiert dat sij boven geen water en hadden ende nootwendich door den dorst gedwongen souden werden. Des selven avonts riepen sij van boven om genade, versoeckende segouro ofte versekeringe omme beneden te mogen comen ende met ons te handelen, dat omme redenen wiert goetgevonden. Des anderen daechs quam den Patty van Lissebatta aff, soeckende sich selven te excuseren, maer alsoo de getuygen present waren vonden haer overtuycht, in voegen dat sij genade eysten, belovende in toecomenden haer voor soodanige fauten te wachten. Wij souden haer eenige boeten ofte penen opgeleyt hebben, dan sij allegeerden dat alles wat sij hadden in hare huysen gebleven was, overmits onse subyte comste, ende door de Ambonesen genomen, gelijct oock inderdaat was. Des niet jegenstaende belooffde voorz. Patty dat hij tgene hij gerooft hadde op onse onderdanen binnen 6 maenden soude restitueren, dat hij nu niet machtich en was. Van daer gingen naer den Singadie van Batchan, die mede soo seer met de boven gemelde acten besmet was als den Patty, daer wij de huysen oock altesamen ledich vonden, sijnde het volck gevlucht met meest alle hare goederen.

Den Singadie ginck met ons, als oock den Patty van Lissebatta, ende doen staken over naer Boano, als wanneer ons den Soon van

Capn. Hytoe genaemt Hallevy ontmoete. Den Singadie van Boano namen mede als oock het Hooft van Assehoudy, stellende van daer onsen cours naer Cambelle om haer daer den eet van getrouwicheyt wederomme te doen vernieuwen, gelijck sij oock deden op haer wetboeck ofte Mosahaffy. Dien wantrouwen hoop van Lessydy ende Cambelle meynden mede dat het haer gelden soude; hadden oversulcx al haer goet, nevens vrouwen ende kinderen, al int geberchte gevlucht niet jegenstaende haer die van Lessydy ten tijde dat sij hare excuse quamen doen wegens de moort vanden timmerman, vrijwillich onder onse gehoorsaemheyt hadden begeven op conditie als die van Hittoe, daer acte van gemaeckt is, ende bij hare principale onderteyckent [1]. Wat reden haer tot sulcx hebben beweecht hebben qualijck connen afmeten. Nochtans ben versekert dat die van Loehoe ende Cambelle een lijne trecken, jae naer ick can bespeuren niet veel naer den Coninck van Ternaten en vragen ende haer wel lichtelijck van hem souden separeren. In conclusie is eenen seer lichtvaerdigen ende ongestadigen hoop, sulcx dat mij voor versekert houde dat op alle hare gedane beloften niets volgen en sal. De Heeren aldaer [2] mogen haer wel voor versekert houden, dat soo lange als dese principale roervincken den cop niet t'eenemael vertreden en wert, dat nimmermeer gerusten noch versekerden stant in dese quartieren en sullen hebben. Daeromme sal hoochnodich wesen dat daerinne met den aldereersten versien werde met eene gequalificeerde macht ende een cort eynde met hun gemaeckt worde, want bij soo veere men dit maer stucxgewijse bij de hant neemt soo sal men haer leeren oorlogen, dat tot onsen merckelijcken nadeel soude tenderen. Capn. Hijto schijnt naer wtterlijcken gelaet ons seer toegedaen, doch draecht evenwel, gelijck men seyt, het vier inde eene ende het water inde ander hant, soeckende niet anders dan dat geene van beyde parthyen meester en werde ende dat, ten aensien nu sijnen haen coninck is, vereert ende beschoncken wert, daer ter contrarie soo de Tarnatanen meester wierden, alle sijne benefitien ende achtbaerheyt soude cesseren. Ande ander sijde is hij oock beducht, bij soo verre wij geheel meester waren, dat hij in sijn geloove overlast soude lijden, oock meer naer onse pijpen soude moeten luysteren, alsmede dat men

1 Dit zal het contract zijn in d. 14 Januari 1623 bij Valentijn II 2, p. 51.
2 d. i. in Nederland, nl. de Bewindhebbers.

hem sijne proffijten vande joncken ende anders soude affsnijden, gelijck wij alreede die van Loehoe ende Cambelle getracht hebben te doen ende soo om 't gewichtich gevolch vande jegenwoordige gestalte niet naer en hadde gelaten, volgens de gegeven ordre vande E. Heer Generael Coen, souden int werck gestelt hebben.

. . . .

Op eergisteren is hier gecomen den Lieutenant Westerman vant fort Harderwijck [1] den welcken mij aengedient heeft hoe ten tijde D'Jou Nay, daer hier vooren van vermaent hebbe, int herwaerts comen op Warnamme, Hattemette, Toulute ende Tommelau aengeweest is, dewelcke altesamen met hem souden geswooren en des Coninex van Ternatens vlagge aenvaert hebben, nietjegenstaende sij ons den eedt van getreuwe onderdanicheyt hadden gedaen ende onse vlagge aengenomen, die geseyt wiert sij souden gescheurt hebben, ende sijn dienvolgens die van Tommelau met hem naer Loehoe gepangayt ende onderwegen hebben sij 2 van onse onderdanen van Amahe het hooft afgeslagen ende met gemelte D'Jou Nay op Loehoe gebracht. De voorgenomineerde plaetsen sijn alt'samen Mooren die, als voor desen veelmalen verhaelt, wij al te samen hebben gelijck men een paling bij den steert heeft, overmits de gevluchte Bandanesen, die haer daer meest voor Lebees, IJmans ende Panditen wtgeven, alles aldaer dirigeren volgens haren boosen aert, waerbij gevoecht de hoochmoedige instigatie vande Ternatanen connen die slechte luyden lichtelijck verleyden. Over ongeveerlijck 3 maenden geleden was van Banda een champan met vrije burgers verdreven [2] die mede door gevluchte Bandanesen vermoort sijn, die naer 't seggen van gemelte Westerman, door den paep selffs souden gedoodet sijn, sulcx dat bij alle omstandicheden blijckt dat de Ternatanen ende complicen niet anders en trachten als ons overal te vercleynen ende te ruyneren . . . .

Gemelte Westerman heeft ons mede verhaelt hoe de coningen van Samette, Waysiea, Lean, Manou, nevens die van Camaryen ende Caybobo [3] wt sijn geweest ende vijff hooffden van die Loehoe heb-

---

1 Zuidkust van Ceram. Zie blz. 316.

2 D. i. afgedreven.

3 Die van Caybobo leden veel overlast van die van Loehoe en de Ternatanen en hadden daarom onlangs den eed van getrouwheid aan 't kasteel afgelegd.

ben gehaelt. Soot soo is, sullen haer eene vereeringe doen. Alle de Alfoures sijn seer verblijt geweest dat die van Lissebatta soo gestraft hadde; beclagen haer seer dat hun niet gewaerschout en hadde, dat niet wel en cost geschieden overmits alsdan ons deseyng ruchtbaer soude geweest sijn. Soo de voors. Alfoures ons getrouw blijven sullen in tijt van oorloge groten dienst van haer trecken, hetwelcke eene vande principale obstaculen is, waeromme het nieuw gemaecte fort niet en is gelicht [1] . . . .

Actum int Casteel Amboyna desen 5 Junij A° 1623.

UEd. seer onderdanigen Dienaer

H. VAN SPEULT.

---

1 Namelijk het fort Harderwijk.

XXI.

HET „SPEL" OP BANDA VOORTGEZET (1622—23.)

A.

Uit een brief van den GG. J. Pz. Coen aan den Gouverneur van Banda: Marten Sonck, in d. 31 Januari 1622.

. . . . . Tvoorsz. is tgene aen dheer Houtman zijn schrijvende. V. E. gelieve tselvige mede voor de zijne te houden [1]. Per 't schip d'Eendracht, brenger deses, zenden V. E. 355 zielen, te weten 38 mannen, 186 vrouwen [2], 32 jongers en 99 kinderen. Onder dese zijn eenige Lascaren oft Gouseratten, vanden vijant verovert, waer van eenige Christenen ende andre Moren zijn. Eenige hebben de Compagnie al eenige jaeren gedient ende andre zijn nu cortelingh door Anth. Caen verovert. Dit volck sal V. E. haer vrijheyt toeseggen ende oock genieten laten, als een seeckeren tijt van jaeren gedient sullen hebben, ende dat elck nadat cort off langh bij ons geweest zijn. De Mooren moocht niet al te veel vertrouwen. Nu corteling zijn hier eenige van ons wech geloopen, die het bos seer onveyl maecken ende alrede eenige van d'onse doot geslagen hebben, niet tegenstaende dat eenige ons lange zeer getrouw gedient hadden. Alle de gecochte slaven, tzij mannen, vrouwen ende kinderen die voor de Comp. niet van doen hebt sal V. E. aende burgerijen vercoopen, soo veele gelden moge.

Een seer boos ende groot voornemen hebben de Bandanesen alhier

---

1 Dit had betrekking op het aandeel van de Engelschen in den handel.

2 Herman van Speult, gouverneur van Ambon, schrijft aan Coen den 15 Juni 1622: „ . . . . . sulcx dat UE. seer voorsichtelijck heeft geprocedeert met de vrouwen en kinderen naer Banda te senden ende hun gesloten te doen arbeyden tot dat sij versmachten."

gehadt. Wij verstaen dat eenige Orangkays na Cheribon ende Bantam gesonden ende seeckre brieven aende Coningen aldaer gesonden hebben om met haer ende des Mattarams hulpe met een leelicken stanck van hier te scheyden. 'Tschijnt dat voor hadden met hulpe van onse vijanden ende geveynsdc vrienden soo veel quaets te doen als te weech souden connen brengen. Als noch weten niet wel waert vast is; men is besich om informatie te nemen. Wttermaten hertneckich werden eenige bevonden.

De voorsz. Orangkays hebben mede eenige brieven na Banda gesonden ende die gesonden met de Bandanesen die met voorgaende schepen gegaen zijn. Verneempt oft de brieven becomen ende haer advijs verstaen cont.

Soo daer noch eenige Orangkays, Orangbacx ofte andre Bandanese manspersoonen zijn die niet veel vertrouwen mogen, V. E. sal wel doen ende senden desulcke altsamen herwarts, alsoo seecker is dat niet dan quaet van dat volck te verwachten hebben. Maeckt dat buyten swaricheyt, buyten twijffelen ende perijckel zijn. Wij verhopen eerlange soo veel volck te becomen dat alle de Bandanesen tenemael sullen connen derven. . . . .

Int vaderlant ende oock door gans Indien begint de prijs vande nooten ende foelie vrij wat te rijsen. V. E. zij gerecommandeert goede sorge te dragen dat alle de vruchten vant lant, soo wel de nooten ende foelie als alle andre vruchten wel gepluct, gehanthaeft ende alle de bomen wel onderhouden worden. Doet het bos wel schoonhouden. Deylt plaetsen uyt aen die het meriteren. Laet gestadich nieuwe aenplantinge doen, ende maect dat de thienden van alle vruchten geen wtgesondert geynt ende de Comp. goet gedaen worden. Soo daer eenige vrije lieden oft andre joncken comen, doet haer een redelijcken tol betaelen. Int minste sult aen d'Engelsen niet goet doen genige portie van tollen, thiende noch genige benefitie. Soo iets pretenderen segt dat het alhier aen ons versoecken.

. . . .

Neempt gestadich goede acht op die van Puloron. Vertroudt haer niet meer toe dan de verseeckeringe vant lant gedoocht. Ons bedunckens ist goet ende hoochnodich dat V. E. gestadich eenige van donse op de hoochte van Puloron boven de Bandanesen houde om te vernemen wat daer passeert, wie aencompt ende affvaert. Laet niet

(na) gestadich het ooch op die van Puloron te houden ende ontlast u, gelijck vooren geseyt is, van alle de Bandanesen die eenich quaet soude mogen berockenen off doen connen. . . . .

Int fort Batavia Adij ultimo Januario a°. 1622 etc.

B.

Uit een brief van J. Pz. Coen aan denzelfden, in d. 3 Maart 1622.

. . . . . Dese gaet met het fregat Pegu, waermede derrewaerts senden de resterende vrouwen ende kinderen vande Bandanesen, te weten 38 vrouwen ende 14 kinderen [1]. V. E. sal haer onder de burgerije aldaer gebruycken gelijck voorgaende, aende meest biedende vercoopen off aen des Compagnie's slaven te huwelijck wtgeven, laetende hun met der tijt haer selven vrij dienen.

Per nevensgaende copie van sententie sal V. E. sien hoe quaden voornemen de Bandanesen alhier gehadt hebben, hoe d'Orangcays daer over gedoot ende alle d'andere ande kettings geslagen sijn [2]. Het schijndt dat sijlieden alle te samen tenemael uytgeroyt moeten worden. Soo daer noch eenige Orangkays ofte Orangbayx int landt sijn, sent die altemael herrewaerts ende houdt daer geen Bandaneese manspersoonen, dan alleen vreemde slaven op dat buyten twijffel mogen wesen. . . . .

Int fordt Batavia desen 3en Meert Anno 1622.

---

1 Den 10 Maart werden met het jacht de Eenhoorn nog 124 slaven en slavinnen gezonden (denkelijk in Voor-Indie gekocht of buitgemaakt).

2 Zie den brief van Coen aan Bewindhebbers in d. 26 Maart 1622 bij De Jonge IV. 260—61.

C.

Uit een brief van Marten Sonck aan J. Pz. Coen, van Nera 14 Mei 1622.

. . . . . V. Ed. seer aengenaeme . . . . . sijn mij wel gheworden. Dese dient tot antwoort. Die van Chey, Arau ende Tenimber en sijn, gelijck V. E. E. op Amboina onderricht was, niet ghewaerschout ofte verwitticht geweest vande veroveringe van Banda. Tot verscheyden tijden hebben in verscheyden joncken vervoert omtrent de 350 sielen met redelijcke partije sagou. Het volck en wilden de inwoonders van Banda niet aen voor aleer wij voorsz. volck aen haer presenteerden, op conditie soo binnen den tijt van drye maenden quamen wech te loopen, dat niet meer als de helfft vant gene sij die gecocht hadden, souden betalen. Door dese middel sijn wij se tot omtrent op 60 naer quyt geraeckt. De borgers sijn de meeste paert binnen de drye maenden ontloopen [1]. . . . .

Ick hadde de Pouloronders, die door de menichte op Pouloron qualijck aende kost weten te geraken, gaern op Rossingijn ende groot Banda gehadt om de vruchten te plucken, maer hebbe haer daertoe met soeticheyt niet kunnen brengen nochte sulcx met hardicheyt te voorderen geraden gevonden. Op dese presentatie, die sij soot schijnt ten quaetsten duyden, gelijck oft wij haer teenemael vant lant sochten te trecken, hadden de Orankaeys gepitchiaert gehadt om het arme ende van andere plaetsen verdrevene volck bij haer te behouden, om twelck te beter te wege te brengen hadden de Orankaeyen van Pouloron haer een deel vant lant ingeruympt. Over dese hare proceduren, spruytende uyt een sonderlinge ende aengeboorne trouloosheyt tegen ons, hebbe de Orankaeyen in rechte betrocken, ende overtuycht sijnde van gepitchaert te hebben sonder ons weten ende, dat meer is, anderen paert int bosch op Pouloron sonder ons consent gegeven te hebben, strijdende in beyden tegen het contract bij V. Ed. met haer gemaeckt, sijn gecondemneert in een cleen amende te weten van 50 R.

1 Dit wil natuurlijk zeggen: Het grootste deel der Bandaneezen die aan de burgers verkocht waren, is hun binnen 3 maanden ontloopen.

D.

Brief van Marten Sonck aan de Bewindhebbers der O. I. Compagnie, in d. 23 September 1622.

Mijn E. E. Heeren . . . . . .

Onse jonckste . . . . . was van dato 13en Julij a° 1621.

Tsedert is den stant alhier (Godt loff) vrij wat verbetert, alsoo het lant soo met eenighe slaven alsmede borgers verrijckt is. Behalven die wij opt lant verovert hebben, heeft de heer Genl. ons met verscheydene scheepen toegesonden 650 sielen, daer wij tot benefitie vande vruchten grooten dienst van sullen trecken, want niet tegenstaende het treffelijck gewas vande maent Augustus 1621 door gebreck van volck meest verlooren is gegaen, soo hebben wij evenwel behalven de Engelschen haere portie een goede parthye vruchten, naderhant tot nu toe gevallen, becomen, die met verscheydene scheepen naer Batavia hebben gesonden. . . . .

Op den 23en Julij voorleden is ons door een jongen van Pouloron, die op Rossingeyn gevlucht was, vermits eenich geschil dat hij met sijn broeder hadde, te kennen gegeven, dat sijn broeder, sijnde Sabandar van een dorp op Pouloron, present de voorn. jongen geseyt hadde dat de Orangcayen van Pouloron met alle het volck voorgenomen hadden vant eylant te vluchten ende den vaendrich met een soldaet, alsdoen op Pouloron leggende, te vermoorden, waerover eenighe vande Pouloronders, die doen ter tijt op Neira ende Pouleay waren, in verseeckeringe hebbe doen nemen, daeronder mede was de voorn. Sabandar, die geexamineert sijnde int eerst alles ontkende, tot dat hij met scherper examinatie gedreicht wiert, waervoor bevreest sijnde bekende der Pouloronders voornemen, te weten dat alle gesworen hadden van d° eylant naer Ceram te vluchten ende den vaendrich met een soldaet, doen ter tijt op Pouloron leggende, te vermoorden. Waerover alle de Orangcayen met eenighe vrijelieden in verseeckeringhe hebbe genomen, uyt der welcker confessien, naer dat ons volcomentlijck bleeck dat die van Ceram haer ende alle het volck van Pouloron souden comen haelen ende naer Ceram vervoeren, hebben soo veel macht als costen bij een gebracht, te weten 180 musquettiers, soo borgers als soldaten, 60 bootsgesellen ende 160 mar-

dijckers omme met deselve de Cerammers te resisteren, maer alsoo door der Poulොronders discorderende bekentenissen in twijffel gebracht wierden, warwaerts wij ons met voorsz. macht behoorden te wenden, tsij naer Pouloron of Rossingeyn, sijn de Rossingeyners als mede eenige van voors. Mardijckers beneffens verscheyden slaven van d'andere eylanden van gelijcken beticht geworden dat met de Poulોronders correspondentie gehouden ende met de selve te vluchten voorgenomen hadden. Oversulcx raetsaem gevonden hebben alle het volck van Pouloron ende Rossingeyn te lichten ende ons daer van als mede vande andere beschuldichde Mardijckers ende slaven op d'eylanden Neira, groot Banda ende Pouloay te verseeckeren. Tsedert sijn verscheydene slaven vande borgers met vischprautgens (apparentelijck naer Ceram) gevlucht, die de Cerammers van 't gepasseerde ende gelegentheyt alhier goede onderrechtinge sullen kunnen doen, daer door wij presumeren dat haren aenslach gebroocken sal wesen; niettemin verhoopen wij door Godes hulpe op onse hoede te blijven.

Naerdat wij vande gevangene Poulોronders suffisante informatien becomen hadden omme ten uytersten tegens haer te mogen procederen ende in mora periculum scheen te wesen, sijn over haere conjuratie, rebellie ende boose machinatien alle de Orangcayen ende bejaerde vrije lieden van Pouloron gecondemneert metter doot gestraft te worden, gelijck mijn E. E. Heeren bij copije vande sententie hier nevens gaende (op den 12en deser geexecuteert) gelieven te sien.

Seecker Chiauwer genaemt Philip, die wegen sijn voorige goede diensten in grootachtinghe hier bij de onse is geweest ende denwelcken wij voor den aenvanck van voorsz. tocht cappiteyn over de Chiauwers ende Mardijckers, op Pouloay woonende, hadden gestelt, is mede beschuldicht ende volgens sijne eygen bekentenisse overtuycht dat met de Poulોronders voorgenomen heeft gehadt te vluchten ende hem op Ceram tegen ons te laten gebruycken, die daer over van gelijcken metten swaerde gestraft is, als mede noch 30 Poulોronders, die overich waren gebleven ende in voors. sententie niet genomineert staen [1].

1 Niet minder dan 160 man werden in 't geheel „metter doot gestraft," zooals blijkt uit den brief van Coen aan Bewindhebbers van 20 Juni 1623.

Wij en twijffelen niet oft dese onse proceduren sullen bij verscheydene niet alleen onse vijanden, gepretendeerde vrienden, maer oock bij veel andere wangunstighe van mijn E. E. Heeren welvaert ende verseeckertheyt van haeren staet misduydet ende gecalumnieert werden, maer wij verhoopen hierinne soo voorsichtich gehandelt te hebben dat wij tselve voor Godt, mijne E. E. Heeren ende alle de weerelt sullen kunnen verantwoorden ende onse consientie van alles tgeen de justitie contrarieert suyver betoonen te wesen, waerbij ick dit sal laeten ende niet voorders protesteren, opdat wij van andere noch niet beschuldicht sijnde, ons selven niet schijnen schuldich te maecken.

Dat de Rossingeyners ende Mardijckers voorsz. met de Pouloronders voorgenomen souden gehadt hebben om te vluchten schijnt onwaerachtich te wesen, ten minsten en kunnen daervan niet volcomentlijck overtuycht worden. Oversulcx hebben wij deselve gerelaxceert, de Mardijckers daerse bescheyden waeren ende de Rossingeynders naer Rossingeyn gesonden, mits de Rossingeyners ons haere kinderen tot een pant van getrouwicheyt overgelevert hebben, die wij op Pouloay sullen doen school gaen ende inde Christelijcke religie doen optrecken, waertoe haer de Rossingeyners 2 a 3 maenden geleden mede begeven hebben, sulcx haer al eenighe hebben laten doopen. Wij souden gaern, soot mogelijck waere, haere herten tonswaerts trecken.

Wij hebben haer voor desen op haer versoeck weder op Rossingeyn gestelt ende haere vrijheyt geschoncken, mits in erkentenisse ieder bejaert persoon mosten opbrengen 28 r. van 8 ende ieder minderjarich persoon, uytgesondert cleyne kinderen, 10 gel. r. van 8, sulcx op Rossingeyn tegenwoordich sijn ontrent 150 sielen, waeronder ontrent 70 manspersoonen soo vrije als onvrije.

Met de jonckste scheepen heeft de heer Generael verscheydene Gusaratten ende volck vande custe Coromandel gecomen herrewaerts gesonden, ontrent 150 sielen sterck, die wij op Pouloron goetgevonden hebben te stellen ende onder haer eenighe vande geconfisqueerde slaven tot een civiele prijse te verdeelen.

Het is een wilt ende woest volck, die haer in haere vrijheyt qualijck weten te gouverneren, daerbij luy ende traech ende die niets over haer en hebben daerdeur eenich faveur meriteren, maer bij

ghebreck van beter sullen door haer Pouloron doen bewoonen ende haer de proffijten ende commoditeyten van lant ende huysingen, bij de Pouloronders verbeurt, laeten genieten.

Wij hebben op Pouloron tot verseeckeringhe vant eylant ende tvolck, dat wij aldaer op meenen te planten, goet gevonden een reduyt te leggen ende die selve met 10 a 12 musquettiers onder een overhooft te besetten.

Wij sullen genootsaeckt wesen vermits aldaer geen vaertuych mach vertrout worden rijs te coop te moeten brengen ende de vruchten aldaer weder ontfangen.

De vrije vrouwen van Pouloron sullen op het groot eylant Banda met de helft vande slaven, die hare mannen te vooren eygen sijn geweest, laeten woonen ende de bequame kinderen, die wij gissen over de 150 sullen wesen, op Pouloay school laeten gaen tot dat andere ordre becomen. Wij hebben nu Godt loff sonder schade bevonden hoe veel voor den staet van dese eylanden gelegen is dat men in tijden van noot soodanighe ingesetenen heeft aen te spreecken van welcker getrouwicheyt men hem verseeckert mach houden, omme waertoe te geraecken en soodanigen volck te beter te locken sullen (onder reverentie gesproocken) eenighe immuniteyten dienen vergunt te worden voor de geene die haer herrewaerts metter woon begeven sullen . . . .

Int fort Revengie op Poulo-ay. Adij 23 September a 1622.

UEd. Dienstw. dienaer

MARTINUS SONCK.

E.

Uit een brief van J. Pz. Coen aan Mt. Sonck van 28 Oct. 1622.

. . . . . . Per expresse tingan hebben seer garen verstaen, dat de voorneemste Orangcays ende Orangbaijckx van Pouleron over haer boos voornemen cort recht gedaen, ende hun nae behooren met

den swaerde gestraft heeft. Op de resteerende van Rossangin ende anderen meer, die noch in d'eylanden Banda mogen wesen, hebben gans geen goet vertrouwen noch hoope. Wij menen best wesen sal dat V. E. tenemael van alt mannelijck geslacht van Banda ontlast worde. Duchten dat eer geen rust hebben sal. Vertrout voortaen geen overloopers meer. Soo wederom eenige van Ceram overcomen, neemt haer in verseeckeringe, doet hun ernstelijck ende scherp examineeren, ende soo geen recht becomt om haer als spien of verraders te straffen, sent hun dan herwaerts, soo sullen daer geen quaet meer brouwen. Sijn d'andere slaven ende slavinnen soo bequaem niet als de Bandanesen om de nooten ende foelie te benificeeren, d'ervaringe sal hun metter tijt wel beter leeren ende doet daer soo veel toe als doenlijcken is. . . . .

Int fort Batavia dij 28 October A°. 1622.

F.

Uit een brief van den koopman Cornelis Gerritsz Verloren arbeyt aan Pt. de Carpentier, van Poeloe Ay, 18 Mei 1623.

. . . . . Dat dese landen oock rijcke vruchtbare landen souden wesen gelijck de Gr. secht, daer so veel duysent Bandanesen weeldrich hebben gewoont, is een ander leven van die luyden geweest, die int lant gewonnen ende opgevoet sijnde, handel mit haer naburen hebben gedreven ende haer also met een cleyntge beholpen. Men heeft wel gesien en gehoort hoe dat de Poulouronders claachden van armoede en honger, twelck sij luyden in haar bekentenisse mede als een van de oorsaacken gestelt hebben, daerom sij wilden vluchten. Bij manier van spreecken loopen noch alle dagen Bandanesen naer Cheram, die van de Cherammers met corracorra vant groot lant gehaalt werden, het welck qualick om te beletten es, doordien verscheide bayen zijn, daar sij bij nacht incomen en waarschouwen de slaven, om haar also in de prauwen te crijgen. Tis waar dat onse duytsche natie al veel schult hebben int wech lopen vande slaven (de goede uytgeson-

dert) doordien alle dagen geslagen, gestooten werden. Eyntelijck tis gesien dat de Bandanesen sullen vluchten t'allen tijden, gelegentheyt vernemende, waardoor veel groote schuldenaars gemaact werden, daer de Comp. in lange jaren geen gemit (?) van sullen crijgen. Jae wil men betaalt zijn moeten haar weder op nieuw slaven doen (sic), sullen sij de schade comen te verhalen, want anders in dese landen niet en is als de noten ende fouly, die nu twee jaren seer sober van gewas is geweest. Niet en connen te recht commen; oock en zijnt dicwils de luyden niet die eer ofte schaemte bij haar hebben om de handen uit de mouw te steecken en int sweet haars aanschijns haar broot te eten. Waar door men nu siet, also de Heer President verscheide burgers weder in dienst neemt, dat alle bijnaar wel in dienst souden willen comen, met de verdiende gage haar slaven mogen betalen om also uyt haar armoede te geraacken. In somma het staat hier heel slecht met velen, so wel swarten als blanken en moet van langer hant het beste cruyt gebout ende geplant werden en het quade soveel uytgewant sijn als mogelijck geschieden can.

UE. segt wel gebreect het aan duytsche stoffe neemt de geschictste uyt de swarten; maact se tot vrijeluyden. Naar mijn oordeel soude sulcx niet ongeraden zijn, dat men uyt de geconfisqueerde slaven van Poulouron de geschictste tot vrijeluyden maacte ende haar stelde op groot Banda in cleene dorpen bij den anderen, also de suytsijde van Banda nu redelijcken met reduyten versien es, dat sij so licht niet sullen connen wechlopen. Ick heb den Hr. Sonck voor desen wel daar afgeschreven, dan geen antwoort becomen, en nu met den Hr. president [1] vant selffde gesproocken, die voor antwoort gaff, daar op wilde letten. In somma gaat veel goet, jae de helft op groot Banda wel te loor; goede slaven met haar meesters en huysgesinnen sijn hier nodich, als slavinnen van Baly, Bouthon, Borneo ende Balimbam; [wat] de slaven vande cust [2] [betreft], de beste werden op Amboina gehouden, so verstaan heb, en dat hier comt schijnt naarbij geen menschen daar men enige redelickheyt off naarsticheyt soude connen inbrengen. So der noch eenige slaven vande cust souden mogen comen, jong volck vande 8 tot 20 jaren, is noch hope dat

1 Isack de Brune op Nera.

2 Natuurlijk de kust van Koromandel.

noch wat goets in te planten es, het mach 1 a 2 jaren moeyten costen, daarnaar sullen de landen gewent sijn ende kennisse van de vruchten crijgen. . . . .

G.

Uit een brief van den fiskaal **Isack de Brune**, tijdelijk gouverneur op Banda, van Nera 30 Aug. 1622.

. . . . . Op groot Banda bij gebreck van volck en slaven en wert het seste part vande vruchten niet ingehaelt, want hebben de handen vol met hetgene bij huys ende voor de deure is, soo datter eenige schoone bergen en valeyen om volck roepen en schreyen. Soo UE. dierhalven jaerelijcks grooter en grooter retouren belieft (als jae) soo laet ons doch jaerlijcks een goede perthye volcx oft slaven toesenden; te veele en connen daer geene gesonden werden want Banda alleene noch wel 2000 slaven van doene heeft sonder Rossingeyn en Pouloron, die mede volcksieck sijn ende hierin groot gebreck lijden. . . . .

Het bos is verdeelt in 31 percken, ider perck geschat op 25 zielen, en sullen de meesters daer van voor ider ziele $\frac{1}{2}$ a/r. 't jaers geven, bedraecht 387 a/r. 't jaers. Verder hebben niet connen comen ten waere dat wij *Regum mayorum more et ore* hadden willen seggen *sic volo*, *sic jubeo*, *stat pro ratione voluntas*, ende noch dunckt hun het voorige te swaer, gelijck bij de nevengaende requeste blijckt, ditto borgerij mij gebeden heeft aen UEd. te willen senden. . . . . .

Mijns bedunckens waere wel soo goet dat men hier en daer de cloeckste Bandaneese slaven meesters maeckten, haer andere toevertrouwden ende hun selven lieten betaelen, sij souden naer apparentie als dan gewillich blijven en de Comp. veel vroeger voldoen dan wel haere Meesters selffs [1]. In allen gevallen en conde het niet slechter

---

1 Hierop antwoordt Pt. de Carpentier: In geenderley manieren connen wij goetvinden datmen van de cloeckste Bandaneesche slaven meesters maecke ende haer noch andere toebetrouwe, want wij de cloeckste voor de geraffineertste

gaen dan nu, want ontloopen sij haere jegenwoordighe meesters, die meenen alsdan dat off niet en behooren te betaelen, off ten minsten en connen niet betaelen, ende alsoo en crijcht evenwel de Comp. off niet off seer weynich daar voor, jae dickwils last daer aff, want daer sijnder die met het wechloopen van haere slaven oock seggen bestoolen en berooft te sijn, die men alsdan bijnaest genootsaeckt is in plaetse van wat aff te voorderen, te helpen ende assisteeren.

Op Lonthor hebbe opt versoeck van den Kerckenraet alhier een schoole aengericht, daertoe gecocht en geprepareert de erve ende huysinge van Capn. Verhoeven voor 160 a/r. van 8en [1]. Omlege hebbe een logie opgericht en daer een ondercoopman met een assistent geleyt.

Int Casteel Nassovw opt eylant Nera in Banda Adij 30en Augustij a°. 1623.

Was onderteeckent

Isack de Brune.

Mooren achten. Wat goets is toch van dese secte te verwachten, anders als dat sij haer quaet saet inde gemoederen van hunne slechte slaven, die mogelijck noch teer sijn, souden voortteelen. Sij moeten altesamen ondergehouden ende soo gesleten worden. Wanneer onder Cristenen blijven sorteren connen de jonge kinderen die sij procreëren inde Cristen schoolen opgetogen worden, ende soo sal het vervloeckte Moorsdom met d'oude allenskens uytsterven. . . . . . Wij hopen Banda met der tijt soo te versien dat de Bandanesen sult mogen derven.

1 „Wat 't onderhoud vande schoole aangaet", antwoordt Carpentier, „daerin moet noch gecontinueert werden, doch metter tijt sal men mede al dienen middel te soecken om de selve buiten Comps. last te houden."

XXII.

BERICHTEN UIT DE MOLUKKEN (1622—23).

A.

Uit een brief van Fred. Houtman aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, van Ternate 16 Mrt. 1622.

. . . .

Bij onsen vorigen hebbe uwe Ed. geadviseert hoe de Ternatanen tegens onsen wille ende danck den pays met de Tidoresen hebben willen besluyten, dat wij met geenigerhande middelen en hebben connen beletten, oft mosten met hostiliteyt ende vijantschap tegen haer hebben geprocedeert. Maer God, die een wercker is alles goets, heeft bequame middelen voorgecomen die haer voornemen tot pays te maken tot noch toe heeft belet, want den Coninck van Ternaten, gereet leggende met een armade van omtrent 5 a 26 correcorren, die hij van alle zijne quartieren hadde ontboden, ende wel drij maenden hier hadden getardeert om opt vrede maecken van dito Coninck als mede den Coninck van Tidor, ijder met sijn macht malcanderen tegen souden comen ende alsoo volgens hare wijse met malcanderen de hand te geven den pays souden besluyten. Aldus veerdich zijnde, soo is de Spaensse galeye den 17en Februarij aende noortsijde van Ternaten om den hoeck van Teluco gecomen, met meninge om over naer Gilolo te steken, doch alsoo hij siende 't schip de Morgensterre dat van Macquian nae Maleyo sach comen, heeft weder gekeert. Het verdroot mij te sien de galeye alsoo hier quam braveren, daer sulck een machtige armade van correcorren was leggende. Hebbe derhalven mijnen tolck nae den Coninck ende Quitchil Ali gesonden, oft haer te lijden stonde een Spaense galeye alsoo tot haer ende onser spijt soude comen trotseren, met meer woorden, die daer bij liet voegen. Door welcke aendieninge sij alle

op de been geraeckt, met een coragie met alle hare correcorren na dito galeye toegeroeyt ende seer furieuselijck aengetast ende in min als een ure verovert hebben. De galeye dede weynich weers, verdedighde sich oock weynich met groff geschut, twelck vijf schone metalen stucken ende vooruyt schietende waren, overmits de menichte der sago sago [1] die de Ternatanen uytschoten, so dat se gedrongen waren haer beneden te begeven. Hebben van de 330 personen, die der op waren, omtrent 130 gevangen, waeronder omtrent 40 Spaegnaerden, met den Capiteyn van de galeye, ende de reste gematst. Hadde inde vijftigh Spaensse soldaten op gehadt. De Ternatanen hebben oock groot verlies gehad, principalijck inde correcorren vanden Coninck, daer tien doodgebleven ende dertigh gequetst zijn, alsmede Gougou Itsi, een vande principalen die d'aenleyder van dese correcorren was, in zijn hooft geschoten ende alsoo haest daervan gestorven is. Wij gissen de Ternatanen, soo d'een als d'ander correcorre, omtrent de 25 a 30 doden ende 50 a 60 gequetsten hebben. Int vervolgen ende continueren vant gevecht tegens de galeye is deselve op een resif geraeckt, daer sij genoech af te crijgen was, dan door de giericheyt ende begeerlijckheyt tot het plunderen, hebben de selve laten bevallen, twelcke verstaende, hebbe om de selve af te helpen brengen snachts ontrent ten twaelf uren den luytenant ende den schipper vande Morgensterre met eenige matrosen derwaerts gesonden, de welcke daer comende, vondense vol water ende inden grondt, sonder apparentie van af te connen crijgen, daer se dien nacht aen stucken gestoten inde grondt geraeckt. Ende te beclagen is dit groot versuym, want wij met d°. galeye opt secours vanden vijandt, dat tot noch toe niet gearriveert is, wel wat goeds hadden mogen verhopen. Patientie, God sij gelooft vande heerlijcke victorie die de Ternatanen niet weynich couragieren, den vijandt incommoderen ende verflauwen sal. Dit gevecht aldus geschiet zijnde, is dese armade van correcorren gesepareert ende ijder om zijn doden ende gequetsten naer huys te brengen zijns weeghs gevaren; hope den voortganck vanden pays hier mede verhindert zal zijn, want op den 2en Martius twee Tidoreesse correcorren in Talangame met een witte vredevaen zijn gecomen; de Ternatanen sijn boven bij mij

1 werpspiesen.

gecomen vragende uyt den naem vanden Coninck oft de twee voorsz. correcorren mochten verbij ons fort in Maleyo comen, waerop met advijs van den Engelsen agent antwoort gaven dat niet alleen de correcorren niet en souden binnen comen maer oock vertrecken, want, soo binnen ons geschut oft t'geschut vande schepen quamen, deselve alle mogelijcke afbreeck souden doen. De Ternatanen is op haer versoeck geconsenteert met een prautjen een ofte twee uyt de correcorren te halen om te sien wat haer begeerte was; hebbe verstaen sij den Coninck van Ternaten aendienden, dat den Coninck van Tidor met zijn correcorren al gereet was om den pays met de Ternatanen aentegaen, daer op bij die van Ternaten geantwoort worde datse langen tijd op den Coninck van Tidor hadden gewacht ende nu met het nemen vande galeye sijn armade van correcorren was gesepareert, ende yder om haer doden ende gequetsten naer huys te brengen vertrocken waren, waer over voor dees tijd niet conde geschieden, ende zijn de Tidoresen alsoo vertrocken. . . .

Verstaen de Spaegnaerts noch sterck zijn vier compagnien, yder a 40 a 50 soldaten, also dat als voren geseyt, tsecours haer faillerende, toecomende mousson met een armade wel wat goets op haer souden connen attenteren, twelck ick mede aenden heer Generael ben adviserende. Hope sijne Ed. ende zijnen rade wat goets tot dien eynde sullen resolveren . . . .

B.

Uit een brief van denzelfden aan J. Pz. Coen, van Ternate, 26 Augustus 1622.

. . . .

Op 19 April sijn alhier uyt Manilla tot secours vanden vijant gearriveert een schip van ontrent 150 lasten ende 3 galiotten; het 4e groot sijnde 25 à 30 lasten is onder de cust van Battasina [1] ver-

---

1 Halmahera.

overt door tEngels schip van defentie genaampt den Rulijn, wiens volck tselve soo gegarbelleert hebben, geduerende de 10 daagen dat van Mackian om hier te comen onder weech waeren, dat tgeene daer van geparticipeert hebben van cleyne waardije ende overhelft getaxeert is op R. 3430. . . . .

In Manilla seer benaut zijn ende om secours naer West Indien geschreven hebben. Hier in de Molucques zijn (hoewel met den lesten secours vooren gementionneert niet meer als 30 Pampangers ende 7 Spaansche soldaaten becoomen hebben) noch redelijcke ende naer advenant met vrij wat meerder volck versien als wij.

Twaere wel nodich de Mollucques wat beeter versien conden worden. Onse swackheyt hout den vijant in hoope, belet uyt onse schulpen niet cruypen, noch attenteren moogen, daer somwijlen wel advantagie soude te becoomen weesen, ons oock in meerder respect ende ontsach bij de Ternatanen ende eenige omliggende Indiaenen brengen. De Ternatanen dragen hun tegenwoordich heel wel, ende en can niets verneemen dat onsen staat prejudisiabel is. Kimela Daya is in Amboina wederom doende ende ick alhier daerover clachtich geweest. Protesteerden opt hoochste van hunne innocentie ende leetweesen van sulx, dat Kimela Daya ontbooden, expresse corcorre om hem te lichten ende hier te brengen gesonden hebben. 'Ten is mijn opinie den Coninck nochte sijnen adel alhier de proceduren van d°. Daya approberen, veel min besteken souden. Dan dat sijluyden hoochhartich, liever tot commandeeren als obedieren genegen sijn, heeft ons d'experientie versekert. Tot den Spaingnaert thoonen gants geene genegentheyt. Om denselven uyt te drijven souden veel doen, daer sulcx gedaen sijnde, wijluyden niet minder als nu voor hunlieden versekert dienen te weesen.

C.

Uit een brief van Jaques le Febure [1] aan den Gouv. Gen. Pt. de Carpentier, van Ternate 25 Mrt 1623 (Copie).

. . . .

Ons arrivement alhier mettet schip d'Vreede is Godt loff op 11 Februarij lestleeden geweest. . . . .

Ter aencompste alhier hebbe de E. Heer Gouvern. Houtman in goede doene bevonden, ende op 25 Februarij [heeft hij] t' Gouvernement over de Molucques [aan mij] opgedragen. D'Almogende wil ons sijnen segen verleenen.

Aen den Coninck van Ternaten hebbe met solemnele eere U Ed. missive overgelevert nevens de geordonneerde schenckagien. Insgelijcx aen eenige andere die't ons goet dochte meriteerden. Kitchil Aly is naer Sangy vertrocken om aldaer de gerebelleerde, die hun onder de bescherminge van den Coninck van Tydoor als andere begeven hebben, te castigeren ende wederomme onder subjectie vande Tarnatanen te brengen (naer sij seggen). Ter wedercomste sullen hem U Ed. missive nevens de schenckinge behandigen.

Tschijnt de onruste gemoederen der Tarnatanen wat ter neder geset sijn. Thoonen een beter gelaet als voor deesen om ons daer door om den tuyn te leyden. Wij sullen haer bij hunne geveynsde facksien laeten, ende ondertusschen wel op hoede blijven. Jegenwoordich hebben geen Tarnataensche huysgesinnen meer binnen de stadt. Woonen alle buyten, niet toestaen eenige meer binnen comen woonen, sullen op haer doen wel letten, en seryeuselijck informeren soo veel mogelijck watter onder haer passeert, ende ons daer-naer reguleren. T'is seecker dat sij anders niet en soecken als hun van ons te ontlasten, soo conden; alsoo menen nu suffisant genoech sijn haer selven te beschermen. Ongetwijffelt dat dit de principaele oorsaecke is, daerom sij mette Tydoresen in stilstant van wapenen getreden sijn. Noch dagelijcx soecken van alle quartieren meer volck te vergaederen, ende thunwaerts te trecken. Wij sullen, ende 't moet daertoe gebracht worden, door d'een ofte d'ander middel [sien]

1 Hij was bij besluit van Gouv. Gen. en Raden van 12 Dec. 1622 de novo tot Raad van I. en tot gouverneur der Molukken benoemd.

dat wederom in oorloge tegens den anderen geraecken. Waertoe niet naerlaetich wesen willen debvoir te doen, ende soo veel de schoone personagie spelen als sonder onse prejuditie geschieden can......

D.

Brief van Pedro de Heredia, Spaansch gouverneur der Molukken, aan Sultan Modafar van Ternate (Mei 1623).

Heer Coninck van Tarnaten.

U Hoocheyts vader is mijnen grooten Vrundt en Cammaraedt, ende in alle het gundt gemogen hebben hem gedient ende wel getracteert. Heeft op mijn vertreck van mij begeert, ick deese twee brieven die met de mijne gaen, d'eene voor U. E. Hoocheyt ende d'ander voor U. moeder, soude met nemen. Alsoo en hebbe geen beeter manier om de selve secretelijck te senden connen vinden als met Catalijn Xuares brengster deeses, wien U. E. Hoocheyt mach gelooff geven in alle t' gundt sij mijnent' halven soude mogen seggen, want wensche U. E. Hoocheyt met seer groote lieffde te dienen. Ende opdat U. E. Hoocheyt bemercke hoe groot deselve tot UE. Hoocheyts Vader ende mijne genegentheyt tot den pays met U. E. Hoocheyt is, brenge sijn contrafeytsel met, ten eynde met U. Moeder 'tselvige moocht sien. Ende seyntet mij dadelijck weder, want het aende sijde van den Coninck van Spangien mijn Heere hange, gelijck Cathalina Xuares mondelinge wel seggen sall. Godt beware U. E. Hoocheyt gelijck hij can. Tarnaten, ende May 17 A°. 1623.

Was onderteeckent

UE. Hoocheyts Vrundt
PEDRO DE HEREDIA.

De Sa. Gouvernante mijn vrouw sent voor het potrijs [1] van U. E.

---

1 Dit is het Spaansche „putriz" van het Mal. putri (vorstin, sultane). De vertaler heeft het woord blijkbaar niet verstaan.

Hoocheyt een silver kofferken met twee scheerkens, eenige kammen ende sijde linten. Bidde U. E. Hoocheyt deselvige gelieft te ontfangen ende in haren name geven met noch twee muscus clooten daer bij.

E.

Brief van Sultan Sahid aan zijn zoon Modafar uit Manila geschreven.

Sultan Sayyd: Abodijn Cha.

Naer mijne hertelijcke groetenisse aenden Coninck mijnen soon, den Gougou, mijn broeder Capiteyn Laout, mijne hooffden vande steeden soo van t' vastelandt als alle de geene die onder mijn gebiet staen, sullen deese regulen dienen om UE. te seggen dat niettegenstaende tot t'eynden mijns levens gecomen, nochtans tot sterven niet geraecken can. UE. derhalven (alsoo hier een vreemdeling ben) biddende medelijden ende gedachtenisse te hebben, mij met d'eerste gelegentheyt een weynich amphioen, goudt ende gelt te senden, oock eenige heydensche slaven soo se te becomen sijn. Dit versoeck ick op alle vrundtschap aen U. L. mijn soon den Coninck, Gougou, Capiteyn Laout ende alle mijne beminde hooffden soo vant vastelandt als andere plaetsen, aen wien laten weeten dat den Coninck van Spangien voor den ontfanck van mijne brieven, onlanghs geleeden aen hem geschreven, mijne langhdurighe gevanckenisse niet geweten, dan sulcx verstaende mij tot antwoorde gegeven, belast heeft mij wederomme in vrijdom te stellen. Alsoo dat met eenige van Coninex macht naer de Molucos gesonden, met gewichtige saecken ende macht die der niet en is, maer dit mousson bij den anderen vergadert sal worden. Op noch eenen anderen brieff, aenden Coninck van Spangien geschreven, ben dagelijcx antwoorde verwachtende. Tis waer alhier liber ende vrij ende aende Gouverneurs gerecommandeert ben mij geen gebreck te laten lijden, dan mijn schaemroodt aensicht dat ick in Manilha voor vreemdelingen en anderen drage (door U. L. om mij

niet meer gedocht wordt) andermael opt hoochste versoecken doet mijnerdij gedachtich te weesen ende senden de geeyschte amphioen, wat gelt, goudt ende heydensche slaven, soo se te becommen sijn. 'Tgeene mijne vaders senden mogen overleveren aenden Gouverneur genaempt . . . . (sic).

Onder aen stondt

Vaders wat gebreeckt bij U. L. aensiet den brieff die gescheurt is.

F.

Uit een brief van den Gouv. Gen. Pt. de Carpentier aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, uit Batavia, 3 Januari 1624 [1].

. . . . . In de gantsche Mollucos sijn dit jaer niet meer als 46 bhaer 75 catty giroffelnagelen in alles ontfangen. Den aftreck in cleden ende rijs is soo slecht ende sober geweest dat onse comptoiren noch wel voor twee jaeren ruim met cleden mitsgaders met 400 lasten rijs voorsien bleven. De vreede tusschen den Tarnataen ende Tidorees is hier wel principalijck d'oorsaecke van, alsoo de nagelen meest bij de Tidoresen int heymelijck opgecocht, steelswijse vervoert ende op Tidore aen die van Malacca, de Maccassaren, de Javanen ende andere vreemdelingen tegen 100, 125 ende 130 realen de bhaer vercocht werden. . . . .

'T en is den Tarnataen niet genoech met den Tidorees bevredicht te sijn maer daerenboven heeft den Coningh van Tarnaten mitsgaders den Goegoege door brieven, door booden, reciproque gesanten ende selffs oock persoonlijck met den viandt secreete onderhandelinge gehouden ende op zijn eygen authoriteyt, buyten weten van d'onse, voor den tijt van 5 a 6 maenden stilstandt van wapenen met den Spangiaerd be-

---

1 Hetgeen hier uit dezen brief wordt medegedeeld is het essentieele uit een brief van Jaques le Febure aan Pt. de Carpentier van 26 Augustus 1623, die veel te omslachtig was om in zijn geheel te worden afgedrukt.

slooten ende dat mede buyten kennisse van Kitchil Aly (welcke doen met zijne armade op de roey was) mitsgaders sonder advoy vanden Tarnataensen Raet ende andere grooten, soo haer ten minste veinsen. Verscheyden geschencken ende groote beloften heeft den Gouverneur van Gammelamma aenden Coningh van Tarnaten gesonden, mitsgaders vaste toesegginge gedaen dat sijn vader den ouden Coningh binnen den tijt vant gemaeckte bestandt met een groot secours van Manilla in Tarnaten brengen ende door expresse ordre van zijne Mayt. van Spangien in sijn oude vrijheyt ende volcomen besit van zijn rijck herstellen zal.

D'onse, over dese onbehoorlijcke procedures des Conincx haer beclach aen Aly, den Ternataensen raet ende andere grooten gedaen hebbende, gelijck mede over verscheyden andere abusen meer, excuseerden sich Aly ende de Raet, onder hooge protestatien, van dese handelinge des Conincx geen kennisse gehadt te hebben, dat oock nu noch nimmermeer tot den voortgangh vanden treves consenteeren sullen, ende om haere geveinsde innocentie in desen des te aennemelijcker te maecken, bestraften den Coninck, bekenden in volle vergaderinge voor den Gouverneur ende zijnen raet dat den Coninck een groote faulte begaen hadde, versochten ende baden dat men des Conincx eenvout ten besten name ende t'quaetste daervan niet gevoelen noch aenden Generael overschrijven wilde, alsoo den pestialen Goegoege hierin de meeste schult hadde, belovende in toecomende op alles behoorlijck redres ende dat oock bewijsen souden soo lange een droppel bloets int lijff hadden, die neffens de Nederlanders opzetten wilden, liever dan met den Spangiard in eenich bestandt ofte vrede te treden. Ende om hiervan levendich bewijs te doen, rusteden Aly en de andere dadelijck eenige prauwen toe, trocken op tegen den viandt met sulcken wterlijcken furie als off Gammelamma souden hebben gaan innemen, doch keerden altsamen weder, sonder eenigen viandt vernomen te hebben, ende hiermede was t vercken wel gewassen, de Tarnatanen al goede kinderen, de Nederlanders gepayt, ende ondertusschen ging de commedie vande onderhandelinge des Conincx onder soo een valschen schijn bedectelijck voort [1]. Wat desen belangende

1 Dit laatste is niet juist voorgesteld. Uit den brief van Le Febure blijkt niets van onderhandelingen nadat de Ternatanen verklaard hadden het accoord met de Spanjaarden niet meer te willen houden.

meer gepasseert is, sullen UEd. inde nevensgaende missiven vanden Gouverneur Le Febure breder vernemen, mitsgaders in copie van onse antwoorde aen voorz. Le Febure geschreven sien mogen wat ons gevoelen vande zaecken zij ende wat daerop voorder aen die van Molucos in consideratie gegeven hebben [1].

In May pass. bequam den viandt inde Mollucos een tamelijck secours van Manilha namentlijck twee groote galeyen, drie cleene fregatten ende een matich schip met volck ende alderhande provisien wel voorsien. Den roep gingh dat noch twee a drie galeyen tegen Januao. aenstaende becomen souden ende dat d'onse alsdan eenen harden aenstoot te verwachten hadden. Waerover den Gouverneur Le Febure oock twee a drie schepen met ontseth van soldaten tot versterckinge vande garnisoenen versocht heeft. Hoewel wij vertrouwen de saecke soo grooten last niet lijden sal, soo hebben evenwel goet gevonden op 3 Decemb. de Trouw (een treffelijck ende deffencibel oorlooghschip op soodanigen slecht water) derwaerts te zenden opdat d'onse van der zee niet behoeven te blijven soo het geviele den viandt extraordinari sterck te water wierdt.

Met de Trouw zijn innewaerts gegaen 109 coppen te weeten 68 tot manninghe vant schip zelve ende 41 soldaten tot recreu (sic) vande garnisoenen, dat immer sober genoech is. . . . .

Over t' verlaten ende demolieren van Caliamatte hebben met den Raet gediscoureert, doch om redenen in resolutie van den 24 November verhaelt, gelijck mede in onse missive aen die vande Moluccos geschreven, hebben niet connen resolveren om van hier absolute ordre tot de demolitie ende verlatinge te geven, maer t'zelve andermael aen den Gouverneur ende sijnen raedt geremitteert. t' Zoude wel connen wesen dat de Gouverneur Le Febure het alreede gedemolieert heeft, want hij voorgenomen ende de Tarnatanen oock gedreycht hadde, soo den treves met den viandt niet en braecken, daermede te sullen voortvaren, waerinne Aly en de andere groote swaricheyt maecten, seggende dat Caliamatte de schilt van de Stadt Maleyen was, sonder welcke zij niet wel zouden connen bestaen. Versochten derhalven dat men Caliamatte noch behouden wilde, belooffden op alle zaken behoorlijck redres te doen ende nimmermeer

---

1 Dit is uit dezen brief genoegzaam op te maken.

met den viandt in stilstandt te sullen treden, ende naert schijnt soo men Caliamatte verliet souden zij met alle man wel nae Tacomy verloopen ende haer aldaer off daeromtrendt versteroken. Sij sijn alreede in beraet geweest om ontrendt Tacomy een steroke te maecken ende hebben d'onse haer advijs daerover gevordert, die sulcx gants ongeraden vonden, waerover tot noch toe naeg ebleven is.

Van Manilla waren 52 gevangen Nederlanders in Moluco gebracht. Den Spaenschen Gouverneur wilde tot geene verlossinge verstaen (niet tegenstaende zulcx wel duydelijck getracteert was) voor ende aleer seecker 33,000 Realen van achten betaelt wierden, welcke aen d'onse in haere gevangenisse boven t'ordinary rantsoen onder obligatien uyt de Reale finantien des Conincx (soo hij zeyde) verstreckt waeren ende dienvolgende van des Conincx financiers oock ingevordert wierden. Ende alsoo d'onse geensints tot de betalinge van dese 33,000 realen verstaen wilden is de gecontracteerde verlossinge nagebleven. Den Spangiard, siende dat van d'onse geen gelt becomen conde, dede alle de gevangene Nederlanders in kettingen sluyten ende op de galeyen werpen. D'onse slooten van gelijcken alle de gevangen Spangiaerden in kettingen ende settense mede aen den arbeyt. Hiernevens gaen de copien der missiven soo vanden Gouverneur Le Febure, den capitain van Gammelamma, gelijck mede vande gevangene Nederlanders mitsgaders een rolle derselver waeraen ons gedragen [1].

Beneden Gnoffacquia hadden d'onse voorgenomen met hulpe vande Macquianesen een steenen huis te maecken tot gerieff van de schepen om deselve aldaer met minder moeyten te lossen ende de goederen in verseeckeringe te mogen opslaen. De Macquianders toonen haer daertoe genegen ende oock wel gesindt om daerbij te comen woonen. Wij hebben den Gouverneur le Febure geschreven soo sulcx sonder merckelijcke beswaringhe vande Compa. can te wege gebracht worden, dat daer mede voortvaren, maer soo veel costen soude, dat het berusten laeten.

In Febro. passo. hebben d'onse een fregat comende van Manilha

---

[1] „Van de 33,000 realen die de Spanjaert voor de gevangenen vraagt", schreef Pt. de Carpentier aan Le Febure, „begeeren niet eens te horen spreken".

met dertich lasten rijs ende andere provisien omtrendt Gammalamma verovert.

'T' Comptoir van Taliabo was met vrientschap gelicht ende mochten tot allen tijden als t'ons gelieffde daer weder comen. . . . .

Op 't wtroeyen vande naegelboomen naest den viandt gelegen, gelijck mede van alle andere die de Comp^{a}. niet nut noch dienstich zijn, hebben wij aen den Gouverneur geschreven ende belast daerinne met alle behendicheyt sijn best te doen, opdat de Tarnatanen ons oogmerck niet gewaer worden. . . . .

Over d'onbehoorlijcke procedures der Tarnataenen soo inde Molucos, gelijck mede over haere onrust inde quartieren van Amboina, hebben wij d'Heer Gouverneur Houtman om welstaens wille eenen brief aen Kitchil Aly laeten schrijven ende ooc hem vriendelijck doen versoecken, dat alle misverstand ende abusen opt gevouchelijckste gelieve te helpen accorderen, accommoderen en redresseren gelijck sulcx tusschen soo leale bontgenoten gants betamelijck is. Wij hebben goetgevonden d^{o}. Aly quansuys in d'armen te nemen om hem niet te doen twijffelen van ons goet gevoelen zijns parsoons mitsgaders van zijn credit t'onsewaerts, opdat ten minsten ons vriendt veinse te wesen (soo het niet oprecht meent gelijck bij [wij ?] best gelooven) liever dan dat hem mede onse openbaere wederpartije laet blijcken.

REGISTER.

